

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**MARAŞ VE ÇEVRESİNDE AŞİRETLER
(1774-1865)**

Mahmut ULUBAŞ

DOKTORA TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

MART-2016

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**MARAŞ VE ÇEVRESİNDE AŞİRETLER
(1774-1865)**

DANIŞMAN: Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ
JÜRİ : Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
JÜRİ : Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ
JÜRİ : Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
JÜRİ : Doç. Dr. M. Zahit YILDIRIM

Mahmut ULUBAŞ

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
MART-2016**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

DOKTORA TEZİ

MARAŞ VE ÇEVRESİNDE AŞİRETLER
(1774-1865)

Mahmut ULUBAŞ

Danışman : **Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ**

Yıl : **2016, Sayfa: 325+49**

Jüri: : **Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ (Başkan)**
: **Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ (Üye)**
: **Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ (Üye)**
: **Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR (Üye)**
: **Doç. Dr. M. Zahit YILDIRIM (Üye)**

Maraş ve çevresinde bulunan aşiretler Amik, Çukurova, Pazarcık gibi ovalarda kışlamakta Göksun, Elbistan, Zamantı ve Uzunyayla gibi yerlerde yaylaya çıkmaktaydı. Bu geniş yayılma sahası içerisinde yer alan aşiretlerin çoğu 18. yüzyılın ikinci yarısında hâlâ konargöçer halde yaşamaktaydı. Tımar ve zeamet reayası olan cemaatlerin büyük bir kısmı ise önceki yüzyıllarda yerleşik hayata geçmiş bulunuyordu.

Aşiretlerin yaşam tarzlarından dolayı belirli bir otoriteye alışık olmamaları, yaylak ve kışlak hayatı yaşamaları birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'ni içeride en çok uğraştıran konulardan biri aşiretlerin eşkıyalıkları olmuştur. Devletin aşiretlerin eşkıyalıklarını önlemeye yönelik aldığı tedbirler beklenen faydayı sağlayamayınca bu defa aşiret eşkıyalarının cezalandırılması yoluna gidilmiştir. Ancak kalıcı çözümün ancak aşiretlerin iskânı ile mümkün olacağı daha önceki yüzyıllarda da tecrübe edildiğinden Tanzimat Dönemi'nde aşiretlerin iskânına tekrar teşebbüs edilmiştir. Bu dönemde iskân işi daha sistematik ve planlı olarak ele alınmıştır.

Maraş ve çevresinde bulunan aşiretler bölge hanedanları ile yakın ilişkilere sahipti. Birbirleriyle akraba olmaları ve karşılıklı çıkarlara sahip bulunmaları bu ilişkilerin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgede uzun bir düzen ve otoriteyi sağlayamamasında hanedan ve aşiretlerin birbirlerini destekleyen tutumlarının etkisi olmuştur.

Konargöçer aşiretler mali ve hukuki statülerine göre tımar, zeamet, has ve vakıf reayası olarak sınıflara ayrılmışlardı. Aşiretlerin bu statülerinin belirlenmesinde tasarruf ettikleri toprağın niteliği etkili olmuştur. Buldukları statüye göre bazı mükellefiyetleri ve muafiyetleri bulunmaktaydı.

Konargöçer aşiretlerin en önemli ekonomik uğraşı hayvancılıktı. Bu ekonomik uğraşları sosyal hayatlarının da şekillenmesine sebep olmuştur. Maraş ve çevresinde bulunan aşiretler Osmanlı Devleti'nin hayvan ihtiyacını karşıladığı önemli kaynaklar arasında bulunmaktaydı. Ayrıca Maraş eyaleti İstanbul'a av kuşları gönderen önemli bir merkezlerden biri olup bu vasfını 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar korumuştur. Tımar sistemi dâhilinde bulunan çok sayıda aşiret ve cemaat ise ziraatla uğraşmış ve vergilerini ödemiştir. Bu aşiret ve cemaatler tımar, malikâne ve malikâne-divani sistemleri içerisinde yer alan köy ve mezraları ziraat etmişlerdir. Bazı aşiret ve cemaatler ise genellikle kendi adlarını taşıyan mukataalara mensuplardı.

Anahtar Kelimeler: Maraş-çevresi, konargöçer, aşiret, cemaat, yaylak, kışlak, eşkıyalık, iskân

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

PhD. THESIS

**TRIBES IN MARAŞ AND ITS SURROUNDINGS
(1774-1865)**

Mahmut ULUBAŞ

Supervisor: Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ

Year : 2016, Pages: 325+49

**Jury : Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ (Chairperson)
: Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ (Member)
: Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ (Member)
: Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR (Member)
: Assoc. Prof. M. Zahit YILDIRIM (Member)**

The tribes inhabited and surrounding areas of Maraş, were spending winter in winter quarters (kışlaks) as Amik, Çukurova and Pazarcık, and they were spending summer in summer pasturages (yaylaks) as Göksun, Elbistan, Zamantı and Uzunyayla. Most of these tribes which took part in these extensive ranges, were still leading nomadic lifestyles in the second half of the 18th century. A large part of communities which had timar and zeamet peasants adopted a sedentary life previous centuries ago.

The lifestyles of these tribes that they weren't accustomed to the authority and they were leading nomadic lifestyles caused many problems. One of the most annoying matter was the banditry of the tribes for the Ottoman Empire. When the taken measures didn't gain favour, the Empire resorted to punish the tribe bandits. As it was experienced previous centuries ago that the only durable solution could be possible by the settlement of the tribes in Tanzimat Era the settlement of the tribes was again attempted. In that era, the matter of affair settlement was dealt with in a planned way and systematically.

The tribes in Maraş and its surroundings were having close relations with the local dynasties. They were relatives and they were mutual expediences. The Ottoman Empire failed to provide long order and authority on that area because of the attitude of the tribes' and dynasties' support each other.

According to the nomadic tribes' financial and legal statute, they were classified as timar, zeamet, hass and waqfs reaya. The quality of the economizing lands affected determination of the tribes' statutes. They were having some obligations and exemptions according to their statute.

Livestock was the most important economic activity of the nomadic tribes. This economic activity also formed their social lives. These tribes were among the most important resources from which the Ottoman Empire met the requirements of livestock. In addition to this Maraş province was known as one of the most important centres which sent the wildfouls to İstanbul and it protected this reputations untill the second half the 18th century. The large number of the tribes and communities (cemaat) which were in timar system did farming and paid their taxes. These tribes and communities did farming on village anda mezra (arable lands) which were in the system of timar, malikâne (life-time tax farming) and Malikâne-divani. Some of the other tribes and communities were belonged to the mukataa (taxfarming) that had their names.

Keywords: Maraş-its surroundings, tribes, nomads, communities (cemaat), summer pasturages, winter quarters, banditry, settlement

ÖNSÖZ

Sosyal tarih araştırmalarının önem kazanmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde toplumun önemli unsurlarından birini teşkil eden aşiretler de incelenen konulardan biri olmaya başlamıştır. Osmanlı toplum yapısını bir bütün olarak değerlendirmek için aşiretlerin sosyal yapılarının, iktisadi, hukuki ve askeri durumlarının, devletle, birbirleriyle ve yerleşik halkla ilişkilerinin ele alınıp incelenmesinin önem arz ettiği açıktır.

Araştırmanın sınırlarını oluşturan 1774-1865 yılları arasında Maraş ve çevresinde yerleşik ve konargöçer halde çok sayıda aşiret ve cemaat bulunmaktaydı. Bunların yayılma sahaları, sosyal yapıları, birbirleriyle ve devletle ilişkileri, nüfusları, iktisadi faaliyetleri, eşkıyalıkları gibi konular ayrıntılı bir şekilde incelemeye muhtaç durumda bulunmaktadır. Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerin incelenmesi bahsedilen bu zaruretin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın kapsadığı zaman dilimi içerisinde idari açıdan Maraş'a bağlı olan, yaylak ya da kışlak mahalleri Maraş'ta bulunan veya Maraş'la herhangi bir şekilde münasebeti olan aşiret ve cemaatler bu çalışmaya dâhil edilmiştir. İdari açıdan bugün başka şehirlerin sınırları dâhilinde bulunan birçok yerleşim yerinin çalışmanın kapsadığı yıllarda Maraş'a bağlı olduğunu belirtmek gerekir. Günümüz bakış açısıyla tarihi olguları ele almanın nesnel değerlendirmelere imkân vermeyeceği açıktır. Yani Maraş şehrinin günümüzdeki sınırlarını esas alarak yapılacak bir çalışma tarihi olaylar arasındaki ilişkileri tam olarak kavramayı güçleştirecektir. Zira çalışmaya dâhil edilen birçok yerleşim yerinin bugün bağlı oldukları illerden çok daha uzun bir süre Maraş'a bağlı olduğunu ve bu şehir halkıyla birlikte bölgede bulunan aşiret ve hanedanlarla yakın ilişkilerinin olduğunu arşiv belgeleri ispat etmektedir.

Araştırma beş bölüm olarak planlanmıştır. Araştırmanın birinci bölümünü oluşturan giriş kısmında araştırmanın konusu, sınırlandırılması, amacı, yöntemi, konu hakkında daha önce yapılan çalışmalar, araştırmanın kavramsal boyutu ve araştırma sahasının genel durumu üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde 1774 ve 1865 yılları arasında varlığı tespit edilen aşiret ve cemaatler ile bunların sosyal yapıları, yayılma sahaları, yaylak ve kışlak mahalleri, nüfusları, yaşam mekânları, birbirleriyle ilişkileri, eşkıyalıklarına karşı alınan tedbirler ve aşiret eşkıyalarına verilen cezalar ele alınmıştır. Aşiretlerin nüfusu hakkında bilgi verilirken nüfus yapıları, nüfus artış oranları ve diğer nüfus özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Vergi nüfusu tespit edilen cemaatlere de yer verilmiştir. Aşiretlerin yerleşik halkla, devlet görevlileriyle, tüccarlarla, birbirleriyle, muhacirlerle ve gayrimüslimlerle sosyal ilişkileri ayrı ayrı incelenmiştir. Ayrıca bölgede bulunan hanedanlarla aşiretler arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümü aşiret ve cemaatlerin iktisadi durumu oluşturmaktadır. Bu bölümde ekonomik uğraşları olan hayvancılık ve ziraat konuları ele alınmıştır. Yetiştirdikleri hayvan türleri, hayvan sayıları ve devletin aşiretlerden hayvan tedarik etmeye yönelik teşebbüsleri, ziraat ettikleri köy ve mezralar ve bu yerlerin özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca mali ve hukuki statülerine göre tımar, zeamet, has ya da vakıf reayası olan aşiret ve cemaatler ile bir mukataa dâhilinde bulunan aşiret ve cemaatlere de değinilmiştir. Dördüncü bölümde aşiretlerin iskânlarının sebepleri, iskân edildikleri yerler ve iskândan sonra karşılaşılan sorunlar üzerinde durulmuştur. Son bölümü teşkil eden beşinci bölümde ise aşiret idaresinde önemli görevler üstlenen boy beyi, kethüda, voyvoda, aşiret ihtiyaçları, aşiret muhtarları ve aşiret müdürleri gibi görevliler hakkında bilgi verilmiş, Tanzimat Dönemi'nde aşiret idaresinde meydana gelen değişimler daha önceki yüzyıllardaki uygulamalarla mukayese edilerek tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sayıları yüzü geçen çok sayıdaki aşiret ve cemaatin incelenmesi beraberinde bir takım sıkıntıları da getirmiştir. Araştırmanın temel kaynağını oluşturan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1774-1865 yıllarına ait Maraş ve çevresinde bulunan aşiret ve cemaatler ile ilgili belgelerin yetersiz oluşu bu sıkıntıların başında gelmektedir. Ayrıca çalışma sınırları

içerisinde Maraş Şer'iyeye Sicilleri'nin olmamasının da eksikliği hissedilmiştir. Maraş ve çevresinde bulunan aşiret ve cemaatlerin yayılma sahalarının genişliği, bu sahalardaki yer isimlerini tespit etmede yaşanan güçlükler, bir konu hakkındaki belgeleri kronolojik olarak tasnif edip bir bütün halinde incelemenin zorluğu, 19. yüzyıla ait bazı yabancı kaynakları okumada karşılaşılan sıkıntılar çalışmanın da uzun bir sürede tamamlanmasına sebep olmuştur. Yedi yıla yakın süren çalışmalarım boyunca desteklerini gördüğüm Prof Dr. M. Vedat GÜRBÜZ'e, Prof Dr. Mustafa Nuri TÜRKMEN'e, doktora tezini gönderme nezaketinde bulunan Yrd. Doç. Dr. Aydın EFE'ye, okul müdürüm Abdussamet EMİROĞULLARI'na ve müdür yardımcısı arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Maraş ve çevresinde bulunan aşiretler üzerine beni çalışmaya sevk eden ve konunun seçiminden itibaren değerli fikirleri ile çalışmama yön veren danışman hocam Prof. Dr Faruk SÖYLEMEZ'e şükranlarımı sunarım.

Mahmut ULUBAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XIII
TABLolar LİSTESİ.....	XIV
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XVI
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Sınırlandırılması.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	2
1.4. Konu İle İlgili Önceki Çalışmalar.....	3
1.5. Araştırmanın Kavramsal Boyutu.....	4
1.5.1. Aşiret.....	5
1.5.2. Cemaat.....	6
1.5.3. Oymak, Oba ve Bölük.....	6
1.6. Araştırma Sahasının Genel Durumu.....	7
2. AŞİRETLERİN SOSYAL YAPISI.....	17
2.1. Aşiretler.....	17
2.1.1. Afşar Aşireti.....	17
2.1.2. Akçakoyunlu (Ağcakoyunlu) Aşireti.....	19
2.1.3. Alhaslı Aşireti.....	20
2.1.4. Atmalı Aşireti.....	20
2.1.5. Bertiz Aşireti.....	22
2.1.6. Bozdoğan Aşireti.....	22
2.1.7. Ceceli Aşireti.....	24
2.1.8. Cerid Aşireti.....	24
2.1.8.1. Bozlu? Cemaati.....	27
2.1.8.2. Cerid Bayır Cemaati.....	27
2.1.8.3. Çağılğan Ceridi Cemaati.....	27
2.1.8.4. Kılı Cemaati.....	27
2.1.8.5. Kuşçu Ceridi Cemaati.....	28
2.1.8.6. Silsüpür Ceridi Cemaati.....	28
2.1.8.6. Sof Ceridi Cemaati.....	28
2.1.8.7. Oruç Gazilü Cemaati.....	29
2.1.8.8. Zeyneblü Cemaati.....	29
2.1.9. Çakallı Aşireti.....	29
2.1.10. Dağlı Aşireti.....	30
2.1.11. Delikanlı Aşireti.....	31
2.1.12. İlbeğli (Maraş İlbeğlüsü) Aşireti.....	31
2.1.13. Keneli Aşireti.....	33
2.1.14. Kara Hasan Uşağı Aşireti.....	34
2.1.15. Kılıçlı Aşireti.....	34
2.1.16. Mihmadlı Aşireti.....	36
2.1.17. Nadirlü (Nedirlü) Aşireti.....	36
2.1.18. Reyhanlı Aşireti.....	37
2.1.19. Rişvan Aşireti.....	40

2.1.19.1. Bektaşlı Cemaati	41
2.1.19.2. Celikanlı Cemaat.....	42
2.1.19.3. Dalyanlı Cemaati.....	43
2.1.19.4. Mendollu Cemaati.....	43
2.1.19.5. Mülûkanlı Cemaati.....	44
2.1.20. Sinamillü Aşireti.....	44
2.1.21. Tacirli Aşireti.....	47
2.2. Cemaatler.....	48
2.2.1. Abdallar Cemaati.....	48
2.2.2. Ahsencelü Cemaati.....	49
2.2.3. Alcı Cemaati.....	49
2.2.4. Ali Fakîhlü Cemaati.....	49
2.2.5. Ali Hacılı Cemaati.....	50
2.2.6. Alışarlu Cemaati.....	50
2.2.7. Anamaslu Cemaati.....	50
2.2.8. Arablu Cemaati.....	50
2.2.9. Avcı Cemaati.....	51
2.2.10. Avcı Alilü Cemaati.....	51
2.2.11. Avşar Cemaati.....	51
2.2.12. Avunduklu Cemaati.....	52
2.2.13. Aydoğmuşlu Cemaati.....	52
2.2.14. Bahaddinlü Cemaati.....	52
2.2.15. Bahri Cemaati.....	52
2.2.16. Bekişlü Cemaati.....	52
2.2.17. Bektutlu Cemaati.....	53
2.2.18. Biçerlü Cemaati.....	53
2.2.19. Boynuyoğunlu Cemaati.....	53
2.2.20. Buğurcuklu (Buğurculı) Cemaati.....	54
2.2.21. Bulanıklı Cemaati.....	54
2.2.22. Çağırğanlı Cemaati.....	55
2.2.23. Çiçeklü Cemaati.....	55
2.2.24. Çomranlı Cemaati.....	55
2.2.25. Dadurhanlı Cemaati.....	55
2.2.26. Davud Hacılı Cemaati.....	56
2.2.27. Dedeşlü Cemaati.....	56
2.2.28. Demircülü Cemaati.....	57
2.2.29. Deve Abdal Cemaati.....	57
2.2.30. Develilü Cemaati.....	57
2.2.31. Dıgac Cemaati.....	57
2.2.32. Dikeç Cemaati.....	57
2.2.33. Döngeli Cemaati.....	57
2.2.34. Duraklı Cemaati.....	58
2.2.35. Durmuş Hacılı Cemaati.....	58
2.2.36. Eymirlü Cemaati.....	58
2.2.37. Garib Neccarlı Cemaati.....	58
2.2.38. Gazilü Cemaati.....	59
2.2.39. Güzel Beğlü Cemaati.....	59
2.2.40. Halil Şeyhlü Cemaati.....	59
2.2.41. Hamidlü Cemaati.....	59
2.2.42. Haydarlı Cemaati	59

2.2.43. İbrahim Hacılu Cemaati.....	60
2.2.44. İmanlu Cemaati.....	60
2.2.45. İncilü Cemaati.....	60
2.2.46. Kanlu Kavak Cemaati.....	60
2.2.47. Kara Ayselü Cemaati	60
2.2.48. Kara Derenlü Cemaati.....	61
2.2.49. Kara Ekinciler Cemaati.....	61
2.2.50. Kara Göncelü Cemaati.....	61
2.2.51. Kara Halillü Cemaati.....	61
2.2.52. Kara Yuvalu Cemaati	62
2.2.53. Karamanlu Cemaati.....	62
2.2.54. Karlu Cemaati.....	62
2.2.55. Kesten Cemaati.....	62
2.2.56. Kılıçlı Cemaati.....	62
2.2.57. Kırgıl Cemaati.....	63
2.2.58. Kızık Cemaati.....	63
2.2.59. Kızıl Hacılu Cemaati.....	64
2.2.60. Koç Hasanlu Cemaati.....	64
2.2.61. Kösecelü Cemaati.....	64
2.2.62. Köşker Cemaati.....	65
2.2.63. Köşkerogulları Cemaati.....	65
2.2.64. Kürekçi Cemaati.....	65
2.2.65. Kürekçilü Cemaati.....	65
2.2.66. Küremanoğlu Cemaati.....	65
2.2.67. Küre Seveli Cemaati.....	66
2.2.68. Muğalisalu Cemaati.....	66
2.2.69. Musa Fakihlü Cemaati.....	66
2.2.70. Neccarlu Cemaati.....	66
2.2.71. Orçanlı Cemaati.....	67
2.2.72. Ömer Beğ Cemaati.....	67
2.2.73. Sadaka Demürcülü (Sadaka) Cemaati.....	67
2.2.74. Safillü Cemaati.....	67
2.2.75. Sarubaş Cemaati.....	68
2.2.76. Saru Hasanlu Cemaati.....	68
2.2.77. Saru İsalu Cemaati	68
2.2.78. Selimlü Cemaati.....	68
2.2.79. Selmanlu Cemaati.....	68
2.2.80. Seydiler Cemaati.....	68
2.2.81. Sislü Cemaati.....	69
2.2.82. Süleymanlu Cemaati.....	69
2.2.83. Şarkıyan Cemaati.....	69
2.2.84. Şıbtacı Cemaati.....	69
2.2.85. Taceddinlü Cemaati.....	70
2.2.86. Tahtalu Cemaati.....	70
2.2.87. Tonlu (Donlu) Cemaati.....	70
2.2.88. Toylu Cemaati	70
2.2.89. Turlar Cemaati.....	70
2.2.90. Yahşi Hanlu Cemaati.....	70
2.2.91. Yusuf Hacılu.....	71
2.2.92. Yuvalu Cemaati.....	71

2.3. Avcı (Sayyad) Taifesine Bağlı Cemaatler.....	71
2.3.1. Ağca Avcılı Cemaati.....	74
2.3.2. Akbeğlü Cemaati.....	74
2.3.3. Avretlü Cemaati.....	74
2.3.4. Babıklü Cemaati.....	74
2.3.5. Bahalu Cemaati.....	74
2.3.6. Bahrilü Cemaati.....	74
2.3.7. Balabanlu Cemaati.....	75
2.3.8. Bostancı Cemaati.....	75
2.3.9. Bunsuz Cemaati.....	75
2.3.10. Çona Cemaati.....	75
2.3.11. Gömanlu Cemaati.....	76
2.3.12. Haruniye Karacalusu Cemaati.....	76
2.3.13. Hasanlu Cemaati.....	76
2.3.14. Kara İshaklu Cemaati.....	76
2.3.15. Karaca Osmanlu Cemaati.....	76
2.3.16. Köpeklü Cemaati.....	77
2.3.17. Meğelgin Köselü Cemaati.....	77
2.3.18. Saçma Reb'i Cemaati.....	77
2.3.19. Saruca Mesudlu Cemaati.....	77
2.3.20. Tatarlu (Tatarlar) Cemaati.....	77
2.3.21. Tomalu Hacılı Cemaati.....	77
2.3.22. Zakirlü Cemaati.....	78
2.4. Aşiret ve Cemaatlerin Nüfusu.....	78
2.4.1. Aşiretlerin Nüfusu.....	78
2.4.1.1. Reyhanlı Aşireti.....	81
2.4.1.2. Kılıçlı Aşireti.....	83
2.4.1.3. Çakallı Aşireti.....	88
2.4.1.4. Sinamillü Aşireti.....	90
2.4.1.5. Afşar Aşireti.....	93
2.4.1.6. Atmalı Aşireti.....	94
2.4.1.7. Celikanlı Aşireti.....	94
2.4.1.8. Delikanlı Aşireti.....	94
2.4.1.9. Tacirli Aşireti.....	95
2.4.1.10. Cerid Aşireti.....	96
2.4.1.11. Bozdoğan Aşireti.....	99
2.4.2. Cemaatlerin Vergi Nüfusu.....	100
2.5. Konargöçer Aşiretlerin Yaşam Mekânları: Çadırlar.....	103
2.6. Aşiretlerin Sosyal İlişkileri.....	105
2.6.1. Aşiretlerin Yerleşik Halkla İlişkileri.....	106
2.6.2. Aşiretlerin Devlet Görevlileri İle İlişkileri.....	115
2.6.2.1. Maraşlı Osman Paşa'nın Katli.....	120
2.6.3. Aşiretlerin Birbirleri İle İlişkileri.....	123
2.6.4. Aşiretlerin Tüccarlarla İlişkileri.....	127
2.6.5. Aşiretlerin Gayrimüslimler İle İlişkileri.....	130
2.6.6. Aşiretlerin Muhacirler İle İlişkileri.....	134
2.7. Aşiretlerin Eşkıyalıklarına Karşı Alınan Tedbirler.....	142
2.7.1. İktisadi ve Hukuki Tedbirler.....	142
2.7.1.1. Nezre Bağlama.....	142
2.7.1.2. Taahhüt Senedi Alma.....	143

2.7.1.3. Kefalet Usulü.....	145
2.7.1.4. Rehin Alma.....	146
2.7.2. İdari Tedbirler.....	147
2.7.2.1. Adana ve Maraş Eyaletlerinin Birleştirilmesi.....	148
2.7.2.2. Kaza ve Nahiyelerin Bağlı Oldukları Yerlerin Değiştirilmesi.....	150
2.7.3. Askeri Tedbirler.....	151
2.7.3.1. Başıbozuk Askeri İstihdamı.....	151
2.7.3.2. Nefir-i Âmm Tedariki.....	153
2.7.3.3. Kır Serdarı Tayini.....	155
2.7.3.4. Aşiretlerin “Silahkeşlikten ve Süvarilikten” İhraç Edilmeleri.	158
2.8. Aşiret Eşkîyalarına Verilen Cezalar.....	159
2.8.1. Küreğe Koyma.....	159
2.8.2. Sürgün (Nefy)	162
2.8.3. Kalebentlik.....	164
2.8.4. Hapis.....	165
2.8.5. Değnek Vurma.....	166
2.8.6. İdam.....	166
2.9. Bölge Hanedanları ve Aşiretler.....	168
2.9.1. Zülkadirzadeler.....	171
2.9.2. Bayezıdzadeler.....	176
2.9.2.1. Bayezıdzadelerin 1855 Maraş Baskını.....	184
2.9.3. Karabekirzadeler.....	185
2.9.4. Yapalakoğulları.....	186
2.9.5. Hacı İsmailoğulları.....	189
2.9.6. Küçük Alioğulları.....	190
2.9.7. Fettahoğulları.....	201
2.9.8. Kozanoğulları.....	206
3. AŞİRETLERİN İKTİSADİ DURUMU.....	217
3.1. İktisadi Faaliyetleri.....	217
3.1.1. Ziraat.....	217
3.1.1.1. Malikâne-Divani Sistemi Dâhilinde Olan Yerleri Ziraat Eden Cemaatler.....	217
3.1.1.2. Malikâne Sistemi Dâhilinde Olan Yerleri Ziraat Cemaatler.....	218
3.1.2. Hayvancılık.....	220
3.2. Aşiret ve Cemaatlerin Ödedikleri Vergiler.....	224
3.2.1. Yaylak ve Kışlak Resmi.....	227
3.2.2. Çift ve Dönüm Resimleri.....	229
3.2.3. Öşür Vergisi.....	230
3.2.4. Geçit Resmi.....	230
3.2.5. Resm-i Ârûsane.....	231
3.2.6. Bennâk Resmi.....	231
3.2.7. Resm-i Mücerred.....	231
3.2.8. Resm-i Ağnâm.....	232
3.2.9. Resm-i Deştâni.....	232
3.2.10. Resm-i Kevvâre.....	233
3.2.11. Avârız Vergisi.....	233
3.3. Aşiretlerin Ödedikleri Yıllık Vergi Miktarı	235
3.4. Mali ve Hukuki Statülerine Göre Konargöçer Aşiretler ve Cemaatler.....	238
3.4.1. Tımar Reayası Konargöçerler ve Cemaatler	238

3.4.2. Zeamet Reayası Konargöçerler ve Cemaatler.....	240
3.4.3. Has Reayası Konargöçerler ve Cemaatler.....	243
3.4.4. Vakıf Reayası Konargöçerler ve Cemaatler.....	244
3.5. Mukataa Sistemi ve Aşiretler.....	246
3.5.1. Dalyanlı Aşireti Mukataası.....	247
3.5.2. Dedeşlü ve Selmanlı Mukataası.....	248
3.5.3. Duraklı Cemaati Mukataası.....	249
3.5.4. Garib Neccarlı Mukataası.....	249
3.5.5. Kılıçlı Cemaati Mukataası.....	249
3.5.6. İfraz-ı Zülkadriye Mukataası.....	250
3.5.7. Kılılı Cemaati Mukataası.....	252
3.5.8. Diğer Mukataalı Cemaatler.....	252
4. AŞİRETLERİN İSKÂNİ.....	254
4.1. İskânın Sebepleri.....	254
4.1.1. Verimli Toprakların İşlenmesini Sağlamak.....	254
4.1.2. İssız Yerlerin Güvenliğini Sağlamak.....	255
4.1.3. Yerleşik Halka ve Yolculara Yönelik Eşkîyalık Hareketlerini Engellemek.....	256
4.1.4. Vergi Tahsilinde Yaşanan Sıkıntılar.....	258
4.1.5. Aşiretleri Medeniyet Dairesine Sokma Düşüncesi.....	259
4.1.6. Aşiretlerden Asker Temin Etmede Yaşanan Sıkıntılar.....	260
4.2. Zorunlu İskâna Tabi Tutulan Aşiretler.....	264
4.2.1. Reyhanlı Aşireti'nin Rakka'ya İskanı.....	267
4.2.2. Tacirli Aşireti'nin Tarsus'ta İskân Teşebbüsü.....	269
4.3. Kendi İstekleri İle İskân Olan Aşiretler.....	270
4.3.1. Maraş'taki Aşiretlerin 1846 Yılındaki İskânları.....	273
4.3.2. Maraş'taki Aşiretlerin 1852-1853 Yıllarındaki İskânları.....	277
4.4. Fırka-i İslahiye Tarafından Gerçekleştirilen İskân.....	281
4.5. İskândan Sonra Meydana Gelen Firar Olayları.....	285
4.5.1. Afşar Firarileri Meselesi.....	287
5. AŞİRETLERİN İDARESİ.....	291
5.1. Aşiret İdaresinden Sorumlu Görevliler.....	291
5.1.1. Boy beyi.....	291
5.1.2. Kethüda.....	296
5.1.3. Aşiret İhtiyarları.....	297
5.1.4. Voyvoda.....	298
5.1.5. Aşiret Müdürü.....	300
5.1.6. Muhtarlar.....	303
5.2. Tanzimat Dönemi'nde Aşiret İdaresinde Yapılan Düzenlemeler.....	304
5.2.1. Aşiretlere Kaza ve Nahiye Statüsü Verilmesi.....	304
5.2.2. Aşiretlerin Aşağı ve Yukarı Olarak İdare Edilmesi.....	306
8. SONUÇ.....	308
KAYNAKÇA.....	313
ÖZ GEÇMİŞ EKLER	

KISALTMALAR

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bk.	: Bakanız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
k.	: Karye
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
m.	: Mükerrer
n.	: Nakl-i Hane
M.	: Miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
mz.	: Mezra
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
TOEM	: Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.	: Vefat etmiştir
vd.	: Ve diğerleri
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1. Reyhanlı Aşireti'ne Bağlı Cemaatler.....	39
Tablo 2.2. Yabancı Kaynaklara Göre Maraş ve Çevresindeki Aşiretlerin Nüfusu.....	81
Tablo 2.3. Reyhanlı Aşireti'ne Mensup Cemaatlerin Asker Sayıları.....	82
Tablo 2.4. 1846 Senesi Kılıçlı Aşireti Nüfusu.....	83
Tablo 2.5. H.1267 (M. 1850/1851) Yılında Kılıçlı Nahiyesi Nüfusu.....	84
Tablo 2.6. Kılıçlı Aşireti'nde Hane Başına Düşen Erkek Sayısı.....	85
Tablo 2.7. Kılıçlı Aşireti'ne Mensup Aşiret Üyelerinin Yaşları, Fiziksel Özellikleri ve Meslekleri	87
Tablo 2.8. 1846 Yılında Çakallı Aşireti'nin Nüfusu.....	88
Tablo 2.9. H. 1267 (M. 1850/1851) Yılında Çakallı Nahiyesi Nüfusu.....	89
Tablo 2.10. H. 1267 (M. 1850/1851) Yılında Çakallı Nahiyesinde Hane Başına Düşen Erkek Sayısı.....	90
Tablo 2.11. Çakallı Aşireti'ne Mensup Aşiret Üyelerinin Fiziksel Özellikleri ve Meslekleri.....	90
Tablo 2.12. Sinamillü Aşireti'nin 1846 Yılındaki Nüfusu.....	91
Tablo 2.13. H. 1267 (M. 1850/1851) Yılında Sinamillü Aşireti'nin Yerleştiği Köylerin Nüfusu.....	91
Tablo 2.14. H. 1267 (M. 1850/1851) Yılında Sinamillü Aşireti'nde Hane Başına Düşen Erkek Sayısı.....	92
Tablo 2.15. 1849 Yılında Tacirli Aşireti'nin Nüfusu.....	96
Tablo 2.16. Tacirli Aşireti'nin 1849 ve 1865 Yıllarına Ait Nüfus Artış Durumu.....	96
Tablo 2.17. 1849 Yılında Cerid Aşireti'nin Nüfusu.....	97
Tablo 2.18. 1849 Yılında Cerid Aşiretin'de Hane Başına Düşen Erkek Sayısı.....	98
Tablo 2.19. 1865 Yılında Cerid Aşireti'nin Nüfusu.....	99
Tablo 2.20. Cerid Aşireti'nin 1849 ve 1865 Yıllarına Ait Nüfus Artış Durumu.....	99
Tablo 2.21. Maraş'ta Bulunan Cemaatlerin Vergi Nüfusu.....	101
Tablo 2.22. Kara Yuvalu Taifesi Cemaatleri'nin Vergi Nüfusu.....	102
Tablo 2.23. Avcı Taifesi Cemaatleri'nin Vergi Nüfusu.....	102
Tablo 2.24. Osman Ağa'nın Gasp Edilen Malları.....	129
Tablo 2.25. Afşar Aşireti'nin Çerkes Askerlerinden Gasp Ettiği Mallar.....	137
Tablo 2.26. Afşar Aşireti Tarafından Öldürülen ve Yaralanan Çerkes Askerleri	138
Tablo 2.27. Nefir-i Âmm Getiren Başbuğlara Verilen Şalların Bahası.....	154
Tablo 2.28. Nefir-i Âmm İhtiyaçları İçin Yapılan Harcamalar.....	155
Tablo 3.1. Malikâne-Divani Sistemine Dâhil Yerleri Ziraat Eden Cemaatler.....	218
Tablo 3.2. Malikâne Dâhilinde Bulunan Köyleri Ziraat Cemaatler.....	220
Tablo 3.3. Maraş ve Çevresinde Bulunan Bazı Aşiretlerin Hayvan Sayıları.....	221
Tablo 3.4. Maraş ve Çevresinde Bulunan Aşiretlerde Hane Başına Düşen Hayvan Sayısı.....	222
Tablo 3.5. Aşiretlerden Aynî Olarak Tahsil Edilen Vergiler.....	226
Tablo 3.6. Tacirli Aşireti'nin 1819 Senesinde Camustil Nahiyesinde Kışlamak İçin Verdikleri Mal, Eşya ve Hayvanların Miktarı.....	228
Tablo 3.7. Aşiretlerin Yıllık Vergi Miktarları ve Hane Başına Düşen Vergi Yüğü.....	237
Tablo 3.8. Tımar Reayası Cemaatlerin Vergi Durumu.....	239
Tablo 3.9. Mahlûl Durumda Bulunan Tımarların Reayası Olan Cemaatler.....	240
Tablo 3.10. Zeamet Reayası Cemaatlerin Vergi Durumu.....	242
Tablo 3.11. Kara Yuvalu ve Avcı Taifesi'ne Mensup Cemaatlerin Vergi Durumu.....	243
Tablo 3.12. Vakıf Reayası Cemaatlerin Ödedikleri Vergi Miktarı.....	246

Tablo 3.13. Dalyanlı Aşireti Mukataasının H. 1244 (M. 1828/1829) Senesinden H. 1253 (M. 1837/1838) Senesine Kadar Mutasarrıfları ve Senelik Malı.....	248
Tablo 4.1. Tacirli Aşireti'nin Tarsus'ta İskân Düşünülen Mahaller.....	269
Tablo 4.2. 1846 Senesinde Sinamillü Aşireti'nin İskân Edilmesi Düşünülen Yerler.....	274
Tablo 4.3. 1846 Senesinde Çakallı Aşireti'nin İskân Edilmesi Düşünülen Yerler	276
Tablo 4.4. 1846 Senesinde Atmalı ve Kılılı Aşiretleri'nin İskân Edilmesi Düşünülen Yerler.....	276
Tablo 4.5. Maraş'ta 1852/1853 Senesinde Aşiretlerin İskân Edilecekleri Mahaller.....	278
Tablo 4.6. Aşağı Kılıçlı Aşireti İçin İnşa Olunan Haneler ve Ekilen Hububat Miktarı.....	278
Tablo 4.7. Çakallı Aşireti İçin İnşa Olunan Haneler ve Ekilen Hububat Miktarı.....	279
Tablo 4.8. Sinamillü Aşireti İçin İnşa Olunan Haneler.....	279
Tablo 4.9. Sinamillü Aşireti'nin İskanı Müteakip Ektiği Hububat Miktarı.....	280
Tablo 4.10. Tacirli Aşireti'nin Haruniye'de İskân Edildiği Köyler.....	283
Tablo 4.11. Tacirli ve Cerid Aşiretleri İçin İnşa Edilen Köyler ve Hane Sayıları.....	283
Tablo 4.12. Fırka-i Islahiye İskânı Sırasında Maraş ve Çevresinde Bulunan Aşiretler İçin İnşa Olunan Hane Sayıları.....	284
Tablo 4.13. Fırka-i Islahiye Tarafından Ödüllendirilen Aşiret Liderleri.....	285
Tablo 5.1. Maraş ve Çevresinde Bulunan Aşiretlerin Boy beyleri.....	295
Tablo 5.2. Rişvan Aşireti Oymak Kethüdarları.....	297
Tablo 5.3. Maraş'ta Bulunan Aşiretlerin Müdürlük Maaşları.....	302
Tablo 5.4. 1862 Yılında Aşiret Müdürlerinin Maaşları.....	303
Tablo 5.5. 1847 Yılında Afşar Aşireti'ne Bağlı Oymakların Muhtarları.....	304

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekiller</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1. Kılıçlı Aşireti'nde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	85
Şekil 2.2. Kılıçlı Aşireti'nin 1766-1852 Yılları Arasındaki Nüfus Artış Grafiği.....	86
Şekil 2.3. Çakallı Nahiyesi Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	89
Şekil 2.4. Sinamillü Aşireti Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	92
Şekil 2.5. 1853 Yılında Tacirli ve Cerid Aşiretleri'nin Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	98
Şekil 2.6. 1853 Yılında Bozdoğan Aşireti Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	100
Şekil 3.1. Aşiretlerin Sahip Oldukları Hayvan Sayılarının Toplam Hayvan Sayısı İçerisindeki Oranları.....	222

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Sınırlandırılması

Bu çalışmanın konusunu “Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865)” oluşturmaktadır. 1774-1865 yılları arasında varlığı tespit edilen aşiretlerin sosyal, iktisadi, idari durumları ve iskânları ele alınmıştır.

Çalışmaya Maraş çevresinin dâhil edilmesinde konu bütünlüğünü sağlama gayesi etkili olmuştur. Günümüzde Maraş sınırlarına dâhil olmayan ancak çalışmanın kapsadığı yıllarda Maraş’a bağlı olan birçok yerleşim yeri aşiretler tarafından yaylak ya da kışlak olarak kullanılmıştır. Bu aşiretlerin Maraş ile ilişkilerini tam olarak ortaya koymak için civar yerlerin de çalışmaya dâhil edilmesi uygun bulunmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki “Maraş çevresi” olarak nitelenen coğrafya sınırları belirsiz bir yeri ifade etmemektedir. Cevdet Paşa, 1865 yılında Amik Ovası’na kadar olan yerlerin Maraş sancağına bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu yerler arasında Gâvur Dağı, Bulanık (Bahçe), Kars (Kadirli) gibi günümüzde Maraş’a bağlı olmayan yerler bulunmaktadır. Aynı şekilde Afşar Aşireti’nin uzun süre yaylak mahalli olan ve günümüzde Kayseri sınırları içerisinde bulunan Zamantı da 16. yüzyıldan Tanzimat başlangıcına kadar Maraş’a bağlı kalmıştır. Tacirli Aşireti gibi idari açıdan Maraş’a bağlı olmayan aşiretler hakkındaki yüzlerce arşiv belgesi incelendiğinde görülmektedir ki bu aşiretlerin Maraş halkıyla ilişkileri idari olarak bağlı oldukları eyaletlerinkinden fazladır. Bu durumun ortaya çıkmasında bu aşiretlerin yaylak mahallerinin Maraş’ta bulunması, kışlak mahallerinin Maraş’a yakınlığı ve bölgede bulunan diğer aşiret ve hanedanlarla yakın ilişkileri etkili olmuştur.

1768-1774 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı Devleti’nin ağır mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Bu savaş sonucunda imzalanan 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması’nın taşıdığı ağır şartlar ve beraberinde gelen toprak kayıpları devletin çöküşünü işaret etmekteydi. Dışarıda askeri ve siyasi başarısızlıklar içeride sosyal ve iktisadi buhranları beraberinde getirmiş, devletin otoritesini zaafa uğratmıştır. Bu kötü gidişatı durdurmak için ıslahat yapmak lüzumu önceki dönemlere göre daha fazla hissedilmiştir. Sultan III. Selim ve II. Mahmud zamanında yapılan ıslahat hareketleri bu kötü durumu önlemeye yönelik olmuştur.

Bu çalışmanın başlangıç tarihinin 1774 olarak belirlenmesinde de yukarıda bahsi geçen şartlar etkili olmuştur. Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerin Osmanlı Devleti’nin 1768-1774 yılları arasında Rusya ile savaşmasını fırsat bilerek eşkıyalıklarını artırdıklarına dair birçok arşiv belgesi bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu bu durumun aşiretler üzerindeki etkisi Maraş ve çevresi örneğinde incelenmiştir. Çalışmanın nihai tarihi olan 1865 yılı ise bilindiği üzere Fırka-i Islahiye’nin bölgeye gelerek aşiretleri iskâna teşebbüs ettiği tarihtir. Fırka-i Islahiye konusunda birçok çalışma yapılmış olduğundan konunun bu tarihle sınırlanmasının doğru olacağı düşünülmüştür. Ancak çalışmanın bütünlüğünü sağlama açısından Fırka-i Islahiye’nin faaliyetlerine az da olsa yer verilmiştir. Tarihsel olayların süreklilik gösterdiği ve sebep-sonuç ilişkisi ile birbirine bağlı olduğu gerçeği karşısında olayların tam olarak aydınlatılması için bahsi geçen tarih sınırlarının dışına zaman zaman çıkmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Osmanlı Devleti'nde konargöçer aşiret ve cemaatlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden biri Adana, Maraş, Antakya, Halep ve Rakka dolaylarını kapsayan bölgedir. Halep ve Rakka dolaylarına yapılan sürgünler hariç tutulursa diğer yerlerde aşiretlerin kışlayacakları yeterli ovalık alanların bulunması, temel geçim kaynaklarını oluşturan hayvanları için otlakların bol olduğu yaylakların mevcudiyeti bu yoğun nüfusun bu yerleri yurt tutmasının sebeplerini açıklamaktadır. Maraş ve çevresi özellikle Zülkadir (Dulkadir) Yörükânının yaşam mekânı idi. 16. yüzyıla ait Maraş ile ilgili kaynaklar incelendiğinde yüzlerce cemaatin varlığı tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla bu kadar fazla aşiret ve cemaatin bulunduğu coğrafyanın incelenmesi de önem arz etmektedir.

Bu çalışma 1774-1865 yılları arasında Maraş ve çevresinde hangi aşiret ve cemaatlerin bulunduğunu, bu aşiretlerin yayılma sahalarını, nüfuslarını, eşkıyalıklarını, iskânlarını ve ekonomik durumlarını mümkün olduğunca birinci elden kaynaklara dayanarak ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada aşiret ve cemaatlerin daha önceki yüzyıllardaki durumları da dikkate alınarak çalışmanın sınırları içerisinde bu durumlarında bir değişimin olup olmadığı mukayese yoluyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha önce üzerinde durulmayan Maraş'ta bulunan aşiretlerin nüfusu, iskânı ve iktisadi durumları gibi meseleler de etraflıca ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Yerel ölçekte yapılan tarih araştırmalarının ulusal ölçekte yapılan çalışmalara temel oluşturduğu şüphesizdir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde aşiretlerin durumu ile ilgili yapılan çalışmaların sayısının artmasıyla birlikte bu konuda da daha nesnel genellemeler yapmak mümkün olacaktır. İlk bakışta Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerin sosyal, iktisadi, hukuki ve askeri durumlarının sadece bölgeye münhasır olduğu akla gelebilir. Ancak çalışma incelendiğinde böyle bir yargının doğru olmadığı görülecektir. Zira Osmanlı Devleti aşiret eşkıyalarına ceza verirken bu cezaları sadece Maraş ve çevresinde bulunan aşiretler için uygulamamıştır. Yine iskân edilmeye teşebbüs edilen aşiretler sadece Maraş ve çevresinde bulunan aşiretler değildir. Aşiretlerden asker talep edilirken ya da iâşe ve lojistik amaçlar için bir bedel ya da vergi karşılığında hayvan tedarik edilirken takip edilen usul sadece Maraş'a has değildir. Dolayısıyla bu araştırmanın yerel ölçekte Maraş tarihine ulusal ölçekte ise Osmanlı Devleti'nin toplum yapısının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçladığını söylemek mümkündür.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma ağırlıklı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine dayanmaktadır. Bunun nedeni konu ile ilgili arşiv belgeleri dışında yeterli kaynağın bulunmamasıdır. Maraş ve çevresi ile ilgili aşiret ve cemaatler Mühimme defterleri, Mühimme-i Mektûme defterleri, Şikâyet defterleri, Maraş Ahkâm defterleri, Antep Şer'iyye sicilleri, Tımar Ruznamçe defterleri, Maliyeden Müdevver defterler, Tapu Tahrir defterleri ile birlikte Cevdet, Ali Emirî, İbnü'l-Emin Tasnifleri, Meclis-i Vâlâ Riyaseti, Hatt-ı Hümayun, Sadaret Mektubî ve İrade-i Dâhiliye gibi çok sayıda kaleme ait belgeler taranarak tespit edilmiştir. Arşiv belgeleri dışında bölgede görev yapan yabancı konsolosların, seyyahların ya da bölge tarihi ile ilgili yazılan önemli kaynakların, hatıraların, mektupların, seyahatnamelerin taraması yapılarak arşiv belgeleri ile mukayesesi ya da eksik kalan kısımların tamamlanması sağlanmaya

çalışılmıştır. Konu ile ilgili Türkçe literatür taraması da yapılmış özellikle genel konuların izahında bu eserlerden faydalanılmıştır.

Araştırmada en fazla başvurulan yöntemlerden biri mukayese olmuştur. Aşiret ve cemaatlerin 1774 senesinden önceki ve bu tarihten sonraki yayılma sahalarında, sosyal ve iktisadi durumlarında değişiklik olup olmadığının tespitinde bu yöntemle başvurulmuştur.

Maraş ve çevresinde bulunan aşiretler hakkında elde edilen bazı veriler ile bu alanda genelde kabul gören veriler de mukayese edilmiştir. Bu şekilde genel kabul gören bilgilerin ne derece doğru olduğunu sorgulama imkânı doğmuştur. Ayrıca bu verilerin Maraş ve çevresinde bulunan aşiret ve cemaatler için kullanılıp kullanılmayacağı hususu da açıklanmaya çalışılmıştır.

Mukayese usulü sadece aşiret ve cemaatlerin durumunu ve genel kabul gören verilerin doğruluğunu sorgulamak için değil arşiv belgelerinin tutarlılığını tespit etmek için de kullanılmıştır. Aynı konu ile ilgili farklı arşiv belgelerinde geçen bazı cemaat, yer, şahıs isimleri ve vergi yekûnları farklılık gösterebilmiştir. Bu duruma en çok yer ve cemaat isimlerinin okunmasında karşılaşılmıştır. Maraş Ahkâm defterlerinden tespit edilen cemaat ve yer isimlerini okumanın zorluğu 16. yüzyıl Tahrir defterlerine müracaat olunarak giderilmeye çalışıldığında Ahkâm defterlerindeki birçok ismin kâtipler tarafında hatalı okunup yazıldığı görülmüştür. Dolayısıyla cemaat ve yer isimlerinin okunmasında sıklıkla bahsi geçen kaynaklara başvurulmak zorunda kalınmıştır.

Arşiv malzemesi değerlendirilirken öncelikle belgeler kronolojik olarak sıraya konulmuş, ardından analiz edilerek çıkan sonuçlar birleştirilerek değerlendirme yoluna gidilmiştir. Ulaşılan sonuçlarda mantıksal tutarlılığında şüphe duyulan durumlar belirtilmiş ve bunun nedenleri de açıklanmıştır.

Aşiretlerin nüfusu ve iktisadi durumlarında istatistiki verilerden faydalanılmıştır. Bazı grafik ve tablolarla bilgiler daha somut hale getirilmeye çalışılmıştır. Yapılan hesaplamalarda küsuratlı sayıların çıkması nedeniyle %5'e kadar bir hata payının olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

1.4. Konu İle İlgili Önceki Çalışmalar

Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerin 18. ve 19. yüzyıldaki durumları ile ilgili Prof. Dr. Faruk Söylemez tarafından arşiv belgelerinde dayalı olarak yazılan iki makale bulunmaktadır. Bunlardan biri “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Maraş'ta Türkmen Aşiretleri” adını taşımaktadır. Bu makalede bahsi geçen yüzyıllarda Maraş'ta bulunan 31 civarında aşiret ve oymak hakkında bilgi verilmiştir. Aşiret ve oymakların genel durumu, yaylak ve kışlak mahalleri, iskânları, ödedikleri vergiler incelenmiş ayrıca aşiret ve oymak isimlerinin günümüz yer adlarına etkisi gibi konular üzerinde durulmuştur. Yine Prof. Dr. Faruk Söylemez'in Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde yayınlanan “XVIII. Yüzyıl Başlarından 19. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri” adlı makalesinde Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerin eşkıyalıklarına da değinilmiştir. Makalede aşiretlerin birbirlerine karşı eşkıyalık hareketlerinin yanı sıra yerleşik halka, ticaret kervanlarına, yolculara ve devlet görevlilerine yönelik yaptıkları eşkıyalıkları işlenmiş, eşkıyalığa karşı alınan tedbirler ve verilen cezalar açıklanmıştır. Prof. Dr. Faruk Söylemez'in “Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği- adlı eserinde de Rişvan Aşireti örneğinde aşiretlerin sosyal, iktisadi ve idari durumları hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Konu ile kısmen alakalı olarak doktora ve yüksek lisans düzeyinde yapılan birkaç çalışma bulunmaktadır. Aydın Efe'nin "Antakya ve Çevresi Türkmenleri: Küçük Alioğulları ve Reyhanlı Aşireti (XIX. Yüzyıl)" adlı doktora tezi bölge tarihi açısından önemli olan iki konuyu ele almaktadır. Bunlardan biri 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölge tarihinde önemli bir rol oynayan Küçük Alioğulları hanedanıdır. Çalışmada Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerle yakın ilişkileri bulunan bu hanedanın beyleri hakkında bilgi verilmiş, Fırka-i Islahiye'nin iskân faaliyetleri karşısındaki durumlarına da değinilmiştir. Araştırmanın diğer konusunu oluşturan Reyhanlı Aşireti bölgenin en büyük aşiretleri arasında bulunmaktadır. Çalışmada Reyhanlı Aşireti'nin genel durumu, boy beyleri ve faaliyetleri ele alınmış ayrıca aşiretin iskânı ve iskânını müteakip kurulan Reyhanlı Kazası kaymakamları tek tek işlenmiştir.

Andrew Gould'un 1973 tarihli "Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impaction the Nomadic Tribes of Southern Anatolia, 1840-1885" adlı doktora tezi Osmanlı arşivi ile birlikte yabancı ülke arşivlerine ait kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmış önemli bir çalışmadır. Gould, bu çalışmasında Osmanlı Devleti'nin aşiretlerle ilişkilerini, derebeyliğin ortaya çıkışını, Gâvur Dağı ve Toros Dağları'nda bulunan derebeyleri, bölge aşiretlerini, aşiretlerin Fırka-i Islahiye tarafından iskânlarını, yerleştikleri köy ve kazaları, eyalet yönetiminde yapılan reformların aşiretler üzerine etkileri gibi konuları ele almıştır. Aynı yazarın 1976 yılında yayınlanan "Lords or Bandits? The Derebeys Of Cilicia" adlı makalesinde bölgede bulunan derebey hanedanları incelenmiştir.

Fedai Ateş'in "Maraş Bölgesindeki Türkmenler (19. ve 20. Yüzyıllar)" adını taşıyan yüksek lisans düzeyindeki tezi ile Atilla Canbolat tarafından yine yüksek lisans düzeyinde yapılan "Hatay Türkmen Aşiretleri ve Bu Aşiretlerin İskânı (18. ve 19. Yüzyıllar)" adlı çalışmaları da Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerle ilgilidir.

1.5. Araştırmanın Kavramsal Boyutu

Osmanlı Devleti'nde il veya ulus şeklinde örgütlenen konargöçerler boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba şeklinde bölümlere ayrılmıştır (Halaçoğlu, 2006: 16). Bu araştırmada da sıkça geçen aşiret, cemaat, oba, oymak gibi kavramların birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. 18. yüzyıl arşiv belgelerinde cemaat olarak geçen bir topluluk, 19. yüzyılda aşiret olarak nitelenebilmiştir. Aynı duruma cemaat olarak nitelenen toplulukların 19. yüzyılın ortalarında oymak olarak ifade edilmesinde de rastlanmaktadır. Araştırmada kavramsal tutarlılığı sağlamak için topluluğun araştırmanın kapsadığı zaman dilimi içerisindeki en son durumu esas alınmıştır.

Bazı aşiret, cemaat, oymak ya da oba isimleri hem -lı (لى), hem -lu (لو) son ekleriyle yazılmıştır. Mesela Sinamillü Aşireti'ne bağlı obalardan Kulyanlı Obası'nın isminin bazı belgelerde "Kulyanlı", Milyanlı Obası'nın da "Milyanlı" olarak yazıldığı görülmektedir. Ayrıca adı Tacirli-Tacirlü, Atmalı-Atmalu, Çakallı-Çakallu, Mihmadlı-Mihmadlu, Bektaşlı-Bektaşlu şeklindeki yazılan aşiretler bulunmaktadır. Bu durumda arşiv belgelerinde yaygın olarak kullanılan veya daha doğru olduğu düşünülen yazım şekli tercih edilmiştir.

Araştırmada geçen eyalet, vilayet, sancak, kaza, nahiye, köy gibi idari birimlerin statüleri zamana göre değişiklik göstermiştir. Dolayısıyla bir yerin idari durumunu ifade etmek için kullanılan kavramların da değiştiği göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmada bu karışıklığı önlemek için idari birimlerin durumu ile ilgili tespit edilebildiği ölçüde tarih verilme yoluna gidilmiştir. Böylece belirtilen tarihte bir yerin eyalet, sancak, kaza, nahiye ya da köy olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.5.1. Aşiret

Aşiret kelimesi, Arapça kökenli olup “el-‘aşîra” kelimesinden türemiştir. Bu kelime Arapça’da “kabile ve teşkilat yapılanmasının ilk ve en küçük yapısı”, “bir büyük baba ile oğul ve torunlarının vücuda getirdiği büyük bir aile” anlamlarına gelmektedir (Türkay, 2005: 23; Yinanç, 1978: I, 709-710). Kamus-ı Türkî’de ise “bir asıldan münşai (kollara ayrılan) olup birlikte yaşayan ve birlikte konup göçen bedeviler halkı, oymak, kabile” olarak tanımlanmıştır (Şemseddin Sami, 2015: 75). Türkçe’ye Arapça’daki büyük aile manasını kaybederek yaygın olarak göçebe veya yarı göçebe halinde yaşayan unsurları niteleyecek şekilde geçmiştir (Yinanç, 1978: I, 710) Osmanlılar döneminde boyun altında cemaatin üstünde bir topluluğu ifade etmiştir (Halaçoğlu, 1991: IV, 9). Bazen aşiret ve cemaat kavramlarının aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığı da görülmektedir. Aynı belgede bir yandan aşiret kavramı kullanılırken öte yandan cemaat tabirine de rastlanmaktadır¹.

16. yüzyıl arşiv kaynaklarında Maraş ve çevresinde bulunan cemaatlerin mensup oldukları üst topluluklar nitelenirken “taife²” kavramının yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Aşiret kavramına ise bahsi geçen coğrafyada ve belirtilen zaman diliminde bu yaygınlıkta rastlanmamaktadır³. Maraş ve çevresinde “Taife-i Bostancıyan”, “taife-i Küreciyan”, “taife-i Cerid” şeklinde ifade edilen ve cemaatlerden oluşan çok sayıda taife bulunmaktaydı. Bazen de “taife-i cemaat-i Tahirlü”, “taife-i cemaat-i Bertiz” şeklinde yazılıp günümüz Türkçesine Tahirlü Cemaati Taifesi, Bertiz Cemaati Taifesi şeklinde çevrilebilecek tabirlere de rastlanmaktadır. Taife kadar yaygın olmamakla birlikte cemaatlerin üst adı olarak “kabile⁴” tabiri de kullanılmıştır⁵. Mesela 998 numaralı Tapu Tahrir defterinde “an-kabile-i Ağcakoyunlu” başlığının altında Ağcakoyunlu Kabilesi’ne mensup “cemaat-i Ağcakoyunlu”, “cemaat-i Beğmiş Hacılı” ve “cemaat-i Mihmadlu” olarak üç cemaat adı verilmiştir. Benzer şekilde “kabile-i Ağcalu”, “kabile-i Çiçeklü”, “kabile-i Zakirlü”, “kabile-i Selmanlu” şeklinde ifade edilen kabileler de cemaatlerden oluşmaktaydı (BOA, TD, 998: 47, 48, 592, 601, 608, 610). Çalışmanın zaman dilimindeki kaynaklarda ise cemaatlerin bağlı olduğu topluluk ifade edilirken genelde aşiret tabirinin kullanıldığı görülmektedir. “Afşar Aşireti’nden Torun ve Çörmüşek Cemaatleri” gibi çok sayıda örnek bulunmaktadır (BOA, A.MKT.UM, 519/54).

19. yüzyıldan önceki yüzyıllarda taife, kabile ya da cemaat olarak kaydedilen topluluklardan birçoğu 19. yüzyılda aşiret olarak nitelenmiştir. Mesela yukarıda bahsedilen “Bertiz Taifesi” artık “Bertiz Aşireti⁶” aynı şekilde Ağcakoyunlu (Akçakoyunlu) Kabilesi Ağcakoyunlu Aşireti⁷, İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlı

¹ “Kılıçlı aşireti Maraş’a karib olan Bazarcık ovasında... meştâ-nişin ola gelüb”, “Kılıçlı cemaati dahi ekrâd tâifesinden olmalarından nâşî Rakka iskânından oldukları...” (BOA, C.DH, 11563).

² Arapça grup, cemaat, bölük anlamına gelen taife kelimesinin çoğuludur. Cemaatlerin mensup olduğu en üst topluluğu ifade etmektedir (Öztürk, 2004: XIII).

³ Bu durumu teyit eden bir araştırma için bk. Öztürk, 2004: 18.

⁴ 1797 tarihli bir belgede Rışvan aşayirinden Hamidli Kabilesi şeklindeki ifade kabilenin cemaat anlamına gelecek şekilde de kullanıldığını göstermektedir (BOA, MD, nr. 265, s. 204).

⁵ Taife, kabail ve kabile kavramları hakkında ayrıca bk. Söylemez, 2007a: 17-18.

⁶ 1843 tarihli bir belgede “Maraş sancağı dâhilinde kâin Bertizi Aşireti” olarak geçmektedir (BOA, C.ML, 20350)

⁷ “Akçakoyunlu Aşireti” şeklindeki ifade için bk. BOA, İ.MVL, 559/25130.

iken genelde cemaat olarak nitelenen Tacirli ve Cerid Cemaatleri “Tacirli Aşireti”, “Cerid Aşireti” olarak belgelerde yer almıştır⁸.

Aşiretlerin idaresinden “boy beyleri” sorumluydu. “Mir-i Aşiret” de denilen boy beylerinin aşireti idare etmek, vergilerin toplanmasına yardım etmek, eşkıyaları ve iskân firarilerini aşiret içinde barındırmamak gerektiğinde bunların yakalanması için eyalet valilerine yardım etmek, çağrıldıkları zaman aşiret süvarileri ile birlikte sefere katılmak gibi görevleri bulunmaktaydı.

1.5.2. Cemaat

Cemaat kelimesi aşiret gibi Arapça kökenli olup “bir yere toplanmış insanlar, gürûh, takım, bölük, bir heyet teşkil eden ahali” anlamlarına gelmektedir⁹. Birbirleriyle akrabalık bağları olan insanlardan oluşan cemaat konargöçerler arasında en yaygın idari ve sosyal birimdir. Cemaat kavramı yerine tîr, bölük, mahalle, oymak, oba gibi kavramlar da kullanılmıştır (Şahin, 2006: 174). Cemaat kelimesi bazen aşiret ile aynı anlamda kullanılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak cemaat kavramının aşiretten daha kalabalık bir kavramı ifade etmek için değil, ona muadil ya da altında yer alan bir grubu nitellemek için kullanıldığı görülmektedir¹⁰.

Araştırmanın ana kaynaklarından biri olan Maraş Ahkâm defterlerindeki kayıtlarda hükmün yazıldığı tarihte aşiret olarak nitelenen bir topluluğun hükümde cemaat olarak ifade edildiğine rastlanmaktadır. Bu durum hüküm yazılırken müracaat edilen Tahrir defterlerindeki kayıtlardan kaynaklanmaktadır. Yani 16. yüzyıla ait bir Tahrir defterinde cemaat olarak kaydedilen bir toplulukla ilgili hüküm yazılırken bu kayıtlardaki şekli esas alınmaktadır. Bu durum aşiret olarak nitelenen bir topluluğun cemaat olarak da ifade edilmesine sebebiyet vermiştir¹¹.

Cemaatlerin başında kethüda denilen ve genellikle cemaatin önde gelen ailelerinden birine mensup kişiler bulunmaktaydı.

1.5.3. Oymak, Oba ve Bölük

19. yüzyılın ortalarına ait arşiv belgelerinde cemaat kavramı yerine genellikle oymak tabiri kullanılmıştır. Daha önceki yüzyıllarda umumiyetle aşireti oluşturan birimlerden cemaat olarak bahsedilirken 19. yüzyılda meydana gelen bu değişimin sebebini tam olarak ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Tacirli Aşireti’nden İloğlu, Tilkili ve Gökveli Oymakları (BOA, MVL, 615/78), Bozdoğan Aşireti’nden Karadağlı Oymağı (BOA, A.MKT.UM, 499/97), Sinamillü Aşireti oymaklarından Çağrısanlı Oymağı (BOA, İ.MVL, 241/8623), Atmalı Aşireti’nden Bozağa Oymağı,

⁸ 18. yüzyılda “İfrâz-ı Zülkadriye mukataası cemaatlerinden taht-ı kazanızda sakin Tacirli cemaati...” (BOA, Maraş, nr. 1, s. 109), “İfrâz-ı Zülkadriye Türkmânı’ndan olan Cerid cemaati...” (BOA, C.DH, 2110) şeklindeki ifadeler 19. yüzyılda yerini “Tacirli aşireti eşkıyasından bir mikdar atlu...” (BOA, MVL, 288/76), “Cerid aşiretinden ol taraflara nakl ve firâr etmiş olan ...” (BOA, İ.MVL, 122/3110) gibi ifadelere bırakmıştır.

⁹ Diğer anlamları için bk. Şemseddin Sami, 2015: 174

¹⁰ Arabgir sipâhileri reâyâsından Atmalı aşayirinden Beğli cemaati (BOA, C.ZB. 268), Rişvan aşayirinden Celikanlı cemaati (BOA, A.MKT.NZD, 185/13), Afşar Aşireti ahalisinden bazı cemaatler (BOA, A.MKT.MVL, 138/66).

¹¹ Mesela Akçakoyunlu Aşireti aynı yıllara ait Cevdet Adliye tasnifine ait 4811 numaralı belgede aşiret, Maraş Ahkâm Defteri’nde ise cemaat olarak nitelenmiştir. Karşılaştırmak için bk. BOA, C.ADL, 4811 ve BOA, Maraş, nr. 4, s. 35.

Afşar Aşireti'nden Haliloğlu, Kara Budaklı, Torun ve Receb Uşağı Oymakları (BOA, İ.MVL, 71/1349) gibi ifadelerle 19. yüzyıl arşiv belgelerinde sıklıkla rastlanmaktadır.

Birbirine yakın birkaç akraba ailenin meydana getirdiği topluluk anlamına gelen oba kavramı (Şahin, 2006: 175), 19. yüzyılın ortalarında oymak ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bu dönemde aşiretlere mensup alt birimlerden genellikle cemaat olarak değil oymak ya da oba olarak bahsedilmiştir. 1745 tarihli bir belgede “Cerid cemaatlerinden Tatarlı ve Azizli” ifadesi geçerken (BOA, Maraş, nr. 1, s. 109), tahminen 1865 yılına ait olup aşiretin nüfusu ile ilgili bir belgede ise bu cemaatler oba olarak kaydedilmiştir (BOA, Y.EE, 37/39). Görüleceği üzere oba kavramı bir önceki yüzyılda cemaat olarak nitelenen topluluklar için kullanılmıştır. Dolayısıyla cemaat, oymak ve oba kavramlarının aynı ya da birbirine yakın anlamlara geldiğini söylemek mümkün olmaktadır. Kılıçlı Aşireti'nden Kuyumcu, Sinanoğlu, Rumoğlu, Kubadlu, Hasoğlu, Çelebili Obaları, Çakallı Aşireti'nden Tirkeşoğlu, Farhuşoğlu, Çullu Obaları, Sinamillü Aşireti'nden Milyanlı, Çağraşanlı, Tevekelli, Fituşağı Obaları şeklindeki ifadelerle yaygın olarak tesadüf edilmektedir (BOA, İ.MVL, 84/1696).

Bölük kavramı oba ile aynı anlamda veya bir alt birim olarak kullanılmıştır. “Kılıçlı Aşireti'ne bağlı Doğanlı'dan Zülfooğlu'nun Kötürümlü Bölüğü” şeklindeki ifade bunu göstermektedir. Bununla birlikte bazen “Keleksiklü Obası'ndan Gökşanoğlu Obası” şeklindeki ifadelerle de rastlanması bu kavramların anlamını net olarak ortaya koymayı güçleştirmektedir (BOA, İ.MVL, 84/1696). Ancak belirtilen örneklerden hareketle bölük kavramının obadan daha kalabalık bir topluluğu ifade etmediğini söylemek mümkündür.

1.6. Araştırma Sahasının Genel Durumu

Mısır'da 1250 ile 1517 seneleri arasında hüküm süren Memlûk Devleti, 13. yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Suriye ve Çukurova'da kazandığı toprakları muhafaza etmek ve bu toprakları İlhanlılar ile müttefikleri olan Ermenilere karşı korumak için Moğollar önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmenleri bahsi geçen bölgelere yerleştirmiştir. Bu durum Çukurova ve Kuzey Suriye'de kesif bir Türkmen nüfusunun oluşmasına sebep olmuştur. Bu Türkmenler Memlûk valileri ile ittifak halinde hareket ederek yapılan birçok sefere katılmışlardır. 1298 yılında Ermeni Prensi'nin hâkimiyetinde bulunan Maraş'ın fethedilmesi de Memlûklarla Türkmenlerin bu ittifakın sonucunda olmuştur. Bundan sonra Memlûkların hâkimiyetine giren Maraş Memlûklarının Halep valilerine bağlı Türkmen beyleri tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Halep'ten Gâvur Dağları'nın doğusuna buradan Elbistan'a kadar uzanan bölgeye yerleşen Türkmenlerin büyük bir kısmı Oğuzların Bozok koluna mensuplardı. Maraş Altı ve Pazarcık'tan başlayıp Antakya'ya kadar uzanan geniş vadi ile Amik Ovası'nda kışlamakta, Ceyhan ve Tohma havzasında yer alan Binboğa Dağları ile Akçadağ ve Düldül Dağı arasında ve Maraş dağlarında yaylaya çıkmaktaydılar (Mordtmann ve Yinanç, 1988: III, 654).

İlhanlı Devleti hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın 1335 yılında ölümünü müteakip Anadolu'da bulunan Türkmenler daha serbest hareket etmeye başlamışlardır. Böyle bir ortamda Dulkadirli beylerinden Zeyneddin Karaca Bey bölgede bulunan Türkmenleri etrafına toplayarak Dulkadiroğulları Beyliğini kurmuştur. Beyliğin hâkimiyetinde bulunan cemaatlerin çoğu Bayat, Beydili ve Afşar boylarına mensuplardı (Yinanç, 1989, 8-9).

İki yüzyıla yakın bir süre varlığını koruyan Dulkadir Beyliği Osmanlı Devleti zamanından Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bazen

Osmanlıların ancak daha çok Memlûkların tarafını tutan bu beyliğe Yavuz Sultan Selim'in son vermesinde güneye yapacağı bir sefer esnasında meydana gelebilecek tehlikeyi bertaraf etmek istemesinin yanı sıra çoğu Türkmenlerden oluşan bu kütleyi Osmanlı Devleti'ne katmak suretiyle milli birliği sağlamaya çalışması da etkili olmuştur. 1515 yılında Yavuz Sultan Selim, Kemah Kalesi'nin fethini müteakip Dulkadir Beyi Alaüddevle Bey'in üzerine Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'yı gönderdiği zaman Sinan Paşa'nın yanında Dulkadirlilerden Şehsuvaroğlu Ali Bey bulunmaktaydı. Ali Bey'in Alaüddevle Bey'in yanındaki Türkmenleri Osmanlı tarafına çekme çabalarının sonuç vermesi üzerine Turna Dağı'nda yapılan savaşı Osmanlılar kazanmıştır. Dulkadir Beyliği'nin Osmanlı topraklarına katılması ile birlikte Dulkadirlilerin hâkimiyetinde bulunan yüzlerce cemaat de Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Tansel, 1969: 101-107). Maraş'ta bulunan ve "cemaat-ı Yörükân-ı Maraş" olarak kaydedilen bu cemaatlerin yekûnu 757'yi bulmaktadır. Maraş Yörükânından olan bu cemaatlerin mensup olduğu taifeler arasında Ağcakoyunlu, Alcı, Anamaslu (Karacalu), Avcı, Beçenek (Peçenek), Bertiz, Bostancıyan, Cerid, Çağırğan, Çimelü, Demrek, Dışarıcıyân ma' Gurbet, Dokuz (Beşanlı), Döngelölü, Eymir, Gündeşlü ma' Değşirlü, Kavurgalı-yı Maraş, Kızıllı ma' Ali Beğlü, Koyuncuyan, Küreciyan, Küşne, Osmanlu, Tacirlü, Tahirlü Tâifeleri bulunmaktadır (BOA, TD, nr. 998, s. 46-48; Solak, 2004: 98). Bu cemaat ve taifeler Maraş ve çevresi dışında güneyde Şam-Halep bölgesi ile kuzeyde Bozok-Sivas bölgelerine kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kışlak ve yaylak olarak kullanmaktaydılar (Solak, 2004: 98).

Maraş ve çevresinin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra Akkoyunlu Devleti'nin son zamanlarında çıkan karışıklıklardan kaçarak Dulkadir iline gelen Afşar, Çağırğanlu, Karaca Arablu, Gündeşli, Çimelü, Dodurga ve Mihmadlu gibi sayıları 40'ı bulan cemaatler eski kışlak ve yaylak mahallerine geri dönmüşlerdi. Akkoyunlu Devleti'nin bakiyesi olan Türkmenler ile Diyarbakir dolaylarında bulunan konargöçerler Bozulus adıyla örgütlendiklerinde bu Dulkadirli cemaatleri de Bozulus içerisinde yer almışlardı. 1540 yılına 2.757 hane 262 mücerred nüfuslarıyla Bozulus nüfusunun 1/3'lik kısmını Dulkadirli Türkmenler oluşturmuştur. Dulkadirli Türkmenlerin yer aldığı diğer bir teşekkül Yeni-İl Türkmenleridir. 1548 yılında Yeni-İl'e mensup 68 oymağın 55'i, 1583 yılında ise 190 oymağın 149'unu Dulkadir Türkmenleri oluşturmaktaydı (Gündüz, 2006: 451-453).

Dulkadir Beyliği'nin Osmanlı hâkimiyetine girmesini müteakip bölgenin idaresi Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verilmiştir. Beylik Osmanlı idari teşkilatında yerini almakla birlikte burasının hangi tarihte beylerbeylik haline geldiği belli değildir. 998 numaralı Tapu Tahrir defterinde "Zülkadriye vilayeti" olarak kaydedilen ancak henüz beylerbeylik halinde teşkilatlanmadığı anlaşılan vilayet, Maraş ve Bozok sancaklarından oluşmakta idi. Maraş sancağı, merkez durumunda bulunan Maraş, Elbistan, Kars-ı Zülkadriye (Kars-ı Maraş) ve Zamantı kazalarını içine almaktaydı. Bir ara Karaman beylerbeyliğine bağlanan Dulkadir vilayetinin Kalenderoğlu isyanından sonra beylerbeylik haline gelmiş olması ihtimal dâhilindedir. 1548 yılında Dulkadir eyaleti Maraş, Bozok, Sis (Kozan), Antep (Ayıntab) ve Üzeyir, bu tarihten yaklaşık 20 yıl sonra ise Maraş, Malatya, Sis, Antep, Kars ve Samsat sancaklarından oluşmakta idi. Daha sonraları Sis sancağının Kıbrıs, Üzeyir sancağının Halep'e, Bozok sancağının da Rum eyaletine bağlandığı görülmektedir. 17. yüzyılda Dulkadir eyaletinin sancak sayısı azalmıştır. Dulkadir eyaleti 17. yüzyılın başlarında Maraş, Malatya, Antep, Kars ve Samsat sancaklarından oluşurken aynı yüzyılın sonraki zamanlarında Samsat sancağına rastlanmamaktadır (Arslan, 2014: 38; Şahin, 1994: IX, 552-553). 18. yüzyılın ilk yarısı içerisinde bu durum devam etmiştir (Kılıç, 1997: 55). Aynı yüzyılın ikinci yarısında

Malatya sancak vasfını korurken Antep ve Kars ise kaza statüsünden bulunmakta idi (BOA, Maraş, nr. 2, s.71). Maraş eyaleti 13 Kasım 1765 tarihinde mütesellimle idare olunmak üzere Adana Valisi Abdi Paşa'ya tevcih olunarak Adana eyaletine ilhak edilmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 66). Bu durum uzun sürmemiş iki sene sonra Maraş eyaleti tekrar bir valinin uhdesine verilmiştir. Maraş eyaletinin 28 Ekim 1867 tarihinde daha önce Van muhafızı olan Vezir Hasan Paşa'ya tevcih edildiği görülmektedir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 132m). Hasan Paşa'nın kısa bir süre azlini müteakip Adana ve Maraş tekrar bir valinin uhdesine verilmiştir. 1768 yılının Nisan ayında Adana ve Maraş valisi olarak Ali Paşa görülmektedir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 136). 27 Mayıs 1769 tarihinde tekrar Adana'dan ayrı olarak tek bir valinin uhdesine tevcih edilen eyaletin bu zamandaki valisi Mehmed Paşa idi (BOA, Maraş, nr. 2, s. 150). Adana ve Maraş'ın bu dönemde bu şekilde sık sık tek bir valinin uhdesine verildiği akabinde ayrı ayrı valilere tevcih edildiğini söylemek mümkündür (BOA, Maraş, nr. 2, s. 155). Aslında kısa süreli bu valilikler yönetimdeki istikrarsızlığı da göstermektedir. 18. yüzyılın sonlarına doğru Zülkadirzade Ömer Paşa, 19. yüzyılın başlarında Bayezıdzadelerden Kalender Paşa, daha sonraları Cabbarzadelerden Celaleddin Paşa, 1830'lu yıllarda yine Bayezıdzadelerden Süleyman Paşa, 1845 senesinde vali olarak görülen Mehmed Paşa Maraş tarihinde önemli yere sahip valilerdir.

19. yüzyılda Maraş eyaleti idaresinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Maraş aşiretlerin sebep olduğu asayişsizlikler nedeniyle 1848 yılında Adana eyaletine ilhak edilerek eyalet vasfını kaybetmiş sancak statüsüne düşürülmüştür. Adana eyaletine bağlı olan Maraş sancağı 1850 yılında Elbistan, Kars kazaları ile, Çağılğan Ceridi, Kuşçu Ceridi, Ufacıklı, Tiyek, Ekbaz, Hacılar, Andırın, Yenicekale, Göksun, Camustil, Bulanık, Şekerobası, Ceceli, Dağlı, Gebeli, Küpeli, Efsus nahiyeleri ve Çakallı, Senemenlü (Sinamillü), Aşağı Kılıçlı, Yukarı Kılıçlı, Atmalı, Nadirlü (Nedirlü) Aşiretleri müdürlüklerinden (BOA, ML.MSF, nr. 9289), 1862 yılında ise Elbistan ve Kars kazaları, Zeytun, Andırın, Bulanık, Yenicekale, Efsus, Tiyek, Ekbaz, Camustil, Göksun, Kuşçu (Ceridi), Şekerobası, Ceceli, Çağılğan Ceridi, Ufacıklı nahiyeleri ile birlikte Senemenlü (Sinamillü), Hacılar, Küpeli, Gebeli, Yukarı Kılıçlı, Aşağı Kılıçlı, Atmalı, Çakallı, Nadirlü (Nedirlü) Aşiretleri müdürlüklerinden oluşmuştur (BOA, ML.MSF, nr. 16523).

Maraş'ın yukarıda bahsedilen idari durumunu müteakip aşiret ve cemaatlerin yaşadıkları sahanın genel durumu üzerinde durmak konun daha iyi anlaşılmasına imkân verecektir¹². Maraş ve çevresinde özellikle Maraş Yörükânından olan cemaatlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden biri Kars-ı Maraş ya da Kars-ı Zülkadriye olarak adlandırılan Kars sancağı olmuştur. Kars sancağı 1563 yılında Kars ve Andırın kazalarından oluşmakta idi. Kars kazasına Karamanlu Yakası, Savrun, Sunbas, Çokak, Mağara, Köstere ve Meğelgin nahiyeleri, Andırın kazasına ise Andırın, Haruniye, Bayındır ve Geben nahiyeleri bağlıydı (Kurt, 2011: XXXIII-XXXVII). 18. yüzyılın ilk yarısına kadar sancak olan Kars-ı Zülkadriye'nin bu yüzyılın ikinci yarısında kaza statüsünde olduğu görülmektedir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 6, 10,11). 1850 ve 1862 yıllarına ait Maliye Masarifat defterlerinden anlaşıldığına göre Kars bir kaza statüsünde Maraş'a bağlı olmaya devam etmiştir (BOA, ML.MSF, nr. 9283, 16523). 1563 yılında sancakta bulunan sadece Karamanlu Taifesi'ne bağlı cemaat sayısının 72'yi bulması bu yoğun cemaat nüfusuna işaret etmektedir. Kars sancağında Karamanlu Taifesi haricinde Keçelik, Karıkışlalı, Selmanlı, Çobanlı, Hatablu, Mesudlu, Kemallı (BOA, 1999: 50-51), Zakirlü, Demürcilü, Kavurgalı, Varsak, Veledan-ı Seyyid Köse, Şeyh Lenk,

¹² Maraş ve çevresinin 1840 yılındaki durumunu gösteren harita için bk. EK-1.

Göksunlu, Küreciyan, Kanciyan, Döngelölü, Kavurgalu-yı Andırın, Eymirli ve Osmanlu Taifeleri bulunmaktaydı (Kurt, 2011: XLVII-LVII). Bunlardan Karamanlu, Zakirlü, Kavurgalu, Döngelölü Taifeleri'ne mensup bazı cemaatlerin varlığı 1774 senesinden sonra da tespit edilebilmektedir.

Kars kazasında bulunan dağlar av kuşlarının yuvaları olduğundan yörede bulunan cemaatlerden çok sayıda avcı (sayyad) bu iş için görevlendirilmiştir (BOA, 1999: 50-51). Bu coğrafyada 46 cemaate mensup 543 kişi avcı olarak görev yapmıştır (Kurt, 2011: LII).

Kars kazası Fırka-i Islahiye'nin bölgeye geldiği esnada harap ve boş halde bulunmaktaydı. Dulkadir beylerinin kışlağı olan bu yere Pazaryeri denilmekteydi. Eskiden mamur bir yer olan Kars kazasının ahalisi yerlerini terk ederek Kars dağlarına çekilmişlerdi (Cevdet Paşa, 1991: 117 ve 160).

Maraş sancağında Kars-ı Maraş'a bağlı olan ve "nevâhî-i selâse" olarak bilinen Yenice kale, Andırın ve Camustil nahiyeleri ise 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın hemen başlarında Maraş ve Kars-ı Maraş'tan ifraz edilerek Ma'âdin-i Hümayuna bağlanmıştır. Cevher üretiminde meydana gelen artış kömüre olan ihtiyacı da artırmıştı. Kömür ihtiyacını karşılamak için bol miktarda sermaye gerekli idi. Bunu karşılamak için o zamana kadar kullanılmayan yeni bir yöntemle başvurulmuş, bazı kaza ve nahiyelere madene bağlı kaza ve nahiyeye statüsü verilerek bunlardan kömür bedeli alma yoluna gidilerek sermaye sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Bu ilk kez Yenice kale, Camustil, Andırın nahiyelerinin 1800 senesinden itibaren 1.250 kuruştan 3.750 kuruş kömür bedeli ödemek şartıyla Ma'âdin-i Hümayuna bağlanması ile gerçekleşmiştir. Nahiyelerin şer'i davaları ve sair hususları maden eminleri tarafından görülecekti. Tımar, vakfiyyet ve malikâne kimin uhdesinde ise bu kişi veya kurum öşür ve diğer vergileri almaya devam edecek, hazariyesi Maraş valilerine, nüzûl, avarız ve diğer vergileri Maraş ahali ile birlikte paylarına düşen kısım tespit edildikten sonra bahsedilen kömür bedeli Ma'âdin-i Hümayuna verilecekti. Nahiyelerin bu karışık idari ve mali durumu fazla uzun sürmemiş, 1808 yılında nahiyelerin Maraş'tan ve Kars-ı Maraş'tan ifraz edilmesi işleminden vazgeçilmiştir (BOA, C.DRB, 563; Tızlak, 1997: 30-31). Yenice kale, Camustil ve Andırın nahiyeleri, 1830'lu yıllara kadar bir yandan Cabbarzadeler gibi güçlü bir hanedandan gelen ve devlet otoritesini zorla yeniden sağlamaya çalışan Mehmed Celaleddin Paşa gibi kudretli bir vali ile uzun müddettir bölgede söz sahibi olan ve civar aşiret ve hanedanlarla oldukça iyi ilişkilere sahip olan Bayezıdzadeler arasındaki mücadeleye sahne olmuş ve her halde bu mücadelelerden büyük zarar görmüşlerdir. 19. yüzyılın ortalarında Yenice kale, Camustil ve Andırın nahiyeye statüsünde Maraş'a bağlı olup müdürler tarafından idare olunmaktaydı.

Maraş'ın kuzeybatısında Ceyhan Nehri ile Göksun Çayı arasında, Berit Dağı'nın eteğinde dar bir vadi içerisinde yer alan Zeytun nahiyesi, Andırın, Maraş ve Elbistan kazaları arasında bulunmaktadır (İlter, 1988: 67; Cevdet Paşa, 1991: 120). Maraş'a on iki saat uzaklıkta bulunan Zeytun, Ermeni nüfusunun fazla olduğu yerleşim yerlerinden biriydi. 18. yüzyılın ikinci yarısına ait arşiv belgelerinde Zeytun nahiyeye olarak görülmektedir. Aynı zaman dilimine ait kaynaklarda Zeytun nahiyesine bağlı Zeytun Kalesi ile Firmos köylerinin vakıf durumunda oldukları kayıtlıdır. Bu köylerin gelirleri Aziz Mahmud Hüdayi evkafına vakf edilmiştir. Bunlardan Zeytun Kalesi köyü Mehmed Paşa'nın, Firmos ise Halil Paşa'nın "mülkname-i hümayun" ile tasarruflarına verilen köylerdi¹³. 18. yüzyılın başlarında hem Zeytun Ermenileri'nin hem de Bayezıdzadelerin

¹³ Anadolu muhasebesi kaleminde kayıtlı H. 1036 (M. 1626/1627) tarihli vakfiyesinden anlaşıldığına göre Halil Paşa biraderi Mehmed Paşa'nın ruhu için Firmos köyünün hâsılatını Aziz Mahmud Hüdayi türbesine

müdahaleleri nedeniyle bu iki köyün vakfa tahsis edilen gelirlerini toplamak mümkün değildi (BOA, Maraş, nr. 2, s. 376; 3, s. 218; nr. 4, s. 53, 58-59).

Zeytun'da nüfusun çoğunluğunu oluşturan Ermeniler genellikle dağlık ve taşlık olan coğrafyanın avantajını da kullanarak kendi başlarına buyruk olarak valilerin ve devletin emirlerini dinlememekte, vergilerini ödememekteydiler¹⁴. 1802 yılında Kalender Paşa'dan Zeytun ahalisini cezalandırması istendiğinde bunların emirlere itaat etmedikleri, yolculara saldırıp, gasp ve katl gibi suçları işledikleri belirtilmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 153m). Zeytun Ermenilerinin 19. yüzyıldaki isyanlarında Tacirli Aşireti ile aralarındaki düşmanlığın önemli etkisi vardı. Genelde çıkarları doğrultusunda hareket eden Zeytun Ermenileri Kerimkızı oğlu Süleyman'ın Mehmed Celaledin Paşa ile mücadelesinde Kerim kızı oğlu Süleyman'ı, 1855 yılında Abdülkerim Bey ve Ahmet Paşa'nın Maraş yönetimini zorla ele geçirdikleri olaylarda da bu şahısları desteklemişlerdi.

17. yüzyılda Celali isyanlarının da etkisi ile nüfusu bir ara 30 haneye kadar düşen Zeytun 1865 yılında ise 1.647 hane ve 5 köyden oluşan bir nahiye idi. Nahiyeye bağlı köyler Alabaşlı, Mihâl, Kızıldağ, Fenk ve halkı tamamen Müslüman olan Dönükler idi. Nahiyenin merkezi olan Zeytun kasabası 1.300 haneye, Alabaşlı köyü 180 haneye, Mihâl köyü 130 hane ve beş oymağa, Fenk köyü ise 12 haneye sahip bulunmaktaydı. İbrahim Uşağı denilen yirmi otuz kadar Müslüman hane haricinde nüfusun hepsi Ermenilerden oluşmakta idi. Bu dönemde Zeytun müstakil hareket eden Yeni-dünyaoğlu Asfatur, Yakoboğlu Mıgırđıç, Surenoğlu Nezaret ve Şurbaoğlu Gazur adında dört kocabaşı tarafından idare olunmaktaydı. Bunlar birbirlerinin işlerine müdahale etmezlerdi. İbrahim Uşağı denilen Müslüman haneler Şurbaoğlu Gazur'un idaresinde idi (Cevdet Paşa, 1991: 120-121)

Dulkadirli Beyliğinin merkezi olan Elbistan sahip olduğu coğrafi konumu nedeni ile tarih boyunca önemli yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Dulkadirli Alaüddeve Bey zamanında mamur halde bulunan Elbistan 1507 yılında Şah İsmail tarafından tahrip edildikten sonra eski canlılığını ve önemini kaybetmiştir (Yınanç, 1988: 228-229). Malatya'dan Çukurova ve Halep'e uzanan yolların geçiş güzergâhı üzerinde bulunan Elbistan, yaylaklarının bolluğu nedeni ile Reyhanlı, Atmalı, Kılıçlı, Sinamillü gibi birçok aşiretin yaşadığı veyahut yaylak olarak kullandıkları bir yerdi. 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar voyvodalar tarafından idare edildiği tespit edilebilen Elbistan 1812 tarihinde 8-9.000 nüfusa sahip 40 köyden oluşan bir kaza durumundaydı. Mr. M. Bruce, 29 Mayıs 1812 tarihinde ziyaret ettiği Elbistan'ın çok sayıda su kaynağına ve geniş ovalara sahip olduğunu Elbistan'da halkın ziraatla uğraşp buğday ektiğini belirtmiştir (Kinneir, 1818: 554).

Elbistan 18. yüzyılın ikinci yarısında aşiretlerden oldukça muzdarip olan bir kaza görünümündedir. Yayılamak için buraya gelen ve beş altı ay Elbistan civarında kalan aşiretler Elbistan halkının ekinlerini hayvanlarına yedirmekte, katl ve gasp gibi suçları işlemekte idiler. Aşiretlerin eşkıyalıklarına Hacı İsmailoğulları, Gürünlüoğulları, Yapalakoğulları gibi eşkıya zümrelerinin de baskısı eklenince Elbistan halkı perişan bir duruma düşmüş, halk civar yerlere göç etme noktasına gelmiştir. Elbistan'ın bu kötü

vakfetmiştir. Bu türbede sakin derviş ve fukaranın senede birinin hacca gitmesi ve yemeklerinin verilmesi vâkıfın şartları arasında bulunmaktadır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 155m)

¹⁴ Kalender Paşa'ya 1803 yılında gönderilen hükümdede Zeytun reayasının bir müddetten beri itaatten çıktığı, kethüdaları Seydi Alioğlu Hasan ile kocabaşlarından Ayardioğlu? ve amcaoğullarının birbirleriyle ittifak halinde oldukları, hazariye ve avarız vergilerini ödemedikleri, nasihat edilmesine rağmen dinlemedikleri belirtilmiştir (BOA, Maraş, nr. 5, s. 108).

vaziyetini halkın merkeze gönderdiği mahzarlardan ve malları gasp edilip yağmalanan çok sayıdaki kişinin şikâyetlerinden anlamak mümkündür.

18. yüzyılın ikinci yarısında Kılıçlı Aşireti'nin kışladığı Pazarcık Ovası eşkıyalardan geçilemez durumda bulunmaktaydı. Burada sakin olan eşkıyalar yolculara ve tüccarlara saldırmaktaydı. Oldukça verimli topraklara sahip olmasına rağmen toprakların çoğu aşiretler nedeniyle ekilememekteydi. Pazarcık, aşiretlerin yaylaya gidiş ve dönüş güzergâhları üzerinde bulunduğundan ovada bulunan ekinler büyük zarar görmekte idi. Bu nedenle halk sefil halde bulunmasına rağmen ziraatla uğraşmamaktaydı. 1846 senesinde ovanın ancak dörtte birlik kısmı ekilebilmekteydi. 19. yüzyılın ortalarında Kılıçlı, Atmalı, Sinamillü, Çakallı gibi aşiretlerin bu ovaya iskân edilmesine teşebbüs edilerek hem aşiretlerin sebep oldukları sorunların ortadan kaldırılması hem de ovanın mamur hale gelmesi amaçlanmıştır.

Afşar, Lek¹⁵ ve Kırıntılı Aşiretleri'nin yaylağı olan Zamantı kazası 16. yüzyıldan Tanzimat'ın başlangıcına kadar Maraş eyaletine bağlı kalmıştır. Daha önceleri çok sayıda köy ve kasabanın bulunduğu Zamantı kazası, 19. yüzyılın ortalarına doğru aşiret istilaları nedeniyle harap halde bulunmaktaydı. Zamantı kazası Maraş'tan ayrılmasını müteakip Kayseri sancağına bağlanmıştır (BOA, İ.MVL, 119/2959).

Maraş'ın önemli yaylak mahallerinden biri olan ve arşiv belgelerinde "cevelângâh-ı aşair" olarak nitelenen Göksun Maraş'a yaklaşık on sekiz saat mesafede bulunmaktaydı (BOA, A.MKT.MHM, 2/17). Göksun'da çok sayıda cemaatin bulunmasının en önemli sebeplerinden biri sahip olduğu yaylak ve mezraların bolluğudur. Göksun'da Tacirli, Kanlıkavak, Zakirlü, Cerid, Döngelü, Neccarlu, Yuvalu gibi çok sayıda aşiret ve cemaate rastlanmaktadır. Tacirli Aşireti'nin yaylak mahalleri Elbistan ile Göksun arasındaki saha idi. Göksun halkı Elbistan ahalisi gibi aşiret saldırlarından ve ekinlerine zarar vermelerinden bir hayli sıkıntı çekmiştir.

19. yüzyılın ortalarında nahiye durumunda olan Göksun, önceleri Kars-ı Zülkadriye kazasına bağlı iken daha sonra Andırın kazasına ilhak edilmiştir (Cevdet Paşa, 1991: 118). Göksun, Andırın ile birlikte Çukurova'ya kışlamak için inmek isteyen aşiretlerin geçiş yerlerinden biri olduğundan coğrafi konum olarak önemli bir mevkie sahipti. Bahsi geçen yüzyılın ortalarında bölgeye Çerkes muhacirlerin yerleştirilmeye çalışılması Tacirli Aşireti ile muhacirler arasında bir kısım sorunlara sebep olmuştur.

Maraş'tan Amik Ovası'na kadar uzanan alanlar genellikle Maraş sancağına bağlıydı. Bu coğrafyada yer alan Gâvur Dağı¹⁶ eşkıyaların kol gezdiği, devlet otoritesinin olmadığı bir yerdi. Asi nehri ile Ceyhan Nehri arasında batıdan doğuya doğru uzanan dağ silsilesinin Belen boğazından Ceyhan Nehri'ne kadar olan kısmına Gavur Dağı denilmekteydi (BOA, HH, 81/3367; İ.MVL, 538/24169). Dağların sarp ve geçitlerin az olduğu bu coğrafya asi aşiret beylerine, eşkıyalara ve devlete itaat etmeyen pek çok kimseye doğal sığınma ortamı sağlamıştır. Bu yüzdendir ki az bir kuvvetle bölgeyi iyi tanımayan çok büyük kuvvetlere karşı başarı kazanmak mümkün olabilmıştır (Gould, 1976: 486). Bölge aynı zamanda önemli bir geçiş güzergâhı idi. Orta Anadolu'dan Suriye'ye oradan Mısır'a ve Mekke'ye giden tüm kara yolları buradan geçmekteydi. Hac kervanlarının, Kartal'dan başlayıp Mekke'ye uzanan

¹⁵ Genelde Lek ekrâdı olarak geçse de Sykes, 20. yüzyılın başlarında Adana yakınlarındaki bu küçük aşiretin Türkçe konuştuğundan bahsetmektedir (Sykes, 2006: 151). Sykes'in küçük olarak bahsettiği Lek Aşireti 1766 yılında 1.000 haneye sahipti (Niebuhr, 1778: II, 415).

¹⁶ Kâfir Dağı olarak da bilinen bu dağın ismi daha sonraları Osmanlı hükümetince Cebel-i Bereket olarak değiştirilmişse de halk dilinde Gâvur Dağı olarak yaşamaya devam etmiştir. Maraş ve Gâvur Dağı'nın durumunu gösteren bir resim için bk. EK-2.

güzergâhları üzerinde bu bölgede Misis, Kurtkulağı, Payas¹⁷, Belen¹⁸ gibi menzilleri bulunmaktaydı¹⁹. Burada yaşayan insanlar bu güzergâhı kullanan kervanları soymak, civarda bulunan yerlere baskın yaparak mallarını çalmak suretiyle geçimlerini sağlamaktaydı. Gâvur Dağı ve çevresinde bulunan eşkıyalar hac kervanlarını dahi soymaktan geri kalmamışlardır. Bölgede güvenlik sağlanamadığından bazı zamanlarda hac kervanları ya Maraş üzerinden kara yoluyla ya da deniz yoluyla Mekke'ye gönderilmekteydi. Bu civar eşkıya ve aşiretleri hırsızlık işini o derece ileri götürmüşlerdi ki Çukurova tarafında bulunan Pazaryeri denilen yerde çaldıkları malları sattıkları bir pazar dahi kurmuşlardı (BOA, İ.MVL, 538/24169).

19. yüzyılın ortalarında Gâvur Dağı'nın doğu kısmında Maraş'a bağlı olan ve "Dağlı" olarak adlandırılan Hacılar, Tiyek ve Ekbaz nahiyelerinde Maraş mutasarrıfları söz sahibi değillerdi. Ekbaz ve Tiyek nahiyeleri Mehmed Bey'in Hacılar ise Paşo Bey'in idaresinde olup bunlar arasında uzun süredir devam eden bir düşmanlık söz konusuydu (Halaçoğlu, 1973: 7; Cevdet Paşa, 1991: 126). Hacılar nahiyesine bağlı olup Gâvur Dağı'nın sarp yerlerini yurt tutmuş olan Karafakılı Aşireti, Ulaşlı aşiretleri gibi başıboş ve "vahşi" halde yaşamaktaydı (Cevdet Paşa, 1980: 128).

Gâvur Dağı'nın İskenderun Körfezi'ne bakan kuzeybatı kısmında Dağ köyleri bulunmaktaydı. Çukurova'da bulunan Pazaryeri adı verilen mahallin üst tarafında dağın eteklerinde yer alan nahiye Kıyı köyleri, daha yukarıda bulunan Karayiğitoğlu ve Kaypakoğlu köylerinden Tiyek'te bulunan yaylalara kadar, dağın zirvesinde bulunan nahiye de Ulaşlı adını taşımaktaydı. Bu iki nahiye Payas kazasına bağlıydı. Ulaşlı Aşireti'nden olup Tiyek nahiyesine bağlı olan Kapulu Aşireti kışın Payas'a iner ve burada "huğ" denilen sazdan kulübeler yaparak kışlardı. Önemli bir geçiş güzergâhı olan Payas'a indiklerinde buradan gelip geçen yolcuları soymayı kendilerine âdet edinmişlerdi. Ulaşlı Aşireti'nin yaylaları Tiyek'in üst tarafındaydı. Kereste ve saire satmak için Tiyek'e gidip gelirler ve Tiyekli Mehmet Bey'e öşür namıyla bir miktar para verirlerdi. Ulaşlıların buldukları yerlerden daha yüksekte bulunan ve ulaşılması güç yerler olan Güllü ve Köşürek Dağları yer alırdı. Tiyekli Mehmet Bey dâhil her kim üzerlerine saldıracak olsa buralara sığındıklarından itaat altına alınmaları oldukça zordu. Ulaşlı nahiyesi Karayiğitoğlu, Kaypakoğlu, Çendikoğlu, Kelemenoglu ve Ali Bekiroğlunun idaresinde beş kısma ayrılmıştı (BOA, İ.MVL, 538/24169).

Gâvur Dağının doğu kısmında bu dağa paralel olarak uzanan ve idari açıdan Kilis'e bağlı olan Kürt Dağı, Ömeroğlu Deli Halil adında bir eşkıyanın hâkimiyetinde bulunmaktaydı. Kürd Dağı'na yerleşen önemli aşiretler arasında Amikî, Şeyhler ve Okçu İzzedinlü Aşiretleri²⁰ bulunmaktaydı. Şeyhler ve Okçu İzzedinlü Aşiretleri'nin bazı mensupları Kürt Dağı'nın yanı sıra Gâvur Dağı'nın doğu eteklerine de

¹⁷ Payas, 1816 yılında Çaylı, Ocaklı ve Erzin köylerinin bağlı olduğu, bir hanı, üç dört dükkânı ve menzilhaanesi olan bir kasabaydı (BOA, HH, 640/31504).

¹⁸ Belen (Bilan) kasabası, 1816 yılında 300 hane ve 5 köyden oluşmaktaydı. Eskiden beri Bakras kazasından 700 kuruş iane olunmakta idi (BOA, HH, 471/23056).

¹⁹ Diğer hac menzilleri için bk. Atalar, 1993: 44-45.

²⁰ Arşiv belgelerinde Okcuizzeddin, Okcuizzedinli, Okcuizzeddinlü, Okcuizzetli ve Okcuizzetlü olarak geçen bu cemaat Rakka, Kilis, Maraş, Halep, Birecik, Üzeyir ve Antep sancakları, Antakya ve Zülkadriye kazalarına yayılmıştı. Türkay, Türkmân ekradı taifesinden olan Okcuizzeddinlü Cemaati'nin Kılılı Aşireti'nden olduğunu, Öztürk ise Milli Aşireti'ne mensup olabileceklerini belirtmiştir. 18. yüzyılda Rakka'ya iskân edilmişlerse de fırsat buldukça firar edip Kilis civarına gelerek eşkıyalık yapmışlardır. Eşkıyalıkları 17., 18. ve 19. yüzyıllar boyunca devam etmiştir (Türkay, 2005: 520; Öztürk, 2004: 42-43). Okçu İzzeddinlü Aşireti'ne bağlı Keller, İnitli, Köse Bekiroğlu, Şeyhli, Velioglu Oymakları bulunmaktaydı (Türkay, 2005: 690). 1778 senesinde boy beylerinin Veli olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine Reyhanlı Aşireti'nin iskânı esnasında mezkûr aşiretin firar etmesi halinde yol vermemesi emredilmiştir (BOA, MD, nr. 176, s. 27-28).

yerleşmişlerdi. Gâvur Dağı'nın bu kısmında Şeyhler Aşireti'nden olanlar Kerkütlü nahiyesinde, Okçu İzzedinlü Aşireti'nden olanlar ise Kayabaşı, Çerçili, İlhamanlu²¹ ve Ekintili denilen mahalleri yurt tutmuşlardı (BOA, İ.MVL, 538/24169). Ekintili, Kürd Bahçesi, Hanağzı, Çerçili, Kerkütlü ve İlhamanlu nahiyelerine Kenar nahiyeleri de denilmekteydi (Cevdet Paşa, 1991: 125). Kürt Dağı tarafında bulunan Dumdum Ovası Delikanlı ve Celikanlı Aşiretleri'nin kışlağıydı. Fırka-i Islahiye'nin bölgeye gelmesinden önce de bu aşiretlerin iskânına teşebbüs edilmiş ancak başarılı olunamamıştır. Maraş'tan Amik Ovası'na kadar olan bu bölgeler Maraş Sancağı'na bağlı olduğu halde Şeyhlü ve Okçu İzzedinlü Aşiretleri'nin Kilis'e, Celikanlı Aşireti'nin Maraş'a, Delikanlı Aşireti'nin ise Halep'e bağlı olması ve bu sancak ve eyaletlerden idare edilmeleri bir takım aksaklıkları da beraberinde getirmekte idi (Halaçoğlu, 1973: 7-8).

Gâvur Dağı ile Ceyhan Nehri'nin içinden geçtiği Düldül Dağı arasında bulunan vadi "cevelângâh-ı âşâir" idi. Düldül dağının yüksek kısımlarında Varsaklar yaşamaktaydı (Cevdet Paşa, 1991: 116).

Bölgede güçlü derebey hanedanlar da bulunmaktaydı. Maraş'ta Bayezıdzadeler ve Zülkadirzadeler, Payas'ta Küçük Alioğulları, Bulanık'ta Fettahoğulları, Kozan'da Kozanoğulları söz sahibi hanedanlardı. 18. yüzyılın sonlarında bu hanedanların da etkisi ile devletin bölgede otoritesi bulunmamaktaydı. Dergâh-ı Âlî gediklilerinden olup vergi tahsiline memuriyetle Halep tarafına gönderilen ve uzun bir müddet Halep'te ikamet ettikten sonra İstanbul'a dönen Hasan Efendi'nin 1785 tarihli raporu bölgenin durumu hakkında önemli bilgiler içermektedir. Hasan Efendi'nin belirttiğine göre Belen, Payas ve Kurtkulağı'ndan geçmek mümkün değildir. Kendisi de Halep'ten dönüşünde Payas'tan geçen caddeyi kullanamamış, Süveydiye (Samandağı)'den gemiyle Adana'ya yakın bir yerde bulunan Karataş iskelesine gelmiş ancak buradan İstanbul'a gidebilmiştir. Bu zamanda Payas, Küçük Alioğlu'nun, Belen Abdurrahman Paşa'nın, Kurtkulağı da Adanalı Hacı Bey'in idaresinde bulunmakta idi. Civarda bulunan Bektaşlı ve Kılıçlı Aşiretleri üçer beşer yüz eşkıya ile oradan geçen ulak ve kervanların mallarını gasp etmekteydiler. Fransızların Halep kervanını dahi yağmalamışlardı. Küçük Alioğlu veya Abdurrahman Paşa'dan düzeni sağlamaları istendiğinde bu görevi birbirlerine havale ederek zaman geçirmekteydiler. Hasan Efendi "*ol tarafların adem-i nizâmı bir dereceye varmışdır ki vasf olunmaz*" diyerek düzensizliğin ne kadar ileri düzeye ulaştığına dikkat çekmiştir. Çözüm olarak da Küçük Alioğlu ve Bilanlı Abdurrahman Paşa'nın ortadan kaldırılması gerektiğini ancak bunun kolay olmadığını belirten Hasan Efendi, Abdurrahman Paşa'nın eşkıya ile işbirliği içinde olduğunu da ayrıca ilave etmiştir (BOA, C.DH, 14996).

Bu hanedanlardan Payas'a hâkim olan Küçük Alioğullarına mensup Halil Bey, bir Osmanlı sadrazamını esir alabilecek kadar güçlü duruma gelmiştir. Sadrazam Yusuf Paşa, Mısır'ı işgal eden Napolyon Bonaparte üzerine giderken Küçük Alioğlu'nu da cezalandırmayı planlamıştır. Ancak Küçük Alioğlu Halil, dar bir geçitte etrafındaki askerleri bertaraf etmek suretiyle Yusuf Paşa'yı yakalamayı başarmıştı. Yusuf Paşa Küçük Alioğlu'na daha yüksek bir mevki teklif etmek suretiyle esaretten kurtulmak istemişse de Halil Bey amacının kendisini esir almak değil sadece güvenliğini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Yusuf Paşa, Fransızları Mısır'dan çıkardıktan sonra 1802 yılında dönüşünde hac yoluyla Antakya civarına gelmiş ancak Küçük Alioğlu ile önceki gibi "*utanç verici*" bir netice ile sonlanabilecek bir muharebeye girişmemek için yolunu

²¹ İlhamanlu Nahiyesi Han Ağzı, Kürd Bağçesi ve Keller köylerinden oluşmaktaydı (BOA, İ.MVL, 538/24169).

değiştirerek Anadolu içlerinden İstanbul'a gitmeyi tercih etmiştir (Gould, 1976: 487; Cevdet Paşa, 1980: 125-126)²².

Fettahoğullarının sakin olduğu Bulanık kazası²³ Gâvur Dağı'nın Ceyhan Nehri'nden Ulaşlı Dağları'na kadar olan kısmı olup Maraş'a bağlıydı. Batıdan Çukurova'ya güneyden Ulaşlı Dağları'na bitişik konumda bulunan Bulanık'ın etrafı eşkıya ile dolu olduğundan burada düzeni ve kontrolü sağlamak zordu. Ulaşlı Aşireti'nin yaşadıkları yerler Bulanık'tan başlamakta ve Gâvur Dağı'nın zirvesine kadar devam etmekteydi (Cevdet Paşa, 1991:127).

Sultan II. Mahmut ülkenin her tarafında devlet otoritesini yeniden tesis etmek için gayret sarf ettiği zaman en fazla zorlandığı sahalardan biri bu coğrafya olmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Küçük Alioğullarının, 19. yüzyılın başlarında ise Küçük Alioğulları gibi Fettahoğulları ve diğer derebey hanedanların cezalandırılmasına teşebbüs edilmişse de kısmen başarı sağlanabilmiştir. Bu hanedan mensuplarından bazıları idam edilmesine rağmen Fırka-i Islahiye'nin bölgeye gelmesine kadar etkilerini sürdürmüşlerdir. Hatta 1848 senesinde Maraş Valisi olan Mustafa Tosun Paşa Fettahoğullarına o kadar öfkelenmiştir ki hanedanın daha önce idam edilen mensuplarından biri ile aynı adı taşıyan Ağca Bey'in evinin yakılmasına dahi izin vermiştir.

18. yüzyılın sonlarından itibaren devletin sözünün geçmediği diğer bir coğrafya Kozan Dağları olmuştur. Kozan Dağları, Yusuf Ağa'nın Doğu Kozan'ı oğlu Samur Ağa'ya Batı Kozan'ı büyük oğlu Ali Bey'e vermesinden sonra iki kısım halinde yönetilmiştir. Doğu Kozan genellikle Maraş'a, Batı Kozan ise bazen Adana'ya bazen de Ankara eyaletine bağlı kalmıştır (Cevdet Paşa, 1991: 110-112). Kozan dağlarındaki durum Gâvur Dağı ve Kürt Dağı'ndan farklı değildi. Kozanoğullarının sözünün geçtiği bu dağlarda devlet otoritesi olmayıp Kozanoğulları buralarda bir derebeylik halinde hüküm sürmekteydi. Kozan Dağları'nda ve civarında yaşayan Varsak, Lek, Kırıntılı, Afşar, Selimli, Tatarlı, Hacılar gibi aşiretler hep Kozanoğullarına bağlıydı. Osmanlı

²² Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın kâtibi olan Darendeli İzzet Hasan Efendi Ziyânâme adlı eserinde Küçük Alioğlu Halil'in sadrazam ile görüşmesinden bahsetmektedir. Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Yusuf Ziya Paşa'nın maiyetindeki Ordu-yı Hümayun Payas'a geldiğinde zahire tedarik etmeye memur kılınan "Payas'ta mukim Akşehir mutasarrıfı Küçük Alioğlu Halil Paşa'nın" kapı kethüdası olan Mehmed Raşid Efendi bu görevini tamamladıktan sonra Sadrazama ve devlet ricaline hediyeler sunmuştu. Raşid Efendi'nin yanında Küçük Alioğlu Halil'in küçük bir oğlu da bulunmaktaydı. Küçük Alioğlu Halil hakkında daha önce birkaç kez idam fermanı çıkarıldığına değinen İzzet Hasan Efendi, Küçük Alioğlu'nun bağışlandığını ancak önce "ihanet eden korkar" sözüne uygun olarak Sadrazamın huzuruna çıkmaya cesaret edemediğini belirtir. Bunda Yusuf Ziya Paşa'nın daha önce görev yaptığı Ma'den-i Hümayun ve Erzurum havalilerinde asi ve eşkıyaların hanelerini harap etmekle edindiği şöhretin de etkisi bulunmaktaydı. Karbeyazı'nda bulunan Küçük Alioğlu'nun şefaat gösterilip aman verilerek sadrazamın huzuruna çıkması uygun görülmüştür. Yusuf Ziya Paşa, Küçük Alioğlu'na "Paşa senin (için) bir yiğid adem derlerdi. Bu fani dünya için ta bu denli vesvese ve korkunun yiğitlik ve cesaret işi olmadığı zahirdir" dediğinde Küçük Alioğlu da "Efendim kulunuzun akrân ve emsâle tevaffukân şecâatim ve sair vezir efendilerimize laübâlî olarak gidiş ve dönüşlerinde cesaretim cümlemin malûmu olup ancak 'kükremiş arslan misali Rüstem gibi' ün sahibi efendim gibi birinden korkmanın kullarının şerefine halel getirmeyeceğini söylemeye gerek yoktur" şeklinde cevap vermiştir. Küçük Alioğlu Halil bundan sonra dönmesine izin verilmesini talep etmiş ve bu talebinin kabul edilmesini müteakip Ordu-yı Hümayun da yola devam etmiştir. Burada İzzet Hasan Efendi'nin verdiği bilgilerin doğru olup olmadığı üzerinde durulmalıdır. Zira Yusuf Ziya Paşa'nın kâtibi olduğundan olayı Paşa'nın aleyhine anlatması beklenmemelidir. Bu hususta bk. Darendeli İzzet Hasan Efendi, 2009: 136-137.

²³ 1896 yılına kadar adı Bulanık idi. Ancak Tiflis eyaletine bağlı Muş sancağı dâhilinde de Bulanık adını taşıyan bir kaza olduğundan evrak ve sair yazıların gönderilmesinde hatalar meydana gelmekteydi. Bu durumun önlenmesi için 1896 yılında adı Bahçe olarak değiştirilmiş ve bu isim günümüze kadar gelmiştir. Bu hususta bk. BOA, ŞD, 2126/11; İ.DH, 1334/1313-Z-21; BEO, 787/58979.

Devleti, Kozanoğullarını Yusuf Ağa zamanında Cabbarzadeler vasıtasıyla cezalandırıp itaat altına almak istemişse de başarılı olamamış, Cabbarzadelerin mağlubiyeti ile sonuçlanan bu olaydan sonra Kozanoğullarının güçleri çok daha fazla artmıştır (Halaçoğlu, 1973: 12-13).

Maraş'ın çevresinde bulunan Besni ve Hısn-ı Mansur, Akçadağ kazaları da aşiretlerin yaylak ve kışlak mahalleri arasında bulunmaktadır. Dalyanlı Rışvan, Köseyanlı, Hevidi, Mihmadlı, Sinamillü, Atmalu gibi aşiretlerin yaşadıkları bu yerler sık sık aşiret saldırılarına maruz kalmaktaydı.

Halep eyaletine bağlı Antep ile Harput arasında bulunan ve “Kal'a-yı Zerîn” olarak da bilinen Araban Ovası, 19. yüzyılın ortalarına doğru oldukça verimli topraklara yaylaklara ve su kaynaklarına sahip olmasına rağmen boş ve harap halde bulunmaktaydı. Burası zaman zaman Dalyanlı Rışvan Aşireti'nin çadır kurdukları yerlerden biriydi (BOA, A.MKT, 153/55).

Görüleceği üzere Maraş ve çevresi 18. yüzyılın ikinci yarısından 1865 tarihine kadar eşkıyaların ve derebeylerin kol gezdiği, valilerin çok sık değiştiği, aşiretlerin kışlak ve yaylaklarına hareketleri nedeniyle yerleşik halka zarar verdiği, verimli ovaların ekilemediği, ekilmiş olanlarının dahi zarar gördüğü, hac kervanlarının çoğu zaman soyulduğu emniyetsiz ve karışıklık içerisinde bulunan bir coğrafya durumundadır. Osmanlı Devleti'nin bölgede otoriteyi tesis etmeye yönelik tüm çabalarının kısmi başarılar haricinde olumlu neticelendiğini söylemek mümkün değildir. Bu nedenle aşiretlerin iskân edilmesi ve bölge derebeylerinin tasfiyesi işinin esaslı bir şekilde ele alınması lüzumu ortaya çıkmış ve bu doğrultuda Fırka-i Islahiye kurulmuştur.

2. AŞİRETLERİN SOSYAL YAPISI

2.1. Aşiretler

2.1.1. Afşar Aşireti

Osmanlı Devleti arşiv belgelerinde genellikle “Afşar” (افشار) olarak yazılmakla beraber bazı belgelerde “Avşar” (اوشار\اوشار) olarak yazıldığı da görülmektedir¹. Oğuzların Bozok koluna mensup olan Afşarlar bu kolun en büyük ve en kuvvetli boyu idi (Sümer, 1972: 265). Afşarlar Karamanoğulları, Zengiler gibi beylikleri kurmuşlar, Nadir Şah gibi bir devlet adamı, Dadaloğlu gibi bir halk şairini yetiştirmişlerdir (Köprülü, 1979: II, 28). Orta Asya, İran, Irak, Azerbaycan, Suriye ve Anadolu gibi geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Anadolu’da Bozulus, Yeni-İl, Dulkadirli ve Halep Türkmenleri² içinde görülen Afşarlar, Bayat ve Beydili ile birlikte Dulkadirli Beyliği’ni oluşturan boylar arasında yer almışlardır (Sümer, 2010: 454; Yinanç, 1989: 8). Halep Türkmenleri arasında yer alanları, Köpekli, Gündüzlü ve Afşar gibi kollara ayrılmıştır. Yeni-İl’deki Afşarlar Köpekli ve İmanlu Afşarı’na bağlı obalardan oluşmaktaydı. Dulkadirli Afşarları ise Maraş, Kars-ı Zülkadriye, Kozan ve Bozok’ta yaşamaktaydı. (Sümer, 2010: 454-468; 1972: 272-277).

Afşar Aşireti’ne bağlı cemaatlerden olup Receb Kethüda adında birinden ismini aldığı anlaşılan ve çoğu Köpekli Afşarı’ndan gelen Recebli Afşarı zamanla diğer cemaatlerin³ önüne geçmiş, 17. yüzyılda Halep Türkmenleri arasındaki Afşarlar artık “Recebli Afşarı” olarak anılmaya başlanmıştır (Sümer, 2010: 458; 1972: 279). Recebli Afşarları 18. yüzyılda Receb ve Safi Mustafa Uşakları, Selmanlu, Kara Şeyhli, Sarı Seydili, Dodurlu, Akça Ali, Saruhanlı, Hoballu, Burkalemlı (برقلملى), Taşlı Uşağı, Kara Budaklı, Sarı Fakihlu, Yeni Tekeli, Hedilli, Mahmudoğlu, Perâkende-i Maraş gibi çok sayıda cemaatten oluşmaktaydı (BOA, MAD, nr. 7126, s. 4-18; Halaçoğlu, 2006: 137).

18. yüzyılın ilk yarısında Maraş’ta Pazarcık ve Keferdiz’de sakin olan Afşarlar Kılıçlı ve Bektaşlı Aşiretleri ile birlikte eşkıyalık yapmaktaydılar (Söylemez, 2008: 165). Rakka’ya birçok kez iskân edilmişlerse de bir kısmı iskân mahallerinden firar ederek Kayseri, Zamantı ve Kars-ı Zülkadriye dolaylarına gelerek buraları yurt tutmuşlardır. 1766 yılında bir kısmı Zamantı kazasında Pınarbaşı’nda bulunmaktaydı (BOA, İ.E.DH, 2468; MAD, nr. 701, s. 23). Kalan kısımları Rakka’da yaşamaya devam etmiş ancak bunlar da 18. yüzyılın sonlarına doğru Maraş’a bağlı Kars-ı Zülkadriye civarına gelip yerleşmişlerdi (BOA, MD, nr. 179, s. 66). 19. yüzyılın ortalarına doğru ise Çukurova’da Kars-ı Zülkadriye civarında İmam Kulu nahiyesinde ve Hasan Dede denilen yerde kışlamakta, Zamantı’da yaylamakta idi (BOA, İ.MVL, 71/1349).

3 Kasım 1838 tarihinde Kayseri civarına gelen Feldmareşal Helmuth Von Moltke burada bulunan Afşarları “*kışın Adana bölgesinde barınan, yazın ise Küçük*

¹ “Zamantı kazasında kâin konargöçer taifesinden Avşar ‘aşireti...” (BOA, Maraş, nr. 2, s. 354). “Avşar Beğlerinden Duran Beğ...” (BOA, Maraş, nr. 3, s. 32). “Avşar Türkmanı ‘aşireti” (BOA, C.DH, 2124).

² H. 1101 (M.1689/1690) tarihli olup asker talebi için hazırlanan defterde Yeni-İl ve Halep mukataasına bağlı cemaatlerden biri olarak görülmektedir. Kendilerinden 200 nefer asker talep edilmiştir. Mukataaya bağlı cemaatler içinde Pehlüvanlı Cemaati’nden sonra en fazla asker talep edilen cemaat olması nüfuslarının diğer cemaatlere göre fazla olduğunu düşündürmektedir. Diğer cemaatler ve talep edilen asker miktarları için bk. BOA, D.BŞM, nr. 633, s. 2; A. Refik, 1989: 82-86.

³ Receb ve oğulları dışında Afşarları idare eden Çerkes, Bahri, Kara Gündüz ve Hacı İvaz aileri bulunmaktaydı. Afşarların adlandırılmasında bu aile isimleri etkili olmuş olmalıdır. Zira Receb ve oğullarına mensup olanlar Recebli Afşarı, diğerleri de aynı şekilde Bahrili Afşarı ve Kara Gündüzlü Afşarı adlarını taşımaktaydılar. Bu hususta bk. Sümer, 1972: 274.

Asya toprağında konaklayan ve o zaman ufak tefek ihtiyaçlarını başkalarının sırtından çıkarmak âdetinde olan bir Türkmen kabilesi” olarak tarif etmiştir. Afşarların eşkıyalıklarına dikkat çekerek bunların kısa bir süre önce posta tatarlarına saldırıp yolcuları soyduklarını, köyleri basarak halkını korku içerisinde bıraktıklarından bahsetmiştir (Moltke, 1995: 264).

Afşar Aşireti boy beylerinden Çerkes Bey’in Maraşlı Osman Paşa’nın katli ile ilgili verdiği bir takrirden anlaşıldığına göre aşiret 1844 senesinde 15 oymaktan oluşmaktaydı (BOA, İ.MVL, 71/1349). Arşiv belgelerinden tespit edilen Afşar Aşireti oymakları Hacı Minnetli, Tirkeşli, Torun, Çelek?, Şeyh Ahmedli, Selmanlı, Kara Budaklı, Kara Şeyhli, Koca Nallı (BOA, İ.MSM, 69/2013), Hacılar, Receb Uşağı, Sarı Fakihli (BOA, C.DH, 7745), Çörmüşek (BOA, A.MKT.UM, 519/54), Haliloğlu (BOA, İ.MVL, 71/1349) ve Deliler (BOA, A.MKT.MHM, 271/9) oymaklarıdır⁴. Bunlardan Kara Budaklı, Receb Uşağı, Selmanlı, Sarı Fakihli, Kara Şeyhli gibi oymakların 18. yüzyılda yukarıda belirtildiği üzere Recebli Afşarı’na bağlı cemaatler arasında olması Maraş ve çevresinde bulunan Afşarların çoğunun Recebli Afşarı’ndan geldiklerini göstermektedir.

Torun ve Çörmüşek Oymakları 1861 yılında 400 kadar hanelerini muhacirlere terk ederek Zamantı Irmağı kenarına gelerek yerleşmişlerdi. 1863 yılında Torun Oymağı’nın Gürün ve Elbistan topraklarında Kürdül Mağara, Boz Höyük ve Örtülü Yurt’ta çadırlarda yaşamaları Zamantı’daki iskân mahallerini terk ettiklerini göstermektedir. Aynı yıl Koca Nallı Cemaati’nin de Sarız ve Mağara taraflarında buldukları ve konargöçer hayata devam edip Çukurova’ya kışlamak için inme niyetinde oldukları anlaşılmaktadır (BOA, A.MKT.MHM, 278/22). Hacılar Oymağı 1860 yılında hâlâ yerleşik hayat geçmemiş, konargöçer hayatı yaşamaya devam etmiştir. Bunlar Çukurova’daki kışlaklarına gitmeye devam etmekteydiler. Sarıbahçe denilen yerde iskân edilmiş olan Nogay muhacirlerinden Kara Mirza kabilesi ile aralarında düşmanlık bulunmaktaydı (BOA, A.MKT.UM, 432/27). 16. asır kaynaklarında Köpeklü Afşarı oymaklarından biri olarak görülen Deliler Oymağı’na 19. yüzyılda da tesadüf edilmesi varlıklarını uzun süre koruduklarını göstermektedir⁵. Deliler Oymağı da 1863 yılında Pınarbaşı dolaylarında konargöçer halde yaşamaktaydı. Bunlar da Çerkes muhacirleri ile kanlı mücadelelere girişmişlerdi. Bahsi geçen sene muhacirlerin köylerini basarak hayvan ve mallarını gasp etmişler hatta Çerkes muhacirlerin önde gelenlerinden olup “gayet genç ve bahadır” olarak nitelendirilen Hatukay Kabilesi’nden Talustan Bey’i öldürme cüretinde bulunmuşlardı (BOA, A.MKT.MHM, 271/9).

1848 yılında Adana Eyaleti Meclisi, Afşar Aşireti eşkıyalarının cezalandırılmak istendiğinde Adana’ya firar etmelerini, kışlaklarının Maraş eyaletine daha uzak olmasını ve Adana’da bulunan aşiretlerle yakınlıklarını sebep göstererek aşiretin Adana’ya bağlanmasını talep etmişse de (BOA, İ.MVL, 119/2959), Afşar Aşireti H. 1265 (M. 1848/1849) yılına kadar Maraş’a bağlı kalmaya devam etmiştir. Bu tarihte ise Maraş’tan ayrılarak Bozok sancağına ilhak edilmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 102/99). 1849 yılında Afşarların çoğu Ankara, Çankırı, Sivas, Bozok, Kırşehir ve civar yerlere dağınık bir şekilde iskân edilmişlerdir (Saydam, 2009: 816).

⁴ Hasluck’un, H. Grothe’den naklederek verdiği listede Afşarlar’a bağlı oymaklar olarak Afşar (Awschar), Bizgitli, Bozdoğan, Ceceli Selmanlı, Cerid, Farsak, Hacı Mustafa Ali Uşağı, Hacı Mustafa Receb Uşağı, Hoca Ali, Hür Uşağı, Hacı Uşağı, Karsantı, Kekili Uşağı, Kirli Kozan, Menemenci, Şabaş? (Schabbach), Tecirli (Tacirli) ve Torun Oymakları görülmektedir (Hasluck, 1921: 323).

⁵ Köpeklü Afşarı’nın Kanuni Sultan Süleyman zamanında Yeni-İl’de iki oymağı bulunmaktaydı. Bunlar Sekiz Afşarı ve Deliler (Delüler) Oymakları idi. Bu hususta bk. Sümer, 2010: 455.

Fırka-i Islahiye bölgeye geldiği zamanda Afşar Aşireti'nin Uzunyayla'daki yaylaklarına muhacirler yerleştirilmiş olduğundan aşiretin Sivas eyaletine bağlı Aziz sancağı dâhilindeki Sarız arazisine iskân edilmesine teşebbüs edilmiştir. Burası Afşar Aşireti'nin Uzunyayla'daki yaylakları civarında bulunmaktaydı. Cevdet Paşa asıl yaylaklarının muhacirlere verilmesi nedeniyle bu arazinin kendilerine tahsis edilmesini “adalet ve hakaniyetin gereği” olarak görmüştür (Cevdet Paşa, 1991: 157).

Afşar Aşireti'nin Maraş ve çevresinde yukarıda bahsedilen yerler dışında yaşadıkları yerler arasında Harput, Elbistan, Andırın, Kars⁶, Tatarlı, Sunbas, Sa'd-Âbâd kazası (BOA, MVL, 688/31), Üzeyir sancağı, Cebel-i Kozan, Akdağ kazası (BOA, İ.DH, 265/16557: 19), Develi, Köstere, Sarioğlan (BOA, MVL, 229/11) Çörmüşek nahiyesi (BOA, C.DH, 7745) gibi yerler bulunmaktadır.

2.1.2. Akçakoyunlu (Ağcakoyunlu) Aşireti

Dulkadir Türkmenleri arasında yer alan ve Maraş Yörükânı olarak görülen Akçakoyunlu Aşireti'nin Maraş'taki varlığı 16. yüzyıla kadar inmektedir. 16. yüzyılda Dulkadirli sahası içerisinde Maraş, Bozok ve Sivas gibi yerlerde geniş bir alana yayılmış olup kalabalık bir nüfusa sahip olan aşiretin 18. ve 19. yüzyıllarda bu yoğun nüfusa sahip olduğunu söylemek mümkün değildir (Söylemez, 2008: 164; Sarı, 2015: 180). Akçakoyunlu Aşireti'nin 1766 yılında Sivas ve Ankara dolaylarındaki hane sayısı 500 civarındaydı (Niebuhr, 1778: II, 415).

Akçakoyunlu Aşireti'nin Maraş nahiyesine bağlı Çakal-ı Kebir, Göçtil-i Sagır köyleri ile Akdam, Taşlu Kışlası, Şamicelü ve Selim Viranı mezralarında varlıkları tespit edilebilmektedir. Aşiretin bir kısmı Çakal-ı Kebir köyünde kışlamıştır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 38-39; Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 68). 19. yüzyılın başlarında yaylak mahallerinin Elbistan olduğu görülmektedir (BOA, C.ADL, 4811).

Yeni-İl Mufassal defterinde kayıtlı Valide Sultan hassına mensup aşiret ve cemaatler arasında Akçakoyunlu Aşireti de bulunmaktadır. 21.827 akçe yazıları ile Yeni-İl hassı ve Türkmân-ı Halep cemaatleri ile birlikte 1714 senesinden itibaren gelirlerinin vakıf tarafından zapt edilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 38-39). Akçakoyunlu Aşireti 18. yüzyılın sonlarına doğru buldukları yerleri terk ederek Maraş, Adana, Karaman, Halep gibi yerlere dağılmış durumda bulunmaktaydı. Vakıf reyası olduklarından vergilerini ödememeleri bir takım sıkıntılara sebep olmuştur. Darüssaade Ağası olan Harameyn Vakfı nazırının Harameyn malının zarar gördüğünü Divan-ı Hümayuna sunduğu bir arzuhalinde belirtmesi üzerine 1784 yılında bu aşiretin bulunduğu yerlerin kadılarına ferman gönderilmiştir (Özkaya, 1985: 176). 1817 tarihli bir belgede bu aşiretin Harameyn kaleminden olduğunun belirtilmesi bu statülerini 19. yüzyılın başlarında devam ettirdiklerini göstermektedir (BOA, C.DH, 16909). Akçakoyunlu Aşireti'nin bir kısmı da Eshâb-ı Kehf vakfı reyasıydı. Bunlar Eshâb-ı Kehf vakfına hizmet etmekle mükellef olup bu hizmetleri karşılığında kendilerine vergi muafiyeti tanınmıştır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 35-36; nr. 5, s. 4-6).

Türkay, Akçakoyunlu Aşireti'nin bütün aşiret ve kabileler içerisinde devecilik ile meşhur olduklarını belirtmiştir (Türkay, 2005: 163). 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Antep Sancağı'nın hissesine düşen develerin tamamının bu aşiretten alınması Türkay'ın bu tespitinin doğru olduğunu göstermektedir (BOA, MŞH.ŞSC, nr. 4925, s. 13).

⁶ 1860 yılında Kars ve Andırın'da sadece 2 Afşar hanesi bulunmaktaydı (BOA, A.MKT.MVL, 119/28).

1865 senesinde Maraş'ta aşiret mensupları bulunmaktaydı. Fırka-i Islahiye tarafından Maraş nahiye ve köylerine iskân olunan aşiretler arasında Akçakoyunlu Aşireti'nin de isminin geçmesi bunu göstermektedir. Akçakoyunlu Aşireti, Yukarı Kılıçlı Aşireti ile birlikte 202 haneye yerleştirilmiştir (BOA, İ.MVL, 559/25130).

Akçakoyunlu Aşireti'nin Maraş, Elbistan, Sis, Adana sahilleri, Halep, Tarsus gibi yerler dışında Anadolu'nun birçok yerine yayıldıkları görülmektedir (Türkay, 2005: 163).

2.1.3. Alhaslı Aşireti

16. yüzyıl Maraş Tahrir Defterleri ile Maraş'la ilgili sonraki yüzyıllara ait belgelerde bu aşirete rastlanmaması Maraş'ın yerli aşiretlerinden olmadıklarını düşündürmektedir. Sykes, bu aşiretin adını Halep'in güneyinde bulunan Alhas Dağı'ndan (Al-Khass) almış olabileceği üzerinde durmuştur (Sykes, 1908: 480). Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerde Alhas ismine sıklıkla rastlanmaktadır ki aşiretin ismini Alhas adında birinden almış olması da ihtimal dâhilindedir.

Aşiret ile ilgili en eski belgelerden biri 1 numaralı Maraş Ahkâm defterinde bulunmaktadır. 1743 tarihli olup Malatya ile ismi belirtilmeyen yerlerin kadılarına ve Maraş mütesellimine gönderilen hükümde el-Hac Hasan adında birinin Gürünlü ve Kürecikli Cemaatleri⁷ ile birlikte Alhaslı Cemaati'nden⁸ Servan ve Kara Mustafa Beyoğlu Molla Hüseyin'den alacaklarının tahsili emredilmektedir. Alhaslı Cemaati mensuplarının yaşadıkları kaza, köy ya da mezraları bu hükümden kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Ancak bu cemaatlerin hükmün gönderildiği kadıların ve mütesellimin "taht-ı hükümet ve kazalarında geşt ü güzar üzere" oldukları belirtildiğine göre Alhaslı Cemaati'nin de 18. yüzyılın ortalarına doğru Malatya ve Maraş'ta konargöçer halde yaşadığını söylemek mümkündür (BOA, Maraş, nr. 1, s. 60).

Alhaslı Aşireti'nin Maraş'taki varlığını ortaya koyan diğer bir belge 1847 tarihlidir. Maraş eyaleti naibi, müftüsü ve meclis azalarının mührünü taşıyan bu belgede aşiretin Elbistan'da Yapalakoğulları ve Sinamillü Aşireti ile işbirliği içerisinde hareket ettiği belirtilmiştir. Bunlar eşkıyalık yapmakta ve "ehl-i ırz" aşiretleri de bu hususta tahrik etmekteydiler (BOA, İ.MSM, 69/2013).

Alhaslı Aşireti Elbistan dolaylarını yurt tutan aşiretlerdendir (BOA, MŞH. ŞSC, nr. 4722, s. 67; DH. TMİK-M, 107/36; DH. MKT, 2799/4; İ.MSM, 69/2013).

2.1.4. Atmalı Aşireti

Aşiretin ismi Maraş ve çevresi ile ilgili belgelerde genellikle Atmalı (اطمالي)⁹ ve Atmalu (اطمالو) olarak geçmektedir. Atmanlu (اطمانلو) (BOA, C.DH, 8180), Atma (اتما) (BOA, BEO, 536/40188), Atmaki (اطماكى) (BOA, DH. TMİK-M, 38/63), Atmanikan (Sykes, 1908: 460) gibi isimlere daha çok Maraş dışında Ankara, Erzurum ve Ağrı gibi yerlerde rastlanmaktadır.

⁷ Bu cemaatin yaşadığı yerler arasında Maraş ve Elbistan kazaları, Keban Madeni kazası ile Akçadağ bulunmaktadır (Türkay, 2005: 483).

⁸ 18. yüzyılda cemaat olarak nitelenen Alhaslılar'dan 19. yüzyıla ait kaynaklar aşiret olarak bahsetmektedir.

⁹ Niebuhr'da Atmalı (اطمالي) olarak geçmektedir. Antep civarı aşiretleri arasında gösterdiği Atmalı Aşireti 1766 yılında 1.000 haneye sahipti (Niebuhr, 1778: II, 418).

Atmalı Aşireti Anadolu'nun farklı yerlerine dağılmış bir aşirettir¹⁰. Arabgir taraflarında bulunan Atmalı Aşireti'nden¹¹ Beğli Cemaati Arabgir sipahileri reayasındandı. Beğli Cemaati 1768 yılında Alaca Han ile Hasan Çelebi arasında bulunan Yaşlı Kale denilen yere iskân edilmeye çalışılmıştır (BOA, C.ZB, 268).

Maraş'taki varlığı 16. yüzyıla kadar inen Atmalı Aşireti'nin bir kısmı 19. yüzyılın başlarında Elbistan civarında bulunmaktaydı¹². Mehmed Celaledin Paşa'nın Maraş valiliği zamanında 1820 yılında, Elbistan kazasına tâbi Aynu'l-Ârûs nahiyesinin Açık ve Kuyucak köyleri bu aşiretin yaşadıkları yerlerdi. Aşiretin diğer bir kısmı ise Besni civarında kışlamaktaydı. Besni'de bulunanlar "*Atmalı-yı Kebir*" (Büyük Atmalı) olarak adlandırılmış olup bunlar Ma'âdin-i Hümayuna bağlıydı (BOA, C.ML, 4841; Söylemez, 2008: 187). Aşiretin Besni'de bulunan 15 kadar hanesi Maraş Valisi Hurşid Paşa zamanında Maraş'a bağlı Ufacıklı nahiyesine gelip yerleşmişlerdi (BOA, A.MKT.UM, 518/100). 1862 yılından bir müddet önce de aşiretten 600 kadar hane Besni'den Maraş'a göç etmiştir. Bunların eskiden beri sakin oldukları Besni'yi terk ederek Maraş'a gelmeleri ve konargöçer halde yazı ve kışı Maraş topraklarında geçirmeleri bir takım huzursuzlukları da beraberinde getirmiştir (BOA, MVL, 631/24). Atmalı aşireti'ne mensup hanelerin bu şekilde Besni'den Maraş'a göç etmeleri Maraş'ta bulunan Atmalı Aşireti mensuplarının çoğunun Besni üzerinden geldiğini göstermektedir.

Aşiretin diğer bir kısmı Pazarcık dolaylarını yurt tutmuştur. Atmalı Aşireti'nin, 1838 yılında Kılıçlı ve Sinamillü Aşiretleri ile birlikte Pazarcık Ovası'nda yaşadıkları tespit edilebilmektedir (Moltke, 1995: 191).

Atmalı Aşireti'nin kışlak ve yaylak mahalleri yaşadıkları yerlere göre farklılık göstermiştir. Aşiretin Besni'de bulunan kısmının kışlak mahalleri Besni ve Rumkale'dir (BOA, A.MKT.UM, 518/66). Pazarcık'ta bulunanlar ise Pazarcık Ovası'nda kışlayıp Maraş'a yakın dağlarda yaylaya çıkmışlardır (BOA, İ.MVL, 84/1696).

Aşirete bağlı Bozağa ve Haydarlı adında iki oymağın varlığı tespit edilebilmektedir (BOA, MVL, 600/34)¹³. Bozağa Oymağı adını Bozağa adında birinden almış olmalıdır. Zira Bozağazadeler 19. yüzyılın ikinci yarısında oymak ağaları olarak görülmektedir (BOA, DH.MKT, 1709/73). Bu oymak 1865 senesinde Pazarcık ile Besni arasında Besni sınırına daha yakın bir yerde yaşamaktaydı (BOA, İ.ŞD, 90/5355).

¹⁰ Atmalılardan bir kısmı 19. yüzyılın başlarında Şeyh Bizinli, Mikaili, Şefikânlu ve Kiğil (کیغل) Aşiretleri ile birlikte Cihanbeyli Aşireti perâkendesinden olarak görülmektedir (BOA, C.DH, 8180). Bahsi geçen Cihanbeyli Aşireti, Malatya yöresi aşiretlerinden olup H. 1155 (M. 1742/1743) senesinde Şure ve Malatya kazaları ahâlilerinin şikâyetleri nedeniyle Ömeranlı Aşireti ile birlikte Rakka'ya iskânları ferman olunmuştur (BOA, Maraş, nr. 1, s. 49). 1560 tarihli Malatya Tahrir defterinde "Atmalu Cemaati"ne Mintaş Pınarı mezarı civarındaki Salay Basan mezarında tesadüf edilmektedir ki bu durum aşiretin Malatya'daki varlığını 16. yüzyıla kadar indirmektedir (Yinanç ve Elibüyük, 1983: I, 146).

¹¹ 1734 yılında eşkiya baskınlarına karşı Alacahan'a yerleştirilmek istendikleri görülmektedir. Arapgir sancağında yaşayan Atmalı Cemaati tımar reayası olup "*harb ve darbe muktedir*" bir cemaatti. Alacahan'a yerleşerek ziraatla uğraşmaları ve vergilerini han ağasına vermeleri ferman olunmuşsa da 1735 yılında iskân mahallerine gitmemişlerdi (Halaçoğlu, 2006:108).

¹² 1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde Yenice kale nahiyesi dâhilinde bulunan Alma Kuşağı mezarının Atmalı Cemaati'nin ziraat mahalli olduğu kayıtlıdır (Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 303). 1746 tarihli olup Maraş beylerbeyine ve kadısına hitaben gönderilen bir hükümden de bu tarihte Maraş'taki varlıkları tespit edilebilmektedir. "Ekrâd tâifesinden" olarak nitelenen Atmalı Aşireti'nden Molla İsmail, kadeşleri Mehmed ve Mustafa ile Fetek köyünde çadırlarda kendi hallerinde yaşamakta iken Kılıçlı Aşireti'nden 40 nefer tarafından soyulmuşlardır. Bu hüküm için bk. BOA, Maraş, nr. 1, s. 148.

¹³ Eröz, Atmalılar'a bağlı on iki oymağın olduğunu belirtmektedir. Bunlar Tilkiler, Kizirli, Haydarlı, Ketiler, Sadakalar, Kızkapanlı, Karahasanlar, Karalar, Ağcalar, Turuçlu, Kabalar ve Mahkânlı'dır (Eröz, 1975: 49).

Atmalı Aşireti'nin yukarıda bahsedilen yerler dışında yaşadıkları yerler arasında Harput'a bağlı Ayvalı kazası ile Sipahi Uşağı köyü (BOA, MVL, 445/128; MVL, 369/104), Gürün nahiyesine bağlı Hamad? köyü (BOA, MVL, 369/104), Eğin kazası (BOA, DH.MKT, 1410/17), Kantara mezrası (BOA, İ.MVL, 84/1696), Darende kazası (BOA, Maraş, nr. 5, s. 109) bulunmaktadır. Türkay ise Atmalı Aşireti'nin Maraş çevresinde Rakka, Malatya, Arabgir Sancağı, Keban Madeni, Sivas gibi yerlere yayıldıklarını belirtmektedir (Türkay, 2005: 54).

2.1.5. Bertiz Aşireti

16. yüzyıla ait Maraş Tahrir defterlerinde Dulkadirli Türkmenleri içerisinde Bertiz Taifesi ve Bertizlü (Halifelü) Cemaati adlarına rastlanmaktadır. Bunlar adlarını verdikleri Bertiz nahiyesinde yaşamaktaydılar¹⁴. Bu nahiyeye tabi olan Köse Halil Alanı ve Kara Tut köyleri ile Taycık mezrası Bertizlü Cemaati tarafından ziraat edilmiştir (Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 252-253). Bertizlü Cemaati'nden Kara Tut köyünde ziraatla uğraşan 32 nefer bulunmaktaydı. Burası 1786 yılında müşterek olarak tasarruf edilen tımar durumundaydı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 71).

19. yüzyıl kaynaklarında bu cemaatin aşiret olarak nitelendiği görülmektedir. Bertiz Aşireti erken dönemlerde yerleşik hayata geçmiştir. 19. yüzyılda vergi meselesi ile ilgili bir belgede bu aşirete tesadüf edilmektedir. İsmi “Pertizi (پرتیزی)” olarak yazılan aşiretten Mehmed adında birinin talebi doğrultusunda 1843 yılında Maraş Mutasarrıfı Yusuf Paşa'dan aşiretten tahamüllerine göre vergi alınması istenmiştir (BOA, C.ML, 20350).

1849 yılında Maraş'a bağlı nahiyeler içerisinde Bertiz nahiyesi de bulunmaktaydı (BOA, MVL, 30/42).

2.1.6. Bozdoğan Aşireti

Türkçe'de gürz anlamına gelen “bozdoğan” kelimesinin bâz adı verilen bir doğan türü, karpuz biçimli kap, bir tür armut, doğan başlı çomak, topuz gibi anlamları bulunmaktadır. Aşiretin ismini bu kavramlardan hangisinden aldığı açık olmamakla birlikte Bozdoğan isminde bir aile ya da boy beyinden almış olması¹⁵ da ihtimal dâhilindedir (Demir, 2000: 103).

Türkay, Bozdoğan Aşireti'nin kökeni hakkında “Bozdoğanlı Cemaati Kerimoğulları Aşireti'ndendir” bilgisini vermektedir (Türkay, 2005: 218). Muhtemelen aşiretin boy beylerinin Kerimoğullarından olması aşiretin Kerimoğulları olarak da anılmasına sebebiyet vermiştir¹⁶.

Bozdoğan Aşireti cemaatleri 16. yüzyılda İçel sancağında Silifke ve Gülnar ağırlıklı olmak üzere Mut, Ermenek ve Anamur'da kışlamakta, Göller Yöresi'ne kadar

¹⁴ 1526 yılında 205 haneden oluşan 50 cemaatin bağlı olduğu bir taife idi. 1563 yılında Bertiz nahiyesine bağlı Kara Tut, Yılkuz, Ortaköy, Kızıl Dere, Kör Sinan köylerinde yaşamaktaydılar (Solak, 2002: 113; Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 253-258).

¹⁵ Bu hususta ayrıca bk. Bulduk, 2000: 71.

¹⁶ Tatar'a göre Abdülkerim adında biri Kars-ı Maraş'a gelerek Bozdoğan Yörüklerini etrafına toplamıştır. Abdülkerim aslen Karaman Yörüklerine mensuptur. Kerimoğlu'nun etrafına topladığı Yörük grupları arasında 18. yüzyılın başları itibarıyla yüz seneden daha fazla bir süreden beri asıl yurtları olan İç-İl sancağının Anamur ve Gülnar kazalarını terk ederek Kars-ı Maraş'a gelen Sadlu ve Kütüklü Cemaatleri'nin perâkendeleri ile Sofular Cemaati'nin perâkendeleri ve Seydi Mahmud vakfının reayası olan Bozdoğan Yörükleri bulunmaktadır. 18. yüzyılın başlarında Kerimoğullarının Kars-ı Maraş'taki temsilcisi Abdülkerim'in oğlu Halil Bey idi (Tatar, 2005: 89-91)

uzanan Batı Torosları yaylak olarak kullanılmaktaydı. 17. yüzyıldan itibaren genel olarak Doğu Toroslar'a yönelen bu cemaatlerin kışlakları da Karataş, Tarsus ve Adana'ya doğru kaymıştır (Demir, 2007: 87-88). 18. yüzyılın ilk yarısına doğru Maraş ve çevresinde Bozdoğan'a bağlı cemaatlerden Bulaca Cemaati perâkende halde bulunmakta ve cemaat mensuplarının bir kısmı Maraş ve Sis'te kışlamakta idi. Burhan Cemaati perâkendelerinin bir kısmı Adana'da kışlamakta, Zamantı'da yaylaya çıkmaktaydı. Yine Hayırefendili, Alaaddinli ve Kara Dirlik Cemaatleri Sis, Karayüre, Çatakcı ve İmek'te kışlayıp, Til Kozan, Maraş ve Bakır Dağı'nda yaylamaktaydı. Perâkende halde bulunan Satılı, Kötekli ve Seydi Kubat Cemaatleri'nin ise yaylak ve kışlak mahalleri Kars-ı Maraş idi (Bulduk, 2000: 76-82).

18. yüzyılın ikinci yarısında Maraş'a bağlı Kars-ı Zülkadriye havalisinde sakin olan Bozdoğan Aşireti'nin 1775 yılında boy beyliği görevini Abdülkerimoğlu Süleyman yürütmekteydi. Maraş Valisi Vezir Abdullah Paşa'ya 1775 yılı Şubat ayında gönderilen fermanla Abdülkerim oğlu Süleyman'ı ve aşiret eşkıyalarını yakalaması emredilmiştir. Zira boy beyi ve aşiret ahalipleri "kendü hallerinde olmayub" Sivas, Kayseri gibi yerlere kadar giderek eşkıyalık yapmakta idi (BOA, C.DH, 2866, 3762).

19. yüzyılın ortalarına doğru Bozdoğan Aşireti, Mısırca yakınındaki Bozağaç civarında kışlamıştır. Aşiretin bazı seneler Kurtkulağı'nda kışladığı da olmaktadır (BOA, İ.MVL, 119/2959). Cevdet Paşa 1865 yılında bölgeye geldiği zaman Bozdoğan Aşireti Pazaryeri ile Ceyhan Nehri arasındaki sahada kışlamaktaydı (Cevdet Paşa, 1991: 118). Bozdoğan Aşireti'nin Kars ve Andırın civarında yaşamaları ve bu iki yerin Çukurova güzergâhı üzerinde bulunması aşiretin önemini artırmakta idi¹⁷.

Bozdoğan Aşireti, Langlois'nin verilerinden anlaşıldığına göre 1852 yılında 1.400 haneye ve 100.000'in üzerinde hayvana sahip bölgenin büyük aşiretlerinden biridir (Langlois, 1861: 21).

1861 yılında Bozdoğan Aşireti'nden Karadağlı Oymağı ile bazı haneler Maraş'a bağlı Kars kazası ve Andırın nahiyesinde bulunmaktaydı. Bu haneler birkaç seneden beri Kars ve Andırın'da sakin olup Çukurova'daki kışlaklarına inmemekte idi. Maraş Mutasarrıfı Mehmed Hurşid'e göre bu haneleri Kars ile Kozan arasındaki yere yerleştiren müdürleri Abdi Ağa'ydı. Adana Mutasarrıfı Seyyid Ahmed ve meclis üyeleri sadarete mazbata göndererek Bozdoğan haneleri ile Tacirli Aşireti'nden İloğlu Oymağı'nın Adana'ya bağlı olması nedeniyle Maraş'ta tutulmamaları gerektiğini ve kışlak mahallerine gönderilmelerini talep etmişlerdir. Adana Eyalet Meclisi'nin bu talepleri doğrultusunda 18 Eylül 1861'de Maraş Mutasarrıfı'na sadareten emirname gönderilmiştir (BOA, A.MKT.UM, 499/97; MVL, 615/78). Bunun üzerine Bozdoğan Aşireti hanelerinin Kars ve Andırın'dan kaldırılıp asıl yurtlarına iadelerine teşebbüs edilmiştir. Bozdoğan Aşireti Müdürü Abdi Ağa'nın Kars kazasına bağlı olan Nurpet köyü ahalisine zulm etmesi bu teşebbüsün hızlanmasına neden olmuştur. 1861 senesi Bozdoğan hanelerinin Maraş'a bağlı kaza ve nahiyelerden kaldırılarak Adana'ya bağlı Anavarza ve Dikili Taş arasına götürülmeleri çabaları ile geçmiştir (BOA, MVL, 609/19).

Bozdoğan Aşireti'nin Maraş ve çevresinde yayıldıkları sahalar genel olarak İçel sancağı, Adana eyaleti, Sis sancağı, Kars-ı Maraş, Silifke, Tarsus, Kayseri ve Kozan gibi yerleri kapsamaktadır (Türkay, 2005: 217-218).

¹⁷ 1857 yılında Tacirli Aşireti'ne bağlı Gökveli ve İloğlu Oymakları Sivas'a bağlı Akdere köyünü basıp bunlara yardıma gelen Elbistan ahalisinden 27 kişiyi öldürmüşlerdi. Bu oymaklar kışlak ve yaylaklarına gidip gelirken Ceyhan köprüsünden geçmek âdetleri iken o yıl işledikleri suçlardan dolayı cezalandırılacaklarını bildikleri için gayet sarp ve engebeli olan Andırın yolunu kullanmayı tercih etmişler, Bozdoğan Aşireti'nden de yardım istemişlerdi. Bu husus hakkında bk. BOA, MVL, 316/23.

2.1.7. Ceceli Aşireti

1850 tarihli olup aşiretten Bayezıd adında birinin öldürülmesi ile ilgili belgelerde Maraş'taki varlığına rastlanan bu aşiret hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır (BOA, MVL, 197/65). Türkmân taifesinden oldukları ve Maraş dışında Ankara sancağının Ayaş kazası, Çorum sancağının İskilip kazası ve Halep eyaletine bağlı Antakya kazasında yaşadıkları Türkay tarafından ifade edilmiştir (Türkay, 2005: 67).

Maraş'ta yaşayan Ceceli Aşireti'nin adına 1855 yılında Şekerobası'na bağlı bir köy (BOA, HR.SYS, 81/10), H. 1278 (M. 1861/1862) tarihli maaş defterinde ise bir nahiye isimi olarak tesadüf edilmektedir. Nüfuslarının fazla olmadığını Ceceli nahiyesi müdürünün aldığı maaştan tespit etmek mümkündür (BOA, C.ML, 16523). Gould (1973: 28), Fransız arşiv belgelerine dayanarak Ceceli Aşireti'nin 1863 yılında 200 hane olduğunu belirtmiştir. Ceceli Aşireti Fırka-i Islahiye tarafından iskân edilen aşiretlerden olup aşiret için bu zamanda 53 hane inşa edilmiştir (BOA, İ.MVL, 559/25130).

2.1.8. Cerid Aşireti

Cerid Aşireti Zülkadir (Dulkadir) Türkmenlerindedir. XIV. yüzyılda ortaya çıkan bu Türkmen Yörükleri ilk önce Maraş ve Elbistan dolaylarını yurt tutmuşlardı. Daha sonraları civarda bulunan komşu bölgelere yayılmışlardır. Zülkadir Türkmenleri içerisinde Cerid Taifesi'nden başka Anamaslı (Karacalı), Dokuz (Bişenli, Başanlı), Peçenek, Kavurgalı, Ağcakoyunlu, Elçi, Küşne, Çağıranlı, Döngelili, Yuvalu, Tekeli, Varsak, Eymir, Çimelü, Kızıllı, İmanlı Afşarı, Gündeşli, Tacirli gibi taifeler bulunmaktaydı. Cerid Aşireti bunlar içerisinde büyük bir taife olarak görülmektedir (Sümer, 1988: 6).

Cerid adının hangi anlama geldiği konusu kesin değildir. Cirit oyunundaki değneğin Arapça adı olan cerid kelimesinden gelmiş olabileceği ileri sürülen görüşlerden biridir. Aşiretin adını “canlı, eli çabuk ve becerikli” anlamına gelen *cerit*'ten almış olabileceği de ihtimal dâhilindedir (Sümer, 1988: 6).

Kaynaklarda Zülkadriye ya da Maraş Yörükânı olarak geçen Cerid Aşireti'nin 16. yüzyılda Maraş ve Adana civarında varlıklarına rastlanmaktadır¹⁸. Aynı yüzyılda Bozulus Türkmenleri içinde de Cerid Aşireti'ne mensup haneler bulunmaktaydı¹⁹.

Maraş'ta bulunan Cerid Aşireti'nin ana kolu 18. yüzyılın başlarında Çobanoğulları tarafından idare edilmekte idi (Sümer, 1988: 8). Bu dönemde İfraz-ı Zülkadriye mukataasına mensup aşiret ve cemaatler arasında görülen Cerid Aşireti zamanla asıl yurtlarını terk ederek Adana nahiyelerine, Yüreğir ve Tarsus taraflarına dağılmışlardır (Türkay, 2005: 235).

Maraş'ta sakin Cerid Aşireti mensupları içerisinde vakıf reayası ve sayyad (avcı) taifesine mensup olanlar bulunmaktadır. Eshâb-ı Kehf vakfına hizmet eden cemaatler içerisinde adı Cerid olarak kayıtlı iki cemaat bulunmaktadır. Bu cemaatler vakfın

¹⁸ 16. yüzyılda 54 cemaatin mensup olduğu 1.636 haneye sahip büyük bir taife idi. Bu konu hakkında bk. BOA, TD, nr. 998, s. 48, 451-452; D.BŞM, nr. 925, s. 6.

¹⁹ 1540 yılında Bozulus içinde Cerid Aşireti'nden 5 cemaat, 31 hane bulunmaktaydı. Sultan II. Selim'in hükümdarlığı zamanında hane sayısı 60'a yükselmişti. Bozulus Türkmenleri Orta Anadolu'ya gelince Cerid Aşireti haneleri iki kısma ayrılmış; bir kısmı Yeni-İl Türkmenleri içine karışmış, diğer kısmı ise Keskin havalisinde bulunan Bozulus Türkmenleri içinde kalmıştır (Gündüz, 2010: 121-123).

hizmetkârı konumunda idiler (BOA, Maraş, 4: 35-36; 5: 4-6). Kuşçu Ceridi, Sof Ceridi ve Cerid Bayır Cemaatleri ise avcı cemaatlere aittir (BOA, D.BŞM, nr. 925, s. 2 ve 6)

Cerid Aşireti, 19. yüzyılın başlarında Payas ve Adana arasındaki ovalarda kışlamakta, Maraş'ta bulunan dağlarda yaylaya çıkmaktaydı²⁰. Burchardt, yaylak mahallerinin Reyhanlı Aşireti'nin yaylaklarına yakın olduğunu belirtmiştir (Burchardt, 1822: 642). 19. yüzyılın ortalarına doğru aşiretin kışlak mahallinin Kurt Kulağı olduğu görülmektedir (BOA, İ.MVL, 119/2959). Cerid Aşireti bu dönemde idari açıdan Gâvur Dağı'nın batısında bulunan Üzeyir (Payas) Sancağı'na bağlıydı (Cevdet Paşa, 1980:125).

Cerid Aşireti Asiye Hanım gibi kahraman bir Tükmen kadını yetiştirmiş bir aşirettir²¹. Asıl adı Asiye Hanım olmasına rağmen Kara Fatma olarak tanınan bu kadın Cevdet Paşa'nın belirttiğine göre Cerid Aşireti'ne mensup oymaklardan birisinin kethüdası idi²². Kara Fatma, 1854 yılında yanında erkek kardeşi olduğu halde Kırım Savaşı'na katılmak üzere 300 aşiret süvarisi ile birlikte İstanbul'a gitmiştir. 22 Nisan 1854 tarihli The Illustrated London News'ta²³ Maraşlı olduğu yazılıysa da Üzeyir kazasından olduğu savaş sonrasına ait bir arzuhalinden tespit edilebilmektedir. Kara Fatma, arzuhalinde Rusya üzerine savaşa girişildiğini haber aldığımda şevke geldiğini hem şan hem de herkeste savaşa katılma hevesi uyandırmak amacı ve resûlullahın rızası için savaşa katıldığını belirtmiştir (BOA, İ.DH, 308/19638). The Illustrated London News'ta yer alan haberde ise savaşa katılmasının farklı gerekçeleri belirtilmiştir. Bir

²⁰ Cerid Taifesi'ne bağlı cemaatlerin 16. yüzyıldaki kışlak mahalleri Üzeyir, Antep ve Berriye ile Adana sancağında Akdeniz sahilleri idi. Coğunluğu Maraş sancağında Engizek ve Elbistan dolaylarında yaylaya çıkmakta, bir kısmı ise yaylamak için Erciyes Dağı ve Sivas çevresine gitmekteydi (Sarı, 2015: 134).

²¹ Ayrıca Rakka'ya iskânları dönemlerinde Araplarla mücadelelerinde ön plana çıkan Cerid Bekir adında kahramanlaştırılan bir aşiret mensubu daha bulunmaktadır. Bu hususta bk. Sümer, 1988: 7; Sevinç, 1983: 73; Arsunar, 1962: 230-231.

²² Cevdet Paşa Marûzât adlı eserinde Kırım Muharebesi'nde Dersaadete gelip orduya katılmış olan Kara Fatma'nın Cerid Aşireti'nin bir oymağının kethüdası olduğunu, Fırka-i Islâhiye'ye geldiğini kendisine ikramlarda bulunduğunu ve iskân için yer gösterildiğini belirtmiştir. Bu hususta bk. Cevdet Paşa, 1980: 147).

²³ The Illustrated London News (1854: 363)'ta "Kara Fatma İstanbul'da" başlığı altında verilen haberde Kara Fatma hakkında bir kısım bilgiler verilmiştir: "Erkek kıyafetleri olarak içi kürküllü kolları geniş çok kirli bir manto, kirli beyaz bir pantolon ve sarı çizmeler giyinmiş olan Kara Fatma'nın kemerinde uzun tabanca ve uzun bıçak (yatağan) bulunmaktaydı. Mücevheri olmayan Kara Fatma boynunu saran ancak yüzünün görünmesine imkân tanıyan ketenden bir başlık takmıştı. Zayıf ve düzgün bir görünüme sahip olmayan atı ile elinde mızrak ve bir bayrak taşıdığı halde yanında bulunan süvarilerle birlikte hareket etmiş ve geçtiği her yerde özellikle kadınların büyük ilgisini çekmiştir". S. Adolphus Slade de Türkiye ve Kırım Harbi adlı eserinde Kara Fatma'dan bahsetmektedir: "Bu kocasız, orta yaşlı bir hanımdı; yüzü güneş ve havadan mat rengini almıştı ve bu yüz kendisine hâkim bir karakteri ve komuta etmeğe alışkın olduğunu gösteriyordu. Onların Üsküdar'a geldikleri saatten beri İstanbul'un bütün meclislerinde, kahvelerinde Kara Fatma'dan başka birşey konuşulmuyordu. Halk, onu görmek için geçmesi muhtemel olan yollara toplanmaktaydı. Bir kadın komutasında bir gönüllü bölüğü en sonra sarayın da merakını kurcaladı. Adana'dan ve Konya'dan gelenlerle birleşerek üç yüz kişi olan bu mücahitler, Üsküdar'dan güzel kayıklar ve sandallarla Padişah tarafından görülmek üzere, Beşiktaş sarayı yanına geçirildiler ve sonra Fındıklı'dan, Tophane'den, Galata'dan iki tarafına birçok sandallar dolmuş yeni köprüden ve İstanbul sokaklarından da geçtiler. Mekke'ye her yıl gönderilen hediyeleri taşıyan donanmış Surre develerinin büyük alayla Topkapı Sarayı'ndan Bahçekapısına geldiği vakitlerden başka, kimse İstanbul sokaklarında bu kadar kalabalık görememiştir. Kara Fatma Dımeşk (Şam) çeliğinden, bir süvari zırhı giyinmiş ve iki yanında iki yaşlı adam olarak önde at üstünde ilerliyordu. Belinde kılıç ve tabancalar vardı. Halis arap kanından olan atı uzun Anadolu yolculuğunda hiç yorulmamış gibi görünüyordu. Maiyeti, (hanım) komutanlarının arkasından çift çift ve vakarla yürüyorlardı. Hiç şüphesiz ki, o sırada kendilerini seyircilerden daha gerçek müslüman saydıkları için gönüllerinde bir gurur da duymaktaydılar ki bunda da haklıydılar. Seyircilerse bu manzaradan çok hoşlanmışlar, yalnız bir müslüman kadınının böyle çıplak gibi, erkek gibi dolaşması oldukça tuhaflarına gitmişti" (Slade, 1943: 115-116).

kalede hapsedildiği anlaşılan kocasını kurtarmak ve sultana sadakatini göstermek amacıyla olduğu vurgulanmış ve hakkında şu ifadelere yer verilmiştir:

Bu aşiretlerden biri 4.000 atlı çıkarabildiği söylenen ve yukarıda bahsedilen adı ya da lakabı Fatıma olarak adlandırılan kadının idaresindedir. Vatanları Kilikya dağlarındadır ve eski zamanların korsanlarıyla akrabalıkları olsun ya da olmasın kesinlikle onlarla ahlaki olarak büyük benzerlikler taşıyorlar. Bunların 300'ü yaşadıkları yerden yola koyulmuşlardı. Üsküdar'da görülmeleri büyük heyecana sebep oldu (The Illustrated London News, 1854: 363).

Kara Fatma Kırım Savaşı'nda Baba Dağı muharebesinde bizzat savaşmıştır. Bu muharebede dişleri kırılmış, askerlerinden ikisi de şehit olmuştur (BOA, İ.DH, 308/19650)²⁴. Savaşa katıldığında 60 yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir (The Illustrated London News, 1854: 363). Kara Fatma bütün mal varlığını savaş için harcadığından savaştan sonra zor duruma düşmüştür. Bu nedenle kendisine Adana Mal sandığından maaş bağlanmasını, gazi olduğundan bir nişan verilmesini ve vergi muafiyeti tanınmasını istemiştir. 4 Ekim 1854 tarihli irade ile 100 kuruş maaş tahsis edilmesi ve altın madalya ile ödüllendirilmesi kabul edilirken Tanzimat'a aykırı olduğu gerekçesi ile vergi muafiyeti ile ilgili talebi kabul edilememiştir (BOA, İ.DH, 308/19650)²⁵.

Maraş ve çevresinde Cerid Aşireti'ne bağlı olan cemaat, oymak ve obaların isimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birçoğu Cerid adını taşımaktadır. Bazı cemaat, oymak ve obalar daha önceki dönemlerde aşiretten ayrılarak müstakil hale gelmiştir. Mesela Cerid Aşireti'ne bağlı olan Mamalı Obası XVII. yüzyılda büyüyerek müstakil bir oymak haline gelmiştir. Bu oymak 19. yüzyılın ortalarında daha çok Bozok taraflarını yurt tutmuştur (Sümer, 1988: 6). Maraş ve çevresinde varlığı tespit edilen Cerid Aşireti'ne mensup cemaat, oymak ve obalar şunlardır: Maraş ve Halep Eyaleti dâhilinde Has Ceridi, İfraz hassı reayalarından Karalar Ceridi (BOA, C.DH, 9739; BOA, Maraş, nr. 1, s. 42), Silsüpür Ceridi (BOA, C.ML, 27361). Sakallı Ceridi (BOA, AE.III.AHMED, 10369)²⁶, İnal Ceridi, Urban Ceridi (BOA, D.BŞM, nr. 1558, s. 5),

²⁴ Ahmed Rızâ Trabzonî, Manzûme-i Sivastopol adlı eserinde Kara Fatma'nın savaşa katılmasını, yaralanmasını ve kardeşinin şehit düşmesini edebi bir dille anlatmıştır (Ahmed Rıza Trabzonî, 2000: 134-135):

Beş altı gün sonra geldi Fatma Gazi
Nisâlar kahramânı, ser-firâzı

Beş altı yüz kişiyle geldi ol ân
Kamusu hep süvâri-i nâm-dârân

Oların nâmı var Türkmen ilinde
Kılıç belinde kargı kollarında

Olar çok kırdı düşmen, döktü kanın
Şehid oldu karındaşı nisânın

O hatun kendi dahi yaralandı
Onuldi yarası hoş-vârelendi

²⁵ Asiye Hanım hakkında ayrıca bk. EK-3.

²⁶ 17. yüzyılın başlarında Cerid'e bağlı "Dağ Evi" tabir olunan Sakallı Ceridi, Karalar ve İsalı Cemaatleri'nin Rakka'ya iskânları ferman olunmuşken bu cemaatler iskân mahallerine gitmeyip Kınık'ta Cerid Türkmanı ile sakin olan Tacirli Aşireti ile birlikte eşkıyalık yapmakta, Müslüman hacıların yollarını kesmekte idiler (BOA, AE.III.AHMED, 10369).

Sof Ceridi (BOA, C.ADL, 2602), Yumaklı Ceridi (BOA, MVL, 631/24; D.BŞM, nr. 1558, s. 4), Kara Hasanlı Ceridi (BOA, C.ML, 15521), Kancı Ceridi, Anamaslı Ceridi (BOA, C.ML, 25054), Kömür Ceridi (BOA, Maraş, nr. 2, s. 96), Kuşçu Ceridi (BOA, D.BŞM, nr. 925, s. 2), Çağılğan Ceridi (BOA, MŞH.ŞSC, nr. 4925, s. 34), Kılılı, Oruç Gazilü, Zeyneblü, Bozlu? Cemaatleri (BOA, Maraş, nr. 3, s. 278). 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında İmran, Bekir, Tatarlı, Azizli, Hüri Uşağı, Yalaklı ve Yalak Obaları (BOA, Y.EE, 37/39).

Cerid Aşireti'ne mensup bazı cemaat, oymak ve obaların isimleri varlıklarını günümüze kadar korumuşlardır. Yumaklıcerit, Çağlayancerit, Küçükcerit ve Büyükcerit gibi yerleşim merkezleri isimlerini bu aşiretten almışlardır (Söylemez, 2008: 167).

Yukarıda bahsi geçen aşirete mensup cemaat, oymak ve obaların hepsi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Aşağıda bunlardan 1774 senesinden sonra varlıkları tespit edilenleri hakkında bilgi verilmiştir.

2.1.8.1. Bozlu? Cemaati

Bozlu Cemaati'nin kışlak mahalli Çukurova'ydı. Cemaat Çomrak'ta yaylaya çıkmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 278).

2.1.8.2. Cerid Bayır Cemaati

Önceki yüzyıllarda Cerid Taifesi içerisinde büyük cemaatlerden biri olarak görülen Cerid Bayır Cemaati'nin bir kısmının kışlak mahalleri Bertiz'de bulunan İsa Seküsü ve Çam Seküsü köyleri idi (Sarı, 2015: 133; Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 251). Cemaatin bir kısmı da İmanlı Cemaati ile birlikte Ahsendere nahiyesinde bulunan Kızıl Kandil, Dere Ağzı ve Davşan Alanı köylerinde ziraatla uğraşmışlardır. Bu köyler 1793 senesinde Mehmed Şükrü adlı sipahinin tasarrufunda bulunmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 128). Göynük'te yaşayanları sayyad (avcı) taifesine mensuptu (BOA, D.BŞM, nr. 925, s. 6).

2.1.8.3. Çağılğan Ceridi Cemaati

Maraş ve Antep'te yaşadıkları tespit edilebilen bu cemat yerleşik hayat sürmekteydi. Antep'te H. 1182 (M. 1768/1769) tarihinde Ehl-i Cefa mahallesinde sakin cemaat mensupları bulunmaktaydı (BOA, MŞH.ŞSC, nr. 4925, s. 34). Maraş'ta bulunan Çağılğan Ceridi 1861 yılında kendi adlarını taşıyan nahiyede yaşamakta ve bir müdür tarafından idare olunmaktaydı (BOA, ML.MSF, nr. 9289; 16523).

2.1.8.4. Kılılı Cemaati

Kılılı Cemaati, Cerid Aşireti'ne bağlı Maraş Yörükânından olup kendi adlarını verdikleri bir mukataaya mensuplardı²⁷. Maraş ve Antep'te sakin olan bu cemaatin Osmanlı arşiv belgelerinde adı Kılılı (قللو) (BOA, MAD, nr. 9671, s. 205), Kılılılı (قلليلو) (BOA, Maraş, nr. 3, s. 278), Kılılı (قللى) (BOA, Maraş, nr. 2, s. 17) bazen Kılılıoğlu (قللى او غلو) (BOA, İ.MVL, 559/25130; BOA, A.MKT.MVL, 20/83) şeklinde geçmektedir. Arifi Paşa Maraş, Adana, Kozan ve Cebel-i Bereket'te sakin köylülerin konargöçerlere

²⁷ “mukataa-i cemaat-ı tâbi-i tâife-i Cerid an-yörükân-ı Maraş” (BOA, C.ML, 20859).

“kıl evli” ve “kıl çadırı” adını verdiklerini belirtmiştir ki cemaatin adının da buradan türemiş olması ihtimal dâhilindedir (Arifi Paşa, 1330: 359).

19. yüzyılın başlarında bir kısmı Antep nahiyelerinde kışlamakta, Malatya’da yaylamaktaydı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 278).

Kıllı Cemaati’ne mensup olanlardan bazılarının Antep’in Tatarlı köyünde yaşadıkları Mehmed adında birinin Kıllı Cemaati’nden Türkmen Hacı Osman oğlu Osman’ı bir kız meselesi nedeniyle Divan-ı Hümayuna şikâyet etmesinden anlaşılmaktadır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 17).

2.1.8.5. Kuşçu Ceridi Cemaati

18. yüzyılın ilk yarısına ait kayıtlarda bu cemaate mensup seyfi avcıları bulunmaktaydı. Bunların av mahalli Sof Dağı’yı. “Kuşçu” olarak nitelenmelerinde bu özellikleri etkili olmuş olmalıdır²⁸. 1774 senesinden sonraki kayıtlarda ise avcılıkla uğraştıklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. 1819 yılında boy beyleri Hasan Dede idi (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s.10). Daha sonraki yıllara ait kaynaklar da Kuşçu Ceridi’nden Maraş’a bağlı bir nahiye olarak bahsedilmektedir (BOA, ML.MSF, nr. 9289, s. 4).

2.1.8.6. Silsüpür Ceridi Cemaati

16. yüzyılda Bozulus Türkmenleri arasında yaşayan bu cemaat Sultan Hacı Ceridi’ne mensup bir obaydı. 1606 ve 1607 yıllarında konup göçtükleri mahalleri arkalarında hiçbir şey bırakmadan yağmalamaları dolayısıyla cemaate “Sil-süpür” adı verilmiş ve bundan sonra cemaat “Silsüpür Ceridi” olarak zikredilmeye başlanmıştır (Gündüz, 2010: 122). Sümer ise cemaatin adı ile ilgili farklı bir görüş belirterek cemaatin adını 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında yaşamış Silsüpür Bey adında birinden almış olabileceği üzerinde durmuştur. Zira Silsüpüroğulları varlıklarını günümüze kadar korumuşlardır (Sümer, 1988: 7).

Rakka’ya iskân edilen cemaatler arasında bulunan Silsüpür Ceridi Cemaati 18. yüzyılın ikinci yarısında kendi adını taşıyan ve H. 1198 (M. 1783/1784) tarihinde Seyyid Ali Bekir adında birinin uhdesinde bulunan bir mukataaya mensuptu (BOA, C.ML, 27361).

Silsüpür Ceridi’nin yaşadıkları yerler arasında Rakka, Kırşehir, Ankara’nın Keskin kazası, Kırşehir’e bağlı Hamid köyü bulunmaktadır (Sümer, 1988: 8).

2.1.8.7. Sof Ceridi Cemaati

Sof Ceridi Cemaati’nden Maraş doğancıbaşılık kalemine mensup hassa çakır yuvacıları ve atmaca görücüleri bulunmaktaydı. Ancak 18. yüzyılın sonlarına doğru artık görevlerini yerine getirmemekteydiler. Belirtilen zamanda Maraş’ta kendi halinde yaşamakta olan Sof Ceridi Cemaati, Antep Mütesellimi Ahmed Beğ’in, mallarını ve hayvanlarını yağmalayıp harmanlarını yakması ile rahatlarını kaybetmişlerdi. Sof Ceridi ahalisinin, “perâkende ve perişan” olmalarına sebep olan Antep mütesellimini şikâyet etmeleri üzerine 1799 yılında Antep naibine bu hususta ferman gönderilmiştir (BOA, C.ADL, 2602).

²⁸ “Cemaat-ı Kuşçu Ceridi hâssa-yı çakırcıyân” şeklinde kayıt için bk. BOA, D.BŞM, nr. 925, s. 2.

2.1.8.8. Oruç Gazilü Cemaati

Cerid Aşireti'nden olan Oruç Gazilü Cemaati 19. yüzyılın başlarında Maraş nahiyesinde yaşamaktaydı. Oruç Gazilü Cemaati zeamete dâhil reayadandı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 278).

2.1.8.9. Zeyneblü Cemaati

Cerid Aşireti'ne mensup olan Zeyneblü Cemaati²⁹, 1814 yılında Halep civarında kışlamakta, Kabak Tepe denilen mahalde yaylaya çıkmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 278). Zeyneblü Cemaati, Bozlu, Kılılı ve Oruç Gazilü Cemaatleri ile birlikte 1814 senesinde Seyyid Ahmed'in oğlu Seyyid Mehmed'in müşterek olarak tasarruf ettiği zeametine dâhildi. Seyyid Mehmed, cemaatlerin vergilerini Yusuf adında birinin müdahalesi nedeniyle toplayamamış ve bu durumdan şikâyetçi olmuştur (BOA, Maraş, nr. 3, s. 279).

2.1.9. Çakallı Aşireti

16. yüzyıl kaynaklarında Maraş Yörükânından Çakal ve Çakallı adlarını taşıyan Dokuz Taifesi'ne mensup cemaatler bulunmaktaydı. 18. yüzyılın ikinci yarısında karşımıza çıkan Çakallı Aşireti bu cemaatlerin bir devamı olmalıdır. Aşiretin ismini Maraş'ta bulunan Çakal, Çakal-ı Kebir ve Çakal-ı Sagir gibi yerleşim yerlerinin herhangi birinden ya da Maraş'ta bir mahalleye adını veren Çakal adındaki bir beyden almış olması ihtimal dâhilindedir. Bertiz Taifesi içerisinde Veledân-ı Çakal adında bir şahsa rastlanması ikinci ihtimalin daha kuvvetli olduğunu düşündürmektedir (BOA, TD, nr. 998, s. 450; Sarı, 2015: 256; Yınanç ve Elibüyük, 1988: I, 332, 55-56).

Niebuhr'un Antep ve çevresi aşiretleri arasında gösterdiği Çakallı Aşireti, 1766 yılında 700 hane nüfusa sahipti (Niebuhr, 1778: II, 418). Bu dönemde aşiret "ehl-i ırz" aşiretleri arasında sayılmakta olup³⁰, genelde kendi halinde bulunmakta ve kanun dışı hareketlerden uzak durmaktaydı (Söylemez, 2008: 168). Çakallı Aşireti'nin 18. yüzyılın sonlarına doğru sahip olduğu bu itaatkâr tavrı 19. yüzyılda sürdürdüklerini söylemek en azından Besni ve civarı için mümkün görünmemektedir. Özellikle Hısn-ı Mansur, Elbistan ve Besni civarında bulunan aşiret mensuplarının kışlak ve yaylaklarına gidiş ve dönüşlerinde yerleşik halde bulunan ahaliye verdikleri zararlar ve halkın bunlarla ilgili şikâyetleri ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır.

Çakallı Aşireti'nin yaşadığı yerler Besni (BOA, C. DH, 2483; A.MKT.NZD, 167/77; A.MKT.MHM, 7/93), Çorum, Osmancık, Sarı Yar (BOA, A.MKT.MHM, 7/93; BOA, A.MKT.DV, 140/36), Rumkale, Antep, Maraş (BOA, MVL, 611/30), Hısn-ı Mansur³¹, Elbistan dağları (BOA, MVL, 611/30) ve Pazarcık (BOA, İ.MVL, 84/1696)'tır.

1846 yılında Hasan Ağa'nın boy beyi olduğu aşiretin Maraş'ta Pazarcık'ta bulunan kolu 90 hanelik küçük bir aşiret görünümündedir. Bunlar kuzey tarafını Aksu Nehri'nin sınırladığı topraklarda kışlamaktaydı (BOA, İ.MVL, 84/1696). Burada bulunan aşiretin, Hasan Ağa, Tirkeşoğlu, Farhuşoğlu ve Çulluoğlu adlarında 4 obası

²⁹ Ahmed Refik (1989: 214)'te "Kıllı Cemaati aklamından" oldukları belirtilmiştir.

³⁰ 1770 yılında Kılıçlı Aşireti, Çakallı Aşireti'ni basıp aşiretin mal ve eşyalarını gasp etmiştir. Kılıçlı Aşireti ile ilgili ağır ifadelerin kullanıldığı bu belgede Çakallı aşireti "ehl-i ırz" aşiret olarak nitelenmiştir (BOA, C.DH, 12290).

³¹ Hısn-ı Mansur'da bulunan Çakallı Aşireti için ayrıca bk. BOA, Maraş, nr. 4, s. 19 ve 22.

bulunmaktaydı (BOA, İ.MVL, 84/1696). Çakallı Aşireti'nin Besni kolu ise 1860 yılında konargöçer hayatı yaşamaya devam etmekteydi. Bunlar kış mevsimini Besni, Rumkale, Antep ve Maraş'ta geçirmekte yazın ise Besni, Hısn-ı Mansur ve Elbistan dağlarında bulunan yaylalara gitmekteydi (BOA, MVL, 611/30). Besni'de bulunan aşiretin Şemsi Uşağı adında bir oymağının olduğu tespit edilebilmektedir. Bu oymağa mensup 22 hane Besni'deki yurtlarını terk ederek, Sivas eyaleti dâhilinde bulunan Çorum ve Osmancık kazalarına gidip yerleşmişlerdi. Bu oymak 1850 yılı itibariyle yüzyıldan fazla bir süredir Osmancık'ta yaşamakta idi. Dolayısıyla Şemsi Uşağı Oymağı'nın 18. yüzyılın ortalarına doğru Osmancık'a gelip yerleşmiş olduğunu söylemek mümkündür (BOA, MVL, 85/12; A.MKT.MHM, 7/93). Besni'de bulunan aşiret mensuplarının bir kısmı devencilik ile uğraşmak idiler. Bunlar İskenderun İskelesi ile Halep arasında develeri ile tüccarların mallarını nakletmekte ve geçimlerini bunlardan aldıkları ücretlerle sağlamaktaydılar. Bu deveciler Sârbânbaşılık mukataasına bağlıydılar (BOA, MVL, 568/94).

Maraş'a bağlı Türkoğlu İlçesi'nin Çakallı Hasanağa Köyü ile Çakallıçullu köyleri adlarını bu aşiretten almışlardır. Çakallı Hasanağa köyü adını 1846 yılında aşiretin boy beyi olarak görülen Hasan Ağa'dan almış olmalıdır. Çakallıçullu köyü ise aşirete mensup obalardan biri olan Çullu Obası'nın adını taşımaktadır. H. 1267 (M. 1850/1851) tarihli nüfus defterinde Çakallı nahiyesine bağlı Hasan Ağa ve Çullu köylerinin adları tespit edilebilmektedir (BOA, NFS, nr. 3718, s. 8).

2.1.10. Dağlı Aşireti

Maraş'a bağlı aşiretlerdendir. 1800 yılı Ağustos ayına ait bir Mühimme defteri kaydında aşiretten asker talep edildiğine dair bir kayıt dışında bu aşiret hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır³². Bahsi geçen zamanda aşiretin boy beyi olan Abdurrahman'dan 200 askerle sefere katılması istenmişse de daha sonra bundan vazgeçilerek aşiretten asker göndermek yerine buna mukabil olarak bedel ödemesi uygun bulunmuştur. Aşiretin boy beyi Abdurrahman'dan paranın bir kısmı tahsil edilmiş geriye kalan kısmının ise tahsili mümkün olmamıştır. 35.000 kuruşluk bu bedelin 8.750 kuruşu Yumaklı Ceridi köylerinin geriye kalan 26.250 kuruşun yarısı olan 13.125 kuruş Kör İbrahimioğlu'nun uhdesinde olan köylerin, diğer yarısı da Dağlı Aşireti Boy beyi Abdurrahman'ın uhdesindeki köyün payına düşmüştür (BOA, MD, nr. 211, s. 77). Belgede Dağlı Aşireti boy beyinden Küpeliöğlu³³ olarak da bahsedilmektedir (BOA, MD, nr. 211, s. 77). Ayrıca "Abdurrahman'ın uhdesinde karye" ifadesi bu aşiretin yerleşik hayata geçtiğini göstermektedir (BOA, MD, nr. 211, s. 77). Ancak Abdurrahman'ın uhdesinde olan köyün ismi belirtilmemiştir. Bu köyün adı eğer aşiretin ismi olan Dağlı ise 1765 tarihli bir belgede bu isim bir nahiyenin adı olarak geçmektedir ki 1800 tarihli bu belgede köy olarak nitelenmesi mantıklı görünmemektedir. Aşiret boy beylerinin Küpeliöğullarından olması ve Maraş'ta Küpeli

³² H. 1101 (M.1689/1690) tarihli defterde İfaz-ı Zülkadriye mukataasına bağlı Türkmenlerin boy beyleri, kethüdalı ve iş erleri arasında Dağlı İsmail Kethüda adında birisi bulunmaktadır (BOA, D.BŞM, nr. 633; Ahmed Refik, 1989: 86). 1733 yılında Kılıçlı, Bektaşlı ve Tacirli Aşiretleri'nin buldukları yerlerden kaldırılıp Rakka'ya iskânlarına teşebbüs edildiğinde Kozanoğlu ile birlikte Dağlıoğlu, Kozan yollarını tutmakla görevlendirilmişlerdi. Burada bahsedilen ve ismi verilmeyen Dağlıoğlu'nun Dağlı Aşireti beyi olma ihtimali bulunmaktadır (BOA, AE.I.Mahmud, 6843).

³³ 3 numaralı Maraş Ahkâm defterindeki bir hükümde de "Dağlı Boy beyi Küpeliöğlu Abdurrahman" ifadesine rastlanmaktadır. Abdurrahman alacaklarını vermediği için Rişvanzadeli Hacı Alioğulları tarafından şikâyet edilince Maraş Valisi Kalender Paşa'ya 1804 senesinde meseleyi halletmesi için hüküm gönderilmiştir. Bu konu hakkında bk. BOA, Maraş, nr. 3, s. 168.

adında bir yerleşim yerinin bulunması bu köyün Küpeli olabileceğini düşündürmektedir. Netice olarak adı ister Dağlı ister Küpeli olsun her iki yerleşim yeri de aşiretin yaşadığı yerler arasında bulunmaktadır. Dağlı nahiyesinde bulunan ve stratejik öneme sahip olan Kanlı Derbendi³⁴ birçok aşiretin yaylaya giderken kullandıkları önemli bir güzargahtı (BOA, C.DH, 885).

2.1.11. Delikanlı Aşireti

Delikanlı Aşireti'nin Reyhanlı Aşireti'ne bağlı olduğu Burchardt tarafından iddia edilmişse de elimizde bu görüşü destekleyecek arşiv belgesi bulunmamaktadır. Delikanlı Aşireti'nin kışlak mahallerinin Reyhanlı Aşireti gibi Halep'te olması Burchardt'ın böyle bir kanaate ulaşmasını etkilemiş olmalıdır (Burckhardt, 1822: 634). Delikanlı Aşireti ekrâd taifesinden olmakla birlikte Reyhanlı Aşireti 16. yüzyıl kaynaklarında Oğuzların Bayat boyuna mensup Türkmenler arasında görülmektedir. Ancak Reyhanlı Aşireti'ne daha sonradan katılan cemaat ve oymakların olması bu görüşün bütünüyle reddedilmemesi gerektiğini düşündürmektedir. Türkay, hem aşiret hem cemaat kısmında Delikanlı Aşireti'ne yer vermiş ve yaşadıkları yerleri belirtirken Delikanlı Cemaati'nin Milli Aşireti'ne bağlı olduğunu ifade etmiştir (Türkay, 2005: 271). Dr. O. Blau, Delikanlı Aşireti'ni Delikanlı (دليكانلو) olarak yazmış ve Halep eyaletine bağlı aşiretler arasında göstermiştir. Delikanlı Aşireti'nin Halep'teki yurtları Harim denilen yerd (Blau, 1862: 610).

Delikanlı Aşireti 1865 yılında 8 oymaktan oluşan ve 600 haneden fazla nüfusa sahip olan bir aşiretti (Cevdet Paşa, 1991: 148). Fırka-i Islahiye tarafından iskânlarına kadar Halep eyaletine bağlı olan aşiret Halep altında³⁵, Kürt Dağı civarında Dumdum Ovası'nda Celikanlı Aşireti ile birlikte kışlamakta aynı aşiret ile birlikte Uzun Yayla'yı yaylak olarak kullanmaktaydı. Aşiretin kışlak mahalli olan Dumdum Ovası Çerçili ile Kürd Dağı arasında geniş bir ovaydı. Delikanlı Aşireti burada konargöçer olarak yaşamaktaydı (Cevdet Paşa, 1991: 126; MVL, 640/17; 683/17). Aşiret yaylakta bulunduğu dönemde Kılıçlı ve Celikanlı Aşiretleri ile birlikte bir takım eşkıyalık olaylarına karışmaktaydı (Söylemez, 2008: 170).

Delikanlı Aşireti, Celikanlı Aşireti ile birlikte 1865 yılında Fırka-i Islahiye'nin bölgeye gelmesi ile Kerkütlü, Çerçili, Han Ağzı, Kürtbağçesi, Eğintili ve Keferdiz nahiyesi ile Dumdum Ovası birleştirilerek kurulan Islahiye kazasına iskân edilmiştir (Halaçoğlu, 1973: 9). Aşiretin iskânı ile birlikte bu esnada boy beyleri olan Hüseyin Ağa yeni kurulan Islahiye kazası meclis azalığı görevine getirilmiştir (Cevdet Paşa, 1980: 141). Delikanlı Aşireti'nin Dumdum Ovası'nda yerleştikleri yerler arasında Altın Top, Selim Dede ve Gümüş Tepe köyleri bulunmaktadır (BOA, İ.DH, 545/37922).

Delikanlı Aşireti'ne Maraş'ta Elbistan kazasına bağlı Sultan Korusu denilen yerde de tesadüf edilmektedir (BOA, MVL, 683/17).

2.1.12. İlbeğli (Maraş İlbeğlüsü) Aşireti

Türkmen taifesinden olan bu aşiretin adı İlbeyli veya Elbeyli olarak zikredilmektedir. Hâlbuki arşiv vesikalarında aşiretin ismi elif (ل) ve ye (ع) ile birlikte

³⁴ Kanlı Derbendi'nin coğrafi konumu için bk. Kiepert, 1855.

³⁵ 20. yüzyılın başlarında aşiretin bir kısmı hâlâ Kilis'in yaklaşık 48 km. batısında etrafını taştan duvarlarla çevirdikleri kışlaklarında kışlamakta, yazları Toros dağlarının eteklerinde sıradan çadırlarda yaşamakta idiler. Sykes'in "Maraş Ovası'nın küçük aşireti" olarak nitelediği Delikanlı Aşireti'nin erkekleri uzun ve oldukça yapılı, kadınları güzel görünümlü idi (Sykes, 1908: 480-481).

İlbeğlü (ايلبكلو) şeklinde yazılmaktadır. İkinci okunuş şeklinin doğru olması için elif (ل) harfinden sonra ye (ى) harfinin gelmemesi ve (البكلو) şeklinde yazılması gerekirdi. Dolayısıyla aşiretin ismini İlbeğli/İlbeğlü olarak okumanın daha doğru olacağı düşünülmektedir³⁶.

Yukarıda da bahsedildiği üzere arşiv belgelerinde “İlbeğlü” (ايلبكلو) ve bununla birlikte “Maraş İlbeğlüsü” (BOA, C.DH, 11101; MAD, nr. 8458, s. 363), “Türkmân-ı İlbeğlü-yi Maraş” (BOA, İE.ML, 12169) olarak geçen bu aşiretin³⁷ asıl adı “Hamidlü” olup İlbeğli adıyla tanınmıştır³⁸. Maraş’ta yaşayan aşiret mensuplarını Sivas gibi yerlerde olanlarından ayırmak için Maraş’ta bulunanlara “Maraş İlbeğlisi” ismi verilmiş olmalıdır.

Sümer, İlbeğli Aşireti’nin güneyde yer alan aşiretlerden olmadığı kanaatindedir. Sivas-Amasya bölgesinde yaşayan Ulu-Yörük topluluğunun Orta-Pâre koluna mensup bir teşekkül olan İlbeğli Aşireti uzun bir süre önce bahsi geçen yerlere yerleşip ziraatla uğraşmakta idi (Sümer, 1972: 192). İlbeğli Aşireti’nin bir kısmı 17. yüzyılın ilk yarısında Tuğlu, Demircili Karacalı ve Kabasakallı Aşiretleri ile birlikte Kık Savat’tan Kızıllırmak’a kadar uzanan yerlerde yaylak ve kışlak hayatı yaşamaktaydı (Sevinç, 1983: 68).

Maraş beylerbeyilerinin has reayasından olan İlbeğli Aşireti’nin bir kısmı 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın ortalarına kadar Münbiç-i Ravendan, Rakka, Halep, Fırat Nehri’nin doğusundaki Şammiye gibi yerlere iskân olunmuş ve çoğu zaman iskân mahallerinden Maraş’a firar etmiştir (BOA, C.DH, 11101; 2409; 5570; İ.E.ML, 10521, C.ML, 15521). Aşiretin iskân edildiği Kuzey Suriye’de ve güneyde bulunan teşekküllerden başta Beğdililer olmak üzere birçok aşiret İlbeğli Aşireti’ne yabancı gözüyle bakmıştır. Bu durumun ortaya çıkması İlbeğli Aşireti’nin iskân sonucu Kuzey Suriye’ye gelmesi yani bahsi geçen bölgenin halkından olmaması ve Ulu-Yörük topluluğuna mensup olması ilgili olmalıdır (Sümer, 1972: 192).

18. yüzyılın ortalarında Reyhanlı Aşireti’nin yerine Rakka mukataasından ifraz edilerek Harameyn mukataasına ilhak edilmişlerse de bu durum iskân edilen diğer aşiretlerin fesadına sebep olduğundan İlbeğli Aşireti tekrar Rakka mukataasına ilhak edilmiştir (BOA, C.DH, 4492).

Niebuhr, 1766 yılında 2.000 haneye sahip aşiretin Halep’te kışlayıp, Sivas’ta yaylaya çıktığını belirtmiştir (Niebuhr, 1778: II, 416). Maraş’ta ise aşiret Engizek Dağı’nda yaylaya çıkmakta, Pazarcık, Keferdiz ve Haruniye’de kışlamakta idi (BOA, MAD, nr. 8458, s. 232),

Aşirete mensup Gâvurelli adında bir cemaat bulunmaktadır (BOA, C.DH, 11101; BOA, MAD, nr. 8458, s. 363). Sevinç’in Gâvurilli olarak belirttiği bu cemaat dışında İlbeğli Aşireti’ne mensup İlbeyli torunları, Firuzlu, Tarikli, Karataşlı, Tufanlı, Adillü, Hacı Fakılı, Hüseyin Fakılı, Doğanlı, İnkılâplı Oymakları bulunmaktaydı. (Sevinç, 1983: 69-70)³⁹. A. Rıza Yalman (Yalgın) (1977: 22) ise Perenlü (Çördüklü), Tırıklı, Taflı, Şahveli, Ferizli ve Karataşlı Oymakları’nın İlbeğli Aşireti’ne bağlı

³⁶ Bu hususta bk. BOA, C.DH, 2409, 4492, 5570, 11101; İE.ML, 10521, 12169.

³⁷ 18. yüzyılın ilk yarısına ait kaynaklarda cemaat daha sonraki yıllara ait kaynaklarda aşiret olarak geçmektedir.

³⁸ “Maraş mutasarrıflarının havâss reâyâsından İlbeğlü demekle ma’rûf Hamidlü Cemaati”, ayrıca “cemaat-ı Hamidlü el-ma’rûf-ı be İlbeğlü tâife-i Türkmân” şeklindeki ifadeler bu durumu ispat etmektedir (BOA, MAD, nr. 8458, s. 232).

³⁹ Özbaş ise İlbeğli Aşireti’ne bağlı sekiz oymağın bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar Firizli, Hasan Fakılı, Karataşlı, Tırıklı, Taflı, Şahveli, Gâvur illi ve Perenli Oymakları’dır (Özbaş, 1939: 4). Bu oymaklar 17. yüzyılın sonlarında Arap aşiretlerin istilalarından dolayı yüzyıldan fazla bir süredir harap halde bulunan Halep eyaletine bağlı Münbiç’e iskân edilmişlerdir. Bu hususta bk. Orhonlu, 1963: 61-63.

olduklarını belirtmiştir. Bu oymaklardan Gâvurelli Oymağı diğer oymaklar arasında itibarı olmayan ve sevilmeyen bir oymak durumundaydı⁴⁰.

H. 1230 (M. 1814/1815) yılında bu aşiretten Maraş'ta sakin Seyyid Ebubekir'in kardeşi Ömer ile birlikte ticaret amacıyla Gürün'e gider iken yolda Tacirli Aşireti'nden Osman'ın saldırısına uğraması ile ilgili bir kayıta aşiretin Maraş'taki varlığına tesadüf edilmekte bunun dışında aşiretle ilgili 19. yüzyıla ait pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bunda aşiretin Maraş'taki nüfusunun az olması ve bu nüfusun yerleşik hayata geçmiş olması ile birlikte aşiret mensuplarının kendi halinde bulunmasının etkisi vardır. Ancak bu kayıt aşiretin 19. yüzyılda Maraş'ta hâlâ varlığını koruduğunu göstermesi açısından önemlidir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 29).

İlbeğli Aşireti, Maraş dışında Sivas, Tokat⁴¹, Birecik, Yüzde Pâre, Rumkale, Merzifon gibi Anadolu'nun değişik yerlerine yayılmıştır (Türkay, 2005: 297)⁴².

2.1.13. Keneli Aşireti

Keneli Aşireti Maraş'ın yerli aşiretlerinden değildir. 19. yüzyılın ortalarında aşirete mensup 50 kadar hane 1856 yılından birkaç yıl önce asıl yurtları olan Sivas'a bağlı Divriği kazasını terk ederek Maraş'a bağlı Elbistan'a gelip yerleşmişlerdir. 1856 yılında bu haneler mensup oldukları ve Sivas'ın Divriği kazasında yaşayan aşiretlerinin yanına geri dönmek için harekete geçmişlerdi. Yol üzerinde iken Gürün kazası

⁴⁰ Gâvurelli Oymağı Kalkım köyünde, Perenli Oymağı, Sındı, Til'aşa, Alıcı köylerine, Tırlıklı Oymağı Taşkapı, Hocalı, Ziyaret, Zilif, Zabaran, Çıldıraba, Şekep köylerine Taflı Oymağı, Kersenli, Haliloğlu köylerine Şahveli Oymağı Arap Aza ve Acar köylerine, Ferizli Oymağı, Sekizler, Bablimon, Beylerbeyi, Kankallı, Sipahi Memili, Üç Kubbe, Karacaveren, Eşekçi, Çörten Hüyük, Kemuntepe köylerine, Karataşlı Oymağı da Kadılar köyüne yerleşmiştir (Yalman, 1977: 22).

⁴¹ Türkay, "İlbeğli (Elbeğli)" Cemaati'nin Beğdili Aşireti'ne mensup olduğunu, Sivas'ta bulunanların Tokad Voyvodalığı kalemine bağlı 39 adet mamur ve 14 adet boş durumdaki kışlakta sakin olduklarını belirtmiştir (Türkay, 2005: 297).

⁴² Dedemoğlu'nun bir türküsünde aşiretin yayıldıkları sahalar hakkında fikir sahibi olmak mümkündür (Özbaş, 1939: 3-4; 1958: X; Arsunar, 1962: 156-158):

Kaktık Horasan'dan sökün eyledik
Düşürdüler bizi (tozlu) uzun yollara
Omuzda parlıyor uzun karğılar
Aşırdılar bizi karlı dağlara

Geldik Anadolu Kayseri dağı
Göründü Sivasla Gemriğin bağı
Çat Akdere derler Zile'nin sağı
Samsun, Trabzon, Çorum ellere

Dedemoğlu der ki sakın bağından
Aşırdılar bizi Yozgat dağından
Boğazlıyan, Ankara, Konya sağından
Eskişehir gayet güzel dillere

Karaman, Ereğli, Bilecik buğazı
Kadir Mevlam nasıl yazdın bu yazı
Adana dediği bir büyük yazı
Çetin gelir hesap eden dillere

Ordan kalktık sökün ettik Colaba
Seksen bin hanadır gelmez hesaba
Deve, koyun çoktur sığmaz hesaba
Susuz hayvanlar inleşir çöllerde

dâhilinde İnce Su denilen yerde Reyhanlı Aşireti'nin saldırısına uğramışlardı (BOA, A.MKT.DV, 124/91; A.MKT.UM, 444/86).

2.1.14. Kara Hasan Uşağı Aşireti

Atmalı Aşireti'nden Kara Hasanoğlu (BOA, Maraş, nr. 4, s. 24), Kara Hasanoğlu Veli (BOA, ŞKT, nr. 1012, s. 2-3), Kara Hasanoğlu Asif (BOA, A.MKT.MVL 2/78; A.DVN, 19/43) şeklindeki kayıtlar bu aşiretin Atmalı Aşireti'ne mensup olabileceğini göstermektedir.

Kara Hasan Uşağı Aşireti'nin yaşadıkları yerler arasında Maraş, Elbistan, Kars-ı Zülkadriye, Eğin kazası, Adana, Tarsus, Sis, Rakka, Şehr-i Zor, Üzeyr Sancağı gibi yerler bulunmaktadır (Türkay, 2005: 406-407) 19. yüzyılın ortalarında Maraş'ta Elbistan kazasına bağlı olan Kullar köyünde yaşadıkları tespit edilebilmektedir. Aşirete mensup Osman ve oğulları Ali, Mehmed ile Mamooğlu, Asif, kardeşi Ali ve Boz adlı kişiler 1852, 1853 ve 1854 senelerinde Darendeli olup Halep'ten aldıkları mal ile yurtlarına dönmekte olan tüccarları üç defa soymuşlar, bazılarını da katli etmişlerdi (Söylemez, 2007b: 74; BOA, Maraş, nr. 5, s. 153).

2.1.15. Kılıçlı Aşireti

17. yüzyılın sonlarına doğru Yeni-İl ve Türkmân-ı Halep mukataasına bağlı cemaatler arasında bulunan⁴³ bu aşiretin Maraş Yörükânından olduğu birçok belgede belirtilmiştir⁴⁴. Kılıçlı Aşireti'nin Boynuyoğunlu Aşireti'ne mensup olduğu Türkay tarafından ifade edilmişse de bunun Maraş tarafında bulunan aşiret mensupları için geçerli olup olmadığı 1774 senesinden sonrasına ait belgelerden tespit edilememektedir (Türkay, 2005: 442).

Eşkıyalığı ile meşhur olan Kılıçlı Aşireti ile ilgili belgeler incelendiğinde aşiret hakkında kullanılan ifadelerin çoğunlukla olumsuz olduğu görülmektedir: “eşkıyalığı huy edinmiş ekrâd⁴⁵, kötülüğü adet edinmiş ekrâd⁴⁶”, “fesat, eşkıyalık ve lanet ile vâsf olunmuş ve tanınmış⁴⁷”, “lanetlenmiş taife (gürûh)⁴⁸”, Maraş Yörükânından olup yol kesicilik, yağma ve katli alışkanlık haline getirmiş asi ve serkeşlikleri ile tanınmış Kılıçlı Aşireti⁴⁹” gibi ifadeler arşiv belgelerinde sıklıkla rastlanmaktadır.

Niebuhr (1778: II, 418)'un, 1766 senesinde Antep ve civarında bulunan aşiretler arasında saydığı ve 400 çadıra sahip olduğunu belirttiği Kılıçlı Aşireti, 1781 yılında Mendollu, Celikanlı ve Rişvan Aşiretleri ile birlikte Alacahan ve Kangal dolaylarında yaşamaktaydı. Ancak bölge halkına verdikleri zararlardan dolayı buralardan çıkarılarak Rakka'ya iskânları kararlaştırılmıştır (BOA, C.NF, 3). Sadaret tatarlarından Seydi

⁴³ II. Viyana Kuşatması'ndan sonra Osmanlı Devleti aynı anda birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Bu durum askere olan ihtiyacı artırdığından aşiretlerden de asker alınma yoluna gidilmiştir. H. 1101 (M. 1689/1690) tarihinde asker istenilen aşiret ve cemaatlerin yazıldığı defterde Kılıçlı Aşireti Yeni-İl ve Türkmân-ı Halep mukataasına bağlı bir cemaat olarak görülmektedir. Deftere “cemaat-ı Kılıçlı Kürdü” olarak kaydedilmiştir. Mukataaya bağlı aşiret ve cemaatlerden toplamda 1.340 nefer talep edilirken Kılıçlı Cemaati'nin payına 15 nefer düşmüştür. Kılıçlı Cemaati'nden Kızıl Şabanoğlu Kenan Bey ve Bektaş Kethüdaoğlu'nun isimleri yazılıdır (BOA, D.BŞM, nr. 633, s. 3; Ahmet Refik, 1989: 86).

⁴⁴ Bk. BOA, C.DH, 12292; C.ZB, 2866, 2848; MD, nr. 181, s. 59, 97, 236, 247, 356.

⁴⁵ “ekrâd-ı şekavet-mutâd” (BOA, MD, nr. 181, s. 247).

⁴⁶ “ekrâd-ı habâset-mutâd” (BOA, MD, nr. 181, s. 247).

⁴⁷ “fesâd ve şekavet ve isyan ve mel'anet ile mevsûf ve ma'rûf” (BOA, AE.I.MAHMUD, 6843).

⁴⁸ “taife-i mel'anet” (BOA, C. ZB, 2848),

⁴⁹ “Maraş yörükânından olub kat'-ı tarîk ve nehb ü emvâl ve katli-i nüfûs ile me'lûf ve bâğî ve tuğyân ile meşhur Kılıçlı Aşireti” (BOA, MD, nr. 181, s. 59).

Mehmed'in 1784 Kasım ayına ait mektubundan anlaşıldığına göre Kılıçlı Aşireti bu tarihte Çukurova, Maraş ve Kilis civarında bulunmaktadır. Çukurova'dan firar eden aşiretin bir kısmı Maraş eyaletinde bulunan Bayezıdzade tarafına, bir kısmı da Kilis malikânesi kalemine bağlı olan ekrâdın arasına kaçmıştır (BOA, C.ZB, 4158).

17. yüzyılın sonlarından 18. yüzyılın ilk yarısına kadar Elbistan'a bağlı Ahsendere'de⁵⁰ birkaç defa iskân edilmişlerse de eşkıyalıkları nedeniyle birçok kez Hama, Humus, Rakka ve Kıbrıs gibi yerlere sürülerek cezalandırılmaları yoluna gidilmiştir (BOA, İE.DH. 1475; Söylemez, 2007b: 79). Aşiretin 18. yüzyılın ortalarına doğru Maraş'a beş altı saat mesafede bulunan Pazarcık'ta kışlamaya başladığı görülmektedir. 19. yüzyılın ortalarında da Pazarcık aşiretin kışlak mahalli olmaya devam etmiştir ki bu durum aşiretin uzun bir süre Pazarcık'ı yurt tuttuğunu göstermektedir. Aşiretin yaylak mahallerinin ise önceleri Elbistan iken 19. yüzyılın ortalarına doğru Maraş'a iki üç saat mesafede bulunan Ahır Dağı olduğu görülmektedir (BOA, A.MKT, 104/34).

1838 yılının Mart ayında Pazarcık Ovası'na gelen Feldmareşal Moltke, Kılıçlı Aşireti ile birlikte Atmalı ve Sinamillü Aşiretleri'nin Pazarcık Ovası'nda konakladıklarını ve bunların toplamda 2.000 haneden oluştuklarını yazmıştır:

Bu üç kabile halkı 2.000 çadırda oturuyordu. Reşit Paşa en nüfuzlu Kürt beylerinin akıllarını başlarına getirdikten sonra bu Türkmenler de hükümete karşı olan sevgi ve bağlılıklarını ilan etmişlerdi ve 400 kese akçelik (20.000 filorin) bir salyane ödüyorlardı. Bunlardan bazıları çiftçilik yapıyor, çoğu da yazın sürüleriyle dağlara çıkıyordu. Kılıçlı kabilesi 600'den fazla atlı çıkarabiliyor, öteki iki kabile daha ziyade yaya savaşıyor. Kıymetli bir şekilde süslenmiş eski Türk ve İran tüfenkleriyle silahlı iyi nişancı bunlar. Atlılar demir uçlu ve bunun altında deve kuşu tüyünden yuvarlak bir top bulunan bambu kamışından bir kargı taşıyorlar. Kendileriyle aynı çadırda barınan atları mükemmel (Moltke, 1995: 191).

Tanzimat Dönemi'nde Kılıçlı Aşireti'nin boy beyi olan Mustafa Bey ile birlikte aşiret ihtiyarları Maraş Meclisi'ne giderek daha önce Amik Ovası'na 1.500 haneleri iskân olunan Reyhanlı Aşireti gibi kendilerinin de Pazarcık ve Göynük nahiyelerine iskân edilmelerini talep etmişlerdi (BOA, A.MKT, 104/34). Bu isteklerinin kabul edilerek Pazarcık civarına 1846 yılında iskân edilmeye çalışıldıkları anlaşılmaktadır (BOA, İ.MVL, 84/1696). 1850'li yıllarda Kılıçlı Aşireti zaman zaman Aşağı ve Yukarı Kılıçlı Aşireti şeklinde iki kısma ayrılarak idare edilmiştir (BOA, İ.DH, 240/14530).

Aşirete mensup birçok oba bulunmaktadır. Bunlar Kuyumcı, Avanikoğlu, Aşağı Dedeler, Keleksiklü Obası'ndan müfrez Memikoğlu'nun Obası, Keleksiklü Obası'ndan Gökşanoğlu Obası, Keleksiklü Obasından Kenanoğlu'nun Obası, Çelebili Obası, Sinanoğlu Obası, Rumoğlu Obası, Öksüzlü Ahmed Ağa'nın Obası, Hasoğlu Obası, Bedir Dede ve Hallo Dede Obaları, Kubadlı Obası Cin Yusuf Uşağı, Doğanlu'dan

⁵⁰ Kılıçlı Aşireti'nin Boy beyi Bektaş, eşkıya ile mücadelede memur edilen Amasya, Kırşehir, Sultanönü ve Akşehir sancakları Mutasarrıfı Yusuf'a yardım etmiş ve bunun karşılığında Hama ve Humus'u terk ederek 50-60 seneden beri boş ve harap halde bulunan Elbistan kazasına bağlı Ahsendere'ye yerleşme talebinde bulunmuştur. Mutasarrıf Yusuf'un da iltiması ile bu isteği 1696 yılının Ocak ayında kabul edilerek aşiret Ahsendere'ye yerleşmiştir. İçlerinde eşkıyalık yapan olursa güvenilir kişilerden seçilen başbuğlar tarafından yakalanıp teslim edilmesi, hayvanları yaylaya kendilerinin değil çobanların götürmesi, taş evler yapıp ziraatla uğraşmaları, öşürlerini vermeleri, buldukları havaliyi eşkıyadan korumaları şartlarıyla Elbistan'a iskânları 21 Ocak 1696'da ferman olunmuştur. Kılıçlı Aşireti'nin yerine Mamalu Türkmânı'nın Hama'ya nakl ve iskân edilmesi de kararlaştırılmıştır (BOA, İE.DH, 1475; 2759).

Zülfooğlu'nun Kötürümlü Bölüğü, Doğanlı Kör Yusuf'un oğlu Alhas'ın Obası (BOA, İ.MVL, 84/1696: 2)'dir.

Kılıçlı Aşireti'nin Maraş'ta Ahsendere (BOA, İ.E.DH, 2759), Pazarcık Ovası (BOA, C.DH, 12290), Ahır Dağı (BOA, A.MKT, 104/34), Şatırhöyüğü (BOA, İ.MVL, 413/18009), Kubadlı, Dedeler, Doğanlı, Dede Karkınlı, Arablı (BOA, MAD, nr. 21557, s. 1-2), Kör Pınar, Talhum Höyüğü, Eyna Beğ, Ak Kuyu, İncirli, Osman Dede, Çiçek? Höyüğü, Han, Leçid? Höyüğü, Küpeli Kız, Boz Höyük, Yar Başı, İt Yaylası (BOA, İ.MVL, 255/9473), Kara Öyük, Çivid Hanında Küçük Kethüda, Fanfas, Settaroğlu İsmail, Urumoğlu, Kuyumculardan Şeyh Ali, Kato ve Avcıoğlu (BOA, İ.MVL, 266/10135) köy ve mezraları yaşadıkları yerler arasında bulunmaktadır.

2.1.16. Mihmadlı (Mihmadlu) Aşireti

18. yüzyılın başlarına ait kaynaklarda Maraş'a bağlı Yörük cemaatleri arasında sayılmıştır⁵¹. Aynı zaman dilimi içerisinde İfraz-ı Zülkadriye cemaatleri arasında görülen Mihmadlı Cemaati bir ara Misis ile Demirkapı arasına iskân edilmiş ise de iskân mahallerini terk etmişlerdi (Halaçoğlu, 2006: 123 ve 133). Cemaat aynı zamanda İfraz-ı Zülkadriye mukataasına mensuptu (Tatar, 2005: 130). 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra aşiret olarak nitelenmeye başlanan Mihmadlı Cemaati 1770 yılında Elbistan kazası ile Malatya arasında yaşamaktaydı (BOA, C.DH, 12290). 1770 tarihli olup Maraş Valisi Vezir Ahmet Paşa'ya gönderilen hükümden anlaşıldığına göre Kılıçlı Aşireti süvarilerinin baskınına uğrayan aşiret mensuplarının malları ve çok sayıda hayvanı yağmalanmıştı (Söylemez, 2008: 173-174).

1861 yılında Çakallı Aşireti içlerinde bulunan bu aşiret Dalyanlı Rışvan ve Atmalı Aşiretleri ile birlikte Besni, Hısn-ı Mansur ve Rumkale'de kışlamakta, Elbistan dağlarında ve yine Besni ile Hısn-ı Mansur'da yaylaya çıkmaktaydı (BOA, MVL, 611/30).

2.1.17. Nadirlü (Nedirlü) Aşireti

Maraş'a bağlı aşiretlerdendir. Arşiv belgelerinde adı genellikle Nadirlü (نادرلو) (BOA, ML.MSF, nr. 9289; MVL, 702/81; A.MKT.NZD, 410/41) ve bazen Nedirlü (ندرلو) (BOA, ML.MSF, nr. 16523) şeklinde yazılan bu aşiretin erken dönemlerde yerleşik hayata geçtiğini söylemek mümkündür. Maraş'ta bulunan aşiretler iskân edilirken bu aşiretin ismine tesadüf edilmemesi bu durumu doğrulamaktadır. Aşiretin 19. yüzyılın ortalarında kalabalık bir nüfusa sahip olmadığı aşiret müdürlerinin Maraş'ta bulunan diğer aşiretler içerisinde en düşük maaşı almasından anlaşılmaktadır (BOA, ML.MSF, nr. 16523). 1850 yılından 1855 yılına kadar aşiretin müdürlük görevini Ahmed Ağa yürütmüştür (BOA, ML.MSF, nr. 9289).

⁵¹ Bu husus için bk. BOA, C.ML, 25054. Ayrıca 16. yüzyıl kaynaklarında Dulkadirli Yörüklerinden oldukları belirtilmektedir. 1560 tarihli Malatya Tahrir defterinde geçen "Dulkadirli canibinden Mihmadlu cemaati", "Maraş Yörüklerinden Mihmadlu" şeklindeki kayıtlar bunu göstermektedir (Yinanç ve Elibüyük, 1983: 56 ve 60). 998 numaralı Tapu Tahrir defterinde Maraş Yörükânından Eymir Taifesi'ne mensup oldukları görülmektedir (BOA, TD, nr. 998, s. 457). Halaçoğlu'nda Maraş ile birlikte Bozok, Kayseri, Antakya, Şam, Divriği ve Ankara'da yaşadıkları tespit edilebilmektedir. Maraş Yörüklerinden olanların Eymir Taifesi dışında ayrıca Anamaslu ve Cerid gibi taifelere mensuplardı (Halaçoğlu, 2009: IV, 1662-1663).

2.1.18. Reyhanlı Aşireti

Oğuzların Bayat boyuna mensup olan Reyhanlı⁵² Aşireti Kanuni Sultan Süleyman zamanında 26 vergi nüfusuna sahip küçük bir oymak görünümündeydi. Oymağın 93 hanelik diğer bir kolu da aynı zaman diliminde Yeni-İl’de yaşamaktaydı. Yeni-İl’de Halep Türkmenlerine bağlı Bayadlar içindeki kolun diğer adı “*Çatal Bayadı*” idi. Zamanla nüfuslarının artması ve Bayat boyuna mensup diğer obaların kendilerine katılması ile 18. yüzyılda büyük bir aşiret haline gelmiştir (Sümer, 1949a: 324; 1949b: 370; 1972: 228).

Reyhanlı Aşireti, 18. yüzyılın ortalarında Üsküdar’da bulunan Atık Vâlîde Sultan evkafından⁵³ Yeni-İl ve Türkmân-ı Halep hassına bağlı idi. Aşiret, zaman zaman eşkıyalıklarından dolayı bu mukataadan ifraz edilmiştir⁵⁴.

Reyhanlı Aşiretin’in eski yurtlarının Pazarcık olduğu bir arşiv belgesinde belirtilmektedir. Eski sadrazamlardan olup Maraş valiliği görevinde bulunan Mehmed Said Paşa, Yeni-İl naibi ve Maraş halkıyla birlikte Reyhanlı Aşireti’nin yaylaya çıktığında Elbistan ve civarında bulunan halka zarar vermesinden dolayı eski yurtları olan Maraş’a bağlı Pazarcık nahiyesinde iskânlarını talep etmiştir⁵⁵. Reyhanlı Aşireti’nin eski yurtlarının Pazarcık olduğunu şu anki bilgi ve belgeler doğrultusunda kesin olarak ortaya koymak mümkün görünmemekle birlikte en azından aşiretin bir kısmının Maraş’ı yurt tuttuğunu söylemek mümkün görünmektedir. 1 numaralı Maraş Ahkâm defterindeki “Maraş Yörüklerinden Maraş’da sakin Reyhanlı Aşireti’nden Çavuşlu Oymağı” şeklindeki ifade bunu göstermektedir (BOA, Maraş, nr. 1, s. 201).

Aşiret, 18. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Rakka ve Halep civarlarında kışlamakta, Elbistan yakınında bulunan Gürün ile Hurman nahiyesinde yaylak hayatı yaşamaktaydı. Türkay’ın belirttiğine göre Reyhanlı Aşireti daha önceleri Karamurt Hanı civarında kışlayıp Kargılık ve Çobanoğlu Dağları’nda yaylaya çıkmaktaydı (Türkay, 2005: 541). 18. yüzyılın son çeyreğinde aşiret Amik Ovası’nda kışlamakta idi. Kışladıkları alan oldukça geniş olup bir tarafında Halep ve Antakya köyleri, Karamurt Hanı, Çobanoğlu ve Okçu İzzedinlü dağları diğer tarafında da Azaz ve Kilis köyleri bulunmakta idi. Kışlakları olan Amik Ovası’ndan yaylaya giderken iki güzergâhı kullanmaktaydılar. Birinci güzergâhları Çobanoğlu ve Okçu İzzedinlü dağları aşılacak suretiyle Maraş’a bağlı Pazarcık Ovası’na oradan yaylaklarına uzanmaktadır. Yaylakları

⁵² Aşiretin ismi hakkında aşiret mensuplarından birine ait bir kanaat için bk. Kanbolat, 1989: 25-26.

⁵³ Sultan II. Selim’in hasekisi ve Sultan III. Murad’ın annesi Nurbânû Sultan’ın Üsküdar’da yaptırdığı caminin vakıfları arasında Yeni-İl ve Türkmân-ı Halep hassı bulunmaktaydı. Yeni-İl, Sivas’ın güneyindeki Mancılık, Gürün ve Hekimhan arasında yaşayan oymaklardan teşekkül etmiştir. Bunlar Üsküdar’daki mezkûr vakfa bağlı oldukları için “Üsküdar Türkmeni” olarak da adlandırılmışlardır. Yeni-İl Dulkadirli ve Halep Türkmenleri olmak üzere iki koldan meydana gelmekteydi. Halep Türkmenlerine mensup kola Yaban-eri denilmekteydi. Bunlar kışın Halep bölgesine inmekte yazın ise Sivas dolaylarında yaylamaktaydı. Yaban-erilerin çoğunu Beğdili, Bayat, Afşar, Bayındır, Harbendeli, Karakoyunlu gibi teşekküller oluşturmuştur. Dulkadirli Türkmenleri ise Çimeli, Musacalu-Musa Hacılı, Boynu Yoğunlu, Kürd Mihmadlu, İmanlu Afşarı, Barak, Ağcakoyunlu, Tatar Alilü, Çağırğanlu, Alcı, Tacirlü ve Neccarlu Cemaatleri’nden oluşmaktaydı (Sümer, 1972: 177-178).

⁵⁴ 1753 senesinde Yeni-İl ve Türkmân-ı Halep hassından ifraz edilerek Rakka mukataasına dâhil edilmeleri ve Rakka’ya iskânları ferman olunmuştu. Ancak Rakka’ya iskânları bir takım sıkıntılara sebep olacağından bundan vazgeçilerek Halep’te Amik Ovası’na iskânları ve Halep muhasıllığına bağlanmaları kararlaştırılmıştır (BOA, C.ML, 1185).

⁵⁵ “zimmeterlerinde kalan mâl-ı harâmeynleri buldukları mahalde bade’t-tahsil harâmeyn aklâmından ihrâc ve me’vâ-yı kadimeleri olan Maraş nevâhisinden Bazarlık nâhiyesine iskân ve kavî nezre zabt ve te’dibât-ı meşrû’aları icra olunmasını hâlâ Maraş valisi sadr-ı esbak vezir mükerrerem sa’detlu Mehmed Said Paşa hazretlerinin arzıyla iltimas ve Yeni-İl nâibi ilâm ve Maraş ahâlîsi mahzarlarıyla istirham etmeleriyle...” (BOA, C.DH, 4492).

Elbistan, Hurman, Darende, Gürün ve Uzunyayla idi. Burchardt yaylaklarının Elbistan ve Gürün'de bulunan Kara Doruk, Süngülü (Sungulu), Kökdülü (Keukduli) Dağları olduğunu belirtmiştir (Burchardt, 1822: 634-635). Diğer güzergâhları Azaz, Kilis, Antep'ten geçmekte, Pazarcık'a oradan Dağlı nahiyesinde bulunan Kanlı Bel'e ve buradan bahsi geçen yaylalara ulaşmaktaydı (BOA, MD, nr. 176, s. 48; C.DH, 885; 4492). Reyhanlı Aşireti yaylaya giderken veyahut yaylada iken kendilerine Harameyn reayasından Pehlivanlu, Kızık, Halallu, Kabaklu, zeamet reayasından Okçulu, Rişvan mukataasına bağlı Mendollu ve bundan başka 12 cemaat daha katılmaktaydı. Bu aşiret ve cemaatler birlikte konup göçmekte, geçtikleri yerleri harap etmekteydiler (BOA, C.DH, 885). Elbistan halkının 1778 tarihli bir mahzarında Elbistan civarında yaylamakta olan Reyhanlı Aşireti'nin "*bir çekirge sürüsü*" gibi hareket etmelerinden yakınması oldukça kalabalık halde yaylaya çıktıklarını doğrulamaktadır (Murphey, 1981: 949-950).

Reyhanlı Aşireti'ni 1810 yılında ziyaret eden Burckhardt bu tarihte aşiretin nüfusunun 3.000 çadır civarında olduğunu belirtmiştir. Her çadırdaki yaşayan kişi sayısı 2-3 ile 15 kişi arasında değişmekte idi. Aşiret 2.000-3.000 civarında atlı asker ve bir o kadar piyade asker çıkarabiliyordu. Ziraatla uğraşmaya kısa bir süre önce başlayan aşiret mensuplarının en önemli gelir kaynağı hayvancılıktı. Bunlar Kürd Dağı'nda bulunan ağaçları kesmek suretiyle Halep'le odun ve kereste ticareti de yapmaktaydı. Bu dönemde Reyhanlı Aşireti Yozgat'ta bulunan Çapanoğullarına bağlıydı ve onlara 6.215 kuruş vergi vermektedir. Burckhardt, Çapanoğullarının (Cabbarzadelerin) Reyhanlı Aşireti'nde kabile beylerinin seçiminde söz sahibi olmaları nedeniyle idari nüfuzlarının da olduğunu ancak bu etkinin son zamanlarda azaldığını belirtmiştir (Burckhardt, 1822: 633-644).

Reyhanlı Aşireti'ne bağlı ondan fazla cemaatin varlığı tespit edilebilmektedir. Reyhanlı Aşireti'ne bağlı cemaatler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2.1. Reyhanlı Aşireti'ne Bağlı Cemaatler
(Burckhardt, 1822: 634; Efe, 2011: 131-132)

1810	1846	1855
Sarıcalar	Sarıcalar	Sarıcalar
Kodallı	Kodallı	Kodallı
Coşlu ⁵⁶	Coşlu	Coşlu
Löklü		Löklü
Kara Ahmedli	Kara Ahmedli	Kara Ahmedli
Kara Süleymanlı		Kara Süleymanlı
Delikanlı		
Torun		Torun
Bahadırlı ⁵⁷	Bahadırlı	Bahadırlı
Halallı	Halallı	Halallı
Karkın		
Avşar		
Okçu	Okçu	Okçu
		Köseli
		Erişdili
		Sakallı
	Tevekelli	Tevekelli
	Muslalı	
	Donlu	

1810 yılında belirtilen cemaatler Burckhardt'ın tespit ettikleridir. 1810 yılında var olan bazı cemaatlerin 1846 ve 1855 yıllarında görünmemesi bunların olmadığı anlamına gelmemelidir. Benzer husus 1846 ve 1855 yılları için de geçerlidir. 1810 yılında var olan Löklü, Halallı, Kara Süleymanlı, Torun Cemaatleri'nin 1855 yılında da var olduğu düşünülürse 1846 yılına ait kaynakta bir eksiklik olduğu veyahut başka amaçlar gözetildiğinden yazılmadıkları düşünülmelidir⁵⁸.

⁵⁶ 1951 yılında Reyhanlı Aşireti'nin önde gelen ailelerini ziyaret eden Eberhard Coşlularda, Kılıçoğlu, Kıvrakoğlu, Celeloğlu, Çobanoğlu ve Eğrioğlu ailelerinin eskiden olduğu gibi hâlâ önemlerini koruduklarını belirtmektedir (Eberhard, 1953: 46).

⁵⁷ BOA, C.DH, 4492'de Com Bahadırlı olarak geçmektedir. H. 1172 (M. 1758/1759) ve H. 1173 (M. 1759/1760) senelerine ait Reyhanlı Aşireti'nin zimmetinde kalan vergiler tahsil edilmek istendiğinde bu vergileri vermedikleri gibi Com Bahadırlı ve Halallı Cemaatleri'ni yanlarına çağırarak bu cemaatler ile ittifak etmişlerdi. Eberhard, Bahadırlı Cemaati'ne mensup olanların Avakiye, Karakaya, Davutpaşa, Tilkirmit, Kumsat, Hânekiye, Değermankaşı, Gültepe ve Keferşeyha'da yaşadıklarını tespit etmiştir (Eberhad, 1953: 47).

⁵⁸ Türkay, Reyhanlı Aşireti'ne bağlı cemaatler olarak Sarıcalar, Tokallı (Tökelli), Kabaklarca (Kabaklarca), Tonlu (Donlu), Kurallı (Kuranlı), Salalı, Okcular (Okculu), Karaahmedli, Bahadırlı, Tokalı (Tökeli) isimlerini saymaktadır (Türkay, 2005: 541). Aşirete mensup kişiler de Reyhanlı Aşireti'ne bağlı cemaatleri ifade ederken farklı görüşler belirtmişlerdir. Mesela Karaahmedli Cemaati'nden olan Osman Boyacı'ya göre Reyhanlı Aşireti yedi cemaatten oluşmaktaydı. Bunlar Bahadırlı, Torunlu (veya Tonlu), Karaahmedli, Löklü, Kara Süleymanlı, Sarıcalar, Kabaklılar (Kabaklarca). Karaahmedliler Hanefili, İnallı, Kazılı olarak üç obaya ayrılmıştı. Aşık Hamadin'e göre ise Reyhanlı Aşireti'ne bağlı cemaatler Bahadırlı, Sarıcalar, Halaylı, Kösenli, Börüklü, Karaahmedli, Bekmişli, Karakocalı, Karacalar ve Löklü Cemaatleri'dir. Tacirli ve Kösele Reyhanlı'dan ayrı aşiretlerdir. Mürselliler, Çirkinler ve Altunlular aşirete sonradan katılmışlardır. Şemsettin Mursaloğlu ise Reyhanlı Aşireti'ne bağlı yirmi üç cemaat ismi saymaktadır. Löklü, Kayı (Mursallı ve Çirkinler), Kodallı, Coşlu, Sarıcalı, Bahadırlı, Halallı, Nergisli,

Sarıcalı Cemaati'nin⁵⁹ kökeni Maden, Coşlu'nun Payas civarı, Bahadırlı'nın ise Cebel-i Sem'an (St. Simon Dağı) idi. Halallılar da Barak kökenliydi. Reyhanlı Aşireti'nin boy beyleri olan Mürseloğulları⁶⁰ Sarıcalar Cemaati'ne mensuptur (Burchardt, 1822: 634-635). Niebuhr, Sarıcalar Cemaati'ni Reyhanlı Aşireti'nden ayrı olarak Suriye'de Şam bölgesi aşiretleri arasında göstermiş ve 500 haneye sahip olduklarını belirtmiştir (Niebuhr, 1778: II, 416).

1831 senesinde Reyhanlı Aşireti Amik Ovası'ndaki kışlaklarına inmemiştir. Aşiret yaylaklarına çıkmak istediğinde Adana Mutesellimi Hacı Ali Bey ile Maraş Mutesellimi Süleyman Bey anlaşarak geçitleri tutup aşireti Çukurova'ya indirmeye çalışmışlardır. Halep valisine göre Hacı Ali Bey bu aşireti diğer aşiretler gibi kendine maiyet edinmek istemekteydi. Ancak aşiret mensupları bir yolunu bularak Amik Ovası'na firar etmeyi başarmışlardır (BOA, HH, 462/22635-J).

Reyhanlı Aşireti, boy beyleri Mürseloğlu Ahmed Bey zamanında Amik Ovası'na iskân olunmuştur. Boy beylerinin gayretiyle iskân olunan aşiret bir kaza halinde örgütlenmiştir. Bu yeni kazanın adına Reyhanlı Aşireti'ne nispetle Reyhaniye adı verilmiştir (BOA, İ.MVL, 538/24169).

Reyhanlı Aşireti'nin yayılma sahaları içerisinde Maraş'a bağlı Camustil nahiyesi, Göksun kazası, Elbistan kazası, Alaca Han ile Sivas arasında Kangal menzili yolunda bulunan Deliklitaş, Gizil? ve Zağlı Deresi, Halep, Rakka, Adana, Malatya Antep, Kilis, Sivas ve Yeni-İl kazası gibi yerler bulunmaktadır (BOA, HH, 444/2252; C.DH, 4492; Türkay, 2005: 541).

2.1.19. Rışvan Aşireti

Rışvan Aşireti, 16. yüzyılda Malatya sancağına bağlı Kâhta kazası ve Maraş eyaletine bağlı Hısn-ı Mansur çevresinde konargöçer hayatı yaşamakta iken daha sonraki yüzyıllarda Orta ve Batı Anadolu'ya oradan Rumeli'ye kadar yayılmıştır (Söylemez, 2002: 40; 2007a: XI-XII).

16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Malatya sancağının Kâhta kazasında kışlamakta aynı sancağa bağlı Besni kazasının Subadra nahiyesine bağlı Sürgü karyesi ile Kâhta kazasına bağlı Pağnik nahiyesinin Bulam karyesi arasında yayılmakta idiler. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren itibaren Valide Sultan haslarına dâhil olan Rışvan Aşireti Suriye çöllerinde kışlamaktaydı (Söylemez, 2002: 43; 2007a: 204). Burchardt, aşiretin eskiden Suriye'de kışladığı yerin Halep'in güneydoğusunda ve Halep'e beş saatlik mesafede bulunan küçük bir tuz gölünün sınırında yer alan Cebbul olduğunu belirtmektedir. Ancak Reyhanlı Türkmenlerini ziyaret ettiği 1810 senesinde Rışvan Aşireti'nin artık Cebbul'da değil Anadolu'da Haymana'da kışladıkları görülmektedir. Niebuhr 12.000 çadıra sahip olan Rışvan Aşireti'nin 1766 senesinde Sivas'ta yaylayıp, Halep'te kışladığını belirtmiştir. Burchardt 1810 senesinde artık Haymana'da kışladıklarını belirttiğine göre Rışvan Aşireti'nin 1766-1810 yılları arasında yeni kışlaklarına taşındıklarını düşünmek mümkün görünmektedir (Niebuhr, 1778: II, 417;

Tevekkeli, Okçular, Kabaklı, Torun, Acerli, Bozulus, Kara Süleymanlı, Karaahmetli, Beydili, Döğer, Gündüzlü, Bozoklar, Afşar, Yörük ve Tacirli. Bu hususta bk. Kanbolat, 1989: 19-20.

⁵⁹ Kızılkaya, Muratpaşa, Kastal, Metelik, Keferkala, Samanlı, Uzunkelli, Baytarlı, Akkuyu, Çingioğlu Sarıcalı Cemaati köyleridir (Eberhard, 1953: 48).

⁶⁰ Abdurrahman Mursaloğlu'na göre Kırcaoğlu, Çımcıklı, Yenyapan, Gögceoğlu, Müşrifliye, Çatalhöyük, Tilgazi, Üçtepe, Kodaya, Dağılğan, Mastepe, Acerköy, Paşahöyük, Başköy, Karamastepe, Ayrancı-şarki, Kelli, Yeniköy, Hamam-şarki, Yuğurma köyleri Mürseloğullarının yaşadıkları köylerdir (Eberhard, 1953: 48).

Burchardt, 1822: 642-643). Rışvan Aşireti yaz aylarını Reyhanlıların yaylaklarına yakın yerlerde geçirmekteydi (Burchardt, 1822: 642-643).

Cevdet Paşa, Rışvan Aşireti'nin 18. yüzyılın sonlarına doğru Adana eyaletinde "kol kol" olduğundan bahsetmektedir ki bu ifade aşiretin nüfusunun fazla olduğunu ima etmeye yönelik olmalıdır. Bu kollardan her biri bir tarafı zapt etmişti. İsyân yolunu tutan aşiret mensupları hac güzergâhını kapatmaktaydı. Bu nedenle bazen gönülleri alınmak bazen de üzerlerine saldırmak suretiyle kontrol edilmeye çalışılmışlardı (Cevdet Paşa, 1309: III, 323).

Rışvan Aşireti'ne bağlı çok sayıda cemaatin olduğu görülmektedir. Bunlar arasında Hacı Ömerli, Hıdır Soranlı (Hıdır Sorlu), Kelleli (Kelerli, Gelerli), Celikanlı⁶¹, Mülûkanlı, Mendollu (Mendubalı), Zerukanlı, Boğrası, Rûmiyanlı, Mansur, İzdeganlı, Mansurganlı, Rışvan, Çakallı, Dımışklı, Hacılar, Halikanlı, Hamdanlı, Hacı Musa, Hamolu (Hamo), Hamidli, Hoşnişin, Şefikanlı, Azizli, Bektaşlı, Bereketli, Benamlı, Cudikanlı, Rudikanlı, Mahyanlı, Belikanlı, Bazikli, Dumanlı, Hacebanlı, Hacı Bereketli, Hıdıranlı, Mesdikanlı, Okçuyanlı, Keleşorlu, Köseyanlı⁶², Şeyhbalanlı (Şeyhbılanlı), Terkenli, Terziyanlı ve Sevirli Cemaatleri bulunmaktadır (Söylemez, 2007a: 20-37). 19. yüzyılın ortalarına ait kaynaklarda Çakallı, Bektaşlı, Köseyanlı, Dalyanlı Aşiretleri'nden müstakil aşiretler olarak bahsedilmektedir.

Hamidli ve Derziyanlı? Cemaatleri 18. yüzyılın sonlarına kadar Divriği ve Arabgir'deki yaylamakta iken bu zamandan itibaren yaylaklarından ayrılarak ahaliye zarar vermeye başlamışlardı (BOA, MD, nr. 265, s. 204).

Rışvan Aşireti, 19. yüzyılın başlarında Konya'da ve Haymanateyn kazasında konargöçer olarak yaşamakta iken yolculara ve köylerde yaşayan ahaliye zarar vermeleri, uygunsuz hareketlerde bulunmaları gibi sebeplerden dolayı haklarında yaşadıkları bu yerlerden kovulmaları hususunda ferman gönderilmiştir. Bölgenin ileri gelenleri ve zabıtları vasıtasıyla Konya ve Haymanateyn kazasından çıkarılan Rışvan Aşireti 1825 yılında Maraş'ta bulunan Pazarcık Ovası'na gelerek burada kışlamaya başlamıştır. Ancak burada da eski alışkanlıklarını devam ettirerek yolculara ve yerleşik halka saldırmaya mal ve hayvanlarını gasp etmeye devam etmişlerdir. 1827 yılında Maraş Valisi Mehmed Celaleddin Paşa tarafından cezalandırılacaklarını haber alan aşiret mensupları bir gece aniden Ma'âdin-i Hümayun toprağı olan Araban Ovası'na doğru firar etmiştir (BOA, HH, 445/22271).

2.1.19.1. Bektaşlı Cemaati

Rışvan Aşireti'ne tâbi olup (Türkay, 2005: 206; Söylemez, 2007a: 31), avcı (sayyad) taifesine mensup oldukları ve şahincilik ile uğraştıkları görülmekle birlikte 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyıla ait belgelerde bu özelliklerine tesadüf edilmemektedir⁶³. 18. yüzyılın ilk yarısında Tacirli ve Kılıçlı Aşiretleri'yle birlikte Elbistan kazasında Ahsendere yakınındaki Tonuzlu denilen yerde sakinlerdi (BOA, AE.I.MAHMUD, 6843). Eşkîyalıkları nedeni ile birçok defa Rakka'ya iskânları ferman olunmuşsa da iskân mahallerinden firar ederek Maraş, Kayseri ve Antep dolaylarına gelerek bu

⁶¹ Adıyaman'ın Çelikhân ilçesi adını bu cemaatten almıştır. Bu hususta bk. Söylemez, 2002: 45.

⁶² Çelikhân ilçesine bağlı Köse Uşağı, Samsad nahiyesine bağlı Köseliler karyesi, Kâhta ilçesine bağlı Köseliler, Besni kazası Çakırhöyük bucağına bağlı Köseyanlı ve Köseceli köyleri, aynı kazaya bağlı Tut nahiyesi ne bağlı Köseliler köyü adlarını Rışvan Aşireti'ne bağlı bu cemaatten almışlardır (Söylemez, 2002: 45)

⁶³ Maraş'ta Çukur Hisarı'nda bulunan şahin yuvaları av sahaları idi. Bektaşlı Aşireti'nden 15 nefer burada bulunan şahin yuvalarında kayacı ve dîdebân olarak görev yapmıştır (BOA, D.BŞM, nr. 925, s. 12). Bu konu hakkında ayrıca bk. Türkay, 2005: 206.

yerlerde yaşamaya devam etmişlerdir. Bektaşlı Cemaati⁶⁴ 1783 yılında Karamut Hanı arazisine bağlı olan Kürd Dağı'nda sakindi. Yaşadıkları yerler Adana'dan Şam'a ve oradan Mekke'ye kadar uzanan güzergâh üzerinde bulunduğu caddeyi kullanan hacıları, yolcuları ve ulakları soymaktan geri kalmamışlardır (BOA, MD, nr. 181, s. 240). Bektaşlı Cemaati'nin Adana, Maraş, Sivas, Kilis Rakka, Hums, Elbistan Kazası (Maraş), Zamantı Kazası (Maraş), Malatya, Harmancık Kazası (Kayseri), Çukurova, Alacahan, Antep (Türkey, 2005: 206), Ahsendere (Maraş), Kürt Dağı (BOA, MD, nr. 181, s. 240) gibi yerlerde yaşadığı görülmektedir.

2.1.19.2. Celikanlı Cemaati

Bu cemaatin ismi belgelerde genelde Celikanlı (Celikanlu)⁶⁵ ve Çelikanlı (Çelikanlu)⁶⁶ olarak geçmekte ise de ilk kullanımın daha yaygın olduğu görülmektedir.

Önceleri Rişvan Aşireti'ne bağlı bir cemaat iken daha sonraları müstakil bir aşiret haline gelen Celikanlı Aşireti, 1781 yılında Rişvan, Kılıçlı, Mendollu Aşiretleri ile birlikte Alaca Han ve Kangal dolaylarında bulunmaktaydı (Söylemez, 2007a: 21; BOA, MAD, nr. 701, s. 81). Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın belirttiğine göre bu aşiretler civar köy ve kasaba ahalisine saldırmak suretiyle ahalinin perişan olmalarına sebep olmuşlardı. Bu nedenle Rakka'ya iskânları ferman olunmuştur (BOA, MAD, nr. 701, s. 81; C.DH, 3).

Celikanlı Aşireti 19. yüzyılın başlarında Ma'âdin-i Hümayuna bağlı olan Besni kazasında yaşamaktaydı. Bunu aşiretin Kılıçlı, Reyhanlı, Delikanlı Aşiretleri ile birlikte 1817 yılında Akçakoyunlu Aşireti'ne mensup bazı kimselerin mallarını gasp etmeleri üzerine Ma'âdin-i Hümayun Emimi Nurullah Paşa'ya gasp edilen malların tahsili ile ilgili gönderilen 1819 yılı Şubat ayına ait hükümden çıkarmak mümkündür (BOA, C.ADL, 4811).

1861 yılında Bereket Dağı civarında kışlayan aşiret Uzunyayla'da yaylaya çıkmaktaydı. Önceleri idari açıdan Maraş'a bağlı olan Celikanlı Aşireti H. 1265 (M. 1848/1849) tarihinde iskân edilerek Bozok eyaletine bağlanmış ancak 1852 yılı dolaylarında tekrar Maraş'a göç ederek Maraş'ta yaşamaya başlamıştır. Konargöçer hayata devam eden aşiretin Keçe Mağara'ya iskân talepleri yaylakları olan Uzunyayla'ya gitmemek şartıyla kabul edilmiştir. Ancak aşiretin konargöçer olarak yaşamaya devam ederek iskândan vazgeçmesi üzerine bu defa Maraş Mutasarrıfı İbrahim Aşir Paşa aldığı tedbirlerle 1863 yılında Celikanlı Aşireti'ni Tut Dağı civarına yerleştirmiştir. Aşiretin bu dönemde 14 oymağa sahip olduğu görülmektedir. Ancak arşiv belgelerinde belirtilmediği için bu oymakların isimlerini tespit etmek mümkün olmamaktadır. 14 oymağın herbirine ayrı ayrı yaylak mahalleri tayin edilmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 138/13; MVL, 650/75).

Cevdet Paşa'nın Fırka-i Islahiye ile bölgeye geldiği 1865 senesinde Celikanlı Aşireti, Kürt Dağı civarında Dumdum Ovası'nda Delikanlı Aşireti ile birlikte kışlamakta aynı aşiret ile birlikte Uzunyayla'ya yaylaya çıkmaktaydı (Cevdet Paşa, 1991: 126; MVL, 640/17; 683/17). Aşiret Fırka-i Islahiye tarafından kışlakları olan

⁶⁴ 18. yüzyılın ikinci yarısına ait az sayıdaki belgede artık cemaat olarak değil aşiret olarak nitelenmiştir. Bk. BOA, MD, nr. 181, s. 240).

⁶⁵ Aşiretin Celikanlı (جلیکانلی) şeklinde yazılan ismine birçok belgede tesadüf edilmektedir. Bunlardan bazıları için bk. BOA, ŞKTD, nr. 200, s. 172, A.MKT.UM, 483/67; 435/67; MVL, 650/75;640/17; 605/3; 606/28; 92/4, C.ADL, 4811; 1515; İ.DH, 507/34516, BOA, MM, nr. 5, s. 107.

⁶⁶ 19. yüzyıla ait belgelerde "Çelikanlı"(چلیکانلی) şeklinde de tesadüf edilmektedir. Bu yazım şekli için bk. BOA, Maraş, nr. 1, s. 95, BOA, İ.DH, 545/37922; A.MKT.MVL, 138/13; 138/70 ayrıca bk. Söylemez, 2007a: 21.

Dumdum Ovası'nda Örtülü Pınar ve Arpalı Höyüğü köylerine ve Islahiye kazasına yerleştirilmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 348/64).

2.1.19.3. Dalyanlı Cemaati

Rişvan Aşireti'nden olan Dalyanlı Cemaati konargöçer taifesinden olup eşkıyalıkları nedeniyle Rakka'ya iskân edilen cemaatler arasında bulunmaktadır. Türkay cemaatin hangi zamanda Rakka'ya iskân edildiklerini belirtmemekle beraber bu iskânın Rişvan Voyvodası El-Hac Mustafa'nın arzıyla olduğunu ifade etmektedir (Türkay, 2005: 264-265)

Dalyanlı Cemaati, 19. yüzyılın başlarında Ma'âdin-i Hümayunun kömürkeş reyasındandı. 1816 yılında Sarıçiçek yaylasında Rişvan Aşireti'ne katılarak birlikte hareket ettikleri belirtildiğine göre Malatya'ya bağlı Arabgir'deki bu yaylayı yaylak olarak kullanmış olmalıydılar (BOA, HH, 455/22461). Cemaatin 19. yüzyılın başlarındaki kışlak mahalli ise Halep civarıydı. Yine aynı zaman diliminde cemaatin yedi sekiz kola ayrıldığı ve bu büyümeye paralel olarak artık "Dalyanlı Aşireti"⁶⁷ olarak nitelendiği görülmektedir (Söylemez, 2007a: 27). Dalyanlı Aşireti ile ilgili bir belgede aşiretten "Dalyanlı Ali Beğ oymakları" olarak bahsedilmektedir. Aşiretin yaylalarına giderken Malatya kaza ve köylerine uğramayarak Gölbaşı'na ve oradan Elbistan'a gittikleri Elbistan üzerinden de yaylalarına çıktıkları ifade edilmiştir (BOA, C.DH, 5734). 19. yüzyılın ortalarına doğru ise yaylarına giderken Hısn-ı Mansur ve Besni köylerinden geçmekte ve bu köylerin halkına zarar vermekteydiler. Ruha, Rumkale, Antep ve Halep taraflarından gelip giden kervanlara ve tüccarlara saldırmaktaydılar. Bu dönemde boy beylerini dahi öldürmeye cesaret etmeleri aşiretin bir düzen ve otoriteden yoksun olduğunu göstermektedir (BOA, İ.MSM, 69/2009).

1861 yılında Çakallı, Mihmadlı ve Köseyanlı Aşiretleri ile birlikte Rumkale, Antep ve Maraş kazalarında kışlamakta, yaz aylarında da Besni ve Hısn-ı Mansur ve Elbistan kazalarında yaylaya çıkarak bu yerlerde konargöçer olarak yaşamaktaydılar (BOA, MVL, 611/30; A.MKT.UM, 514/66).

19. yüzyılda Rişvan mukataasından ifraz edilen ve kendi adlarını taşıyan bir mukataaya mensuplardı (BOA, C.ML, 21640).

2.1.19.4. Mendollu Cemaati

Rişvan Aşireti'nden olan cemaatin Kilis, Birecik, Antep, Arabgir ve Maraş sancakları, Rumkale kazası, Rakka, Karaman, Adana, Halep eyaletleri, Sis Sancağı, Ergani kazası, Besni kazası, Divriği Sancağı, Antakya kazası ve Alacahan gibi yerlere yayıldıkları görülmektedir (Türkay, 2005: 492).

18. ve 19. Yüzyıllarda Maraş ve çevresinde bulunan cemaat mensuplarının bir kısmı Kılıçlı ve Reyhanlı Aşireti içlerine karışarak Halep, Antep⁶⁸ ve Maraş çevresinde eşkıyalık yapmaktaydı. Ayrıca 1775 tarihli olup Maraş valisine gönderilen bir hükümden anlaşıldığına göre Elbistan, Darende, Gürün ve Sivas çevresinde de halkın mal ve eşyalarını gasp etmekteydiler (Söylemez, 2008: 173). Dolayısıyla cemaatin 18 ve 19. yüzyılda yaşadıkları sahanın bahsi geçen yerler olduğunu söylemek mümkündür.

⁶⁷ Bundan sonra aşiret olarak zikredilecektir.

⁶⁸ 18. yüzyılın ortalarında Antep'in Bedirköy, Araban, Merziban, Rumkale ve Ufacıklı yörelerinde bu cemaate tesadüf edilmektedir (Söylemez, 2007a: 204).

Mendollu Cemaati, Hamolu, Celikanlı, Rumyanlı Cemaatleri ve Rişvan Aşireti'nden ayrılan oymaklardan Şamanlı, Kürne, Kürecik, Ker Uşağı, Leventoğlu Oymakları ile birlikte Akçadağ ve civarında yaylamaktaydı (Sakaoğlu, 1998: 193).

Mendollu Cemaati'nden Molla Yakupoğlu Kabilesi adında bir kabilenin olduğu ve bunların 1784 senesinde Rişvan Aşireti tarafından soyulan İzmir kervanı olayından sonra bir kısmının Afşar Aşireti diğer bir kısmının ise Reyhanlı Aşireti içlerine firar ettiği görülmektedir (BOA, MD, nr. 184, s. 63-64). 1819 yılında Rişvan Aşireti beyleri arasında görülen Molla Yakupzade Ömer bu kabilenin beylerinden olmalıdır (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 27).

2.1.19.5. Mülûkanlı Cemaati

Rişvan Aşireti'ne bağlı olan Mülûkanlı Cemaati, 16. yüzyılın ilk yarısında Malatya ve Kâhta çevresinde konargöçer halde yaşarken bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılmışlardır. Mülûkanlı Cemaati, Rişvan Aşireti'nin 16. yüzyıldaki yaylakları olan Sürgü ile Bulam köyü arasındaki yaylara çıkmış ve bu durumu 20. yüzyıl boyunca da devam ettirmişlerdir (Söylemez, 2007a: 22).

1787 yılında Mülûkanlı Cemaati'nden Hacı Musa Kabilesi Maden hududunda Kürne ve Kürecik nahiyelerinde, Hamo Kabilesi de Gelerli Cemaati ile birlikte Herdiyan? nahiyesinde sakinlerdi (Söylemez, 2007a: 205; Maraş, nr. 3, s. 72).

1816 tarihli bir belgede Mülûkanlı ve Dumanlı Cemaatleri'nden aşiret olarak bahsedilmektedir. Mülûkanlı Aşireti “yerlü” ve “göçer” olarak iki kısma ayrılmıştır. Ma'âdin-i Hümayun emini ve aynı zamanda Bozok Sancağı Mutasarrıfı Salih Paşa'ya Yerlü Mülûkanlı Aşireti'nden birkaç kabile dışında geriye kalan kabileleri ile Malatya'daki diğer bir takım aşiretlerin eşkıyalıkları nedeniyle cezalandırılması emredildiğinde yaylaklarının oldukça sarp yerlerde olduğu belirtilmişti. Burası aynı zamanda Maraş ve Malatya arasındaki ekrâd aşiret ve eşkıyaları ile doluydu (BOA, MM, nr. 8, s. 67; HH, 455/22461).

Mülûkanlı Aşireti'nin yaşadıkları yerler arasında Hısn-ı Mansur, Kâhta, Malatya, Bozok Sancağı, Sivas'ın Divriği kazası, Arabgir Sancağı'nın Eğin kazasındaki Sarıççek Dağı bulunmaktadır (Türkay, 2005: 510).

2.1.20. Sinamillü Aşireti

Aşiretin isminin gerek Osmanlı Devleti arşiv kayıtlarında gerek yabancı seyyah ve araştırmacıların eserlerinde farklı şekilde yazıldığı görülmektedir: Sinemenlü (سنمنلو)⁶⁹ (BOA, İ.MSM. 69/2013; A.MKT.MVL, 108/51), Sinamillü (سنامللو) (BOA, C.DH, 2444), Sinamenli (سنامللی) (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 13), Sinamenlü (سنامللو) (Blau, 1862: 608), Siniminli, Senemenli, (سنمنلی) (BOA, Maraş, nr. 3, s. 39) Sena Milli (سنامللی) (Ahmet Refik, 1989: 39), Sinaminli (Sykes, 1908: 480)⁷⁰, Sanamenlu, Sanamilli

⁶⁹ Bu yazılış şeklini Senemenlu, Senemenlü olarak okumak da mümkündür.

⁷⁰ M. Sykes, 20. yüzyılın başlarında bu aşiretin 2.500 haneye sahip büyük bir aşiret olduğunu ve Malatya civarında buldukları yazmaktadır. Şif olduklarını, konuştukları lehçenin Kürtçe'den daha çok modern Farsça'ya yakın olduğunu, Avrupalılara ve diğer yabancılara dostça davrandıklarını belirtmiştir. Sykes, Sinamillü Aşireti'ni Milan aşiretine bağlamışsa da daha sonra bunun hatalı olduğunu muhtemelen Azerbaycan'dan sürgün edilerek Malatya civarına geldiklerini ifade etmiştir. Tamamının Şif olduklarının iddia edildiğini ancak bunun doğru olmayabileğini tecrübe ettiğini, pagan inanç ve ritüellere sahip olmadıklarını ilave etmiştir. Hoş ve güzel insanlar olarak nitelediği Sinamillü Aşireti'nin okuryazar olduklarına ve evlerinin içindeki resimlerden sanatsal yönlerinin bulunduğu dikkat çekmiştir. Bu konu

(Kiepert, 1867 ve 1884), Senamerles⁷¹. Aşiretin isminin daha eski tarihli belgelerde “Sinamillü” olarak geçmekte olması diğer yazılış şekillerinin daha sonradan ortaya çıktığını düşündürmektedir⁷². Aşağıda da değinildiği üzere Cevdet Dâhiliye’de 2444 numara ile kayıtlı bir belge bu zannı güçlendirmektedir:

“...Sinamillü aşiretinin defterhanede kaydı bulunamadığından aşiretin bir başka isimle dahi şöhreti var mıdır yoksa aşiretin birinden ifraz edildikten sonra mı Sinamillü (سنامللو) ismi ile adlandırılmıştır erbâb-ı vukufdan (bilirkişilerden) sorularak hakikat ve keyfiyeti Dersa’adete yazılı olarak bildirmeniz hususunda emine (Maden emini) hitaben gönderilen emr-i şerifin ulaşması üzerine hakikat hakkında mahallinden yazılı olarak bilgi alındıkta aşiretin başka bir aşiret dâhilinde *olmayıp eskiden beri Sinamillü (سنامللو) ismiyle başlı başına müstakil bir aşiret* olarak daha önce vatanlarını terk ederek adı geçen eyalete (Maraş’a) nakl ve iskân etmiş oldukları...(BOA, C.DH, 2444).

18. yüzyılın başlarından itibaren Maraş’ta varlıklarına tesadüf edilen⁷³ Sinamillü Aşireti, Maraş’ın yerli aşiretlerinden olmayıp Harput’tan Maraş’a göç ederek yerleşen aşiretlerden biridir⁷⁴. Aşiretin Maraş’a ne zaman göç ettiğini kesin olarak ortaya koymak mümkün görünmemekle birlikte 1735 yılında Ahsendere civarında yaşadıkları tespit edilebilmektedir. 1785 yılında Pazarcık nahiyesi naibine gönderilen hükümde aşiretin nahiyeye ile aynı taşıyan köy halkının ekinlerini hayvanlarına yedirdikleri, “menzil ve damlarını” yaktıkları belirtildiğine göre bu tarihte Pazarcık dolayında yaşadıklarını söylemek mümkündür (BOA, Maraş, nr. 3, s. 39). Aşiretin bir kısmının da H. 1229 (M. 1813/1814) yılında Akçadağ civarında yaşadıklarını isyan eden Divriğili Veli Paşa’nın cezalandırılması ile ilgili yazılan bir hatt-ı hümayun kaydından öğrenmekteyiz. Sinamillü Aşireti ve Kürne-i Kürecik ekrâdı asi paşayı sahiplenmişler ve bu iş için görevlendirilen Sivas Valisi Pehlivan Paşa’ya zorluk çıkarmışlardı (BOA, HH, 1326/51704).

Sinamillü Aşireti “hoş-nişin makulesinden olub her ne tarafda zulm ve ta’addî görürler ise oldukları mahalli terk etmek ve rahat hiss eyledikleri mahalle” gitmek

hakkında bk. Sykes, 1908: 478-480. Aşiretin konuştuğu dil için ise bk. A.S. Özsoy ve Y. Türkyılmaz, Front rounded vowels in the Sinemili dialect of Kurmanji- a case of language contact?. İn (eds) L. Johanson and C. Bulut. Turcic-Iranian Contact Areas Historical and Linguistic Aspects. Harrassowitz: 2006: 300-309.

⁷¹ Mr. Bruce, 25 Mayıs 1812 tarihinde Maraş Paşalığı’na bağlı olan “Senamerles” olarak isimlendirdiği insanların topraklarına girdiğinden bahsetmektedir. Bunlar muhtemelen Sinamillü Aşireti mensupları olmalıdır. Bruce, bunların güçlü oldukları kadar hırsızlıklarıyla da meşhur olduklarını belirtmiştir (Kinneir, 1818: 559).

⁷² Sinamillü isminin hangi anlama geldiğini tespit etmek şu an için mümkün görünmemektedir. Aşiretin ismi ile ilgili aşiret mensuplarına ait olup daha çok sözlü geleneğe dayanan bir kısım görüşler için bk. Karakaya-Stump, 2015: 114, 135-138.

⁷³ Aşiretin bir kısmı 1735 yılında Maraş sancağında Ahsendere civarında yaşamakta idi. Ahsendere nahiyesinde gümüş madeni bulununca Sinamillü Aşireti, bu madene kömür taşımak karşılığında Maraş beylerbeyine verdikleri imdâd-ı hazariyenin kaldırılmasını talep etmişlerdi. 1735 mali senesinin başlangıcından itibaren kendilerinden bu verginin alınmaması bunun karşılığında da maden için gereken kömürü taşımaları kararlaştırılmıştır (Ahmet Refik, 1989: 39).

⁷⁴ “an-asl Maraş kazası aşireti olmayub Harbrut’dan gelmiş ve Maraş toprağında mütemekkin olmuş olub...(BOA, C.DH, 871). Aşiret ile ilgili bazı belgeler Yalçın ve Yılmaz (2004) ile Karakaya-Stump (2015:113-165) tarafından yayımlanmıştır. Bu belgelerde bazı aşiret mensuplarının Harput-Piran’dan Maraş’a göç ettikleri belirtilmiştir. Bunlar Maraş’a göç etmeden önce bir müddet Akçadağ’da kalmışlardır. İçlerinde seyyid ve dedelerin bulunduğu da belirtildiği bu belgelerin orijinal olup olmadığı değerlendirmeye muhtaçtır. Ancak belgelerde geçen bazı aşiret mensuplarının Harput’tan Maraş ve civarına gelmesi ile ilgili bilgilerin Osmanlı arşiv belgeleri ile uyduğu görülmektedir.

âdetinde idi. Zira aşiretin Harput'ta iken Ma'âdin-i Hümayuna⁷⁵ bağlı ekrâd aşiretlerden baskı gördüğü ve bu nedenle yukarıda da bahsedildiği üzere Maraş'a göç ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Maraş'ta yaşadıkları yaylak ve kışlaklarında da civarda bulunan aşiretlerin baskısı nedeniyle rahatları kalmamıştı. Aşiret halkı Ma'âdin-i Hümayuna bağlı kazalardaki asayiş ve rahatı görünce kendileri de 7.500 kuruş kömür bedeli ödemek, Besni'den geçen Şam caddesini kullanan yolcuların ve İran hacılarının güvenliğinin sağlamak şartlarıyla Ma'âdin-i Hümayuna bağlanarak Besni'de caddeye yakın uygun ve boş bir yerde iskân olunmak istemişlerdi. Hatta Sinamillü Aşireti Harput'ta iken Ma'âdin-i Hümayun reayasından olduklarını iddia etmişlerdi. Bu hususta mahzar, ilâm ve Besni Kaymakamı tarafından 30 Eylül 1827 tarihinde bir arzuhal sunulduğu görülmektedir (BOA, C.DH, 871).

Sinamillü Aşireti'nin eskiden Ma'âdin-i Hümayun reyası oldukları meselesinin araştırılması Rışvan ve Sakallı Hassı mukataası ile Hısn-ı Mansur tarafı emini ve Sivas valisine ihale kılınmıştı. Yukarıda da değinildiği üzere defterhanedeki kayıtlarda aşiretin ismine tesadüf edilmemiştir. Bunun üzerine aşiretin bir başka isminin olup olmadığı ya da başka bir aşiretten ifraz edildikten sonra "Sinamillü" adını alıp almadığının tespit edilmesi ve durumun "erbâb-ı vukuftan" sorulması istendi. Yapılan incelemede aşiretin başka bir aşirete bağlı olmayıp eski zamanlardan beri "Sinamillü" adıyla müstakil bir aşiret olduğu ve yurtlarını terk ederek Maraş'a yerleştikleri tespit edilmiştir (BOA, C. DH, 2444; Söylemez, 2008: 175).

Moltke'nin 1838 yılı Mart ayındaki ziyaretinde Sinamillü Aşireti, Kılıçlı ve Atmalı Aşiretleri ile birlikte Pazarcık Ovası'nda bulunmaktaydı. Moltke bu üç aşiretin toplam 2.000 haneye sahip olduğunu Sinamillü Aşireti'nin ise 500 haneden oluştuğunu yazmıştır. Bu dönemde Maraş valisi olan Süleyman Paşa Moltke'yi ağırlama işini Sinamillü Aşireti beyine vermişti. Moltke, Sinamillü boy beyinin kim olduğunu söylememekle birlikte aşiret hakkında önemli bilgiler vermektedir. Sinamillüler kara çuldan yapılan çadırlarda, ormana yakın yerlerde kışlamaktaydılar. Ormanların yakınında konaklamaları kışın şiddetini daha az hissetmek için kullanılan bir yoldu. Aşiret ataerkil bir düzene sahipti (Moltke, 1995:191-192).

Sinamillü Aşireti, 19. yüzyılın ortalarına doğru Kılıçlı Aşireti ile birlikte Pazarcık'ta kışlayıp Maraş yakınında bulunan Ahır Dağı'na yaylaya çıkmaktaydı. Kılıçlı Aşireti ile birlikte Sinamillü Aşireti boy beyi ve ihtiyarları kışlak mahallerinde iskân edilmek istediklerini belirtmişler ve bu istekleri Maraş Eyaleti Meclisi tarafından Osmanlı padişahının bu husustaki iradesine uygun bulunmuştu (BOA, A.MKT, 104/34). Sinamillü Aşireti'nin 1846 yılında Pazarcık'a iskân edilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁶.

1846 yılında Ali Ağa'nın boy beyi olduğu aşiret 650 haneye sahipti. 19. yüzyılın ortalarında aşiret Milyanlı, Dedeler, Maksud Uşağı, Kulyanlı, Tevekelli, Fit Uşağı, Emir Mehmet ve Çağraşanlı (Çağrışanlı), Köse Memiş Ağa, Bekir Ağa'nın oğlu Memiş Ağa, Şallı Uşağı, Ali Bey Uşağı Obaları ve Müdür Ali Ağa'nın Obası'ndan oluşmakta idi (BOA, İ.MVL, 84/1696).

Sinamillü Aşireti Maraş'ta Dahliz Burnu, Kantarma, Mahmud Beğ Sarayı, Toy Alanı, Geç Geç Kavağı, Çekel Çayı, Üngüd, Yağma Höyük, Gökca Yer, Tesbili,

⁷⁵ Keban ve Ergani Madenleri önceleri Gümüşhane Madeni mukataasına bağlı iken daha sonraları darphaneden gönderilen eminlerce ayrı ayrı yönetilmiş 18. yüzyılın sonlarına doğru Ma'âdin-i Hümayun Emaneti'nin kurulması ile bu emanete bağlanmışlardı. Bu konu hakkında bk. Tızlak, 1997: 9-18.

⁷⁶ Kiepert, haritasında Pazarcık Ovası'nın olduğu yerleri Sanamenlu olarak göstermiştir. Pazarcık'ta bulunan aşiretler içerisinde en büyük aşiret olmaları bunda etkili olmuş olmalıdır. Kiepert, 1884 tarihli bir başka haritasında Sinamillü Aşireti'ni Sanamilli olarak belirtmiştir. Pazarcık Ovası'nda Sinamillü Aşireti'nden başka Kılıçlı ve Atmalı Aşiretleri de haritada yer almıştır. Bk. Kiepert, 1867 ve 1884.

Göynük ve Mescid, Yakub Bey Sarayı, İncirli (BOA, İ.MVL, 266/10135), Kara Ağac, Payamlı Evran, Söğüdü, Bağçe, Kürdilü, Karamos Pınarı, Bağçe Höyüğü, Bağçe (BOA, İ.MVL, 255/9473) gibi köy ve mezralarda yaşamıştır.

2.1.21. Tacirli Aşireti

Genellikle Tacirlü (تاجرلو) ve Tacirli (تاجرلى) şeklinde yazılmakla birlikte bazen Tecirli (تجرلى) (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 79) olarak yazıldığı da görülmektedir. Tacirli Aşireti Bozulus'u oluşturan üç teşekkülden Dulkadirli Türkmenleri'ne mensuptur⁷⁷.

17. yüzyılın sonlarında İfraz-ı Zülkadriye mukataasına mensup cemaatler arasında Tacirli Cemaati⁷⁸ de bulunmaktadır (Arslan, 2014: 175-176). Tacirli Cemaati'nin H. 1145 (M. 1732/1733) senesinde Rakka mukataasından ifraz edilerek tekrar İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlandığı görülmektedir (BOA, C.DH, 16909). Tacirli Cemaati İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlı cemaatler içerisinde eşkıyalık olaylarına sıklıkla katılarak devleti en fazla meşgul eden cemaatlerden biri olmuştur (Tatar, 2005: 137).

16. yüzyıldan itibaren Maraş ve çevresinde konargöçer hayatı yaşamaya başlayan aşiretin Osmanlı Devleti'nin iskân siyaseti sonucu Rakka gibi yerlere götürülerek iskân edilmiş olmasına rağmen 18. ve 19. yüzyıllar boyunca Maraş ve çevresindeki varlıkları devam etmiştir (Söylemez, 2008: 178). Tacirli Aşireti Adana, Çukurova, Üzeyir Sancağı, Bozok, Diyarbakır, Kilis, Sivas, Rakka, Maraş, Haruniye, Kars-ı Zülkadriye, Elbistan, Andırın, Erzurum, Çıldır, Kars, Antep ile sürgün olarak iskân edildikleri Rakka ve Kıbrıs Adası aşiret mensuplarının yaşadıkları yerler arasında bulunmaktadır (Türkay, 2005: 137).

Tacirli Aşireti'nin, 18. yüzyılın ilk yarısında Bektaşlı ve Kılıçlı Aşiretleri ile birlikte Elbistan civarındaki Ahsendere'nin yakınında bulunan Tonuzlu denilen mahalde ikamet ettikleri görülmekle birlikte 18. yüzyılın ikinci yarısıyla 19. yüzyılda yurtlarının artık burası olmadığı anlaşılmaktadır (BOA, AE.I.MAHMUD, 6843). Muhtemelen daha sonraki yıllarda Rakka'ya iskânları ve bunu müteakip iskân mahallerinden firar etmeleri sonucu Maraş'taki bu yurtlarından ayrılarak Çukurova taraflarına gitmişlerdir.

19. yüzyıldaki kışlakları Kurt Kulağı ile Payas'ın doğu tarafında, Maraş'ın batısında ve Gâvur Dağı'nın kuzeyinde bulunan Pazaryeri ile Haruniye denilen mahallerin orta kısmında yer alan Düz Meşe denilen yer idi. Cevdet Paşa, Gâvur Dağı'nın durumunu anlattığı maruzatında Tacirli Aşireti'nin Bulanık nahiyesine bağlı olan Haruniye Ovası'nda kışladıklarını belirtir. Haruniye'ye yakın bir yerde bulunan Düz Meşe mümbit bir yer olup aşiret mensuplarının bir kısmının burada ziraatla uğraşmıştır (BOA, MVL, 322/33; İ.MVL, 215/7126; İ.MVL, 538/24169). Tacirli Aşireti'ne bağlı obaların kışladığı alanlardan birinin de Maraş'a bağlı Camustil olduğu H. 1235 (M. 1819/1820) tarihinde bu nahiyede kışlamak için verdikleri kışlak resminden anlaşılmaktadır (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 79).

Aşiretin yaylakları ise Maraş'ın kuzeyinde bulunan Göksun ve Elbistan arasındaki saha idi. Ceyhan Nehri'ni geçmek suretiyle Firnos, Yenice kale, Andırın, Göksun ve Geben istikametini takip ederek yaylaya gidip gelmekteydiler. 6-8 ay kışlakta 4-6 ay yaylakta kalmaktaydılar (BOA, MVL, 322/33; İ.MVL, 215/7126).

Tacirli Aşireti idari açıdan Adana eyaletine bağlı olsa da gerek yaylak mahallerinin Maraş'ta bulunması ve gerekse de kışlak mahallerinin Maraş'a yakınlığı

⁷⁷ Bozulus'u oluşturan diğer teşekküller Diyarbekir ile Halep Türkmenleri'dir. Bu konu hakkında bk. Sümer, 1972: 177.

⁷⁸ 18. yüzyılın ortalarına kadar genelde cemaat olarak nitelenmiştir.

gibi sebeplerden dolayı Maraş halkıyla ilişkilerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle yaylaklarına gidiş ve dönüşlerinde güzergâhları üzerinde bulunan ve Maraş'a bağlı çok sayıdaki nahiye ve köy halkının mallarına ve ekinlerine verdikleri zararlar sürekli şikâyet konusu olmuştur (BOA, MVL, 316/37). Bu nedenlerden ötürü aşiretin 19. yüzyılın ortalarında Tarsus'a iskânı düşünülmüşse de kışlakları olan Düz Meşe'nin verimli topraklara sahip olması ve bu toprakların boş kalmasının doğuracağı zararlar nedeniyle bu teşebbüsten vazgeçilmiştir (BOA, İ.MVL, 215/7126).

Tacirli Aşiretine bağlı Abdurrahmanlı Cemaati (BOA, Maraş, nr. 1, s. 73), İloğlu, Gökveli, Köküllü (BOA, MVL, 316/23;Y.EE, 37/39), Alcı, Çırnazlı, Palalı Hasan, Ağzı Büyük, Küçük, Kara Halilli, Bucaklı, Kurtlar Oymakları ile Arablı (BOA, A.MKT.MHM, 324/4) ve Bekirli (Tilkili) Obaları'nın⁷⁹ (BOA,Y.EE, 37/39) isimleri arşiv belgelerinden tespit edilebilmektedir⁸⁰.

İloğlu Oymağı 1846 yılında 70-80 kadar haneden oluşmakta idi (BOA, MVL, 5/21). 1861 senesi itibariyle İloğlu Oymağı birkaç seneden beri asıl kışlakları olan Çukurova'ya inmeyip Maraş altı denilen yerde kışlamaktaydılar. Adana Eyaleti Mutasarrıfı Seyyid Ahmed ile birlikte meclis üyelerinin mühürlerinin bulunduğu ve sadarete gönderilen mazbatada zaptiyelikte kullanılan oymak mensuplarından "erâzil makulesi" olarak bahsedilmiş bunların Maraş'ta tutulmayarak asıl kışlak mahallerine gönderilmeleri istenmişti (BOA, A.MKT.UM, 499/97; MVL, 615/78). Kethüdarları olan Ali Ağa, maiyetinde bulunan süvarilerle birkaç seneden beri kır serdarlığı görevini yürütmekteydi (BOA, A.MKT.UM, 521/61).

Arablı Obası serkeşlik ve eşkıyalıkta Tacirli Aşireti'nin en meşhuru olarak tanınmaktadır. 1865 yılında Arablı Obası'nın reisi Palalı'nın oğlu Süleyman idi. Aşiretin yaylaların gitmeleri yasaklanmış olmasına rağmen eski alışkanlıklarını devam ettirerek yaylaya çıkmak istemesi bir takım sorunların yaşanmasına sebep olmuştur (BOA, A.MKT. MHM, 334/77; 324/4).

2.2. Cemaatler

2.2.1. Abdallar Cemaati

Abdallar Cemaati Zülkadir Yörükânındandır. Cemaatin bir kısmı Eymir Taifesi'ne diğer bir kısmı da Peçenek Taifesi'ne bağlıydı (Sarı, 2015: 175; BOA, TD, nr. 998, s. 453). Türkey'a göre ise Abdallar Cemaati Mamalı Aşireti'ne bağlıdır (Türkey, 2005: 151).

Valide Sultanlara paşmaklık olarak tayin edilen İfraz-ı Zülkadriye hassı mukataası reayası olan bu cemaat mensuplarının 18. yüzyılın hemen başlarında iskân edildikleri Ayas, Berendi ve Kınık kazalarını terk ederek Kütahya, Karaman, Maraş ve Adana eyaletlerine dağıldıkları görülmektedir (Arslan, 2014: 171). Abdallar Cemaati mensupları 1787 yılında Karaman, Seydişehir ve diğer mahallere dağılmış durumdaydılar (BOA, Maraş, nr. 2, s. 96; C.DH, 6446). Cemaat mensuplarının 1728 yılında dahi üçte ikisinin Aydın, Hamit, Bolu, Ankara ve Bursa civarında buldukları tespit edildiğine göre (Tatar, 2005: 99-100),1774 senesinden sonraki zaman diliminde

⁷⁹ Bu obanın diğer adının Tilkili olduğunu "Bekirli Obası nâm-ı diğer Tilkili" kaydından çıkarmak mümkündür (BOA, Y.EE, 37/39).

⁸⁰ Ali Rıza Yalın Tacirli Aşireti'ne mensup 24 obanın olduğunu belirtmektedir. Bunlar, Palalı, Yazmalı, Şekerli, Hiboğlu, Gününöğlü, Budaklı, Girer, Böcük, Domballı, Eloğlu, Çerçioğlu, Alcı, Gücük, Kokulu, Çırnazlı, Karabibili, Araplı, Kırmıtlı, Kabuklu, Alhanlı, Sarıhasanlı, Kalalı, Karaobalı, Devrişeli'dir (Yalın, 2000: 348-349).

Maraş ve çevresindeki nüfuslarının az olduğuna hükmetmek mümkündür. Zira yukarıda bahsedilen Maraş Ahkâm defterindeki kayıt da 18. yüzyılın sonlarına doğru yurtlarına geri dönmediklerini ve perakende halde bulduklarını belirterek bu hususu doğrulamaktadır.

2.2.2. Ahsencelü Cemaati

Kara Yuvalı Taifesi'ne bağlı cemaatlerdendir. Ahsencelü Cemaati dışında Kara Yuvalı Taifesi'ne mensup cemaatler arasında Digac, Durmuş Hacılu, Yahşi Hanlu, Taceddinlü, Kara Ayselü, Kürekçilü ve Kara Yuvalı Cemaatleri bulunmaktadır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 135-136) Kara Yuvalı Taifesi ile Avcı Taifesi'ne bağlı cemaatlere mensup reayadan bazıları 1767 senesinden biraz önce cemaatlerini terk ederek Kırşehir ve Ankara'da bulunan köylere göç etmişlerdir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105).

Ahsencelü Cemaati'den 24 nefer Asmaca mezrasında, 27 nefer Sürek mezrasında, 41 nefer de Kale-i Kitmur?'da, 30 nefer İncürlü mezrasında, 69 nefer Kilis'e bağlı yerlerde kışlamıştır. Ahsencelü Cemaati'nin kışladığı bu yerler 1776 senesinde Hafız Şuayib'in zeametine dâhildi (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.3. Alcı Cemaati

Maraş Yörükânından Alcı Taifesi'ne⁸¹ bağlı olan bu cemaat 18. yüzyılın başlarında Maraş tımar defter kethüdalığı mukataasına bağlıydı. Alcı Cemaati mensupları daha önceleri Pazarcık'taki Derbent Ağzı ile Kara Hayıt'a bağlı Yağma köyünde kışlak ve yaylak hayatı yaşamakta iken, zamanla perâkende ve perişan olarak Antep, Antakya, Kilis, Maraş nahiyelerine dağılarak buralara yerleşmişlerdi (Sarı, 2015: 126; BOA, C.ML, 31577). Cemaat, 18. yüzyılın sonlarına doğru "İfraz-ı Zülkadriye ve tevabi' " muktaasına tâbi cemaatler arasında bulunmasına rağmen 1786 yılında Bursa tarafında sakin olarak görülmektedir⁸². Alcı Cemaati mensupları bu tarihten bir müddet önce Yeni-İl voyvodalarının baskısından dolayı eski yurtlarını terk ederek Bursa'ya giderek yerleşmişlerdir (BOA, C.ML, 31577).

2.2.4. Ali Fakihlü Cemaati

Türkmân Yörükânı taifesinden olan Ali Fakihlü Cemaati'nin yaşadıkları yerler arasında Maraş, Zülkadriye kazası, Yeni-İl kazası ve Halep bulunmaktadır (Türkyay, 2005: 171). Maraş'ta Aynu'l-Arûs nahiyesine bağlı Kolmana? köyünde (Kolmana Hanı) bu cemaatin varlığı tespit edilebilmektedir (Yinanç ve Elibüyük, 1988: II, 580). Bu köy 1837 tarihinde Seyyid Ali'nin müşterek olarak tasarruf ettiği tımarına dâhildi. Cabbarzade'nin gulamlarından Rüstem adında birinin bu köyle birlikte diğer mezraların gelirlerine müdahale ettiği görülmektedir (BOA, Maraş, nr. 5, s. 59).

⁸¹ 16. yüzyılda Maraş'a bağlı konargöçer Türkmân Yörükânı arasında görülen bu taifeye Seydi Ali, Tomaluoğlu, Esenlü, Alcı, Tomalı Hacılu gibi cemaatler bağlıydı (BOA, TD, nr. 998, s. 454). Türkyay, Alcı Cemaati'nin Kılıçlı Aşireti'ne bağlı olduğunu ve Ahsendere'de iskân olduklarını belirtmiştir (Türkyay, 2005: 170).

⁸² Yeni-İl ve Türkmân-ı Halep mukataasına mensup olup perâkende olan cemaatler içerisinde 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren Bursa'da sakin Alcı Cemaati mensuplarının bulunması cemaatin buraya göç etmesinin tesadüfi olmadığını düşündürmektedir. Bu hususta bk. BOA, D.BŞM, nr. 1558, s. 2.

2.2.5. Ali Hacılu Cemaati

Ali Hacılu Cemaati mensupları Demrek ve Küreciyan Taifeleri'ne mensup olarak görülmektedir (BOA, TD, nr. 998, s. 450, 460).

Camustil nahiyesinde Kara Çoban köyü yakınlarında bulunan Zeytun Deresi, Kızıl Çağıl, Kandil Ayağı ve Kızıl Ağaç Seküsü bu cemaatin kışlak mahalleridir. Elbistan'da Ahsendere nahiyesinde Olduran mezrasını Seydiler Cemaati ile birlikte yaylak olarak kullanmışlardır (Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 91-93; 1988: II, 534). 1842 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre cemaatin 152 nefer vergi nüfusu bulunmaktadır (BOA, Maraş, nr. 5, s. 112).

Cemaat'in bazı mensupları Maraş dışında Adana eyaletine bağlı Yüreğir Kazası'nda, Bozok ve Kayseri'de yaşamışlardır (Türkay, 2005: 172; Sarı, 2015: 196).

2.2.6. Alışarlu Cemaati

Maraş sancağında Zamantı kazasına bağlı Çörmüşek nahiyesindeki Orta Viran köyünde ziraatla uğraşan cemaat mensuplarından bu köyde 14 nefer vergi nüfusu kayıtlıdır. Alışarlu Cemaati 1774 yılında Paşa Mehmed Ağa, Muhammed Ağa, Elhac Mahmud Ağa ve Ömer Ağa'nın müşterek olarak tasarruf ettikleri malikâneye mensup reayadandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 193-195).

Alışarlu Cemaati'nin Maraş çevresinde Kusun ve Hısn-ı Mansur kazaları ile Sis sancağında yaşadıkları tespit edilebilmektedir (Türkay, 2005: 173).

2.2.7. Anamaslu Cemaati

Kılıçlı Cemaati gibi Maraş Yörükânından Anamaslu Taifesi'ne bağlıdır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 22-23). İsmi Anamaslı, Anamuslu, Anamaslu be-nâm-ı Karacalu ve Anamaslu Yörüğü olarak da geçen bu cemaatin yayıldıkları saha içerisinde Maraş, Kars-ı Zülkadriye, Yeni-İl, Tarsus, Rakka, Çukurova gibi yerler bulunmaktadır (Türkay, 2005: 176).

18. yüzyılın başlarında İfraz-ı Zülkadriye mukataası cemaatleri arasında görülen Anamaslu Cemaati mensupları eşkıyalık yapmakta idi. Bir ara Kurtkulağı Debendi'ni muhafaza etmek için buraya iskân edilmişlerdir. Cemaatin büyük kısmı 18. yüzyılın ilk yarısında Aydın, Hamit, Bolu, Ankara ve Bursa taraflarına dağılmış durumdaydı (Tatar, 2005: 100-101).

1817 yılında vergi gelirleri yukarıda bahsi geçen Kılıçlı Cemaati ile birlikte Çerkes Hasan Paşazade Mir Abdi'nin malikâne olarak uhdesinde bulunmakta idi. Mir Abdi, "kanûn ve defter mucebince" cemaatin vergilerini tahsil etmek istemişse de dışarıdan müdahalelerin olduğunu Divan-ı Hümayuna şikâyet etmiş ve bu müdahalelerin önlenmesi için ferman talep etmişti. Bu husus Kalender Paşa'nın kapı kethüdası olan hassa silahşörlerinden Hüseyin Bey'e havale olunmuştu. Hüseyin Bey'in bu iki cemaatin Mir Abdi Bey'in iltizamına dâhil olmadığını belirtmesi üzerine durumun incelenmesine karar verilmiştir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 22-23).

2.2.8. Arablu Cemaati

Maraş'ta Kars-ı Zülkadriye kazasında yaşadıkları tespit edilebilen bu cemaat, Fellahlar köyü reayası ile birlikte havass-ı hümayundan Kars-ı Zülkadriye kazasına bağlı "Çeltük-i enhar-ı Kars" köyünde kışlamaktaydı. Arablu Cemaati'nin Fellahlar

köyü sakinleri ile birlikte “otundan ve suyundan” faydalandıkları bu köy malikâne olarak 1780 yılında Mirahur-ı evvel Mir Muhammed’in uhdesinde bulunmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 356).

2.2.9. Avcı Cemaati

Avcı Taifesi’ne mensup cemaatlere dendir. Avcı Cemaati dışında bu taifeye bağlı cemaatler arasında Küre Seveli, Küremanoğlu, Kara Halillü, Tonlu ve Toylu cemaatleri bulunmaktadır. Avcı Taifesi cemaatlerinin bir kısmı Kara Yuvalı Taifesi cemaatleri ile birlikte 1767 senesinden biraz önce yurtlarını terk ederek Kırşehir ve Ankara’ya gidip burada bulunan köylere yerleşmişlerdi (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105).

Avcı Cemaati’nin yaşadığı yerler arasında Antep ve Pazarcık bulunmaktadır. Cemaatten 42 nefer Ravan?’da kışlayıp Engizek Dağı yakınındaki Koç Dağı’nda yaylaya çıkmıştır. Bir diğer 42 nefer Pazarcık’ta Kürdî Kuyusu’nda, 37 nefer ise Antep’te Saru Boğasak köyünde kışlamıştır. Saru Boğasak köyünde kışlayan cemaat mensupları 10’ar nefer ve 17 nefer olarak ayrı ayrı olarak kaydedilmişlerdir. Avcı Cemaati, 1776 senesinde Avcı Taifesi’ne bağlı diğer cemaatler gibi Hafız Şuayib’in zeametine dâhil reayadandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.10. Avcı Alilü Cemaati

Maraş Yörükânından olan Avcı Alilü Cemaati’nin Kars-ı Maraş’ta bulunan mensupları Karamanlı Taifesi’ne bağlıdır⁸³. Cemaat, Şıbtacı Cemaati ile birlikte Karamanlı Yakası nahiyesine tâbi Körküme köyünde ziraatla uğraşmıştır. Mezkûr köyün vergi gelirinin dörtte biri Ali b. Şâmî mülkü geriye kalan kısmı ise tımar şeklinde tasarruf edilmekteydi. 1774 yılında Mehmed Emin adında biri Sakız Öyüğü ile birlikte Körküme köyünün de mülk kısmının mutasarrıfı durumundaydı. Dışarıdan müdahalelerin olması nedeniyle Mehmed Emin’in durumdan şikâyetçi olduğu anlaşılmaktadır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 218; Kurt, 2011: 377).

2.2.11. Avşar Cemaati

Zülkadir Yörükânı içerisinde Maraş’ta Kavurgalı, Küşne, Kızıllı, Anamaslu, Eymir ve Bozok’ta Mesudlu Taifeleri içerisinde Avşar Cemaati ismine rastlanmaktadır. Bu cemaatler önceki yüzyıllarda Adana sancağında Yüreğir ile Ankara, Bozok, Yeni-İl, Niğde, Şam ve Maraş’ta Pazarcık, Ahsendere, Gündüzlü, Sof Dağı, Zamantı gibi yerlerde yaşamaktaydı (Sarı, 2015: 210-211).

1774 senesinden sonra varlığı tespit edilen Avşar Cemaati’nin Güğercinlik nahiyesine bağlı Tumtum köyünde kışladıkları ve ziraatla uğraştıkları görülmektedir. Cemaatten bu köyde ziraatla uğraşan 29 nefer kayıtlıdır. Tumtum köyü 1792 yılında Esseyid Mehmed Ğırarî adında bir zaimin zeametine dâhildi (BOA, Maraş, nr. 3, s. 105).

⁸³ Cemaatin Maraş Yörükânı olarak kaydedilen diğer bir bölümü Çağıranlı Taifesi’ne bağlıydı (Sarı, 2015: 206).

2.2.12. Avunduklu (اوندقلو) Cemaati

Döngelili Taifesi'ne mensup olan Avunduklu Cemaati'nin yaylak mahalleri Zeytun nahiyesine tâbi Tekfur Pınarı yakınındaki Yassı Pınar mezrasıdır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 105)⁸⁴.

2.2.13. Aydoğmuşlu Cemaati

Kars-ı Maraş Yörükânından olan Aydoğmuşlu Cemaati'nin yaşadıkları yerler arasında Maraş, Kars-ı Zülkadriye kazası, Adana ve Sis bulunmaktadır (Türkay, 2005: 185). Cemaatin Maraş'ta bulunan bir kısmı Kars-ı Zülkadriye'de kışlayıp Çokak'ta yaylamaktaydı (Kurt, 2011: 338) Cemaatin diğer bir kısmı da 18. yüzyılın sonlarına doğru yine Kars-ı Maraş'a bağlı Köstere nahiyesinde yaşamaktaydı. Bunlar Toros Hisarı'nda ziraatla uğraşmışlardır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 148-149m).

2.2.14. Bahaddinlü Cemaati

Kars-ı Maraş Yörükânındandır. Kars-ı Maraş'ta Karamanlu Taifesi ile Kemallu Cemaati'ne mensup Bahaddinlü Cemaati'ne tesadüf edilmektedir. Cemaatin bir kısmı Karamanlu Yakası'nda kışlayub Köstere'de yaylamaktaydı (BOA, TD, nr. 998, s. 496, 510; Kurt, 2011: 333). H. 1186 (M. 1772/1773) senesinde Mehmed adında bir sipahinin tımarı reayasındandı (BOA, DFE. RZ, nr. 1528, s. 15; nr. 1568, s. 63; nr. 1773, s. 11; nr. 1802, s. 33; nr. 1844, s. 9; nr. 1926, s. 10; nr. 2028, s. 8).

Cemaatin yayılma sahaları içerisinde Kars-ı Maraş ile birlikte Bozok'ta bulunmaktadır (Sarı, 2015: 218).

2.2.15. Bahri Cemaati

Kars-ı Maraş'a bağlı Yörükândan olup Keçelik Taifesi'ne bağlıdır (BOA. DFE. RZ, nr. 1844, s. 9). Yaşadıkları yerler arasında Halil Viranı ve Kızıl Alan mezraları bulunmaktadır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 148; Kurt, 2011: 599). Cemaat H. 1188 (M. 1774/1775) tarihinde İsa'nın oğlu Hasan adında bir sipahinin tasarrufundaki tımara dâhildi (BOA, D.BŞM. İCH, nr. 19357, s. 5; BOA, DFE. RZ, nr. 1568, s. 69; nr. 1672, s. 13; nr. 1773, s. 12).

2.2.16. Bekişlü Cemaati

Zülkadir Yörükânından olup Çağıranlı Taifesi'ne bağlı cemaatlere dendir⁸⁵. Bekişlü Cemaati'nin yaşadıkları yerler arasında Maraş'a bağlı Kemer ve Güğercinlik nahiyeleri ile Gündüzlü ve Revan bulunmaktadır. Bu yerler aynı zamanda cemaatin kışlayıp ziraat ettiği yerlerdir (Sarı, 2015: 228). 1774 senesinden sonrasına ait kaynaklardan cemaatin bahsi geçen bu yerlerden hangisinde yaşadığını tespit etmek mümkün görünmemektedir.

Bekişlü Cemaati, 1842 yılında Çağıranlı Taifesi'ne bağlı olan Çağıranlı Cemaati ile birlikte zemet reayası idi (BOA, Maraş, nr. 5, s. 112).

⁸⁴ Avunduklu Cemaati adına Biga sancağı dolaylarında da rastlanmaktadır. Bu hususta bk. Su, 1938: 52.

⁸⁵ Çağıranlı Taifesi Maraş Yörükânından olup bu taifeye mensup cemaatler arasında Çağıranlı, Çımanlı, Cankazalu, Çirkin, Tuşlu, Yaycılar, Uzun Yusufoglu, Sarbanlı, Avcı Alilü, Tuş ma' Firuzlu, Bekişlü ma' Tirkeşlü, Sabancılı Cemaatleri bulunmaktadır (BOA, TD, nr. 998, s. 460-461).

2.2.17. Bektutlu Cemaati

Bu cemaat 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Alaüddeve Bey'in dedesi Nasırüddin Mehmed Bey tarafından yaptırılan Kadı Medresesi'ne hizmet etmekle mükellefti. Kadı Medresesi'nin adı 1510 tarihli vakfiyede Bektutiye Medresesi olarak geçmektedir. Muhtemelen medreseye hizmet eden Bektutlu Cemaati'nden dolayı bu medresenin adı Bektutiye olarak değiştirilmiştir (Baş ve Tekin, 2007: 104)⁸⁶.

Maraş Yörükânı olarak gösterilen bu cemaat Güğercinlik'te yaylaya çıkmaktaydı. 3.000 akçelik vergi gelirleri Alaüddeve Bey tarafından⁸⁷ Bektutiye Medresesi'ne vakfedilmiştir⁸⁸. 1778 tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre müderrislerden Sarı Fakihzade Mehmed Efendi ve Seyyid Feyzullah Efendi medreseye vakfedilen gelirlerin toplanmasında sorun yaşamışlardır. Medreseyi kuran vâkıfın Maraş'ta inşa ettiği mescidin imam ve hatibi olan kimseler Bektutiye Medresesi'ne vakfedilen köy, mezra ve Bektutlu Cemaati'nin gelirlerinden kendilerinin de hisseleri olduğunu iddia etmişlerse de mufassal defter ile birlikte Anadolu Muhasebesi defterlerinde bulunan kayıtlar incelendiğinde mescidin imam ve hatibinin haksız olduğu anlaşılmıştır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 320).

2.2.18. Biçerlü Cemaati

Karamanlı Dokuzu'ndan olan Biçerlü Cemaati'nin kışlak mahalleri Maraş'ta Güğercinlik nahiyesine bağlı Yumru Depe, Bostan Çukuru, Katranlık ve Kuru Pınar köyleridir. Bu köyler Güğercinlik kazasına bağlı olan Karğulık nahiyesinde idi. Geliri tımar olan bu köyler 1795 senesinde müşterek olarak tasarruf edilmekte idi (BOA, Maraş, nr. 3, s. 147).

2.2.19. Boynuyoğunlu Cemaati

Maraş'ın Afşin ilçesinde bulunan Eshâb-ı Kehf vakfı reayasından olan bu cemaat önceleri Çimelü Taifesi'ne mensup iken bu taifenin dağılmasıyla birlikte Eymir ve Küşne Taifeleri'ne dâhil olmuştur (BOA, TD, nr. 998, s. 458; Sarı, 2015: 240-241).

Boynuyoğunlu Cemaati 19. yüzyılda Afşin ve Elbistan civarında yaylak-kışlak hayatı yaşayan cemaatler arasında bulunmaktaydı (Söylemez, 2008: 167).

Cemaatin hizmet ettiği Eshâb-ı Kehf, Bizans döneminden beri kutsal bir yer olarak kabul edilmiş ve bu kutsallığını Anadolu Selçukluları, Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında sürdürmüştür. Anadolu Selçuklu Devleti ümerasından Nusretüddin Hasan 1215 yılında aslında bir mağara olan bu yere kervansaray, ribat,

⁸⁶ Bektutlu Cemaati dışında Kara Beydili (Kara Beğdik) Cemaati de bu medresenin vakfı reayasındandı. Türkmân Yörükân taifesinden olan bu cemaat 18. yüzyılın başlarında Ereğli ve Karapınar arasında bulunan Horti Hanı civarına iskân edilmiştir. Ancak iskân mahallerini terk ederek Aksaray yakınlarına gelip yerleşmişler ve burada eşkıyalık yapmaktan geri durmayarak yolları basıp yolcuların mallarını yağmalamışlardı (Halaçoğlu, 2006: 53, 101, 127). Derbentçi olan Kara Beydili Cemaati'nin yaşadıkları yerler arasında Maraş, Halep, Karaman eyaletleri ile Ereğli, Eski-İl ve Karapınar kazaları bulunmaktadır (Türkay, 2005: 393-394)

⁸⁷ Güğercinlik karyesi, Kilisacık (Kilisecik) mezarısı ve Bektutlu Cemaati "vakf-ı Medrese-i Kadı Alaüddeve Beğ der-nefs-i Mar'aş" şeklinde kaydedilmiştir ki bu ifade Alaüddeve Bey tarafından bu vakıfların tahsis edildiğini göstermektedir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 320).

⁸⁸ Aynı belgede Elbistan nahiyesine tâbi yüz nefer reayanın ziraat ettiği Güğercinlik köyünden öşür, bâd-ı heva ve diğer vergilerle birlikte 122.990 akçenin ve Elbistan nahiyesine tâbi Kilisecik mezarısından 500 akçelik öşrün medreseye vakfedildiği belirtilmiştir (BOA, Maraş, 2: 320). Medresenin diğer vakıfları için bk. Baş ve Tekin, 2007: 105-106.

zaviye ve cami yaptırarak vakfın temellerini atmıştır (Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 123). Kaynaklarda vakfın kurucusu olarak Sultan Alaaddin Keykubat'ın ismi geçmektedir⁸⁹. Dulkadirli ve Osmanlılar döneminde vakfa dokunulmamış zamanla yapılan ilavelerle de vakıf gelişmiştir. Vakfa gelir sağlamak amacıyla bir takım köy, mezra, yaylakla birlikte bazı cemaatlerin vergileri tahsis kılınmıştır. Dulkadirli Alaüddeve Bey Boynuyoğunlu Cemaati dışında Cerid ve Ebu Leyli? Cemaatleri'ni vakfa hizmet etmekle görevlendirmiştir (Baş ve Tekin, 2007: 197)⁹⁰.

Boynuyoğunlu Cemaati'nin Maraş Ahkâm defterlerindeki kayıtlarda kaç neferle Eshâb-ı Khef Vakfına hizmet ettikleri belirtilmemiş olmakla birlikte 16. yüzyıl kaynaklarında 6 neferin kayıtlı olduğu görülmektedir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 35-36; 5: 4-6; TD, nr. 998, s. 480). Bunlar Vakfa hizmetleri karşılığında adet-i çeri, bâc, adet-i ağnam, avarız gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır (Sarı, 2015: 241).

2.2.20. Buğurcuklu (Buğurculu) Cemaati

Bu cemaat Maraş Yörükânından Dokuz Taifesi'ne mensuptur (BOA, TD, nr. 998, s. 448). 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında Maraş livasında Maraş nahiyesine bağlı cemaatlerden olarak görülmektedir (BOA, DFE.RZ, nr. 1568, s. 54). Cemaat 18. yüzyılın ikinci yarısında Osman adında bir sipahinin tımarına dâhildi. H. 1208 (M. 1793/1794) yılında sahibi bulunmayan tımarlardan olarak cemaatin vergi geliri İrâd-ı Cedîd hazinesine alınmak üzere kaydedilmiştir (BOA, DFE.RZ, nr. 1568, s. 54; nr. 1743, s. 46; nr. 1802, s. 31; nr. 1948, s. 16; D.BŞM.İCH, nr. 19449-A).

2.2.21. Bulanıklı Cemaati

Maraş Yörükânından olan Bulanıklı Cemaati'nin Maraş, Kars-ı Zülkadriye ve Adana'da yaşadıkları görülmektedir (Türkay, 2005: 223). 17. yüzyılın sonlarına doğru yapılan iskân faaliyetleri sırasında iskân edildikleri mahalleri terk ederek Maraş'a gelerek Arslanlı Beli denilen yere yerleşmişlerdir. Zamanla kethüdaları olan Abdülfettahoğlu'nun ismiyle anılmaya başlanan bu cemaat İfraz-ı Zülkadriye Cemaatleri içerisinde ön plana çıkmıştır (Tatar, 2005: 104-105).

Bulanıklı Cemaati, Maraş'ta Güğercinlik nahiyesinde Kilisecik köyünde kışlamıştır. Cemaatin 149 nefer vergi nüfusu bulunmaktadır. 1795 senesinde Biçerlü Cemaati gibi bu cemaat de İbrahimioğlu Mehmed'in zeameti reayasındandı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 147).

1811 tarihli olup Adana sancağından sefere gidebilecek askerleri gösteren defterde Bulanıklı (Abdülfettahoğlu) Cemaati'nin 150 nefer çıkarabildiği kayıtlıdır. Adana sancağından toplamda 1.000 neferin talep edildiği ve Bulanıklı Cemaati'nin bu nefer sayısının 150'sini karşılayabildiği düşünülürse cemaatin bölgede güçlü bir konumda bulunduğunu söylemek mümkündür (Tatar, 2005: 104-105).

⁸⁹ Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat (1220-1237)'tir: "zıkr olan evkaf-ı Eshâb-ı Khef-i şerif merhum ve mağfur Sultan Alaüddin vakf idüb serbestlik tarikiyle tasarruf olunmasın şart idüb sonra ümerân-ı Zülkadri vali olduklarında ber-karar-ı sabık vakfiyyetin mukarrer dutub temessükler virüb badehü Alaüddeve ve Ali Beğ merhûm dahi mukarrer-nâmeler virüb tasarruf olunmuş" (BOA, TD, nr. 998, s. 479).

⁹⁰ 18. yüzyılın başlarında bu vakfın reayalarından biri Kabaklı Cemaati idi. Bu cemaat Arap aşiretlerin istilalarına karşı emniyet noktaları oluşturulmak istenildiğinde Halep'in çöl tarafında bulunan verimli topraklara sahip ve ıssız yerler olan Has Dağı ve Telü's-Sultan taraflarına iskân edilmek istenmiştir (Orhonlu, 1963: 95). Ayrıca Eshâb-ı Khef vakıfları için bk. BOA, Maraş, nr. 4, s. 35-36.

2.2.22. Çağırğanlu Cemaati

Çağırğanlu Taifesi'ne bağlı cemaatlere dendir. Taifeye ismini veren Çağırğanlı Cemaati taifenin en büyük cemaati durumundaydı. 16. yüzyıl kaynaklarında taife içerisinde *veledân-ı Çağırğan* adlı sipahilerin kayıtlı olması cemaatin dolayısıyla taifenin adını Çağırğan adındaki bir beyden almış olabileceğini düşündürmektedir (Sarı, 2015: 135).

Çağırğanlu Cemaati Türkmen taifesinden olup konargöçer halde yaşamaktaydı (Ahmed Refik, 1989: 74). Cemaatin Maraş'taki kışlak mahalli Keferdiz nahiyesinde bulunan Servi Köyü'dür (BOA, Maraş, nr. 4, s. 47). Çağırğanlu Cemaati, Bekişlü Cemaati ile birlikte 1842 yılında bir zeamete dâhildi. Çağırğanlu ve Bekişlü Cemaatleri'nin vergi nüfusu 212'dir (BOA, Maraş, nr. 5, s. 112).

Maraş dışında bulunan⁹¹ cemaat mensuplarından bir kısmı ise 18. yüzyılın ikinci yarısında Bor'da kışlayıp Sivas'ta yaylaya çıkmaktaydı. Bunlar 200 haneye sahipti (Niebuhr, 1778: II, 415).

2.2.23. Çiçeklü Cemaati

Afşar boyuna mensup olan Çiçeklü Cemaati Maraş Yörükânındandır. Çiçeklü Taifesi'ne bağlı cemaatler arasında görülen bu cemaatin ismini Çiçek Bey adında birinden almış olması ihtimal dâhilindedir⁹². Çiçeklü Cemaati'nin 18. yüzyılın sonlarına doğru Zamantı kazasına bağlı Çörmüşek nahiyesi ile bu nahiyeye bağlı olan Direklü Viran ve Hanlu köylerinde yaşadıkları tespit edilebilmektedir (Halaçoğlu, 2009: II, 546). Direklü Viran köyünün hububat gelirinin yarısı Alaüddevle Bey Zaviyesi'ne tahsis edilmiş⁹³ diğer yarısı ise tımar olarak tasarruf edilmiştir. Çiçeklü Cemaati'nden 35 nefer Direklü Viran köyünde vergi nüfusu olarak kayıtlıdır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 107).

2.2.24. Çomranlu Cemaati

Çomranlu Cemaati Kars-1 Maraş'a bağlı Köstere Yörüklerinden olup yine Kars Yörükânından Turlar Taifesine bağlı cemaatlere dendir (BOA, Maraş, 3: 148m, TD, nr. 998, s. 510). Turlar Cemaati ile birlikte Çomranlu mezrasında yaşadıkları ve ziraatla uğraştıkları anlaşılmaktadır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 148m).

Çomranlu Cemaati'ne mensup olanların yaşadıkları yerler arasında Kars-1 Maraş dışında Ceyhan Nehri kenarındaki Harami Sekisi, Güğercinlik, Sof Dağı, Yenice kale, Zeytun, Yüreğir ve Misis gibi yerler bulunmaktadır (Sarı, 2015: 270-271).

2.2.25. Dadurhanlu Cemaati

Kars-1 Maraş'a bağlı Türkmân cemaatlerden olan Dadurhanlu Cemaati, Küreciyan Taifesi'ne bağlıdır (Kurt, 2011: 356; Türkay, 2005: 263). Cemaatin 1774 senesinden önce Abdurrahman adında bir sipahinin tımarı reayasından olduğu anlaşılmaktadır. H. 1188 (M. 1774/1775) tarihinde yapılan yoklamada adı geçen mutasarrıfının olmadığı görülmektedir (BOA, DFE.RZ, nr. 1528, s. 16; nr. 1743, s. 53).

⁹¹ Yeni-İl ve Halep Türkmenlerine tabi olup Rakka iskânından sonra Anadolu'nun değişik yerlerine dağılan ve bir kısmı Adana'da Yüreğir kazasında yaşayan cemaat mensupları için bk. Tatar, 2005: 69-70.

⁹² Dulkadir Beyliği'nde mühim bir görevi bulunduğu anlaşılan Çiçek Bey hakkında bk. Sarı, 2015: 137.

⁹³ Alaüddevle Bey Zaviyesi'ne tahsis edilen diğer vakıflar için bk. BOA, Maraş, 3: 260-261; 5: 62-64.

2.2.26. Davud Hacılı Cemaati

Kars-1 Maraş sınırları içerisinde bulunan ve Maraş Yörükânından olan Davud Hacılı Cemaati, Dokuz Taifesi'ne mensuptur (BOA, TD, nr. 998, s. 448; TD, nr. 419, s. 62). 17. yüzyılın sonlarına doğru 20 hanelik nüfuslarıyla Çukurova bölgesinde de tesadüf edilen cemaatin bu kolu İfraz-ı Zülkadriye mukataasına tabi idi (Tatar, 2005: 111)

Kars-1 Maraş'ta bulunan Davud Hacılı Cemaati, 18. yüzyılın ortalarına doğru arşiv kayıtlarında “cemaat-ı Davud Hacılı” olarak geçerken, H. 1189 (M. 1775/1776) tarihli tımar yoklama defterinde “karye-i cemaat-ı Davud Hacılı” olarak kaydedilmiştir. Cemaatin bu tarihte kendi adını verdiği köyde yerleşik halde yaşadığı anlaşılmaktadır. Davud Hacılı Cemaati köyünün geliri tımara dâhil olup H. 1189 (M. 1775/1776) tarihinde Hüseyin'in oğlu Mehmed'in tımarı iken Hüseyin'in diğer oğlu İsmail'in üzerine çeribaşı kefaletiyle arz olunmuştur (BOA, A.DFE, nr. 786/21, s. 6; nr. 385, s. 2).

Yeni-İl ve Danişmendli Türkmenleri arasında da varlığına tesadüf edilen bu cemaatin yaşadığı yerler arasında Maraş'ta Bertiz, Kargılık, Maraş nahiyesi, Ahsendere, Kayseri'de Mancılık ile Adana, Sis, Berendi ve Üzeyir gibi yerler bulunmaktadır (Sarı, 2015: 276-277).

2.2.27. Dedeşlü Cemaati

Maraş Yörükânından olan Dedeşlü Cemaati Gündüzlü Taifesi'ne bağlıydı⁹⁴. Dedeşlü Cemaati'nin ismi Dedeşlü (ددشلو) (BOA, İE.ML, 5524; C.DH, 7974) ve çoğu zaman şın (ش) harfi noktasız (ددسلو) (BOA, C.ML, 16846; İE.ML, 12050; MAD, nr. 8458, s. 346) ve (ددسلى) (BOA, C.DH, 7974) şeklinde yazılmakla birlikte cemaatin isminin Dedeşlü veya Dedeşli olduğunu söylemek mümkündür.

Dedeşlü ve Selmanlu Cemaatlerine Maraş, Alacahan, Halep⁹⁵, Berriye, Besni, Sivas ve Çorum'da tesadüf edilmektedir (BOA, C.DH, 7974; MAD, nr. 8458, s. 346; Sarı, 2015: 278-279).

Dedeşlü Cemaati 18. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Çorum Sancağı'na bağlı Çorum kazasına giderek kışlamaktaydı. Ancak Çorum'daki kışlak mahallerinde bölge halkına zarar vermeleri ahalinin şikâyetine sebep olmuştur. Bu nedenle Çorum'dan eski yurtları olan Kırşehir, Car sancağı ve Çukurovaya'a iskânları için Divan-ı Hümayundan hüküm gönderilmiştir (BOA, C.DH, 7974).

Dedeşlü Cemaati Selmanlu Cemaati ile birlikte aynı mukataaya mensuptu. 1775 senesinde bu iki cemaatin Maraş'ta bulunan mensupları Cabbarzade'nin zulm ve baskısı nedeniyle perişan bir halde bulunmaktaydı. Mezkûr cemaatlerden birkaç ihtiyar İstanbul'a giderek bu durumdan şikâyetçi olmuşlardır (BOA, C.ML, 16846).

⁹⁴ 16. yüzyıl kaynaklarında Türkay'ın da belirttiği gibi Gündüzlü Cemaati ma' Değşirlü Taifesi içerisinde Dedeşlü ve Selmanlu Cemaatleri bulunmakta ise de İbnü'l-Emin tasnifinde yer alan 18. yüzyıla ait bazı arşiv belgelerinde her iki cemaat Maraş Yörükânından Gündüzlü Taifesi'ne bağlı olarak görülmektedir Karşılaştırmak için bk. Türkay, 2005: 268; BOA, TD, nr. 998, s. 444 ile BOA, İE.ML, 5524, 7972.

⁹⁵ 18. yüzyılın başlarında yılında Dedeşlü ve Selmanlu Cemaatleri'nin Kabaklar, Kılı Cemaatleri ve Eshâb-ı Kehf reayası ile birlikte “konup ve göçdükları” mahallerin reaya ve fukarasına zarar vermelerinden dolayı Halep'e iskân olunmaları ferman olunmuştur (BOA, MAD, nr. 8458, s. 346). 1731 yılında Kangal ile Hasan Çelebi arasında yeniden inşa edilen Alacahan'a yıllık 2.100 kuruş mallarıyla iskânlarının da kararlaştırıldığı görülmektedir (BOA, C.DH, 7974).

2.2.28. Demircülü Cemaati

Maraş Yörükânı taifesinden olan bu cemaatin Maraş'ta Zamantı Kazası'na bağlı Hinziri nahiyesinde bulunan Kara Pınar, Kabuluca ve Acem Viranı mezralarında varlıkları tespit edilebilmektedir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 193-195). Türkay, kışlak mahallerinin Elbistan olduğunu belirtmektedir (Türkay, 2005: 272-273)

Demircülü Cemaati, Alişarlı Cemaati gibi 1774 senesinde Paşa Mehmed Ağa, Muhammed Ağa, Elhac Mahmud Ağa ve Ömer Ağa'nın müşterek olarak tasarruf ettikleri malikâneye bağlı reayadandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 193-195).

2.2.29. Deve Abdal Cemaati

Maraş sancağında Pınarbaşı nahiyesine bağlı Gümüşgün (Deve Abdal) köyü Deve Abdal Cemaati'nin yaşadığı yerler arasında bulunmaktadır. Deve Abdal Cemaati ile birlikte bu köyde ziraatla uğraşan 17 nefer vergi nüfusu kayıtlıdır. Gümüşgün köyü Alaüddevle Bey Zaviyesi vakıfları arasında bulunmaktadır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 193; Yinanç ve Elibüyük, 1988: II, 696).

2.2.30. Develilü Cemaati

Kars-ı Maraş'a bağlı Köstere Yörüklerindedir. Kışlak mahalleri Fırakdin köyüdür (BOA, Maraş, nr. 3, s. 148-149m).

2.2.31. Digac Cemaati

Kara Yuvalı Taifesi'ne bağlı cemaatlerdendir. Maraş ve Malatya'da yaşadıkları tespit edilebilmektedir. Cemaatten 65 vergi nüfusu kayıtlı olup bunlardan 34 nefer Gündüzlü'de, 11 nefer Haruniye'ye bağlı Yarlucu mezrasında, 20 nefer ise yine Haruniye'ye bağlı Yeşil Tepe mezrasında kışlamıştır. Cemaatin yaylak mahalli Malatya'ya bağlı yerlerdir. Digac Cemaati, 1776 yılında Kara Yuvalı Taifesi'ne bağlı diğer cemaatlerle birlikte Hafız Şuayib adında birinin zeametine dâhildi ve zeametinin baş kalemi durumundaydı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.32. Dikeç Cemaati

H. 1202 (M. 1787/1788) tarihinde Maraş nahiyesinde bulunan cemaat Yusuf adında bir sipahinin tımarı reayasıydı (BOA, A.DFE, nr. 385, s. 4). Cemaatin H. 1257 (1841/1842) tarihinde Hafız Mehmed oğlu Seyyid Mehmed adında birinin tımarına dâhil olduğu anlaşılmaktadır (BOA, SRA, nr. 69, s. 6)

2.2.33. Döngeli Cemaati

Maraş, Kars-ı Zülkadriye, Rakka ve Kilis yaşadıkları yerler arasında bulunmaktadır (Türkay, 2005: 188). Döngeli Taifesi'ne bağlı cemaatlerden olan Döngeli Cemaati'nin Maraş'ta Zeytun nahiyesine bağlı Yenicekele Köyü, Çokum Söğüd ve Sekü-i Oymacık mezraları kışlak mahalleridir. Bu köy ve mazralarla birlikte aynı nahiyeye bağlı Tekfur Pınarı, Yaran Tepesi, Kösiran, Venk, Kilise Arası, Erzekiye Kalesi, Kızıl Ağa, Kuşak, Sahrınc, Kurd Sırtı, Gökçe Bel, Söğüd Aluğu, Ağlarca mezralarında da bu cemaate varlığı tespit edilebilmektedir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 121;

Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 297-299). Tekfur Pınarı, Yaran Tepesi, Kösiran mezraları 1792 senesinde Avşar, İncilü, Avunduklu Cemaatleri'nin ziraat ettikleri köy ve mezralarla birlikte müşterek olarak tasarruf edilen zeamete dâhildi (BOA, Maraş, nr. 3, s. 105). 1802 senesinde Esseyid Ahmed'in uhdesinde bulunmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 153m).

2.2.34. Duraklı Cemaati

16. yüzyıl kaynaklarında Dokuz Taifesi'ne mensup bir cemaat olarak görülen Duraklı Cemaati Camustil nahiyesinde Avşar Atlı Sekisi köyünde kışlamaktaydı (Sarı, 2015: 295).

Mukataalı cemaatlerden olan Duraklı Cemaati, 18. yüzyılın başlarında Maraş sancağında Maraş nahiyesinde konargöçer halde yaşamaktaydı (Söylemez, 2008: 170). Cemaatin adını verdiği ve reayası olduğu Duraklı Cemaati mukataası 18. yüzyılda rağbet görmeyen bir mukataa konumundaydı (BOA, C.ML, 31230). Duraklı Cemaati'nin adı günümüzde Maraş'ta hala varlığını korumaktadır (Söylemez, 2008: 170).

2.2.35. Durmuş Hacılı Cemaati

Kara Yuvalı Taifesi'ne bağlı olan Durmuş Hacılı Cemaati Haruniye ve Berendi'de yaşamaktaydı. Cemaatten 31 nefer Haruniye'ye bağlı Duşbudak mezrasında, 9 nefer Berendi'de kışlamaktaydı. Bunun dışında 221 nefer vergi nüfusu daha bulunmaktaydı. Durmuş Hacılı Cemaati, Kara Yuvalı Taifesine bağlı diğer cemaatlerle Avcı Taifesi cemaatleri gibi 1776 senesinde Hafız Şuayib'in zeametine dâhil reyadandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.36. Eymirlü Cemaati

Eymirlü Cemaati'nin 16. yüzyıl kaynaklarında varlığının tespit edilebilmesi Maraş'ta bulunan eski cemaatlerden biri olduğunu göstermektedir (BOA, TD, nr. 998, s. 425, 426, 430, 431, 438). Maraş Yörükânından Eymir Taifesi, Eymirlü Taifesi ve Andırın Eymürlüsü adında üç taife bulunmakta olup bu taifelere mensup otuzdan fazla Eymir adını taşıyan cemaat mevcuttu. Bu cemaatler Güğercinlik, Göksun, Pazarcık, Kara Hayıt, Bertiz, Andırın, Gündüzlü, Sis, Antep, Halep ve Şam gibi geniş alanlara yayılmışlardı (Sarı, 2015: 147-148, 308-309).

Eymirlü Cemaati adını taşıyan bir cemaat 1783 yılında "karye-i cemaat-ı Eymirlü" olarak kaydedilmiştir ki bu durum cemaatin yerleşik hayata geçtiğine işaret etmektedir. Cemaat bu tarihte Mehmed'in oğlu Abdi adında birinin tımar reayası durumundaydı (BOA, D.BŞM.CBL, nr. 17822, s. 2).

2.2.37. Garib Neccarlı Cemaati

H. 1187 (M. 1773/1774) yılında Maraş'ta varlıkları tespit edilebilen bu cemaatin 16. yüzyıldan beri Maraş'ta yaşadığını söylemek mümkündür⁹⁶. Dokuz Taifesi'ne mensup Maraş Yörükânından olan Garib Neccarlı Cemaati'den 161 nefer reaya

⁹⁶ 16. yüzyılda Elbistan'da Ahsendere'de Karaca Viran ve Kanlı Alanı mezralarını ziraat ettikleri görülmektedir (BOA, TD, nr. 419, s. 62 ve 64).

Güğercinlik nahiyesinde Kilisecik'te kışlayıp Kuyucak'ta yaylaya çıkmıştır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 123).

2.2.38. Gazilü Cemaati

Kars-1 Zülkadriye kazasına bağlı Sunbas nahiyesinde bulunan Sakız Öyüğü bu cemaatin kışlak mahalli idi. 16. yüzyıldan itibaren Sakız Öyüğü'nün dörtte bir geliri Tanrıverdi b. Kara Budak'ın mülkü, geriye kalan dörtte üçü ise tımar olarak tasarruf edilmekteydi. 1774 senesinde Mehmed Emin mülk kısmının mutasarrıfı idi (BOA, Maraş, nr. 2, s. 218; Kurt, 2011: 454).

2.2.39. Güzel Beğlü Cemaati

Kars-1 Maraş Yörükânından Keçelik Taifesi'ne bağlıdır. Güzel Beğlü Cemaati'nin Maraş'taki yurtları Kars-1 Maraş'tır (BOA, TD, 998: 507). Kayıtlarda Kars-1 Maraş Yörükânı olarak geçen bu cemaat tımar reayasıdır. H. 1174 (M. 1760/1761) ve H. 1184 (M. 1770/1771) yıllarında tımarın sahibi olan Seyyid Fazlı ile ilgili "na-mevcud" kaydı düşüldüğünden yapılan yoklamalarda bulunmadığı anlaşılmaktadır (BOA, DFE.RZ, nr. 1844, s. 7, nr. 2028, s. 6, nr. 1773, s. 9; nr. 1743, s. 37; nr. 1646, s. 22).

2.2.40. Halil Şeyhlü Cemaati

Kars-1 Maraş'a bağlı Köstere Yörüklerindedir. Yüreğir'de kışlayıp Kaba Ağaç'ta yaylaya çıkmışlardır. Maraş'ta bulunan İncügez, Kaba Ağaç ve Saraycık mezraları da bu cemaatin yaşadığı ve ziraat ettiği yerler arasındadır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 148m; Kurt, 2011: 102, 595, 597).

2.2.41. Hamidlü Cemaati

Maraş sancağında Maraş nahiyesinde yaşadıkları tespit edilen bu cemaatten 38 nefer 1776 yılında Kuyucak köyünde kışlamaktaydı. Bu köyün aynı zamanda yaylak olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yusuf Hacılu Cemaati'nin bu köyü yaylak kullanması iki cemaat arasında sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Kuyucak köyü bu zamanda Mehmed adında birinin tımarına dâhildi (BOA, Maraş, nr. 2, s. 239).

2.2.42. Haydarlu Cemaati

Kızıllı, Cerid, Döngeli ve Küşne Taifeleri içerisinde Haydarlu Cemaati mensupları bulunmaktaydı. Cemaatin Antep, Bozok, Sis, Kınık ile Maraş'ta Yenice kale, Ahır Dağı, Göksun, Güğercinlik ve Aynu'l-Ârûs gibi yerlere yayıldığı görülmektedir (Sarı, 2015: 343-344).

1774 senesinden sonra Maraş sancağında bulunan Maraş kazasına bağlı Aynu'l-Ârûs nahiyesinde Malap (Malablu)⁹⁷ köyü yakınlarındaki Öyücek mezrasında Haydarlu Cemaati'nin varlığı tespit edilebilmektedir. Öyücek mezrası, 1802 yılında tımar erbabından Abdülkadir'in oğlu Mehmed adında bir sipahinin müşterek olarak

⁹⁷ BOA, TD, nr. 998, s. 472'de Malablu (مالابلو) olarak yazılmıştır.

tasarrufunda bulunmakta olup tımarının baş kalemi durumundaydı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 154m).

2.2.43. İbrahim Hacılu Cemaati

Kars-ı Maraş'a bağlı Köstere nahiyesi yörüklerindedir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 148m). Cemaatin Maraş dışında yaşadığı yerler arasında Rakka, Halep, Yeni-İl kazası ve Aksaray bulunmaktadır. (Türkey, 2005: 365). Kars-ı Maraş'ta Semdek mezrasını kışlak olarak kullanmışlardır. İbrahim Hacılu Cemaati'ne kışlakları olan Semdek mezrası dışında Hurşid mezrası yakınındaki Karaca Viran mezrasında da rastlanmaktadır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 148m).

2.2.44. İmanlu Cemaati

İmanlu Cemaati Afşar boyuna mensup Maraş Yörükânındandır (Halaçoğlu, 2009: III, 1121). Cerid Bayır Cemaati ile birlikte Elbistan kazasına bağlı Ahsendere nahiyesinde bulunan Kızıl Kandil, Dere Ağzı ve Davşan Alanı köylerinde yaşayıp bu köylerde ziraat ile uğraşmışlardır. Bu köyler 1793 senesinde Mehmed Şükrü adında bir sipahinin müşterek olarak tasarruf ettiği tımarına dâhildi (BOA, Maraş, nr. 3, s. 128).

2.2.45. İncilü Cemaati

İncilü Cemaati 18. yüzyılın sonlarında Yenice kale nahiyesinde Heyik, Gerseki⁹⁸ ve Heyik Bükü köylerinde kışlamaktaydı. İncilü Cemaati ile birlikte bu köylerde kışlayıp ziraatla uğraşan 27 nefer kayıtlıdır. Bu cemaat Avşar Cemaati gibi 1792 senesinde Esseyid Mehmed Ğırârî'nin zeametine dâhil reayadandı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 105).

2.2.46. Kanlu Kavak Cemaati

17. yüzyılın sonlarında Çukurova'daki iskânlarını müteakip iskân mahallerini terk ederek Göksun'a gelip yerleşmişlerdir (Tatar, 2005: 124-125). Kanlu Kavak Cemaati, 18. yüzyılın sonlarına doğru Kars-ı Maraş livâsında bulunan Göksun nahiyesinde kendi adlarını taşıyan Kanlı Kavak köyünde yaşamaktaydı. Bahsi geçen zamanda cemaatin adının arşiv kayıtlarında "cemaat-ı Kanlu Kavak" şeklinde değil "karye-i Kanlu Kavak" olarak geçmesi cemaatin artık yerleşik hayata geçtiğini göstermektedir. Kanlu Kavak Cemaati, İfraz-ı Zülkadriye mukataası cemaatlerindedir (BOA, D.BŞM.CBL, nr. 17817, s. 3, nr. 17810, s. 3; DFE.RZ, nr. 1743, s. 121, Maraş, nr. 2, s. 96).

2.2.47. Kara Ayşelü Cemaati

Kara Yuvalı Taifesi cemaatlerindedir. Kara Ayşelü Cemaati'nin kışlak mahalli Gündüzlü idi. Cemaatten 12 nefer Gündüzlü'de kışlamıştır. Kara Ayşelü Cemaati 1776 senesinde Kara Yuvalı Taifesi ve Avcı Taifesi cemaatlerinin dâhil olduğu Hafız Şuayib'in zeameti reayasındandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

⁹⁸ 3 numaralı Maraş Ahkâm Defteri'nde Gersi (كرسى) şeklinde yazılmıştır. Bk. BOA, Maraş, nr. 3, s. 105.

2.2.48. Kara Derenlü Cemaati

Kavurgalu-yı Kars Taifesi cemaatlerindedir. Kara Derenlü Cemaati ile birlikte bu taifeye mensup olup 1774 senesinden sonra varlığı tespit edilebilen iki cemaat daha bulunmaktadır. Bunlar Saru İsalu ve Safillü Cemaatleri'dir. 1774 senesinden biraz önce aynı taifeye bağlı Kabakçı Cemaati adında bir cemaate daha tesadüf olunmaktadır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 96).

Kara Derenlü Cemaati'nin yayılma sahaları içerisinde Kars-ı Maraş, Adana, İçel, Tarsus ve Sis sancakları bulunmaktadır (Türkay, 2005: 401). Maraş'taki yurtları Kars-ı Maraş'tır. Kars-ı Maraş'ta bulunan Kaya Pınar kışlak mahalleri olup cemaatten 66 nefer burada kışlamıştır. 1787 yılında cemaatin kışlak mahalli olan Kaya Pınar Ahmed'in oğlu Seyyid İbrahim'in zeametinin baş kalemi idi. Yörükândan Abdülkerimoğlu Süleyman ve kardeşi Hacı Abdülkerim Kara Derenlü Cemaati ile birlikte bahsi geçen diğer cemaatlerin reayalarına haksız şekilde müdahale edince cemaatlerin ihtiyarları bu durumu önlemeye çalışmış ancak Abdülkerimoğlu ve kardeşi tarafından katl edilmişlerdir. Zaim İbrahim'in durumu şikâyet etmesi üzerine Maraş valisine ve kadısına 1787 yılının Kasım ayında meselenin halli için hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 90).

2.2.49. Kara Ekinciler Cemaati

Maraş'ta Pazarcık nahiyesine bağlı Taş Biçme köyü, Kara Ekinciler Cemaati'nin kışlağıdır. Cemaatin burada ziraatla uğraştığı görülmektedir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 121).

2.2.50. Kara Göncelü Cemaati

Dokuz Taifesi'ne mensup olan bu cemaat (BOA, TD, nr. 998, s. 448), H. 1203 (1787/1788) tarihinde Maraş nahiyesinde yaşamaktaydı. Kara Göncelü Cemaati aynı sene Seyyid Musaoğlu Seyyid Musa'nın adına kayıtlı tımarın reayası olarak görülmektedir (BOA, DFE.RZ, nr. 1472, s. 24; nr. 1568, s. 145; nr. 1648, s. 125; nr. 1948, s. 78). H. 1203 (1787/1788) tarihinde cemaat olarak kaydedilmişken H.1218 (1803/1804) tarihli kayıta ise "karye-i Kara Göncelü" olarak yazılmıştır (BOA, D.BŞM.İCH, nr. 19449-G, s. 2). Bu ifade Maraş nahiyesinde bulunan cemaat mensuplarının kendi adlarını verdikleri köyde artık yerleşik hayata geçtiklerini göstermektedir.

Kara Göncelü Cemaati'nin bir kısmının da Zeytun nahiyesinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Zeytun nahiyesinde bulunan cemaat mensupları 1832 senesinde aynı nahiyeye bağlı Kozcuğaz (Yoğun Oluk)⁹⁹ ile Yaylak-ı Kaya Altı mezralarında yaylamaktaydı. Bu yaylalar Esseyid İbrahim adında birinin müşterek olarak tasarruf ettiği tımara dâhil yerlerdendi (BOA, Maraş, nr. 4, s. 123-124).

2.2.51. Kara Halillü Cemaati

Avcı Taifesi'ne mensup Kara Halillü Cemaati Göksun'da yaylaya çıkmıştır. Göksun'da bulunan Nurdirek? yaylası bu cemaatin yaylak mahallidir. Nurdirek yaylası

⁹⁹ Maraş'ta Kozcuğaz nâm-ı diğer Yamac Ardı denilen bir yer daha bulunmakta olup Kara Göncelü Cemaati'nin ziraat ettiği yer Kozcuğaz nâm-ı diğer Yoğun Oluk olarak kaydedilmiştir. Karşılaştırmak için bk. Maraş, nr. 4, s. 121 ve 123.

aynı zamanda Avcı Taifesi'nin bir diğer cemaati olan Küremanoğlu Cemaati'nin de yaylağıdır. Bu yaylada Kara Halillü'den 7 nefer vergi nüfusu kayıtlıdır. Cemaat Avcı Taifesi'ne bağlı diğer cemaatler gibi 1776 senesinde Hafız Şuayib'in zeametine dâhil reayadandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.52. Kara Yuvalu Cemaati

Kara Yuvalu Taifesi'ne bağlı cemaatlerdendir. Yaşadıkları yerler arasında Gündüzlü, Kemer, Haruniye ve Gökçe Mağara bulunmaktadır. Kara Yuvalu Cemaati'nden 12 nefer Gündüzlü'de, 23 nefer Kemer köyüne bağlı Çeri Suyu mezrasında, 54 nefer Haruniye'de, 25 nefer Gökçe Mağara'da kışlamıştır. Kara Yuvalu Cemaati mensubu olduğu ve aynı isimi taşıyan Kara Yuvalu Taifesi'ndeki diğer cemaatlerle birlikte 1776 senesinde Hafız Şuayib'in zeametine dâhil reayadandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.53. Karamanlu Cemaati

Karamanlu Cemaati Dokuz Taifesi'ne mensup olup 1832 senesinde Maraş'ta Tekak nahiyesine tâbi Kızıl Viran köyünde yaşamaktaydı (BOA, Maraş, nr. 4, s. 123).

2.2.54. Karlu Cemaati

Karlu Cemaati'nin Maraş çevresinde yaşadıkları yerler arasında Tarsus, Adana, Yeni-İl Kazası (Sivas) ve Halep bulunmaktadır (Türkay, 2005: 421). Tımar reayası cemaatlerden olup H. 1188 (M. 1774/1775) senesinde bu tımarı tasarruf eden Mehmed'in oğlu Ömer'in yapılan yoklamada olmadığı tespit edilmiştir (BOA, D.BŞM. İCH, nr. 19449-G, s. 5).

2.2.55. Kesten Cemaati

Maraş Yörükânından¹⁰⁰ olan bu cemaatin Maraş ve çevresinde Maraş sancağı, Kilis ve Rakka'da sancağında Maraş kazasına bağlı olan Kemer nahiyesinde Kemer köyünde yaşadıkları tespit edilebilmektedir. Kemer köyü aynı zamanda Kesten Cemaati'nin kışlak mahallidir. Cemaatten 35 nefer bu köyde kışlamaktaydı. 1807 yılında Mustafa'nın oğlu Mehmed adında bir sipahinin tımarı reayasındandı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 221).

2.2.56. Kılıçlı Cemaati

Adana ve Tarsus ile Maraş taraflarında Kılıçlı Aşireti'nden başka iki Kılıçlı Cemaati'nin daha olduğu ve bunların farklı mukataalara mensup oldukları görülmektedir. Bu cemaatlerden biri Maraş'ta diğeri Adana ve Tarsus taraflarında yaşamaktaydı. Adana ve Tarsus tarafında bulunan Kılıçlı Cemaati "cemâathâ-yı Yörükân-ı Adana ve Tarsus ve Sis mukataası"na mensuptur¹⁰¹. Diğeri Maraş sancağına

¹⁰⁰ Türkay, Kesten Cemaati'nin Danişmendlü Türkmân Aşireti'nden olduğunu belirtmiştir. Halaçoğlu (2009: III, 1406)'nda Afşar boyuna mensup oldukları kayıtlıdır.

¹⁰¹ Tarsus sancağında Bozdoğan Yörüklerine mensup konargöçer Yörükân taifesinden Kılıçlı adında bir cemaat bulunmaktadır. Bunlar İç-İl sancağına bağlı Silifke kazasında ve civarında bulunan Kılıçlı tımarı aklamından idiler. Daha sonraları Tarsus sancağına tâbi Kusun kazasında kışlayıp aynı kazaya bağlı olan

tâbi Maraş nahiyesinde bulunan ve Anamaslu Taifesi'ne bağlı olup bir malikâne dâhilinde bulunan Kılıçlı Cemaati'dir¹⁰². Maraş'ta bulunan Kılıçlı Cemaati 1818 yılında Enderûn-ı Hassa ağalarından Çerkes Hasan Paşazade Mir Abdi Bey'in malikâne olarak uhdesinde bulunmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 4, s. 22-23m). Bu cemaatin mensuplarından bir kısmı bir müddetten beri cemaatlerinden ayrılarak Maraş'taki yurtlarını terk etmişler, Bozok ve Sivas taraflarına giderek yerleşmişlerdi. Mir Abdi Bey etrafa dağılmış ve perişan halde bulduklarını iddia ettiği cemaat üyelerinin konargöçer Yörükân taifesinden olduklarını, avarız hanesine kayıtlarının mümkün olmadığını, bu nedenle "reaya zabiti" marifetiyle asıl yurtlarına iadelerini talep etmişti. Ancak yurtlarını terk eden ve Bozok ile Sivas taraflarında bulunan Kılıçlı Cemaati mensupları Maraş'taki yurtlarına dönmek istememişlerdi. Bunun üzerine cemaat muhtarları ve oba kethüdaları ile konuya vâkıf kimselerin yardımı ile Bozok ve Sivas'ta dağınık halde bulunan cemaat üyelerinden "raiyyet ve raiyyet oğullarının" tespit edilip deftere yazılması, hazırlanan defterin mühürlenerek İstanbul'a gönderilmesi ve tüm bunlar yapılırken reayaya zulm edilmemesi hususunda 7 Şubat 1818 tarihinde ferman gönderildi (BOA, C.DH, 5064).

2.2.57. Kırgıl Cemaati

Bu cemaat adını Kırgıl ismindeki bir beyden almış olmalıdır. 16. yüzyıl kaynaklarında *veled-i Kırgıl*¹⁰³ adına rastlanması bu ihtimali güçlendirmektedir.

Maraş nahiyesine tâbi Çakal-ı Kebir köyü yakınlarındaki Çakal-ı Sagir köyü Kırgıl Cemaati'nin kışlak mahallidir. Çakal-ı Sagir köyünde aynı zamanda Domlanlu (طوملانلو)¹⁰⁴, Anamaslu ve Şarkıyan Cemaatleri'ne mensup bazı kimseler de yaşamaktaydı (BOA, Maraş, nr. 4, s. 123).

2.2.58. Kızık Cemaati

Anadolu'nun birçok yerinde Kızık adında cemaatin bulunduğu görülmektedir. Kızık Cemaati'nin yaşadığı yerler arasında Maraş, Halep, Tel Başer (Antep)¹⁰⁵, Arguvan (Malatya) gibi yerler bulunmaktadır (BOA, C.ML, 1916; Halaçoğlu, III, 2009: 1440-1445). Türkay, konargöçer Türkmân Taifesinden gösterdiği Kızık Cemaati'nin Mamalu Aşireti'nden olabileceğini belirtmiştir (Türkay, 2005: 447).

Kuyucak'ta yaylaya çıkmışlardır. Kadim yurtları Sarıkavak kazasındaki Çatak denilen yerdir. Tarsus sancağına bağlı Kılıçlı Cemaati için bk. Demir, 2012: 147.

¹⁰² BOA, MAD, nr. 10259 s. 103'te İnallu olarak, BOA, C.DH, 5064'te Ayaşlı olarak kaydedilmişse de bu cemaat 16. yüzyıl kayıtlarında Anamaslu Taifesi'ne bağlı olarak görülen "Kılıçlı" ya da "Kılıçlılu" Cemaati olmalıdır. Bu hususta bk. BOA, TD, nr. 998, s. 445-446. Ayrıca "Mukâta'a-ı cemaat-ı Kılıçlı nâm-ı diğer tâife-i Anamaslu der-livâ-yı Maraş gayr-ı ez cemaat-ı Kılıçlı an-yörükân-ı Adana ve Tarsus" kaydı da bunu göstermekte ve Adana ve Tarsus ile Maraş'ta iki Kılıçlı Cemaati olduğunu ispat etmektedir (BOA, MAD, nr. 9590, s. 104).

¹⁰³ Bk. Sarı, 2015: 402.

¹⁰⁴ Döngelili Taifesi'ne mensuptur (BOA, TD, nr. 998, s. 454).

¹⁰⁵ 16. yüzyılda Halep Türkmenleri arasında sadece bir oymağa sahip olan Kızıklar'ın nüfusu zamanla artmıştır. 17. yüzyılda Antep bölgesine yerleşmişlerdir. Bunlar Oturak-Kızık adı ile anılmışlardır. Oturak-Kızıklar 17. yüzyılın ilk yarısında Oğurca, Damlaluca, Çay-kuyu, Sakal, Kara Dinek, Yalan-koz, Üçkilise ve Taşlıca gibi köylerde sakinlerdi. Oturak Kızıklar'ın sakin oldukları bu yerler 19. yüzyılın sonlarına kadar kendi adları ile anılan bir yöre olmuştur (Sümer, 1972: 295). Sevinç bu köyler dışında Tekirsin, Hamurkesen, Koçlu ve Akçaburç köylerinin de Antep'teki Kızık köyleri olduğunu belirtmektedir. Konargöçer Kızıkların bir kısmı ise Araban ve Merzuban'da yaşamaktaydı (Sevinç, 1983: 43-44).

Kızık Cemaati'nin Maraş'taki varlığı 16. yüzyıla kadar inmektedir. 1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde Pazarcık nahiyesine bağlı Girni? ve Sayluca köylerinde "Kızıklı" Cemaati'nin ziraatla uğraştığı kayıtlıdır. Aynı defterde Şam Yörükânından Karkınan ve Kızık Cemaatleri'nin Zülkadriye toprağında yayladıkları belirtilmiştir (Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 201, 205, 597).

19. yüzyılda Maraş'taki varlıklarını ispatlayan az sayıdaki belgelerden biri Cevdet Maliye'de kayıtlı olup Pehlüvanlu Cemaati mensuplarından bir kısmının yurtlarını terk ederek Maraş'a gelmelerini konu edinmektedir. 1822 senesinde Maraş sakinlerinden olmayıp Malkara ve Kavak'ta yaşamakta olan Pehlüvanlu Cemaati reayasından bir kısmı yurtlarını terk ederek Maraş'a gelmişler ve Kızık Cemaati'nin arasında yaşamaya başlamışlardı. "Lekvanik ekrâdı perâkendesinden Malkara ve Kavak'ta sakin Pehlüvanlu mukataasını" malikâne usulü ile uhdesinde bulunduran Darüssade Ağası, yurtlarını terk eden cemaatin vergilerinin tahsili için ferman talep etmişti. Kızık Cemaati reayasına zarar verilmemesi şartıyla durumun defterdardan sorulması kararlaştırılmıştı (BOA, C.ML, 1916).

Maraş'ta Andırın'a bağlı "karye-i Kızık" adına 1850 tarihli bir kayıta tesadüf edilmektedir (BOA, MAD, nr. 22013, s. 3). Bu köy Kızık köyü olarak varlığını günümüze kadar korumuştur.

2.2.59. Kızıl Hacılı Cemaati

Avcı Taifesi'ne bağlı cemaatlerdendir. Kızıl Hacılı Cemaati'nin kışlak mahalleri Adana'ya tâbi yerler ile Sis'tir. Cemaatten 18 nefer Adana'ya bağlı yerlerde, 72 nefer ise Sis'te kışlamıştır. Kızıl Hacılı Cemaati 1776 senesinde Hafız Şuayib'in zeametine dâhil reayadandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.60. Koç Hasanlu Cemaati

19. yüzyılın başlarında Kars-ı Maraş'a bağlı Haruniye'de ve Camustil nahiyesinde yaşamaktaydılar (BOA, D.BŞM.İCH, nr. 19357, s. 4). 16. yüzyılda Haruniye'ye bağlı Örtlek mezrasını ziraat yeri olarak kullanmalarından hareketle cemaatin uzun bir süre Haruniye'de yaşadığını söylemek mümkündür (Kurt, 2011: 684). Camustil nahiyesine bağlı Hudi-yi Sagir ve Hudi-yi Kebir mezzarlarında da yaşadıkları tespit edilen bu cemaatin yaylak mahalleri Hudi-yi Kebir mezzarasıydı (BOA, Maraş, nr. 5, s. 12).

2.2.61. Kösecelü Cemaati

Harameyn evkafı reayasından olan Kösecelü Cemaati, 18. yüzyılın ikinci yarısında Maraş, Antep ve Besni'de yaşamaktaydı¹⁰⁶. 1770 yılında Üzeyir'de kışlayıp Elbistan'da yaylamaktaydılar. Maraş'ta Karamanlu ve Sekbanlar Mahalleleri'nde Kösecelü Cemaati'nden bazı kimselerin varlığı tespit edilebilmektedir. Bunlardan evkaf reayasından olup Karamanlu Mahallesi'nde sakin olan Tomasoğlu ve Binnazoğlu oğulluğu ile Sekbanlar Mahallesi sakinlerinden Murtaza, Neccaroğlu Mehmed daha önceleri vergilerini Harameyn evkafına ödediklerini ancak sipahi zümresinden

¹⁰⁶ Bu cemaatin defter-i cedîd-i hâkanîde "Araban kurbünde Besni sükkânından Ayıntab'da sâkin Kösecelü Cemaati der-livâ-yı Maraş" şeklinde kaydı bulunmaktaydı (BOA, MŞH.ŞSC, nr. 4925, s. 491). Saru Hasanlu Cemaati ile birlikte Zülkadriye Yörükânından Küşne Taifesi'ne bağlı cemaatlerdendir (BOA, TD, nr. 998, s. 455-456).

Gürünlüoğlu Mustafa ile Kösecelü Hasan'ın “bunlar tımarımız reayasıdır” diyerek kendilerinden beş on senedir vergi tahsil ettiklerini belirtmişlerdi. Bunun üzerine Yeni-İl ve Türkmân-ı Halep voyvodalığı kalemine bağlı olan Antep Kaymakamı İbrahim Ağa'ya başkalarını müdahale ettirmeden cemaatin vergilerinin tahsili emredilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC, nr. 4925, s. 491).

2.2.62. Köşker Cemaati

18. yüzyılın sonlarında Kars-ı Maraş'a bağlı Köstere nahiyesinde yaşayan Köşker Cemaati Karamanlu Taifesi'ne bağlıdır. Köstere nahiyesinde bulunan Tutarın (Pirce Pınar) mezrası bu cemaatin yaşadığı yerler arasında bulunmaktadır (BOA, TD, nr. 998, s. 497; Maraş, nr. 3, s. 148m).

Türkmân Yörükân taifesinden olan Köşker Cemaati'nin Kars-ı Maraş dışında Tarsus, Adana, Sis, Halep, Yeni-İl ve Bozok'ta Selmanlu-yı Sagir kazasında yaşadıkları görülmektedir (Türkay, 2005: 466).

2.2.63. Köşkeroğulları Cemaati

Pınarbaşı nahiyesinde bulunan Yarımca Han ve Arslan Bükü'nde bu cemaat mensuplarına tesadüf edilmektedir. Köşkeroğullarının bu köylerde ziraatla uğraştıkları görülmektedir¹⁰⁷. 1824 yılında bu köyleri ziraat eden cemaatin vergileri Haliloğlu Halil adında bir tımar erbabının uhdesinde bulunmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 4, s. 84).

2.2.64. Kürekçi Cemaati

Kürekçi Cemaati Kars-ı Maraş Yörükânından Demircülü Taifesi'ne mensuptur. Kars-ı Maraş'a bağlı Köstere nahiyesinde bulunan Kürekçi mezrasında yaşadıkları tespit edilebilmektedir (BOA, TD, nr. 998, s. 500; Maraş, nr. 3, s. 148-149m).

2.2.65. Kürekçilü Cemaati

Kara Yuvalı Taifesi'ne bağlı cemaatlere dendir. Kürekçilü Cemaati'nin yaşadıkları yerler Ada Tepe ve Esenlüce'dir. Cemaatten 6 nefer Ada Tepe'de, 10 nefer de Esenlüce'de kışlamıştır. 1776 senesinde Avcı Taifesi'ne bağlı diğer cemaatler gibi Hafız Şuayib adında bir zaimin zeametına dâhildi (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.66. Küremanoğlu (كوره مان او غلو) Cemaati

Avcı Taifesi'ne bağlı cemaatlere dendir. Küremanoğlu Cemaati'nin yaylak mahalli Göksun'da bulunan Nurdirek? mezrasıdır. Cemaatten 21 nefer vergi nüfusunun bu yaylayı kullandığı anlaşılmaktadır. 1776 yılında Hafız Şuayib'in zeameti reayasındandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

¹⁰⁷ Maraş Ahkâm defteri kaydında Köşkeroğullarının nefer sayısı verilmemiş olmakla birlikte 1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde 1 nîm, 5 çift, 5 mücerredan, 3 bennâk toplam 14 nefer kayıtlıdır (Yinanç ve Elibüyük, 1988: II, 698).

2.2.67. Küre Sevli (كوره سولى) Cemaati

Maraş'a bağlı Tekak nahiyesinde yaşayan bu cemaat Avcı Taifesi'ne mensuptur. Tekak'a bağlı Sorkun mezrası yaylakları olup bu yaylayı ziraat eden 19 nefer vergi nüfusuna sahiplerdi. Küre Sevli Cemaati taifeye mensup diğer cemaatler gibi 1776 senesinde Hafız Şuayib'in zeametine dâhildi (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.68. Muğlisalu¹⁰⁸ (موغليسالو) Cemaati

Maraş Yörükânından Anamaslu Taifesi'ne mensuptur (BOA, Maraş, nr. 5, s. 112)¹⁰⁹. Maraş Eyaleti, Kars-ı Zülkadriye Kazası ve Köstere Nahiyesi cemaatin yayılma sahaları içerisinde bulunmaktadır (Türkay, 2005: 504; Kurt, 2011: 620).

Cemaat mensuplarının bir kısmının Bakras'ta bulunan Han-ı Cedid'te derbentçi olduğu 16. yüzyıl kaynaklarında kayıtlı ise de (Halaçoğlu, 2009: IV, 1685), 18. yüzyılın ikinci yarısında bu görevlerini devam ettirip ettirmedikleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

2.2.69. Musa Fakihlü Cemaati

Oğuzların Eymür boyuna mensup olan bu cemaat Maraş Yörükânındandır (Halaçoğlu, 2009: IV, 1733). Çukurova ve Maraş'ta varlıklarına rastlanan bu cemaatin Çukurova'da bulunan mensupları 17. yüzyılın sonlarında İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlı cemaatlerden idi. Bunların 18. yüzyılın başlarında Kurtkulağı'na iskân edilmek istendikleri görülmektedir (Tatar, 2005: 131-132).

Maraş'ta bulunan Musa Fakihlü Cemaati 18. yüzyılın sonlarına doğru Bertiz nahiyesine bağlı Erücek köyü kışlamaktaydı. Erücek köyü, Musa Fakihlü Cemaati dışında başkaları tarafından da kışlak olarak kullanılmıştır. Bu köyde kışlayıp ziraat ile uğraşan 60 nefer vergi nüfusu bulunmaktadır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 71; Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 255). Musa Fakihlü Cemaati, 1786 yılında Bertizlü (Halifelü) Cemaati ile birlikte müşterek olarak tasarruf edilen bir tımarın reayası durumundaydı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 71).

2.2.70. Neccarlu Cemaati

Maraş Türkmân Yörükân taifesindedir. Maraş dışında Niğde, Halep ve Yeni-İl'de bu cemaate tesadüf olunmaktadır (Türkay, 2005: 511). Maraş nahiyesine bağlı olanları H. 1193 (1779/1780) yılında Mehmed adında bir sipahinin tımarı reayasıydı. Yapılan yoklamada tımarın sahibi Mehmed "na-mevcûd" olduğundan mezkûr tımar, 24 Temmuz 1793'te Ömer'in oğlu Muhammed'e tevcih edilmiştir (BOA, DFE.RZ, nr. 1568, s. 89; nr. 1648, s. 73; nr. 1802, s. 46).

¹⁰⁸ Halaçoğlu (2009: IV, 1685)'nda Moğol İsalu, Kurt (2011: 620)'ta doğru olmayabileceğini gösteren soru işareti ile birlikte Moğolbesalu olarak geçmektedir. Moğol kelimesindeki vav'ın (و) mim (م) harfinden sonra değil gayin'dan (غ) sonra gelmesi gerekirdi. Yani Moğol kelimesinin (مغول), İsalu'nun da (عيسىلو) şeklinde yazılması gerekirdi. Bu cemaatin isminin derleme sözlüğündeki dana, tay, kuzu gibi evcil hayvan yavruları, esmer, sessiz, bön, şaşkın anlamlarına gelen "muğal" kelimesi ile ilgisi de ihtimal dâhilindedir. Bk. TDK, 2009: IV, 3217.

¹⁰⁹ BOA, TD, nr. 998, s. 445'te Dana Boğazlıyanlu Cemaati ile birlikte "Muğlisalu ma' Dana Boğazlıyanlu" şeklinde kaydedilmiştir.

2.2.71. Orçanlı Cemaati

Kars-ı Maraş Yörükânından olan Orçanlı Cemaati 16. yüzyıldan beri Maraş'ta varlığına rastlanan cemaatlerden biridir. Cemaat, H. 1189 (M. 1775/1776) yılında Ebubekiroğlu Mahmed'in tasarrufundaki tımarın reayasıydı. Cemaatin vergi geliri daha sonraki yıllarda da farklı miktarlarda, farklı kişilere tımar olarak verilmeye devam edilmiştir¹¹⁰. 1850 tarihli nüfus defterinde "karye-i Orçan" adına rastlanmaktadır ki bu köyün adının Orçanlı Cemaati'nden geldiğini söylemek mümkündür (BOA, MAD, nr. 22013, s. 2).

2.2.72. Ömer Beğ Cemaati

Kars-ı Maraş'a bağlı olan bu cemaate Sarvandı mezrasında tesadüf edilmektedir (Kurt, 2011: 779). Ömer Beğ Cemaati H. 1187 (M. 1773/1774) yılında Ahmed adında bir sipahinin tımarı reyası idi (BOA, DFE.RZ, nr. 1568, s. 63; nr. 1648, s. 53).

2.2.73. Sadaka Demürcülü (Sadaka)¹¹¹ Cemaati

Maraş Yörükânından "Kızıllı ma' Ali Beğlü" Taifesi'ne mensuptur (BOA, TD, nr. 998, s. 458-459). Bir ara Yeni-İl Türkmenlerine dâhil edilen cemaatin daha sonra tekrar eski taifelerine katıldığı görülmektedir (Sarı, 2015: 477).

Sadaka Demürcülü Cemaati'nin 18. yüzyılın sonlarına doğru Yusuf adında bir sipahinin tımarı reyasıydı. İbrail yoklamasında Yusuf'un bulunmaması nedeniyle Sadaka Demürcülü Cemaati'nin vergi hasılıının 9 Eylül 1793 tarihinde diğer mahlûl tımarlar gibi İrâd-ı Cedîd hazinesi tarafından emaneten verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, D.BŞM.İCH, nr. 19449-A, s. 4). 1814 tarihinde cemaatin tımar reyası olarak Seyyid İbrahim'in oğlu Seyyid Mustafa'nın uhdesinde olduğu görülmektedir (BOA, DFE.RZ, nr. 2031, s. 57)¹¹².

2.2.74. Safillü (سافيللو)¹¹³ Cemaati

Kavurgalu-yı Kars Taifesi cemaatlerindedir. Taife'ye mensup olup varlığı tespit edilebilen Kara Derenlü ve Saru İsalu Cemaatleri ile birlikte Kars-ı Maraş'a bağlı olan Kaya Pınar köyünde kışlamışlardır. Safillü Cemaati'nden 10 neferin bu köyde kışladığı tespit edilebilmektedir. Safillü Cemaati, 1787 yılında Ahmed'in oğlu Seyyid İbrahim adında bir zaimin zeameti reyasındandı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 90).

¹¹⁰ Bu konu hakkında bk. BOA, DFE.RZ, nr. 1802, s. 35; DFE.RZ, nr. 1926, s. 11; nr. 1773, s. 13; nr. 1773, s. 7; nr. 1743, s. 59; nr. 1743, s. 45; nr. 1568, s. 77; nr. 1528, s. 20; nr. 1528, s. 13; D.BŞM.CBL, nr. 17817, s. 3; nr. 17810, s. 2; nr. 17797, s. 2; A.NŞT, nr. 1422, s. 58; D.BŞM.İCH, nr. 19357, s. 4; nr. 19449-G, s. 6; A.DFE, nr. 786/21, s. 6.

¹¹¹ BOA, DFE.RZ, nr. 1648, s. 49'da Sadaka olarak belirtilen cemaat ile Sadaka Demürcülü Cemaati'nin aynı olduğu tımarı tasarruf eden şahsın ve cemaatin tımar yazısının aynı olmasından anlaşılmaktadır. Karşılaştırmak için bk. BOA, DFE.RZ, nr. 1648, s. 49 ve DFE.RZ, nr. 1472, s. 31.

¹¹² Sadaka Demürcülü Cemaati hakkında ayrıca bk. BOA, KK, nr. 617, s. 2, 9, 10; A.DFE, nr. 385, s. 3; D.BŞM.İCH, nr. 19200, s. 12; DFE.RZ, nr. 1472, s. 31; nr. 1531, s. 7; nr. 1648, s. 118; nr. 1802, s. 70; nr. 1948, s. 66).

¹¹³ BOA, TD, nr. 998, s. 492'deki yazılışı esas alınmıştır. Kurt (2011: 441-442)'ta Mafillü olarak geçmektedir.

2.2.75. Sarubaş Cemaati

Eshâb-ı Kehf vakfı reayasından olan Sarubaş Cemaati, Döngeli Taifesi'ne mensup cemaatlere dendir. Boynuyğunlu, Akçakoyunlu ve adları Cerid olarak kayıtlı iki cemaatle birlikte Eshâb-ı Kehf Vakfı'na hizmet etmişlerdir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 35-36; 5: 4-6)

2.2.76. Saru Hasanlu Cemaati

Maraş Yörükânından olan Saru Hasanlu Cemaati'nin Maraş nahiyesine bağlı olanlarının Pazarcık'a tâbi Kızıl Bük'te kışladıkları ve Çomak Pazarı'nda yayladıkları görülmektedir (Halaçoğlu, 2009: V, 1962). Bunlar Küşne Taifesi'ne mensup olup 18. yüzyılın sonlarında Hasan adında bir sipahinin tımarı reayasındandı (BOA, D.BŞM. İCH, nr. 19357, s. 3; nr. 19449-A, s. 4; DFE.RZ, nr. 1568, s. 56; nr. 1648, s. 47; nr. 1743, s. 48; nr. 1775, s. 28; nr. 1802, s. 31; nr. 1948, s. 16).

2.2.77. Saru İsalu Cemaati

Kars-ı Maraş Yörükânından olup Kavurgalu-yı Kars Taifesi'ne mensuptur. Bu cemaat taifeye bağlı olan Kara Derenlü ve Safillü Cemaatleri ile birlikte Kars-ı Maraş'a bağlı Kaya Pınar'da kışlamıştır. Cemaatin Kaya Pınar'da kışlayan nefer sayısı 15'tir. 1787 yılından Seyyid İbrahim adında bir zaimin zeametına dâhil reayadandı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 90).

2.2.78. Selimlü Cemaati

Kars-ı Maraş cemaatlerindedir. Bu cemaatte seyyidlerin bulunduğu vergi muafiyeti ile ilgili bir arzuhallerinden anlaşılmaktadır. Selimlü Cemaati'ne mensup "sâdât-ı kirâmdan" olanlara H. 1259 (M. 1842-1843) senesinde vergi muafiyeti ile ilgili daha önce verilen ferman yenilenmişti. 19 Aralık 1843 tarihli olup sadarete gönderdikleri arzuhallerinden "*sahîhü'l-neseb sâdât-ı kirâmdan oldukları*" nakîbü'l-eşrafta kayıtlarının bulunduğu ve zamanla nüfuslarının arttığı anlaşılmaktadır (BOA, MVL, 106/34).

2.2.79. Selmanlu Cemaati

Maraş Yörükânından olup Dedeşlü Cemaati gibi Gündüzlü Taifesi'ne bağlıydılar (BOA, İ.ML, 5524, 7972). Bu iki cemaatin tarihi kendi adlarını taşıyan bir mukataaya mensup oldukları için birlikte takip edilebilmektedir. Selmanlu Cemaati'nin yaşadığı yerler arasında Maraş, Alacahan, Halep ve Çorum bulunmaktadır. 1775 senesinde Cabbarzade'nin baskısı nedeniyle halkın perişan olduğu anlaşılmaktadır (BOA, C.ML, 16846).

2.2.80. Seydiler Cemaati

Küreciyan Taifesi'ne mensuptur. Elbistan'da Ahsendere nahiyesine bağlı Olduran mezrası yaylaklarıdır. Cemaatten 167 nefer vergi nüfusu zeamet reayası olarak kayıtlıdır (BOA, Maraş, nr. 5, s. 112). Cemaatin kışlak mahalleri Haruniye idi. Seydiler

Cemaati'nin yaşadığı yerler arasında Sis ve Sarıçam da bulunmaktadır (Sarı, 2015: 499).

2.2.81. Sislü Cemaati

Kars-ı Maraş'a bağlı Köstere nahiyesinde yaşayan bu cemaat Yörükân cemaatlerdendir. Hurşid ve İspintay (اسپنطای)¹¹⁴ mezralarında bu cemaate tesadüf edilmektedir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 148m).

2.2.82. Süleymanlı Cemaati

Süleymanlı Cemaati'nin yaşadıkları yerler arasında Maraş'a bağlı Zamantı ve Çörmüşek nahiyeleri bulunmaktadır. Zamantı nahiyesinde bulunanları tımar reayasıdır. Çörmüşek nahiyesindekiler ise geliri Karatay Sultan Zaviyesi'ne vakfedilmiş topraklarda yaşayan vakıf reayasıdır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 237).

Zamantı nahiyesinde Kal'aluca Pirestlik ve Kal'acık (Ali Beğlü) köyleri 1793 yılından 1808 yılına kadar Mustafa'nın oğlu Mehmed adında bir sipahinin tımarına dâhil yerlendendi. Süleymanlı Cemaati'nin bu köyde 66¹¹⁵ nefer vergi nüfusu vardı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 237).

Çörmüşek nahiyesinde bulunan ve malikânesi Karatay Sultan Zaviyesi vakfına tahsis edilen Göni? köyü Süleymanlı Cemaati'nin tasarrufundaydı. Bu köyün divanisi ise diğer vergilerle birlikte tımar olarak kaydedilmiştir¹¹⁶. Zaviyenin bulunduğu yer zaviye ile aynı adı taşıyan Çörmüşek nahiyesine bağlı Karatay Sultan köyüydü (BOA, Maraş, 3: 33).

Karatay Sultan Zaviyesi, Anadolu Selçuklu Devleti'nde önemli görevler üstlenmiş olan Celaleddin Karatay tarafından yaptırılmıştır. Kervansaray olarak I. Alaeddin Keykubad döneminde yapımına başlanmış, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde tamamlanmıştır. Zamanla bu yapı zaviye haline dönüşmüş ve Osmanlı kaynaklarında Karatay Sultan Zaviyesi adıyla anılmıştır (Odabaşı, 2013: 359-362).

2.2.83. Şarkıyan Cemaati

Yuvalı Cemaati ile birlikte Taş Ağıl köyünde kışlamışlardır. Maraş ve Kuru Pınar nahiyelerinde bulunan Çakal-ı Sagır, Taş Ağıl ve Yılankuz Viranı mezralarında da yaşadıkları tespit edilebilmektedir. Cemaatin Taş Ağıl köyünde 48 nefer vergi nüfusu bulunmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 4, s. 123; Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 56, 73, 110).

2.2.84. Şıbtacı (شبتاجی) Cemaati

Karamanlu Taifesi ve Peçenek Taifesi'ne bağlı Şıbtacı ve Şıbtacılı Cemaatleri bulunmaktadır. Bunlardan Karamanlu Taifesi'ne bağlı olan Şıbtacı, Peçenek Taifesi'ne bağlı olanı ise Şıbtacılı olarak bilinmektedir (BOA, TD, nr. 998, s. 453, 496). Burada varlığı tespit edilen Şıbtacı Cemaati Karamanlu Taifesi'ne mensup olmalıdır. Bu cemaat Avcı Alilü Cemaati ile birlikte Karamanlu Yakasına tâbi Körküme köyünde

¹¹⁴ BOA, TD, nr. 998, s. 538'de İspindiye olarak yazılmıştır.

¹¹⁵ Yinanç ve Elibüyük (1988: II, 688)'de nefer sayısı 64 olarak geçmektedir.

¹¹⁶ Karatay Sultan Zaviye'ne tahsis edilen vakıflar için bk. BOA, Maraş, nr. 2, s. 33; Yinanç ve Elibüyük, 1988: II, 762, 775, 785; Odabaşı, 2013: 362-370.

yaşamaktaydı. Körküme köyünde iki cemaatten toplam 11 nefer vergi nüfusu bulunmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 218; Kurt, 2011: 377).

2.2.85. Taceddinlü Cemaati

Kara Yuvalı Taifesi'ne bağlı cemaatlere aittir. Taceddinlü Cemaati'nin yaşadıkları yerler arasında Gündüzlü, Bakras ve Hisarcık mezrası bulunmaktadır. Cemaatten 6 nefer Gündüzlü'ye bağlı Dikenli köyünde, 14 nefer Bakras'a bağlı Maraş köyünde, 5 nefer ise Hisarcık mezrasında kışlamaktaydı. 1776 senesinde Kara Yuvalı Taifesi'ne bağlı diğer cemaatler gibi Hafız Şuayib'in zeameti reayasındandı (BOA, Maraş, nr. 2: 105, 135-136, 240).

2.2.86. Tahtalı Cemaati

Maraş Yörükânından olan Tahtalı Cemaati, Gazilü Cemaati ile birlikte Sunbas nahiyesine bağlı olan Sakız Öyüğü köyünde kışlamıştır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 218; Kurt, 2011: 454).

2.2.87. Tonlu (Donlu) Cemaati

Avcı Taifesi'ne bağlı olan bu cemaate Antep'e bağlı Saru Boğasak Köyü'nde tesadüf olmaktadır. Saru Boğasak köyü Tonlu Cemaati'nin kışlak mahallidir. Cemaatten 25 nefer bu köyde kışlamıştır. Tonlu Cemaati, Kara Yuvalı ve Avcı Taifesi'ne bağlı diğer cemaatler gibi 1776 senesinde Hafız Şuayib adında bir zaimin zeameti reayasındandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.88. Toylu Cemaati

Bu cemaat Avcı Taifesi'ne mensuptur. Kışlak mahalleri Antep'e bağlı Saru Boğasak köyüdür. Cemaatten 25 nefer burada kışlamıştır. Saru Boğasak köyü aynı taifeye mensup olan Avcı Cemaati'nden 37 neferin, Tonlu Cemaati'nden de 25 neferin kışlak mahali idi. Toylu Cemaati de 1776 senesinde Hafız Şuayib'in zeameti reayasındandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.89. Turlar Cemaati

Kars-1 Maraş'a bağlı Köstere nahiyesi Yörüklerindedir. Turlar Cemaati, Kemallü Taifesi'ne bağlıdır. Köstere nahiyesindeki Çormanlı mezrasında bu cemaatin varlığı tespit edilebilmektedir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 148-149m). 19. yüzyılın ortalarında Turlar adında bir köye rastlanmaktadır ki bu köy adını Turlar Cemaati'nden almış olmalıdır (BOA, MAD, nr. 22013, s. 2).

2.2.90. Yahşi Hanlı Cemaati

Maraş'a bağlı cemaatlerden olup Kara Yuvalı Taifesi'ne mensuptur. 310 vergi nüfusuna sahip olan Yahşi Hanlı Cemaati, Kara Yuvalı Taifesi içerisinde en kalabalık vergi nüfusuna sahip cemaat konumundaydı. Kışlakları Gündüzlü olup Göksun'a bağlı Kara Çam ve Kızılca mezarlarında yaylaya çıkmaktaydılar. Avcı Taifesi ile Kara

Yuvalı Taifesi'ne bağlı diğer cemaatler gibi 1776 seneinde Hafız Şuayib'in zeametine dâhil reayadandı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

2.2.91. Yusuf Hacılı Cemaati

Türkmân taifesinden ve Maraş Yörükânındandır. 1776 yılında Hamidlü Cemaati'nin ziraat ettiği Kuyucak köyünü yaylak olarak kullanmaktaydılar. Hamidlü Cemaati ve sair ahali bunlardan korktuğu için bu köyde ziraatla uğraşmayı bırakmışlardı. Sipahi Mehmed, reayanın Yusuf Hacılı Cemaati'nden korktuğu için ziraatla uğraşmamasının tımar mahsulünün azalmasına sebep olacağını belirterek durumu Divan-ı Hümayuna şikâyet etmiştir. Konuyla ilgili Maraş valisine ve naibine gönderilen hükümde “defter-i hâkanî mucebince kanun üzere” amel olunması istenmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 239).

2.2.92. Yuvalı Cemaati

Maraş nahiyesine bağlı Toroscuk (Taş Ağıl) köyü bu cemaatin kışlak mahallidir. Bu köy aynı zamanda Şarkıyan Cemaati'nin de kışlayıp ziraat ettiği yerd. 4 numaralı Maraş Ahkâm defterinde cemaatlerin nefer sayıları verilmemişse de hüküm yazılırken müracaat edildiği anlaşılan 1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde Yuvalı Cemaati'nden 54 neferin kayıtlı olduğu görülmektedir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 123; Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 73).

2.3. Avcı (Sayyad) Taifesine Bağlı Cemaatler

Osmanlı Devleti hem merkezde hem de eyaletlerde avcı kuşlarıyla ilgili teşkilatlanma yoluna gitmiştir. Atmacacıbaşı, Çakırcıbaşı ve Şahincibaşının idaresinde bulunan atmacacılar, çakırcılar ve şahinciler merkez teşkilatına dâhil olup ulûfe alırlardı (Işık, 1991: IV, 114). Eyaletlerde de merkezdekine benzer bir teşkilat vardı. Doğancıbaşının idaresinde doğancı, çakırcı ve atmacacı bulunurdu. Doğancıbaşılığın kaldırılmasından sonra bunlar çakırcıbaşının emri altına girmiş, mahalli doğancılar da çakırcıbaşı tarafından tayin edilmeye başlanmıştır. Bunlar merkezdekiler gibi ulûfe almazlar tımar tasarruf ederlerdi. Doğancılık babadan oğula geçerdi (Özcan, 1994: IX, 488). Sonradan bu sınıfa dâhil olmak ancak padişah beratıyla mümkün olurdu (Sarı, 2015: 97).

Avcı taifesine mensup olanlar sayyad, tülekçi, dîdebân, kayacı, götürücü gibi görevlilerdi. Tülekçiler kuşların tüylerini döküp yenilerinin daha gür ve parlak çıkması ile ilgilenirdi. Kuşun tüy dökmesi ve yenilerinin çıkması yani tüy değiştirmesine “tülemek” bu işle uğraşanlara da “tülekçi” çoğul olarak da “tülekciyan” denilmekteydi. Kayacılar kuşların yuvalarını “mahall ve mevsimi” ile gözetleyip yavrularını yuvalarından (aşıyane) alırlardı. Her bir yuva için yeteri kadar kayacı tayin edilir, isimleri ve köylerinin kaydı tutulurdu. Kayacılar sarp kayalıklarda bulunan yuvalara bellerine bağladıkları iplerle inmekte yuvalardan yumurta, dişi veya erkek kuş yavrularını almak suretiyle tehlikeli bir vazife görmekte idi. Yuvalardan bir şey alamamaları halinde muafiyetlerini kaybetme durumu ile karşı karşıya kalırlardı. Bu durumda yuvaya inmek için büyük çaba harcadıklarını ancak bir şey bulamadıklarını kadının huzurunda ispat etmeleri gerekirdi (BOA, MD, 1999: III, 94; Su, 1938: 17-18). Yuvacılar, yuvaları muhafaza etmekle görevliydi (Pakalın, 1983: III, 356). Götürücüler avlanan kuşları İstanbul'a götürmekle mükelleflerdi (Özcan, 1994: IX,

488). Doğanlar hava sıcak olduğunda gönderilmez uygun hava şartlarına kadar muhafaza edilirdi. Tülekten çıkıp mevsimi geldiğinde İstanbul'a gönderilirdi (BOA, MD, 1999: II, 291). Tületmek için verilen kuşlar hariçten biri tarafından öldürülürse bunu yapan şahıstan bahası tahsil edilir "isimleri ve resimleri" de yazılarak durum merkeze bildirilirdi (BOA, MD, 1996: II, 306).

Maraş'tan İstanbul'a gönderilen doğan ve sungurlar daha sonra "görüncülemek" için hassa doğancıları ile Maraş'a geri gönderilirdi. Hassa doğancıları doğan veya sungurları Maraş'a ulaştırana kadar bu kuşların için yeteri kadar et tedarikinden yol üzerinde bulunan kadılar sorumluydu (BOA, MD, 1995: II, 119; Kurt, 2011: LII) Maraş'a ulaşan doğanlar beylerbeyi tarafından görünçlemek için bu işten anlayan kişilere teslim edilir, zamanı geldiğinde de geri gönderilirdi (BOA, MD, 1999: III, 129).

Zamantı nahiyesinde hassa-i hümayun için balaban yakalayan avcılar için düzenlenen kanundan anlaşıldığına göre her köme için beş nefer görevlendirilmekte ve bu hizmetleri karşılığında vergilerden muaf tutulmaktaydılar. Bunlar, kömeyi koruyan, azığını tedarik eden, sıçan, devlengeç ve üveyik bulup getiren görevlilerdir (BOA, TD, nr. 998, s. 571).

Avcı taifesinden olanlar avarız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf olup hariçten kimse kendilere müdahale edemezdi. Seyfi, balaban, zağanos, ispiri bâz ve doğan gibi kuşları yakalayıp beslerler ve büyük bir dikkatle muhafaza ederlerdi. Yakaladıkları kuşları doğancı başına teslim ederler ve bunun karşılığında mühürlü tezkere alırlardı. Kuşların adları, hangi yuvadan yakalandıkları, kaç cenâh¹¹⁷ kuş teslim edildiği teslim edilen tarih ile birlikte kaydedilirdi (Kurt, 2011: LII ve C. SR, 6019; BOA, TD, nr. 998, s. 570-571). Eğer av sahalarında bulunan yuvalardan kuş yakalayamazlar ise muafiyetlerini kaybetmemek için buldukları cemaat ve köy ahalisinden güvenilir kişiler ile kadının huzuruna giderek durumu sicile kaydettirirler ve muhasebe esnasında ibraz etmek üzere bu kaydı gösteren bir suret alırlardı¹¹⁸

Avcılar, kuş yakalamayıp İstanbul'a göndermezler ise "mürde-baha" denilen cezai mahiyette bir vergi verirlerdi. Bu vergi Müslümanlar için 150, gayrimüslimler için 300 akçe idi¹¹⁹. Eğer yakaladıkları kuşları gizledikleri tespit edilirse 1.000¹²⁰ akçelik "cerîmesi" alınıp doğancılıktan atılırlar, reaya statüsüne dönerler ve "kanûn-ı kadîmde ola geldiği üzere" vergilerini verirlerdi¹²¹. Bu vergiler hassa çakır ve atmacaların

¹¹⁷ Doğan, şahin ve atmaca gibi kuşların adedini belirtmek için "cenâh" tabiri kullanılırdı: "yiğirmi cenâh yarar atmaca", "beş cenâh çakır", "üç cenâh şahin" gibi (BOA, MD, 1999: II, nr. 7, s. 86, 123).

¹¹⁸ Su (1938: 17-18)'da geçen bir hükümde şu ifadeler bulunmaktadır: "...emek ve zahmet çeküb kendümüz mevzi-i mühlikeye birağub urğanlar ile inüb yuvadan mevcut yumurtadan ve dışiden ve erkekden elimüze asla nesne girmede kazıyye-i minvâl-i mezkûr üzerine olduğun ehl-i vukûf müslümanlardan tefahhus edin görün biz kelâmımıza itimat itmezler dediklerinde ehl-i vukûf vüsûk kimesnelerden nâm kimesneler Hacı Hasan'ın ve Ramazan'ın dedikleri vakidir kadîmü'l eyyâmdan Yegenler ve Köseler cemaatı Kaşıkçı nâm karyeye gelirler mevzi'-i mezbûre şikârlar mevsümünde iplerle inerler tâli'ü'n-nasib ellerine ne girse girmese de atebe-i ulyâya iledür bu sene tali'elerinde ellerine nesne girmede emekleri heba oldu deyu ala tarîkü'ş-şehade haber verdiklerinde mezkûran Hacı Hasan ve Ramazan Müslümanların vech-i meşrûh üzerine haberlerin tescil edin yeddimize suretin verin dediklerinde mâ-vaka' kayd olundu."

¹¹⁹ Zeytun, Yenice kale ve Firmos gibi yerlerde bulunan şahin yuvaları için dîdebân ve kayacı olarak görevlendirilen zımmiler bulunmaktaydı. Bu yuvalarda görevli zımmiler ikişer kişi halinde nöbetleşe görevlerini icra etmişlerdir. Bunun karşılığında cizye ve diğer vergilerden muaf tutulmuşlardır (Sarı, 2015: 100).

¹²⁰ Zamantı nahiyesinde balaban avcıları için düzenlenen kanununa göre 500 akçedir : "sayd itdiği kuşun birisin ve ikisin sağlayub göstermiye ki sonradan zahir ola gizlediği kuşun bahası deyu her cenâha beş yüz akçe alınub ve muhkem hakkından gelünüb..." (BOA, TD, nr. 998, s. 571).

¹²¹ Zamantı nahiyesindeki avcılar için düzenlenen kanunda "muhkem hakkından gelünüb sayir reâyâ gibi raiyyet kayd olunub ol gizlediği yılın dahi rüsûmu bile alunub hâssa-yı hümayûn için zabt oluna"

yemleri (taâm-baha) ve avcı taifesinden olan kişilerin maaşları (mevâcibleri) için talep edilmekteydi. Yani görevlerini yapmamaları kendilerine tanınan ayrıcalıkların ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Ayrıca sipahi veya reayadan biri hassa-i hümayuna ait kuş yuvalarından ya da avcının elinden doğancıbaşının haberi olmadan bir kuşu alırsa kuşun bahası olarak 500 akçeyi Hazine-i Âmire'ye ödemek zorunda kalırdı (BOA, C.SR. 6019; TD, nr. 998, s. 420)¹²².

Maraş'ta Kars kazası, Andırın ve Zamantı nahiyelerinde avcı taifesine mensup olanlar bulunmaktaydı. 1525 yılında Maraş dâhilinde 81 kuş yuvası bulunmaktaydı. Bu yuvalardan 41'i şahin, 3'ü bâz, 14'ü seyfi ve 23'ü ağca kuşlarına aitti. Bu yuvalarda görev yapmak üzere dîdebân ve kayacı olarak 211, sayyad olarak 131 nefer kaydedilmiştir (Sarı, 2015: 99). 1563 yılında Kars kazasında 46 cemaate mensup 543 kişinin bu görevi yaptığı kayıtlıdır (Kurt, 2011: LII). Zamantı nahiyesinde de kuşçıyan kethüdası ile birlikte on beş kıta av mahallinde 56 nefer, balaban avcısı olarak kaydedilmiştir (BOA, TD, nr. 998, s. 570). 1580 yılında 746 hane ve 270 mücerred avcı olarak kayıtlıdır. Bâz ve atmaca avcısı olarak 451, balaban avcısı olarak da 319 nefer kaydedilmiştir. Bu avcılar 18'i şahin, 6'sı atmaca ve 18'i seyfi olmak üzere toplamda 42 yuvada görev yapmaktaydılar (Sarı, 2015: 99-100).

Av sahaları hassa-i hümayuna bağlı yerler olup bu durum Maraş'ın avcı kuşlarının yakalanıp yetiştirilmesinde ve İstanbul'a gönderilmesinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Kurt, 2011: LII). Ancak zamanla avcı taifesine mensup olanların görevlerini yapmadıkları ve İstanbul'a kuş göndermedikleri anlaşılmaktadır. Maraş doğancıbaşılığı kalemine bağlı olan Karaca Arablu, Sof Ceridi ve Andırın sakinlerinden olup defterde kayıtlı ve berat ile tayin olunan hassa çakır yuvacıları ve atmaca görücüleri ile evlatları 1785 ve 1786 senelerinde İstanbul'a çakır ve atmaca göndermedikleri için hassa doğancıbaşılıklarından Osman bunlardan mürde-baha ile birlikte diğer vergileri tahsil etmek için "emr-i şerîf" talep etmiş, bu talebi kabul edilerek 1786 yılında kendisine bu hususta ferman gönderilmişti. Ancak Çakırcıbaşı Mehmed Emin, sultana sunduğu arzuhalinde, Maraş âyanından Bayezıdzade Abdullah Bey'in Maraş doğancıbaşılığı kalemine bağlı ahaliden 1783 yılından itibaren 1786 yılı dâhil dört senedir mürde-bahalarını zorla tahsil ettiğini belirtmişti (BOA, C.SR, 6019).

Kars-ı Maraş'ta bulunan avcı taifesi ile ilgili 4 numaralı Maraş Ahkâm Defteri'nde bulunan 1818 tarihli olup hassa çakırcıbaşısı Mehmed Said ve şahincıbaşısı Mehmed Arif'in arûsâne resmi ve diğer vergilerin toplanmasında yaşadıkları bir sorun nedeni ile yazıldığı anlaşılan bir hükümde avcı taifesine mensup bütün cemaatler, kuşların yuvalarının bulunduğu yerler, hangi cemaatten kaç neferin hangi görev ile görevlendirildiği belirtilmiştir. Hüküm yazılırken 1563 tarihli Kars-ı Maraş Mufassal Defteri'ne müracaat edildiği anlaşılmaktadır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31-32; Kurt, 2011: 28-42).

hükümden reaya statüsüne dönülen tarihten itibaren değil içinde bulunulan senenin vergilerinin de talep edildiği görülmektedir (BOA, TD, nr. 998, s. 570-571). Ayrıca Avcılık kanunları için bk. EK-4.

¹²² Bu tip ağır cezalar Osmanlıların avcılığa ve av kuşlarına ne kadar önem verdiklerini göstermektedir. Bu durum sadece av kuşları ile ilgili olmayıp aynı şekilde av sahaları (şikâr-gâh) için de geçerli idi. Osmanlı padişahları ava gidecekleri zaman avlanacakları yerlerde (şikâr-gâhlar) başkalarının tazı, zağar, atmaca ve doğan ile avlanmasını yasaklardı. Av yerlerine yakın yerlerde tazı, zağar ve doğan beslemelerine de izin verilmezdi. Bu şekilde av sahası korunmuş olurdu (BOA, MD, 1999: II, 247 ve 347).

2.3.1. Ağca Avcılı¹²³

Kars-1 Maraş Yörükânından olup Karamanlu Taifesi'ne bağlı cemaatlere dendir (BOA, TD, nr. 998, s. 497). Delü Höyük'te bulunan şahin yuvalarında bu cemaatten 7 nefer kayacı ve dîdebân olarak görev yapmıştır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 32).

2.3.2. Akbeğlü Cemaati

Kars kazasına bulunan Kemallu Cemaati içerisinde Akbeğlü Cemaati'ne tesadüf edilmektedir (BOA, TD, nr. 998, s. 509). Bu cemaatten 6 nefer götürücü vazifesi görmekteydi. 10 nefer Güllüce'de, 7 nefer de Kırbad?'ta bulunan şahin yuvalarında kayacı ve dîdebân olarak görev yapmıştır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31-32)

2.3.3. Avretlü Cemaati

Karamanlu Taifesi'ne bağlı cemaatlere dendir. Avretlü Cemaati'nden bâz ve atmaca yuvalarında dîdebân olarak görevli neferler bulunmaktaydı. Bunlardan Cebel-i Boluca ve Çağılgan'da bulunan bâz yuvaları için 6 nefer, Kahtik'te bulunan hem bâz hem de atmaca yuvaları için 3 nefer görevliydi. Ayrıca Cebel-i Hudi'de bulunan atmaca yuvaları da bu cemaatin av sahalarına dâhildi (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

2.3.4. Babiklü Cemaati

Kars-1 Maraş Yörükânından olan Babiklü Cemaati Selmanlu Taifesi'ne mensuptur (BOA, TD, nr. 998, s. 503). Cemaatten 11 nefer avcı olarak kayıtlıdır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

2.3.5. Bahalu Cemaati

Kars-1 Maraş Yörükânından Karamanlu Taifesi'ne bağlı cemaatlere dendir (BOA, TD, nr. 998, s. 496). Daru Deresi civarında bulunan atmaca yuvalarında dîdebân olarak 4 nefer görev yapmıştır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

2.3.6. Bahrili (Bahrilü) Cemaati

Bahrilü Cemaati mensuplarından bazıları 17. yüzyılın ortalarına doğru Sis ve çevresinde yaşamaktaydı. Bunlar Yeni-İl Türkmenlerinden olup Sis dışına eşkıyalıkları nedeniyle iskân edildikleri Rakka ve Tarsus'un Kuştimur nahiyesine dağılmışlardı (Tatar, 2005: 68-69).

Avcı taifesine mensup olanları Kars-1 Maraş Yörükânından Kemallu Cemaati'ne bağlı cemaatler içerisinde bulunmaktadır¹²⁴. Bahrilü Cemaati'nin kışlak mahalli İskefne

¹²³ 4 numaralı Maraş Ahkâm defterinde "Ağca Karacalı" (BOA, Maraş, nr. 4, s. 32), Kurt (2011: 36)'ta Ağca Akarcılı, BOA, TD, nr. 998, s. 497'de Ağca Evcilü, Halaçoğlu (2009: I, 29)'nda, Ağca Avcılı olarak geçmektedir. Bu cemaatin adını Ağca Avcılı olarak okumanın daha doğru olacağı görülmektedir. Maraş Ahkâm defterlerinde yer alan avcı taifesine bağlı bunun gibi birçok cemaatin adının hatalı yazılmış olması mufassal tahrir defterlerine müracaat olunduğunda kâtibin bu isimleri yanlış okumasından ve yazmasından kaynaklanmış olmalıdır.

¹²⁴ BOA, TD, nr. 998, s. 509. Tımar Ruznamçe defterlerinde Kars livasında Keçelik Taifesi'ne bağlı Bahri adında bir cemaat bulunmaktadır ki bu iki cemaat farklı taifelere mensup olmalarına rağmen aynı

köyüdür. Bu cemaatten avcı taifesine mensup 11 nefer kayıtlıdır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

2.3.7. Balabanlu Cemaati

Kars-ı Maraş Yörükânından Karamanlu Taifesi'ne bağlıdır. Cemaaten 33 nefer avcı Kars-ı Maraş dağlarında bâzha-yı sefid (akdoğan) ve ispiri avlamakla, 8 neferi Gezid'te¹²⁵, diğer 8 neferi Beşiklü'de bulunan şahin yuvalarında kayacı ve dîdebân olarak görevliydi (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

2.3.8. Bostancı Cemaati

Türkey, bu cemaatin Mamalu Aşireti'ne mensup olduğunu ve Maraş, Adana, Sis, Sarıçam Kazası, Zülkadriye Kazası, Kayseri Sancağı ile birlikte Anadolu'nun farklı yerlerine yayıldıklarını belirtmiştir (Türkey, 2005: 214). 16. yüzyıl kaynaklarında Bostancıyan Taifesi'ne bağlı en büyük cemaat durumunda olan Bostancıyan Cemaati'nin adı geçmektedir. Muhtemelen Bostancıyan Cemaati bu taifeye mensup bahsi geçen cemaatin bir devamıdır. Bostancıyan Taifesinin dağılması ile birlikte taifeye mensup cemaatler Küşne Taifesi'ne dâhil olmuşlardı. Bunlar Kınık, Berendi ve Ayas'ta kışlayıp Göksun ve Zamantı'da yaylamaktaydı (Sarı, 2015: 238).

Kars-ı Zülkadriye'deki yaşayanlarından avcı taifesine mensup olanlar bulunmaktaydı. Ebr Beli'nde bulunan seyfi yuvaları için 10 nefer, Göynücek'te bulunan seyfi yuvaları için de 4 nefer kayacı ve dîdebân olarak görevlendirilmiştir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 32).

2.3.9. Bunsuz Cemaati

Andırın nahiyesine tâbi olan bu cemaat Haruniye Yörükânındandır. Bunsuz Cemaati'nin bir kısmı avcı (sayyad) taifesine mensuptur. Diğer bir kısmı ise tımar reayasıdır. Avcı taifesine mensup olanları Karacalu Taifesi'ne bağlı olup Düldül Dağı'nda yaylamakta olduklarından Düldül Bunsuzu olarak adlandırılmışlardır. Şah Düldül, Düldül, Sarukaya, Dişçikaran ve Dumanlu Şahin'de avlanmışlardır. Şah Düldül'de bulunan şahin yuvaları için 24 nefer, Düldül Dağı'nda bulunan Sarukaya ve Dişçikaran'da 15 nefer, Kartal Kayası'nda 8 nefer, Düldül Dağı'nda 6 nefer, Dumanlu Şahin'de 5 nefer kayacı ve dîdebân olarak görevli idi (BOA, Maraş, nr. 4, s. 32; Sarı, 2015: 246).

Bunsuz Cemaati'nden Ayrı Damlu ve Fakihlü Cemaatleri ise tımar reayası idi (BOA, Maraş, nr. 4, s. 122; Kurt, 2011: 701-703).

2.3.10. Çona Cemaati

Kızıllı Taifesi'ne bağlı cemaatler arasında görülen ve Maraş Yörükânından olan Çona Cemaati'nin kışlak mahalleri Sarı Ağaç, Ayas ve Kınık idi. Cemaat yaylak olarak Göksun'daki Kömür Deresi'ni kullanmaktaydı (Sarı, 2015: 272).

kökene sahip olmalıdır. Bk. BOA, DFE.RZ, nr. 1844, s. 9. Türkey, Bahrili Cemaati'nin Afşar Aşireti'ne (Bahrili Afşarı) bağlı olduğunu belirtmiştir (Türkey, 2005: 191).

¹²⁵ Gezid-i Kebîr ve Gezid-i Sağır Meğelgin'e bağlıydı (BOA, TD, nr. 998, s. 518-519).

Maraş Yörükânından olan bu cemaatten Kayranlu, Karı Sis ve Çinçin’de 7 nefer kayacı ve dîdebân olarak şahin yuvalarında görevli idi. Kayranlu’da bulunanlar nöbetleşe hizmet etmekte idiler (BOA, Maraş, nr. 4, s. 32).

2.3.11. Gömanlı Cemaati

Avcı olarak kaydedilen cemaat üyeleri Kars-ı Maraş Yörükânından Keçelik Cemaati’ne bağlı olmalıdır (BOA, TD, nr. 998, s. 507). 3 nefer avcı olarak kaydedilmiştir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31)

Avcı olarak kaydedilen neferleri dışında kalanların tımar reayası oldukları görülmektedir. H. 1218 (M. 1803/1804) tarihinde Osman adında birinin tımarına dâhil cemaatlerdendi. Tımarı tasarruf eden Osman yapılan yoklamada bulunmadığından tımarı “mülâzımına arz olunmak üzere arz olunacak tımârhâdan” olarak kaydedilmiştir (BOA, D.BŞM.İCH, nr. 19449-G, s. 5).

2.3.12. Haruniye Karacalusu Cemaati

Maraş ve çevresinde Karacalu adını taşıyan çok sayıda cemaat bulunmaktadır. Bu cemaatlerin isimleri Dulkadirli Beyliği’nin kurucusu Zeyneddin Karaca Bey ile ilgili olmalıdır. Cemaatlerin yayılma sahaları Maraş, Bozok, Kayseri, Halep gibi Dulkadirli Türkmenlerinin yaşadığı geniş bir sahadır. Maraş’ta Kars-ı Maraş, Andırın ve Göksun’da yaşadıkları tespit edilebilmektedir (Sarı, 2015: 383).

Kars-ı Maraş’ta bulunan cemaat mensupları Haruniye Karacalusu olarak bilinmektedir. Haruniye Karacalusu Cemaati’nden 5 nefer avcı olarak kaydedilmiştir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

2.3.13. Hasanlı Cemaati

Bu cemaat Maraş’a bağlı Kars-ı Maraş dâhilinde Andırın’a tâbi Yörükân cemaatlerden olup Osmanlı Cemaati’ne mensuptur. Cemaatten 11 nefer avcı olarak kaydedilmiştir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

Kars-ı Maraş’a bağlı Köstere nahiyesinde Güni Ağıl mezrası, Karaca Viran mezrası ve Atma Viranı mezralarında da bu cemaate tesadüf edilmektedir. Karaca Viran mezrasını İbrahim Hacılı Cemaati ile birlikte, Atma Viranı mezrasını ise Şeyhlü Cemaati ile birlikte tasarruf etmişlerdir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 148m).

2.3.14. Kara İshaklı Cemaati

Kırk Kuyu’da bulunan şahin yuvalarında kayacı ve dîdebân olarak 11 nefer, Cebel-i Yıvaca’daki atmaca yuvaları için dedîdebân olarak 4 nefer görev yapmıştır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

“Kiçi be-nâm-ı Kara İshaklı” olarak kaydedilen bir cemaat de Tiken Pınarı denilen yerde bulunan şahin yuvalarında avlanmaktaydı. Kiçi Cemaati’nden 9 nefer bu av sahasında kayacı ve dîdebân olarak görev yapmıştır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

2.3.15. Karaca Osmanlı Cemaati

Bu cemaatten atmacacı ve tülekçi olarak 48 nefer görevliydi (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

2.3.16. Köpeklü Cemaati

Karamanlu Taifesi'ne bağlı cemaatlere dendir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31). Kars kazasında bulunan Köpeklü Cemaati'nin diğer adı Selmanzadelü idi (BOA, TD, nr. 998, s. 495). Cemaatin bir kısmı avcı taifesine bağlı olup diğer bir kısmı da tımar reayasıydı. Avcı taifesine mensup olanlardan 9 nefer Almalu'da bulunan şahin yuvalarında kayacı ve dîdebân olarak görev yapmıştır. Burada bahsi geçen Almalu "Almalu-yı diğer" olarak kaydedilmiş olup muhtemelen Tomalu Hacılı Cemaati'nin av sahası olan Almalu'dan ayırmak için böyle bir tabir kullanılmıştır.

Tımar reayası olanlar Kars-ı Maraş'a bağlı Köstere nahiyesinde bulunan Küplüce mezrasında yaşamaktaydılar. Bu mezra 1787 yılında Mehmed adında bir sipahinin müşterek olarak tasarruf ettiği tımarının baş kalemi durumundaydı. Andırın nahiyesinde tımar tasarruf eden Ömer'in oğlu Mikdad adındaki sipahinin bu mezraya müdahale etmesi şikâyet konusu olmuştur (BOA, Maraş, nr. 3, s. 83-84).

2.3.17. Meğelgin Köselü Cemaati

Kars-ı Maraş Yörükânından olan bu cemaatten Toy Alanı ve Bademlü ve Gelin Köyüğü'nde toplam 34 nefer şahin yuvalarında kayacı ve dîdebân olarak görev yapmıştır. Çağırğan, Uzun Kaya ve Barmaksuz'da Akbeğlü Cemaati ile birlikte 43 nefer aynı şekilde kayacı ve dîdebân olarak görevli idi (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31-32).

2.3.18. Saçma Reb'i Cemaati

Kars-ı Maraş Yörükânından Andırın Osmanlısı'na bağlıdır. Saçma Reb'i Cemaati Andırın'da kışlayıp Geben ve Sis'te yaylaya çıkmaktaydı. Bu cemaate mensup Gevherli Bölüğü'nden 32 nefer avcı olarak kayıtlıdır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31; Sarı, 2015: 477).

2.3.19. Saruca Mesudlu Cemaati

Andırın Yörükânından Andırın Eymürlüsü olarak bilinen Eymirlü Taifesi'ne bağlıdır (BOA, TD, nr. 998, s. 438). Selim? de bulunan şahin yuvaları için kayacı ve dîdebân olarak 14 nefer görevli idi (BOA, Maraş, nr. 4, s. 32).

2.3.20. Tatarlu (Tatarlar) Cemaati

Kars kazasına tâbi avcı cemaatlere dendir. Bu cemaatten 44 nefer avcı olarak kayıtlıdır. 16 nefer de ayrı olarak Bahadır, Yeni Yıva ve Gök İn adlı üç kıta av sahasında bulunan şahin yuvaları için kayacı ve dîdebân olarak kaydedilmiştir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

Tatarlu Cemaati Savrun ve Karamanlı Yakası'nda kışlayıp Mağara'da yaylaya çıkmaktaydı (Sarı, 2015: 525-526).

2.3.21. Tomalu Hacılı Cemaati

Biri Zakirlü diğeri Alcı Taifesi'ne bağlı iki Tomalu Hacılı Cemaati'ne tesadüf olunmaktadır (BOA, TD, nr. 998, s. 454 ve 489). Zakirlü Taifesi'ne bağlı olan Kars-ı Maraş Yörükânındandır. Bu cemaat hassa-yı hümayun için yıllık 50 adet keman (yay)

kabzası yapmakla mükellefti. 998 numaralı Tahrir defterinde cemaat için “*mezkûrlar beher senede hâssa-i hümâyûn için elli kabza kemân virirler kadîmü’l-eyyamdan berü bu hıdmeti ide gelüb Alaü’-devle Beğ merhûmdan temessükleri vardır*” kaydı düşünülmüştür. Bu mükellefiyetlerinin 1774 senesinden sonra devam edip etmediği bilinmemektedir (BOA, TD, nr. 998, s. 489). Alıcı Taifesine bağlı cemaatler içerisinde görülen Tomalu Hacılı Cemaati de Maraş Yörükânı olarak kaydedilmiştir (BOA, TD, 998: 454).

Tomalu Hacılı Cemaati’nden Kars kazasında bulunanlardan avcı (sayyâd) taifesine kayıtlı 21 nefer bulunmaktadır. Bunlar Almalu ve Armud Alanı’nda bulunan şahin yuvalarında kayacı ve dîdebân olarak görev yapmışlardır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 31).

2.3.22. Zakirlü Cemaati

18. yüzyılın ikinci yarısında Kars-ı Maraş kazasına bağlı Savrun nahiyesinde yaşamakta olan bu cemaat Zakirlü Taifesi’ne mensuptur¹²⁶. Cemaatten avcı taifesine mensup olanların av sahaları Akbeğlü Cemaati ile birlikte Kötün idi. Bu cemaatlerden kayacı ve dîdebân olarak görevli 7 nefer bulunmaktadır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 32).

Zakirlü Cemaati’nin yurtları arasında Kal’a-i Valnas ve Meydan mezarları da bulunmaktadır. Bu mezarlar “*Zâkirlü oğlanlarının eşküncilik tarikiyle*” mülkleri olup kendi tasarruflarında bulunmaktaydı¹²⁷. 1774 yılında mezrayı Zakirlü Cemaati ile birlikte zirat edenlerin vergileri Mehmed’in oğlu Dünder’in tasarrufundaydı. Sunbas nahiyesinden Osman’ın oğlu Yusuf’un bu mezraya müdahale etmesi şikâyet konusu olmuştur (BOA, Maraş, nr. 2, s. 186).

2.4. Aşiret ve Cemaatlerin Nüfusu

2.4.1. Aşiretlerin Nüfusu

Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerin nüfusları ile ilgili arşiv belgeleri 19. yüzyılın ortalarında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle Maraş ve çevresindeki tüm aşiret ya da cemaatlerin çalışmanın sınırları içerisindeki nüfuslarına ulaşmak mümkün olmamaktadır. Tespit edilebilenler de ancak dağınık haldeki belgelerin taranması ile ortaya çıkarılabilmektedir. Bu belgeler daha çok tahmini hane sayılarını içermektedir.

Aşiretlerin nüfusu değerlendirilirken hane olarak verilen nüfuslarının genellikle kabul gören beş kat sayısı ile çarpılması yoluna gidilmemiştir. Çünkü Maraş ve çevresinde hane sayısı ve erkek nüfusu verilen aşiretlerin çoğunda hane başına düşen erkek sayısının dört civarında olduğu görülmektedir. H. 1267 (M.1850/1851) yılında Sinamillü Aşireti’ne bağlı köylerde hane başına düşen erkek sayısı 4,08, Kılıçlı Aşireti’nin yerleşik olduğu köylerde 3,45, Çakallı Aşireti’nde 4,91’dir. 1853 yılında Bozdoğan Aşireti’nde hane başına düşen erkek sayısı ise 4,01’dir. Aynı yıl Tacirli ve

¹²⁶ Zakirlü Taifesi’ne bağlı bu cemaat dışında Firuzlu, Seydi Hacılı an cemaati Firuzlu, Beğlü an cemaat-ı Firuzlu, Hoca Fakihlü, Gündoğdulı, Baraklı, Kütünlü, ‘Alışarlı, Şeyhilü, Çobanlı, Celaloğlu, Davudlu, Kadı Hacılı, Şemsüddin, Toyoğlu, Hüseyinlü, Eyne Beğlü tâbi’-i Hüseyinlü, Kutlu Beğlü, Obalı, Tomalu Hacılı, Zakirlü veledân-ı Zakir, Veled-i Sarı, Selman Fakihlü, Kalılı, Aynanlı, Veled-i Emin, Çerçi Alilü, Ahşamlı, Camuscıyan, Turunculu, Sofuluyan, Şemseddinlü, Aralık tâbi’-i Kayacı gibi cemaatler bulunmaktadır (BOA, TD, nr. 998: 488-490; Kurt, 2011: 14-15).

¹²⁷ BOA, TD, nr. 998: 489’da “*Bu zikr olan cemaat veledân-ı Zâkir olub ve ellerinde emlâki olub evvel mukabelede sefer-i hümâyûn vaki oldukça otuz nefer nefer çerileri eşe gelmişlerdir sair reâyâ gibi değildir*” kaydı düşünülmüştür. Ayrıca bk. BOA, TD, nr. 998, s. 540.

Cerid Aşiretleri'nde ise 3,16'dır. Yani 1850-1853 yılları arasında bu aşiretlerde hane başına düşen ortalama erkek sayısı 3,92'dir. Dolayısıyla dörde yakın erkeğin olduğu bir hanede bir kadının olması mantıklı görünmemektedir. Bu nedenle aşiretlerin nüfusu verilirken hane sayısını beş ile çarparak tahmini nüfus vermek yerine sadece hane sayıları üzerinden tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Aşiretlerin yerleştiği köylerin ya da aşiretlere bağlı obaların hane sayıları incelendiğinde hane sayısı en fazla köy ya da obanın her zaman en fazla nüfusa sahip olmadığı görülmektedir. Mesela H.1267 (M. 1850/1851) tarihinde Çakallı Aşireti'nin sakin olduğu köylerden Hasan Ağa köyü 29 hanede 123 erkek nüfusa sahipken, Farhuşoğlu köyü 21 hanede 127 erkek nüfusa sahipti. 1865 yılında Cerid Aşireti'nden Bekir Obası'nın 40 hanede 153 nüfusu, Azizli Obası'nın ise 46 hanede 139 nüfusu bulunmaktaydı. Aşağıda aşiretlerin nüfusları incelenirken bu hususlar göz önünde bulundurularak daha sıhhatli sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Aşiretlerin nüfus yapıları incelendiğinde nüfusun yaş gruplarına göre *sabi* (çocuk), *tüvana* (genç), ve *müsinn* (yaşlı) olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu yaş gruplarının hangi yaş aralıklarını kapsadıklarını kesin olarak ortaya koymak mümkün olmamakla birlikte yaklaşık değerler vermek mümkündür. Mesela 21557 numaralı Maliyeden Müdevver defterde 13 yaşı için *sabi* ifadesi kullanılırken 21841 numaralı bir başka defterde 12 yaşı için *tüvana* ifadesi kullanılmıştır. Dolayısıyla bahsi geçen ilk deftere göre sabilik 13 yaşının doldurulmasıyla bitmekte 14 yaşından itibaren tüvanalık başlamaktadır. İkinci deftere göre ise sabilik 11 yaşının dolmasıyla bitmekte, 12 yaşından itibaren tüvanalık başlamaktadır. Dolayısıyla sabilik 1 ila 12/14 yaşlarına kadarki dönemlerini kapsadığını söylemek mümkündür. Aynı durum tüvanalığın bittiği yaş için de geçerlidir. 21841 numaralı defterde 40 yaşında vefat eden Mehmed b. Boz Ali için *müsinn*, 21557 numaralı defterde ise aynı yaşta vefat eden Ali b. İsmail için *tüvana* ifadeleri kullanılmıştır. Bu durumda 21841 numaralı deftere göre tüvanalık 39 yaşının sonuna kadar olup 40 yaş ile birlikte *müsinnlik* başlamaktadır. Dolayısıyla bu deftere göre *tüvana* denilen genç kesim 12 yaşından 40 yaşına kadar olan nüfusu kapsamaktadır. 21557 numaralı defterde ise 40 yaşı için *tüvana* ifadesi kullanılmasından ve 41 yaşının *müsinn* olarak kabul edilmesinden hareketle bu deftere göre tüvanalığın 14 yaşında başlayıp 41 yaşına kadar sürdüğünü söylemek mümkündür¹²⁸.

Nüfusun fiziksel görünümü ile ilgili tespitler yapılırken kullanılan ifadeler boy için kısa, orta, uzunca, uzun, bıyık ve sakal için kara, kumral, kırca ve ak şeklindedir. Bıyığı yeni çıkmaya başlayanlar için "ter" bıyık ifadesi kullanılmıştır. Kırca sakallı ve ak sakallı olarak betimlenen kişilerin fiziki durumlarında az da olsa bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Zira "kırca" ifadesinin aklaşmaya başlayan sakalı ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Kırca sakallı olarak nitelenenlerin yaşları da ak sakallı yaşlılara göre daha azdır. Uzun ve uzunca boylu arasında da benzer bir fark bulunmaktadır. Uzunca boylu olarak nitelenen kişiler orta boylular ile uzun boylular arasında uzun boylu olanlara daha yakın kişiler olmalıdır¹²⁹. Boy ve yaş için kullanılan ifadelerin o zamanın değer yargılarına göre olduğuna dikkat edilmelidir. Günümüzde 40-41 yaşındaki birisi için yaşlı ifadesini kullanmak doğru olmayacaktır. Ancak nüfus defterlerinde *müsinnliğin* (yaşlılığın) bu yaşlarda başladığı görülmektedir. Bu durum ortalama yaşam sürelerinden kaynaklanmış olmalıdır.

¹²⁸ Bu yaş gruplarının üst sınırını mukayese etmek için bk. BOA, MAD, nr. 21557, s. 4 ve nr. 21841, s. 12.

¹²⁹ Güngör, 1939 senesinde Yörükler ile ilgili yaptığı tetkiklerde 9 Yörük grubunda kadınların ortalama boylarının 1.569 mm. erkeklerin ise 1.665 mm. olduğunu tespit etmiştir. Bu hususta bk. Güngör, 1941: 11-14).

Arşiv belgeleri dışında aşiretlerin nüfusunu tespit etmeyi mümkün kılacak çok sayıda kaynak bulunmamaktadır. Az sayıdaki kaynaklardan biri Dr. Patrick Russell'ın Carsten Niebuhr'a gönderdiği aşiretlerin hane sayıları ve yaşadıkları coğrafya hakkında bilgi veren mektubudur¹³⁰. Niebuhr'un Russell'a dayanarak aşiretlerin hane sayılarını, yaylak ve kışlak mahallerini verdiği listenin tutarlı olup olmadığı üzerinde durulmalıdır. Mesela Reyhanlı Aşireti'nin 1766 yılında 2.000 haneye sahip olduğunu belirtirken (Niebuhr, 1778: II, 415), 175 numaralı Mühimme defterindeki 1777 tarihli bir kayıta da aynı aşiretin 2.000 haneden fazla nüfusa sahip olduğu görülmektedir (BOA, MD, nr. 175, s. 415). Ancak Lek Aşireti ile ilgili verdiği 1.000 rakamı mantıklı görünmemektedir. Bu aşiret 19. ve 20. yüzyıla ait kayıtlarda küçük aşiretlerden biri olarak görülmektedir. Listede verilen hane sayılarının aşiretlerin buldukları yerlerdeki nüfusları olduğuna da dikkat edilmelidir. Yine de bu listeden aşiretlerin tahmini nüfusu ve yaşadıkları coğrafya, yaylak ve kışlak mahalleri hakkında fikir edinilebilmektedir. Aşiretlerin nüfusu ile ilgili diğer bir kaynak Victor Langlois'nın "Voyage dans la Cilicie" adlı eseridir. Bu eserden 1852 yılında Maraş çevresinde Adana ve biraz daha uzakta Tarsus'ta bulunan aşiretler ve Kozanoğulları, Kerimoğulları gibi bölge hanedanlarının hane sayıları hakkında bilgi edinilebilmektedir (Langlois, 1861: 21 ve 23). Gould'un Fransız arşiv belgelerine dayanarak 1863 yılında Maraş'ta bulunan Atmalı, Çakallı, Ceceli, Kılıçlı ve Sinamillü Aşiretleri hakkındaki tespitleri de dikkate değer olup bu bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹³⁰ Bu konu hakkında bk. Starkey, 2013: 53; Hasluck, 1921: 325.

Tablo 2.2. Yabancı Kaynaklara Göre Maraş ve Çevresindeki Aşiretlerin Nüfusu (Niebuhr, 1778: II, 415-422; Langlois, 1861: 21 ve 23; Robert's Report'u aktaran Gould, 1973: 28).

Aşiret /Hanedan Adı	Niebuhr (1766)		Langlois (1852)		Robert's Report 1863	
	Hane Sayısı	Yayılma Sahaları (Yaylak-Kışlak)	Hane Sayısı	Yaşadıkları Yer	Hane Sayısı	Yaşadıkları Yer
Afşar	500	Sivas ve Ankara	3.000	Adana		
Cerid	500	Sivas ve Ankara	1.200	Adana		
Lek	1.000	Sivas ve Ankara	150	Adana		
Bahrili	1.000	Sivas ve Ankara				
Ağcakoyunlu	500	Sivas ve Ankara				
Çağıranlı	200	Sivas (Yaylak) Bor (Kışlak)				
Reyhanlı	2.000	Sivas (Yaylak) Halep (Kışlak)				
Ulaşlı	200	Halep				
İlbeğli	2.000	Sivas ve Halep				
Eymir	500	Suriye				
Sarıcalar	500	Suriye				
Rişvan	12.000	Sivas (yaylak) Halep (kışlak)				
Okçu						
İzzeddinli	5.000	Kilis				
Atmalı	1.000	Antep civarı			300	Maraş
Kılıçlı	400	Antep civarı			300	Maraş
Çakallı	700	Antep civarı			150	Maraş
Sinamillü					1.000	Maraş
Ceceli					200	Maraş
Bozdoğan			1.400	Adana		
Karalar			600	Adana		
Kerimoğlu			2.500	Adana		
Kırıntılı			100	Adana		
Kozanoğlu			500	Adana		
Sırkıntılı			800	Adana		
Tacirli			1.200	Adana		
Varsak			800	Adana		

2.4.1.1. Reyhanlı Aşireti

Kanuni Sultan Süleyman devrinde 26 vergi nüfusuna sahip küçük bir oymak olarak görülen Reyhanlı Aşireti, 18. yüzyılın ikinci yarısında 2.000 hane nüfusa ulaşarak büyük bir aşiret haline gelmiştir (Sümer, 1949a: 324; Sevinç, 1983: 37). Nüfusunun bu kadar fazla artması sadece doğal nüfus artışı ile izah edilecek gibi görünmemektedir. Reyhanlı Aşireti'ne zaman içerisinde farklı cemaatlerin katılmış olduğu ve 18. yüzyılın ortalarında müstakil bir aşiret haline geldiği anlaşılmaktadır (Sümer, 1949a: 324; 1949b: 366). Reyhanlı Aşireti'ne mensup cemaatlerin beylerinden hoşlanmamaları durumunda başka bir aşirete katılmaları bu hususu doğrular niteliktedir (Hasluck, 1921: 324). Ayrıca Niebuhr'un Sarıcalar Cemaati'ni aşiretten ayrı olarak

kaydetmesi bu cemaatin bu dönemde Reyhanlı Aşireti'ne bağlı olmayabileceğini daha sonradan aşirete katılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Maraş Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya 1777 tarihinde gönderilen ve Reyhanlı Aşireti'nin yaylak ve kışlaklarına gidiş ve dönüşlerinde Antep ve Maraş halkının bağ ve bahçelerine zarar vermelerini konu edinen fermada aşiretin hane sayısı 2.000 olarak görülmektedir (Sevinç, 1983: 37). Aynı hususla ilgili yazılan 1779 tarihli bir fermada ise aşiretin 2.000 haneden fazla nüfusa sahip olduğu belirtilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC, nr. 4936, s. 26-27). Dolayısıyla Reyhanlı Aşireti'nin 1777-1779 yıllarında 2.000 civarında veya 2.000'den fazla nüfusa sahip olduklarını arşiv vesikalarına dayanarak söylemek mümkündür.

Burchardt, aşiretin 1810 yılında yaklaşık 3.000 civarında haneye sahip olduğunu belirtmiştir. Aşiret hanelerindeki kişi sayısı 2-3 ile 15 kişi arasında değişmekte idi. Burchardt, aşirete mensup cemaatlerin çıkardığı asker sayısını belirtirken en fazla asker çıkararak cemaatler olarak Kodallı, Sarıcalar ve Delikanlı cemaatlerinin adlarını zikretmiştir. Muhtemelen bu cemaatler aşiret içerisinde nüfus olarak da en kalabalık cemaatler olmalıdır. (Burckhardt, 1822: 634).

Tablo 2.3. Reyhanlı Aşireti'ne Mensup Cemaatlerin Asker Sayıları
(Burckhardt, 1822: 634).

Cemaat Adı	Atlı Asker Sayısı	Toplam Asker Sayısı İçerisindeki Oranı
Sarıcalar	500	19,92
Kodallı	600	23,90
Coşlu	200	7,96
Löklü	100	3,98
Kara Ahmetli	150	5,97
Kara Süleymanlı	50	1,99
Delikanlı	600	23,90
Torun	60	2,39
Bahadırılı	100	3,98
Halallı	60	2,39
Karkın	20	0,79
Avşar	20	0,79
Okçu	50	1,99
Toplam	2.510	

Yukarıdaki tablo incelendiğine aşiret içerisinde Delikanlı ve Kodallı Cemaatleri'nin 600'er, Sarıcalar Cemaati'nin ise 500 süvari çıkarabildikleri görülmektedir. Üç cemaatin sahip olduğu 1.700 süvari aşiretin çıkarabildiği toplam süvari sayısının %67,72'sini oluşturmaktadır.

Cevdet Paşa Reyhanlı Aşireti'ni Çukurova ve civarında bulunan aşiretlerin en büyüğü olarak tanımlarken 1865 yılında aşiretin 2.500 hane nüfusa sahip olduğunu belirtmiştir (Cevdet Paşa, 1980: 133; 1991: 126).

Görüleceği üzere Reyhanlı Aşireti'nin 1777-1865 seneleri arasındaki nüfusu 2.000 hane ile 3.000 hane arasında değişmiştir.

2.4.1.2. Kılıçlı Aşireti

1766 senesinde 400 haneye sahip olan aşiretin 1846 yılında 17 obaya ve 340 hane nüfusa sahip olduğu görülmektedir (Niebuhr, 1778, II, 418; BOA, İ.MVL, 84/1696) 1846 yılında Kılıçlı Aşireti'ne mensup obaların hane sayıları, hane sayılarının toplam hane sayısı içerisindeki oranı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.4. 1846 Senesi Kılıçlı Aşireti Nüfusu
(BOA, İ.MVL, 84/1696).

Oba Adı	Hane Sayısı	Toplam Hane Sayısı İçerisindeki Oranı (%)
Kuyumcu	50	14,70
Avanikoğlu	15	4,41
Aşağı Dedeler	15	4,41
Keleksiklü Obası'ndan müfrez	15	4,41
Memikoğlu		
Keleksiklü Obası'ndan Gökşanoğlu Obası	15	4,41
Keleksiklü Obasından	15	4,41
Ken'anoğlu'nun Obası		
Çelebili Obası	25	7,35
Sinanoğlu	15	4,41
Rumoğlu	15	4,41
Öksüzlü Ahmed Ağa'nın Obası	15	4,41
Hasoğlu	25	7,35
Bedir Dede ve Hallo Dede Obaları	15	4,41
Kubadlı Obası Cin Yusuf Uşağı	40	11,76
Doğanlu'dan Zülfooğlu'nun	25	7,35
Kötürümlü Bölüğü		
Doğanlu Kör Yusuf'un Oğlu Alhas	25	7,35
Boy Beği Mustafa Ağa'nın Obası	15	4,41
Toplam	340	

Yukarıdaki tabloya göre Kılıçlı Aşireti obaları içerisinde Kuyumcu Obası 50 hane ile en fazla haneye sahip oba durumundadır. Kuyumcu Obası'nın sahip olduğu hane sayısının toplam hane sayısına oranı %14,70'tir. Bu obadan sonra hane sayısı olarak ikinci sırada Kubadlı Obası'ndan Cin Yusuf Uşağı Obası yer almaktadır. 40 haneye sahip olan obanın hane sayısının toplam hane sayısı içerisindeki oranı %11,76'dır. Diğer obaların hane sayıları 15 ile 25 arasında değişmektedir. Boy beyi olan Mustafa Ağa'nın obası ise 15 haneden oluşmakta ve toplam hane sayısının sadece %4,41'lik kısmına sahip bulunmaktadır.

H. 1267 (M. 1850/1851) tarihli nüfus defterine göre Kılıçlı Aşireti bir nahiye olarak örgütlenmiştir. Aşiretin yerleştiği köylerin bazıları 1846'da oba olarak geçmekte iken bu nüfus defterine "karye" olarak kaydedilmiştir. Bunlar arasında Aşağı Dedeler, Keleksiklü, Doğanlı, Öksüzlü, Çelebili gibi obalar bulunmaktadır. Ayrıca Sinamillü Aşireti'ne bağlı obalardan Kulyanlı Obası da köy olarak zikredilmiş olup bu köy Kılıçlı nahiyesine bağlı olarak görülmektedir. Kılıçlı nahiyesinin H. 1267 (M. 1850/1851) tarihindeki toplam nüfusu 435 hanedir. Bu hanelerin 419'u Müslüman 16'sı ise gayrimüslim nüfustan oluşmaktadır. Yani nüfusun %96,32'si Müslümanlardan %3,68'i gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Köyler içerisinde en fazla hane Kulyanlı köyüne ait olup yukarıda da belirtildiği üzere bu köy aslında Sinamillü Aşireti'nin bir obasıdır.

İkinci sırada Kumarlı köyü yer almaktadır. Bu köy 54 hanede 186 nüfusa sahiptir. En az hane Kerlerli? köyünde bulunmaktadır. Kerlerli köyü 6 hane ve 22 erkek nüfusa sahiptir (BOA, NFS, nr. 3718, s. 8-9).

Aşağıdaki tabloda H.1267 (M.1850/1851) yılında Kılıçlı nahiyesine bağlı köylerin hane sayıları ile birlikte tüvana, sabi, müsinn, nizamiye ve redif miktarları verilmiştir.

Tablo 2.5. H.1267 (M.1850/1851) Yılında Kılıçlı Nahiyesi Nüfusu
(BOA, NFS, 3718: 8-9).

Köy Adı	Tüvana	Sabi	Müsinn	Nizamiye	Redif-i Cedid	Yaşı Bilinmeyen	Toplam Nefer	Hane
Kumarlı ¹³¹	86	62	33	5			186	54
Arablı ¹³²	42	29	15	2			88	28
Dedeler	30	22	9				61	21
Doğanlı	79	44	17	4		2	146	33
Dede Garğınlı	49	22	13	1			85	27
Atmalu ¹³³	21	9	5	1			36	10
Keleksiklü	59	40	14	5		1	119	35
Aşağı Dedeler	21	9	4				34	11
Kerlerli?	11	7	2	2			22	6
Çelebili	21	12	6	2	1		42	13
Kuyumcu	51	16	8	5			80	23
Öksüzlü	42	28	5	4			79	21
Şatır Höyüğü ¹³⁴	39	21	6	2			68	20
Ağcakoyunlu ¹³⁵	51	24	7	1	1		84	25
Pulyanlı	36	23	11	8			78	22
Kulyanlı	117	69	38	15			239	70
Toplam	755	437	193	57	2	3	1.447	419

Kılıçlı nahiyesine bağlı köylerde yaşayan Müslüman erkek sayısı 1.447 olup hane başına düşen erkek sayısı 3,45'tir. Hane başına düşen erkek sayısının en yüksek olduğu köy Doğanlı'dır. Doğanlı köyünde hane başına 4,42 erkek düşmektedir. İkinci sırada Öksüzlü yer almaktadır. Öksüzlü köyünde hane başına düşen erkek sayısı 3,76'dır. Hane başına en az erkek sayısı 2,90 ortalama ile Dedeler köyüne aittir. Aşağıdaki tabloda Kılıçlı nahiyesine bağlı tüm köylerde hane başına düşen erkek sayıları gösterilmiştir:

¹³¹ 5 hanede 7'si kebir, 6'sı sagir olmak üzere toplam 13 nefer gayrimüslim kayıtlıdır.

¹³² 4 hanede 8'i kebir, 2'si sagir olmak üzere toplam 10 nefer gayrimüslim kayıtlıdır.

¹³³ Bu köy BOA, MAD, nr. 21557'de Atmalı Aşireti'ne bağlı olarak görülmektedir

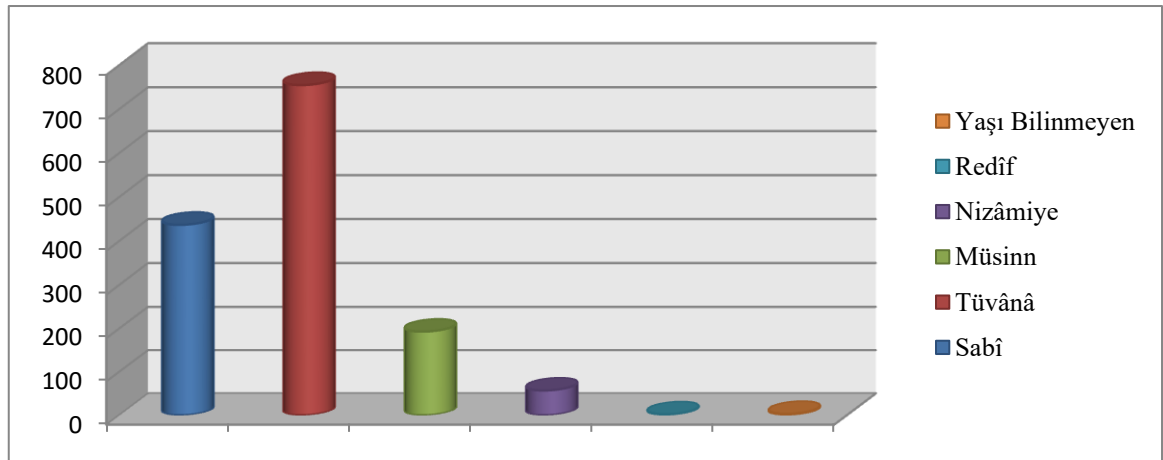
¹³⁴ 4 hanede 1'i evsat, 6'sı edna, 1'i sabi, 1'i mürâhik toplam 9 nefer gayrimüslim kayıtlıdır.

¹³⁵ 3 hanede 4'ü kebir, 2'si sagir olmak üzere toplam 6 nefer kayıtlıdır.

Tablo 2.6. Kılıçlı Aşireti'nde Hane Başına Düşen Erkek Sayısı
(BOA, NFS, nr. 3718, s. 8-9).

Köy Adı	Hane Başına Düşen Erkek Sayısı
Kumarlı	3,44
Arablı	3,14
Dedeler	2,90
Doğanlı	4,42
Dede ĞarĞınlı	3,14
Atmalu	3,6
Keleksiklü	3,4
Aşağı Dedeler	3,09
Kerlerli	3,66
Çelebili	3,23
Kuyumcu	3,47
Öksüzlü	3,76
Şatır Höyüğü	3,4
Ağca Koyunlu	3,36
Pulyanlı	3,54
Kulyanlı	3,41
Genel ortalama	3,45

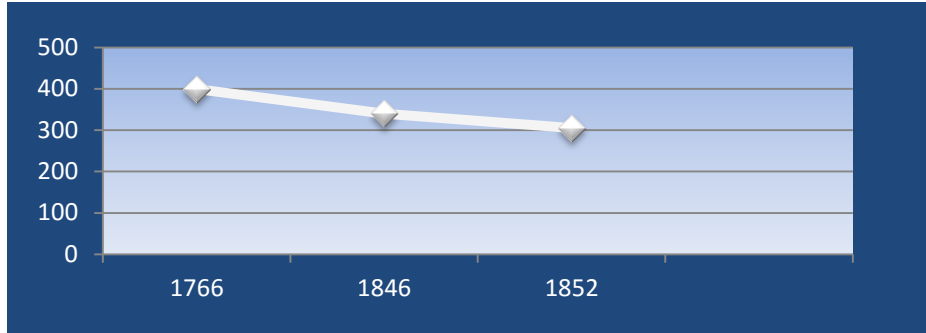
Toplam Müslüman erkek nüfusun 755'i tüvana, 437'si sabi, 193'ü müsinn, 59'u nizamiye ve redif askeri olarak kaydedilmiş olup 3 kişinin de yaşının bilinemediği belirtilmiştir. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında çocuk ve yetişkinlerin toplam Müslüman erkek nüfusun %82,37'sini oluşturdukları görülmektedir. Yaşı bilinmeyen 3 kişinin bu oran üzerinde önemli bir değişikliğe sebep olmayacağı açıktır. Nizamiye ve redif askerleri bu sayıya dâhil edilirse bu oran %86,45'e çıkmaktadır. Geriye kalan nüfusu ise yaşlılar oluşturmaktadır. Aşağıdaki grafikte sabi (çocuk), tüvanâ (genç) ve müsinn (yaşlı) erkek nüfusun toplam Müslüman erkek nüfusu içerisindeki oranları verilerek nüfusun özelliği ortaya konulmaya çalışılmıştır:

Şekil 2.1. Kılıçlı Aşireti'nde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (BOA, NFS, nr. 3718, s. 8-9).

H. 1267 (M. 1850/1851) tarihli nüfus defterinde kayıtlı 419 hanenin tamamının Kılıçlı Aşireti'ne ait olduğunu söylemek mümkün değildir. Sinamillü Aşireti obasının veya mevcut köylerde daha önceden sakin olanların da olduğu hesaba katılırsa aşiretin nüfusunu bu verilerden sıhhatli bir şekilde tespit etmek doğru olamayacaktır. Ancak 1852 tarihinde aşiretin yeniden iskânına teşebbüs edildiğinde nüfusun 305 hane olduğu belirtilmiştir (BOA, İ.MVL, 255/9473). Kılıçlı Aşireti'nin kurası ile ilgili 1852 tarihli Maraş Meclis mazbatasında aşiret iki müdür ile idare edilecek kadar büyük bir aşiret olarak görülmemiştir (BOA, İ.DH, 240/14530).

Aşağıdaki şekilde Kılıçlı Aşiretinin yıllara göre nüfus artış grafiği verilerek 86 yıllık süreçte aşiretin nüfusundaki değişim tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu grafiğe aşiretin H.1267 (M. 1850/1851) senesi nüfusu dâhil edilmemiştir.

Şekil 2.2. Kılıçlı Aşireti'nin 1766-1852 Yılları Arasındaki Nüfus Artış Grafiği (Niebuhr,1778: II, 418, BOA, İ.MVL, 84/1696; İ.MVL, 255/9473).

Görüleceği üzere aşiretin nüfusunda bir artış değil düşüş söz konusudur. 1766 yılında 400 hane olan aşiret nüfusu 1846 senesine gelindiğinde 340 haneye düşmüştür¹³⁶. Aşiretin nüfusu 80 yıllık süreçte 60 hane kadar azalmıştır. 1846 yılı ile 1852 yılı arasındaki altı yıllık süreçte ise aşiretin nüfusu 35 hane azalmıştır. Aşiretin hane bazındaki nüfusunda 1766'daki nüfusuna oranla 1846 yılında %15, 1852 yılında ise %23,75'lik bir azalma söz konusudur.

Aşağıdaki tabloda 1849 yılı Kasım ayından aynı yılın sonuna kadar doğan, ölen ve başka yerlere göç eden aşiret mensuplarının yaşam süreleri, fiziksel özellikleri ve meslekleri gösterilmeye çalışılmıştır. Tablo incelendiğinde aşiret mensuplarının genelde orta boylu oldukları, yaşlılar dışında kalanların kara sakal ve bıyığa sahip oldukları görülmektedir. Yaygın olarak kullanılan isimler Mehmed, Ali, Hüseyin, Hasan, Kalender, İbrahim ve Musa'dır. Vefat eden 14 aşiret mensubunun yaş ortalaması 33,28'dir. 14 kişinin 7'si çocuk yaşta vefat etmiştir. Bunların yaş ortalaması 5,14 geriye kalan 7 kişinin ise 61,42'dir. Vefat edenlerin yarısının çocuk olması çocuk yaşta ölümlerin fazla olduğunu düşündürmektedir. Vefat edenlerin yaşı çıkarıldığında yaşamakta olanların yaş ortalaması 34,5 çıkmaktadır. Hesaplanan (vefat eden ve yaşamakta olan) 32 aşiret mensubunun yaş ortalaması ise genel olarak 33,96'dır.

Mesleği tespit edilebilen 19 kişinin 14'ü çiftçi, 1'i hizmetkâr, 3'ü rençber, 1'i acizdir. Aşiret mensuplarının fiziksel özellikleri incelendiğinde genelde orta boylu ve kara sakallı/bıyıklı oldukları görülmektedir.

¹³⁶ Şüphesiz bu yargının doğruluğunu sorgulamak mümkündür. Zira başlangıç olarak alınan hane sayısı C. Niebuhr'a aittir.

Tablo 2.7. Kılıçlı Aşireti'ne Mensup Aşiret Üyelerinin Yaşları, Fiziksel Özellikleri ve Meslekleri (BOA, MAD, nr. 21557, s. 1-3).

Adı	Yaşı	Yaşadığı Köy	Mesleği	Fiziksel Özelliği Boy	Sakal/Bıyık	Doğan Oğluna Verdiği İsim
Ali		Kubadlı				
Hüseyin	3v.	"				
Keleş	4v.	"				
Monla b. Mehmed _137	38v.	"	Çiftçi	Orta	Kara	Receb
Halil	22	Arablı		Orta	Kara	Kalender
Ali b. Hasan	45v.	"	Çiftçi	Orta	Kara	
Mamo b. Kalender		Dedeler		Uzunca		
Süleyman	8v.	"				
Bilal b. İbrahim	60	Doğanlı	Çiftçi	Orta	Kır	İbrahim
Alhas b. Mamo	80v.	"	Çiftçi	Orta	Kır	
Musa b. Mehmed	58v.	Dede Karkınlı	Çiftçi	Orta	Kır	
Ali	7v.	"				
Hüseyin b. Mustafa	24	Atmalu	Çiftçi	Orta	Kara	Mehmed
Ali b. Bektaş	40	Keleksikli	Çiftçi	Orta	Kara	Mahmud
Kara b. Receb	45	"	Çiftçi	Orta	Kara	Halil
Ali b. Elkas	59v.	"	Çiftçi	Orta	Kara	
-	40	Kuyumcu	Çiftçi			
Receb b. Musa	40	Öksüzlü	Çiftçi	Orta	Kırca	Mustafa
Kadir b. Bektaş	21	"		Orta	Kara	Kalender
Şeref	32	"		Orta	Kara	Mamo
Kalender b. Hasan	55v.	Şatırhöyüğü	Çiftçi	Orta	Kır	
Mustafa	5v.	"				
Hasan	30	Ağcakoyunlu		Orta	Kara	Mustafa
Kara Mehmed b. İbrahim Nal	32	"	Çiftçi	Orta	Kara	İbiş
Yusufoğlu		"				
Ahmed b. İsmail	29	"		Uzunca	Ter	Ali
Hüseyin b. Musa		"				
Boşnakoğlu	23		Rençber	Orta		Musa
Ali	7v.	"			Ter	
Hüseyin Ali ?oğlu	30	Kulyanlı	Çiftçi	Orta	Kumral	Hüseyin
İsmail b. Hasan		"				
Tob Hasanoğlu	50		Rençber	Uzunca	Kır	İsmail
İbrahim b.		"				
Hüseyin Başaoğlu	40		Rençber	Orta	Kırca	Mehmed
İbrahim	v.	"				
Hüseyin b. Kör		"				
Yusufoğlu	95v		Aciz	Orta	Ak	
Hasan	2v.	"				
Vakkas	30	"		Kısa	Kumral	
Bilal b. Mustafa		"				
Nasırın oğlu	33		Hıdmetkâr	Orta	Kırca	Bilal

137 - şeklinde gösterilenlerin isimler belge çürük olduğu için tespit edilememiştir.

2.4.1.3. Çakallı Aşireti

1766 yılında Çakallı Aşireti 700 haneye sahipti. Niebuhr'ın belirttiği bu rakama aşiretin sadece Maraş'ta olan hanelerinin değil civarda bulunanlarının da dâhil edildiğini söylemek mümkündür (Niebuhr, 1778: II, 418). Çakallı Aşireti'nin Pazarcık ve Göynük'te bulunan kolu 1846 yılında 4 oba ve 90 haneden oluşmaktaydı (BOA, İ.MVL, 84/1696).

Tablo 2.8. 1846 Yılında Çakallı Aşiretinin Nüfusu
(BOA, İ.MVL, 84/1696).

Oba Adı	Hane Sayısı	Toplam Hane Sayısı İçerisindeki Oranı (%)
Hasan Ağa	30	33,3
Tirkeşoğlu	20	22,2
Farhuşoğlu	20	22,2
Çulluoğlu	20	22,2
Toplam	90	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde obalar içerisinde aşiretin boy beyi olan Hasan Ağa'nın obasının 30 hane ile en fazla haneye sahip olan oba olduğu görülür. Obanın hane sayısının tüm haneler içerisindeki oranı %33,3'tür. Diğer üç obada 20'şer hane bulunmaktadır ve her biri toplam hane sayısının %22,2'sini oluşturmaktadır.

Maraş'ta bulunan aşiretlerin 1852 ve 1853 yıllarında gerçekleştirilen iskânları esnasında Çakallı Aşireti'nin 76 haneye sahip olduğu görülmektedir. Aşiretin 1846 senesine göre nüfusu 14 hane kadar azalmıştır. 1846 yılında 90 haneye sahip olan aşiretin 1852 yılındaki hane sayısı 76 olup altı yıllık süreçte yaklaşık 14 hane azalmıştır ki bu durum aşiretin hane bazındaki nüfusunda %15,5'lik bir azalma olduğunu göstermektedir (BOA, İ.MVL, 255/9473).

1849 tarihli nüfus defterinde "nahiye-i aşiret-i Çakallı" olarak kaydedilen aşiretten Hasan Ağa ve Ferhuşoğlu köylerinin isimlerine rastlanmaktadır. Çakallı Aşireti'ne mensup bu obaların 1846 yılında aşiretin iskânı ile birlikte kendi adlarını taşıyan bu köylere yerleştikleri anlaşılmaktadır (BOA, MAD, nr. 21557, s. 1).

H.1267 (M. 1850/1851) tarihli nüfus defterinde Çakallı nahiyesi dört köyden oluşmaktadır. Bunlar aşiretin obalarının isimlerini taşıyan Hasan Ağa, Çulluoğlu, Farhuşoğlu ile birlikte Hacı Babak¹³⁸ köyleridir. 1846 yılında aşiretin dört obasından biri olarak görülen Tirkeşoğlu ismine ise tesadüf edilmemektedir (BOA, NFS, nr. 3718, s.8).

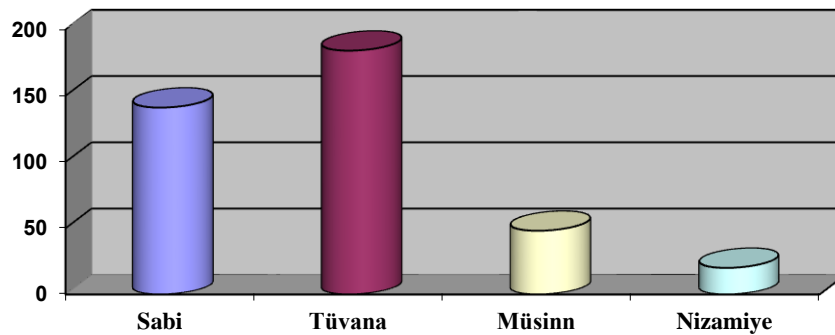
¹³⁸ Arşiv belgelerinde adı Hacı Babak ve Hacı Babek şeklinde yazılan bu köy günümüzde Hacı Bebek adıyla bilinmektedir.

Tablo 2.9. H. 1267 (M. 1850/1851) Yılında Çakallı Nahiyesi Nüfusu
(BOA, NFS, nr. 3718, s. 8).

Köy Adı	Tüvana	Sabi	Müsinn	Nizamiye	Toplam Nefer	Hane
Hasan Ağa	57	44	15	7	123	29
Çulluoğlu	55	37	15	5	112	23
Farhuşoğlu	55	49	15	8	127	21
Hacı Babak	17	11	3		31	7
Toplam	184	141	48	20	393	80

H. 1267 (1850/1851) yılında 80 hane nüfusa sahip olan aşiretin 1846 yılında 90 hane olan nüfusundan hane bazında %11,11 civarında daha az nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun 1846 yılında Tirkeşoğlu Obası'nın 20 hanelik nüfusu ile ilgili olması ihtimal dâhilindedir. 1846 senesinde en fazla haneye sahip Hasan Ağa Obası bu tarihte de en fazla haneye sahip olmasına rağmen en fazla erkek nüfusa sahip köy durumunda değildir. Hasan Ağa köyü toplam erkek nüfusun %31,29'una sahiptir. Nüfusu 1846 yılına göre sadece 1 hane azalmıştır. Çulluoğlu ve Farhuşoğlu köylerinin hane sayısı ise 1846 yılındaki hane sayılarından az da olsa fazladır. H. 1267 (1850/1851) yılında 1846 yılına göre Çulluoğlu 3, Farhuşoğlu ise 1 hane daha fazla nüfusa sahip olmuştur. Çulluoğlu köyü toplam erkek nüfusun %28,49'una, Farhuşoğlu köyü ise Çakallı nahiyesi içerisinde erkek nüfus olarak %32,31'lik oran ile en fazla nüfusa sahip olan köydür. En az haneye sahip olan Hacı Babak köyü %7,88 oranında erkek nüfusa sahiptir. Tirkeşoğlu Obası'nın 1846 yılındaki 20 hanelik nüfusuna ise bu tarihte tesadüf edilmemiştir. Hacı Babak köyünün 7 hanelik nüfusunun bu aşirete mi yoksa burada bulunan yerli ahaliye mi ait olduğunu tespit etmek ise mümkün görünmemektedir. Çakallı nahiyesinde gayrimüslim nüfus da bulunmamaktadır. Aşiretin Tirkeşoğlu Obası hariç diğer üç obası olan Hasan Ağa, Çulluoğlu ve Farhuşoğlu obalarının H. 1267 (M. 1850/1851) yılındaki nüfuslarının toplamı hane bazında 70'ten 73'e yükselmiştir. Dolayısıyla nüfuslarında %4,28'lik bir artış meydana gelmiştir.

Aşağıdaki tabloda Çakallı nahiyesi erkek nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı verilerek nüfusun özelliği ortaya konulmaya çalışılmıştır:

Şekil 2.3. Çakallı Nahiyesi Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı
(BOA, NFS, nr. 3718, s. 8).

Yukarıdaki grafiğe göre erkek nüfusun %46,81'ini tüvana olarak adlandırılan gençler oluşturmaktadır. Sabilerin (çocukların) %35,87, müsinnlerin (yaşlıların) ise %12,21'lik bir orana sahip oldukları görülmektedir. %5,09'luk orana sahip olan nizamiye askerleri tüvana grubuna dâhil edildiğinde genç ve yetişkinler nüfusun yaridan biraz fazlasına sahip olmaktadır.

Çakallı nahiyesine bağlı köylerde hane başına düşen erkek nüfus incelendiğinde hane başına 4,91 erkeğin düştüğü görülür. Bu durum yüksek bir doğurganlığa işaret etmektedir. Hane başına düşen erkek sayısı en fazla Farhuşoğlu köyünde, en az ise Hasan Ağa köyündedir. Aşağıdaki grafik hane başına düşen erkek sayılarını göstermektedir:

Tablo 2.10. H. 1267 (M.1850/1851) Yılında Çakallı Nahiyesinde Hane Başına Düşen Erkek Sayısı (BOA, NFS, nr. 3718, s. 8).

Köy Adı	Hane Başına Düşen Erkek Sayısı
Hasan Ağa	4,24
Çulluoğlu	4,86
Farhuşoğlu	6,04
Hacı Babak	4,42
Genel Ortalama	4,91

Çakallı Aşireti'ne mensup aşiret üyelerinin fiziksel görünüşleri, ortalama yaşam süreleri ve meslekleri 1849 tarihli 21557 numaralı Maliyeden Müdevver defter esas alınarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.11. Çakallı Aşireti'ne Mensup Aşiret Üyelerinin Fiziksel Özellikleri ve Meslekleri (BOA, MAD, nr. 21557, s. 1).

Adı	Yaşı	Yaşadığı Köy	Mesleği	Fiziksel Özelliği		Doğan Oğluna Verdiği İsim
				Boy	Sakal/bıyık	
Tahir b. Ömer	1v.	Hasan Ağa				
İbrahim	2v.	Farhuşoğlu				
Halil	22	Hacı Babak		Orta		Hüseyin
Halil b. Yusuf Dervişoğlu	30v.	"	Rençber	Uzunca	Kara	

2.4.1.4. Sinamillü Aşireti

1846 yılında aşiretin Pazarcık ve Göynük'te iskânları düşünüldüğünde aşiret 650 haneye sahipti. Bu tarihte 10 obaya sahip olduğu görülen aşiretin nüfus durumu aşağıda tablo olarak gösterilmiştir. Bu tabloda aşirete bağlı obaların adları, hane sayıları ve toplam hane sayısı içerisindeki oranları verilmiştir.

Tablo 2.12. Sinamillü Aşireti'nin 1846 Yılındaki Nüfusu
(BOA, İ.MVL, 84/1696).

Oba Adı	Hane Sayısı	Toplam Hane Sayısı İçerisindeki Oranı (%)
Boy Beyi Ali Ağa	145	22,30
Milyanlı	105	16,15
Dedeler ve Maksud Uşağı	65	10
Kulyanlı	75	11,53
Avan Uşağı	65	10
Tevekelli ve Fit Uşağı	65	10
Emir Mehmed	55	8,46
Çağraşanlı	75	11,53
Toplam	650	

Aşiretin boy beyi olan Ali Ağa'nın Obası 145 hane en fazla haneye sahip obadır. Ali Ağa'nın obasının hane sayısının toplam hane sayısına oranı %22,30'dur. Bu obadan sonra en fazla haneye sahip oba Milyanlı Obası'dır. Milyanlı Obası aşiretin toplam hane sayısının %16,15'ine sahiptir. Boybeyi Ali Ağa ile Milyanlı Obaları'nın hane sayıları aşiret toplam hane sayısının %38,45'ini oluşturmaktadır. En az hane ise Emir Mehmed Obası'na aittir. 55 hane ve yaklaşık 275 nüfusa sahip obanın hane sayısının toplam hane sayısına oran %8,46'dır.

H.1267 (M. 1850/1851) tarihli nüfus defterinde Sinamillü Aşireti'ne bağlı oymak ve köylerin toplam hane sayısı 713'tür. Aşiretin yerleşik hayata geçmesini müteakip obaları artık köy olarak kaydedilmiştir. Tevekelli, Fit Uşağı, Milyanlı, Maksud Uşağı, Avanlar köyleri bunlar arasında bulunmaktadır. Çağraşanlı ise oymak olarak kaydedilmiştir (BOA, NFS, nr. 3718, s. 9). Aşağıdaki tabloda Sinamillü Aşireti'ne bağlı Çağraşanlı Oymağı ile köylerin nüfusu gösterilmiştir.

Tablo 2.13. H.1267 (M.1850/1851) Yılında Sinamillü Aşireti'nin Yerleştiği Köylerin Nüfusu (BOA, NFS, nr. 3718, s. 9).

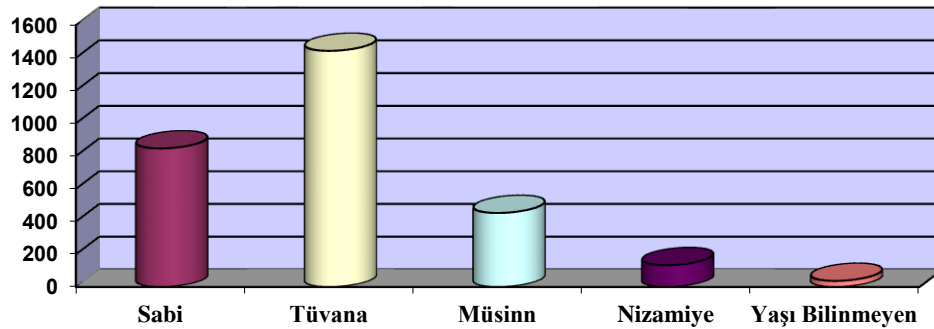
Köy Adı	Tüvana	Sabi	Müsinn	Nizamiye	Yaşı Bilinmeyen	Toplam Nefer	Hane
Çağraşanlı Oymağı	247	185	83	20	3	538	137
Şal Uşağı	28	16	7	4		55	12
Aralık	122	66	36	4		228	58
Tevekelli	45	11	7	1		64	18
Fit Uşağı	47	34	11	3		95	24
Milyanlı	162	73	56	10	1	302	68
Zeyneb Uşağı	65	34	13	1		113	29
Avanlar	93	54	18	3		168	41
Çokşar	40	14	8	2	1	65	21
Coğul ve Ali Beğ Uşağı	6	10	2	1		19	5
Ali Beğ Uşağı	67	45	28	11		151	39
Maksudlar	74	38	21	6		139	35
Ömerler Uşağı	167	108	34	7	2	318	77
Haydaranlı	29	18	15	2	1	65	16
Sultanlı	107	58	46	16		227	56
Hevdikanlı	27	18	15	27	29	116	20
Cimikanlı	90	43	43	15		191	40
Köskanlı	26	21	9			56	17
Toplam	1442	846	452	133	37	2910	713

Sinamillü Aşireti H.1267 (M.1850/1851) senesinde 713 hane nüfusa sahipti. Aşirete bağlı köylerde gayrimüslimler yaşamamaktadır. 2.910 erkek nüfusa sahip olan aşiretin hane başına düşen erkek sayısı 4,08'dir. Hane başına en fazla erkek nüfusun düştüğü köy 5,8 ile Hevdikanlı'dır. İkinci sırada 4,77 ortalama ile Cimikanlı köyü yer almaktadır. Hane başına en az erkek nüfusun düştüğü köy ise 3,09 ile Çoşşar köyüdür. Aşağıdaki tabloda Sinamillü Aşireti'ne bağlı köylerde hane başına düşen erkek sayıları verilmiştir:

Tablo 2.14. H.1267 (M.1850/1851) Yılında Sinamillü Aşireti'nde Hane Başına Düşen Erkek Sayısı (BOA, NFS, nr. 3718, s. 9).

Oymak/Köy Adı	Hane Başına Düşen Erkek Sayısı
Çağraşanlı	3,92
Şal Uşağı	4,58
Aralık	3,93
Tevekelli	3,55
Fit Uşağı	3,95
Milyanlı	4,44
Zeyneb Uşağı	3,89
Avanlar	4,09
Çoşşar	3,09
Coğul ve Ali Beğ Uşağı	3,8
Ali Beğ Uşağı	3,87
Maksudlar	3,97
Ömerler Uşağı	4,12
Haydaranlı	4,06
Sultanlı	4,05
Hevdikanlı	5,8
Cimikanlı	4,77
Köşkanlı	3,29
Genel Ortalama	4,08

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde 1.442 kişiden oluşan tüvana nüfusun toplam erkek nüfus içerisinde %49,55'lik orana sahip olduğu görülmektedir. Çocuklar (sabiler) erkek nüfusun %29,07'sini, yaşlılar (müsinler) %15,53'ünü, nizamiye askerleri %4,57'sini oluştururken erkek nüfusun %1,27'sinin yaşı tespit edilememiştir. Aşağıdaki grafik nüfusun yaş gruplarına göre dağılımını göstermektedir:

Şekil 2.4. Sinamillü Aşireti Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (BOA, NFS, nr. 3719, s. 9).

Sinamillü Aşireti 1852 yılında 684 hane ile Pazarcık Ovası'nda iskânları düşünülen aşiretler içinde en fazla nüfusa sahip aşiret durumundaydı (BOA, İ.MVL, 255/9473). 1846 senesinde 650 haneye sahip aşiretin 1852 yılında 34 hane kadar nüfusunun arttığı görülmektedir. Aşiretin 1846 yılında 3.250 civarında olan nüfusu 3.420 yükselmiştir. Bu durum 6 yıllık süreçte aşiretin nüfusunda %5,23'lük bir artış oranının olduğunu göstermektedir.

Sinamillü Aşireti'ne mensup olanların isimleri, fiziksel özellikleri ve meslekleri hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver defterler arasında 21557 numara ile kayıtlı bir defter bilgi vermektedir. 1849 Kasım ayının başlangıcından 1849 yılının sonuna kadar doğan, ölen ve başka yerlere göç edenlerin kaydedildiği bu nüfus yoklama defteri çürük olduğundan bu tespiti tam olarak yapmak mümkün değildir. Ancak aşiret mensuplarının meslekleri, yaş ortalamaları ve fiziksel özellikleri hakkında genel bir fikir edinilebilmektedir. 1849 yılının Kasım ayından aynı yılın sonuna kadar vefat ettiği tespit edilebilen 23 kişinin yaş ortalamaları 40,6'dır. Bunlardan sadece 3'ü 10 yaşın altındadır. İçlerinde 100 yıl yaşayanlar bulunmakla birlikte henüz yeni doğmuş olanların da vefat ettiği görülmektedir. Vefat edenlerin haricinde kalan 29 kişinin yaş ortalaması 34,58'dir. Nüfusu hesaplanan (vefat eden ve yaşamakta olan) aşiret mensuplarının genel yaş ortalaması 37,25'tir. İsimlerine bakıldığında Mehmed, Ali, Hasan, Hüseyin, Mustafa gibi isimlerin yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Yeni doğan çocuklara da Mehmed, Ali, İbrahim, Hasan, Hüseyin gibi isimler verilmiştir. İbrahim ismi yeni doğanlar haricinde 1 kişide görülürken yeni doğan 29 çocuktan 4'üne verilmiştir. Muhtemelen bu isim belirtilen tarihte yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Meslekler içerisinde çiftçilik ön plandadır. Daha sonra çobanlık ve rençberlik gelmektedir. Mesleği tespit edilebilen 44 kişiden 18'i çiftçi, 9'u çoban, 7'si rençber, 1'i Muhtar-ı evvel, 1'i hanedan, 1'i hizmetkârdır. 7'si de aciz durumundadır.

Fiziksel görünümüne bakıldığında aksakallı yaşlılar haricinde kalanların daha çok orta boylu ve kumral sakallı/bıyıklı oldukları görülmektedir¹³⁹.

2.4.1.5. Afşar Aşireti

Niebuhr'un (1778: II, 415) 1766'da 500 hane olarak kaydettiği bu aşiret, 1862 yılına kadar farklı kaynaklarda farklı şekillerde belirtildiği üzere 1.000 ila 2.000 hane civarında bir nüfusa sahip olmuştur¹⁴⁰. 1834 yılında Maraş Mutasarrıfı Süleyman Paşa'ya aşiretin halka ve yolculara yönelik saldırıları nedeniyle cezalandırılması emredildiğinde Afşar Aşireti 800-900 civarında haneye sahipti. 200 haneleri Kayseri'de Zamantı Suyu'ndaki yaylaklarında geriye kalanları ise kışlaklarında bulunmaktaydı (BOA, HH, 450/22349). 1844 senesinde Osman Paşa, Afşar Aşireti tarafından katlinden önce aşiretin 1.500 haneye sahip olduğunu belirtmiştir (BOA, İ.MVL, 64/1211). 1845 yılında aşiret iki fırkaya ayrılmış durumdaydı. Bunlardan Haliloğlu, Kara Budaklı, Torun ve Receb Uşağı Oymakları'ndan 600'den fazla hane Topuzoğlu Kara Bey'i geriye kalan 350-400 hane Çerkes Bey'i desteklemekte idi. Dolayısıyla aşiretin bu

¹³⁹ Sykes, 20. yüzyılın başlarında ziyaret ettiği Ambarderesi adlı bir Sinamillü köyünde yaşayan erkeklerin oldukça uzun sakallı olduğundan bahsetmektedir. Çocukları çok güzel olan bu köy sakinleri hakkında anlatacak dikkate değer bir şey bulamayan Sykes *kumral saçları* topuğuna kadar uzanan 8 yaşlarındaki bir kız çocuğu hakkında bilgi vermektedir (Sykes, 1904: 85). Sinamillü Aşireti mensuplarının isimleri, meslekleri, yaşları ve fiziksel özellikleri için bk. EK-5.

¹⁴⁰ Ağırıklı olarak Maraş ve çevresinde bulunan Recebli Afşarı 18. yüzyılın ilk yarısı içerisinde 1.000 haneden fazla nüfusa sahip bulunmaktaydı (Türkay, 2005: 539).

tarihte 1.000 hanenin biraz üzerinde nüfusa sahip olduğunu söylemek mümkündür (BOA, İ.MVL, 71/1349).

1848 tarihli Adana eyaleti meclis mazbatasından anlaşıldığına göre Afşar Aşireti'nden Anavarza Kalesi civarında 2.000 hane civarında yaşamakta idi (BOA, İ.MVL, 119/2959) Victor Langlois'ya göre 1852 yılında aşiret konargöçer olarak yaşamakta ve hane sayılarını belirttiği aşiretler içinde 3.000 hane nüfusu ile en kalabalık aşiret durumunda bulunmaktaydı (Langlois, 1861: 63). Langlois'nın verdiği hane sayısına Osmanlı arşiv belgelerindeki kayıtlarda tesadüf edilmemekle birlikte sadece Sivas Valisi Seyyid Mehmed Rıza'nın 1 Eylül 1863 tarihli bir yazısında aşiretten "4-5.000 haneden mürekkep cengâver âdemler" olarak bahsedildiği görülmektedir (BOA, A.MKT.MHM, 278/22).

Aşirete mensup bazı cemaatlerin hane sayısını genel olarak tespit etmek mümkündür. Yukarıda da belirtildiği üzere 1845 senesinde Haliloğlu, Kara Budaklı, Torun ve Receb Uşağı oymakları 600'den fazla haneye sahiplerdi. Torun ve Çörmüşek cemaatlerinin 1861 yılında 400 civarında haneleri bulunmakta idi. Bunlar bu hanelerini muhacirlere terk etmişlerdi (BOA, A.MKT.UM, 519/54).

Daha önceleri kışlak mahalleri olan Kars-ı Zülkadriye'de çok sayıda haneye sahip olan Afşar Aşireti'nin 1860 yılında Kars ve Andırın'da sadece iki hanesi bulunmaktaydı (BOA, A.MKT.MVL, 119/28).

1862 yılında da Afşar Aşireti'nin nüfusu 2.000 hane civarında idi (BOA, A.MKT.NZD, 401/83; A.MKT.MVL, 138/66).

2.4.1.6. Atmalı Aşireti

1846 yılında iskânları düşünüldüğünde haneleri toplamı 100 idi (BOA, İ.MVL. 84/1696). Atmalı Aşireti'nin 1852 yılında 150 haneye sahip olduğu görülmektedir (BOA, İ.MVL, 255/9473). 1861 tarihinde aslen Besni kazasına bağlı olan Atmalı Aşireti'nden 15 kadar hane Maraş'ta bulunan Ufacıklı nahiyesinde yerleşmiş bulunmaktaydı (BOA, A.MKT.UM, 514/66). Yine 1862 yılından bir müddet önce Siverek Sancağı'na bağlı Besni kazasından 600 hane Maraş'a göç etmişti (BOA, MVL, 639/38).

2.4.1.7. Celikanlı Aşireti

Önceleri Maraş'a bağlı iken daha sonra Ankara'ya ilhak olunmuş olan Celikanlı Aşireti'nin buranın suyuna ve havasına alışamadığından yeniden Maraş'a geldiği 1861 yılında 600-700 hane nüfusa sahip olduğu tahmin edilmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 138/70). Ancak Maraş Eyaleti Mutasarrıfı İbrahim Aşir Paşa'nın 29 Nisan 1863 tarihli aşiretin iskânı ile ilgili bir yazısından anlaşıldığına göre yapılan nüfus tahriri sonucunda aşiretin bu tarihte 500 hanenin biraz üzerinde nüfusa sahip olduğu görülmüştür (BOA, İ.DH, 507/34516). Ahmed Cevdet Paşa 1865 yılında aşiretin 400 haneden ibaret olduğunu belirtmiştir (Cevdet Paşa, 1991: 158). 1865 tarihli olması muhtemel olup Islahiye kazası nüfusunu gösteren bir belgede ise aşiretin nüfusu 372 hane olarak görülmektedir (Halaçoğlu, 1973: 10; BOA, Y.EE, 37/39).

2.4.1.8. Delikanlı Aşireti

1866 tarihinde 8 oymaktan oluşan aşiret 619 hane 1.836 erkek nüfusa sahipti. Bu durumda hane başına düşen erkek sayısı 2.96 olmaktadır (BOA, MAD, nr. 9258, s. 9).

Delikanlı ve Celikanlı Aşiretleri'nin Islahiye kazası içerisindeki toplam hane sayıları 991'dir. Islahiye kazasının bu zamanda 2.830 hane ve 7.385 Müslüman erkek nüfusa sahip olduğu düşünülürse iki aşiretin kaza nüfusunun hane bazında %35,01'ini, erkek nüfus olarak da %38,60'ını oluşturduğu görülür. Kazadaki Kıpti ve gayrimüslimlerin hane sayısı nüfusa dâhil edildiğinde hane sayısı 2.952 olmaktadır. İki aşiretin bu durumda kazadaki toplam hane sayısının %33,57'sine sahip olduklarını söylemek mümkündür (BOA, Y.EE, 37/39).

2.4.1.9. Tacirli Aşireti

1847 yılında Tacirli Aşireti'nin yapılan nüfus sayımları sonucu 700 haneden fazla nüfusa sahip oldukları tespit edilmiştir. Aşiretin toplam nüfusunun 3.000'e yakın olduğu belirtilmiştir ki bu durumda hane başına düşen kişi sayısı yaklaşık olarak 4,28 olmaktadır (BOA, İ.MVL, 219/1297).

Adana'da bulunan aşiretlerin durumu ile ilgili hazırlanan 1848 tarihli lâiyhada aşiretin nüfusu 1.400 hane olarak tespit edilmiş olmakla birlikte aşiretin nüfusunun layıkıyla sayılamadığı da belirtilmiştir (BOA, İ.MVL, 119/2959). Zira Tacirli Aşireti kethüdaları aynı yıl Üzeyir Sancağı Kaymakamı Küçük Alioğlu Mustafa Bey'in idaresinden memnun olmadıklarından Maraş'a yerleşmelerine izin verilmesini istediklerinde 800 haneye sahip olduklarını belirtmişlerdi (BOA, İ.MVL, 122/3110).

1851 senesinde aşiretin Tarsus'a iskânı düşünüldüğünde önce tahminen 1.050 hane nüfusa sahip oldukları belirtilmiş ancak daha sonra yapılan nüfus sayımında bunun doğru olmadığı, aşiretin 604 hane nüfusa sahip olduğu tespit edilmiştir (BOA, İ.MVL, 215/7126). 1847 yılındaki hane başına düşen yaklaşık kişi sayısı olan 4,28 ile aşiretin 1851 yılındaki hane sayısı çarpılırsa aşiretin nüfusunun 2.585 kişi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Aşiretin 1846'daki nüfusu 700 hane olarak kabul edildiğinde dahi nüfusun 96 hane azaldığını söylemek mümkündür. Bu durum 410 kişiye tekabül etmektedir ki 1846 nüfusu 3.000 olarak kabul edildiğinde aşiretin nüfusunda yaklaşık olarak %13,6'lık bir azalmanın olduğunu göstermektedir.

Maraş Meclisi'nin 1855 tarihli mazbatasında aşiretin aslında 500-600 hane nüfusa sahip olduğuna dikkat çekilmiştir ki yukarıda belirtilen ve 600 ile 800 arasında değişen hane sayısına yakındır. Aşiretin 1.200 ile 1.500 hane olarak neredeyse iki katı nüfusa sahip gibi gösterilmesinin sebeplerini de bu mazbatadan tespit etmek mümkündür. Buna göre Tacirli Aşireti'nin "*...şunu bunu katl ve rast geldiklerinin emvâl ve eşyalarını gasp ve yağma, uğradıkları mahaller mezzûâtını telef ve hebâ etmek gibi kötülükleri yanlarına kaldığı müddetçe benzer tabîatta olanlar gitgide kendilerine iltihâk etmekte*" idi. Aşiretin nüfusu bu şekilde 1.500 haneye ulaşmış ve artmaya da devam etmiştir. Maraş Meclisi'nin bu tespiti aşiretin gerçek nüfusunun anlaşılmasını da sağlamış olmaktadır (BOA, HR. SYS, 81/12).

Nüfus defterlerinde Tacirli ve Cerid Aşiretleri'nin nüfusu genellikle birlikte verilmiştir. 1849 yılında iki aşiret Üzeyir kazasına bağlı olup nüfusları belirtilirken "*'aşa'ir-i Cerid ve Tacirlü tâbi-i kâza-i 'Üzeyir'*" ifadesi kullanılmış ve bu başlığın altında aşiretlere mensup oba ve köylerin nüfusları verilmiştir (Terzi ve Ergün, 2013: 171). Ancak bu oba ve köylerin hangi aşirete mensup olduğu ayrıca belirtilmemiştir. Yıldız Esas Evrakı'nda kayıtlı belgede ise Tacirli Aşireti'nin oymak ve obaları olarak Köküllü ve Bekirli (Tilkili) görülmektedir. Hem bu belgeden hem de diğer arşiv belgelerinden hareketle 1849 yılı nüfus defterinde hangi oba ve köylerin Tacirli ve Cerid Aşiretleri'ne mensup olduğunu tespit etmek mümkün olmaktadır (BOA, Y.EE, 37/39).

1849 senesinde Tacirli Aşireti'ne bağlı Köküllü ve Bekirli Obaları'nın toplam hane sayıları 605'tir. Bu obalardan Köküllü Obası'nın 242, Bekirli Obası'nın 363 hanesi bulunmaktaydı. Aşağıdaki tablo incelendiğinde Köküllü Obası'nın nüfusunun 369 sabi, 666 tüvana ve 120 müsinn'den oluştuğu görülmektedir. 22 kişinin ise yaşı bilinmemektedir. Obanın toplam nüfusu 10 hanedeki 17'si sagir (küçük), 29'u kebir (büyük) olmak üzere toplam 46 nefer abdalın da dâhil edilmesiyle 1.223 olmaktadır. Bekirli Obası'nın nüfusu ise 995 tüvana, 597 sabi, 191 müsinn ve 21 yaşı bilinmeyen kişiden oluşmaktadır. Toplam nüfus 1804 neferdir. Köküllü Obası'nda hane başına düşen erkek sayısı abdallar haricinde 4,86'dır. Abdalların dâhil edilmesiyle bu sayı 4,85 olmaktadır. Bekirli Obası'nda ise hane başına düşen erkek nüfus 4,96'dır.

Tablo 2.15. 1849 Yılında Tacirli Aşireti'nin Nüfusu
(Terzi ve Ergün, 2013:169-171).

Oba Adı	Tüvana	Sabi	Müsinn	Yaşı Bilinmeyen	Toplam Nefer	Hane
Köküllü	666	369	120	22	1177	242
Bekirli	995	597	191	21	1804	363
Toplam	1.661	966	311	43	2.981	605

Fırka-i Islahiye iskânı sırasında 1865 yılı civarında Tacirli Aşireti'nin toplamda 607 hane nüfusa sahip olduğu görülmektedir. 1849 sayımında olduğu gibi aşirete bağlı Köküllü Oymağı ile Bekirli (Tilkili) Obası bulunmakta olup bunlardan Köküllü Oymağı'nın nüfusu 242 hane ve 1.146 kişiden, Bekirli Obası'nın da 365 hane ve 2.161 kişiden oluşmaktaydı. Toplam nüfus da 3.307 olmaktadır. Köküllü Oymağı'nın hane sayısı 1849 yılı ile aynı kalırken Bekirli Obası'nda 2 hanelik bir artış söz konusudur. Köküllü Oymağı'nda nefer sayısında 31 kişilik bir azalma, Bekirli Obası'nda ise 357 kişilik bir artış söz konusudur. Köküllü Oymağı'nda hane başına düşen erkek sayısı 4,73, Bekirli Obası'nda ise 5,92'dir. Hane başına düşen erkek nüfus değerlendirildiğinde Köküllü Oymağı'nda bir düşüş, Bekirli Oymağı'nda ise bir artış olduğunu söylemek mümkündür (BOA, Y.EE, 37/39).

Tablo 2.16. Tacirli Aşireti'nin 1849 ve 1865 Yıllarına Ait Nüfus Artış Durumu
(Terzi ve Ergün, 2013:169-171; BOA, Y.EE, 37/39).

Oba Adı	1849		1865		Hane Oranı	Artış	Erkek Nüfus Artış Oranı
	Hane Sayısı	Nefer Sayısı	Hane Sayısı	Nefer Sayısı			
Köküllü	242	1177	242	1146	0		-2,63
Bekirli (Tilkili)	363	1804	365	2161	0,55		19,78
Toplam	605	2981	607	3307	0,33		10,93

2.4.1.10. Cerid Aşireti

Niebuhr'un belirttiğine göre Cerid Aşireti 1766 yılında 500 haneye sahipti. (Niebuhr, 1778, II, 415). Aşiretin 1848 yılında 250 hane (BOA, İ.MVL, 119/2959), 1866 yılında ise 383 hane nüfusa sahip olduğu görülmektedir (Halaçoğlu, 1973: 11).

Aşiretin 1766 ile 1866 yılları arasındaki yüz yıllık süreçte 250 ile 500 hane arasında değişen bir nüfusa sahip olduğunu söylemek mümkündür.

1849 yılında Üzeyir kazasına bağlı olan Cerid Aşireti 380 hanede 1.357 erkek nüfusa sahipti. Aşirete bağlı İmran, Bekirli, Tartarlı (Tatarlı), Azizli, Cerid Uşağı, Yalaklı ve Yalak gibi karye, aşiret, oymak, oba cemaatler bulunmaktadır. Bunlardan İmran karye, Bekirli ve Yalaklı aşiret, Tatarlı, Azizli, Cerid Uşağı cemaat, Yalak da oba olarak kaydedilmiştir (Terzi ve Ergün, 2013: 169-171). Bunlar aslında Cerid Aşireti'ne bağlı oymaklardır. Zira Cerid Uşağı Cemaati haricindekilerin hepsi 1865 tarihli Yıldız Esas Evrakı'nda kayıtlı belgede Cerid Aşireti Obaları olarak gösterilmiştir. Cerid Uşağı Cemaati de aynı belgede geçen Huri Uşağı Obası olmalıdır. Zira hem kayıt yerleri hem de hane sayıları aynıdır (BOA, Y.EE, 37/39). İmran köyünde 144 hanede 500 nefer nüfus bulunmakta olup Cerid Aşireti içerisinde en fazla hane ve nefer sayısına sahip olarak bu köy görünmektedir. Tacirli Bekirli'sinden ayırmak için “ ‘aşiret-i diğer Bekirli” olarak belirtilen Bekirli Aşireti 41, Tatarlı Cemaati 54, Azizli Cemaati 45, Cerid Uşağı Cemaati 8, Yalaklı Aşireti 24, Yalak Obası 64 hane nüfusa sahipti. Hane sayılarında dikkati çeken bir husus daha önce de belirtildiği gibi hane sayısı fazla olan oymak ya da obanın nüfusunun da her zaman için diğerlerinden fazla olmadığıdır. Aşağıdaki tablo incelendiğinde 41 haneye sahip olan Bekirli Aşireti'nin 161 erkek nüfusa, hane sayısı 45 olan Azizli Cemaati'nin ise 156 erkek nüfusa sahip olduğu görülür. Yine Tatarlı Cemaati 54 hanede 207 erkek nüfusa, Yalak Obası daha fazla haneye sahip olmasına rağmen 203 erkek nüfusa sahiptir.

Tablo 2.17. 1849 Yılında Cerid Aşireti'nin Nüfusu
(Terzi ve Ergün, 2013: 169-171).

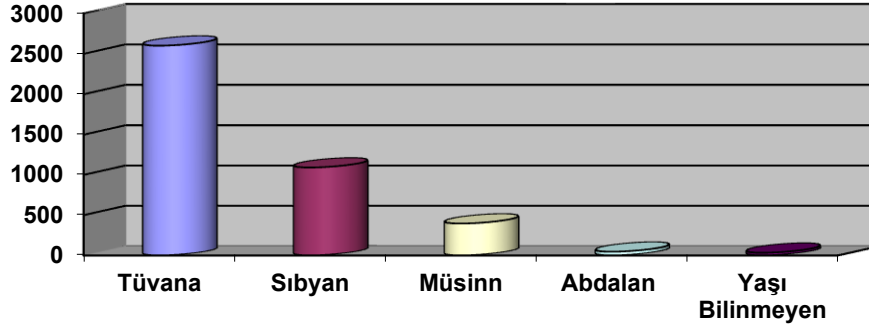
Köy/Aşiret/Oymak/ Cemaat/Oba Adı	Tüvana	Sabi	Müsinn	Yaşı Bilinmeyen	Toplam Nefer	Hane
İmran Köyü	251	170	64	15	500	144
Diğer Bekirli Aşireti	101	42	13	5	161	41
Tartarlı Cemaati	129	63	14	1	207	54
Azizli Cemaati	94	40	18	4	156	45
Cerid Uşağı Cemaati	19	14	4	-	37	8
Yalaklı Aşireti	42	38	13	-	93	24
Yalak Obası	120	60	23	-	203	64
Toplam	756	427	149	25	1357	380

Cerid Aşireti'nde 1849 yılı itibariyle hane başına düşen erkek sayısı 3,57'dir. Cerid Aşireti'ne bağlı köy, oymak, oba, aşiret ve cemaatlerde hane başına düşen erkek sayısının Cerid Uşağı Cemaati'nde 4,62 ile en fazla olduğu görülmektedir. Cerid Uşağı Cemaati'ni 3,92 ile Bekirli Aşireti, 3,87 ile Yalaklı Aşireti, 3,83 ile Tatarlı Cemaati takip etmektedir.

Tablo 2.18. 1849 Yılında Cerid Aşireti’de Hane Başına Düşen Erkek Sayısı
(Terzi ve Ergün, 2013:169-171).

Köy/Aşiret/Oymak/ Cemaat/Oba Adı	Hane Başına Düşen Erkek Sayısı
İmran Köyü	3,47
Diğer Bekirli Aşireti	3,92
Tartarlı Cemaati	3,83
Azizli Cemaati	3,46
Cerid Uşağı Cemaati	4,62
Yalaklı Aşireti	3,87
Yalak Obası	3,17

1853 yılında Tacirli ve Cerid Aşiretleri Üzeyir kazasına bağlıydı. 3 oba, 1 köy, 2 aşiret, 3 cemaat olarak kaydedilen bu iki aşiretin hane sayılarına bakıldığında toplam hane sayılarının 1.301 olduğu görülmektedir. 10 abdalın hane ile birlikte bu rakam 1.311’e çıkmaktadır. Abdalan dışında kalan hanelerden 65’i aşiretlere, 107’si cemaatlara, 144’ü köye, 985’i obalara aittir. İki aşirete ait tüvana, sıbyan, müsinn ve yaşı bilinmeyen kişilerin sayısı 4.122’dir. 46 da abdalın mevcut olup bunların 29’u “kebir”, 17’si “sagır” olarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki grafikte iki aşiretin nüfus yapısı gösterilmiştir.

Şekil 2.5. 1853 yılında Tacirli ve Cerid Aşiretleri Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (BOA, ML.CRD, nr. 1375, s. 7-8).

Tüvana, sıbyan, müsinn ve yaşı bilinmeyenlerin toplam nüfusu olan 4.122’yi hane sayısı olan 1.301’e böldüğümüzde hane başına düşen erkek sayısının 3,16 olduğu görülmektedir. 10 hanede 46 abdalın yaşadığı düşünülürse hane başına düşen abdal sayısı 4,6 olmaktadır.

1865 yılında aşiretin iskânından hemen sonra yapılan sayımda 383 hane nüfusa sahip oldukları görülmektedir. Cerid Aşireti’nin 1865 yılında obaları, hane sayıları, hane başına düşen kişi sayısı ve oba nüfusunun aşiretin toplam nüfusu içerisindeki oranı aşağıda tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 2.19. 1865 Yılında Cerid Aşireti'nin Nüfusu
(BOA, Y.EE, 37/39).

Oba Adı	Hane Sayısı	Nüfus	Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı
İmran	145	512	39,78
Bekir	40	153	11,88
Tatarlı	55	186	14,45
Azizli	46	139	10,80
Hüri Uşağı	8	35	2,71
Yalaklı	24	92	7,14
Yalak	65	170	13,20
Toplam	383	1287	

Aşiret içerisinde en kalabalık oba İmranlı Obası olup 145 hane ve 512 nüfusa sahiptir. İmranlı Obası'ndan sonra Yalak Obası 65 hane ve 170 nüfus ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu iki obanın toplam hane sayısı 210, nüfusları 682 olup aşiret nüfusunun %52,99'unu oluşturmaktadır. Diğer obaların toplam hane sayısı 173, nüfusları ise 605'tir.

Cerid Aşireti'nin 1849 yılı ile 1865 yılı nüfusu karşılaştırıldığında aşiretin 1849 yılında 380 hane olan nüfusunun 1865 yılında 383 haneye yükseldiği görülmektedir. Hane bazında %0,78 gibi oldukça düşük bir artış oranı söz konusudur. 1849 yılında 380 hanede 1.357 erkek nüfus, 1865 yılında ise 383 hanede 1.287 erkek nüfus yaşamaktadır. Hane sayısı artmış olmasına rağmen erkek nüfus 70 kişi azalmış olup bu durum oransal olarak %-5,15'e tekabül etmektedir. Aşağıdaki tabloda Cerid Aşireti'ne mensup obaların 1849 ve 1865 yıllarındaki hane sayıları ve erkek nüfus miktarları verilmiş, nüfus artış oranları tespit edilmeye çalışılmıştır.

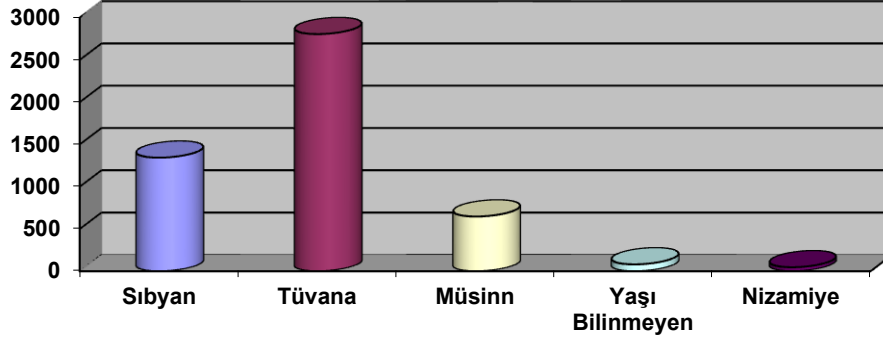
Tablo 2.20. Cerid Aşireti'nin 1849 ve 1865 Yıllarına Ait Nüfus Artış Durumu
(Terzi ve Ergün, 2013:169-171; BOA, Y.EE, 37/39).

Oba Adı	1849		1865		Hane Artış Oranı (%)	Erkek Nüfus Artış Oranı (%)
	Hane Sayısı	Nefer Sayısı	Hane Sayısı	Nefer Sayısı		
İmran	144	500	145	512	0,69	2,4
Bekir	41	161	40	153	-2,43	-4,96
Tatarlı	54	207	55	186	1,85	-10,14
Azizli	45	156	46	139	2,22	-10,89
Hüri Uşağı	8	37	8	35	0	-5,40
Yalaklı	24	93	24	92	0	-1,07
Yalak	64	203	65	170	1,56	-11,33
Toplam	380	1.357	383	1.287	0,78	-5,15

2.4.1.11. Bozdoğan Aşireti

Adana'da bulunan aşiretlerin iskânı ile ilgili hazırlanan lâyihada Bozdoğan Aşireti'nin 19. yüzyılın ortalarına doğru 1.500 hane nüfusa sahip olduğu tahmin edilmektedir (BOA, İ.MVL, 119/2959). Victor Langlois ise Bozdoğan Aşireti'nin 1852 yılında 1.400 hane nüfusa sahip olduğunu belirtmiştir (Langlois, 1861: 21).

Bozdoğan Aşireti'nin 1853 yılında 1.222'si Müslüman, 3'ü reaya olmak üzere 1.225 hane nüfusu bulunmaktadır. 4.875 erkek Müslüman nüfus ile 47 nizamiye-i şahane askeri kaydedilmiş olup "reaya-yı muhtelif" başlığı altında edna cizye ödeyen 4 kişi ile 1'i sıbyan, 1'i amel-mande, 1'i mürâhik toplamda 7 kişi bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda Bozdoğan Aşireti'ne ait Müslüman erkek nüfusun yaş gruplarına göre özelliği verilirken bu gayrimüslim nüfus dâhil edilmemiştir.

Şekil 2.6. 1853 Yılında Bozdoğan Aşireti Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (BOA, NFS, nr. 3707, s. 25-28)

Erkek nüfusun 1.343'ü sıbyan (çocuk), 2.804'ü tüvana, 647'si müsinn (yaşlı), 47'si nizamiye askeri olarak kaydedilmiştir. Bozdoğan Aşireti'nde erkek nüfusa nizamiye askerleri dâhil edildiğinde hane başına düşen erkek sayısı 4,01 olmaktadır.

2.4.2. Cemaatlerin Vergi Nüfusu

Bir tımara dâhil olan cemaatlerin nefer sayıları ve vergi hâsılları tımarla ilgili sorunlar yaşandığında önem arzetmekteydi. Bir sipahinin tımarına dışarıdan müdahalelerin olması veya tımarı dâhilinde bulunan reayanın yurtlarını terk ederek başka yerlere göç etmesi genellikle yaşanan sorunlardı. Bu gibi durumlarda Mufassal ve İcmal Tahrir defterleriyle birlikte Ruznamçe-i Hümayun defterlerine bakılmakta cemaatlerin vergi hâsılları ve nefer sayıları bu defterlerden tespit edilerek ilgili makamlara hüküm yazılmaktaydı. Bazen cemaatin nefer sayısı belirtilmeden sadece vergi hâsılı verilmekte idi. Dolayısıyla sadece vergi hâsılından cemaatin nefer sayısını tespit etmek de mümkün olmamaktadır. Cemaatlerin vergi nüfusunda dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da bir cemaatin farklı yerlerde kışlayan ve yaylayan nüfuslarının farklı kişilerin tımarına dâhil olabileceğidir. Bu yüzden bir köy ya da mezrayı ziraat eden cemaat mensuplarının sayısını tüm cemaatin nüfusu gibi görmek de doğru olmayacaktır. Ayrıca bir köy ya da mezranın farklı cemaatler ve köy sakinleri tarafından ziraat edilebildiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Genellikle cemaatin ismi ile birlikte "ve gayrılar ziraat iderler" ibaresi altındaki nefer sayısı da sadece o cemaatin değil köy ya da mezrayı ziraat eden toplam nefer sayısını ifade etmek için kullanılmıştır. Maraş ve çevresinde bulunan cemaatlerin vergi nüfusu tespit edilirken bu hususlara dikkat edilmiş, nefer sayıları ve bu nefer sayılarının hangi köy ya da mezrayı ziraat ettikleri belirtilerek daha sağlıklı sonuç elde edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 2.21. Maraş'ta Bulunan Cemaatlerin Vergi Nüfusu
(BOA, Maraş, nr. 2, 3, 4, 5).

Cemaat Adı	Nefer Sayısı	Buldukları Yer	Kaynak
Musa Fakihlü	60	Erücek Köyü (Bertiz)	BOA, Maraş, nr. 3, s. 71
Çiçeklü	35	Direkli Viran k. Hanlu k. (Çörmüşek nahiyesi)	BOA, Maraş, nr. 3, s. 107
Deve Abdâl	17	Gümüşgün (Deve Abdâl) k. (Pınarbaşı)	BOA, Maraş, nr. 3, s. 193
Bunsuz	150	Düldül Dağı mz. Ağır mz. (Haruniye)	BOA, Maraş, nr. 4, s. 122 Kurt, 2011: 701-703
Seydiler	167	Olduran mz. (Ahsendere)	BOA, Maraş, nr. 5, s. 112
Ali Hacılu	152	Olduran mz.	BOA, Maraş, nr. 5, s. 112
Bekişlü ve Çağırğanlu	212		BOA, Maraş, nr. 5, s. 112
Alişarlu	14	Orta Viran k. (Çörmüşek)	BOA, Maraş, nr. 2, s. 193-195
Garib Neccarlu	161	Kilisecik (Güğercinlik)	BOA, Maraş, nr. 4, s. 123
Süleymanlu	66	Pirestlik ma' Kal'acık (Ali Beğli) k. (Zamantı)	BOA, Maraş, nr. 3, s. 237
İsa Hanlu	310	Gündüzlü Karaçam ve Kızılca mz. (Göksun)	BOA, Maraş, nr. 2, s. 136
Safillü?	10	Kaya Pınar k. (Kars-1 Maraş)	BOA, Maraş, nr.3, s. 90
Kara Derenlü	66	Kaya Pınar k. (Kars-1 Maraş)	BOA, Maraş, nr. 3, s. 90
Saru İsalu	15	Kaya Pınar k. (Kars-1 Maraş)	BOA, Maraş, nr. 3, s. 90
Avşar	29	Tumtum k. (Güğercinlik)	BOA, Maraş, nr. 3, s. 105
Bulanıklı	149	Kilisecik k. (Güğercinlik)	BOA, Maraş, nr. 3, s. 147
Kıllılı	437		BOA, Maraş, nr. 4, s. 22
Akçakoyunlu	26	Göçtil-i Sagir k. Akdam, Taşlu Kışlası mz., Şamicelü mz., Selim Viranı mz.	BOA, Maraş, nr. 2, s. 38)
Kesten	35	Kemer k. (Kemer nahiyesi)	BOA, Maraş, nr. 3, s. 221

Kara Yuvalı Taifesine bağlı Digac, Ahsencelü, Durmuş Hacılu, Yahşi Hanlu, Taceddinlü, Kara Ayşelü ve Kara Yuvalı cemaatlerinin de vergi nüfusu tespit edilmiş olup bunların nefer sayıları ve taife içerisindeki vergi nüfusu oranları aşağıda tablo halinde gösterilmiştir:

Tablo 2.22. Kara Yuvalı Taifesi Cemaatlerinin Vergi Nüfusu
(BOA, Maraş, 2: 105, 135-136, 240).

Cemaat Adı	Nefer Sayısı	Toplam Nefer Sayısına Oranı
Digaç	105	10,15
Ahsencelü	191	18,47
Durmuş Hacılı	261 ¹⁴¹	25,24
Yahşi Hanlu	310	29,98
Taceddinlü	25	2,41
Kara Ayselü (Kürekçili ile birlikte)	28	2,70
Kara Yuvalı	114	11,02
Toplam	1034	

Yahşi Hanlu Cemaati 310 nefer vergi nüfusu ile en fazla nefer sayısına sahip olan cemaattir. İkinci sırada yer alan Durmuş Hacılı 261 nefer vergi nüfusuna sahiptir. İki cemaatin toplam nefer sayısı 571 olup bu sayı Kara Yuvalı Taifesi içerisindeki diğer cemaatlerin toplam vergi nüfusundan fazladır. Yahşi Hanlu ve Durmuş Hacılı Cemaatleri'nin vergi nüfusu sayılarının taifenin toplam vergi nüfusu sayısına oranı %55,22'dir. En az vergi nüfusuna sahip olan cemaat Taceddinlü Cemaati olup toplam vergi nüfusu içerisindeki oranı %2,41 gibi oldukça düşük bir oranda kalmıştır.

Avcı Taifesi'ne mensup Kızıl Hacılı, Avcı, Küre Seveli, Küremanoğlu, Kara Halillü, Tonlu ve Toylu Cemaatleri'nin toplam vergi nüfusu 308 olarak görülmektedir. Taifeye mensup olan cemaatlerin vergi nüfusu ve bu nüfusun taife içerisindeki toplam nüfusa oranı aşağıda tablo olarak gösterilmiştir:

Tablo 2.23. Avcı Taifesine Bağlı Cemaatlerin Vergi Nüfusu
(BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

Cemaat Adı	Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı
Kızıl Hacılı	90	29,22
Avcı	121	39,28
Küre Seveli	19	6,16
Küremanoğlu	21	6,81
Kara Halillü	7	2,27
Tonlu	25	8,11
Toylu	25	8,11
Toplam	308	

En fazla vergi nüfusuna sahip cemaat 121 nefer ile Avcı Cemaati olup taifenin toplam vergi nüfusuna oranı %39,28'dir. İkinci sırada 90 nefer ile Kızıl Hacılı Cemaati yer almaktadır. Bu cemaat taifenin vergi nüfusunun %29,22'sine sahiptir. En az vergi nüfusu 7 nefer ile Kara Halillü Cemaati'ne aittir. Bu cemaat ise taifenin vergi nüfusunun sadece %2,27'lik kısmına sahiptir.

¹⁴¹ BOA, Maraş, nr. 2, s. 105 bu cemaatten 261 nefer vergi nüfusu olduğu belirtilmişse de BOA, Maraş, nr. 2, s. 136 ve 240'da cemaatin ayrı ayrı verilen vergi nüfusu toplandığında 260 olduğu görülmektedir. Ancak 16. yüzyıl kayıtlarında cemaatin 261 nefer vergi nüfusu olduğuna göre BOA, Maraş, nr. 2, s. 105'teki kayıt doğru olmalıdır. Cemaatin 16. yüzyıldaki vergi nüfusu için bk. Solak, 2002: 129.

2.5. Yaşam Mekânları: Çadırlar

Kışlak ve yaylak hayatı yaşamakta olan konargöçer aşiretlerin yaşam mekânları çadırlardı¹⁴². Maraş ve çevresinde bulunan aşiretler “hu” ya da “huğ” olarak tabir edilen kulübe şeklindeki çadırlar ile karaçadırları yaygın olarak kullanmışlardır. Huğlar sazdan, ağaç dallarından ve ottan yapılan kulübeler şeklindeydi. Cevdet Paşa’nın Kozan Dağı ahalisinin yaylaya çıktıklarında huğlar yaparak yaz mevsimini bunlar içerisinde geçirdiklerinden bahsetmesi huğların kışlakların yanı sıra yaylaklarda da kullanıldığını göstermektedir (BOA, İ.MVL, 538/24169; Cevdet Paşa, 1991: 113). Huğların bölgede yaygın olarak kullanılmasında coğrafi şartların etkisi bulunmaktadır. Nogay muhacirlerden kamıştan huğ inşa etmeleri istendiğinde muhacirler önce bunu kabul etmemiş, ancak ileri gelenlerine bölge dolaştırılarak taş ve ağaç gibi malzemelerin bulunmadığı ve bunları tedarik etmenin maliyetli olacağı anlatılınca ikna edilebilmişlerdi (Bayraktar, 2008: 57).

Kanuni Sultan Süleyman devri Zülkadriye Eyaleti Kanunnamesi’nde “dam ve huğ” yıkanlara ceza verildiğinden bahsedilmektedir (Akgündüz, 1994: VII, 158). Dolayısıyla huğların varlığını 16. yüzyıla hatta Zülkadriye kanunnamesinin beylik dönemi kanunlarını da içerdiği düşünülürse beylikler dönemine kadar götürmek mümkündür. Huğların Reyhanlı Aşireti tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Burchardt, karaçadır kullanan Reyhanlıların ovada yaşayanlarının çoğunun Afrin Nehri’nde bol miktarda bulunan sazlıkları kullanarak kulübeler yaptığından bahsetmektedir. Burchardt’in belirttiği ancak ismini vermediği bu yapılar huğ olmalıdır. Bu kulübeler karaçadırlar gibi yapılmasına rağmen karaçadırlardaki örtü yerine sazlık kullanılmıştır. Huğlarda kadınlar için ayrılan yer aynı zamanda mutfak olarak kullanılmıştır. Yabancıların buraya girmesine izin verilmemiştir. Erkekler için ayrılan kısım halılarla kaplı olup bu halılar ailenin evlenmemiş fertleri ve misafirler için yatak vazifesi görmüştür. Harem olarak nitelenen kısma ise evli erkekler girebilmiştir (Burchardt, 1822: 636).

Maraş ve çevresinde bulunan konargöçer aşiretler yayla mevsiminde genellikle “karaçadır” denilen keçi kılından yapılmış bir çadır türünü kullanmışlardır (BOA, İ.MVL, 559/25130). Arşiv belgelerinde “siyah hayme” olarak da geçen bu çadırlar kıl çadır olarak da adlandırılmaktadır (BOA, C.DH, 4214; ŞKT, nr. 1012). Çok eski zamanlardan beri Maraş, Antep, Feke, Mersin gibi yerlerde bu çadırlar yaygın olarak kullanılmıştır. 1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde Elbistan’da “karaev” denilen çadırların satıldığı ve buna mukabil bâc alındığı kayıtlıdır: “Bâc-ı haymeha-yı Türkmen ki ana Karaev derler, Elbistan’a gelür satılır” (Yinanç ve Elibüyük, 1988: II, 478). Maraş ve Adana taraflarında konargöçerlerin “kıl evli” ve kıl çadırı” olarak adlandırılması karaçadırların yaygın olarak kullanıldığına işaret etmektedir (Arifi Paşa, 1330: 358). Moltke 1838 yılında Sinamillü Aşireti’ni ziyaret ettiğinde çadırlarının keçi kılından dokunmuş kara çuldan olduğunu görmüştür (Moltke, 1995: 191).

Keçi kılından yapılan ve genelde 50-100 cm² kadar olan çadır örtüsü koyun yününden yapılan örtülere göre daha kaba ve sert ancak ateşe daha dayanıklıdır. Bu nedenle çadır içerisinde ocak yakıp yemek pişirmek mümkün olmuştur. Yağmur suyunu tutmayıp çabuk kuruması, soğuğa karşı koruyucu olması bu çadırların diğer avantajlı yönleridir. Karaçadırların yaygınlık kazanmasında hem bu hususlar hem de ucuza mal edilmeleri etkili olmuştur. Ancak siyah renkte olmaları güneş ışığını çekmelerine sebep olduğundan çadırın içi yaz aylarında sıcak olmuştur (Onuk, 1998: 28-29).

¹⁴² Konargöçerlerin yaşamlarını yansıtan bir resim için bk. EK-6.

Karaçadırların büyüklükleri de farklıdır. Muhtemelen aşiret mensupları ihtiyaçlarına ve ekonomik durumlarına göre çadırın büyüklüğünü belirlemişlerdir. Ufak çadırlar genellikle 2 ila 5, orta boy çadırlar 5 ila 7, büyük boy çadırlar ise 6 ila 9 direklidir. Orta direklerin 220-230 cm olması çadırın yüksekliğini tahmin etmeyi mümkün kılmaktadır ki bu yükseklik 2,5 metreye yakın olmaktadır. Çadırın içi tek, çift ya da daha çok bölmeli olabilmekteydi (Onuk, 1998: 29-32).

Güngör, çadırların kuruluş tarzının Yörüklerle göre değiştiğini belirtmektedir. Çadırların kuruluş tarzı Yörüklerle has bir özelliği yansıttığından çadırları tanıyan bir kimse uzaktan dahi bu çadırların hangi Yörük grubuna ait olduğunu tespit edebilmekteydi (Güngör, 1941: 49).

Türkmenler çadırların iç kısmının büyük bölümünü temiz tutmuşlardır. Çadırın erkeklere ait bölümünün büyük kısmı divan ile kaplıydı. Sadece orta kesimde sürekli yanan bir ateş bulunmaktaydı (Burchardt, 1822: 638).

Sümer (1972: XXIV), kıl çadırların kullanılması ile ekonomik durum arasında ilişki kurmakta ve bu çadırların kullanılmasında yoksullaşmanın etkili olduğu değerlendirmesini yapmaktadır. Kıl çadırları kullananlar genelde keçi besleyen ve sarp yerlerde yaşayan Yörüklerdi. Yaşanılan coğrafyanın keçi beslemeye müsait olması ve kıl çadırların keçi kılından yapılması coğrafi şartların da kıl çadırı kullanımında etkili olduğunu göstermektedir.

Konargöçer hayatı yaşayanlar yerleşik hayata geçtikten sonra bile çadırlarını muhafaza etmişlerdir. Bu durum çadırlara verdikleri değeri göstermektedir. Cevdet Paşa, Fırka-i Islahiye tarafından yapılan iskânda aşiretlerin çadırlarının bozulmasına rağmen çadır parçalarını hanelerinde döşeme olarak kullanmalarından hayretle bahsetmektedir (Cevdet Paşa, 1991: 204).

Bazı konargöçer aşiretler kışlaklarında iken çadırlarını ormana yakın yerlerde kurmuşlardır. Tacirli Aşireti ile Sinamillü aşiretinde rastlanan bu durumun sebebi şiddetli geçen kışların etkisini azaltmaktır (Moltke, 1995: 192).

Burchardt, huğ ve karaçadır dışında Reyhanlı Aşireti'nin kullandığı üçüncü bir çadır tipinden daha bahsetmektedir. Sadece zengin ailelerde tesadüf edilen bu çadırlar keresteden yapılmış, taşınabilir özellikte ve bir kuş kafesini andıran görünümündedir. Çadırların örtüsü beyaz yünden dokunan halılarla kaplıdır. Giriş kısmında kapatılabilir özellikte küçük bir kapı bulunmaktadır. Bu çadırlar özellikle bayanlar için yapılmıştır (Burchardt, 1822: 637).

Arşiv belgelerinde pek tesadüf edilmemekle birlikte yakın zamana kadar Maraş ve çevresinde kullanılan “alaçık ve topak ev” denilen iki çadır türü daha bulunmaktadır. Oval bir tümülüs içerisindeki bir tüneli andıran, çubuklardan iskeletin oluşturulduğu ve üzeri keçe ile örtülü alaçık denilen çadırlar genelde fakir aşiret mensupları tarafından yaz aylarında kullanılmıştır. Alaçığın bir diğer tercih sebebi alışkanlıklarla ilgili olmalıdır. Alaçık karaçadırdan daha dar olup karaçadır kadar yaygın kullanılmamıştır. Bunda karaçadırın kurulmasının daha kolay olması, dumanın dışarıya kolayca çıkmasına imkân vermesi, ihtiyaca göre genişletilebilmesi ve daha sağlam olması gibi hususlar etkili olmuştur (Güngör, 1941: 48-49). Orta Asya'daki Kırgız evlerine oldukça benzeyen ve Çukurova bölgesinde *Bekdik çadırı* olarak da bilinen topak ev, yurt, keçe ev, turluk ve derim evi olarak da adlandırılmaktadır. Üzerlerindeki yün keçeden dolayı yaz ve kış şartlarına uyumlu olan bu çadırlar kısa sürede kurulabilmeleri, sökülmeden yerlerinin değiştirilebilmesi, kapı yönlerinin hava şartlarına göre ayarlanabilmesi gibi pratik özelliklere sahipti (Yalçın, 1977: II, 418-419; Onuk, 1998: 22-23). Gazi Ahmed Muhtar Paşa da anılarında bu durumu teyit eden ifadeler kullanmıştır: “Yaylak halkının çadırları küçük kümes gibi şeylerdi. İçlerinde ortada derim evi dedikleri kubbeli bir

çadır var. İstenildiği vakit dertop edilip kaldırılabilir. Anladım ki burası ağanın evidir.” (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1996: 20). Avcı Oymağı topak ev denilen bu çadırları hazırlamakta oldukça mahirdi (Yalgın, 1977: II, 419).

2.6. Aşiretlerin Sosyal İlişkileri

Aşiretlerin sosyal ilişkilerini yaşam tarzları, iktisadi durumları, çıkarları ve gelenekleri gibi unsurlar şekillendirmiştir. Konargöçer halde yaşayan aşiretlerin yerleşik halkla ilişkilerinde yaylak ve kışlak hayatını esas alan yaşam tarzları etkili olurken devlet adamları ile ilişkilerinde çıkar ve gelenek gibi unsurlar ön plana çıkmıştır. Tüccarlarla olan münasebetleri hayvancılıktan elde ettikleri ürünleri satmakla beraber tüccar ve kervanları soymak şeklinde olmuştur. Muhacir ve gayrimüslimlere yönelik tutumlarının da olumlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte aşağıda da ele alınacağı üzere aşiretlerin yerleşik halkla, devlet görevlileriyle veya birbirleriyle ilişkileri hep olumsuz olmamıştır. Ancak yüzlerce arşiv vesikası bu olumlu ilişkilerin çok fazla olmadığını göstermektedir.

Aşiretlerin sosyal münasebetlerini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olan eşkıyalık, yol kesip baskın yaparak soygun yapmayı, halkın can ve malına kastetmeyi, etrafı haraca bağlamayı, kamu düzenini ve güvenliğini ihlal etmeyi ifade etmektedir (Öz, 2010: 227; İlgürel, 1995: XI, 467). Haydutluk anlamına gelen “şekavet” kelimesinden türeyen ve bu kavramın fâili durumunda olan “şakî” kelimesinin ise sözlük anlamı haydut, yol kesen, bahtsız, fena hareketli, haylaz ve habistir. Eşkîya, şakînin çoğulu olup dağ hırsızları haydutlar manasına gelmektedir. Eşkîyalık yapanlar hakkında kullanılan “şekavet-pîşe” ise eşkıyalığa alışmış, eşkıyalığı huy edinmiş kimseleri ifade etmektedir (Develioğlu, 1999: 495, 977, 986). Osmanlı arşiv belgelerinde eşkıya manasında ayrıca kuttau’t-tarîk, celali, eşirra, harami, haramzade, türedi, haydut, uğru gibi tabirler kullanıldığı görülmektedir (İlgürel, 1995: XI, 467). Eşkîyaların en çok işledikleri suçlar arasında bulunan kat’ı- tarîk, yol kesicilik manasına gelirken yine arşiv belgelerinde çok sık rastlanan “gasp” bir şeyin zorla alınmasını, garet ise çapul ve yağmayı ifade etmektedir (Develioğlu, 1999: 238, 278, 279).

Maraş ve çevresinde aşiretlerin eşkıyalık yapmalarında etkili olan birçok sebep bulunmaktadır. Maraş ve çevresinin iklim ve coğrafyasının buna müsait olması eşkıyalığın bölgede yaygın olmasının en önemli sebeplerinden biridir. Çukurova, Pazarcık, Amik gibi ovalık alanlar ile Elbistan, Göksun, Uzunyayla gibi yaylak alanlarının fazla olması aşiretlerin bu coğrafyada yoğun olarak yaşamalarına imkân verdiği gibi ovalık alanların hemen başında yükselen sarp dağlar eşkıyaların kolaylıkla buralara sığınmasına neden olmuş, yakalanmalarını zorlaştırmıştır (Demirci ve Arslan, 2012: 19-20; Gould, 1976: 486).

Maraş ve çevresinin Osmanlı Devleti’nin 17. yüzyılın sonlarından itibaren bazı konargöçer aşiretleri sürgün ederek iskân etmeye çalıştığı Rakka, Hama, Hums gibi yerlere yakın olması buralardan firar eden aşiretlerin bu coğrafyaya gelmelerine sebep olmuştur (Demirci ve Arslan, 2012: 20). Bu aşiretler bu defa Maraş ve çevresinde eşkıyalık yapmaya yolcuları, kervanları soymaya ve yerleşik halka zarar vermeye başlamışlardır.

Bölgenin önemli yolların güzergâhı olması eşkıyalığın yaygın olmasının bir diğer sebebidir. Elbistan üzerinden Maraş’a ve buradan Şam ve Halep gibi yerlere uzanan yol ile Adana’dan başlayıp Misis, Payas ve Belen’den geçen cadde tüccarların ve kervanların kullandığı önemli güzergâhlardı. İkinci yol aynı zamanda Surre-i Hümayun ve hacıların da güzergâhı olması nedeniyle önem arz etmekte idi.

Maraş ve çevresi, 1240 senesinde Adıyaman ve Maraş dolaylarından başlayıp Tokat ve Kırşehir'e kadar yayılan Baba İshak'ın isyanından beri birçok isyanın yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Bu coğrafya ekonomik durumları iyi olmayan konargöçer ve yerleşik Türkmen nüfusun yoğun halde yaşadığı, farklı dini inançların bulunduğu bir yerdi (Döğüş, 2005: 457). Tımarları ellerinden alınan Dulkadirli Türkmenleri'nin çıkardığı Kalender Çelebi isyanı, Mohaç Savaşı'nı müteakip vergilerin artırılmasına tepki olarak ortaya çıkan Zünûnoğlu isyanı, 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında Karayazıcı Abdülhalim isyanı, Celâlilerin önde gelenlerinden Kalenderoğlu isyanı bunlar içerisinde dikkat çeken önemli isyan hareketleridir. Bu kadar fazla eşkıyalık ve isyanın meydana gelmesinde şüphesiz bölge coğrafyasının etkisi bulunmaktadır. Ayrıca bölgede çok yoğun ve her an isyan etmeye hazır bir Türkmen nüfusunun bulunması da hem eşkıyalık hem de isyan hareketlerinin çıkmasında etkili olmuştur (Gökhan, 2008: 213-229).

Aşiretlerin gerek eşkıyalıkları gerekse diğer sosyal münasebetleri dolayısıyla yapılacak değerlendirmelerde yaşam tarzlarına, değer yağlarına, yaşadıkları zaman ve şartların koşullarına ve geleneklerine vakıf olunmaması bir takım hataları da beraberinde getirecektir. Kendi içlerinden suç işleyen birini devlet görevlilerine teslim etmemeleri aşirete bağlılık duygusu ile ilgilidir. Bu bağlılık dolayısıyla bütün aşiret herhangi bir olay karşısında bir bütün olarak hareket edebilmiş, bir aşiret eşkıyası aşiret içerisinde rahatlıkla barınabildiği gibi devletle bir çatışmanın olması halinde bütün aşireti yanında bulabilmiştir (Öztürk, 1991: 972). Aşiretlerin kendilerine sığınan ancak devlet nazarında suçlu olan bir şahsı himaye etmeleri de gelenekleri icabı olup bu durum eski Türk kültüründe "güçlülere karşı zayıfların korunmasını" esas alan bir düşüncenin ürünüydü ve aşiretler arasında hâlâ varlığını korumaktaydı. Yine aşiretlerin gasp, katl ve yağma gibi hareketleri, dışarıdan birisi için eşkıyalık olarak nitelenirken aşiretlerin kendisi için aynı anlamı ifade etmeyebilmekteydi. Özdemir'in Afşar Aşireti'nin gasp ve katl gibi suçları sürekli işlemelerinin sosyo-kültürel boyutunu aşiret geleneğine göre açıkladığı bazı hususlar bu durumu izah etmeye yardımcı olmaktadır:

"Bir akşamüzeri ya da şafak vakti inekler sağılırken karşı oymak ya da oba baskın yapabilir. 'Tas size, inek bize' sloganıyla sığır sürülerini atlarının önlerine kattıkları gibi kendi bölgelerine geçirebilirlerdi. Buna yağmalama denirdi. Türkmen geleneğine göre bu hareket hırsızlık sayılmazdı. Çünkü hırsızlık gizlice, kimseye sezdirmeden yapılır. Yani hırsızlığın özünde gizlilik, sinsilik vardır. Oysa yağmalama açıktan, herkesin gözü önünde, güç kullanılarak yapılır. Afşar geleneğinde yağmada, baskında ele geçirilen mal geri verilmez. Bunun gibi ciritte sinsinde, güreşte tura ve zük (yumruk) oyununda ölen taraf davacı olamazdı. Yine eskiden Afşar geleneğine göre baskın ve yağma yapmayan erkeğe kolay kolay kız verilmezdi. O yüzden pısırik ve korkak olanlar güç evlenirler ya da evlenmezlerdi" (Özdemir, 2007: 43)¹⁴³.

2.6.1. Aşiretlerin Yerleşik Halk ile İlişkileri

Konargöçer aşiretlerle yerleşik halk arasında yaşam tarzlarının farklı olmasından kaynaklanan birçok sorun olmuştur. Aşağıda bahsedilecek olaylar da bunu ispat etmektedir. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki konargöçer aşiretlerin yerleşik halk ile ilişkileri her zaman olumsuz olmamıştır. Mr. M. Bruce, 29 Mayıs 1812 tarihinde ziyaret

¹⁴³ Bir Afşar süvarisini gösteren resim için bk. EK-7.

ettiği Elbistan'da halkın ziraatla uğraştığını ve özellikle buğday ektiklerini belirtmiştir. Ticarete büyük önem taşıyan buğdayın çoğu burada bulunan konargöçer Türkmenlere satılmaktaydı. Türkmenler bu buğdayı Halep'e kadar götürmekteydi (Kinneir, 1818: 554). Cevdet Paşa da konargöçer aşiretlerin yaylaya gidiş ve dönüşlerinde Maraş halkıyla olan ticari ilişkilerine değinmiştir:

Göçebe aşiretler Uzunyayla'ya gidip gelirken Maraş civarında bir iki gün kalırlardı. Kışın Adana ve Halep taraflarından yazın Anadolu içlerinden gasp edip çaldıkları malları çok ucuz fiyatlar ile Maraş'ta satarlar ve Maraş'tan sırmalı eğer takımları ile sair mamûl ürünler alırlardı. Bu suretle Maraş ahalisi ucuza birçok eşya alır, esnaf ve özellikle sarraçlar bir hayli alışveriş ederlerdi (Cevdet Paşa, 1991: 127).

Kılıçlı Aşireti kışlakları olan Pazarcık Ovası'nın bir kısım topraklarını ziraat etmişlerdir. Çadırlarda sakin olduklarından harmanları kaldırdıktan sonra samanları tarla başlarında bırakmışlardır. Antep ve Maraş'a bağlı köylerin sakinleri bu samanları aşirete hiçbir ücret ödemededen alabilmişlerdir. 1845 yılında Maraş valiliği yapmakta olan Mehmed Paşa köylülerin Kılıçlı Aşireti ile birlikte diğer köylülerin samanlarını bu şekilde almalarının bir alışkanlık olduğunu belirtmiştir (BOA, MVL, 3/60).

Ancak bu olumlu ilişkilerin fazla olduğunu söylemek mümkün değildir. Çoğu zaman aralarında bitmek bilmeyen mücadeleler meydana gelmiş, gasp ve katl gibi olaylar sıklıkla yaşanmıştır. Konargöçer aşiretlerin kışlak ve yaylak mahalleri arasındaki hareketleri esnasında yerleşik halkın ekinlerine zarar vermeleri aralarındaki en önemli sorunlardan biridir. Geçimlerini sağlama açısından ekinlerinin zarar görmemesi büyük önem arzeden yerleşik halk, mallarını ve yaşamlarını tehdit eden konargöçerlere karşı devletle işbirliği içerisinde hareket etme gereği duymuştur. Osmanlı Devleti konargöçerlerin hayvanlarıyla birlikte kalabalık olarak sürekli yaylak ve kışlakları arasındaki hareketlerini ve bu hareketlerinin etkilerini ortadan kaldırmak veya hiç olmazsa azaltmak için birçok tedbir düşünmüş ve uygulamaya koymuştur (Murphey, 1981: 950). Bu tedbirler arasında konargöçer aşiretlerin iskânı, buldukları mahallerden başka yerlere sürgün edilmeleri, yaylak ve kışlak güzergâhlarının tespiti, güzergâhları üzerindeki geçitlerin kontrol edilmesi, nezr uygulaması, verdikleri zararların tazmini, aşiret önde gelenlerinin ya da ihtiyarlarının rehin alınması, mühürlü senet alınması, nefir-i âmm ile üzerlerine varılması, kır serdari ve süvarilerin tayini bulunmaktadır. Osmanlı Devleti yerleşik halkı korumaya yönelik bu tedbirleri alırken onlara bir takım mükellefiyetleri yerine getirme zorunluluğunu yüklemiştir. Konargöçerlerin güzergâhı üzerinde bulunan tarlaların sahipleri topraklarını açıkça görünecek şekilde işaretlemek ve gerekiyorsa çit ile çevirmek zorundaydılar (Kasaba, 2012: 38). Yerleşik halkın bu tedbirleri alması konargöçer aşiretlerin ekinlerine verdikleri zararların tazmininde haklı olmalarını mümkün kılmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin bunların dışında bir takım hukuki tedbirlere de başvurduğu görülmektedir. Kanunnamelere konargöçerlerin yerleşik halkın ekinlerine zarar vermesini önlemeye yönelik hükümler koyularak aşiretlerin bu hükümlere uymamaları durumunda konargöçerlikten men edilecekleri belirtilmiştir. Yukarıda bahsedilen tedbirlerle birlikte alınan hukuki önlemler, konargöçerlerin yerleşik halkın ekinlerine zarar vermesinin önüne geçememiştir (Söylemez, 2013: 205-206).

Maraş'ta konargöçer aşiretlerden en fazla muzdarip olan yerleşim yerlerinden biri Elbistan olmuştur. Burası birçok konargöçer aşiretin yaylak mahalli idi. Elbistan'ı yaylak olarak kullanan aşiretlerden biri Reyhanlı Aşireti olup Elbistan halkının bu aşiret hakkındaki şikâyetleri ile ilgili birçok mahzar bulunmaktadır. 18. yüzyılın ikinci yarısında Rakka'ya iskânları kararlaştırılan Reyhanlı Aşireti'ne Rakka'nın kuzeyinde

Belih Nehri'nin kenarlarında bulunan arazinin bir kısmı ziraatla uğraşmaları için tahsis edilmiştir. Ancak aşiret yaz aylarında iskân mahallerini terk ederek 2.000'den fazla haneleriyle Elbistan ve civarında bulunan köylere gelerek yaylamaya devam etmiştir. Elbistan'daki yaylaklarına giderken güzergâhları üzerinde bulunan Azaz, Kilis ve Antep halkı da Reyhanlı Aşireti'nden zarar görmekte bağ, bahçe ve ekinleri yağmalanmakta idi¹⁴⁴. Maraş Kadısı Seyyid Mehmed, Malatya Kazası Naibi Mehmed, Kayseri Kazası Naibi Vaizzade Mehmed ve Darende Kadısı Ebubekir arzlarında ve Maraş ile Darende kazaları ahaliileri mahzarlarında Rakka iskânından olan Reyhanlı Aşireti'nin on beş seneden beri isyan durumunda olduğunu, diğer eşkıya cemaatleri de sahiplendiklerini kışlak ve yaylaklarına gidiş ve dönüşlerinde bağ, bahçe ve ekinleri yağmalayıp, Elbistan civarındaki dağlarda beş aydan fazla ikamet ettiklerini burada da ekinleri hayvanlarına yedirip ellişer yüzer süvari ile civarda bulunan köyleri basarak mallarını gasp ettiklerini, genç kızları zorla kaçırdıklarını belirterek durumdan şikâyetçi olmuşlardır. Aşiretin önde gelenlerinden Mürseloğlu Osman, Ömer, Veli ve Kanlı? Kethüda ve oğulları, Kılıç Ali ve Mendollu kethüdaları ve ihtiyarları her bir köye tahammüllerinden fazla salyane tevzi edip "havale" namıyla üçer beşer adamlarını bu iş için görevlendirecek kadar ileri gitmişlerdi. Ahali perâkende ve perişan olduğundan Reyhanlı Aşireti'nin iskân mahalleri olan Rakka'ya gönderilmesini talep etmiştir (BOA, MD, nr. 175, s. 4-5).

1777 yılında Maraş Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya gönderilen hükümden anlaşıldığına göre Reyhanlı Aşireti, Elbistan halkının 50.000 kuruşluk mal ve eşyasını yağmalamıştır. Aşiretin iskân mahalleri olan Rakka'ya gönderilmesi istenmiş ve yaylalarına gitmelerinin önlenmesi emr edilmişse de 1778 yılında Elbistan halkının Reyhanlı Aşireti'nin 2.000 haneden fazla nüfuslarıyla "bir çekirge sürüsü gibi" hareket etmelerinden ve vermiş oldukları zararlardan şikâyetçi olmaları bunda başarılı olunamadığını göstermektedir (BOA, MD, nr. 175, s. 92; Murphey, 1981: 949-950). Elbistan halkı Reyhanlı Aşireti'nin 4-5 ay burada kaldıklarını nahiye ve köylerini yağmaladıklarını, ekili tarla, bağ ve bahçelerini hayvanlarına otlattıklarını ve bu durumdan oldukça muzdarip olduklarını merkeze bildirmişlerdir (Murphey, 1981: 949-950). Reyhanlı Aşiretinin Elbistan halkına yaylaya çıktıkları her yıl 30.000 kuruşluk zararları olmaktadır (BOA, C.DH, 4492).

Reyhanlı Aşireti'ne bağlı olan Coşlu ve Kara Süleymanlı Cemaatleri de yaylakları olan Elbistan civarında eşkıyalık yapmaktaydı. Elbistan kazası sakinlerinden Ebubekir, Hacı Süleyman, Kara Ahmed, Monla Osman, Hacı Bekir ve Kör Osman, Coşlu Cemaati'nden Kürd Bekiroğlu Bekir, İbiş, Mercimek Mustafa, Kara Süleymanlı Cemaati'nden Hacıoğlu'nun oğlu, Tacirli Aşireti'nden Mehmed ve Ali ile birlikte ahalinin koyun, keçi gibi hayvanları ve sair mallarını gasp edip evlerini basmışlardı. 1777 tarihinde Elbistan sakinleri gasp edilen mallarının Coşlu, Kara Süleymanlı

¹⁴⁴ 1779 yılında 2000'den fazla haneleriyle yaylaya giden Reyhanlı Aşireti'nin yolları üzerinde bulunan kaza, nahiye ve köylerin bağ, bahçe ve zeytinliklerini yağmalamaları ve Elbistan'da kaldıkları altı ay müddetinde etrafa verdikleri zarardan dolayı Maraş, Antep, Elbistan, Darende ve diğer kazalar ahalisinden Divan-ı Hümayuna birçok arz ve mahzar gönderilmiştir. Bunun üzerine aşiret ile ilgili şikâyetlerden dolayı Adana ve Maraş Valisi Vezir Hazinedar Ali Paşa ile Halep Valisi İzzet Ahmet Paşa'ya aşiretin iskân mahalleri olan Rakkaya gönderilmeleri emr edilmiştir (BOA, C.DH, 12460; MŞH.ŞSC, 20-21). Azaz ve Kilis Voyvodası Seyid Mehmed Ali Bey'e 1777 gönderilen hükümden anlaşıldığına göre Reyhanlı Aşireti, Kilis mukataası nahiyelerinden Com Uşağı Nahiyesi köylerini harap ve reayasını perişan, Azaz ve Kilis ahaliilerinin bağ, bostan, ekinlerini itlaf, mallarını gasp etmişti. Aşiret Elbistan'daki yaylaklarına giderken iki senedir Azaz'a bağlı köyler üzerinden geçmekte, köylülerin ekinlerini hayvanlarına yedirip hayvanlarını gasp ettiğinden halk perişan durumda bulunmakta idi (BOA, MD, nr. 181, s. 286).

Cemaatleri ile Tacirli Aşireti'nden geri alınıp kendilerine iade edilmesini istemişlerdir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 264)

Maraş Yörükânından Kılıçlı Aşireti Halep'ten Darendede ve Gürün'e kadar geniş bir alanda eşkıyalık yaptığından haklarında birçok kez Kıbrıs ve Rakka'ya iskânları hususunda ferman gönderilmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında üzerlerine nefir-i âmm ile varılıp bir kısmı cezalandırılmış, bir kısmı da Kıbrıs Adası'na sürülmüşse de adaya gönderilenler bir yolunu bulup kaçmayı başararak, Maraş yakınlarındaki Pazarcık civarına gelip yerleşmişlerdi. Burada yaptıkları eşkıyalıkları nedeniyle Maraş halkı şehirden çıkamaz duruma gelmiştir. Maraş halkı İstanbul'a gönderdikleri bir mahzarla bu durumdan şikâyetçi olurken Kılıçlı Aşireti hakkında oldukça ağır ifadeler kullanmıştır. Maraş halkı bu mahzarlarında dört mezhepten hiçbirine mensup olmayan Kılıçlı Aşireti'nin kötülük yapmayı alışkanlık haline getiren Kızılbaz taifesinden olduklarını, ahirete inanmadıklarını, şerîata uygun davranmadıklarını ve padişahın buyruklarını dinlemediklerini belirtmişlerdir¹⁴⁵. Malatya ile Elbistan arasındaki Mihmadlı Aşireti ile birlikte "ehl-i ırz" Çakallı Aşireti'ni de basarak hayvan ve mallarını gasp etmişlerdi. 23 Eylül 1770 tarihinde Maraş valisi Vezir Mehmed Paşa ile Rışvanzade Ömer Paşa'ya¹⁴⁶ Kılıçlı Aşireti'nin cezalandırılması emr olunmuştur (BOA, C.DH, 12290).

Kılıçlı Aşireti sadece kışlakları olan Pazarcık'ta değil yaylakları olan Elbistan'da da eşkıyalık yapmaya devam etmiştir. Aşiret 500'den fazla süvarileri ve kendilerine katılan kapusuz levendat ile Maraş, Halep, Antep, Kilis, Azaz, Malatya, Besni, Darendede, Gürün ve Elbistan'da yoldan gelip geçenlerin önünü kesip mallarını yağmalamakta, halkın ekinlerini yakıp hayvanlarını çalmakta idi. Eski İn, Gürün, Alacahan, İlbeğli, Divriği, Elbistan ve Darendede taraflarından Divan-ı Hümayuna gönderilen ilâm ve mahzardan anlaşıldığına göre 1770 yılında Kılıçlı Aşireti, Reyhanlı Aşireti'nin içinde bulunan Mendollu Aşireti eşkıyaları ile birlikte 500 civarında süvari ile Sivas yakınlarında bulunan Harameyn mukataasına bağlı Tenos mukataası ahali üzerine hücum ederek 32 kişiyi öldürüp, 20.000 koyun, 800 karasığır, 110 at, 137 merkep, 14 deve, 80 tüfek, 48 kılıç, 60 parça kumaşlarını gasp etmişler, Malatya'da da Maden reayasının mal ve mefruşatlarını çalmışlardı. Aşiretin Tenos mukataası ahalisinden gasp ettikleri hayvan, mal ve eşyaların bedeli 25.000 kuruş kadardı¹⁴⁷. Bunun üzerine 1770 yılının Ekim ayında eski Maraş Valisi Vezir Mehmed Paşa'ya, Maraş sakinlerinden

¹⁴⁵ "tâife-i mezbûr Kızılbaz-ı bed-maas mezâhib-i erba'adan haric dehr-i kavim-i meşûm olub tarîk-i sülûk-ı hıyâm?-ı behâyim misillü zâlim-i bed-fiâl olduklarından şer'-i şerîf ve ulû'l-emre itaatden rûgerdân..." (BOA, C. DH, 12290). Kızılbaz ve dehrî olmalarının eşkıyalık yapmalarında etkili olduğuna benzer bir durum Osmanlı devlet adamlarınca iddia edilmiştir. Kılıçlı Aşireti'nin Râfîzî oldukları, ehl-i Sünnete karşı eşkıyalık yapmalarında bu mezhebe mensup olmalarının etkisinin bulunduğu hakkında bk. Tatar: 2005: 161; Yıldırım, 2012: 195.

¹⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında mutasarrıf ve vali gibi görevliler çıkaran Rışvan Aşireti'ne mensup beylerden olup Rışvanzade Süleyman Paşa'nın oğludur. 18. yüzyılın ikinci yarısında Malatya mutasarrıflığı ve Maraş valiliği yapmıştır. 1770 Eylül ayında Malatya mutasarrıflığına atanmış, 1780 yılında beylerbeyi unvanını almıştır. 1783 yılında Maraş beylerbeyliğine atanan Ömer Paşa iki yıl kadar bu görevde bulunduktan sonra 1785 yılı Şubat ayı sonlarına doğru tekrar Malatya mutasarrıflığına atanmış ve vefatına kadar bu görevi ifa etmiştir. Rışvanzade Ömer Paşa 1791 yılı sonlarında doğru vefat etmiştir. Rışvanzade Ömer Paşa hakkında bk. Söylemez, 2007a: 265-280; 2011: 165-194; 2013: 87-98.

¹⁴⁷ 2 numaralı Maraş Ahkâm defterinde olayın H. 1190 (M. 1776/1777) yılında olduğu belirtilmişse de Maraş Valisi Abdullah Paşa'ya ve diğer mutasarrıf ve valilere gönderilen hükümlerden olayın bu tarihten önce 1770 yılı civarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Aynı defterde aşiretin kat ettiği kişi sayısı ile gasp ettiği hayvan, mal ve eşyaların miktarı da farklı olarak verilmektedir. Buna göre aşiret 35 kişiyi kat etmiş, 20.000 koyun, 2.000 karasığır, 300 eşek, 200 dana, 4 deve, 180 tüfek, 80 kılıç, 40 çifte pişto ile 180 kişinin elbise ve mefruşatını gasp etmiştir. Karşılaştırmak için bk. BOA, C.DH, 1361 ve BOA, Maraş, nr. 2, s. 273.

Zülkadirzade Mir Süleyman, Mir Osman, Bayezıdzade Mir Numan ve Karabekirzade İbrahim Beyler'e eşkıyaların cezalandırılması için ferman gönderilmiştir. Kılıçlı Aşireti cezalandırılmamış olmalı ki Maraş halkı bir mahzarla durumdan tekrar şikâyetçi olmuş ve Maraş Valisi Vezir Abdullah Paşa'nın Kılıçlı Aşireti'nin cezalandırılması için görevlendirilmesini, bu işte kendisine Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'nın, Beyazıdzade Numan Bey'in, Zülkadirzadeler ve Battalzade'nin, Antep ahalisinin, Elbistan Voyvodası Karabekirzade Hasan Bey'in ve Gökvelioğlu Abdullatif'in yardım etmesini talep etmişlerdi. 1775 yılında bu hususta Maraş Valisi Vezir Abdullah Paşa'ya gönderilen fermanda sadece Kılıçlı Aşireti ve içlerinde bulunan diğer eşkıyaların değil, fukaraya haddinden fazla zarar veren Tacirli eşkıyalarının da cezalandırılması istenmiştir. Malatya Sancağı Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'ya, Abdullah Paşa'ya yardım etmesi için gönderilen fermanda Kılıçlı, Tacirli ve Bozdoğan Aşiretleri eşkıyalarının cezalandırılması istenirken halktan “vedîa-i hâlik-i berâyâ” olarak bahsedilerek halkı korumanın dini bir görev olduğuna da işaret edilmişti (BOA, C.DH, 1361; C.ZB, 2848; 2866). Ancak eşkıyaların cezalandırılarak Tenos mukataası ahalisinin gasp edilen mallarının iadesi meselesi Vezir Abdullah Paşa zamanında çözülememiştir. Maraş Beylerbeyi Vezir Çerkes Hasan Paşa zamanında Kılıçlı Aşireti ile Tenos mukataası ahali arasında Maraş ayanlarının aracılığıyla sulh yapılmıştır. Buna göre aşiretin ödeyeceği meblağın 5.500 kuruş olması ve bunun 3.000 kuruşunun Tenos ahalisinin vekili olan Darıcıoğlu Mustafa Ağa'ya teslim edilmesi üzerine anlaşmaya varılmışsa da Tenos ahalisine bir akçe dahi ödenmemiştir. Paranın Maraş esnafına borcu olan Çerkes Hasan Paşa'nın zimmetinde kaldığı anlaşılmaktadır (BOA, nr. 2, s. 273 ve 284).

Kılıçlı Aşireti'nin cezalandırılması işini Maraş Valisi Osman Paşa kendisine havale edilmesine rağmen halledememiş bunun sebebini de maiyetine tayin kılınan Malatya Sancağı Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'nın, eski Sivas valisi olup Darendede ikamet eden İbrahim Paşa'nın, Maraş ayanından Zülkadirzade Ömer Bey'in ve Elbistan voyvodasının rehabet göstermesine bağlamıştır. Osman Paşa kendi kapı halkıyla bu meselenin çözümünün mümkün olamayacağını belirtmiştir¹⁴⁸. Osman Paşa'nın Kılıçlı eşkıyalarına gereken cezayı verememesi gözden düşmesine sebep olmuştur. 1782 yılında eşkıyaların cezalandırılması işi Halep valisi ile Azaz ve Kilis mutasarrıflarına verilirken Osman Paşa'nın aşiretin yaylaklarından dönüşlerinde cezalandırılması şartıyla “şimdilik mansıbı olan Maraş'a” girmesine izin verilmişti. 1783 yılının Temmuz ayında Azaz ve Kilis Voyvodası Mehmed Ali Paşa'ya gönderilen hükümde, Kılıçlı Aşireti eşkıyalarının verdikleri zararların önlenemediği, aşiretin Bektaşlı ile Azaz ve Kilis mukataası reayalarından olan Okçu İzzedinlü Aşiretleri ile ittifak halinde Elbistan, Maraş, Antep, Kilis, Azaz, Halep, Şam ve civarlarında bulunan fukaraya ve yoldan gelip geçenlere etmedikleri kötülüğün kalmadığı belirtildikten sonra bunların eşkıyalıklarının önlenmesinin “Maraş ahali tarafından der-i aliyyeye takdim olunan arz ve mahzarlarında istirham” olunduğu ve bu nedenle bu işin kendisine havale

¹⁴⁸ 3 numaralı Maraş Ahkâm defterindeki bir kayıt Osman Paşa'nın haklı olduğunu göstermektedir. Kılıçlı eşkıyasının zarar ve ziyanlarının önlenmesinde kendisine maiyet olarak tayin edilen Elbistan voyvoda ve söz sahiplerinden Kara Bekiroğlu Receb, kethüdası Ebubekir, Hasan ve oğlu Halil ile hacılardan Ömer, Mehmed, Mustafa, Mehmed Ali, köy ihtiyarlarından Süleyman, Osman, Ömer ve diğerlerinin marifetiyle nahiye ve köylerden 450 nefer sekban, 150 nefer süvari toplanması kararlaştırılmış ve bunun için gereken meblağ toplanmış olmasına rağmen adı geçen kişiler toplanan parayı kendi zimmetlerine geçirmek suretiyle ancak 130 nefer ile atları yaşlı 15 nefer süvari tedarik etmişlerdi. Bu durumu Çavuş Abdullahzade, Maraş Kadısı Seyyid Mehmed Haşim'e o da divana bildirince durumun araştırılması için 1783 yılında Maraş Beylerbeyi Osman Paşa'ya, Maraş kadısına ve Elbistan nahiyesi naibine hüküm gönderilmiştir. Konu hakkında bk. BOA, Maraş, nr. 3, s. 12.

edildiği ifade edilmiştir. Osman Paşa'dan sonra yerine Zülkadirzade Ömer Paşa'nın Maraş beylerbeyliği görevine getirildiği görülmektedir. Zülkadirzade Ömer Paşa, Osman Paşa'nın bir türlü başaramadığı Kılıçlı eşkiyasının cezalandırılması işini kısa sürede halletmiştir (BOA, MD, nr. 181, s. 59, 97-98, 236-237, 247, 256, 296).

Aşiretlerin baskınlarına karşı kaza, nahiye ve köylerde yaşayan yerleşik halk birbirine yardım etmekte ancak çoğu süvari olan aşiret eşkiyalarına karşı bu yardımlar yetersiz kalmaktaydı. Tacirli Aşireti de yaylakları olan Göksun'a giderken yolları üzerinde bulunan köyler ahalisinin mallarını gasp edip ekinlerini hayvanlarına yedirmekte, kendilerine karşı koyanları da katl etmekte idi. Yaylaklarına vardıktan sonra da 100-150 atlı ile civarda bulunan Sivas eyaleti köylerine dağılarak buralarda gasp ve katl gibi suçları işlemeye devam etmekteydiler. Aşiretten Gökveli ve İloğullu (İloğlu) Oymakları ahalileri 1857 yılında 171 nefer eşkiya ile Sivas eyaletinde Gürün kazasına tâbi 8-10 evden ibaret olan Akdere köyünü basmışlar, köylülerin mallarını yağmalayıp 4 kişiyi de öldürmüşlerdi. Akdere köyünden birkaç kişi Elbistan'a bağlı birkaç köyden yardım talep edince köylülerden 50 kadar kişi toplanarak Akdere köylülerinin imdadına koşmuşlarsa da mukavemet edemeyip 27 neferlerini kaybetmişlerdi. Tacirli eşkiyaları yardıma giden Elbistan köylülerinin üzerlerinde bulunan malları da yağmalamışlardı¹⁴⁹. Gökveli ve İloğullu Oymakları bundan sonra yaylaklarında kalamayacaklarını ve cezalandırılacaklarını anladıklarından Çukurova'da bulunan kışlaklarına dönmeye karar vermişlerdi¹⁵⁰.

Konargöçer aşiretlerin köyleri basıp halkın mal ve eşyalarını gasp etmeleri sık rastlanan durumlardan biriydi. Reyhanlı Aşireti'nden Bektaşoğlu Bali ve bazı eşkiyalar H. 1210 (M. 1795/1796) senesinde Maraş kazasına tâbi Belviran köyünü basıp köy sakinlerinden Hüseyin'in oğlunu haksız yere katl etmişler, ahaliye zulm etmişlerdi. (BOA, ŞKD, nr. 200, s. 188). H.1244 (M.1828/1829) yılında Celikanlı Aşireti'nden bazı kimseler Maraş sakinlerinden Bilalzade Ahmed'in 42 sığırını, 75 koyununu ve 90 karasığırını, 2 kırsığırını, 1 davarını gasp etmişlerdi. Kendisine zulm eden Celikanlı Aşireti eşkiyalarının cezalandırılması ve gasp edilen malların geri alınması için Maraş beylerbeyine ve naibine 1835 yılı Ekim'inde hüküm yazılmıştır (BOA, Maraş, nr. 5, s. 20). 1855 tarihinde Tacirli Aşireti'nden bazı eşkiyalar Maraş'a bağlı Kars kazasına bağlı olan Çınar köyüne gelerek İkozoglu el-Hac Osman'ın oğlu ile bir kişiyi katl edip

¹⁴⁹ Maraş Mutasarrıfı Mehmed Hurşid Paşa'nın maruzatından anlaşıldığına göre Tacirli Aşireti aynı sene Gürün ve Elbistan kazalarına bağlı köylerden beşini basmış, ahalisinden 33 kişiyi katl edip, 15'ten fazlasını ağır şekilde yaralamıştır. Çok sayıda hayvan ve mal gasp eden eşkiyalar arasında Ağzıbüyük Hasan, Tur Veli ve kardeşi, Camuzoğlu Ali, Topal Osman, İbiş Ağa, Eyyubo? Kâhya, Rişvan Hacı Mustafa ve Kocaoğlan bulunmaktaydı. Hurşid Paşa yakaladığı bu eşkiyalar ile birlikte geçitlerden geçerken yakalanan Tacirlili 5 nefer eşkiyayı, Kılıçlı Şeyhi Ali'yi, kardeşi İsmail ve Battal'ı yargılanmak üzere İstanbul'a göndermiştir (BOA, MVL, 318/91).

¹⁵⁰ Yaylaklarına gidiş ve dönüşlerinde güzergâhları üzerinde bulunan ve Maraş sancağına iki saat mesafede bulunan Ceyhan Köprüsü'nden geçeceklerinden Maraş'ta seyyar halde bulunan askerlerin köprü girişini tutmaları uygun görülmüştü. Aşiretten Tilkili Oymağı'nın yarıdan fazlası büyük bir korku ile dört beş günlük yolu iki günde alarak Çukurova'ya geçmiş ise de asıl suçları işleyen Gökveli ve İloğullu Oymakları Ceyhan Köprüsü'nün tutulduğunu bildiklerinden daha önce hiçbir zaman kullanmadıkları ve oldukça engebeli olan Andırın Dağları arasındaki yolu kullanmayı, bu suretle Ceyhan Nehri'nin uygun bir yerinden geçmeyi ve bu sırada eğer ölen olursa dikkate dahi almamayı planlamışlardı. Mezkûr oymakların Andırın yolunu kullanacakları haber alındığından burada bulunan Bozdoğan Aşireti ile Andırın nahiyesi müdürlerine durum bildirilip muvazaf asker sevk olunmuş ve yeterli kadar nefir-i âmîm tedarik edilerek Andırın yolu tutulmuştu. Andırın müdürü oymaklara Ceyhan Köprüsü'ne inmelerini söylemişse de daha önce de bahsedildiği üzere cezalandırılacaklarını bildiklerinden kabul etmemişler ve "biz zor ile de geçeriz" diyerek askerlerle çatışmaya girmişlerdi. Çatışmada nefir-i âmîmdan 6 kişi, oymaklardan da 15 yakın kişi ölmüştü (BOA, MVL, 316/23; MVL, 316/37).

170 adet karasığırını gasp etmişlerdi. Pazaryeri köyünden 5 camus, Çıyanlı ve Göktaşlı köylerinden 127, Kara Kütük köyünden 22 karasığır ve Cankaza köyünden iki sürü koyun çalmışlardı (BOA, MVL, 288/76)

Üzeyir Sancağı sınırları içerisinde bulunan Tacirli Aşireti'nin yaylak mahalleri Göksun idi. Kışlaklarından yaylaklarına gidiş ve dönüşlerinde yol üzerinde bulunan ve Maraş halkının ekmiş olduğu çeltik, pamuk, darı, susam gibi ekinlere zarar vermeleri Maraş'ın en önemli sorunlarından biri olarak görülmektedir. Maraş'ta yaylaklarında buldukları sırada da Maraş, Sivas ve Bozok gibi yerlerde bulunan köy ve kasabaları toplu halde basıp burada yaşayanların ekinlerine zarar verme, mal ve hayvanlarını çalma, canlarına kast etme gibi suçları işlemeyi adet edinmişlerdi (BOA, A.MKT.UM. 515/53). 2 Temmuz 1850 tarihli mahzarda Maraş halkı Afşar ve Celikanlı Aşiretleri'nin iskânlarından dolayı artık can ve mallarından emin olabileceklerini dile getirirken Tacirli Aşireti meselesinin de halledilmesini istemişlerdi. Tacirli Aşireti Maraş toprağında her sene 5-6 bazen 9-10 kişiyi öldürmekte, 700-800 hayvanı çalmakta idi. Gürün, Darende, Besni ve Antep halkı ve civarda bulunan diğer aşiretler de bu aşiretten zarar görmekteydi. Aşiret “gece ve gündüz hırsızlığı kendilerine geçim kaynağı olarak” görmekte ve insan öldürmeyi mübâh saymaktaydı¹⁵¹. Maraş Kaymakamı Mehmed Bey aldığı tedbirlerle aşiretin mezkûr yıl Maraş halkına zarar vermesini önlemeye çalışmıştı (BOA, MVL, 92/4).

Tacirli Aşireti'nin yerleşik halka yönelik zararlarının bir türlü önüne geçilememesi, aşiret eşkıyalarının cezalandırılmaması 1855 yılında Maraş halkının galeyana gelmesine sebep olmuştur. Maraş halkı 1855 yılının Haziran ayında Tacirli Aşireti'ni cezalandırmak için harekete geçmiştir. Halk, aşiretin yaptığı fenalıklar dolayısıyla cezalandırılmaması karşısında devlete olan itimadını kaybetmiştir. Olaylar Tacirli Aşireti'nden bazı kimselerin atlarını nallatmak ve bazı eşyalar satın almak için Maraş kenarına gelmeleriyle başlamıştır. Çoğu hırsız ve yol kesici eşkıya olan bu aşiret mensuplarının “bindikleri atlarından ellerinde ve bellerinde bulunan silahlara kadar olan her şeyi çalmış olduklarından” ve tanınabileceklerini düşündüklerinden şehrin merkezine girmeyerek, Maraşlı nalbant ve bezirgânları şehrin dışına çağırmışlardı. Ancak burada iken hem Maraş halkından hem de aralarında husûmet bulunan Sinamillü Aşireti'nden bazı kimseler tarafından fark edilince Maraş Kalesi'nin hizasında bulunan ve kaymakamın konağından görülebilen tepenin üzerine firar etmişlerdi. Çarşı ahali bu durumdan haberdar olunca dükkânlarını kapatarak panik halinde konağa koşmuşlardı. Bunlar Tacirli Aşireti'nden artık emniyetleri kalmadığını, devletin bunların terbiyesine bakmadığını, kendilerine izin verilirse ittifak halinde bunların hakkından gelebileceklerini belirtmişlerdi. Maraş Kaymakamı Abdi Efendi, Maraş sokaklarında delâllar nidâ ettirerek Müslüman reayadan olanlardan silaha muktedir olanların silahlarını alıp saraya gelmelerini istemiştir. Mevcut topun malzemesi de ikmâl edilerek aşiret eşkıyalarının toplandığı tepeye hücum edilmek niyetinde iken Tacirli eşkıyaları kaçmışlardı. Abdi Efendi aşiretin her yıl ki uygunsuzluklarından halkın artık ihtilal etme noktasına geldiğini Adana valisine bildirmiştir (BOA, MVL, 289/49).

Maraş Meclisi'nin 1855 tarihli mazbatasında Maraş halkının Tacirli Aşireti'nden ne kadar muzdarip olduğu açıkça anlaşılmaktadır:

Bunlar hak ettikleri cezayı almazlarsa Maraş sancağı ahalisinden hiç kimsenin mal ve canından emniyeti kalmayacağından bir takım edepsizlerin günden güne kendilerine katılmasıyla aşiret hemen bir iki seneye kadar birkaç bin haneye ulaşacağından daha sonra tedîb ve

¹⁵¹ Tacirli Aşireti'nin Maraş halkından gasp ettiği mal, eşya ve hayvanlar için bk. EK-8.

terbiyeleri murad olursa bile külliyetli masrafa muhtaç olacağı açıktır. Mezkûr aşiret kışlaklarından kalkıp Maraş havalisine gelerek geri dönünceye kadar 6-7 ay zarfında hiçbir gün olmaz ki Maraş hükümetine bunların alışkanlık haline getirdikleri katl ve gasp gibi suçlardan üç beş şikâyet edilmesin ve bir dakika geçtiği bilinmez ki herkes zulümlerinden ağlayıp inlemesin [...] Yaylakları olan Göksun Ovası'nda bulunan mezruatlarından öşr vermediklerinden başka orada etraf ve civarlarında bulunan ahalinin harmanlarını ve mahsalatını gasp ve yağma edip bu yaptıklarından dolayı sancak ahalsinin perişan ve perâkende olacağı.... (BOA, HR.SYS, 81/12).

Maraş halkının aşiretlerden çektiği sıkıntıların tek kaynağı yerli aşiretler ya da Tacirli, Reyhanlı gibi civar bölgelerden gelerek Maraş'ta yaylaya çıkan aşiretler değildi. Maraş'a göç edip yerleşen bazı aşiretler de eski alışkanlıklarını devam ettirerek yerleşik halka yönelik eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardır. 1862 yılında Harput eyaletine bağlı Besni kazasına tâbi Atmalı Aşireti'nden 600 kadar hane bir müddet önce yurtlarını terk ederek Maraş'a göç etmişlerdi. Maraş'ta kışlak-yaylak hayatı yaşayan aşiret civar köylere ve yolculara zarar vermekte idi. Kura askeri firarilerini, hırsızları, çaldıkları mal ve hayvanlarla birlikte hükümete teslim etmelerine dair aşiretin ileri gelenlerinden senet alınmasına rağmen rahat durmayan aşiret Bağdin ve Ufacıklı ahalsinden 4-5 kişiyi sebepsiz olarak fena halde darp edip yaralamış, çok sayıda eşya ve hayvanlarını gasp etmiş, ekinlerini hayvanlarına otlatmışlardı. Bundan birkaç sene önce de Yumaklı Ceridi ahalsinin 30.000 kuruşluk mal ve hayvanlarını gasp etmişlerdi. Senet yapılmış olmasına rağmen bu parayı Yumaklı Ceridi ahalsine vermemişlerdi. Muvazzaf askerlerin önde gelenlerinden Hasan Ağa zabıta neferleriyle aşiretin bulunduğu tarafa giderek bu parayı tahsil ve suçluları yakalamak amacıyla görevlendirilmiştir. Hasan Ağa bu husus için aşirete birkaç adamını göndermiş ise de netice alamamış, aşiret yaylaklarına kaçmak için hazırlıklara başlamıştır. Bu durumda Hasan Ağa yanında bulunan askerlerle aşirete hücum ederek 17 kişiyi yakalayıp, çalınan hayvanları geri almayı başarmıştır. Maraş Meclisi bunların Maraş'ta kaldıkları müddetçe emniyetin sağlanamayacağını, bu nedenle Maraş toprağından çıkarılmaları gerektiğini sadaret makamına bildirmiştir (BOA, MVL, 631/24).

Maraş çevresinde bulunan Besni, Hısn-ı Mansur, Gürün, Uzunyayla, Rumkale gibi yerlerdeki ahali de aşiret baskısına maruz kalmaktaydı. Aşiretlerin bahsi geçen bu yerlerde yerleşik halka yönelik saldırıları köylerin harap olmasına, halkın sakin oldukları yerleri terk etmelerine sebep olmuştur.

Ekrâd tairesinden Lek, Kırıntılı ile Afşar Aşiretleri ve İmam Kulu Cemaati reayaları 1766 yılından beri bahar ayının gelmesiyle birlikte yaylaklarına gidiş ve dönüşlerinde Kayseri'den geçmekte ve burada bulunan kaza ve köylerin sakinlerini katl etmekte, hayvanlarını gasp edip emval ve eşyalarını çalmaktaydılar. 1775 yılında Maraş Valisi Vezir Çerkes Hasan Paşa'ya aşiretlerin bu uygunsuz hareketlerini önlemesi emredilmiştir (BOA, MD, nr. 2, s. 216).

Dalyanlı Rişvan Aşireti'nden bazı kimseler 1846 senesinde yayladan kışlaya dönüşlerinde Sürgü köyüne uğrayarak buradan bir fukaranın harmanını yağmalamak istemişlerdi. Harman sahibi buna karşı çıkınca hem kendisini hem de Çakallı Aşireti'nden olan arkadaşını katl etmişlerdir. Dalyanlı Rişvan Aşireti aynı sene Besni kazasına bağlı 17 köyü harabeye çevirmiş bu nedenle köy ahaliyi başka eyaletlere göç etmek zorunda kalmıştır. Aynı durum Hısn-ı Mansur kazası ahaliyi için de geçerli idi. Hısn-ı Mansur kaymakamı İslam Bey bir tabur nizamiye askeri ile eşkıyanın üzerine hareket ederek onları Hısn-ı Mansur kazasından çıkarmıştır. Bunun üzerine Dalyanlı

eşkıyaları kazanın Besni ile sınırının birleştiği Göksu denilen yerde ikamet etmeye başlamışlardır. Besni Kazası Müdürü Rışvanzade Ömer Bey sadareten gelen emri yerine getirmek üzere Harput'ta bulunduğu sırada aşiret eşkıyaları Besni kazası köylerini basarak harmanları ve zahire kuyularını yağmalayıp ekinleri hayvanlarına otlatmışlardır. Bunların zulmüne dayanamayan köy halkı Rışvanzade Ömer Bey'in oğlu ve vekili olan Mehmed Bey'e ve kaza meclisine giderek durumdan şikâyetçi olmuşlardır. Bu sırada Dalyanlı Rışvan eşkıyaları Yazı Beğdili köyü civarında bunlara tesadüf eden Çerkeslerle çatışmaya girişmek üzere idiler. Mehmed Bey, amcasının oğlu Ali Bey ve meclis azalarından Ahmed Efendi ekrâd eşkıyalarına nasihatte bulunmak ve kazayı terk etmelerini söylemek için süvarilerle birlikte yanlarına gelmişti. Ancak eşkıyalar bunu kabul etmeyip Mehmed Bey'i taş, Ali Bey ve meclis azasını tüfek ile yaralamışlardır. Süvarilerin eşkıya üzerine hareket etmesi ile çoğunluğu firar etmişse de 10 kadarı yakalanabilmişti. Kaza müdürü Ömer Bey'in görevinden dönmesinden sonra biraderi ile Mehmed Kâmil Efendi ve Ahmed Ağa'yı aşirete nasihatte bulunmak için göndermiş ancak aşiret mensupları kendilerini dinlememişlerdi. Daha sonra kaza müftüsü ve naibi de aynı görevle gönderilmiş ancak sonuç aynı olmuştu. Ömer Bey bir kez daha oğlu Yakup Bey ile Hevidi Aşireti reislerinden Hacı Şekerzade Hasan Ağa'yı aşirete göndererek çaldıkları malları geri vermelerini, katil, hırsız ve diğer suçluları teslim etmelerini talep etmiştir. Ancak aşiret bunları teslim etmek yerine bu eşkıyalara sahip çıkarak Kulluk Derbendi denilen yere doğru firar etti. Nefîr-i âmm ile üzerlerine varılıp önce 5-10 hanenin kaçarken bıraktığı hayvanlar ele geçirilmiş daha sonra Rumkale civarında toplanan aşiret boy beyi ve ihtiyarları ile Besni kazasından gasp edilen mallar için 150.000 Hısn-ı Mansur için 30.000 kuruş üzerinden sulh yapılmıştır. Ayrıca aşiret boy beyi ve ihtiyarları hırsızlık ve edepsizlik yapmayı ırz ve edepleriyle oturacaklarına dair mühürlü senet vermişlerdir (BOA, İ.MSM, 69/2009). Ancak 1862 yılında meydana gelen bir olay aşiretin eski alışkanlıklarına devam ettiğini göstermektedir. Bahsi geçen yıl Reyhanlı Aşireti'nin içine karışmış olan Dalyanlı Aşireti'nden bazı kimseler Darendede ahalisinden Çakır Agoboğullarıyla Kılıççı Mehmed Ali'ye ait olan ve Tepecik Köyünde otlamakta bulunan 326 adet davarı çalmışlardı (BOA, MVL, 573/56).

Halep, Harput ve Maraş sancaklarında meskûn Delikanlı, Celikanlı, Diricanlı ve Reyhanlı Aşiretleri'nden bazı haneler bahar aylarında Sivas ve Ankara sancakları arasında yer alan Uzun Yayla, Gürün ve Darendede kazaları civarlarında bir müddet ikamet edip bu mahaller halkına hayvanlarını ve mallarını gasp etmek suretiyle zarar vermekteydiler. Bu aşiret hanelerine gerek mezunen gerek firaren izin verilmemesi halkın güvenliği açısından önemli olduğundan Halep ve Harput valileri ile Maraş mutasarrıfına bu hususta emr ve ferman yazılmıştır. Ancak Halep eyaletine bağlı Delikanlı Aşireti'nden 250 kadar hane 1858 yılı civarında müdürleri Süleyman Ağa ile birlikte Gürün ve Darendede kazaları civarına gelerek burada bulunan ahalinin hayvanlarını gasp etmeğe devam etmiştir. Aşiret üyeleri Akpınar, Muzaffer ve Yılan Höyüğü köylerinin ekinlerini hayvanlarına yedirmişler, çadırlarını kurup yerleştikleri Behram denilen yerdeki ekinleri de itlaf etmişlerdi. Sazcağaz köyü ahalisinin iki bölük koyun ve keçi sürülerini gasp edip Behram'da bulunan Süleyman Ağa'nın yanına götürmüşlerdi. Gürün kazası müdürü ve meclis üyeleri aşiretin bu eşkıyalıklarının önü alınmasa halkın perişan ve perâkende olacağından şikâyet etmişlerdi. Aşiretin müdürü Süleyman Ağa'ya ve Halep Eyaleti valisine durum tekrar bildirilmiştir. Sivas'ta bulunan Süvari 4. Alayından ve zaptiye askerlerinden yeteri kadar asker tedarik edilerek üzerlerine gidilmesi düşünülmüşse de aşiretin silahla karşı koyacağı anlaşıldığından aynı şekilde karşılık verilmesi için sadareten izin istenilmiştir (BOA, MVL, 573/56).

Afşar Aşireti Uzunyayla'da yaylaya çıktığında civar köy ve kasabalara saldırıp halkın hayvanlarını çalmaktaydı. 1863 senesinde yaylada buldukları zaman Zamantı ve Sarioğlan kazaları ahalilerine haber gönderip muhacirler hakkında “*buralarda istedikleri gibi at oynatacaklarını kendilerini daha önce ettiklerinden beter edeceklerini*” söylemişlerdi. Afşar eşkıyalarının bu tehditleri karşısında muhacirler haricinde bu kazalarda yaşayan halk da o kadar korkmuştu ki eşyalarını muhafaza etmek için bir kısmını toprağın altına dahi gömmüşlerdi (BOA, A.MKT.MHM, 271/9).

2.6.2. Aşiretlerin Devlet Görevlileri İle İlişkileri

Aşiretler bazen vali, voyvoda, kaza müdürü, meclis azası gibi görevlilerin mallarını çalmaya teşebbüs etmekte bazen de bu görevlileri öldürmeye cesaret edebilmekteydi. Tımar ve zeamet erbabının tımar ve zeametlerine dâhil olan vergileri toplamalarına engel olmaları, devlete asi bir paşayı desteklemeleri, hakkında idam fermanı bulunan bir hanedan mensubunu ya da aşiret beyini koruma pahasına üzerlerine gönderilen kuvvetlere karşı koymaları sık rastlanan durumlardı. Öte yandan devlet görevlilerin de aşiretlere saldırdığı, mallarını gasp ettikleri, fazla vergi talebinde buldukları görülmektedir.

Aşiretlerin 18. yüzyılın ikinci yarısında beylerbeyi gibi üst düzey devlet yöneticilerine veya maiyetlerinde bulunanlara saldırmaktan çekinmedikleri görülmektedir. Bu durum eşkıyalıklarının ulaştığı dereceyi göstermektedir. Reyhanlı Aşireti 1777 yılında on beş seneden beri Elbistan civarında yaylaya çıkıp eşkıyalık yapmakta idi. Bunların Rakka'ya iskânları ferman olunmasına rağmen iskân bir türlü başarılamamıştı. Maraş Beylerbeyi İbrahim Paşa kapısı halkı ve Elbistan sekbanlarıyla birlikte aşiretin Elbistan'daki yaylak mahallerine gitmelerini önlemek için burada bulunan derbendi tutmuş, aşirete de buyrulduklarını göndererek bundan vazgeçmelerini istemiştir. Ancak Reyhanlı Aşireti, Maraş beylerbeyinin üzerine saldırarak birkaç adamını öldürmüş, bazılarını da yaralamıştır. Bu mücadelede Elbistan sekbanları dağılmışlardı. Olay sonucunda İbrahim Paşa'nın ve Elbistan halkının 50.000 kuruşluk malı yağmalanmıştır. Aşiret amacına ulaşarak yine Elbistan'daki yaylaklarına gitmeyi başarmıştır (BOA, MD, nr. 175, s. 92).

Kılıçlı Aşireti Maraş civarında bulunan geçitleri tutup buradan gelip geçenlerin yollarını kesmekte, Maraş halkının kazanın dışına çıkmasına dahi izin vermeyecek düzeyde eşkıyalığını artırmaktaydı. Aşiret bu dönemde devlete asi durumda olup hakkında birçok kez idam fermanı gönderilen Küçük Alioğlu'nu desteklemekteydi. 1782 yılı Ağustos ayında Maraş Beylerbeyi Osman Paşa'ya gönderilen hükümden anlaşıldığına göre Kılıçlı Aşireti bahsi geçen tarihten bir müddet önce de Kilis Beylerbeyi Kürt Mehmet Paşa'yı 20 nefer adamıyla birlikte öldürüp mallarını gasp etmeye cesaret etmiştir (BOA, MD, nr. 181, s. 59).

Valilere hizmet eden görevliler de aşiretlerin saldırılarına maruz kalmışlardır. Sakız muhafızı olup mirmiran unvanına sahip olan Yusuf Paşa'nın maiyetinde uzun bir süre kavvas¹⁵² olarak görev yapan Mustafa, 1828 yılında yakınlarını ziyaret etmek için memleketi olan Arabgir kazasına giderken Maraş eyaleti sınırları dâhilinde Afşar Aşireti'nin saldırısına uğramıştır. Afşar Aşireti'nden Osman Bey'in adamlarından sekiz kişi tarafından yolu kesilen kavvas, kılıç ile yaralanmış, yanında bulunan parası, üç atı ve diğer malları çalınmıştı. Çalınan malları 4.413 kuruş tutmaktaydı. 1828 yılında

¹⁵² Vezirlerin maiyetinde bulunan silahlı görevlilere kavvas denilmekte olup kelime manası okçudur. Kavvaslar daha sonraları padişahattan aşağı rütbede bulunan birçok devlet görevlisinin maiyetinde görev almışlardır (Pakalın, 1983: II, 215).

Maraş valisinden Afşar Aşireti'nden kavvasın gasp edilen mallarının alınması ve suç işleyenlerin cezalandırılması istenmiştir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 97). Buna benzer bir olay tarihi kesin olarak belirtilmemiş olmakla birlikte 1831 yılına yakın bir zamanda yaşanmış ve yine Afşar Aşireti tarafından gerçekleştirilmiştir. Halep valilerinin maiyetinde bulunan Gümüşkan madenine bağlı Budaközü sakinlerinden Emir Alizade İsmail, yanında bulunan oğlu Ebubekir ve dört hizmetkârı ile sila hasretini gidermek için Sungurlu kasabasına giderken Maraş'ta Afşar Aşireti tarafından öldürülmüştür. Paraları, eşya ve malları eşkıyalar tarafından yağmalanan Emir Alizade İsmail'in oğlu Ebubekir ile bir hizmetkârı firar ederek kurtulmayı başarmışlardır. Ebubekir ve diğer kardeşleri el-Hac Halil, Emrullah ve İbrahim ile birlikte Afşar Aşireti eşkıyalarını bir arzuhal ile şikâyet etmişlerdir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 116; Söylemez, 2007b: 76). Birbirine yakın tarihlerde meydana gelen bu iki olay bu tür eşkıyalıkların sıklıkla yaşandığını göstermektedir. Ayrıca her iki olayın Maraş güzergâhında gerçekleşmiş olması Maraş'ta yol emniyetinin olmadığını da kanıtlar niteliktedir.

19. yüzyılda eyaletleri yöneten ve artık vali olarak nitelenen görevliler ile birlikte sancak kaymakamları, kaza müdürleri ve meclis azaları da benzer hadiseleri yaşamışlardır. Maraş'a vali olarak atanan Mustafa Tosun Paşa görev yeri olan Maraş'a Gâvur Dağı'ndan gitmek suretiyle bölgenin durumunu yakından tetkik etmeyi amaçlamıştı. Gâvur Dağı civarından geçerken paşanın bir kısım malları Tacirli Aşireti tarafından çalınınca askerlerini aşiretin üzerine göndermiş, aşiret mensupları da kaçmak zorunda kalmışlardı. Mustafa Tosun Paşa daha sonra bunları yanına getirterek "*nedir bu ettikleriniz ve etmekte olduklarınız*" şeklinde bir takım sözlerle kendilerini azarlamıştır. Bunun üzerine aşiret mensupları bir daha böyle harekette bulunmayacaklarına dair yemin etmişlerdir (BOA, İ.MVL, 122/3110: 23).

1846 yılında Dalyanlu Rişvan Aşireti Yazı Beğdili köyü civarında Çerkeslerle çatışmaya girişmek üzere iken, Besni Kazası Müdürü Rişvanzade Ömer Bey'in oğlu ve vekili olan Mehmed Bey, amcasının oğlu Ali Bey ve meclis azalarından Ahmed Efendi ekrâd eşkıyalarına nasihatte bulunmak ve kazayı terk etmelerini söylemek için süvarilerle birlikte yanlarına gitmişlerdir. Ancak eşkıyalar bu nasihatlere uymayı kabul etmemiş, Mehmed Bey'i taş, Ali Bey ve meclis azâsını tüfek ile yaralamışlardı (BOA, İ.MSM, 69/2009). Tacirli Aşireti'nin idari açıdan bağlı oldukları Üzeyir Sancağı'nın Kaymakamı Mustafa Bey ile araları iyi değildi. Aşiretten Arablı Obası, Sinamillü Aşireti'ne bağlı Çağrısanlı Obası'nı basarak mallarını yağmalamıştı. Üzeyir Sancağı Kaymakamı Mustafa Bey kendi idari bölgesinde bulunan aşiretten çalınan malları geri almak üzere harekete geçmiş, aşiret içine giderek eşkıyaların reisi olan Tomasoğlu'nu yakalamıştır. Ancak aşiretten bir takım eşkıyalar Mustafa Bey'in üzerine saldırınca kaymakam Tomasoğlu'nu bırakmak zorunda kalmıştır (BOA, İ.MVL, 241/8623).

1851 yılında bu kez Afşar Aşireti'nin bir kaza müdürünü öldürmeye cesaret ettiği görülmektedir. Aşiretin bir kısmı kura mevsiminde iskân mahalleri arasında olan Bozok köylerinden Kozan Dağı'na doğru firar etmişlerdi. Bu firariler Yeni-İl Kazası Müdürü Abidin Bey'i birkaç adamıyla birlikte öldürmüşlerdi (BOA, A.MKT. NZD, 69/50). Bahsedilen örnekler dışında daha birçok hadise yaşanmıştır. Aşiretlerin devletin taşra teşkilatında önemli görevli icra eden bu görevlilere yönelik eşkıyalıklarının bu kadar fazla olması devlet otoritesinden ne kadar uzak olduklarını ortaya koymaktadır.

Aşiretlerin saldırılarına maruz kalanlar arasında voyvodalar da bulunmaktadır. Özellikle Elbistan'da görev yapan voyvodalar aşiretlerle birlikte bölgede bulunan eşkıya zümrelerinin sık sık saldırılarına uğramıştır. Mehmed Celaleddin Paşa, Halep valiliği döneminde Elbistan'a voyvoda olarak tayin ettiği Seyyid Ali'yi H. 1231 (M. 1815/1816) senesinde görevinden azletmiştir. Seyyid Ali'nin Elbistan'dan dönüşü

esnasında Maraş'ta bulunan Reyhanlı Aşireti'nden Mürseloğlu Haydar Bey, Kılıçlı, Delikanlı ve Celikanlı Aşiretleri, Elbistan'da sakin Atmalı Kara Hasanoğlu ve Yapalaklı Asif ve Seyfi tarafından yolu kesilmiştir. Voyvodanın mal ve eşyaları yağmalanmış, adamlarından biri de öldürülmüştür. Seyyid Ali'nin İstanbul'a giderek durumdan şikâyetçi olması üzerine Maraş Valisi Kalender Paşa'ya tayin edilen mübaşir vasıtasıyla gasp edilen malların eşkıyalardan alınıp voyvodaya verilmesi yönünde 1817 yılının Eylül ayında hüküm gönderilmiştir (Söylemez, 2007b: 75; BOA, Maraş, nr. 4, s. 24).

Maraş Ahkâm defterlerinde tımar ve zeamet sahiplerinin vergileri toplamalarının engellendiğine dair şikâyet içeren birçok hüküm bulunmaktadır. Şikâyette bulunan zeamet sahipleri arasında müteferrikalar (BOA, Maraş, nr. 2, s. 24), Divan-ı Hümayun hâcegânları (BOA, Maraş, nr. 2, s. 27), kâtipleri (BOA, Maraş, nr. 3, s. 28, 45) ve çavuşları (BOA, Maraş, nr. 3, s. 8) gibi görevliler bulunmaktadır. Tımar ve zeamete müdahale eden kişiler aşiret eşkıyalarını başlarına toplamak suretiyle güçlerini daha fazla artırmışlardır. 1784 yılında Efsus köyünden Hacı İsmailoğlu Mehmed tımar ve zeamet köylerini zapt etmiştir. Çıldır Valisinin maiyetine memuren tayin olunan tımar ve zeamet erbabı görev mahallerine gitmeden Elbistan'a gelerek zeamet ve tımarlarını başkasına iltizam etmek istediklerinde Hacı İsmailoğlu Mehmed buna izin vermemiştir. Aynı şekilde eşkıyalıkları nedeni ile cezalandırılan Tacirli ve Kılıçlı Aşiretleri'nden kaçmayı başaranlar Kürne-i Kürecik denilen yerde bulunan Rışvan Aşireti'nin içlerine firar etmişlerdi. Hacı İsmailoğlu Mehmed bu eşkıyaları başına toplayarak Elbistan'da fetva vermeye mezuniyeti olan Seyyid Ahmed Hayati Efendi'yi bundan men etmiş, naibi dahi aşağılamaktan geri kalmamıştır. Mahkeme kapısına adamlarından bir kaçını koymak suretiyle fetva ve dava işlerini kontrolü altına almıştır. Maraş ahalisi ve kadısı ile Elbistan ahalisi ve Elbistan kadısı ilâm ve mahzarlarında eşkıyaların cezalandırılması hususunda Maraş beylerbeyine hitaben ferman gönderilmesini istemişlerdir (BOA, C.DH, 16840).

Kars-ı Zülkadriye'de sakin olan Bozdoğan Aşireti de Sivas ve Kayseri taraflarına giderek burada bulunan kasaba ve köyleri yağmalamaktaydı. Maraş kadısı, 1775 yılında aşiretin boy beyi olan Abdülkerimoğlu Süleyman'ın aşiretin eşkıyalık yapmasını önlemediğinden aşiretin eşkıyalığının günden güne arttığını, bunların kışlaklarında iken cezalandırılmaları gerektiğini bir ilâmıla merkeze bildirmişti. Abdülkerimoğlu'nun bölgedeki ocak salyanecilerinden Mehmed Çavuşu'un üzerine saldırarak 1.000 kuruşluk devlet malını ve çavuşun şahsına ait olan diğer eşyaları gasp etmesi kendisinin de eşkıya olduğunu ve aşiretin kontrolünü sağlayamamasından çok kasıtlı olarak sağlamadığını göstermektedir (BOA, C.ZB, 2866).

Aşiretlerin askeri görevlilere yönelik saldırılarına da tesadüf edilmektedir. Tacirli Aşireti'nin 1864 yılında yaylaya gitmelerine izin verilmemiştir. Ancak aşiret mensupları yaylaya çıkmaları kesin surette men edilmiş olmasına rağmen yaylaya çıkmaya niyetlenince Maraş Sancağı Mutasarrıfı Aşir Paşa, 4. Ordu-yı Hümayuna bağlı talia taburunu aşiretin güzergâhı olan yolları kontrol etmek için görevlendirmiştir. Aşiretten Palalı'nın oğlu Süleyman'nın başında bulunduğu Arablı Obası bu esnada Haruniye boğazına doğru hareket ederek askerler ulaşmadan boğazı geçerek Küçük Huğdı denilen yere ulaşmıştı. Talia Taburu Binbaşısı Mehmed Ağa üzerlerine varınca kendisine silahla karşılık vermişler ve bir müddet mukavemetten sonra Çukurova taraflarına firar yolunu tutmuşlardı. Bıraktıkları hayvanlar Maraş'a gönderilmiş talia taburundan birkaç asker de yaralanmıştı (BOA, A.MKT.MHM, 334/77).

Bölgede bulunan hanedanlar ya da diğer ileri gelenler aşiretleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Hanedan beyleri, birbirlerine veya eyalet yönetiminde anlaşmazlık içine düştükleri vali, kaymakam, meclis azası gibi görevlilere karşı gözdağı

vermek, onları makamlarından uzaklaştırmak veya konaklarını basmak gibi amaçlar için aşiretlerden faydalanmışlardır. Maraşlı Abdülkerim ve Süleyman Beyler, Kılıçlı Aşireti ile ittifak halinde olup Maraş Kaymakamı Akif Efendi zamanında aralarında vuku bulan muharebelerde aşiretten yardım görmüşlerdir. Bunlar kendilerine muhalif olanlara karşı aşiret eşkıyalarını kullanmaktan geri kalmamışlardır. Akif Efendi'den sonra kaymakam olan Abdi Efendi zamanında 1855 senesinde Aşağı ve Yukarı Kılıçlı Aşiretleri'nden 60-70 atlı atlarını nallatmak ve daha sonra Kilisli Hacı Ömeroğlu Halil Ağa'nın kendilerinden gasp ettiği malları geri almak için o taraflara gitmek bahanesiyle Maraş'a gelmişlerdi. Ancak asıl amaçları Abdülkerim Bey ve Süleyman Bey'in muhalifi olan Maraş Meclisi azalarından Numan Bey'in konağını basıp ona gereken cezayı vermektir. Numan Bey bu esnada fukara ve dervişlere iftar vermek üzere Pınarbaşı'na gittiğinden Kılıçlı eşkıyaları konakta kendisini bulamamışlardı. Kılıçlı eşkıyaları bunun üzerine konakta rastgeldiklerine saldırmaya başladılar. Ancak Numan Bey taraftarları bunlara karşı koyup eşkıyaları mağlup etmeyi başardılar ve içlerinden birini de yakaladılar. Kaymakam Abdi Efendi durumu haber alınca kapı halkıyla kır serdarlarından 90 atlıyı eşkıyaları takiple görevlendirmiş, bir müddet sonra üç Kılıçlı süvarisi daha ele geçirilerek hapse atılmıştır (BOA, HR.SYS, 81/9).

Her zaman saldırıya maruz kalan devlet görevlileri değildi. Devlet görevlilerinin aşiret ve cemaatlara baskı yapması, fazla vergi toplamaları, sebepsiz yere aşiret mensuplarından birini öldürmeleri gibi olaylara da rastlanmaktadır. Dedeşlü ve Selmanlı mukataası 1775 yılı itibariyle birkaç seneden beri Cabbarzade'ye iltizam edilmekteydi. Cabbarzade'nin mukataa reayasına zulmü o kadar ileri dereceye varmıştı ki reaya perişan olmuştu. Mukataa reayasından birkaç ihtiyar İstanbul'a giderek Cabbarzade'den şikâyetçi olmuşlardı (BOA, C.ML, 16846). Benzer bir örneği İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlı Alcı Cemaati için vermek mümkündür. Alcı Cemaati, Yeni-İl voyvodalarının baskılarından dolayı Bursa'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Cemaatin kethüdası ile birlikte ihtiyarları toplu halde İstanbul'a giderek gördükleri baskıdan şikâyetçi olmuşlar ve mukataadan ihraçlarını talep etmişlerdir (BOA, C.ML, 31577).

Aşiretler bazı durumlarda isyan eden devlet görevlilerini sahiplenmişlerdir. Ancak sahiplendikleri bu görevliler genellikle aynı bölgede yaşayan ve yerli hanedanlardan birine mensup olan kişilerdi. Aşiretler gerek çıkarları gerekse de gelenekleri dolayısıyla çoğu zaman kendilerine sığınan ve yardım isteyen bu asiye devlete teslim etmek yerine korumayı tercih etmişlerdir. Küçük Alioğlu Halil ve daha sonra oğlu Dede Bey'in, Fettahoğlu Ağca ve kardeşi Ahmed'in ve Divriğili Veli Paşa'nın idamları ferman olunduğunda bu kişiler hep aşiretlerden ve bölgenin ileri gelenlerinden destek bulmuşlardır. Hakkında idam edilmesi için ferman bulunan Divriğili Veli Paşa¹⁵³ Akçadağ'da gizlenmekte olup fermanın gereğini yapma işi Sivas Valisi Pehlivan Paşa'ya verilmiştir. Pehlivan Paşa, Elbistan civarını eşkıyalık yapan aşiretlerden temizledikten sonra ekrâdla dolu ve sarp geçitlere sahip olan Akçadağ üzerine hareket etmiştir. Burada bulunan Sinamillü, Kürne-i Kürecik¹⁵⁴ ve diğer ekrâd

¹⁵³ Divriğili Vezir Köse Mustafa Paşa'nın oğlu olup aynı zamanda Cabbarzade Süleyman Paşa'nın da damadıdır. 1812 yılının Eylül ayında hakkında idam fermanı çıkmıştır. İdam edilmek istenmesinde halka zulm etmesi, vezirliğe niyetlenmesi, saray yaptırması, isyana hazırlık mahiyetinde baruthane ve palanga inşa ettirmesi, Rakka valiliği görevine gitmemesi gibi çeşitli sebepler bulunmaktadır. Veli Paşa'nın idamı önce Ma'âdin-i Hümayun Eminî Ahmed Paşa'ya havale edilmişse de Ma'den emininin bu görevi başaramaması üzerine bu kez Sivas Valisi Pehlivan Paşa bu işle görevlendirilmiştir. Bu hususta bk. Sakaoğlu, 1998: 67, 178-211.

¹⁵⁴ Kürne-i Kürecik Ekrâdının Boy beyi Kasımoğlu Ali Bey'dir. Türkülere konu olan bu şahıs Veli Paşa'yı sahiplenmiştir (Sakaoğlu, 1998: 187-188).

aşiretleri¹⁵⁵ Veli Paşa'yı sahiplenmişlerdir. Bu aşiretler Veli Paşa'yı teslim etmeyip Pehlivan Paşa ile muharebeye girişmişler ancak başarılı olmayıp perişan halde dağılmışlardır. Bu muharebelerde ekrâd beylerinden 150 kadarı yakalanmış, 120'si de idam edilmiştir. Kesilen başları ibret olarak gösterilmek üzere İstanbul'a tatarla gönderilmiştir. Bundan sonra Sinamillü Aşireti ve Kürne-i Kürecik ekrâdının Pehlivan Paşa'ya dayanacak gücü kalmadığından Divriğili Veli Paşa'yı teslim edeceklerini taahhüt etmişlerdir. Ma'âdin-i Hümayun emini kaimesinde Pehlivan Paşa'nın Veli Paşa'nın başını kesip İstanbul'a göndermesinin yakın olduğunu Sultan II. Mahmut'a bildirmiştir. Aşiretler bir müddet sonra taahhütlerini yerine getirmişler, Veli Paşa'yı Pehlivan Paşa'ya teslim etmişlerdir. Böylece Veli Paşa'nın isyanı 1813 yılında idam edilip kesilen başının İstanbul'a gönderilmesi ile son bulmuştur. Ma'âdin-i Hümayuna civar olan bu bölgede yaşayan aşiretler fetihten beri itaat altına alınamamışlardı. Bölge bir düzene sokulamadığından buradaki ekrâd ve aşiretler vergilerini de devlete ödememekteydiler. Pehlivan Paşa'nın bu çabasından sonra bölgenin tekrar bir nizama kavuşması ümidi doğmuştu¹⁵⁶.

19. yüzyılın başlarında Veli Paşa'yı sahiplenen Sinamillü Aşireti'nin 1860 yılında Maraş valisi ile birlikte hareket ettiği görülmektedir. Dolayısıyla aşiretlerin gerek birbirleriyle gerek devlet görevlileri ile ilişkilerinin zamana ve şartlara göre değiştiğini söylemek mümkündür. 1860 senesinde Celikanlı Aşireti'nden 30 kadar süvari Yozgat ve Sivas eyaletleri tarafına giderek ahalinin 19 kadar hayvanını çalmışlardı. Maraş Katolik milleti vekillerinden olup bir iş dolayısıyla Elbistan kazasına gitmiş olan Artin'in durumu Maraş Eyaleti Mutasarrıfı Mehmed Hurşid Paşa'ya bildirmesi üzerine, Maraş Mutasarrıfı eşkıyaların geçecekleri yerlere memurlar tayin etmekle birlikte Sinamillü Aşireti Müdürü İbrahim Ağa'yı da bu iş için görevlendirmiştir. İbrahim Ağa, Celikanlı eşkıyaları ile bir hayli muharebe etmek suretiyle çalınan hayvanları geri almayı başarmıştır. Maraş Valisi Mehmed Hurşid Paşa'nın durumu sadarete bildirmesi üzerine sadaret kendisinden hayvanların çalındığı mahallere duyuru yapılmasını, hayvan sahiplerinin çıkması halinde hayvanların kendilerine verilmesini, çıkmaması durumunda ise satılıp parasının hazineye gönderilmesini emretmiştir (BOA, MVL, 605/3; A.MKT.UM, 435/67).

Aşiret beylerinin ya da müdürlerinin eyalet ya da sancak yöneticilerine yardım ettiklerine dair bir diğer olay Afşar Aşireti'nin iskân mahallerinden firarları esnasında da yaşanmıştır. Bozdoğan Aşireti Müdürü Abdi Ağa'dan iskân mahallerinden firar edip Çukurova'ya inmeye çalışan Afşarların yolunu tutması istenmiştir. 1859 yılında Afşarlar Çukurova'ya inmek için Maraş'a bağlı Mağara nahiyesinde toplanmışlardı. Kars veya Andırın yollarını kullanacakları anlaşıldığından Maraş Meclisi Reisi Mehmed

¹⁵⁵ Akçadağ'da Şeyh Uşağı, Polat Uşağı, Kurt Uşağı, Bilâm Uşağı, Tatar Uşağı, Kubat Uşağı, Kalik Uşağı, Kadir Uşağı, Kelik Uşağı, Kasım Uşağı gibi oymaklar bulunmaktaydı. Burası aynı zamanda Rişvan Aşireti'ne mensup Mendollu, Rumyanlı, Çelikanlı ve Hamolu gibi cemaatlerin yaylağı idi (Sakaoğlu, 1998: 193).

¹⁵⁶ Sultan II. Mahmud Hatt-ı Hümayununda şu ifadeler bulunmaktadır: “gayret olununca her iş böyle görülür gönderdiği rüüs-ı maktu'a galtîde-i hâk-ı ibret kılınub müşârün-ileyhin tatarlarına elbas hil'at ve âtiye virilsün ma'den emîninin tahriri üzere Veli Paşa'nın ser maktu'ı yolda olmak gerek vasıl oldukda taraf-ı hümayûnumdan bi'l-istizan vaz'-ı cây-ı ibret kılınur ekrâddan mîrî tahsili şimdi neden hatıra geldi bir madde nizâm bulmazdan evvel böyle bizüm sözü söylemek dahi muzırdır seccan? Allah celb-i menâfi diyerek devlet-i âliyyemden 'âlî nefret itdirmişler ben anı yoluna girsün deyu sâ'î iderim vükelânın zihni böyle şeylerde gezer bu makule şeyler vaktiyle mülâhaza olunur henüz Veli Paşa'nın ser-maktu'ı gelmedi” Bu hattı hümyundan ve Ma'den emîninin kaimesinden Akçadağ ve civarında bulunan oymak ve aşiretlerin devlete vergi vermediği anlaşılmaktadır (BOA, HH, 1326/51704). Akçadağ'da bulunan oymak ve aşiretlerden fazla vergi alındığı için devlete sürekli isyan durumunda bulduklarına dair zıt bir görüş için bk. Sakaoğlu, 1998: 193-194.

Bey ve Maraş Muvazzaf Binbaşısı, Abdi Ağa ile birlikte aşiretin önde gelenlerinden olduğu anlaşılan Halil Efendi'nin oğlu Ahmed Ağa'yı yanlarına çağırarak Afşar Aşireti meselesini müzakere etmişlerdi. Abdi Ağa'nın yeterli miktar nefir-i âmm tedarik ederek Kars yolunu muhafazaya memur olan Murtaza Ağa'ya yardım etmesi kararlaştırılmıştı (BOA, MVL, 592/72).

2.6.2.1. Maraşlı Osman Paşa'nın Katli

Yukarıda bahsedildiği üzere devlet görevlilerinin aşiretlere baskı yapmaları veya fazla vergi toplamaları sıklıkla yaşanan durumlardı. Maraşlı Osman Paşa'nın katli de Maraş Valisi Yusuf Paşa'nın Afşar Aşireti'nden fazla vergi talep etmesi neticesinde meydana gelmiştir.

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı birçok alanda halkın lehine yeni düzenlemeler getirmekte idi. Halkın can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması, uzun süren askerliğin kısaltılarak bir düzene sokulması, vergi toplamada halkın mali gücünün dikkate alınması, Sultan Abdülmecit'in dahi "sirkat-ı müevvele" olarak nitelendirdiği iltizâm usulünün kaldırılması bu yeni düzenlemeler arasındaydı (Abadan, 1999: I, 31-58). Ancak iş uygulamaya gelince durumun fermanda belirtildiği gibi olmadığı görüldü. Kaldırılan iltizam usulüne geri dönmek zorunda kalındı ve vergi toplamada sıkıntılar devam etti. 1844 yılında Afşarların Maraşlı Osman Paşa'yı öldürmeleri de vergi toplamadaki haksızlıktan kaynaklanmıştır. Maraş Valisi Yusuf Paşa, aşiretten fazla vergi talebinde bulunmuş, aşiretin boy beyi Çerkes Bey de topladığı vergilerin bir miktarını zimmetine geçirmişti. Aşiretin vergisini verdiği halde eksik verdiği söylenerek kalan kısmın tahsili cihetine gidilmesinin Osman Paşa'nın katli edilmesine sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Mirmiran unvanına sahip olup, anne tarafından Afşar Aşireti ile akrabalığı bulunan ve Bayezıdzadelerden olduğu anlaşılan Osman Paşa, Maraş Valisi Yusuf Paşa tarafından Kars kazası ile Yenice kale, Andırın, Tatarlı ve Yağbasan nahiyelerinden bâki kalan redif askerlerinin temini ile Kars civarındaki kışlaklarında bulunan Afşar Aşireti'nin vergilerinin tahsiliyle görevlendirilmiştir. Görevleri arasında Afşar Aşireti'ndeki huzursuzluğu çözmek ve buna sebep olanları yakalayıp Maraş'a göndermek de bulunmaktaydı (BOA, İ.MVL, 64/1211; 71/1349). Kendisi sağır olduğundan yanına yardımcı olmak için Andırın Mütesellimi Hasan Efendi ile Kars Mütesellimi Ömer Bey görevlendirilmiştir. Osman Paşa biraderi olup Afşar Aşireti ile akrabalığı bulunan Kars Mütesellimi Ömer Bey'i¹⁵⁷ Afşar Aşireti'ne göndererek iki fırkaya ayrılmış olan aşiretten Çerkes Bey ile Kara Bey'i ayrıca oymak kethüda ve ihtiyarlarını yanına çağırmıştır¹⁵⁸. Sarı Velioğlu İbrahim Kâhya, Muço'nun oğlu Hacı Kâhya, Memili Kâhya, Nezir Kâhya, İsmail Bey, Kuşçu Bey, Haliloğlu İbrahim Kâhya, Anber Kâhya, Musa'nın oğlu Halil Kâhya, Tirkeşlioğlu Yusuf Kâhya ve Şahinoğlu Ahmed Kâhya gelenler arasında bulunmaktaydı. Her iki fırkadan 500-600 civarında süvari de gelmişti. Osman Paşa aşiret arasındaki sorunları çözmek ve muhasebelerini görmek için geldiğini belirterek süvarileri dağıtılmasını sağlamıştır. Oymakların ne kadar vergi ödemesi gerektiğini ve ne miktarının tahsil edildiğini hesaplamıştır. Çerkes

¹⁵⁷ BOA, İ.MVL, 71/1349'da Kars Mütesellimi Ahmed Bey olarak geçmektedir.

¹⁵⁸ Osman Paşa önce amcasının oğlu Kör Mehmed Bey'i aşiret içine göndermiş, aşiret ihtiyarlarından Haliloğlu, Musaoğlu ve Anber kethüdalar Çerkes Bey'e 5-6.000 akçe teslim ettiklerini, kalanı vereceklerini söyleyip defter tanzim ederek Osman Paşa'ya göndermişler ancak kendileri gelmemişti. Osman Paşa bunun üzerine bu defa Hopurluoğlu Mustafa Ağa'yı göndererek ihtiyarları hesabın görülmesi için bir kez daha çağırınca gelmişlerdi (BOA, İ.MVL, 71/1349).

Bey tarafını tutan oymakların 52.811 kuruş, Kara Bey tarafını tutanların ise 100.832 kuruşu ödemedikleri Kars kadısı huzurunda tespit edilmiştir. Aşiret halkı ise her sene 800-900 kese akçeyi vergi olarak verdiklerini, son iki yılda toplam 1.700 kese akçe ve belirli miktar hayvanı Çerkes Bey'e teslim ettiklerini, bakayalarının kalmadığını belirtmişlerdir. Hatta kendilerine verilen mühürlü kâğıtları dahi göstermişlerdir. Ancak Osman Paşa, Yusuf Paşa'dan çekinerek vergi tahsilinde ısrar etmek suretiyle Afşar oymak muhtarlarından Haliloğlu İbrahim, Nal Musaoğlu Halil Kethüda ve Haliloğlu Kanber'i hapsedip diğerlerine de istenilen meblağı getirmeleri için izin vermiştir. Bir müddet sonra Afşar Aşireti mensupları muhtarlar hapisteyken istenilen akçenin tahsilinin mümkün olamayacağını söyleyip yanlarında getirdikleri muhtarların çocuklarını rehin vererek mezkûr muhtarları kurtarmaya çalıştılsa da başarılı olamadılar. Kara Bey de oğlu ile Haliloğlu İbrahim Kethüdanın oğlunu rehin verip istenilen meblağın da tahsil edilip teslim edileceğini, muhtarların serbest bırakılmasını aksi takdirde istenmeyen olayların çıkabileceğini belirtmiştir. Osman Paşa muhtarları serbest bırakmak istemiş ise de Yusuf Paşa'nın bunu duyup kendine kızacağını, Afşar Aşireti'nden menfaati olduğu dedikodularının yayılacağını düşünmüş, Andırın mütesellimi Hasan Efendi de rıza göstermeyince muhtarları serbest bırakmaktan vazgeçmiştir¹⁵⁹. Hapsedilen muhtarların Maraş'a gönderilmesine karar verilmiş, boyunlarından zincirli bir halde hayvanlara bindirilirken 1.000 civarında Afşarlı yetişip mahpusları göndermeyeceklerini söyleyerek buna karşı çıkmışlardı. Bu esnada meydan gelen çatışmada her iki taraftan bir kaç kişi ölmüş, Çerkes Bey ile Hasan Efendi de firar etmiştir. Osman Paşa yalnız kalmış firarileri de geri çevirememiştir. Kara Bey, İsmail Bey, Duman Bey, Seyfi Ali Ağa ve Kara Cehennemöğlü Paşa tarafından ateşlenen silahlarla Osman Paşa yaralanmıştır. Ömer Bey, Afşar eşkıyasını dağıtarak yaralı bir halde paşayı kurtarmış ise de Osman Paşa kısa bir süre sonra vefat etmiştir (BOA, İ.MVL, 64/1211; 71/1349)¹⁶⁰. Osman Paşa'nın ölüm tarihinin 13 Zilhicce 1260 (24 Aralık 1844) olduğu anlaşılmaktadır (BOA, İ.MVL, 64/1211)¹⁶¹. Aslında Kara Bey'in aşireti kıskırtan kişi olduğu görülmektedir. Kara Bey bir yandan istenilen verginin ödeneceğini Osman Paşa'ya söylemiş bir yandan da aşiret hanelerini gezerek kendilerinden nizamiye askeri alınacağını söylemek suretiyle aşiret halkının galeyana gelmesine sebep olmuştur. Yanında bulunan kalabalığı dağıtacağını söyleyerek dağıtmaması da bu hususu doğrular niteliktedir (BOA, İ.MVL, 64/1211; 71/1349).

Afşarlar Osman Paşa'nın katli nedeniyle cezalandıracaklarını bildiklerinden Kozan Dağı'nın bitişiğinde bulunan Kars nahiyelerinden Adana'ya bir saat mesafedeki Bucak Kalesi'nden ve Sunbas suyu üzerinden geçerek Anavarza Kalesi civarına gelmişler ve burada ikamete başlamışlardır. Kozanoğullarından Samur Ağazade ve Çadircioğlu'na haber göndererek yardım talep ettiler. Üzerlerine asker sevk edilirse

¹⁵⁹ Osman Paşa yanında bulunan birine "işte benim halimi görüyorsun kulağım işitmez alilim. Hasan Efendi ve Çerkes Bey beni dinlemiyorlar. Kethüdaları koyuvirsem Osman Paşa Afşardan akça tama'ya koyuvirdi dirler. Yusuf Paşa masârif itmez 1.500 haneleri olan Afşar'dan civarında âdemlerin girift eyle deyu def'atıyla emri geliyor. Ben ne vechle ideceğimi bilmiyorum. Afşar fukarası işbu Çerkes Beğ'den teneffür itmişler" diyerek çaresizliğini açık bir şekilde ifade etmiştir (BOA, İ.MVL, 64/1211).

¹⁶⁰ Osman Paşa yaralı iken yanına gelen Duman Bey ve Kara Cehennem Oğlu Paşa'dan biri Paşa'nın atını başını tutup biri tüfek kabzasıyla paşaya vurmuş, paşanın silahını, kılıcını ve mühür kesesini alıp "gördün mü biraderimiz ve amucamız gibi on beş âdemi Çerkes Beğ'e telef ettirdin. Ahz-ı intikam bu vechle alınur" demişlerdi. Duman Bey'in biraderi Kenan Paşa zamanında Osman Paşa'nın aşirete memuriyeti esasındaki bir olayda vefat etmişti. Duman Bey'in bu nedenle Osman Paşa'ya kin beslediği anlaşılmaktadır (BOA, İ.MVL, 64/1211).

¹⁶¹ Barker, Osman Paşa'nın öldüğünde genç yaşta bulunduğunu, kendisiyle birlikte olanlardan bazılarının da öldüğünü, Afşarların Kozanoğullarından destek gördüğünü belirtmektedir bk. W.B. Barker, 1853:102-103. Osman Paşa'nın katli meselesi ile ilgili ayrıca bk. Saydam, 2009: 799-822.

Kozanoğullarına sığınacakları düşüncesindeydiler. Kozan ahalisi ve Kozanoğulları kendilerine yardım etmeyeceklerini belirtmişlerse de olayların gidişatı bunun doğru olmadığını göstermektedir (BOA, İ.MVL, 64/1211).

Yusuf Paşa, Osman Paşa'nın Afşar Aşireti tarafından öldürüldüğü haberini alınca Afşar eşkıyalarını Maraş'ta bulunan bir tabur askerle beraber başıbozuk asker toplamak suretiyle cezalandırmayı eyaletin düzeninin bozulmaması için gerekli görmüş ise de bu hususta kendisine izin verilmemiştir. Kozan civarında Anavarza'da bulunan aşiretin üzerine asker sevk edilmesi hem Maraş'ın hem de Halep'in bahsi geçen yere uzaklığı ve kış mevsiminde bulunulması dolayısıyla uygun görülmemiştir. Nizamiye askerleri çeşitli görevler için farklı yerlere gönderilmiş olduğundan başıbozuk askeri ile aşiretin üzerine varılması aşiret halkının mallarının yağmalanmasına sebebiyet verebilirdi. Bu nedenlerden dolayı asker sevki yerine aşiret muhtarları çağrılarak bunları itaat etmeye davet etmek, içlerindeki eşkıyaları teslim etmeleri yolunda nasihatle bulunmak daha mantıklı bir yol olarak kabul edildi. Ayrıca Yusuf Paşa ile beraber Andırın Mütessellimi Hasan Efendi, Kara Bey, Çerkes Bey ve icap eden diğer kişilerin Halep'te yargılanması kararlaştırıldı (BOA, İ.MVL, 64/1211).

Arabistan Ordu-yı Hümayunu Müşiri Namık Paşa¹⁶² ve Halep Valisi Vecihi Paşa meydana gelen olayların Maraş Valisi Yusuf Paşa'nın kötü idaresinden kaynaklandığını Bâb-ı Âlî'ye bildirmişlerdir. Konu Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de görüşülerek Yusuf Paşa'nın azledilerek yerine Ma'âdin-i Hümayun müdürlüğü yapmış olup rikâb-ı hümayun kapıcıbaşlarından olan Mehmed Bey'in mirmiranlık rütbesiyle atanması uygun görülmüştür. Mehmed Bey Sivas'ta valilik yaptığından aşiret işlerine vâkıf biriydi (BOA, İ.MVL, 64/1211).

Afşar Aşireti boy beyi olan Çerkes Bey ile Kara Bey'in Halep'teki yargılanmaları dolayısıyla 1845 yılında aşiret boy beysiz kalmıştır. Bu beylerin durumu kesinlik kazanıncaya kadar yerlerine vekil ve tahsildar atanması yoluna gidilmiştir. Aşiret iki fırka olduğundan Çerkes Bey tarafına mühürdarı olan Ali Efendi, Kara Bey tarafına da Kavvasbaşı Osman Ağa tahsildar olarak tayin edildi. Çerkes Bey'in vekilliği görevine Turan Bey atandı¹⁶³. Kara Bey'e vekillik edecek münasip biri bulunamadığından durum kendisini destekleyenlere sorulmuş, oğlunun halefi olması şartıyla tahsildar olarak atanan Kavvasbaşı Osman Ağa'nın aynı zamanda vekil olarak görev yapmasını yazılı olarak talep etmişlerdi. Maraş eyaletinin yeni valisi Mehmed Paşa Kavvasbaşı Osman Ağa'nın vekil olarak tayin edilmesini uygun olmadığını belirtmiştir (BOA, İ.MVL, 71/1349).

Maraş Valisi Yusuf Paşa ve Afşar Aşireti Bey ve ihtiyarlarının yargılanması işi Namık Paşa'ya havale edilmiştir. Namık Paşa'nın Yusuf Paşa'ya husumeti bulunmakta

¹⁶² Namık Paşa, bölgede bulunan aşiretlerin iskânı ve eşkıyalıklarının önlenmesinde önemli görevler üstlenmiştir. Konyalı bir aileye mensup olan Namık Paşa, Tercüme Odası'nda çalıştıktan sonra askeri ataşelik görevi yapmış miralay olduktan sonra 3. Hassa alayını Batı orduları tarzında tanzim etmiş akabinde 4. Hassa alayını oluşturma görevi de kendisine verilmiştir. 3. ve 4. Hassa alaylarının birleştirilmesi ile oluşturulan 2. Hassa mirlivalığı görevi de yapan Namık Paşa 1832 yılında Mısır meselesi nedeniyle Londra'ya elçi olarak görevlendirilmiştir. Buna benzer elçilik görevlerinde bulunduktan sonra 1836 yılında Tahir Paşa ile birlikte Trablusgarp'taki isyanı bastırmak için görevlendirilmiştir. Aydın vilayeti vali vekilliği de yapan Namık Paşa, 4 Aralık 1843 tarihinde Arabistan Ordusu müşiri olmuştur (Saydam, 2006: XXXII, 379-380). 1848 senesinde Maraş'ın Adana'ya ilhakında Maraş Valisi Mustafa Tosun Paşa'ya karşı Adana Valisi Osman Nuri Paşa'yı destekleyerek iki eyaletin birleşmesinde önemli rol oynamıştır.

¹⁶³ Halep'te bir müddet hapsedilip daha sonra serbest bırakılan Çerkes Bey, 1855 yılında Zamantı Kazası'nda Afşarların iskân olduğu 48 köyün birleştirilmesiyle oluşan Afşar Kazası müdürlüğü görevini yapmıştır (BOA, İ.MVL, 328/14044).

idi. Yusuf Paşa, bu nedenle davanın Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’de görülmesini ya da Bâb-ı Âlî’den harcırahını kendisinin ödeyeceği bir memur tayiniyle meselenin yerinde incelenmesini talep etmiş ancak bu isteği kabul edilmemiştir (BOA, İ.MVL, 71/1349).

1845 yılında Osman Paşa’nın katliyle ilgili Halep’te Namık Paşa’nın başkanlığında yürütülen muhakemede Osman Paşa’yı öldürenlerin İsmail Bey, Duman Bey ile Kara Cehennemoglu Paşa olduğu Kara Bey’in ve diğer aşiret mensuplarının ifadesinden anlaşılmıştır. Akça Bey oğlunun da paşayı öldürenler arasında olduğu söylenmiş ise de ispat edilememiştir. Duman Bey damadı olan Samur Ağazade Mehmed Ağa’ya sığınmıştır. Bunlar Kozan taraflarına kaçmış olup mahkemeye gelmemişlerdi. Üzerlerine gidilmesi devleti Kozanoğulları ile karşı karşıya getirebilirdi. Kara Bey’in ise durumunun iyice araştırılması eğer suçları tespit edilmezse kefile bağlanarak serbest bırakılması kararlaştırılmıştır¹⁶⁴. Aşiretin Selim Paşa dönemindeki bakayasının 59.300 kuruş olduğu ancak Yusuf Paşa’nın “ileride hazineye faydası olur” diyerek aşiretten fazla para aldığı tespit edilmiş, Maraş valiliğinden azli, mahkeme için Maraş’tan Halep’e gitmesi ve bu esnada yaptığı harcamalar kendisi için yeterli ceza olarak görülmüştür. Namık Paşa’nın hem aşiret hem de Kozanoğulları gibi meseleler nedeniyle Adana ve Maraş eyaletlerinin birleştirilmesi talebi de bu birleşmenin mevcut mali yılda getireceği sıkıntılardan dolayı gelecek yıla ertelenmesinin daha uygun olacağı Maliye Nezaretince Meclis-i Vâlâ’ya bildirilmiştir (BOA, İ.MVL, 71/1349).

Maraşlı Osman Paşa’nın katlinin önemli sonuçlarından biri Maraş çevresinde bulunan bazı aşiretlerin yaylak güzergâhlarını değiştirmeleridir. Afşar, Bozdoğan, Sirkıntılı aşiretleri yaylaya giderken iki güzergâh kullanmaktaydılar. Bunlardan biri Kozan Dağı boğazından diğeri Maraş’a iki saat mesafede bulunan Seyhan Nehri köprüsünden geçerek Beylan’a ulaşmaktaydı. Ancak Afşar Aşireti’nin Osman Paşa’yı öldürmesini müteakip Afşar Aşireti ile Bozdoğan, Lek ve Kırıntılı Aşiretleri Maraş yolunu kullanmayı bırakarak sadece Kozan Dağı boğazından geçen yolu kullanmaya başlamışlardı (BOA, İ.MVL, 119/2959).

2.6.3. Aşiretlerin Birbirleri İle İlişkileri

Bölgede bulunan aşiretler arasında mücadeleler eksik olmamakla birlikte bazı durumlarda birbirlerini korumakta idiler. Aşiretlerin birbirlerini desteklemelerinde farklı sebepler etkili olmuştur. Mesela sürgün yoluyla zorunlu iskâna tâbi tutulan bir aşiretin yaşadığı durum kendilerinin de başına gelebilecek bir olaydı. Bu nedenle iskân mahallinden firar eden aşiretleri içlerine alarak gizleme yoluna gitmişlerdir. 18. yüzyılın başlarında Tacirli Aşireti Rakka’ya iskân edildiğinde Fırat Nehri’nin suyunun azalmasını fırsat bilerek ve buradaki geçitleri kullanmak suretiyle iskân mahallerini terk ederek Çukurova’da bulunan ve kendilerine yardım edeceklerine dair haber gönderen Cerid Aşireti’nin içine firar etmişlerdi (BOA, C.DH, 5346; 2110). 18. yüzyılın sonlarına doğru Cerid Aşireti’nin boy beyliğini yürüten Hasan Bey döneminde de iki aşiret arasında yakın ilişkiler devam etmiştir. Bu dönemde Cerid Aşireti, Tacirli ve Karalar Aşiretleri ile birlikte eşkıyalık yapmakta Surre-i Hümayuna ve Müslüman hacılara saldırıp mallarını yağmalamaktan geri kalmamaktaydı (BOA, C.DH, 16503; 4742). 19. yüzyılda da bu iki aşiret genelde birlikte hareket etmişlerdir. Bu iki aşiret arasında bu nedenle yakın ilişkilerin olmasında İfraz-ı Zülkadriye Türkmânından olmaları, kışlak ve yaylak mahallerinin birbirine yakın olması gibi sebepler etkili olmuş olmalıdır.

¹⁶⁴ Kara Bey Halep’te hapiste bulunurken ölmüş, Akça Beyoğlu da suçu kesin olarak ispat edilemediğinden bir müddet sonra Maraş’a gönderilmiştir (BOA, A.MKT, 44/42).

Aşiretler cezalandırılmaları hususunda haklarında ferman çıkarıldığında bu karara karşı koymak için gereken yardımı diğer aşiretlerden ve bölge âyanlarından sağlamaya çalışmışlardır. Bu durum aşiretlerin birbirlerine destek olmalarının bir diğer sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zülkadirzade Ömer Paşa, 1783 senesinde Kılıçlı eşkıyalarını cezalandırınca kaçmayı başaranlar havass reayasından Tacirli Aşireti ile Rişvan Aşireti'nin içlerine girerek gizlenmişlerdi. Bunların birleşip tekrar eşkıyalığa başlamaları muhtemeldi. Tacirli Aşireti'nin kışlakları Çukurova'da bulunduğu ve burası Adana'ya yakın olduğundan Adana Valisi Çerkes Hasan Paşa'ya ve âyandan Hasan Paşazade Hacı Ali Beğ ile Kars Voyvodası Abdülkerimzade'ye firar edenlerin cezalandırılmaları hususunda ferman gönderildi. Aynı şekilde 1783 tarihli bu fermanla Maraş Beylerbeyi olan Rişvanzade Ömer Paşa'ya da durum bildirilmiştir (BOA, C.ZB, 4301).

Aşiretlerin uzun bir süre birbirleriyle birlikte yaşamaları veya yaylaya birlikte gidip gelmeleri gibi sebepler aralarında iyi ilişkilerin kurulmasına sebep olmuştur. Menemencizade Ahmed Bey, hatıralarında Afşar Aşireti ile Lek ekrâdının arasının bir hayli iyi olduğundan bahsetmektedir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu olup Osmanlı Devleti'ni birkaç kez ağır mağlubiyete uğratan İbrahim Paşa'nın Çukurova'ya hâkim olduğu yıllarda ekrâd aşiretlerden bazıları kendisini desteklememiştir. İbrahim Paşa kendi tarafını tutan Menemencizade Ahmed Bey'e itaat etmeyen ekrâd aşiretleri sürmesini emredince Ahmed Bey de bu emri yerine getirmek için harekete geçmiştir. Kırıntılı Aşireti'nin malları yağmalanmış, bir kısmı da 50 at vermek şartıyla bağışlanmıştır. Bu dönemde Lek Aşireti'nden 200 kadar hane Afşarlar ile beraber yaşamakta idi. Afşarların beyi Osman Bey, Lek Aşireti'nin ise İbrahim Bey idi. Osman Bey 100.000 kuruş vermek suretiyle Lek Aşireti'nin Afşarlarla birlikte yaşamaya devam etmelerine izin verilmesini talep etmiş ancak bu talebi kabul edilmemiştir. Zira yol kesici eşkıyadan olduklarından affedilmemişler ve Sis civarına sürülerek buraya iskân edilmek suretiyle cezalandırılmışlardır. Mememencizade Ahmed Bey, bunların Afşar Aşireti'nin içinden ayrılırken *"koyun kuzusundan ayrılır gibi feryad ü figan ettiklerini"* ancak buna rağmen bağışlanmadıklarını belirtmektedir (Menemencioğlu Ahmed Bey, 1997: 116-120).

Reyhanlı Aşireti, haklarında cezalandırılmaları için birçok defa ferman gönderilen Kılıçlı Aşireti gibi birçok aşiret ve cemaati himaye etmekte idi. Kılıçlı Aşireti her ne zaman devletten kaçmaları gerekir ise mal ve eşyalarıyla Reyhanlı Aşireti'nin içlerine gizlenmekteydi (BOA, MD, nr. 181, s. 286). Reyhanlı Aşireti'nin yaylaya hareketi esnasında da birçok aşiret ve cemaat kendilerine katılmakta ve bunlar Reyhanlılar ile birlikte konup göçmekte idi. Harameyn reayasından Pehlivanlu, Kızık, Halallı, Kabaklı, zeamet reayasından Okçulu, Rişvan mukataasına bağlı Mendollu Cemaatleri bu aşiret ve cemaatler arasında bulunmaktadır (BOA, C.DH, 885).

Aşiretlerin birbirleriyle ilişkileri her zaman yukarıda bahsedildiği gibi olumlu olmamaktaydı. Bir aşiretin diğer aşiretin "hayvanlarını sürmesi", mal ve eşyalarını gasp etmesi, bir aşiret mensubunun başka bir aşiret mensubunu öldürmesi sıklıkla yaşanan hadiselerdi. Aşiretler arasında mezra ya da yaylak nedeniyle de birçok sorun yaşanmıştır. Bu sorunlar genellikle aşiret ya da cemaatlerden birinin diğerinin ya da civarda bulunan köylerde sakin ahalinin mezra veya yaylalarını haksız şekilde tasarruf etmesinden kaynaklanmıştır. 1776 yılında Hamidlü Cemaati Kuyucak köyünde ziraatla uğraşmakta idi. Türkmân tائفesinden Yusuf Hacı Cemaati yaylak bahanesiyle bahar başlangıcında Kuyucak köyüne gelmekte ve burada hayvanlarını otlatmaktaydı. Hamidlü Cemaati ile köy sakinleri Yusuf Hacı Cemaati'nden korktuklarından burada ziraati bırakmışlardı. Bu köy Mehmed adından bir sipahinin tımarına dâhil yerlendendi.

Sipahi Mehmed *ziraat oluna gelen yerlerin sonradan yaylak olarak kullanılması kanuna aykırı olduğundan* ve tımar gelirinin azalacağından burasını eskiden olduğu gibi köy ahalisi ile Hamidlü Cemaati'nin defterde kayıtlı 38 nefer reayasının ziraat etmesini talep etmişti (BOA, Maraş, 2: 239).

Bir aşiretin başka bir aşirete saldırması aralarındaki düşmanlıktan nedeniyle de olabilmekteydi¹⁶⁵. Mesela Harput eyaletine bağlı Siverek kaymakamlığı dâhilinde bulunan Besni kazası ile Rumkale kaymakamlığı dağlarında kışlamakta olan Atmalı ve Hevidi Aşiretleri¹⁶⁶ ile aynı eyalete bağlı olup Rumkale kaymakamlığına bağlı Araban nahiyesinde konargöçer olarak çadırlarda yaşamaya devam eden Dalyanlı Rışvan Aşireti arasında uzun bir süredir devam eden düşmanlık bulunmaktaydı. 1862 senesi civarında Atmalı ve Hevidi Aşiretleri birleşerek Dalyanlı Rışvan Aşireti üzerine hücum etmeye karar verdiler. Bunun haber alınması üzerine Siverek Meclisi azalarından Şeyh Ağa, Yakup Bey, Mehmed Bey, Emin Ağa bunlara nasihatta bulunmak üzere gönderilmiş iselerde yetişmeden evvel aşiretler arasında mücadele başlamıştı. Atmalı ve Hevidi aşiretlerinin saldırısı sonucu Atmalı Aşireti'nden 17, Hevidi Aşireti'nden 1 ve Dalyanlı Rışvan Aşireti'nden 3 kişi ölmüş, birçok kişi de yaralanmıştır. Aşiretler muharebeden sonra merkezlerine çekilip yardım talep etmek amacıyla civarda bulunan aşiret ve köylere "*siyah alemler*" göndermişlerdir. Harput eyaleti mutasarrıfı bu olaydan sonra gerekli tedbirlerin alınıp asayişin sağlanacağını sadarete bildirmiştir. Mutasarrıf bu aşiretlerden her iki tarafın "sağ ayakkabı olmadığını" belirtmek suretiyle sorumluluğun her iki tarafta olduğunu vurgulamıştır (BOA, A.MKT.UM, 514/66; MVL, 762/32; 633/69).

Siverek sancağında Besni kazasına tâbi Atmalı Aşireti ile aynı kazaya bağlı olan Hevidi Aşireti'nden Şeyh Ağa ile aralarında düşmanlık bulunmaktaydı. Atmalı Aşireti 1862 yılında Şeyh Ağa'nın yakınlarını ve hademelerini soymuşlardı. Muhakeme için Harput'a çağrılan Şeyh Ağa Akçadağ yoluyla Harput'a giderken yolda Akçadağlılardan Küreciklilerin saldırısına uğramıştı. Saldıranlar, İran hacılarını soymakla beraber yakalanıp iki yıl hapsedilen ancak İran memurlarıyla 180.000 kuruşluk sulh yapılmasını müteakip serbest bırakılan eşkıyalardı. Şeyh Ağa'nın saldırıya uğramasında hem bunların yakalanmasında katkısının olması hem de aşireti ile bunlar arasında bulunan düşmanlığın etkisi vardı. 300'den fazla eşkıya Şeyh Ağa'nın yolunu kesip iki yük kuruş kadar malını gasp edip kendisini de üç gün kadar haps etmişlerdir. Şeyh Ağa serbest kaldıktan bir müddet sonra aldığı darbelerden vayahut kendisine içirilen zehirden dolayı Besni'ye üç saat mesafede bulunan bir mahalde vefat etmiştir (BOA, MVL, 639/38).

Tamamen yağmaya yönelik eşkıyalıklar da oldukça yaygındı. Tacirli Aşireti'nden Ceyhan Köprüsü'nde vergi tahsili ve kura neferlerinin alınmasına teşebbüs edildiği 1852 yılında aşiretten Arablı Obası'na mensup 150 kadar eşkıya Maraş'a beş saat mesafede bulunan Kemer denilen yerde bulunan Sinamillü Aşireti'nden Çağrışanlı Oymağı'nı basmışlardır. Oymaktan 400 kadar koyun ve keçi, 43 öküz ve inek, 16 eşek, 7 mehâr deveyi çalan eşkıyalar iki kişiyi de ağır şekilde yaralamışlardır. Arablı Obası'na mensup eşkıyalar mezkûr oymaktan 18 kişinin elbiselerini ve silahlarını da soymuşlardı (BOA, İ.MVL, 241/8623).

¹⁶⁵ Aşiretlerin birbirleri ile mücadelesinden zararlı çıkan sadece mağlup olan aşiret değil aynı zaman muharebelerin olduğu yerlere yakın köy ve nahiyelerde sakin halk idi. Tacirli Aşireti ile Bozdoğan Aşireti arasında Andırın nahiyesi'ne bağlı Değirmendere köyü yakınlarında meydana gelen muharebede köy ahalisinin mal ve eşyaları ile mültezimin topladığı zahire gasp edilmiş, köy ahalisinden bir kişi öldürülmüştür (BOA, A.MKT.UM, 439/70).

¹⁶⁶ Besni Kazası mazbatasında bu aşiretlerin kışlak mahalleri Maraş'a tâbi olarak gösterilmiştir (BOA, MVL, 762/32).

Bazen bir aşiretin içinde bulunduğu kötü durum gasp ve yağmayı amaçlayan aşiretin işini kolaylaştırmakta idi. Maraş Valisi Mehmed Celaledin Paşa, Pazarcık Ovası'nda bulunan ve eşkıyalık yapmakta olan Rışvan Aşireti'ni cezalandırmaya teşebbüs ettiğinde aşiret mensupları bu durumu önceden haber alarak firar yolunu tutmuşlardır. Celaledin Paşa on sekiz saat kadar aşireti takip ettiyse de yakalayamamıştır. Besni'ye bağlı Atmalı Aşireti ile Sinamillü Aşireti'nden Bilal, Rışvan Aşireti'nin perişan halinden istifade ile bunların mallarını ve hayvanlarını ele geçirmişler, aşiret de bu perişan halde Ma'adin-i Hümayun toprağı olan Araban Ovası'na kaçabilmiştir (BOA, HH, 445/22271).

Birden fazla aşirete mensup kişilerin birleşerek eşkıyalık yaptıkları hatta bölgede bulunan diğer eşkıya ve asilerle birleşerek kuvvetlerini daha da artırdıkları gözlenen diğer bir durumdur. Maraş Valisi Kalender Paşa döneminde Akçakoyunlu Aşireti'ne mensup bazı şahısların Reyhanlı, Kılıçlı, Celikanlı, Delikanlı aşiretleri ile Yapalak-ı Kebir köyünden bazı kimseler tarafından soyulması hadisesi buna örnek teşkil etmektedir. Mesele uzun müddet çözülemediğinden ve gasp edilen meblağ büyük olduğundan Maraş valisine birçok hüküm gönderilmiştir. 1816 senesinde Akçakoyunlu Aşireti'nden Ömer Kadioğlu Hacı Osman, Hacı İsa, Hacı Mustafa, Murtaza, Sarvan Musa, diğer Hacı İsa, Hacı Hüseyinoğlu Veli ve kardeşi Süleyman aileleri ve akrabaları ile Elbistan taraflarından aşiretlerinin bulunduğu mahalle giderken Elbistan yaylağı civarında Reyhanlı Aşireti'nden Mürseloğlu Haydar'ın amcasının oğulları Kör Fakıoğlu ve Küçükoğlu? Ali, Elkıyaoğlu Halil, kayını Ömer, aşiret kethüdalarından Hacı Bektaşoğlu Ömer ve Hasanoğlu Ahmed, Gök Haliloğlu Bekir, Dellal'in oğlu Bedir Karaca, Pir Veliolu Devran, Kara Hasanoğlu, Cabbar'ın oğlu Ali, Kulaksızoğlu Ali, Demircioğlu Gökoğlan, Delikanlı Aşireti'nden Ali Bey, Celikanlı Aşireti'nden Moroğlu Mustafa, Kılıçlı kethüdası, Kel Fakı, Elbistan köylerinden Yapalak-ı Kebirli Asif ve Seyfi ile 400 kadar adamları tarafından basılarak 250.000 kuruşluk mal ve eşyaları gasp edilmiş, iki küçük çocukları öldürülüp bir biraderleri haps edilmiştir¹⁶⁷. Kalender Paşa'ya gönderilen hükümden paşanın Tüfekçibaşı Muharrem Hüseyin Ağa'yı gasp edilen malları geri alması için tayin ettiği anlaşılmaktadır(BOA, ŞKT, nr. 1012, s. 3). Ömer Kadioğlu Hacı İsa ile Sarban Veli gasp edilen mallar tahsil edildikten sonra 17 deve ve 2.500¹⁶⁸ koyunun Kalender Paşa'nın damadı olan Mürseloğlu Haydar'a teslim olduğunu ancak geri kalanların Kalender Paşa'nın zimmetinde kaldığını belirterek bu mal ve meblağın da kendilerine verilmesini arzuhal sunarak talep ettiler¹⁶⁹. Bu talepleri

¹⁶⁷ Akçakoyunlu Aşireti'nden baskına uğrayanlar eşkıyaların bu çocuklardan birini yabana attıklarını ve yurtıcı kuşlar tarafından yenildiğini diğerinin ise kayıp olduğunu arzuhallerinde belirtmişlerdi. Kardeşleri ise Maraş Valisi Kalender Paşa'ya üç saat mesafede bulunan Maraş altında haps edilmişti. Hacı İsa ve Sarban Veli'nin bu arzuhali için bk. BOA, C.DH, 59; ayrıca gasp edilen malları için bk. EK-9.

¹⁶⁸ BOA, C.DH, 59'da 1.500 olarak geçmektedir.

¹⁶⁹ Arzuhallerinde perişan ve bir ekmeğe muhtaç duruma düştüklerini ifade etmişlerdi: "...Tüfenkçibaşısı dahi yerlü yerinden defterimiz mucebince cem' ve tahsil eyleyüb Kalender Paşa hazretlerine teslim itdikden sonra paşa-yı müşarûn-ileyh dahi fermânlı Mürseloğlu Haydar nâm kimesneye on yedi aded devemi ve bin beşyüz koyunumu karabet olmak hasebiyle damadı Mürseloğlu Haydar nam kimesneye teslim eyleyüb ve baki eşyamı ve mallarım kendi zabtında kalub bizlere bir nesne virmeyüb bizleri def' eyledikde kırk baş 'iyal ve evladım ayak yalın baş açık ve bir nâna muhtac kaldık perişan sefil sergerdân olmadan aciz olub...". Hacı İsa ve Sarban Veli arzuhallerinde açıkça Kalender Paşa'yı suçlamaktadırlar. Eğer Akçakoyunlu Aşireti'nden Hacı İsa ve Sarban Veli'nin arzuhallerindeki ifadeleri doğru ise Kalender Paşa zimmetine mal ve para geçirmiştir. Aynı arzuhalde Kalender Paşa'nın damadı Mürseloğlu Haydar'dan fermanlı olarak bahsedilmesi Kalender Paşa'nın hakkında idam kararı verilen birini korumakta olduğunu ima etmeye yönelik olmalıdır. Muhtemelen Fettahoğullarını ve bölgede bulunan aşiret eşkıyalarını korumasının yanı sıra bu olayda töhmet altında kalması Kalender Paşa'nın gözden düşmesine sebep olmuştur (BOA, C.DH. 59).

üzerine, 1817 Şubat ayında mübaşirle birlikte ferman gönderilmiştir. Mübaşir Maraş'a vardıktan sonra olayla ilgisi olanları çağırarak huzurlarında fermanı okudu. İddia sahipleri gasp edilen malları tahsil eden Hacı İsa ve Osman tarafından tahsil olunan hayvan ve eşyaları, öldürülen iki çocuğun diyetini Reyhanlı Aşireti'nden talep ettiklerinde aşiret iki çocuktan birinin hâlâ hayatta olduğunu diğerinin kendi eceliyle öldüğünü söylemiş ancak bu iddialarını ispat edememiş, yemin ederek kanıtlayamamışlardı. Gasp ettikleri hayvan, eşya ve parayı daha önce tayin edilen Tüfekçibaşıya teslim ettiklerini zimmetlerinde hiçbir şeyin kalmadığını belirtmişlerdir. Müddeiler ise 250.000 kuruşluk mallarının gasp edildiğini daha önce Kalender Paşa'nın tahsil ettiği bir miktar mal ve hayvan dışında diğer mallarının tahsil edilemediğini, tamamı tahsil edilmedikçe bu mal ve hayvanları kabul etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Durumun aydınlanması için Kalender Paşa'nın Tüfekçibaşısı aracılığıyla malları tahsil edip etmediğinin ortaya çıkarılması gerekmektedir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 20; C.DH, 59; Söylemez, 2007a: 68-69). Bu hususta 1817 yılı Eylül ayında ve 1818 yılı Şubat ayında mübaşir aracılığıyla hüküm gönderilmiştir. Kalender Paşa'nın 2.200 kuruş değerindeki malı müddeilere gönderdiği ancak kabul etmedikleri ve bu nedenle Mürseloğlu Haydar'a teslim olduğu şeklindeki bilginin doğru olmadığı anlaşılmıştır. Maraş naibinin ilamı ve mübaşirin ifadesine göre ise Tüfekçibaşının zimmetinde hiçbir şey kalmamıştı. Malları gasp edenler arasında bulunan Delikanlı Aşireti Halep eyaletine, Celikanlı Aşireti Ma'âdin-i Hümayuna bağlı kazalardan Hısn-ı Mansur kazasına bağlı idi. Bu nedenle Halep Eyaleti Valisi Ahmet Paşa ile Ma'âdin-i Hümayun Emmini Mehmed Nurullah Paşa'ya hitaben gasp edilen malların mübaşir ve kadı yardımıyla tahsil edilmesi için 1819 yılında ferman gönderilmiştir. Ancak bu aşiretler Kalender Paşa'nın Tüfekçibaşısına gasp edilen malları teslim ettiklerini belirtmişlerdir. Mesele bir türlü çözülemediğinden Akçakoyunlu Aşireti ile mallarını gasp eden aşiretler arasında sulh yoluyla meselenin halline teşebbüs edilmiştir. Ancak Reyhanlı Aşireti'nin 30.000 kuruş verme teklifi Akçakoyunlu Aşireti tarafından 250.000 kuruştan fazla kayıpları olduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir (BOA, C.ADL, 4811).

Halep Valisi Hurşid Ahmed Paşa'ya ve Halep kadısına gönderilen hükümde meselenin mahkeme yoluyla çözülmesi ve bu hususta Cebehaneci Yusuf'un mübaşir olarak tayin edildiği belirtilmiştir. Burada görülen davada Reyhanlı Aşireti ile 35.000 kuruş üzerine sulh yapılmıştır. Diğer aşiretlerden Kılıçlı ve Delikanlı Aşiretleri'nin Maraş'ta, Celikanlı Aşireti'nin ise Ma'âdin-i Hümayuna bağlı olduğundan bahsi geçen yerlerin idarecilerine hüküm gönderilerek meselenin çözülmesi yoluna gidilmiştir (BOA, C.ADL, 1515).

1856 yılında bir müddet önce Maraş'a gelip yerleşmiş olan Keneli Aşireti'ne mensup haneler Sivas'ın Divriği kazasında yaşayan aşiretlerinin yanına geri dönmek için harekete geçmişlerdi. Yol üzerinde iken Gürün kazası dâhilinde İnce Su denilen yerde Reyhanlı Aşireti'nden Mürseloğlu Ömer ve kardeşi Ali ile birlikte 1.500 kadar eşkıya önlerine çıkıp para, silah, eşya ve hayvanlarını gasp etmişler, 5 kişiyi öldürüp bir o kadarını da yaralamışlardı. Keneli Aşireti'nden Mustafa, Mahmud ve İbrahim Ağalar, Divriği Kazası Meclisi'ne giderek durumu şikâyet etmişlerdi (BOA, A.MKT.DV, 124/91; A.MKT.UM, 444/86).

2.6.4. Aşiretlerin Tüccarlarla İlişkileri

18. yüzyılın ikinci yarısında tüccarların önemli güzergâhların olan Adana-Misis-Kurtkulağı ve Payas caddesi derebey hanedanlar ve aşiretler nedeniyle işlemez durumdaydı. Yolu kullanan tüccarların haraç vermeden bu caddeden geçmeleri

mümkün değildi¹⁷⁰. Bu derebeylerle ittifak halinde bulunan Kılıçlı ve Bektaşlı eşkıyaları 300-500 atlı ile çoğu zaman bu yolu kullanan ulak ve kervanları soymaktaydılar. Burada Fransızlara ait Halep kervanının soyulması gibi birçok hadise meydana gelmekteydi. (BOA, C.DH, 14996).

Adana'dan Halep'e uzanan bu ticaret yolunun güvenliğinin sağlanması Maraş, Halep ve Adana valilerinin birlikte hareket etmesini gerektirmekteydi. Halep valisi Mustafa Paşa sultana gönderdiği mektubunda bu hususa dikkat çekmiş henüz vefat eden Maraş valisi yerine kendi sadık adamlarından olup mirmiran unvanına sahip Seyyid Mehmed Fevzi Paşa'nın bu göreve getirilmesini talep etmişti. Mustafa Paşa'nın böyle bir teşebbüste bulunmasında bölgenin gerçekten güvenliğini sağlamak istemesi mi yoksa kendi sadık adamlarından birini Maraş'a getirerek her iki eyaleti uhdesine almak istemesi mi etkili olmuştur sorusunun cevabını mevcut belgeden hareketle izah etmek mümkün görünmemektedir. Ancak her iki sebebin de etkili olması ihtimal dâhilindedir. Mustafa Paşa'nın yolcuların ve kervanların güvenliğinin sağlanmasına yönelik tespitlerinde haklı olduğunu meydana gelen birçok hadise ispat etmektedir (BOA, HH, 450/22353-E).

Sivas, Kayseri, Elbistan, Darende ve Gürün tarafında bulunan tüccarlar Maraş üzerinden Halep ve Şam gidip gelmekte ve çoğu zaman yolda eşkıyalar tarafından soyulmaktaydı. Kayseri, Elbistan ve Gürün tüccarlarından Mehmed ve diğer tüccarlar Halep, Şam ve Antep'ten aldıkları 24 yük malı H. 1237 (M. 1821/1822) senesinde Maraş üzerinden Elbistan'a doğru götürürken Maraş'a on iki saat mesafede bulunan Dutlu Seki denilen yerde Zeytunlu zımmiler ile Maraş sakinlerinden Süleyman Bey ve üç adamı tarafından basılarak 6 yük malları gasp edilmiştir. Kalan malları ile yola devam eden tüccarlar bu kez Maraş'a üç saat mesafede bulunan Çam Pınarı denilen yere geldiklerinde Adana'ya bağlı Ulaşlı Dağı eşkıyasından Kölemenoglu, Kara Bekiroglu, Abdulfettahoğlu, Küçük Yusuf, Topal? Sadık Said, Sarı Beğ, Zevli? ile birlikte Tacirli Aşireti'nden birkaç kişi tüccarları basarak kalan mallarından 10 yük kadarını almışlardı. Durumu Maraş Valisi Ahmet Paşa'ya haber vermeleri üzerine vali adamlarından birini bu işi araştırmak için görevlendirmiştir. Zeytunlu zımmilerin tüccarlardan çaldıkları 7 at geri alınmış ise de diğer malların iadesi mümkün olmamıştır. Tüccarların mübaşir vasıtasıyla gasp edilen mallarının eşkıyalardan geri alınması için Divana gönderdikleri arzuhalleri ve mahzarları dikkate alınarak Maraş Valisi Ahmed Paşa'ya ve Adana valisine tüccarların eşkıyalar tarafından gasp edilen mallarının alınması ve davalarının görülüp gereken cezalarının verilmesi yönünde 1823 yılı Nisan ayında hüküm gönderilmiştir. Ahmet Paşa gasp edilen malların İbrahim Bey, Hacı Mehmed, Küçük Yusuf ile Zeytunlu bir zımminin zimmetinde kaldığını tespit etmiş ancak vefâtı nedeniyle malları alamamıştı. Malları gasp edilen tüccarlardan İbrahim'in arzuhalinden anlaşıldığına göre Kara Bekiroglu, Kölemenoglu, Abdulfettahoğlu, Küçük Yusuf, Topal Sadık ve Tacirli Aşiretinden Zevli?oğlundan mübaşir marifetiyle malların tahsiline çalışılmış ancak bahsi geçen eşkıyalar Adana tarafına firar etmişlerdi. Bunlardan İbrahim Bey ile Hacı Mehmed âyan ve mütesellim tarafından olan kişilerdi. Küçük Yusuf da Haruniye nahiyesi ihtiyarı idi. Eşkıyaların Ulaşlı gibi sarp dağlara sığınmaları, Adana ve Maraş valilerinin rehaveti ve Maraş Müftüsü Ataullah Efendi'nin eşkıyaları sahiplenmesi nedeniyle kalan malların tahsili mümkün olmamıştır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 78-79, 85, 94).

¹⁷⁰ Payas caddesinden sonra Antakya'ya oradan Halep'e uzanan yolun Antakya ile Halep arasındaki kısmı da Reyhanlı Aşireti ve ekrâd eşkıyaları nedeniyle güvenli değildi. Bunlar çoğu zaman bu yolu kullanan kervanları ve hacıları soymakta idi (BOA, MD, nr. 181, s. 286).

Şam tüccârlarından Hacı Mustafa Ağa ticaret amacıyla gittiği Sivas'tan dönerken yolda Celikanlı Aşireti'nden bazı kimseler tarafından soyulmuştur. Tüccarın çalınan mallarının geri alınması önce Sivas valisinden istenmişse de aşiret Maraş dâhilinde bulunduğundan bu görevi Maraş valisinin yapmasının daha uygun olacağına karar verilmiştir (BOA, C.DH, 6735). Celikanlı Aşireti'nden bazı kimselerin diğer aşiret eşkıyaları ile birlikte hareket ederek gerçekleştirdikleri bir kervan soygunu da Maraş'a bağlı Uzun Kilim civarında meydana gelmiştir. Celikanlı ve Badıllı Aşiretleri ahalisinden Yunusoğlu Ahmed ile arkadaşı İbro uzun süreden beri eşkıyalık yaptıklarından haklarında yakalanmaları yönünde emir verilmişti. Yunusoğlu Ahmed yakalanıp Sivas hapisanesine hapsedilmişse de bir müddet sonra firar etmeyi başarıp Halep eyaletine bağlı Gâvur Dağı (Bereket Dağı) dâhilinde bulunan Çerçili köyüne gelmiştir. Yunusoğlu Ahmed, iki kardeşi, Çürükoğlu Mehmed Ali, Çolak Alo'nun oğlu Musdo, Seymo, Tanburacı Huso'nun Oğlu Yanıko (Yanık Ali) adlı eşkıyalar Maraş havalisinde Uzun Kilim denilen yerde 20-30 kişi ile Gürünlü tüccarlara ait kervanı basarak Gürün katırcılarından Bayadoğlu Mahmud ve kardeşini öldürüp 7-8 kadar hayvanlarıyla diğer mal ve eşyalarını da gasp etmişlerdi (BOA, MVL, 600/34; A.MKT.UM, 417/55).

Maraş'ta bulunan İlbeğli Aşireti'nden Seyyid Ebubekir kardeşi Ömer ile ticaret amacıyla H.1230 (M. 1814/1815) senesinde Gürün kazasına giderken yolda Tacirli Aşireti'nden Osmanoğlu adında birinin reisliğini yaptığı bir eşkıya grubunun saldırısına uğramıştır. Seyyid Ebubekir'in kardeşi Ömer'i katil eden eşkıyalar, 30 öküz, 15 adet tüfek ile diğer mal ve eşyalarını gasp etmişlerdi (BOA, Maraş, 4: 29).

Darende kazası sakinlerinden ve Hayriye tüccarlarından olan Osman Ağa, Halep eyaletinden kendi kazasına dönerken Elbistan kazası aşiretlerine mensup olan Gedikli ve Derviş Cem Uşağı adındaki kişilerin obaları ile birlikte saldırısına uğramış, 11.800¹⁷¹ kuruluşluk malını kaybetmiştir. Kendisine de kötü muamelede bulunan eşkıyaların cezalandırılması ve mallarının geri alınması için oğlu Hacı Derviş'i İstanbul'a göndermiştir. Onun bu teşebbüsü sonucunda Maraş Mutasarrıfı Aziz Paşa'ya eşkıyaların yakalanarak cezalandırılması için 3 Kasım 1861 tarihinde hüküm gönderilmiştir (BOA, A.MKT.UM, 513/29). Aşiretlerin soyduğu orta halli bir Osmanlı tüccarının durumunu göstermesi açısından Osman Ağa'nın gasp edilen mallarının listesi aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2.24. Osman Ağa'nın Gasp Edilen Malları
(BOA, A.MKT.UM, 513/29).

Çalınan Hayvan, Mal ve Eşya	Adet	Kıymet (Kuruş)
Esb-i 'arabi ma' takım		7.300
Tüfenk	1	900
Kılıc	1	1.500
Seccade	3	450
Beyaz bez (tob)	20	400
Bakır (kıyye)	10	350
Telâtin hurc	1	500
Ufak defek eşyalar		1.000
Toplam		12.400

¹⁷¹ Arzuhalinde 11.800 kuruluşluk malını kaybettiğini belirtse de tabloda da görüleceği üzere gasp edilen mallarının toplamı 12.400 kuruş tutmaktadır.

Tüccarlar bazen yukarıda bahsi geçen Osman Ağa gibi oğullarını veya akrabalarından birini İstanbul'a göndererek mallarını geri almak için çabalamışlardır. Bazen bizzat kendileri İstanbul'a giderek şikâyetçi olmuşlardır. Buldukları yerin kadı veya naibinin haklı olduklarına dair bir arzı İstanbul'a göndermeleri işlerini kolaylaştırmakta ve bazı durumlarda gasp edilen malların iadesi için mübaşir tayinini sağlamaktaydı. 1777 yılında konargöçer Türkmen taifesinden Tacirli Aşireti'nden Hasan, Yusuf, Mehmed ve Ali adındaki eşkıyalar Yeni-İl kazasına bağlı Gürün kasabası sakinlerinden Mehmed, Ömer, diğer Mehmed ve arkadaşları ile birlikte toplam 18 kişiyi ticaretten dönerken basmışlar, 30.000 kuruşluk mallarını ele geçirmişlerdir. Bazı tüccarları da yaralayıp öldürmüşlerdir. Bu tüccarların varislerinden Hasan ve Osman İstanbul'a giderek durumdan şikâyetçi olmuşlardır. Gürün Naibi Mehmed Fevzi, Elbistan Nahiyesi Naibi Mehmed Emin, Darendede Naibi Osman da bu konu ile ilgili İstanbul'a arz göndermiştir. Hem tüccarların varislerinin hem de naiplerin çabası sonuç vermiş, Maraş beylerbeyine Tacirli Aşireti'nden tüccarların mallarını yağmalayanların yakalanması ve malların iadesi için ferman gönderilmiş, İskemlecibaşı da hususta mübaşir tayin edilmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 268).

Tüccarların mallarının aşiretler veya diğer eşkıyalar tarafından yağmalanması ekonomik durumlarının birden bozulmasına sebep olabilmekteydi. 1861 yılında Alim Rüstem adında Kayserili bir tüccar Çukurova'da Tacirli Aşireti'nden birkaç kişi tarafından soyulmuştur. 42 adet öküzünü ve takımıyla birlikte iki atını kaybeden Alim Rüstem canını güçlkle kurtarmıştır. Ancak hayvan ticareti ile uğraştığı anlaşılan tüccarın hayvanlarının gasp edilmesinden sonra ekonomik durumunun bir hayli bozulduğu ve perişan hale düştüğü anlaşılmaktadır (BOA, A.MKT.DV, 190/2).

Eşkıyaların tüccarlara ve kervanlara yönelik saldırılarını önlemek için sert tedbirler alındığı da görülmektedir. Ancak bu tedbirler sürekli olmayıp daha çok eyaleti yöneten valinin kudretine bağlı olarak kalmıştır. Valinin vefatı veya azledilip yerine başkasının atanması ile otoritesi nispetinde eşkıyalık olayları da artış gösterip azalmıştır. Maraş Valisi Celaleddin Paşa Urumanlı ekrâdının uzun bir süredir kervanları soymalarının önüne geçmek için bunların idam edilmesi gerektiği kanaatindeydi. 1827 yılında Celaleddin Paşa Urumanlı ekrâdının bir kervanın mallarını soyduğu haberini alınca eşkıyanın üzerine hareket ederek tüccarın çalınan mallarını geri almayı başarmış, dört Urumanlı'yu da yakalamıştır. Yakaladığı Urumanlı ekrâdını idam ederek bundan sonra bu tip hareketlerde bulunacak olanlara da verilecek cezayı göstermiştir. Celaleddin Paşa idam edilen ekrâdın kesilen başlarını da diğer hırsızlara ibret olması için teşhir edilmek üzere İstanbul'a göndermiştir (BOA, HH, 445/22269).

2.6.5. Aşiretlerin Gayrimüslimler İle İlişkileri

Maraş'ta bulunan Zeytun, 18. yüzyılın ortalarında geliri vezirlerin vakıflarına tahsis edilen bir köy durumunda idi¹⁷². Aynı zaman diliminde Kılıçlı ve Tacirli Aşiretleri civar köy ve kasabalar gibi Zeytun köyünü de basmakta, katl ve gasp gibi suçları işlemekteydiler. Zeytun halkı bu aşiretlerin baskısından dolayı perişan halde etrafa dağılmak zorunda kalmıştır. Bu durum aşiretlerle Zeytun ahalisi arasında anlaşmazlıkların 19. yüzyıldan öncelere dayandığını göstermektedir (BOA, Maraş, nr. 1, s. 285).

¹⁷² 1751 yılı Şubat ayında Mirmiran Mehmed Paşa'nın evkafına bağlıydı. Geliri, mezarı Üsküdar'da bulunan Hüdayi Mahmud Efendi fukarasına tahsis edilmişti. Bu konu hakkında bk. BOA, Maraş, nr. 1, s. 285.

Halkının çoğu Ermeni olan Zeytunlular ile Tacirli Aşireti arasında aşiretin yaylaklarına gidiş ve dönüşleri esnasında meydana gelen olaylar nedeni ile düşmanlık bulunmaktaydı. Bu düşmanlık bazen ortak menfaatlerini gerçekleştirmek için ittifaka da dönüşebilmekteydi. Dolayısıyla Zeytun'da bulunanların değişken bir politika izlediklerini söylemek mümkündür. Zeytunlular, Maraş Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'nın Kerimkızı'nın oğlu Süleyman ile mücadelesinde Afşar, Cerid, Kılıçlı, Tacirli, Bozdoğan Aşiretleri ile birlikte Kerimkızı'nın oğlu Süleyman'ı desteklemişlerdi.

Zeytun halkı 1855 yılında devlete açıkça isyan etmiştir. Bu isyanın temelinde Tacirli Aşireti'nin mallarını yağmalamaları, 13 kadar kişiyi katl etmeleri gibi sebepler yatmaktadır. Maraş'ta düzeni sağlayacak iktidara sahip olmadığı anlaşılan kaymakam Abdi Efendi, Tacirli Aşireti ile Zeytun ahalisi arasındaki sorunu çözmek için Zeytun kasabasına Zaptiye Hüseyin Ağa'yı buyruldu ve emirname ile göndermiştir. Ermenilerin buna karşı verdikleri cevap isyan etmelerinin sebeplerini açıkça ortaya koymaktadır:

Tacirli Aşireti eşkıyalığından naşi yolda ve belde Maraş'a iki üç saat mahallerde âdemlerimizin uğruna çıkub sefil fukaralarımızı öldürüb emval eşyaların zabt eylediklerinden büyük düşman olduk. Şimdiye kadar on üç âdemimiz telef oldu seksan kadar katır ve bargir sirkat eylediler. Alışverişten gelen öldürdükleri âdemlerden de külliyetli eşya ve mal aldılar. Maraşdan bir imdad ümid eyledik ise de öldürdükleri âdemlerin kurtulub kaçan arkadaşlarından haber aldık ki Maraş Meclisi reisi dahi efendinin uşağı Şaban'ın oğlu Ali didikleri sabıkalı Tacirli Aşireti uğruna kılavuz. Bu cihetden Maraşdan ümidimizi kesdik. Şimdi biz kendi başımıza ahali-i memleketce Tacirli eşkıyasının uğrunu bağlayub hakk-ı çâkeranemizi hak etmeğe evvel-Allah gayret ideceğiz. Bu sebebden şimdi fukaramızdan bir para tahsil idemeyiz. Bu maddeyi başımızdan def' eyledikten sonra Devlet-i 'Âliyye'nin teklifatına ne diyeceğiz eda ideriz efendim (BOA, HR. SYS, 81/12).

6 Mayıs 1855 tarihli bu arızada Şuraoğlu Hazâr, Yakoboğlu Mıgırdiç, Surenoğlu Nezaret, Yeni-dünyaoğlu Asdor ve Ohannes'in isimleri bulunmaktadır. Zeytunluların Tacirli Aşireti'nin Maraş içerisinden destekçileri olduklarını belirtip Maraş'tan yardım alamayacaklarını anladıklarını ifade etmeleri üzerinde durulması gereken önemli bir husus olup, "Devlet-i 'Âliyye'nin teklifatına ne diyeceğiz" şeklindeki ifade Osmanlı Devleti'ni samimi olarak kendi devletleri olarak görmediklerini göstermektedir. Vergilerini ödemeyeceklerini, Tacirli Aşireti'nin cezasını kendilerinin vereceklerini söylemeleri ise devlete itaat etmeyeceklerini açıkça ortaya koymaktadır (BOA, HR. SYS, 81/12).

Zeytun Ermenileri, Tacirli Aşireti'nin öldürdüğü Zeytunluların intikamını almak ve gasp edilen mallarını geri almak için aşiretin geçeceği Ceyhan Nehri'nin orta yerine 2.000 den fazla piyade ile gelmişlerdi. Tacirli Aşireti'nin ileri gelenlerinden Çalık Bekir, Rüstem ve Süleyman Kâhyalar ile 8-10 kadar oba ihtiyarı Maraş kaymakamının huzuruna giderek içlerinde bulunan eşkıyaların cezalandırması ve gasp edilen malların geri verilmesi için birlikte hareket edeceklerini belirterek bunun için bir mübaşir tayin edilmesini istemişlerdir¹⁷³. Ancak bir müddet sonra Maraş'ı basmak suretiyle yönetimi

¹⁷³ Maraş kaymakamının Tacirli Aşireti'ni korkutmak için aşiretin üzerine gidileceği ve mallarının yağma edileceğini dellallarla nida ettirmesi, Zeytunluların birkaç bin piyade ile önlerini kestiklerini, Maraş halkından birkaç bin süvari ve piyade toplanarak bir top ile arkalarının kesileceğini, Bulanık ve Andırın müdürlerinin de aşiret geri dönmek isterse karşılıklarını söylemelerini söylemesi aslında ne kadar aciz bir durumda olduğunu göstermektedir (BOA, HR.SYS, 81/12).

ele geçirecek olan Ahmed Paşa ve Kerim Beyler, Tacirli Aşireti'ni gasp edilen malların geri verilmesi şartıyla Zeytunlularla barıştırmışlardır (BOA, HR. SYS, 81/12).

Zeytun Ermenileri ile Tacirli Aşireti arasındaki bu barış uzun sürmemiş kısa bir süre sonra aralarındaki düşmanlık yeniden alevlenmiştir. Bu düşmanlığın devam etmesinde her iki tarafın yenilgiyi hazmetmeyen bir tutum içerisinde bulunmasının etkisi vardı. 1861 yılına gelindiğinde aralarındaki düşmanlık bir buçuk senedir devam etmekteydi ve aynı yıl bir Tacirli'nin Zeytunlular tarafından Firnos Manastırı yakınında öldürülmesi ile bu düşmanlık çatışma noktasına gelmişti. Yayladan dönüşlerinde Tacirli Aşireti'nden 9-10 kişi bazı şeyler talep ederek Firnos Manastırı papazını ve diğer görevlileri tazyik etmişlerdi. Tacirliler, manastırın etrafındaki bağlardan üzüm çalmak için manastıra gittikleri, burada Zeytunlularla çatışmaya girdikleri ve papazı ayağından hafifçe yaraladıkları şeklindeki suçlamaları Maraş Meclisi'nde yapılan muhakemede kabul etmemişlerdir. Amaçlarının üzüm çalmak olmayıp yağ satmak veyahut üzümle yağı mübadele etmek olduğunu, orada fazla durmayıp obalarıyla kışlaklarına döndüklerini söylemişlerdir. Maraş Mutasarıfı Aziz Paşa, 1 Ekim 1861 tarihli maruzatında “bunların şimdiye kadar aralarında pek çok kez meydana gelmiş olan mukatele ve mücadeleyi hükümete haber vermeyi ve şikâyetle bulunmayı ayıp ve mağlubiyet olarak kabul ettiklerini” belirterek geçenlerde Zeytunluların katli ettiği Tacirli'nin varisleri tarafından herhangi bir şikâyetle bulunulmamasını buna örnek olarak göstermiştir. Zeytunlular da aynı şekilde katilleri hükümete teslim etmedikleri gibi suç işleyip kendilerine sığınan firarileri sahiplenmekteydiler (BOA, MVL, 618/32; 633/72; 622/65; A.MKT.UM, 535/39).

Maraş Valisi Aziz Paşa döneminde 1862 yılında meydana gelen ve kendisinin görevden alınmasına sebep olacak kadar önemli olan Zeytun Ermenilerini cezalandırma teşebbüsü Tacirli Aşireti'nden aldığı kuvvetlerin gayretsizliği yüzünden başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ermenilerin üzerine harekete edilmesinde, Zeytun civarında bulunan Müslüman köylere Ermenilerin saldırdığı söylentisinin yayılması etkili olmuştur. Aziz Paşa bu söylentileri bastırmak yerine kullanmayı tercih etmiştir. İstanbul'dan gereken emri alır almaz harekete geçmiş, yerlilerle birlikte Tacirli Aşireti ve muhacirlerden topladığı nefir-i âmm ile Zeytun üzerine hareket etmiştir. Başlangıçta kısmen başarı elde edilmiş, Müslüman köylere verilen zararın ödenmesi yönünde Ermenilerden teklif alınmışsa da aşiret mensuplarının Ermeni köylerini yağmalamaya başlaması üzerine bu barış teklifi gerçekleşmemiştir. Zeytunlular karşı saldırıya geçince Tacirli Aşireti süvarileri geri çekilmişlerdir. Aslında Tacirlilerin geri çekilmesinde Zeytun Ermenileri'ne gereken ceza verildikten sonra sıranın kendilerine geleceğini düşünmeleri etkili olmuştur. Muhacir Çerkesler ise bölgenin yabancısı olduklarından bir hayli kayıp vermişlerdir. Bu başarısızlığın Maraş'ta yaşayan diğer gayrimüslimlere yönelik olumsuz hareketlere sebep olacağı düşünüldüğünden İngiltere'nin Halep konsolosu, 6 top ve 4.000 Osmanlı askeri ile Maraş'a gelmiş ve burada çıkan olaylar güçlülükle yatıştırılabilmıştır. Bundan sonra Aziz Paşa yerine göreve Aşîr Paşa getirilmiş, meselenin çözümü için de bir komisyon kurulmuştur (Gould, 1973: 59-60; Ahmed Cevdet Paşa, 1991: 119-120)¹⁷⁴.

İstanbul'da bulunan Ermeni Patrikhanesi Maraş'ta bulunan gayrimüslimlerin durumunu yakından takip etmekteydi. Maraş'ta bulunan Ermeniler, şikâyetlerini Patrikhane'ye iletmekte, Patrikhane de bu şekilde Maraş'ta olup bitenleri

¹⁷⁴ Aşiretlerden toplanan kuvvetlerin de katıldığı bu olay Zeytunluların Fransız desteğiyle bağımsızlık kazanmak için giriştikleri teşebbüslerin en önemlilerinden biri idi. Zeytun Ermenileri Fransa Kralı III. Napolyon'a müracaat ederek Kilikya'da Küçük Ermeni Krallığı'nın kurulması için yardımcı olmasını istemişlerdi. Bu konu hakkında bk. Gould, 1973: 61 ve İltter, 1988: 107-115.

öğrenmekteydi. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin dış müdahalelere açık olduğu bir zaman olduğundan patriklerin ilgili mercilere şikâyetleri önemle dikkate alınıp Maraş mutasarrıflarına meselelerin çözülmesi ile ilgili emirnameler gönderilmekteydi. Tacirli Aşireti yaylaya giderken Firnos, Yenicekale, Göksun ve Geben yolunu kullanmakta güzergâhları üzerinde bulunan köy ve nahiyelere zarar vermektedir. Bu köy ahhalilerinin aşiretin yaptığı uygunsuzlukların önlenmesi için gönderdikleri mahzarlar üzerine Ermeni Patriği Agob Sekbos harekete geçerek durumdan bir maruzatla şikâyetçi olmuştur. Tahminen 400 hane olan ve köylerde yaşayan ahalinin dayanacak güçlerinin kalmadığını "ah ve figan itmekden hali olmadıklarını" beyan ederek, aşiretin kötülüklerinin ve verdiği zararların önlenmesi hususunda Maraş mutasarrıfına emirname yazılmasını talep etmiştir. Ermeni Patriği'nin takriri 21 Şubat 1858'de Mülkiye Cemiyeti'nde görüşülmüş ve patriğin talebi doğrultusunda Maraş mutasarrıfına emirname yazılmasına karar verilmiştir (BOA, MVL, 322/33). Maraş mutasarrıfına gönderilen emirnamede kendisinden Tacirli Aşireti tarafından ahaliye zulm edilmesinin önlenmesi ve bunun için gereken tedbirlerin alınması, ahalinin huzur ve rahat içinde yaşamlarının sağlanması istenmiştir (BOA, MVL, 318/34).

İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin müdahil olduğu diğer bir olay, 1860 yılında meydana gelmiştir. Tacirli Aşireti'nin kışlaktan yaylağa gidiş ve dönüşlerinde vergilerinin tahsil edilmesi ve gasp ettikleri malların geri alınması için tayin edilen memurlar, aşiretin güzergâhı üstünde bulunan Hristiyan köylerden adamlar toplamaktaydı. Bunların hiçbir ücret almadan aç ve perişan halde yollarda bekletilmeleri ve geçim kaynakları olan tarlalarını ekemez duruma gelmeleri Patrikhane tarafından 21 Haziran 1860 tarihinde bir maruzatla şikâyet edilmiştir. Mesele Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş tebaanın zulmden korunmasının adaletin gereği olduğu belirtilerek Maraş mutasarrıfından ahalinin asayiş ve rahatlarının sağlanması için gerekenleri yapması istenmiştir (BOA, A.MKT.UM, 414/87; MVL, 600/21).

Aşiretlerle aralarında sorun bulunan yalnız Zeytun Ermenileri değildi. Kayseri sancağında bulunan İncesu kazasında sakin olan Rumların da Afşar Aşireti ile aralarında düşmanlık bulunmaktaydı. Rum Milleti, Afşar Aşireti'nin iskân edilmelerinden sonra ahalinin rahata kavuştuğunu, mallarını istedikleri gibi tasarruf edebildiğini ancak bu rahatlarının mezkûr aşiretin 1865 senesinden beri eski mahallerine gelerek tekrar konargöçer hayat yaşamaya başlamaları ile bozulduğundan bir mahzarla şikâyetçi olmuşlardı. Bu mahzarlarında "hayme tutub at ve silah tedarikiyle an-asl mayalarında olan hırsız ve edebsizliği yeni başdan ele alarak ara sıra şunu bunu soyub yol kesmekte ve adam öldürmekte oldukları ve (bu durumun) gün be gün artarak önceki hallerine varmakta" olduklarını, asayişin sağlanamadığını ve perişan halde bulduklarını ifade etmişlerdir (BOA, MVL, 183/64).

Aşiretlerin eşkıyalıklarından yerleşik gayrimüslim halk dışında gayrimüslim tüccarlar da zarar görmekte idi. 1776 yılının Kasım ayında Karabet adındaki bir zımminin 24 katırlık yükü Maraş'a altı saat mesafede bulunan Değirmenlik denilen yerde Afşar Aşireti'nden Duran Bey ile Reyhanlı Aşireti'nden Mürseloğlu ve 30 kadar adamları tarafından gasp edilmiştir. Bir adamı da öldürülen Karabet, Maraş'a kaçan eşkıyaların arkasından giderek Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'dan katırlarını talep etmiş ancak bir sonuç elde edememişti. Karabet bunun üzerine İstanbul'a giderek durumunu bir arzuhal ile anlatmış, katırların Maraş beylerbeyinin elinde bulunduğunu ancak kendisine vermediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Zülkadirzade Ömer Paşa'ya zımminin Karabet'in katırlarını teslim etmesi yönünde 1784 yılında hüküm gönderilmiştir. Duran Bey ve Mürseloğlu'nun Ömer Paşa'nın hizmetinde oldukları anlaşılmaktadır. Paşa'nın bunlarla işbirliği içerisinde hareket etmiş olması

muhtemel olup Ömer Paşa'nın Karabet'i kovması ve mezkûr zimminin canını zor kurtarıp İstanbul'a gitmesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Burada dikkati çeken diğer bir husus olayın meydana geldiği 1776 yılından hükmün gönderildiği 1784 yılına kadar aradan 8 yıl geçmiş olmasına rağmen meselenin halledilememiş olmasıdır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 32)

H. 1254 (1838/1839) tarihinde Celikanlı Aşireti'ne mensup bazı kişiler Maraş taraflarında Diyarbakırlı bir gayrimüslim tüccarın 27.000 kuruşluk malını gasp etmişlerdi. Durum Maraş mutasarrıfına bildirilince paranın tahsili için aşiretin boy beyi Süleyman Ağa ile irtibata geçilmiştir. Paranın 10.000 kuruşluk kısmı tahsil edilmiş, 17.000 kuruşu ise tahsil edilememiştir. 1843 yılının Temmuz ayında Maraş Mutasarrıfı Yusuf Paşa'dan ve Maraş naibinden kalan paranın tahsili istendiğine göre bu tarihe kadar paranın tahsil edilemediği anlaşılmaktadır (BOA, Maraş, nr. 5, s. 117).

2.6.6. Aşiretlerin Muhacirler İle İlişkileri

Kırım Savaşı'ndan sonra mülteci problemi Osmanlı Devleti için önemli bir sorunu teşkil etmiştir. Kafkasya'da 1 milyona yakın Çerkes, Nogay ve diğer Müslüman ahali Ruslarla ölüm kalım savaşına girişmiştir. Rus baskısına dayanamayan bu insanlar yurtlarını terk ederek Osmanlı Devletine iltica etmişlerdir. 1854-1860 tarihleri arasında Kırım ve havalisinden göç eden Türklerin sayısı 141.667'i bulmaktaydı. 1860, 1861 ve 1862 senelerinde Dağıstanlılar, Kırımîliler ve Nogaylar'dan göç eden 101.605'i kadın ve 126.022'si erkek olmak üzere 227.627 kişi bulunmaktaydı (Eren, 1966: 66). 1855 yılı ile 1866 yılı arasında 1.000.000 civarında muhacir Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş, bunlardan 300.000'i Balkanlara, 100.000'i Suriye'ye gönderilmiş geriye kalan 600.000'i ise Anadolu'nun farklı yerlerinde iskân edilmiştir. Bu kadar kalabalık muhacir grubunu belirli bir düzen içerisinde iskân etmek için 1860 yılında Muhacirin Komisyonu kurulmuştur (Gould, 1973: 64). Muhacirlerin iskânı işine daha önceleri Sultan II. Mahmud zamanında kurulmuş olan ve ancak 1855 yılından sonra modern bir teşkilat haline gelebilen Şehremaneti bakmaktaydı. Ancak muhacir sayısının gittikçe artması Şehremaneti'nin göç işlerine bakmakta aciz kalmasına sebep olmuş ve göç işlerini başlı başına ele alacak bir kurumun kurulmasını zorunlu kılmıştır. Muhacirin Komisyonu bu doğrultuda kurulmuştur (Eren, 1966: 40, 54-61). 4 Ocak 1860 tarihli arz tezkeresinden kurulduğu anlaşılan komisyonun başkanlığına Trabzon Valisi Hafız Paşa'nın getirilmesi uygun bulunmuştu. Komisyon üyeleri arasında Ticaret Muavini Remzi Efendi, Dâru's-Şûrâ-yı Askeri azasından Refik Bey ile Gürcü İsmail Efendi ve Hacı Pir Efendi bulunmaktaydı. Son ikisi muhacirlere yapılacak yardımları toplamak için görevlendirilen âlimlerdi (Saydam, 2010: 106).

Kafkas muhacirlerinin büyük kısmı Amasya, Tokat, Sivas, Çankırı, Adana, Aydın, İçel, Bursa, Adapazarı, İzmit, Halep, Şam ve Amman gibi yerlere gönderilmişlerdir (Eren, 1966: 75). Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre Maraş ve çevresine de Çerkes ve Nogay muhacirler iskân edilmiştir. Muhacirlerin Maraş'ta iskân edilecekleri yerler tespit edilirken Elbistan'da bulunan reislerinin fikri alınmıştır. Elbistan tarafında Göksu Nehri kenarında bulunan arazide hanelerini inşa etmek istemişler ve bu hususta kendilerine 6 Kasım 1861 tarihli irade gönderilmiştir. Muhacirlerin iskân için seçtikleri arazi devlet toprağı olmakla birlikte uzun yıllardır Tacirli Aşireti'nin yaylak olarak kullandığı bir yerdirdi. Hatta muhacirlerin iskân düşünüldüğü zamanda aşiretin ektiği tohumlar hâlâ tarlalarda bulunmaktaydı. Bu nedenle muhacir hanelerinin nehrin hemen kenarı yerine biraz gerisinde bulunan pınarların olduğu yerlerde yapılması bölgeyi keşfe giden memurlar tarafından uygun

görülmüştür. Muhacirler ise kendilerine susuz yerler gösterildiğini belirterek durumdan şikâyetçi olmuşlardır. Maraş Mutasarrıfı Aziz Paşa ve meclis üyeleri de durumu görüşerek belirtilen hususların incelenmesi için Elbistan Kazası Müdürü Osman Bey'i ve meclis azalarından Necib Bey'i görevlendirmişlerdir. 28 Eylül 1861 tarihli emirnamede bölgede çok sayıda aşiret bulunduğundan muhacirler için inşa edilecek hanelerin güvenli yerlerde yapılmasına dikkat edilmesi ve itina gösterilmesi istenmiştir. Muhacir reislerinin kendilerine hitaben gönderilen iradeye dayanarak Göksu Nehri'nin kenarında hane inşa etmede ısrarcı oldukları ve aşiretlerin verecekleri mahzurları göze aldıkları anlaşılmaktadır. Maraş'ta iskânı düşünülen 6.000 hanenin 4.000'i Pazarcık Ovası'na yerleştirilecekti. Maraş Meclisi Pazarcık Ovası'nın Elbistan kazası dâhilinde olmayıp Maraş'ın güneyinde yer aldığını ve burasının verimli ve geniş topraklara sahip olmakla birlikte yazları burada yaşamının sıkıntı yaratabileceğini dolayısıyla muhacirlerin buraya yerleşmek istemeyebileceklerini belirtmiştir. Ayrıca muhacirlere hane inşa edilmesi kışın yaklaşması nedeniyle mümkün görünmemekte idi. Maraş Mutasarrıfı Aziz Paşa'nın ve meclis üyelerinin bu tutumları muhacirlerin Maraş'a yerleştirilmelerine pek sıcak bakmadıklarını göstermektedir (BOA, A.MKT.NZD, 387/93).

Osmanlı Devleti, muhacirleri iskân ederken aşiretleri de kontrol altına almayı amaçlamıştır. Aşiretlerin yaylaklarına muhacir iskân etmek bir bakıma yerleşik hayata geçmelerini sağlamaya yönelik bir teşebbüstü. Zira Hafız Paşa Muhacirin Komisyonu'na sunduğu 14 Aralık 1878 tarihli bir yazısında "Göksu, yayla ve havalisinin kapusu makamında olub mahall-i mezbûrun dahi muhacirin iskânıyla imarına muvâfık olunduğı suretde artık beru taraflara aşayirin memerr ve maberleri (geçiş yerleri) kapanmış demek olacağını" belirtmiştir¹⁷⁵. Hafız Paşa, Tacirli Aşireti'ni "deryada bir katre" olarak görmüş Maraş Meclisi'nin yukarıda bahsedilen muhacir hanelerinin inşası ile ilgili görüşüne de katılmamıştır. Kışın hanelerin inşası edilmesinin uygun olduğunu, bahara kalırsa aşiretlerin yaylaya gelmesi ile birlikte sıkıntıların artabileceğini düşünmüştür. Afşar Aşireti ziraat ettikleri tarlalarını ve hanelerini muhacirlere nasıl terk ettiyse Tacirli Aşireti de bunu yapabiliirdi. Eğer bunlar Afşar Aşireti gibi muhacirlere komşu olarak iskân olurlarsa Maraşlılar da rahatlayacaktı (BOA, A.MKT.NZD, 387/93). Tacirli Aşireti ile muhacir arasında meydana gelen olaylar Hafız Paşa'nın bu görüşlerinin hatalı olduğunu göstermiştir.

Tacirli Aşireti yaylaklarına gittiklerinde burada iskân edilen muhacirlere saldırmakta ve bunun önü bir türlü alınamamaktaydı. Bağlı oldukları Üzeyir sancağının kaymakamı olan Mustafa Bey, 14 Haziran 1863 tarihli maruzatında aşirete yaylaklarına gittiklerinde muhacirlere saldırmamaları için gerekli nasihatlar da bulunduğunu belirtmiş aksi halde hareket ederlerse cezalandırılacaklarını da ilave etmiştir. Ancak bu zamanda Maraş'a bağlı bir nahiye olan Göksun, Adana'ya yetmiş saat uzaklıkta bulunmaktaydı. Yani Üzeyir Sancağı Mutasarrıfının müdahale edebileceği sahadan çok uzakta bulunmaktaydı (BOA, MVL, 652/8). Bu nasihatlerin işe yaramadığını Adana valisinin 20 Aralık 1863 tarihli arızasında sadarete muhacir ile Tacirli Aşireti arasında kan davası bulunduğunu ifade etmesinden anlamak mümkündür. Nasihatlar işe yaramayınca aşiretin yaylaya gitmelerinin önüne geçilmesi başka bir çözüm yolu olarak düşünülmüştür (BOA, MVL, 664/64).

H. Grothe, yukarıda bahsedilen ve muhacirlerin güvenli yerlerde yerleştirilmelerine dikkat edilmesi ile ilgili emirnameye zıt olacak bir görüş öne sürmekte ve Çerkeslerle Afşarlar arasındaki düşmanlığa değinmektedir : "Çerkeslere

¹⁷⁵ Aşiretlerin geçiş noktasında 380 muhacir hanesi iskân edildiği ancak Afşar Aşireti ile Zeytun asilerinin baskısından dolayı çoğunun hanelerini terk ettiği hakkında bk. Gould, 1973: 65.

bilhassa geçitlerin yakınında köyler kurabilecekleri yerler gösterilmiştir ve onlara Afşarların her türlü yer değiştirmelerine kuvvetle karşı koyma görevi verilmiştir. Böylece Afşarlar ve Çerkesler arasında çoğunlukla kanlı çarpışmalar meydana gelmiştir. Bu nedenle Afşarlar Çerkesleri bugün bile en kötü düşmanları olarak görmektedirler (Grothe'den aktaran Dumont, 1981: 389). Muhacir Çerkeslerle Afşar Aşireti arasındaki bu düşmanlık Afşarların muhacirlere ait köyleri basmaları, hayvanlarını sürüp götürmeleri ve hırsızlık yapmaları gibi sebeplerden kaynaklanmıştır.

8 Temmuz 1863 Çarşamba gecesini Afşar Aşireti eşkıyaları Pınarbaşı'na yarım saat mesafede bulunan ve Çerkes muhacirlerin yerleşim yerlerinden biri olan Beslan Bey köyünü basarak hayvanlarını sürüp götürmüşlerdir. Çerkes askerlerden Hatukay Kabilesi'ne mensup olan ve ikinci kol muhafızlığı görevinde bulunan Talustan Bey, Afşar eşkıyalarını sarp bir boğaza kadar takip etmiş ancak burada meydana gelen çatışmada öldürülmüştür. Aslında liva meclis üyelerinden bazıları çatışmanın yaşandığı boğaza kadar gelerek büyük bir hadisenin meydana gelmesini önlemeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır. Muharebede sekiz kişi ölmüş, beş kişi yaralanmış, beşi hakkında ise hiçbir bilgi alınamamıştır. Aziziye Sancağı Meclisi'nin 8 Temmuz 1863 tarihli mazbatasında Çerkes muhacirlerin “*iki seneden beri kan vermektan usandıkları ve bir gece hanelerinde rahat uyku uyuyamadıklarını*” belirtmeleri Aziziye Meclisi ve halkının Çerkes muhacirler tarafında olduğunu açıkça göstermektedir. Zira muhacirler gibi bölgede bulunan yerleşik ahali de Afşar Aşireti'nin eşkıyalıklarından muzdarip olmaktadır (BOA, A.MKT.MHM, 271/9)¹⁷⁶. Afşarlar ise Zamantı ahalisine haberler göndererek “*biz istediğimiz gibi buralarda at oynatacağız kendileri (muhacirler) etmemize mani olurlar ise evvelki ettiğimizden beter ederiz*” diyerek muhacirleri tehdit etmeye devam etmekteydiler (BOA, A.MKT.MHM, 271/9). 1863 senesinde Aziziye Kaymakamı Ahmed Bey, Afşar Aşireti'nin Çerkes muhacirlere saldırılarının hâlâ önlenemediğinden bahsetmektedir¹⁷⁷. Sivas Valisi Seyyid Mehmed de eğer Afşar Aşireti'nin eşkıyalıklarının önü alınmazsa muhacirlerin iskânı için harcanan bunca emek ve paranın heba olacağını belirtmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 271/15).

Aşağıda iki tablo halinde Afşar Aşireti'nin 1863 senesinde Çerkes askerlerden gasp ettiği mallar ile yaraladıkları ve öldürdükleri neferlerin adları, kabileleri, köyleri ve görevleri gösterilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde hem Afşar Aşireti'nin muhacirler ile mücadeleleri hem de mücadele halinde buldukları Çerkes kabileleri ve bunların yaşadıkları yerler hakkında fikir sahibi olmak mümkün olacaktır:

¹⁷⁶ Aziziye Meclisi ve halkı gibi Elbistan ahali de uzun yıllar aşiret saldırılarına maruz kaldığından aşiretlere karşı muhacirlerin tarafını tutmuştur. Elbistan halkının 8 Kasım 1864 tarihli mahzarında bu durum açıkça görülmektedir. Tacirli Aşireti'nin yaylaklarına bırakılmaması dolayısıyla hem muhacirin hem de kendilerinin “gün göreceklerinden” dolayı duydukları memnuniyeti dile getirmişler ve bu hususta emeği geçen Maraş Valisi Aşir Paşa, Adana Valisi ve Mirliva Hüsnü Paşa'ya şükranlarını sunmuşlardır (BOA, MVL, 699/19).

¹⁷⁷ Afşar Aşireti'nin Çerkes muhacirleri ile ilişkileri sözlü geleneğe de yansımıştır. Afşarlar'a göre Çerkesler üstlerine deriden giysi giyen, darıdan çeşitli yiyecekler yapan, benizleri sarı, gözleri mavi kimselerdi. Daha önce gördükleri insanlardan farklı olan Çerkesleri bu hal ve durumlarından dolayı yadırgamışlar ve Çerkesler hakkında şunları söylemişlerdi (Özdemir, 2007: 67).

Yedikleri darı
Giydikleri deri
Gözü gö, benzi sarı
El-aman padişahım
Sür gitsin geri

Tablo 2.25. Afşar Aşireti'nin Çerkes Askerlerinden Gasp Ettiği Mallar
(BOA, A.MKT.MHM, 271/9).

Adı	Kabile	Köyü	Çalma Malı	Adedi
Ahmed	Hatukay	Akviran	ma' takım esb	1
Yusuf Ağa	"	"	"	1
Peşko	"	"	"	1
Bişmaf? Ağa	"	Temurcı	"	1
İlyas Ağa	"	Malak	"	1
Naili? Oğlu Yüzbaşı	"	Söğütlü	"	1
Beslam Ağa	"	Malak	"	1
Mehmed Ağa	Hatukay	"	"	1
Beslan Beğ	Besil Beğ		"	1
Ahmed	"		"	1
Ali Beğ	"		"	1
Arslan Beğ	"		"	1
Yusuf Efendi	Kabartay		"	1

Tablo 2.26. Afşar Aşireti Tarafından Öldürülen ve Yaralanan Çerkes Askerleri (BOA, A.MKT.MHM, 271/9).

Adı	Görevi	Kabile	Köyü	Durumu
Talustan Beğ	İkinci Kol Muhafızı (Ümerâdan)	Hatukay		Şehiden vefât etmiştir
İslâm Beğzâde Serayib Beğ	Üçüncü Kol Muhafızı Memuru	Altıkese		"
Hüseyin Ağa	İkinci Kol Muâvin-i Sânis	Hatukay		"
Hüseyin Ağa		"	Debrek?	"
Hasan Efendi	Kaynar Ulemâsından	"	Kaynar	"
Barsok Ağa		"	"	"
Sumara	Çerakise Zaptiyelerinden	Kabartay		"
İshâk Beğ	Meclis-i Livâ A'zâsı	Besil Beğ		Mecrûhen 'avdet etmiştir
Hacı Katib? Beğ	Ümerâdan	Ubih		"
Tanisi? Oğlu		Hatukay Kabilesi'nden Çörmüşek Kabilesi	Çörmüşek	"
Osman Beğ		Altıkese		"
Beslan Beğ	Kol Muhafızı	Besil Beğ		"
Mirza Beğ	'Asâkir-i Çerakise Kumandanı (refâkat-ı hükümet memûru)	Kabartay		Henüz hayat ve memâtları ma'lûm değildir
Pişini? Ağa	Talustan Beğ askerinden	Hatukay Kabilesi	Çörmüşek Mahallesi	"
Kansav Ağa	Hükümet refâkatine memûr 'asâkir zâbitânından	Kabartay		"
İlyas Ağa		Hatukay Kabilesi (Talustan Bey Kabilesinden)	Malak	"
Dördüncü Kol Muhafızı Beslan Beğ kölesi ¹⁷⁸				"
Kızancıklı Mahmud Ağa ¹⁷⁹	Ali Beğ askerinden	Altıkese		"

¹⁷⁸ İsmi belirtilmemiştir.¹⁷⁹ Mechul denilmiş ise de "şehid olduğu tahkik olunmuştur" kaydı düşülmüştür.

Afşarların muhacirlerin mallarını çalmaları yukarıda da belirtildiği üzere sık yaşanan bir durumdu. 1863 yılında Afşar Aşireti'nden bazı hırsızlar Uzunyayla'da meskûn muhacirlerden 27 civarında hayvan çalmışlardı. Sivas Valisi Seyyid Mehmed Rıza hırsızlardan çalınan hayvanların geri alınması için Afşarlardan Torun Oymağı'nın bulunduğu Kürdül Mağara, Boz Öyük ve Örtülü Pınar'a memûrlar göndermişti. Bu mahaller uzak olduğundan memurların hayvanları geri alması altı günü bulmaktaydı (BOA, A.MKT.MHM, 278/22).

Uzunyayla'yı yaylak olarak kullanan Lek, Delikanlı ve Celikanlı Aşiretleri de muhacirler ile mücadeleye girişmişlerdir. Bu aşiretlerin muhacirlere saldırmalarında kendi yaylaklarına yerleştirilen Çerkesleri buradan uzaklaştırmak istemeleri etkili olmuştur. Muhacirlerden İsmail Efendi yakınlarıyla Gürün'de bulunan damadını görmeye giderken Gürün'e iki saat mesafede bulunan Güneşdağı'nda, iskân mahallerinden firar ederek Halep ve Maraş taraflarında kışlamakta olan Delikanlı ve Celikanlı Aşiretleri'nden bazı eşkıyaların saldırısına uğramıştır. Bu saldırıdan kurtulanlardan biri durumu Uzunyayla'da bulunan Mesudiye Müdürü Şakir Efendi ile Sergerde Hasan Ağa'ya ve muhacir ulemalarına anlatmıştır. Bunun üzerine muhacirlerin çoğu toplanarak Afşar, Celikanlı ve Delikanlı Aşiretleri'nin birer ikişer kendilerini öldürüp yaralamaktaki amaçlarının iskân olundukları Uzunyayla'yı terk ettirmek olduğunu ve böyle olmaktan ise cümleten telef olmanın daha hayırlı olacağını ifade ederek bu aşiretler ile muharebeye girişmedikçe iskân olamayacaklarını ısrarlı bir şekilde söylemişlerdir. Aşiretler ve muhacirler arasında kanlı mücadelelerin olacağı aşikârdı. Sivas Eyaleti Meclisi 13 Temmuz 1861 tarihli mazbata ile durumu sadarete gereği duymuştur. Meseleyi halletmek için Hafız Paşa görevlendirilmiş ancak paşanın Sivas'a gelinceye kadar yeteri kadar piyade ve süvari tedarik edilerek aşiretlerin üzerine hareket edilmesinin daha uygun olacağı Sivas Mutasarrıfı Ahmed Hamdi ve meclis üyeleri tarafından belirtilmiştir. Sivas Eyaleti Mutasarrıfı ve meclis üyelerinin Hafız Paşa'yı beklemeyip asker tedarik ederek aşiretlerin üzerine hareket edilmesini istemeleri Afşar, Delikanlı ve Celikanlı Aşiretleri'nin her yıl Uzunyayla'ya gelerek buradaki ahali hakkında yaptıkları fenalıkların sonucu idi. Bunlar aşiretlere karşı muhacirler lehine tavır koymuşlardı (BOA, 2012: II, 236-238). Hatta Afşar Aşireti Sarız'da iskânlarını talep ettiklerinde buna karşı çıkmışlardı. Fırka-i Islahiye kumandanları olan Ahmed Cevdet Paşa ve Derviş Paşa ise Afşarların Uzunyayla'daki yaylaklarına muhacirlerin yerleştirilmesi ile haksızlığa uğradıklarını bu nedenle Uzunyayla'ya muadil olarak Aziziye Sancağı'ndaki Sarız'a iskân edilmelerinin yerinde bir karar olacağı fikrindeydiler. Ancak Sivas mutasarrıfı ve diğer mahalli idareciler yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü aynı fikirde değillerdi. Afşar beyi Çerkes Bey'in oğlu Hacı Bey, Kozanoğlu Hacı Bey ile birlikte Fırka-i Islahiye'ye gelerek bu durumdan şikâyetçi olmuşlardı (Cevdet Paşa, 1991: 157-158; MVL, 712/104).

Aşiretlerin Uzunyayla'da bulunan muhacirlere saldırıları karşısında bazı tedbirler düşünülmüş ve uygulamaya konulmuştur. Bunlardan biri muhacirlerin sayı olarak üstün duruma gelmelerini sağlayarak aşiretlere karşı daha dirençli olmalarını sağlamaktı. 1861 yılına kadar 1.200 hane Sivas'a, 1.000 hane Kayseri'ye ulaşmış bulunmaktaydı. Muhacirin Komisyonu Kayseri'nin güneyine belirtilen amaç doğrultusunda daha fazla muhacir iskân etmek için Aydın'dan muhacir hanelerinin getirilmesine teşebbüs etmiştir (Gould, 1973: 64-65)¹⁸⁰. Diğer düşünülen bir tedbir

¹⁸⁰ Kışlakları Adana eyaleti dâhilinde bulunan Lek ve Kırıntılı Aşiretleri Kayseri sancağında Köstere kazasına tâbi Harmancık'a giderek yaylamaktaydılar. Harmancık sakinlerinin ekinlerine zarar vermeleri, hayvanlarını çalmaları gibi sebeplerden Harmancık'a muhacir iskânı düşünüldüğünde Aydın tarafından

Uzunyayla'da Aziziye kaymakamlığının oluşturulmasıydı. Sivas eyaletinde Darende ve Gürün, Kayseri sancağına tâbi Zamantı ve Sarıoğlan, Maraş sancağına bağlı Mağara kazaları ile muhacir iskânı neden ile kurulan Mesudiye ve yeniden inşa edilen Sa'dâbâd kazalarının birleşmesinden oluşacak bu kaymakamlık Uzunyayla'nın bir düzen içerisinde idare edilmesini sağlayacaktı¹⁸¹.

Bazen tam tersi durumlar yaşanmakta Çerkesler civarlarında bulunan aşiretlere saldırmaktaydı. 1861 yılında meydana gelen bir olay bunu doğrular niteliktedir. Çerkesler, Cebel-i Kozan mutasarrıflığına bağlı aşiretlerden olup Harmancık'ta yaylada bulunan Lek Kürdü'nün 15 kadar hanesini basıp yağmalamışlar ve hayvanlarını çalmışlardı. Lek Aşireti'nden otuz 30-35 kadar süvâri hayvanlarını geri almak için muhacir Çerkesleri takip ederken Çerkesler aniden geri dönerek kendilerini takip eden Lek ekvádından birini katl etmişlerdi. Lek Aşireti'nin tekrar Çerkesler üzerine saldırmaması sonucu muhacirlerden birçok kişi ölmüştür. Çerkesler olayın ortaya çıkmasını önlemek için ölü ve yaralıları gizleme yolunu gitmişlerdi. Adana mutasarrıfı 3 Eylül 1861 tarihli yazısında Afşar Aşireti ile birlikte Cebel-i Kozan kaymakamlığına bağlı olan Kürd, Lek ve Hacılar Aşiretleri ile muhacirler arasında fenalıkların meydana gelmesinin çok kuvvetli bir ihtimal olduğu hususunda hükümeti uyarmıştır. Durum görüşülmek için Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye sevk edilmiştir. 30 Eylül 1860 tarihinde Konya valisiyle Ankara, Sivas, Harput ve Adana mutasarrıflarından ve Hafız Paşa'dan muhacirler ile aşiretler arasında çıkan olayların önlenmesi talep edilmiştir. Belgede geçen şu ifadeler muhacirler ile ilgili bu olaydan dolayı yaşanan hayal kırıklığını göstermektedir: “muhâcîrin-i merkûme zîr-i cenâh-ı saltanat-ı seniyyeye dehâlet etmiş bulunmaları hasebiyle bunların ez her cihet husul-ı iskân ve istirahatları emrinde bu kadar tekellüfât ihtiyar olunmakta iken şu nimetin kadrini bilmeyerek bunların şu uygunsuzluğa cüretleri doğrusu teessüf olunur ahvaldendi” (BOA, 2012: II, 241-243).

Aşiretlerle sorun yaşayanlar sadece Çerkes muhacirler değildi. Çoğunluğu Ceyhan Nehri kenarına yerleştirilen Nogaylar da aynı sıkıntıları yaşamışlardır. 1854 ila 1860 yılı arasında Türkiye'ye gelen 176.700 muhacir Nogay'dan 4.101 aile (21.705 kişi) Ceyhan Nehri kenarına yerleştirilmiştir (Gould, 1973: 63). Adana'ya gelen Nogay muhacirleri Kelmit, Kamu, Kıpçak, Mankit, Toktamış, Poşnad, Kasalay, Kara Mirza, Nevruzoglu Timur Bey, Kasayoğlu Tankmend, Peştun, Kılınçminkad, Cemboyluk gibi kabilelere mensuptu (Bayraktar, 2008: 50).

1859 yılında gelen Nogay muhacirleri Üzeyir sancağı dâhilinde Kurtkulağı ile Misis arasında bulunan ve Ceyhan Nehri'nin içinden aktığı ovalık alanda yer alan Yarsuvat denilen yere yerleşmeyi kabul etmişlerdi. Burada yaşayan yerli ahali bölgede taş ve kereste bulunmadığından huğ adı verilen evlerde oturmaktaydı. Muhacirlerden de aynı şekilde huğlar yapmaları istenmişse de başlangıçta buna karşı çıkmışlar ancak bölgeye kereste ve taş getirmenin maddi külfeti kendilere anlatıldığında ikna

ve Çeçen kabilesinden 240 kadar hanenin buraya nakli uygun görülmüştür. Kayseri halkı bu karardan oldukça memnun olmuş hatta 1.000 kile buğdayı muhacirlere hediye etmiştir (Pul, 2010: 162).

¹⁸¹ Kaymakama 5.000, mal kâtibine 1.500, tahrirat kâtibine 750 kuruş maaş tahsis edilecekti. 150'şer kuruş aylıkla bir tercüman, sandık emini, nüfus mukayyidi, 500 kuruş maaşla bir sergerde, 400 kuruş maaşla iki zaptiye çavuşu, Aziziye ve Mesudiye kazaları için 150'şer ve 80'er kuruş maaşla kış mevsiminde göreve alınacak ve yazın da görev yapacak 90 nefer piyade ve süvari askeri istihdam edilmesi 250'şer kuruş maaşla bir müftü ve naip tayini ve bu ıslahat gerçekleştinceye kadar kaymakam emrinde bir bölük asker istihdam edilmesi Maliye Nezareti'ne teklif edilmiştir. Toplam masraf 18.250 kuruşu bulmaktaydı. Afşar Aşireti'nin iskânı nedeniyle Kayseri, Bozok, Sivas ve Maraş'ta asker istihdamının lüzum kalmayacağından bu askerlerin maaşlarının toplamı olan 18.000 kuruş yukarıda belirtilen husus için kullanılacaktı (BOA, A.MKT.MVL, 138/66).

edilebilmişlerdi (Saydam, 2010: 124-125; Bayraktar, 2008: 57). Bölgeye iskân olunan Nogayların sıtma gibi hastalıklarla karşılaşmalarına rağmen en fazla sıkıntı çektikleri konu aşiretlerin saldırıları idi. Özellikle Çukurova'da kışlayan veyahut burada yaşayan aşiretlerden gördükleri baskıya dayanamayıp Konya ve Sivas gibi yerlere giderek yerleşmek isteyenler olmuştur. Çukurova'ya yerleştirilen Nogay muhacirleri ile ilgili asıl sorun yerli ahaliyi bunlardan korumak değil, nispeten ılımlı ve ziraatçi olan bu insanları aşiretlerden korumaktı (Gould, 1973: 63).

Afşar Aşireti'nin kışlak mahallerinin Çukurova olması Nogaylarla sık sık karşılaşmalarına neden olmaktadır. 1860 yılında Afşar Aşireti'nden Hacılar Oymağı Adana'da Sarıbahçe'de iskân edilen Nogay muhacirlerinden Kara Mirza Kabilesi'ne mensup Mehmed Bey'in cemaatinin gece vakti birkaç hayvanını çalmışlardı. Nogaylar çalınan mallarını Afşarlardan talep etmek için çadırlarının bulunduğu yere gittiklerinde aralarında muharebe meydana gelmiş her iki taraftan birer kişi ölümlük ikişer kişi de yaralanmıştır. Afşar Aşireti'nin iskân edilmedikçe bu sorunların devam edeceği anlaşılmıştı. Bu olayda Afşarlar üzerine asker sevk edilmek yerine suçlu olanların yakalanarak muhakemelerinin yapılması uygun görülmüş ve bu husus Adana mutasarrıfına bildirilmiştir. Adana mutasarrıfına Maraş mutasarrıfı ile birlikte hareket etmesinin uygun olacağı da söylenmiştir (Bayraktar, 2008: 61; BOA, A.MKT.UM, 406/76; 432/2)¹⁸².

Afşarların Nogayların mal ve hayvanlarını çalmaları aralarında çıkan anlaşmazlıkların önemli sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Yukarıda bahsedilen olay dışında Afşarların Nogayların mallarını gasp etmelerine dair birçok olay yaşanmıştır. 1860 yılında Nogaylardan 5 kişi Bozdoğan Aşireti'nden aldıkları sığırları hanelerine götürürken Afşar eşkıyaları tarafından yolları kesilerek hayvanları ellerinden alınmak istenmiştir. Bu olayda bir Nogay'ın öldürülmesi üzerine harekete geçen muhacirler Kars ve Andırın nahiyeleri ile Bozdoğan Aşireti üzerine saldırmışlardır. Nogayların Bozdoğan Aşireti ve mezkûr nahiyelere saldırıları sonucu 12 kişi ölmüş, 10 kişi yaralanmış, 5.217 adet hayvan da gasp edilmiştir. Nogaylar muhtemelen Bozdoğan Aşireti'nin Afşarlarla birlikte hareket ettiğini ve Afşar Aşireti'ne mensup birçok hanenin Kars ve Andırın'da olduklarını düşünmüşlerdi. Hâlbuki Bozdoğan Aşireti ile Kars ve Andırın nahiyeleri kendi hallerinde olup içlerinde Harameyn Aşireti'nden 3, Afşar Aşireti'nden ise yalnızca 2 hane bulunmaktaydı. Bu durumda suçlu duruma düşen muhacirlerin Adana da yargılanmalarına karar verilmiştir. Mahkemeye Bozdoğan Aşireti ile Kars ve Andırın nahiyelerinden gelenler olmuşsa da olayların çıkmasına sebep olan Afşar Aşireti'nden hiç kimse gelmemiştir. Durum Meclis-i Vâlâ'ya da bildirilmiştir. Nogayların asıl sorunu Afşar Aşireti ile çözmesi gerekirken ve bunun için hükümete müracaatları lüzumu ortada iken suçları olmayan kişilerin katl edilip mallarının yağmalanması ile suçlu duruma düşmüşlerdi. Afşarlar kışlak mahallerinde bulduklarında sık sık Nogayların yolunu kesip hayvanlarını çalmaya teşebbüs etmekteydiler. Hâlbuki Nogaylar Osmanlı Devleti'ne sığınan ve korunmaları lazım gelen insanlardı. Ancak iskân oldukları mahaller uzun yıllardır düzen ve otoritenin sağlanamadığı yerler olduğundan sürekli civar aşiretlerin saldırılarına maruz kalmaktaydı. Yukarıda bahsedilen ve 1860 senesinde meydana gelen olay da maruz kaldıkları saldırılara bir tepkinin sonucu olmalıdır (BOA, A.MKT.MVL, 119/28).

Osmanlı Devleti Nogayları bölge aşiretlerinin saldırılarından korumak için bir takım tedbirler almıştır. Ancak bu tedbirler geçici olup aşiretlerin muhacirlere saldırılarının önüne geçememiştir. 1860 yılında Tacirli ve Cerid Aşiretleri'nin

¹⁸² Ayrıca konunun araştırılması için Hurşid Efendi adında birinin memur edildiği hakkında bk. BOA, A.MKT.UM, 528/85.

Nogayları rahatsız etmeleri nedeniyle aşiretlerin ıslah edilmesi ve sert tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. 1862 yılında Meclis-i Vâlâ'ya Afşar Aşireti'nin saldırılarına karşı alınacak tedbirleri içeren bir lâyihanın sunulduğu görülmektedir. Afşarlardan büyük bir kısmı iskân edilmiş olmasına rağmen bunların bir kısmı iskân mahallerinden firar etmiş, bir kısmı ise henüz iskân edilememiştir. Bunların iskânları tamamlana kadar 7-8 bölük süvarinin ve 1-2 tabur şeyşaneci nizamiye askerlerinin bölgede görevlendirilmesinin uygun olacağı belirtilmiş ise de bu talep kabul görmemiştir (Bayraktar, 2008: 61). Bölgeye asker sevk etmek yerine bazen tam tersi Nogay muhacirlerinden aşiretlere karşı kullanılmak üzere asker tedarik edildiği görülmektedir. Tacirli Aşireti'nin vergilerini ödememeleri, hırsız ve katilleri içlerinde barındırmaları ve ahaliye zulm etmeleri gibi sebeplerden cezalandırılmaları gerektiğinde Gâvur Dağı (Bereketli Dağı)'nda bulunan ağalardan, Cerid Aşireti ile diğer aşiretlerden nefir-i âmm tedarik edildiğinde Nogay muhacirlerden de yarısı piyade, yarısı süvari olmak üzere 200 nefer alınmıştır (BOA, A.MKT.UM, 409/61).

2.7. Aşiretlerin Eşkîyalıklarına Karşı Alınan Tedbirler

2.7.1. İktisadi ve Hukuki Tedbirler

2.7.1.1. Nezre Bağlama

Aşiretlerin eşkıyalıklarının tekrarını önlemeye yönelik tedbirlerden biri olan nezr uygulaması, devletçe hoşgörülme hareketlerin tekrarı halinde nakdi ya da bedeni olarak uygulanan cezayı ifade etmektedir. Kelime anlamı “adak, vaad” demek olup burada aşiret yaptığı olumsuz hareketleri bir daha yapmayacağını taahhüt etmekte ve bu taahhütü yerine getirmemesi durumunda önceden belirlenen meblağı hazineye ödemeyi kabul etmektedir (Pakalın, 1983: II, 692). Ancak bu kabul işleminin resmi nitelik kazanması “hüccet-i şer’iyyenin” düzenlenmesi ve bunun baş muhasebede kayıt altına alınması ile mümkün olmaktadır (BOA, C.DH, 7745).

Aşiretler nezre bağlanacağı zaman “nezr-i girâna kat’ etmek”, “nezr-i kavîye rabt eylemek” (BOA, C.ZB, 2866), “kavî nezre bağlamak” (BOA, C.DH, 9785), “ nezr akçası yazılmak” (BOA, C.DH, 12523) gibi tabirler kullanılırdı. Ayrıca nezirlerin kayıt altına alındığı defterlerde tutulmaktaydı. Muhasebe-i evvel kalemine tâbi Türkmenler için tutulan “Defter-i Nüzurat-ı Türkmânân” bu kabildendi (Orhonlu, 1963: 48).

Aşiretlerin nezre bağlanmasında yolculara, yerleşik halka yönelik katl ve gasp gibi suçları işlenmelerini önlemek, ahaliye zulm etmemelerini sağlamak, (BOA, C.DH, 7745), suçlu ve firarileri içlerinde barındırmamalarını sağlamak (BOA, HH, 1542/52), içlerinden kalebent olanların serbest kaldıktan sonra bir daha önceki hâl ve hareketlerinde bulunmalarının önüne geçmek (BOA, C.DH, 12523), iskân mahallerini terk etmelerini engellemek (BOA, C.DH, 2409), eşkıyalık yapanlarının cezalandırıldıktan sonra kalanların benzer şekilde hareket etmelerini önlemek (BOA, C.ZB, 2848), vergilerin düzenli ödenmesini sağlamak (Halaçoğlu, 2006: 45), yaylak ve kışlak mahallerinin dışına çıkmalarını engellemek (Gündüz, 2010: 177) gibi sebepler etkili olmuştur.

Dedeşlü Cemaati 18. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Çorum Sancağı'na bağlı Çorum kazasına giderek kışlamaktaydı. Halka zulüm etmemek ve eşkıyalık yapmamak üzere 20.500 kuruş nezre bağlanmışlarsa da Çorum'da “fuzûli” kışlamaya devam etmişlerdi. Çimeli Arabı ve “kapusuz levendât” ile birlikte hareket ederek halka zarar vermeye devam etmişlerdir (BOA, C.DH, 7974).

Ma'âdin-i Hümayunun kömürkeş reayasından olan Dalyanlı Aşireti ödemeleri gerek kömür bedelini birkaç senedir ödemememişlerdi. Yaylaya giderken yol üzerinde bulunan fukaranın mal ve hayvanlarını zorla alıp ahaliye zulm ettiklerinden Ma'âdin-i Hümayun Emmini Salih Paşa tarafından 1816 senesinde cezalandırılmışlardır. Salih Paşa Sarıççek yaylasına vardıklarında Rişvan Aşireti ile birlikte hareket etmeye başlayan aşiretin yollarını kesmek suretiyle zimmetlerinde bulunan kömür bedelenin tamamını tahsil etmiş, gasp etmiş oldukları mal ve hayvanları geri alıp sahiplerine teslim etmiştir. Bundan sonra böyle hareketlerde bulunmamaları için aşireti nezre bağlamıştır (BOA, HH, 457/22543).

2.7.1.2. Taahhüt Senedi Alma

19. yüzyıla ait arşiv belgelerinde aşiretlerin sıklıkla vergilerini düzenli ödeyeceklerine, emirlere muhalefet etmeyeceklerine, gasp ve hırsızlık yapanları içlerinde barındırmayıp teslim edeceklerine dair taahhüt senetleri verdikleri görülmektedir. Bu uygulama nezr usulünün bir devamı olarak sayılabilir ancak nezrde aşiretler taahhüt ettikleri şartları yerine getirmemeleri durumunda belirli bir meblağı düzenlenen hüccet gereği öderken bu senetlerde her zaman bu şekilde bir meblağ ödeneceği ifade edilmemiştir¹⁸³.

Aşiret müdür ve ihtiyarları bu senetlerde genelde olumsuz hâl ve hareketlerde bulunmayacaklarını “kavî sözle” belirtmekte ve senedi kendi mühürleri ile mühürlemektedirler. Verdikleri sözlere uymamaları halinde kanunun öngördüğü cezayı kabul edeceklerini belirtmişlerdir ki bu duruma özellikle Tanzimat Dönemi'nde rastlanmaktadır. Bu taahhüt senetleri “*Bâdî-i terkîm-i sened oldur ki*”, “*Bâis-i sened-i ta'ahhüd oldur ki*”, “*Bâdî-i terkîm-i taahhüdnâme oldur ki*” şeklinde başlayıp “*mütea'hhid olduklarımızı mübeyyin işbu memhûr senedimiz canib-i hükümete takdim kılınmıştır*” veya “*müte'ahhid olduklarımızı mübeyyin işbu sened-i âcizânemiz terkîm ve...taraflarına takdim kılındı*” şeklinde biterdi (BOA, MVL, 30/42). Senetler çoğu zaman aşiretlerin idari açıdan bağlı olduğu ya da yaylak ve kışlak mahallerinden birinin bulunduğu bölgenin valisine takdim edilir vali de maruzatıyla birlikte bu senedin bir suretini sadarete gönderirdi (BOA, A.MKT.MHM, 2/17).

1849 yılında Adana ve Maraş Valisi Mustafa Paşa Maraş'ta düzeni sağlamak ve aşiretlerin uzun süredir devam eden gasp, katl, padişahın emirlerini dinlememe, vergilerini düzenli ve zamanında ödememe, kaçan suçluları gizleme gibi birçok olumsuz durumu düzeltmek için taahhüt senetleri alma yoluna gitmiştir. Maraş Meclisi azaları ile Maraş'ın önde gelenlerinden, Elbistan Kazası Meclisi ve köy muhtarlarından, Kars kazası, Bulanık, Tiyek, Ekbaz ve Hacılar nahiyelerinin yanı sıra Maraş'a bağlı diğer nahiye ile birkaç köyden¹⁸⁴ ve aşiretlerden taahhüt senedi almıştır. Senedi

¹⁸³ Çok az da olsa bazı senetlerde taahhüt edilen şartlara aykırı bir durum olması durumunda hazineye para ödemenin kabul edildiği görülmektedir. Afşar Aşireti oymak kethüdarları 1847 senesinde “aşiretten uygunsuz kimselerin gasp ettikleri mal ve hayvanları sahiplerine geri vermek, bundan sonra kimseyi öldürmemek, ahalinin mallarını gasp etmemek, yol kesmemek, suç işleyen aşiret mensuplarını aşiretçe ve obaca üzerine vararak yakalayıp hükümete teslim etmek, vergilerini düzenli ödemek” gibi şartları taahhüt ederek bunun aksi olduğu takdirde 100.000 kuruşu hazineye vermeyi kabul etmişlerdir (BOA, İ.MSM, 69/2013).

¹⁸⁴ Diğer nahiye ve köyler şunlardır: Andırın, Efsus, Göksun, Camustil, Yenice kale, Kürtül, Çağılğan Ceridi, Gebeli, Kúpeli, Bertiz, Kuşçu Ceridi, Etraf Şehir nahiyeleri, Yumaklı Ceridi, Firnos, Alişar ve Bişan köyleridir.

imzalayan aşiretler arasında Sinamillü, Atmalı, Kılıçlı, Nadirli, Çakallı Aşiretleri bulunmaktadır. Bu senette aşağıda belirtilen hususlar yer almıştır¹⁸⁵:

Bilcümle ahali ve fukaramızın huzur ve rahatları, yolcular ve sairenin emniyetlerinin sağlanması talep edildiğinden ve gerekli olduğundan ve diğer hususların halli ve vergimizin eksiksiz ve zamanında ödenmesi padişahın iradesi olduğundan bundan böyle padişahın rızası aleyhine hâl ve hareket vuku bulmayarak ve yekdiğeri hakkında tecavüz etmeyerek iş ve güçleri ile meşgul olmak ve içimizde erâzil ve eşkıya zuhurunda haber vermek ve eşkiyalara yem ve yiyecek verilmeyerek hemen mümkün olduğu surette yakalayıp hükümet tarafına teslim etmek, yoldan gelip geçenlere sarkıntılık etmeyerek mallarını gaspetmemek, onları katletmemek, ödenmesi gereken vergilerden zimmetimize bir şey geçirmeyip vaktiyle ödemek ve padişah irade ve emirlerini yerine getirmek, bunun hilafında bulunanlar olursa yukarıdaki taahhüdümüz vechle onlarla müşterek töhmet olacağımızdan şer' ve kanuna göre ceza icra kılınmasını Adana ve Maraş Valisi Mustafa Paşa hazretlerine taahhüt ederiz (BOA, MVL, 30/42).

1856 yılında Tacirli Aşireti'nin Çukurova'daki kışlaklarından Göksun'daki yaylaklarına gidiş ve dönüşlerinde yerleşik halka ve ekinlerine zarar vermemeleri için tedbirler almıştır. Bu amaçlarla birlikte dönüşlerinde gasp edilen malların iadesi ve bakaya kalan vergilerin tahsili için hükümet, asker ve nefir-i âmm görevlendirmiş ve bu iş için 126.964 kuruş harcamıştır. Tacirli Aşireti müdürü ve ihtiyarları bu parayı vereceklerine ve bundan böyle uygunsuz hareketlerde bulunmayacaklarına dair bir taahhüt senedini hükümete teslim etmişlerdir. 21 Kasım 1856 tarihini taşıyan bu senette aşiret müdürleri ve oymak ihtiyarları aşağıda belirtilen hususları taahhüt etmişlerdir (BOA, MVL, 319/61):

Bir müddetten beri Tacirlü Aşireti'nin edepsiz ve ayak takımı vergi ve diğer talep edilen şeyleri vermede muhalefet ve isyan etmektedir. Bunların bahsi geçen ve hoş olmayan bu hareketleri hakkında cümlemiz sorumluluk duymaktayız. Bu korkulacak halden dolayı şiddetli bir şekilde cezalandırılacağımız anlaşılmış olduğundan bu mesuliyetten kurtulmak için aşiret eşkiyalarının askeri kuvvet kullanılarak cezalandırılmaları hem vergilerin tahsili hem de ahali ve fukaradan gasp edilen mallar ve eşyaların iadesi lazımdır....Maraş'ta asâkir-i şahane kaymakamı Yusuf Efendi'nin maiyetiyle birlikte bir tabur asker, lüzumu kadar nefir-i âmm ve topraklarla birlikte Ceyhan Suyu'nun geçitlerinin tutulması için sevk edilmesine izin verilirse gereği yapılacaktır. Sevk olunacak askerinin ve gerek nefir-i âmm memuriyetlerinin başlangıcından nihayetine kadar vuku bulacak masrafları her ne miktar olursa olsun tarafımızca ödenecektir. Gerektiği takdirde askerler ile beraber bulunup aşiretten muhalefet ve isyan edenlerin terbiyelerini vermek üzere taahhüt ettiklerimizi gösteren işbu senedimiz hükümete takdim kılınmıştır.

Tacirli Aşiretinden Tilkili Müdürü Mehmed Rüstem'in mührü

Tacirli Aşiretinden Köküllü Müdürü Ebubekir'in mührü

Tacirli Aşireti oymak ihtiyarı Süleyman'ın mührü

Mezkûr aşiretin oymak ihtiyarı Osman'ın mührü

Mezkûr aşiretin oymak ihtiyarı Hasan'ın mührü

¹⁸⁵ Bulanık nahiyesinin taahhüt senedi olup diğer nahije ve aşiretler için de aynı taahhüt metni olduğu belgede belirtilmiştir.

Mezkûr aşiretin oymak ihtiyarı Abdullah'ın mührü
 Mezkûr aşiretin oymak ihtiyarı Veli'nin mührü
 Mezkûr aşiretin oymak ihtiyarı Hasan'ın mührü
 Mezbûr aşiretin oymak ihtiyarı Ali'nin mührü
 Mezbûr aşiretin oymak ihtiyarı Abdullah'ın mührü

Aşiretler verdikleri bu senetlerde taahhüt ettikleri hususları çoğu zaman yerine getirmemişlerdir. Maraş Mutasarrıfı Mehmed Paşa, 31 Temmuz 1846 tarihli maruzatında bu duruma dikkat çekmiştir. Afşar Aşireti Kayseri ve Bozok ahalisinden gasp ettikleri malları geri vereceklerine, içlerindeki hırsızları teslim edeceklerine, hem içinde bulunulan senenin hem de bakaya kalmış olan vergilerini ödeyeceklerine ve bundan sonra uygunsuz hareketlerde bulunmayacaklarına dair “kavî söz” verip bu hususları içeren bir mühürlü senedi Maraş mutasarrıfına göndermişlerdi. Mehmed Paşa bunların “iktizâ-yı cibilliyetleri üzere (fitratları gereği) uygunsuzluk ve hırsızlığı adet edinmiş olmalarından sözlerine ve senedlerine i'timâd olunur” kişiler olmadığını belirtmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 2/17).

Harput eyaletine tâbi Besni kazasına bağlı Atmalı Aşireti'nden 600 kadar hane Maraş eyaletine göç etmiş ve burada konargöçer olarak yaşamaya başlamışlardı. 1862 yılında aşiret müdürlerinden birkaçı mal gasp edenleri, hırsızları, kura firarilerini hükümete teslim edeceklerine, çalınan mal ve hayvanları sahiplerine iade edeceklerine, ırz ve edepleriyle oturacaklarına ve bunların hilafına hareket ederlerse kuvvet kullanarak haklarında verilecek cezayı kabul edeceklerine dair bir kıta senedi Maraş mutasarrıfına vermişlerdi. Ancak senette uyacaklarına dair taahhütte buldukları hususlara uymayıp Bağdin ve Ufacıklı nahiyelerinden birkaç kişiyi sebepsiz olarak darp edip, mal ve eşyalarını yağmalamışlardı (BOA, MVL, 631/24).

Bu şekilde aşiretlerin gönderdiği veya kendilerinden alınan senetler aslında geçici bir çözüm dışında pek bir işe yaramamaktaydı. Zira Atmalı, Tacirli ve Afşar Aşiretleri'nin yaptıkları eşkıyalıklar iskânlarına kadar devam etmiş hatta Afşar Aşireti iskân olunduktan sonra iskân mahallerinden firar ederek devleti bir hayli uğraştırmıştı.

2.7.1.3. Kefalet Usulü

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalığı kontrol amacıyla erken dönemlerden beri uygulanan bu yöntem Anadolu'nun her tarafına yayılmıştır¹⁸⁶. Daha çok aşiret üyelerinin birbirlerine veya kethüdaların temsil ettikleri cemaat ya da oymaklara kefil yapılmaları şeklinde uygulanmıştır (Demirci ve Arslan, 2012: 107). Maraş'ta iskânlarına karar verilen Celikanlı Aşireti 1863 senesinde Maraş Meclisi tarafından uygun görülen Tut Dağı civarına iskân edilmiştir. Nüfus sayımları yapıldıktan sonra firar etmeyecekleri, hırsızlık ve sair uygunsuzluklarda bulunmayacaklarına dair birbirlerine kefil kılınmışlardı. “Kefalet-i müteselsile” olarak adlandırılan bu kefalet türünde aşirete mensup olanların hepsi birbirine kefil olmaktadır. Tüm aşiret üyelerinin birbirlerinin hal ve hareketlerinden sorumlu tutulması ile eşkıyalıklarının veyahut iskân mahallerinden firarlarının önüne geçileceği düşünülmüştür (BOA, MVL, 650/375).

1860 yılında Afşar Aşireti Çukurova taraflarına firar etmek üzere Maraş'a bağlı Mağara nahiyesinde toplandıkları zaman müdürleri ve meclis azaları iskân mahallerinde kalmaları, 100 hanelerinin hayvanlarıyla Çukurova'ya inmeleri ve bahar başlangıcında geri dönmeleri şartlarıyla Ankara Valisi İsmail Paşa'nın kethüdası Abdülğani ve

¹⁸⁶ Arşiv belgelerinde “içlerinde fesâd ve şekavet iden olur ise kendüler ahz ve hâkime teslim eylemek üzere ihtiyarları ve iş erleri marifetiyle birbirlerine tekeffül edüb” şeklinde birçok ifadeye rastlamak mümkündür. Bu hususta bk. Ahmet Refik, 1989: 65, 95, 97, 109, 131, 134.

Abdülcabbarzade Hasan Beyler tarafından kefalete bağlanmışlardı (BOA, A.MKT.UM, 406/76; BOA, A.MKT.MVL, 120/45).

Afşar Aşireti'nden Torun ve Çörmüşek Cemaatleri hanelerini muhacirlere terk edip Zamantı Irmağı kenarına taşındıkları esnada saman ve otları Ankara mutasarrıfı tarafından muhafaza edilemediğinden hayvanlarını besleyecek saman ve otları kalmamıştı. İki cemaat ahalişi kış mevsimi nedeni ile hayvanlarına yem tedarik edemediklerinden hayvanları telef olacak noktaya gelmişti. Bu nedenle sadece 1861 senesine mahsus olmak üzere sadareten Çukurova'ya inerek kış mevsimini burada geçirmelerine izin verilmesini talep etmişlerdir. Bu talepleri gidiş ve dönüşlerinde kimseye zarar vermemek, verdikleri takdirde tazmin edilmek ve müdürleri Hacı Bey'in kefil olması şartlarıyla kabul edilmiştir (BOA, A.MKT.UM, 519/54).

Bazı durumlarda kefalet usulü diğer yöntemlerle birlikte kullanılmıştır. Vecihi Paşa Kuzugüdenli Aşireti'ni¹⁸⁷ Harameyn Aşireti içine iskân etmek istediği zaman aşiret mensupları bundan böyle “zerre kadar uygunsuzluk, hırsızlık etmemek, nüfus sayımlarının yapılması ve kuralarının icra edilmesi” şartları ile kefaletle birlikte senede bağlanmışlardı (BOA, MVL, 229/11).

2.7.1.4. Rehin Alma

Bu usul aşiretlerin eşkıyalığını önlemenin yanında vergi tahsilinde ve zorunlu iskânda da kullanılmıştır. Aşiretin önde gelenlerinden birkaçının veya daha fazlasının amaçlanan faaliyetin gerçekleşinceye kadar alıkonulması şeklinde uygulanmıştır. Aşiret mensuplarının rehin verdikleri kişilerin başlarına gelebilecekleri hesaba katarak kendilerinden yapılması isteneni yapmakta tereddüd etmeyecekleri düşünülerek bu usule başvurulmuş olmalıdır.

Rehin alınanlar genelde kalelere hapsedilmişlerdir. Bunlar için bir hüccet düzenlenmekte idi. Serbest bırakılmaları ancak amaca ulaşıldıktan sonra senet karşılığı mümkün olmaktadır. Kale dizdarlarının emir almaksızın rehineleri senetsiz serbest bırakmaları kendilerinin cezalandırılmasına sebep olmuştur (Ahmed Refik, 1989: 135).

Reyhanlı Aşireti'nin yaylaklarına gidiş ve dönüşlerinde 2.000 civarında bulunan haneleriyle yerleşik ahaliye verdikleri zararın önüne geçmek için 1779 yılında Rakka'ya iskânları Adana ve Maraş Valisi Hazinekar Ali Paşa ve Halep Valisi İzzet Ahmet Paşa'ya ferman olunduğunda boy beyleri ile aşiretin önde gelen ihtiyarlarından 40-50 kadarının iskân tamamlanıncaya kadar kura ile rehin alınması emredilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC, nr. 4936, s. 26-27; MD, nr. 176, s. 48).

Maraşlı Osman Paşa Afşar Aşireti'nin zimmetinde kalan bakayayı tahsil ile görevlendirildiğinde aşiret kethüdalarından Haliloğlu İbrahim'i, Anber Kâhya'yı ve Musa'nın oğlu Halil Kâhya'yı rehin alarak hapsedmişti. Aşiret mensuplarına vergilerini ödedikleri takdirde mahpus kethüdaları serbest bırakacağını söylemişse de bu olay paşanın öldürülmesi ile sonuçlanmıştır (BOA, İ.MVL, 71/1349).

Rehin alma usulü Tanzimat Dönemi'nde “adalet ve hakaniyete” uymadığından eski önemini kaybetmiştir. 19 Şubat 1847 tarihinde Anadolu Ordu-yı Hümayunı müşiri ile Harput valisine gönderilen kaimede, Dalyanlı Rişvan Aşireti'nin Hısn-ı Mansur'da iskân edilmesine gösterdikleri çabaları takdir edilirken iskân tamamlanıncaya kadar aşiretin itibar sahibi kişilerinin 6 ay süre ile rehin olarak alıkonulması ve daha sonra serbest bırakılıp yerlerine diğerlerinin yine 6 ay süre ile rehin olarak alınması Meclis-i

¹⁸⁷ Yeni-İl'e bağlı aşiretlerden olan Kuzugüdenli Aşireti, 1843 senesinde 800 hane olarak Kayseri ile Maraş arasında Hınzırlı Dağı civarında ikamet etmekteydi. Kuzugüdenli Aşireti eşkiya ve yol kesici taifesinden olup Afşar ve sair aşiretlerle işbirliği halinde bulunmaktaydı (BOA, İ.MSM, 69/2002).

Vâlâ tarafından “usûl-ı âdile-i seniyyeye münâfi” olarak görülmüştür. İskânları hususunda bağlayıcı tedbirler alındıktan sonra bu usulden vazgeçmeleri istenmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 4/50).

2.7.2. İdari Tedbirler

Aşiretlerin kışlak ve yaylak mahallerinin farklı eyaletlerde bulunması suç işlemleri durumunda sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Yaylak zamanı köyleri basıp mallarını yağmalayan aşiretler yakalanmaya çalışıldığında kışlaklarının olduğu eyalete firar ederek cezalandırılmaktan kurtulmaya çalışmışlardır. Vecihi Paşa da bu duruma dikkat çekmiştir. Aşiretler yaylakta iken gasp ettikleri malları kışlaklarına götürmekte ve burada bulunan ahaliye satmaktaydılar. Aynı şekilde kışlaklarında gasp ettikleri malları da yaylaklarına götürerek civarda bulunan ahaliye satmaktaydılar. Dolayısıyla malları yağmalanan kişilerin mallarını aşiretlerden geri almak mümkün olmamaktaydı. Bazı durumlarda mülki amirler kendi idarelerinde bulunan eyalet, sancak ya da kazanın sınırları dışına çıkmak zorunda kalmakta bu ise tereddütlerin yaşanmasına sebep olmaktaydı (Saydam, 1993: 238).

Bu durum kışlak mahalleri Adana ve Halep eyaletlerinde yaylak mahalleri ise Maraş ve Kayseri’de bulunan aşiretlerde sıklıkla yaşanmıştır. Osmanlı Devleti bu sorun karşısında farklı çözüm yolları uygulamıştır. Aşiret eşkıyalarının buldukları yerlerin vali, kadı, voyvoda, naip gibi görevlilerine hükümler gönderilerek eşkıyaların yakalanmaya çalışılması bu yöntemler içerisinde en yaygın olanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Eyaletlerin birleştirilerek tek bir valinin idaresine verilmesi de uygulanan diğer bir yöntemdir. Bu usul Tanzimat Dönemi’ne mahsus olmayıp daha önceki yüzyıllarda da uygulanmıştır. Mesela Adana Valisi Hazinedar Ali Paşa’ya Adana’ya ilhaken Maraş eyaleti tevcih edildiğinde kendisinden Payas, Kurtkulağı ve Antakya’dan geçip Şam, Hicaz ve Mısır’a uzanan hem tüccarların hem de hacıların kullandığı yolun eşkıyalardan temizlenmesi istenmiştir (BOA, MD, nr. 176, s. 200). 1800 yılında Maraş Valisi İsmail Paşa döneminde Maraş halkı, hayat pahalılığı, zulm, eşkıya saldırıları ve Maraş’ın vezirlik mansıbı olmaya tahammülü bulunmaması sebepleriyle başka bir eyalete ilhaklarını talep etmişti. Halkın bir kısmı bu sebeplerden ötürü başka kazalara ve aşiret içlerine kaçmak zorunda kalmıştır. Ancak bu talep Maraş’ın “*kadim eyaletlerden olup başka bir eyalete ilhaki uygun olmayacağından*” kabul edilmemiş, valinin değiştirilmesi daha uygun görülmüştür (BOA, MD, nr. 211, s. 87). Tanzimat Dönemi’nde de Maraş eyaletinin Adana’ya ilhak edildiği görülmektedir. 1848 yılındaki bu ilhakın sebebi aşiretlerin bir türlü kontrol altına alınamamasıydı.

Diğer uygulanan bir idari yöntem farklı bir eyalete bağlı olan bir kaza veya nahiyenin bağlı olduğu eyalet ya da sancağın değiştirilmesidir. Bu tedbirin alınmasında kaza ya da nahiyenin idari açıdan bağlı olduğu eyalet ya da sancağın merkezine uzak mesafede bulunması etkili olmuştur. Mesafenin fazlalığı kaza ya da nahiyelerde asayiş sağlamak, vergi tahsil etmek gibi konularda sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur. Eyalet ya da sancak merkezinden asker sevk edilmesi hem uzun zaman almakta hem de çok fazla masrafa sebep olmaktaydı. Kaza ya da nahiyelerin kendilerine daha yakın eyalet ya da sancaklara bağlanması bu tür sorunların çözümü için bir yöntem olarak kullanılmıştır.

2.7.2.1. Adana ve Maraş Eyaletlerinin Birleştirilmesi

Kışlakları Adana eyaleti sınırları içerisinde bulunan birçok aşiret yaylaya Maraş dağlarında çıkmaktaydı. Bu durum aşiretlerin idaresi ile birlikte vergi tahsilini güçleştirmekteydi. Aşiretlerden vergi tahsiline teşebbüs edildiğinde Adana eyaletinde iseler Maraş eyaletine, Maraş eyaletinde iseler Adana eyaletine firar etmekteydiler. Adana Valisi Hasan Hakkı Paşa 1846 senesinde Bozdoğan ve Tacirli Aşiretleri'nin vergilerini tahsil etmeye çalıştığında aşiretlerden bazı hanelerin Maraş'a firar ettiklerini tespit etmiştir. Tacirli Aşireti'nden İloğlu Oymağı 70-80 kadar haneleriyle vergi vermemek için Maraş tarafına kaçmışlardı. Adana Valisi hem emniyetin sağlanması hem de vergilerin tahsili için iki eyaletin birleşmesinin şart olduğunu belirtmiştir (BOA, MVL, 5/21).

Vergi tahsilinde yaşanan sıkıntıların aynısı asayiş konusunda da yaşanmaktaydı. Tacirli Aşireti eşkıyaları Maraş eyaleti dâhilinde bulunan yaylaklarında suç işlediklerinde kışlak mahalleri olan Adana'ya kaçarak kurtulmaktaydılar. Eğer Adana ile Maraş birleştirilir ve bir valinin uhdesine verilirse tüm bu sorunlar çözülebilirdi. Bu fikirde olanlardan birisi Arabistan Ordu-yı Hümayunu Müşiri Namık Paşa idi. Namık Paşa, 23 Şubat 1848 tarihli maruzatında aşiretlerin *“kış mevsiminde Adana toprağına, yaz mevsiminde Maraş taraflarına gelip gitmelerinden ve tâbi olmadıkları eyalet valisinin kendilerinin tedip ve terbiyelerine memur bulunmadığından tâbi oldukları eyaletten sıkıştırıldıklarında diğerine firar edip serseri gezdiklerinden”* yakınmıştır. Namık Paşa'ya göre bunun sebebi Adana ve Maraş eyaletlerinin iki farklı valiye verilmesiydi. Hâlbuki bu iki eyalet *“bir entarinin yüzü ile astarı gibi”* olup, bu eyaletlerin birleştirilerek bir valiye verilmesi bu sorunları çözecekti. Namık Paşa'nın desteklediği vali Adana Valisi Osman Nuri Paşa idi (BOA, İ.MVL, 119/2959). İlginç olan aynı zaman dilimi içerisinde Maraş Valisi Mustafa Tosun Paşa'nın Adana ve Maraş eyaletlerinin birleşmesi hususunda Namık Paşa ile aynı fikirde olmasıydı. Ancak Mustafa Tosun Paşa bu birleşmenin Adana'nın Maraş'a ilhakı şeklinde olması gerektiğini savunmuştur¹⁸⁸. Muhtemelen Namık Paşa'nın kendi aleyhinde Adana Valisi Osman Nuri Paşa'yı desteklediğinden henüz haberi yoktu. Zira kendi nazarında Osman Nuri Paşa devlete asi durumda bulunan Ağca Bey'in yakalanmasına yardım etmeyerek bir valiye yakışmayacak bir tutum sergilemişti. Mustafa Tosun Paşa'nın Adana'nın Maraş'a ilhak edilmesi için gösterdiği sebepler de Namık Paşa'nın öne sürdüğü sebeplere oldukça benzemektedir. Bu iki eyalet dâhilinde bulunan aşiretlerin içinde gezen eşkıyaların sıkıştırıldığında mensup oldukları eyalete kaçtıklarını, bu nedenle eşkıyaların cezalandırılmasında zorluklar yaşandığını belirten Mustafa Tosun Paşa'ya göre Adana'nın Maraş'a ilhakı ile bu sorunlar çözülebilir, aşiretlerin iskânı ve vergi tahsili meseleleri de kolaylıkla halledilebilirdi. 14 Mayıs 1848 tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatasından anlaşıldığına göre Adana ve Maraş eyaletlerinin birleşmesi meselesi mecliste görüşülmüştür. Bu mazbatada Mustafa Tosun Paşa'nın Ağca Bey meselesindeki tutumu nedeni ile gözden düştüğü anlaşılmaktadır. Ancak Maraş valisinin azli, *“ol taraf ekrâd ve aşayirinin şımarmasını mucib olub olmayacağı pek de ma'lûm olamayacağından”* uygun görülmemiş, meselenin ayrıca incelenmek üzere daha sonraya bırakılmasına karar verilmiştir (BOA, İ.MVL, 122/3110). Haziran ayında iki eyaletin birleşmesi meselesi tekrar görüşülmüş bu kez Mustafa Tosun Paşa'nın azline

¹⁸⁸ Mustafa Tosun Paşa'nın selefi olan Yusuf Paşa da Afşar Aşireti'ni itaat altına alıp bir düzene soktukten sonra 1847 senesinde Adana eyaletinin kendi uhdesine verilmesini istemişti. Ancak bu sırada Adana valisinin güzel hizmetlerde bulunması ve Anadolu'da durumun müsait olmaması gerekçe gösterilerek bu teklifi reddedilmiştir (BOA, YB.04, 10/20).

karar verilmiştir. Ağca Bey'in evini yakması, yaptığı harcamalara bedel olarak Ağca Bey'in mal ve eşyalarına el koyması doğru bulunmamış ve bu yaptıkları paşanın töhmet altında kalmasına sebep olmuştur. Kendisine birçok kez nasihatlar bulunmuş olmasına rağmen "eski usuller zararlıdır" diyerek bu nasihatları kulak asmamıştır. Paşa'nın bu hareketleri bölgede daha büyük olayların çıkmasına sebebiyet vereceğinden azli uygun görülmüştür. Mustafa Tosun Paşa'nın azli ile birlikte iki seçenek ortaya çıkmıştır: İlk seçenek Mustafa Tosun Paşa'nın yerine Maraş eyaletine başka bir vali atanması idi. İkincisi ise iki eyaletin birleştirilerek bir valinin idaresine verilmesiydi. Namık Paşa'nın da etkisi ile aşiretlerin itaat altına alınmasında, vergi tahsilinde ve iskân hususlarında kolaylık sağlayacağı düşünülerek ikinci seçenek tercih edildi. Adana valisinin 60.000 kuruşluk maaşına 7.500 ilave edilerek maaşı 67.500 kuruşa çıkarılacak, Mustafa Tosun Paşa da 7.500 kuruş maaşla İstanbul'a çağrılarak hanesinde ikamet edecekti (BOA, İ.MVL, 122/3110).

Adana Valisi Osman Nuri Paşa'dan sonra bu göreve Mustafa Paşa tayin edildi. Maraş'ın Adana ile birleştirilmesi ile hangi tarafın merkez olacağı ve kaymakam tayini ile ilgili Mustafa Paşa'ya¹⁸⁹ gönderilen hükümden Mustafa Paşa'dan önce Adana valisi olan Osman Nuri Paşa'nın da görüşünün alındığı anlaşılmaktadır. Osman Nuri Paşa, ekâr ve aşiretlerin çoğunun kış mevsiminde 8 ay kadar Adana'da, Haziran ayında yaylaklarına giderek 4 ay da Maraş'taki yaylaklarında kaldıklarını belirterek Adana'da daha fazla süre ikamet ettiklerinden Adana'nın merkez olarak seçilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Aşiretlerin iskânına değin Maraş'ta kalmak gerekeceğinden Adana kaymakamlığına Adana mal müdürünün, Maraş kaymakamlığına ise daimi surette 10.000 veya 12.500 kuruş maaşla Karaisalı Kaymakamı Ali Bey'in, Karaisalı kaymakamlığına Tarsus Kaymakamı Yakup Ağa'nın, Tarsus kaymakamlığına ise Yakup Ağa'nın biraderi Abdülmennan Bey'in tayin edilmesi yerinde bir karar olacaktır. Ayrıca Mustafa Paşa'nın Maraş eyaletinin durumunu layıkıyla öğrenmesi, aşiretlerin yaylaklarından dönüşlerinde vergilerinin tahsili ve Gâvur Dağı'nda bulunan Ağca Bey ve kardeşlerinin çaresine bakılması için Maraş'a gitmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Durum hem Maliye Nezaretine hem de Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiş, Adana valisinden bu kurumlardan gelecek cevaba göre hareket etmesi istenmiştir (BOA, A.MKT, 149/57).

1855 yılından sonra Maraş Adana'dan ayrılıp müstakil bir sancak haline gelmiştir. 1860 yılında Adana mutasarrıfına yazılan tezkereden anlaşıldığına göre Afşar Aşireti'nin uygunsuzlukları nedeniyle Maraş tekrar Adana'ya ilhâk edilmeye çalışılmıştır. 1849 yılında iskân edilen ancak iskânlarını müteakip firar eden Afşar Aşireti'nin yeniden iskânı 1860 yılına gelindiğinde hâlâ gerçekleştirilememiştir. Aşiretin kışlak mahalleri olan Çukurova'ya inerken Maraş'a bağlı yerlerden geçmeleri güzergâh üzerinde olan halkın zarar görmesine sebep olmaktadır. Adana Meclisi Afşar Aşireti'nin bu zararlarının önlenmesi ve iskân edilmeleri için Maraş sancağının yeniden Adana eyaletine ilhâk edilmesini talep etmiştir. Maraş'ın Adana'ya yakın olması da ilhâk için gösterilen sebepler arasındadır. Mesele Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve Maraş Mutasarrıfı Mehmed Hurşid Paşa'nın da görüşü alınmıştır. Maraş'ın tekrar Adana'ya bağlanması uygun görülmemiştir. Afşar Aşireti'nin ise kontrol altına alınması

¹⁸⁹ Belgede Mustafa Paşa'nın ismi geçmemekle birlikte bu belgenin 20 Eylül 1848 tarihli olduğu tespit edilebilmektedir. Maraş Ahkâm defterlerinden 5 numaralı defterde 1848 Eylül ayına ait bir hükümden "mülhâkatıyla Adana ve Maraş valisi vezirim Mustafa Paşa" ifadesi kullanılmıştır ki buradan hareketle valinin Mustafa Paşa olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Bu hususta bk. BOA, A.MKT, 149/57; Maraş, nr. 5, s. 138.

ve iskân edilmesi için Maraş sancağının Adana eyaletine yardım etmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA, A.MKT.UM, 432/80).

2.7.2.2. Kaza ve Nahiyelerin Bağlı Oldukları Yerlerin Değiştirilmesi

Kaza ve nahiyelerin bağlı oldukları eyaletlerin merkezine uzaklıkları birçok sorunu beraberinde getirmekteydi. Eşkıyalık yapan aşiretlerin üzerine asker sevki ve vergilerin tahsili çoğu zaman sıkıntılara sebep olmaktadır. Tanzimat Dönemi'nde idari alanda yapılan düzenlemeler arasında bu tip kaza ve nahiyelerin bağlı oldukları merkezlerin değiştirilmesi de bulunmaktadır.

Zamantı kazası Maraş'a otuz saat mesafede olup bu aralıkta civarında kaza ve nahije bulunmamaktaydı. Bu durum Afşar Aşireti'nin rahatça hareket etmesine imkân vermekte, gasp ve katl gibi suçları işlemelerini mümkün kılmaktaydı. Maraş'tan Zamantı'ya gidip gelmek uzun zaman aldığından vergi tahsilinde de ciddi problemler yaşanmaktaydı. Bu sebeplerden dolayı Zamantı kazası Tanzimat başlangıcında Maraş eyaletinden alınarak Kayseri sancağına bağlanmıştır (BOA. A.MKT, 97/76). Ancak Zamantı kazasının Kayseri sancağına bağlanması Afşar Aşireti'nin kontrolünü beklediği gibi kolaylaştırmayıp daha da zorlaştırmıştır. Maraş Meclisi mazbatasından anlaşıldığına göre diğer aşiretlere nispetle büyük bir aşiret olan Afşar Aşireti Maraş'a bağlı iken Zamantı kazası müdürleri tarafından içlerinden bazılarının çağırılması, geçtikleri derbentlerin kontrol altına alınması ve Maraş tarafından az sayıda asker sevki ile kolaylıkla kontrol altına alınmakta, vergileri tahsil edilebilmekteydi. Ancak kazanın Kayseri sancağına bağlanmasıyla sık sık asker gönderilmesi çok fazla masrafa sebep olacağından bunu her zaman yapmak mümkün değildi. Afşar Aşireti'nin kışlakları Kozan Dağı'nın eteklerinde bulunmaktaydı. Samur Ağzadelerin sözünün geçtiği bu yerlerde aşiretin layığıyla üzerine varılmadığından vergilerinin ancak bir kısmı tahsil edilebilmekteydi. Yaylak ve kışlakları arasında gidiş ve dönüşlerinde güzergâhları üzerinde bulunan Sunbas, Kars ve Andırın'a bağlı köylerde yaşayan halkın eşya ve hayvanlarını gasp etmekte, ekinlerine de zarar vermekteydiler. Halk "bir ekmeğe muhtaç" duruma düşmüştü. Bu nedenlerle Maraş Valisi Yusuf Paşa ve meclis üyeleri 29 Haziran 1847 tarihli mazbata ile sadareten Zamantı kazasının, "Kayseri sancağına verdiği vergiden ziyadesi talep olunmamak ve Tanzimat usulüne halel gelmemek" şartlarıyla tekrar Maraş'a bağlanmasını talep ettiler. Zamantı'nın eskiden beri Maraş'a bağlı olduğunu, bir müdür ve bir miktar asker tayiniyle Afşar Aşireti'nin kolay bir şekilde itaat altına alınabileceğini gerekçe olarak gösterdiler (BOA. A.MKT, 92/53). Durum Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve Zamantı kazasının Maraş'a ilhakı uygun görülmemiştir. Bununla birlikte Kayseri mutasarrıfına durumun sorulması gerektiği de belirtilmiştir. Bu sırada Kayseri mutasarrıfı olan Seyyid Mehmed Hilmi ve meclis üyeleri, mühürlerinin bulunduğu 10 Eylül 1847 tarihli mazbatada Zamantı kazasının Kayseri'ye yedi sekiz saat mesafede bulunduğunu, aşiretin daha çok Kayseri'ye civar ahali ile ilişkilerinin bulunduğunu ve zapt edilmelerinde bir sorunun yaşanmadığını, Zamantı kazasının Maraş'a bağlanması durumunda Afşar Aşireti ile kazada bulunan hırsız ve sair suçluların birleşip bunların önünü almanın mümkün olmayacağını belirterek Zamantı kazasının Kayseri'ye bağlı kalmasının daha uygun olacağı yönünde görüş belirtmişlerdir (BOA. A.MKT, 97/76).

1847 yılında Maraş Meclisi tarafından Bâb-ı Âli'ye teklif edilen diğer bir değişiklik Maraş'a kırk saat mesafede bulunup Gâvur Dağı'nın uç kısmında yer alan Tiyek, Ekbaz ve Hacılar nahiyelerinin Maraş'tan ayrılarak Halep eyaletine bağlanmasıydı. Bu üç nahije Maraş'a oldukça uzak olduğundan idarelerinde güçlükler

yaşanmaktaydı. Vergi tahsili de yok denecek mertebeye ulaşmıştı. Tahsilat zamanında 400-500 başıbozuk asker sevk edilmesi masrafların iki katına çıkmasına sebep oluyordu. Nahiyelere gitmek için Halep'e bağlı olan Kilis kazası köylerinden geçmek gerekiyordu. Halep eyaletine daha yakın olan bu üç nahiye Kilis kazasıyla Antakya kazasının ortasında bulunmakta idi. Amik Ovası'nda yaşayan Reyhanlı Aşireti ile Hacı Ömeroğlu Aşireti bu nahiye halkı ile birlikte bu topraklarda ziraat ile uğraşmaktaydılar. Dolayısıyla bu nahiyelerin Halep eyaletine bağlanması bu sıkıntıları ortadan kaldıracaktı. Maraş Meclisi Maraş eyaletine 44.000 kuruş borçları olan bu nahiyelerin Halep eyaletine bağlanmaları durumunda bu meblağın Maraş'tan ifraz edilerek Halep maliyesine eklenmesini talep etmiş ancak Zamantı kazası meselesinde olduğu gibi Meclis-i Vâlâ'da görüşülen bu teklif kabul edilmemiştir (BOA. A.MKT, 92/53).

Ahmed Cevdet Paşa Fırka-i Islahiye ile bölgeye geldiğinde bu üç nahiye ile birlikte diğer bazı nahiyelerin idari durumlarının sıkıntılara sebep olduğunu görmüştür. Maraş'dan Amik Ovası'na kadar olan yerler Maraş toprağı sayılmakla birlikte Ekintili, İlhamanlu, Çerçili ve Kerkütlü nahiyeleri Kilise bağlı idi. Bunlar aşar vergisini Maraş'a, diğer vergilerini Kilis'e ödemekteydiler. Asayişlerinin sağlanmasından da Maraş değil Kilis kaymakamlığı sorumluydu. Bu durum karışıklığa sebep olduğundan bu yerlerin vergilerinin tahsili de pek mümkün olmamaktaydı. Cevdet Paşa bu karışıklığın Maraş'a bağlı olan ancak Maraş tarafından gidecek yolu olmayan Hacılar, Tiyek ve Ekbaz nahiyelerinin Kilis'e, Kilis'e bağlı olan Ekintili, İlhamanlu, Çerçili ve Kerkütlü nahiyelerinin de Maraş'a bağlanmasıyla çözüleceğini belirtmiştir. Celikanlı Aşireti'nin Maraş'tan Delikanlı Aşiretinin Halep'ten idaresi de benzer sıkıntılara sebep oluyordu (BOA. İ.MVL, 538/24169)

Tacirli Aşireti'nin eşkıyalıkları bir türlü önlenemediğinden 1864 yılında aşiretin ıslahı amacıyla Maraş'a bağlı olan Andırın ve Bulanık nahiyelerinin aşiretin bağlı olduğu Üzeyir sancağına bağlanması düşünülmüştür. Teklifin Adana Meclisi tarafından yapıldığı ve durumun Maraş Meclisi'ne sorulduğu anlaşılmaktadır. Adana Meclisi Andırın ve Bulanık nahiyelerinin Üzeyir sancağına bağlanması durumunda bu nahiyelere aşiret için daha kolay asker sevk edilebileceğini düşünmüştür. Maraş Meclisi ise Andırın nahiyesinin arka tarafında yani Adana'ya bakan kısmında Kars, Kozan ve Sunbas, diğer tarafında da Çerkes muhacirlerinin yerleştikleri Göksun nahiyelerinin bulunduğunu ve burasının hassas bir bölge olduğunu belirtmiş, Andırın nahiyesinin Üzeyir sancağına ilhakı durumunda araya Üzeyir sancağına bağlı yerler gireceğinden diğer nahiyelerle bağlantının çok zor olacağını da ilave etmiştir. Bulanık nahiyesi halkı Tacirli Aşireti'ne yakın olduğundan bu nahiyenin Üzeyir sancağına bağlanması durumu daha da kötüye götürecekti. Nahiyelerin Üzeyir sancağına bağlanması meselesi Meclis-i Vâlâ'da görüşüldükten sonra Maraş'a bağlı kalmaya devam etmeleri yönünde karar verilmiştir (BOA, MVL, 675/13).

2.7.3. Askeri Tedbirler

2.7.3.1. Başıbozuk Askeri İstihdamı

Aşiretler özellikle yaylaya gidiş ve dönüşlerinde halkın ekinlerini hayvanlarına otlatmakta, mal, eşya ve hayvanlarını gasp etmekte olduklarından bunların kontrol altına alınması için geçici olarak başıbozuk denilen ve genellikle valiler tarafından görevlendirilen askerler sevk edilmekteydi. Başıbozuk askerlerinin görev süreleri aşiretlerin yaylaya çıktıkları bahar aylarında başlar, kışlaklarına dönüşlerine kadar sürerdi (BOA, A. MKT, 91/69). Aşiretlerin eşkıyalıklarının önlenmesinde, iskân

edilmelerinde ya da iskân mahallerini terk eden aşiretlerin iskân mahallerine iadelerinde, vergi tahsilinde, aşiretlerin yaylak ve kışlaklarına gidiş ve dönüşlerinde güzergâhları üzerinde bulunan yolların ve köprülerin tutulmasında da başıbozuk askerlerden istifade edilmiştir¹⁹⁰. Vecihi Paşa Bozok eyaleti valisi iken Afşar Aşireti'ni yaylakları olan mahallerden Bozok sancağı kazalarına indirip iskân ettiğinde maiyetinde bulunan nizamiye ve zaptiye neferleri ile birlikte başıbozuklardan da istifade etmiştir (BOA, MVL, 183/64). Mustafa Tosun Paşa, Fettahoğlu Ağca Bey'i cezalandırmak için Tacirli Aşireti'nden temin ettiği kuvvetlerin yanı sıra başıbozuk askeri de tedarik etmiştir. Mustafa Tosun Paşa, Ağca Bey'in firar etmesi üzerine hem kendisini yakalamak hem de Afşar eşkıyalarını cezalandırıp Kozan Dağı'nı düzene sokmak için merkezden 1.500 kadar başıbozuk askeri istihdamına izin verilmesini talep etmiştir ki bu durum başıbozuk askerlerinden sıklıkla faydalandığını göstermektedir (BOA, İ.MVL, 122/3110).

Basıbozuk askerler bir valinin maiyetinde bulunabildikleri gibi vali tarafından bir işe memur edilen bir şahsa yardımcı olmak için de görevlendirilmişlerdir. Başlarında sergerde ya da başbuğ denilen görevliler bulunmaktaydı. Maraş Valisi Yusuf Paşa zamanında başıbozuk askerlerin sergerdesi Hurşid Ağa idi. Yusuf Paşa Sergerde Hurşid Ağa'yı Afşar Aşireti'nin 1844 senesi vergisini tahsil etmek için 100 süvari ile görevlendirmiştir (BOA, İ.MVL, 71/1349). 1846 yılında Maraş Valisi Mehmed Paşa Afşar Aşireti'nin uygunsuzluklarını önlemek, Osman Paşa'nın katillerini yakalamak için verilen emri yerine getirmek için bir tabur nizamiye askeri ile bir başbuğ maiyetindeki 300-400 civarında başıbozuk askeri ile birlikte 5 Temmuz 1846 tarihinde Göksun'a doğru hareket etmiştir. Mehmed Paşa Göksun'a ulaşınca burada çadır kurmuş, aşiretin gasp ettiği malları ve bakaya kalan vergilerini tahsil etmek için işgüzar adamlarından İsmail Ağa ile Timur Ağa'yı 300 başıbozuk askeri ile aşiret içine göndermiştir (BOA, A.MKT.MHM, 2/17). Halep eyaletine bağlı olan Delikanlı Aşireti'nden 400 kadar hane 1864 senesinde iskân mahallerini terk edip Uzunyayla'daki yaylaklarına gitmek için Elbistan'da Sultan Korusu denilen yer ile Gürün kazası civarlarına gelmişlerdi. Halep eyaleti meclis azalarından Mustafa 100 kadar başıbozuk askeri ile bunların iskân mahallerine iade edilmesi için başbuğ tayin edilmiştir (BOA, MVL, 683/17).

Basıbozuk askerlerin her ne kadar başlarında başbuğ ya da sergerde gibi görevliler bulunsa da düzenli bir idareye sahip olduklarını söylemek zordur. Bu nedenle görev yaparken yerleşik halka zarar verebilmekteydiler. Maraş'a bağlı Gâvur Dağı nahiyelerinden Tiyek, Ekbaz ve Hacılar nahiyelerinin vergilerini tahsil etmek için tutulan başıbozuk süvariler bu nahiyelere giderken geçtikleri Kilis kazası köyleri halkı tarafından şikâyet edilmişlerdi (BOA, A.MKT, 92/53). Maraşlı Osman Paşa'yı katil eden Afşar Aşireti'nin üzerine başıbozuk askeri ile hareket edilmesi başıbozuk askerlerin aşiretin mallarını yağmalayabilecekleri endişesiyle uygun görülmemiştir (BOA, İ.MVL, 64/1211).

Aşiretlerin başıbozuk askeri ile kontrolü sayılarına bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Az sayıda tutulmaları çoğu zaman amaçlanan faydanın sağlanmasını güçleştirmiştir. 1864 yılında yaylaya çıkmaları yasaklanan Tacirli Aşireti'nden 300 kadar hane Palalı Hasan'ın oğlu Süleyman'ın idaresinde yaylalarına firar etmek istemiştir. Bulanık nahiyesi müdürü bunu haber alınca acele ile 200 kadar başıbozuk askeri tedarik edip mevcut zaptiye askerleri ile Haruniye köyündeki geçidi tutmuşsa da

¹⁹⁰ Başıbozukları gösteren bir resim için bk. EK-10.

Tacirli haneleri başıbozuk askeri ile zaptiye neferlerini mağlup ederek buradan geçmeyi başarmışlardır (BOA, A.MKT.MHM, 336/3).

2.7.3.2. Nefir-i Âmm Tedariki

Nefir-i âmm savaş alanında bulunun halkın askere sevk edilmesi anlamına gelmektedir (Pakalın, 1972: II, 672; Sertoğlu, 1986: 237). Nefir-i âmm genellikle olayların meydana geldiği yerlerden ya da civar bölgeler ahalisinden tedarik edilmiştir.

Aşiretlerin eşkıyalıklarının önlenmesinde nefir-i âmm toplanması yaygındı. Kılıçlı Aşireti birçok defa nefir-i âmm toplanarak cezalandırılmıştır. Aşiret eşkıyaları Kıbrıs Adası'na sürgün edildiğinde yine nefir-i âmmdan faydalanılmıştır (BOA, C.DH, 2848). Maraş Valisi Osman Paşa zamanında da Kılıçlı Aşireti eşkıyalık yapmaya devam etmiştir. Osman Paşa'ya Maraş, Darende ve Elbistan taraflarında eşkıyalık yapan Kılıçlı ile Mendollu Aşiretleri'ni cezalandırması emr olunduğunda Gürün kasabası ahali nefir-i âmm ile maiyetine memur kılınmıştır (BOA, C.DH, 12992).

Aşiretlerden vergi tahsil edilmesinin güç olduğu durumlarda eyalet valileri ya da kaza müdürleri nefir-i âmm tedarik etmişlerdir. Besni Kazası Müdürü Ömer Bey 1856 senesinde 7-8 yıldır vergilerini ödemedikleri gibi ahaliye zarar veren Çakallı, Dalyanlı ve Atmalı Aşiretleri'ni cezalandırmak için yeteri kadar nefir-i âmm ile üzerlerine hareket etmiştir (BOA, A.MKT.NZD, 167/77). Tacirli Aşireti'nin ahali üzerine baskısına son vermek, zimmeterinde kalan mirî malı ve iki senedir ödemedikleri ağnam vergisini tahsil etmek için Nogay muhacirleri ile birlikte Bereket Dağı'ndan nefir-i âmm toplandığında Cerid Aşireti'nden de 200 kadar nefer alınmıştır (BOA, A.MKT.UM, 409/61).

Aşiretlerin iskânında da nefir-i âmm toplandığı hatta bazı aşiretlerin sadece kaza müdürüyle birlikte nefir-i âmm vasıtasıyla iskân edilmeye çalışıldığı görülmektedir. 1849 senesinde Adana'ya bağlı Lek ve Kırıntılı Aşiretleri ile Maraş'a bağlı Celikanlı Aşireti hırsız ve edepsiz olduklarından ahaliye Afşar Aşireti'nden daha fazla zarar vermekteydiler. Süvari Kolağası Ahmet Ağa ile Kavvasbaşı Mehmed Ağa bu aşiretlerin üzerine hareket etmiş, Gürün civarından 500 nefir-i âmm tedarik edilerek Celikanlı Aşireti Gürün'e ve Haremeyn Aşireti'nin içine iskân edilmiştir (BOA, MVL, 229/11). Besni kazası ahalisine zarar veren Çakallı, Köseyanlı ve Mihmadlı Aşiretleri'nin 1861 senesinde iskânlarına teşebbüs edildiğinde iskânının yalnız nefir-i âmm tedarik edilerek kaza müdürü Şeyh Ağa tarafından gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Şeyh Ağa 500 kadar nefir-i âmm askeri tedarik edecekti. Bunların ücretleri aşiretlerin iskânından sonra artık kendilerine lazım olmayacak çadır ve davarlarının satılması ile elde edilecek gelirden karşılanacaktı (BOA, MVL, 611/30).

Aşiretlerin iskân edilmesinde diğer aşiretlerden de nefir-i âmm tedarik edilebilmekteydi. Ankara Valisi Vecihi Paşa Afşar Aşireti'nin iskânını gerçekleştirmek için aşiretin bulunduğu Kayseri'ye geldiğinde firar etmelerinin önüne geçmek için civar kazalarla birlikte Haremeyn Aşireti'nden de nefir-i âmm toplamıştır (BOA, MVL, 229/11).

Yolların güvenliğin sağlanmasında geçitlerin tutulmasında da civar yerlerden nefir-i âmm toplanabilmekteydi. Maraş Mutasarrıfı Hurşid Paşa da aşiretlerin kışlaktan yaylaya gidiş ve dönüşlerinde mevcut zaptiye neferlerinin yanı sıra ahaliden nefir-i âmm tedarik etmekteydi (BOA, A.MKT.MVL, 120/45).

Tacirli Aşireti'ne bağlı İloğullu ve Gökveli Oymakları 1857 yılında yaylakları olan Gökşun'dan hareket ederek Sivas eyaletine bağlı Gürün kazasına tâbi Akdere köyünü basıp 4 kişiyi öldürmeleri ve köy sakinlerinin mallarını yağmalamaları üzerine

cezalandırılacaklarını bildiklerinden her zaman kullandıkları güzergâhı kullanmayıp Andırın dağları arasından geçmek istediklerinde Andırın nahiyesi müdürü nefir-i âmm tedarik ederek yollarını kesmeye çalışmıştı. Oymaklarla burada yapılan muharebede nefir-i âmm'dan 6 kişi ölmüştür. Nefir-i âmm ve yük develeri için harcanan 120.000 kuruş para ile birlikte diğer masrafların Tacirli Aşireti'nden tahsil edilmesine dair aşiret ihtiyarları ve müdürleri Maraş Valisi Yusuf Paşa'ya senet vermişlerdi (BOA, MVL, 316/37; 319/61).

1856 yılında Tacirli Aşireti'nin yaylaya gidiş ve dönüşlerinde Maraş ahalisine zarar vermemeleri için birçok tedbir alınmıştır. Bu tedbirler arasında yaylakları olan Göksun'a ve kışlaklarına dönüşlerinde güzergâhları üzerinde bulunan Ceyhan Köprüsü'ne yeteri kadar nefir-i âmm gönderilmesi de bulunmaktadır. Aşiretin kontrolü için harcanan meblağ 126.964 kuruş tutmakta idi. Bu meblağın 3.125 kuruşu nefir-i âmm askerlerini getiren başbuğlar için “şal bahası” olarak harcanmıştır (BOA, A.MKT.UM, 261/26).

Tablo 2.27. Nefir-i Âmm Getiren Başbuğlara Verilen Şalların Bahası (BOA, A.MKT.UM, 261/26).

Başbuğ Adı	Nefir-i Âmmın Geldiği Yer/Aşiret	Adedi	Şal'ın	
			Bahası (Kuruş)	
Mustafa Ağa	Bulanık Nahiyesi	1	835	
Ali Ağa	Camustel Nahiyesi	1	800	
Ahmed Ağa	Kars Kazası	1	250	
Ömer Ağa	Andırın Nahiyesi	1	327	
Hüseyin Ağa	Yenicekale	1	250	
Bilal'in oğlu İbrahim Ağa	Senemenlü (Sinamillü) Aşireti	1	330	
Emrullah Ağa	Bertiz Nahiyesi	1	333	
Toplam		7	3.125	

Bulanık, Camüstel, Kars, Andırın, Yenicekale nahiyeleri ile Elbistan ve Kars kazalarından ayrıca Sinamillü (Senemenlü) Aşireti'nden gönderilen nefir-i âmm için saman, buğday, arpa, nân-ı aziz ve katık bahasının tutarı da 90.006 kuruş tutmuştur. Bu miktar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2.28. Nefir-i Âmm İhtiyaçları İçin Yapılan Harcamalar
(BOA, A.MKT.UM, 261/26).

Süvari ve Piyadelerin Gönderildiği Yer/Aşiret	Gün	Piyade (adet)	Süvari (adet)	Saman (kıyye)	Arpa (kıyye)	Nân-ı Aziz (kıyye)	Katık Bahâsı (Kuruş)
Bulanık nahiyesinden celb olunub Göksuna gönderilen	15	80	900	1.800
Camustil nahiyesinden celb kılınub Göksuna gönderilen	17	100	1.275	2.550
Kars kazasından celb olunub Göksuna gönderilen	20	50	4.000	3.000	750	1.500
Andırın nahiyesinden celb olunub Göksun nahiyesine sevk olunan	27	70	7.560	5.670	1.417,5	2.835
Yenice Kal'a nahiyesinden celb olunub Göksun nahiyesine sevk olunan	33	110	1.722,5	5.445
Elbistan kazasından celb olunub Göksuna gönderilen	40	90	60	9.600	7200	4.500	9.000
Bertiz nahiyesinden celb olunub Ceyhan Köprüsüne gönderilen	45	120	4.050	8.100
Senemenlü Aşiretinden celb olunub Ceyhan Köprüsünün dört geçidine gönderilen	50	90	18.000	13500	3.375	6.500
Toplam		500	270	39.160	29.370	18.990	37.730

2.7.3.3. Kır Serdarı Tayini

Eşküyayı takip etmek ve yolların güvenliğini sağlamakla görevli olan kır serdarı “bir başıbozuk bölüğün başı” idi (Şemseddin Sami, 2015: 645 ve 1067). Kır ağası da denilen kır serdarı ile birlikte süvariler de istihdam edilmekte ve bu süvariler kır serdarının maiyetinde bulunmaktaydı. Yani kır serdarı bu süvarilerin başı idi (Pakalın, 1983: II, 271). Kır serdarlarının aldıkları maaşlar maiyetlerinde bulunan süvarilerden daha fazla idi¹⁹¹. Eşküyaları takip etmek dışında gasp ettikleri malları geri almak,

¹⁹¹ Eyalet ya da sancaklara göre aldıkları maaşların farklı olduğu görülmektedir. Amasya sancağında 1857 yılında zaptiye neferlerine ilave olarak görevlendirilen kır serdarına 250 kuruş, 25 nefer süvariye ise 80 kuruş maaş tahsis edilmiştir (BOA, A.MKT.NZD, 211/86). 1858 yılında Bolu sancağı kazalarında zühür eden eşkıyalığın önlenmesi için 150 kuruş maaşla bir kır serdarı görevlendirilmiştir (BOA,

aşiretlerin yaylaya gidiş ve dönüşlerinde yerleşik halka zarar vermelerini engellemek, posta tatarlarına yönelik saldırıları önlemek, geçitlerin güvenliğini sağlamak, yolcuları eşkıya saldırılarından korumak gibi çeşitli görevleri vardı. Geçici bir süre görevlendirilen kır serdarları yerleri kırsal kesimde bulunan köyler, geçitler ve sahralar olup buralarda dolaşmak suretiyle görevlerini icra etmişlerdir. Bazen belirli mevkilerde görevlendirildikleri de olurdu. Eğer aşiretlerin yaylak ve kışlaklarına gidiş ve dönüşlerinde yerleşik halka ve ekinlerine zarar vermelerini önlemek için tutulmuşlarsa görev süreleri aşiretlerin kışlaklarından yaylaklarına doğru hareket etmeye başladıkları bahar aylarında başlar ve aşiretlerin kışlaklarına dönüşlerine kadar sürerdi. 1855 yılında Maraş kaymakamı Adana valisinden Tacirli Aşireti'nin eşkıyalıklarını önlemek için bir kır serdarı, 100 nefer piyade ve 50 nefer süvarinin Adana tarafından gönderilmesini istemiş, Adana'da mevcut bulunan zaptiyelerden gönderilmesi mümkün olmayınca bunların Maraş'tan temin edilmesi gerektiği kaymakam ile birlikte merkeze bildirilmiştir (BOA, A.MKT.NZD, 158/7).

Eyalet ya da sancak meclisleri istihdam olunacak kır serdarı adedini ve istihdam süresini merkeze bildirdir ve durum Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilirdi. İrade çıkması halinde hazine tarafından gereğinin yerine getirilmesi Maliye Nezaretinden istenirdi¹⁹² (BOA, A.MKT.MVL, 127/96; A.MKT.UM, 387/3). Herhangi bir eyalet ya da sancak meclisinin izin almadan kır serdarı tayin etmesi olumlu karşılanmamaktaydı¹⁹³.

Kır serdarı olarak tayin edilen kişiler arasında aşiret boy beyleri, boy beylerinin oğulları¹⁹⁴, cemaat kethüdarları, meclis azaları, eskiden eşkıyalık yapıp affedilmiş kişiler bulunmaktadır. Bir müddetten beri Maraş altında kışlayan Tacirli Aşireti'ne bağlı İloğlu Oymağı'nın Kethüdası Ali Ağa oymağından süvarilerle birlikte kır serdarı olarak görevlendirilmiştir. Hâlbuki İloğlu Oymağı'ndan bazı kimseler 1857 yılında Sivas eyaleti dolaylarında eşkıyalık yapmışlardı. Adana eyaleti meclis mazbatasında bunlardan "erâzil makulesi" olarak bahsedilmiştir (BOA İ.MVL, 615/78).

Kır serdarları seyyar halde bulunmaları ve görevli oldukları kırsal alanları iyi bilmelerinden dolayı eşkıyaları kolayca takip edebilmekteydiler. Adana valisi 1846 yılında kır serdarları ve zaptiye neferlerinin eyalet dâhilinde dolaşmaları sayesinde Kozan Dağı dışında eyaletin her tarafında emniyetin sağlandığını belirtmiştir (BOA,

A.MKT.MVL, 109/89). 1861 yılında Niğde sancağında Kır Serdarı İbrahim Ağa'nın 500 kuruşluk maaşına 200 kuruş zam yapılması ve 10 nefer süvarinin 140 kuruş maaş ile 6 ay müddetle görevlendirilmeleri istenmiştir (BOA, MVL, 618/3). Aynı yıl yaz mevsiminin gelmesi ile birlikte serseri ve eşkıyaların yolculara ve posta tatarlarına saldırmalarını önlemek için Kütahya sancağında 170 kuruş maaşla iki kır serdarı çavuşu ile 140 kuruş maaşlı 20 nefer süvarinin istihdamı için izin istenmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 127/96). Muhtemelen kır serdarlarına maaş tayininde daha önce yaptıkları görevin veya tayin esnasında buldukları mevkinin etkisi bulunmaktaydı. 1865 yılında Hamid sancağında kır serdarı olarak 500 kuruş maaşla görevlendirilen Mehmed Ağa meclis azasındandı (BOA, İ.MVL, 538/24189). Zamanla maaşları artmıştır. Maraş'ta 1877 yılında aşiretlerin yaylaya çıktıkları zaman emniyetin sağlanması için üç mevkide görevlendirilen iki kır serdarı 500'er kuruş, 20 nefer süvari de 200 kuruş maaş almaktaydı. 1878 yılında kır serdarlarının yeniden görevlendirilmeleri talep edilmişti (BOA, ŞD, 2215/12; 40/2072).

¹⁹² Kır serdarlarının istihdamı için izin alınması ve maaş tahsisi talebinde takip edilen usul Osmanlı Devleti'nin idari yapısında meydana gelen değişikliklere göre farklılık göstermiştir. Burada bahsedilen zaman dilimi 1847-1865 arasındadır. Mesela 1878 yılında Maraş'ta kır serdarı istihdamı talep edildiği zaman takip edilen usulde değişiklikler olduğu görülmektedir. Bu hususla ilgili olarak bk. BOA, ŞD, 2215/12.

¹⁹³ Isparta kazası ile etrafında zuhûr eden eşkıyalığın önlenmesi için Hamid Sancağı Meclisi tarafından 1851 yılında üç buçuk ay süre ile tutulan kır serdarı ile süvarilerin izin alınmadan tutulduğu anlaşılması ve Meclis-i Vâlâ'daki görüşmelerden sonra sancağın bağlı olduğu Konya valisinden bir daha bu şekilde izin alınmadan asker istihdam edilmemesi istenmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 59/3).

¹⁹⁴ Mesela Reyhanlı Aşireti Boy beyi Mürseloğlu Ahmed'in oğlu Mustafa Amik tarafına 1856 senesinde kır serdarı olarak tayin edilmiştir (Efe, 2011: 173-174).

HH, 1353/52880-C). Ancak bu durum onların eşkıyaları her zaman kolaylıkla ele geçirdiklerini düşündürmemelidir. 1855 yılında Aşağı ve Yukarı Kılıçlı Aşiretleri'nden 60-70 kadar süvari, Maraş meclis üyelerinden Numan Bey'in evini basmak ve kendisini cezalandırmak için Maraş'a geldiklerinde Numan Bey taraftarlarının karşı koyması nedeniyle başarılı olamayıp ovaya doğru firar yolunu tutmuşlardı. Kır serdarı süvarileriyle birlikte firar eden Kılıçlı eşkıyalarını takip etmiş ise de eşkıyalardan sadece üçünü yakalayabilmişti (BOA, HR.SYS, 81/9).

Kır serdarlarının eşkıyalarla mücadeleleri bazen husumete dönüşmekte ve birbirlerinden intikam alma derecesine ulaşabilmekteydi. Geçici bir süre için görevlendirilmiş olmaları kendilerine bakış açısını ve caydırıcılıklarını olumsuz yönde etkilemiş olmalıdır. Bunu gösteren bir olay 1860 yılında Maraş kırsalında yaşanmıştır. Celikanlı ve Badıllı Aşiretleri ahalisinden bazı eşkıyalar Sivas'tan firar ile Maraş civarına gelerek burada eşkıyalık yapmaya başlamışlardı. Yunusoğlu Ahmed, iki kardeşi, Atmalı Aşireti'nden Yanık Ali Bey, Seymo ve Tirkanlı Bilal ve 25 eşkıya ile birlikte bir kervanı soymuşlar, Bağdin muhtarını öldürmüşlerdi. Hanelerine dönerken yolda Maraş kır serdarı kendilerine tasadüf etmiştir. Eşkıyalara teslim olup gasp ettikleri malları geri vermelerini söylemişse de eşkıyalar buna silahla karşılık vermişlerdir. Eşkıyadan Tirkanlı Bilal çıkan muharebede öldürülmüş, Fas kethüdanın katili olan Yanık Ali Bey ve Seymo yakalanıp 8 kadar hayvanla bazı eşyaları eşkıyanın elinden geri alınmıştır. Kaçmayı başaran Yunusoğlu, iki kardeşi ile intikam almak için Maraş kır serdarının gezdiği mahallerden Han Ağzı'na gelmiş ve burada meydana gelen çatışmada Yunusoğlu Ahmed ile beraber iki kardeşi kır serdarı tarafından öldürülmüştür (BOA, MVL, 600/34; A.MKT.UM, 417/55).

1862 senesine kadar Afşar Aşireti'nin iskânlarından beklenen sonuç elde edilemediğinden aşiretin ahaliye olan zulümleri devam etmiştir. Kışlakları olan Çukurova'dan yaylaklarının bulunduğu Kayseriye geldiklerinde burada bulunan eşkıyalar ile birleşerek uygunsuzluklarını daha fazla artırmışlardır. Bunların eşkıyalıklarını önlemek için 40 kır serdarının görevlendirilmesi Kayseri Meclisi tarafından 5 Nisan 1862 tarihli mazbata ile talep edilmiş ve talepleri kabul edilmiştir. Ancak hem Afşar Aşireti hem de birlikte hareket ettikleri eşkıyalar kır serdarlarının görevlendirileceği tarihi öğrenmiş olduklarından bunlar göreve başlamadan önce halk üzerine baskılarını daha fazla artırmışlardır. Bunun üzerine Kayseri Kaymakamı Halil Sami ve meclisi üyeleri kır serdarlarına çok fazla lüzum duyulduğunu ve bunların görevlendirecekleri tarihin öne çekilmesinin uygun olacağını belirtmişlerdir. Anlaşıldığı kadarıyla Afşar Aşireti'nin Kayseri'de "şurada burada edesizlik" yapmalarının önlemede kır serdarları bir hayli etkili olmaktaydı (BOA, MVL, 629/21). Kayseri'de bulunan Ermenilerin 19 Nisan 1862 tarihli arzuhalleri de bunu göstermektedir. Ermeniler daha önce tayin edilen kır serdarının görevinin sona ermesiyle birlikte haydut ve hırsızların çoğaldığından, bunların yolculara ve köylülere saldırmaları nedeniyle emniyetin kalmadığından şikâyetçi olmuşlardı. Patrikhane aracılığıyla sadarete gönderdikleri arzuhal ile kır serdarı ve askerlerinin tekrar tayin edilmesini istemişlerdi. Durum Meclis-i Vâlâ'da görüşüldükten sonra ahalinin huzur ve rahatlarına çok önem verildiği vurgulanarak bu talepleri kabul edilmişti (BOA, MVL, 628/39; A.MKT.UM, 561/26).

Kır serdarlarının maiyetlerinde bulunan süvarilerle görevlerini kötüye kullandıkları da olmuştur. Dolıştıkları yerlerde bulunan ahalden zorla para ve yiyecek almaları en çok şikâyet edilen konular arasındadır (BOA, MVL, 576/57; HR.MKT, 124/71). Bazı eşkıyalar da kendilerini kır serdarı olarak tanıtarak halka zulm etmişlerdir (BOA, MVL, 576/57). Halkın zorla hayvanlarını ve paralarını almak, kızlarını dağa

kaldırmak için bu yöntemi kullanmışlardır (BOA, A.MKT.UM, 561/26). Atmalı Aşireti'nden 15 kadar hane Maraş'a bağlı Ufacıklı nahiyesine gelerek yerleşmişlerdi. Bunların önce uygunsuzluklarda buldukları düşünülmüş ve bu nedenle Maraş Mutasarrıfı Hurşid Paşa tarafından üzerlerine Zaptiye Bölükbaşısı Abdullah Bey ile kır serdarı gönderilerek kendilerinden 23.500 kuruş kıymetinde hayvan ve eşya alınmıştı. Ancak daha sonra aşiret mensuplarının suçlu olmadıkları anlaşıldığından bu eşya ve hayvanların tamamının kendilerine iadesi kararlaştırılmıştır. Aşiret hanelerine eşya ve hayvanları geri verildiğinde bir atın kır serdarının zimmetinde kaldığı tespit edilmiştir (BOA, A.MKT.UM, 518/100).

Kırsal kesimde güvenliğin sağlanmasında kır serdarı dışında "kır bölükbaşısı" adında bir görevliye daha rastlanmaktadır. Maraş ve çevresinde tesadüf edilmemekle birlikte Teke sancağı gibi yerlerde "kır çavuşu" ve "kır yüzbaşısı" gibi görevlilerin olduğu da görülmektedir. Bunların da maiyetlerinde süvariler bulunmakta ve Yörüklerin yaylak ve kışlaklarına gidiş ve dönüşlerinde yerleşik halka ve yolculara zarar vermelerini önlemek için geçici olarak istihdam edilmekteydiler (Ak, 2015: 212).

Afşar Aşireti beylerinden Çerkes Bey kır bölük başısı olarak görev yapmıştır. Çerkes Bey maiyetine 50 nefer verildiği takdirde "bir kimsenin bir oğlağının dahi" çalınmayacağını taahhüt etmiş ve bu taahhüdü kabul edilerek 1856 senesi Nisan ayından itibaren göreve başlamasına karar verilmiştir. Göreve tayin edilmesinde Rişvan, Tacirli ve Celikanlı Aşiretleri'ne mensup eşkıyaların yayla zamanı yaptıkları uygunsuzluklar da etkili olmuştur (BOA, MVL, 304/59). Kayseri mal sandığından bu askerlere aylık 5.000 kuruş maaş tahsis edilmişti. Ancak Kayseri'de yaşayan Müslüman ve gayrimüslim ahalinin mahzarlarından anlaşıldığına göre halk Çerkes Bey'den memnun değildi. Çerkes Bey'den "şâki" olarak bahsedip, kır bölükbaşısı tayin edilmesi ile birlikte halkı muhafaza etmesi gerekirken bu görevini kötüye kullandığından yakınmışlardı. Çerkes Bey'in kır bölükbaşısı olması "edebsizliğini" artırmasına neden olmuş, onun kır bölükbaşısı olmasından sonra Afşar Aşireti gasp ve katl gibi suçları daha önceki yıllara göre "kat kat ziyadeleştirmişti" (BOA, MVL, 183/64).

2.7.3.4. Aşiretlerin "Silahkeşlikten ve Süvarilikten" İhraç Edilmeleri

Bu tedbir, atları ile serbest hareket etmeye alışan ve bu sayede uzun mesafeleri katederek eşkıyalık yapmaktan geri durmayan aşiretlerin silah kullanmaktan ve süvarilikten men edilmeleri şeklinde uygulanmıştır. Aşiretlere nizam vermek ve aşiretlerin iskân edildikten sonra iskân mahallerinden firar edip tekrar eşkıyalık yapmalarının önüne geçmek için kullanılmıştır. Elleri bulunan tüfek ve kılıç gibi silahlar toplanmakta ve bundan sonra harp aletleri ile gezmeleri yasaklanmaktaydı. Aşiretlerin iskânları ve eşkıyalık yapmamaları ile ilgili nezr hüccetleri düzenlenirken bu hüccetlerde "ata binmemeleri, kılıç kuşanmamaları ve levend kıyafetinde gezmemeleri" çoğu zaman şarta bağlanmıştır (Ahmed Refik, 1989: 137 ve 165).

Hırsızlık ve yol kesme gibi suçları alışkanlık haline getirmiş olan Menemenci, Bahrili, Akçakoyunlu, Şam Bayadı Cemaatleri ile Cerid, Tacirli ve Karalar Aşiretleri 1778 yılında civar köyleri basıp halkın mallarını gasp edince silahkeşlikten ve süvarilikten men edilmişlerdi (BOA, C.DH, 16909).

Tacirli Aşireti'nin 1851 yılında Tarsus'a iskânları düşünüldüğünde ellerinde bulunan demir ve çakmakların toplanması, silah ve atlarına el konulması zorunlu olarak görülmüştür. Aşiretin atlara sahip oldukça hırsızlıktan vazgeçmeyeceği buna sebep olarak gösterilmiştir (BOA, İ.MVL, 215/7126).

2.8. Aşiret Eşkîyalarına Verilen Cezalar

Aşiret eşkıyalarının en çok işledikleri suçlar arasında kat'ı- tarık, katl, gasp ve yağma gibi suçlar bulunmaktadır. Aşiretlerden asker temin edilmek istendiğinde firar etmeleri de karşılaşılan suçlar arasında bulunmaktadır. Suç işleyen aşiret mensuplarına küreğe koyma, sürgün (nefy), kalebentlik, değnek vurma, hapis, idam gibi çeşitli cezalar verilmiştir. Bu cezaların mahiyeti zamana göre değişiklik gösterebilmiştir. Mesela küreğe koyma cezası 19. yüzyılda artık gemilerde kürek çekmek şeklinde değil devlete ait ağır işlerde çalışmayı ifade etmiştir. Sürgün cezası da Tanzimat döneminde önceki yüzyıllardaki gibi toplu olarak değil daha çok bireysel nitelikte verilmekteydi. Ayrıca Tanzimat'la birlikte ceza kanunları hazırlanarak cezaların bu kanunlara göre verilmesi istenmiş bu durum adalet ve hakaniyet gereği görülmüştür. Bu dönemde hazırlanan ceza kanunları 1840 tarihli Kanun-ı Ceza, 1851 tarihli Kanun-ı Cedit ve 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'dur. Tanzimat döneminde aşiret mensuplarının işledikleri suçlarda artık bu ceza kanunlarının ilgili maddelerine atıfta bulunularak ceza verilmiştir¹⁹⁵. Verilecek cezalarda “büyük ve küçük” hiç kimse arasında fark gözetilmediği özellikle vurgulanmıştır. 1842 yılında Atmalı ve Dumanlı Aşiretleri'nden kiracı taifesine mensup bazı kimselerin Afşar Aşireti eşkıyaları tarafından yolları kesilip malları gasp edildiğinde Maraş Valisi Selim Paşa'ya gönderilen hükümde “*teba-i saltanat-ı seniyyemden büyük ve küçük bir kimesne diğer birisinin mal ve emlâkine bigayr-ı hakk taarruz ve tasallut ve müdahale itmek veyahud cebren almak veya satdırmak için bizzat veyahud bi'l-vasıta icbar eylemek misillü şeylerin*” artık caiz görülmediği 1840 tarihli Ceza Kanunu'nun dördüncü faslının birinci ve ikinci maddelerine atıfta bulunularak belirtilmiştir (BOA, Maraş, nr. 5, s.109; Gökçen, 1989: 99).

2.8.1. Küreğe Koyma

Osmanlı Devleti'nde kürek cezasının ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte 16. yüzyıldan itibaren bu cezaya rastlanmaktadır. Buharlı makinaların icadından önce gemiler yelkenle, rüzgârın olmadığı durumlarda ise kürek ile hareket ettirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde donanmanın büyümesi ile birlikte kürekçiye olan ihtiyaç artmıştır. Devlet bu ihtiyacının bir kısmını suçlulara kürek cezası vermek suretiyle karşılamıştır (Bostan, 1992: 213). Küreğe koyma tabiri buradan çıkmış olup buharlı makinaların icadından sonra da kullanılmaya devam edilmiş, 19. yüzyıldaki Osmanlı ceza kanunlarında da yerini almıştır. Ancak bu kanunlardaki anlamı gemilerde kürek çekmeye mahkûm olmaktan ziyade ayağa pranga (demir halka) koyularak devlete ait ağır işlerde zorunlu olarak çalışma şeklinde değişmiştir (Gökçen, 1989: 39-40).

Önceleri kazaskerler Divan-ı Hümayunda padişah adına kürek cezasının tespit ve takdirini yapmaktaydı (Bostan, 1992: 213). Tanzimat Dönemi'nde ise cezanın hangi hallerde ve ne kadar süre ile verileceği ceza kanunnamelerinde tespit edilmiştir. Tanzimat Dönemi'ndeki her üç ceza kanununda kürek cezası bulunmaktadır. Kürek cezası muvakkat (geçici) ve müebbet olmak üzere verilmiştir. Müebbet ceza alanlar ölünceye kadar, muvakkat ceza alanlar ise 3 ila 15 yıl arasında devlete ait işlerde çalışmak zorundaydı. Bu işler arasında devlete ait inşa edilecek binalara taş ve toprak taşıma, gemi yapımı bulunmaktadır (Gökçen, 1989: 41).

¹⁹⁵ Bu ceza kanunları için bk. Gökçen, 1989: 95-168.

19. yüzyılın ortalarında Tersane-i Âmire’de küreğe koyulanlar burada yapılan gemilerin inşasında çalıştırılmışlardı. Özellikle sınırların genişlemesi ile birlikte devletin de denizlerde gemiye olan ihtiyacının artması ve bu gemilerin inşası için çok fazla miktarda işgücüne ihtiyaç duyulması, suç işleyenlerin bir kısmının Tersane-i Âmire’de küreğe konulmalarına sebep olmuştur (Gökçen, 1989: 42-43).1859 yılına yakın bir tarihte Tacirli Aşireti’nden olup Girgili Oymağı eşkıyasının reisi olan Battal, Andırın nahiyesinde birkaç haneyi basıp, mal ve eşyalarını gasp etmiş, bir kişiyi de yaralamıştı. Yakalanan eşkıyanın “kat’-ı tarîk” (yol kesme) suçunu işlediği ve eşkıya reisi olduğu da göz önünde bulundurularak 1859 senesinden itibaren 7 sene müddetle Tersane-i Âmire’de küreğe koyulmasına karar verilmiştir (BOA, MVL, 584/49).

Besni kazasına tâbi Kılılı Aşireti’nden Fas’ın oğlu Kel Ahmed Maraş’a bağlı Kılıloğlu Aşireti’nden Mervan? Ali’nin oğlu Ömer’i katl etmiştir. Daha sonra Ömer’in kardeşi Yusuf, biraderini öldüren Kel Ahmed’i öldürmüştür. Bu durumda Ömer’in diyetinin katili Kel Ahmed’ten, Kel Ahmed’in diyetinin de Yusuf’tan tahsil edilmesi gerekmektedir. Ancak iki tarafın varisleri muhtemelen her iki taraftan bir kişi öldürülmüş olduğundan birbirlerinin diyetini affetmişlerdir. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’de durum görüşülmüş ve Fetvahaneden görüş talep edilmiştir. Böyle katillerin 5 seneden 15 seneye kadar küreğe konulması ceza kanunu hükümlerinden olduğundan katilin 5 sene müddetle küreğe konulması uygun bulunmuştur. 1849 yılında Yusuf’un hapis tarihi tespit edilerek küreğe konulmak üzere İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 20/83).

Ceceli Aşireti’nden Bayezid’ı öldüren Kara Bekir ve Ahmed adlı kişiler 3.000 kuruşluk diyet bedeli ödedikten sonra 1850 yılında 5’er yıl prangaya koyulmak üzere İstanbul’a gönderilmişlerdir. Buradan da açık bir şekilde küreğe koyma cezasına çarptırılanların pranga koyulduğu anlaşılmaktadır. Ceza süresinin mahallerinde hapsedildikleri tarihin başlangıcından itibaren olduğu da hükümden tespit edilebilmektedir (BOA, MVL, 197/65; A.MKT. MHM, 26/95).

Harput eyaletine tâbi Ayvalı kazasında bulunan Atmalı Aşireti’nden Köryan ve arkadaşı Mecid aynı livaya bağlı Alacahan Derbendi civarında tesadüf ettikleri Gürün tüccarlarından Mustafaoğlu Çirkin’in atını silahını, malını ve diğer eşyalarını çalmışlardı. Köryan ve Mecid daha sonra yakalanmışlar ve sorgularında bu malları alacaklarına karşılık zorla aldıklarını belirtmişlerdi. Ancak bu ifadeleri kendilerini kurtarmak için söyledikleri anlaşılmıştı. Köryan’ın daha önce de sabıkası olduğundan bunların cezalandırılması yoluna gidilmiştir. Köryan ve Mecid’in önce 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun dağlarda gezen eşkıya ile ilgili 62. maddesi ve zeyline¹⁹⁶ göre cezalandırılmaları düşünülmüş ise de bunların bu tip eşkıyalardan olmadıkları anlaşıldığından aynı kanunun hırsızlıkla ilgili maddesi olan 221. maddeye¹⁹⁷ göre cezalandırılmalarının daha uygun olacağı kararlaştırılmıştır. Bu maddede şiddet ve cebr olmasa dahi hırsızlığa cesaret edenlerin küreğe konulması gerektirmekteydi.

¹⁹⁶ 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun 62. maddesinin zeyli “Dağlarda ve kırlarda silahlı oldukları halde gezerek rast geldikleri yolcuları tutup soymak suçunu işleyen şahıslar kutta’-i tarîk (yol kesen) tesmiye olunurlar, bu kimseler hal ve sıfatlarına ve eşkıyalık derecelerini göre geçici veya müebbet kürek cezası ile cezalandırılırlar. Fakat içlerinde bu cinayette sabıkalı ve sürekli eşkıyalık yapanlar veyahut tuttıkları şahıslara işkence ve gaddarane surette ziyet edenler veya yol keserken adam öldürmüş bulunanların idamlarına hükm olunur” şeklindedir (Gökçen, 1989: 128).

¹⁹⁷ Ceza kanununun 221. maddesi “hırsızlık şiddet icrası ile vuku bulup fakat böyle muameleden yaralanma zuhur etmemiş ve başka bir hal meydana gelmemiş ise veyahut şiddet içeren muamele vuku bulmayıp da fakat evvela gece olduğu ve saniyen iki veya daha ziyade eşhas tarafından cümlesi veyahut içlerinden birisi silahlı bulunduğu halde vuku bulmuş ise buna cesaret edenler geçici olarak küreğe konulur” şeklindedir (Gökçen, 1989: 156).

Hapsedildikleri tarih olan 10 Haziran 1865 tarihinden itibaren Köryan'ın 5, Mecid'in de 4 sene Sivas'ta küreğe konulmasına karar verilmiştir. Köryan'ın 1 sene daha fazla ceza almasında daha önceden sabikasının olması etkili olmuştur. Buradan hareketle küreğe koyma cezası uygulanırken daha önce suç işlemiş olanlara normal ceza haddinden fazla ceza verildiğini söylemek mümkündür (BOA, MVL, 741/26).

1864 yılında Adana'ya bağlı Üzeyir Sancağı'nda bulunan Ulaşlı eşkıyasından Karayiğidli Obası'ndan Uzun İbrahimioğlu Halil 6 arkadaşıyla silahlı olarak Maraş'a gelirlerken gece vakti muhafaza memurları ile karşılaşmışlardı. Muhafaza memurları Uzun İbrahimioğlu Halil'i yakalarken diğer eşkıyalar ise kaçmayı başarmışlardı. Karayiğidli Obası'ndan Maraş'a doğru hareket eden eşkıyaların amaçlarının hırsızlık olduğu Uzun İbrahimioğlu Halil'in sorgulanmasından anlaşılmıştır. Ayrıca memurlara karşı silah kullanmayı düşünmüşler ancak buna fırsat bulamamışlardı. 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun 62. maddesine göre kırlarda silahlı olarak gezip rast geldikleri yolcuları soymak suçunu işleyenlere eşkıyalıklarının derecesine göre kürek cezası verilmekteydi. Halil'in bu maddeye göre 7 sene müddetle Kıbrıs'ta küreğe konulması ve kaçan diğer eşkıyaların da yakalanması kararlaştırılmıştır. Halil ve arkadaşları bir şahsı öldürmediği için verilen ceza hafifletilmiş olarak verilmiştir. Bir veya daha fazla kişinin öldürüldüğü suçlarda küreğe koyma müebbede varabilmekteydi. Kürek cezasının süresi belirlenirken suçlunun hapse atıldığı tarih başlangıç kabul edilmekte ancak ceza tamamlandıktan sonra memleketine dönebilmekteydi. Bu cezaların verilmesi için eyalet meclisi durumu sadarete bildirmekte konu buradan Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmekte ve muhakemat dairesinin görüşü alınmaktaydı (BOA, MVL, 692/43).

Kıbrıs'ta küreğe koyma cezasının verildiği bir diğer olay Elbistan'da yaşanmıştır. 1864 yılında Tacirli Aşireti'nden İloğlu Oymağı'ndan 11 nefer Elbistan kazası civarında eşkıyalık yapmakta idi. Eşkıyalar Elbistan kazasına bağlı Elmalı köyünden Apo'nun 55 adet kuzusunu, Reyhanlı Topal Ömer'in de 1 adet kısırağını çalmışlardı. Zaptiye Yüzbaşısı Aziz Bey zaptiye askerleri ile bu eşkıyaların üzerine varmış Atlas Tepe denilen yerde kendilerine yetişerek teslim olmalarını istemişse de geçirilen Mehmed'in oğlu Veli ile İkizoğlu Ömer dışındakiler firar etmişlerdi. Neticede gasp edilen hayvanlar eşkıyalardan geri alınmış, Mehmed'in oğlu Veli ile İkizoğlu Ömer'in muhakemesi yapılarak 15'er sene küreğe konulmak üzere Kıbrıs'a gönderilmeleri yönünde karar verilmiştir (BOA, MVL, 668/5).

Maraş'ta Alemlî Mahallesi sakinlerinden Ali'nin oğlu Mustafa 17 Temmuz 1858 tarihinde harman yerinde Sinamillü Aşireti'nden konargöçer olarak yaşamakta olan Yusufioğlu Bektaş tarafından vurularak yaralanmış ertesi gün de ölmüştür. Eyalet meclisinde görülen davaya maktulün varisleri olan annesi Hatice ile babası Ali katılmış ve Yusufioğlu Bektaş'a kısas cezasının verilmesini istemişlerdi. Bektaş maktulü tanıdığını itiraf etmiş ancak cinayet suçlamasını kabul etmemiştir. Alemlî Mahallesi sakinlerinden Ömer'in oğlu Mehmed Ali ve Çomaklı Mahallesi sakinlerinden İbrahim'in oğlu Ömer, Bektaş'ın cinayeti işledeğine şahitlik yapmışlardı. Bektaş'ın durumu Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve Fetvahane'den de görüş alınmıştır. Buna göre Bektaş'a kısas uygulanması gerekmektedir. Ancak varislerden biri kendisini affeder veyahut aralarında sulh olursa kısas yerine diyet cezası verilecekti. Katil Bektaş'ın hapis tarihi belirtilerek İstanbul'a gönderilmesi yönünde karar verildi. Ancak daha sonra belgelerden tespit edilmeyen bir sebepten maktul Mustafa'nın babası Ali'nin Bektaş'ı hem kısastan hem de diyetten affettiği görülmektedir. Meclis-i Vâlâ mazbatasında verasetin sadece babaya mahsus olamayıp anneye de düştüğü bu durumda annenin de diyet talebinde bulunabileceği belirtilmişti. Bektaş'ın maktulün varisleri tarafından

affedilmesinden sonra ceza kanununa göre cezalandırılması gerekmektedir¹⁹⁸. Hapis tarihi olan 22 Ağustos 1858 tarihinden itibaren 10 yıl müddetle Tersane-i Âmiriye'de küreğe konulması için İstanbul'a gönderildi (BOA, MVL, 584/39; İ.MVL, 408/17748; A.MKT.MVL, 108/51).

2.8.2. Sürgün (Nefy)

İslam hukukunda tazir cezaları arasında sayılan sürgün cezası, suçlu ya da suçluların bir beldeden başka bir beldeye gönderilmesi olarak tarif edilebilir. Sürgün cezasının dini dayanağını Maide suresinin 33. ayeti oluşturmaktadır. Bu ayette “*Allah ve Resûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanların cezası öldürülmeleri, asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmeleridir*”. Hanefi hukukuna göre yol kesen, yolun emniyetini bozan fakat soygun yapmayan ve adam öldürmeyen kişiler sürgün ile cezalandırılmalıdır (Karaman, 1991: I, 126-127). Osmanlı Devleti'nde sürgün edilmesi gerekenlerin yaşadıkları yerlerde kalmaları halinde halkın (fukara ve zuafanın) bundan zarar görebileceği, fitne ve ihtilâlin çıkabileceği düşünülerek bu ceza verilmiştir (BOA, C.DH, 10187).

Osmanlı Devleti'nde henüz kuruluş devrinde farklı nedenlerden ötürü konargöçerlere sürgün cezasının verildiği görülmektedir. Sultan Yıldırım Bayezid, oğlu Ertuğrul'a Menemen'de tuz inhisarı yasağına uymayan Yörükleri Rumeli'de Filibe'ye sürgün etmesini emretmişti (Barkan, 1952: 69). Konargöçer gruplara sürgün cezası verilmesine daha sonraki yüzyıllarda da devam edilmiştir. Yerleşik halka zarar veren, devlet otoritesini tanımayan ve eşkıyalık yapan konargöçer aşiretler 17. yüzyılın sonlarından itibaren buldukları yerlerden Rakka, Hama (BOA, C.DH, 14402), Kıbrıs (BOA, MAD, nr. 701, s. 17) gibi yerlere sürülerek cezalandırılmışlardır. Burada sürgün edilen aşiretin sürgün bölgesinde iskân edilerek yerleşik hayata geçmesi böylece hem ıslah olması hem de ziraatla uğraşarak üretici hale gelmesi amaçlanmıştır. Bahsi geçen yerlere yapılan iskânların ceza mahiyetinde olduğunu iskân mahallerini terk ederek Kars-ı Zülkadriye kazasına gelip yerleşen ve burada rahat durmayarak Zülkadriye mukataasına bağlı aşiretleri tahrik edip asayiş bozucu hareketlerde bulunan Afşar Aşireti ile ilgili gönderilen 1781 tarihli bir hükümden çıkarmak mümkündür. Adana ve Maraş beylerbeyine ve Kars-ı Zülkadriye kadısına Afşar Aşireti'ne ırz ve edepleriyle oturmaları, yolculara ve yerleşik ahaliye zarar vermemeleri hususunda nasihatta bulunmaları aksi takdirde Rakka'ya iskân edileceklerini söylemeleri emredilmiştir (BOA, MD, nr. 179, s. 66).

İskânları emrolunan aşiretlerden kimlerin sürgün edileceği gönderilen hükümde belirtilirdi. “*Bir neferi gerüde kalmamak şartıyla sürüb götürüb...*” (BOA, C.NF, 3), “*tevâif-i merkûmeden nefer-i vahîd geriye kalmamak şartıyla ale'l-umûm Rakkaya nakl olunmaları*” (BOA, MAD, nr. 701, s. 14), “*terbiyat-ı meşrûaları icra ve bâkî kalanları nisvân ve sibyanlarıyla Rakkaya tesyir*” (BOA, C.DH, 11563), “*içlerinden birisü geride kalmamak ve gaybûbet ve firâr itmemek üzere muhâfaza iderek davar ve mevâşileri ehl*

¹⁹⁸ Osmanlı Devleti'nde Tanzimatla birlikte ceza kanunları uygulamaya konmuş olmakla birlikte yukarıdaki olayda da görüleceği üzere bu kanunlarda şer'i hükümler de geçerli idi. Bektaş'a önce şer'i hukukun gerektirdiği ancak ceza kanununda da mevcut olan kısas veya diyet cezası verilmesi uygun görülüşken maktulün babası Ali'nin katili affetmesi ile birlikte bu defa aslında örfi hukuk alanına giren ve yine ceza kanununda bulunan küreğe koyma cezasının verilmesine karar verilmiştir. Tanzimat Dönemi'ndeki ceza kanunlarında şer'i ve örfi hukukun önceliğin şer'i hukukta olduğu bir uzlaşma içerisinde uygulandığı görülmektedir.

ü iyâl ve sair eşyalarıyla ma'an kâza be-kâza sürüb götürüb (Su, 1938: 77) şeklinde yaygın olarak kullanılan ifadeler aşiretin tamamının ya da haklarında idam edilmeleri için ferman gönderilenlerin cezalandırılmasından sonra kalanlarının sürgün edilmesi gerektiğini göstermektedir. Sürgün edilecek aşiretler iskân mahallerine götürülmeden önce belirli bir düzen ve plan içerisinde hareket edilmekte, gereken tedbirler alınmaktaydı. Bu iş için genellikle merkezden bir mübaşir tayin edilir, ayrıca sürgün edilecek aşiretin bulunduğu yerlerden bir başbuğ ile boy beyi ve kethüda görevlendirilirdi. Aşiret mensuplarının yolculuk esnasında kaçmalarının önüne geçmek için yollar ve geçitler muhafaza altına alınmakta ve bu hususta yolların ve geçitlerin bulunduğu yerlerdeki kadı, voyvoda, âyan ve ahaliye hüküm gönderilmekte idi¹⁹⁹. Aşiret, sürgün olarak iskân edileceği yerin sınırına kadar bu işe görevlendirilenler tarafından götürülerek iskân mahallinin idarecisine teslim edilir ve aşiretin teslim edildiğine dair mühürlü bir senet alınıp durum merkeze bildirilirdi²⁰⁰.

“Kat’ı-tarîk (yol kesicilik), müslümanların ırz ve mallarına taarruz, ekinlerini itlaf” gibi suçlardan dolayı sürgüne tâbi olan aşiretlerin bu cezadan kurtulmak için firar etmeleri, 18. yüzyılın başlarında Sultan III. Ahmed dönemi şeyhülislâmlarından Abdullah Efendi’nin verdiği fetvadan itibaren “katl” ile cezalandırılmalarına sebep olmaktadır²⁰¹. Bu şekilde aşiretlerin sürgünden ya da sürgün edildikleri mahalden firar etmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Ancak arşiv belgeleri Rakka’ya iskânı ferman olunan birçok aşiretin bir yolunu bularak iskân mahallerinden firar ettiklerini göstermektedir.

Tanzimat Dönemi’nde aşiretlerin toplu halde sürgün edilmeleri “yüce adalete uygun düşmeyeceğinden” uygun görülmemiştir (BOA, İ.MVL, 215/7126). Bu dönemde verilen sürgün cezaları daha çok bireysel niteliktedir. Ancak Afşar Aşireti gibi zorla iskâna tâbi tutulan aşiretlerin de bulunması toplu halde sürgün cezasının tamamıyla ortadan kalkmadığını göstermektedir. Tanzimat Dönemi ceza kanunlarının her üçünde de “nefy” (sürgün) cezası bulunmakta olup bu kanunlarda yer alan ifadeler de sürgün cezasının bireyselliğine işaret etmektedir. 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu’nda sürgün (nefy) cezası, “*bir şahsın devletçe tayin olunan bir mahalle gönderilip ikamet ettirilmesi*” şeklinde tanımlanmıştır (Gökçen, 1989: 121). Bu kanunlarda sürgün edilen kişi gönderildiği yerde ikamet etmeye ve başka bir yere gitmemeye mahkûm edilmektedir. Dolayısıyla bu ceza kişinin hürriyetini bağlamaktan çok kısıtlamaktadır. Sürgün edilenler devletin ikameti zorunlu tuttuğu yer dışına çıkamamakla birlikte isterlerse sürgün yerlerinde bir işte çalışabilmekte, ailelerini yanlarına getirebilmekteydiler. 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu’nda geçici olarak sürgün edilenlerin cezası 3 ay ile 3 sene arasında değişirken müebbet olanları ömür boyu sürmekteydi (Gökçen, 1989: 49 ve 83).

¹⁹⁹ Rakka iskânından firar eden Kılıçlı, Tacirli, Bektaşlı ve Dokuz Cemaatleri’nin iskân mahallerine geri götürülmeleri için gönderilen 1730 tarihli hükümden Kars, Andırın yollarının muhafazası kadılarından, Kars-ı Zülkadriye voyvodasından ve Kerimoğlu ile Gök Velioglu ve sair âyanlardan istenmekteydi. Bu konu hakkında bk. BOA, MAD, nr. 701, s. 14.

²⁰⁰ Maraş Valisi Vezir İbrahim Paşa ve Rışvanzade Süleyman Paşa’ya gönderilen hükümden Kılıçlı ve Tacirli Aşiretleri’ni Rakka hududuna sevk ederek Rakka valisine teslim etmeleri ve teslim ettiklerine dair “müş’âr kağıd alub avdet etmeleri” ferman olunmuştur (BOA, C.DH, 11563).

²⁰¹ Abdullah Efendi’nin verdiği fetva şu şekildedir (Refik, 1989: 145): “Yörükân tâifesinden bir tâife ka’t-ı tarîk idüb Müsliminin ırz ve mâllarına taarruz ve ekinlerini itlaf ve bu makule zulmü fesad adet-i müstemirreleri olub sai-i bi’l-fesad olmalarıyla tâife-yi mezbûreyi ahz ve şer’lerini def’ ve Kıbrıs ceziyesine iskâna me’mûr olan Zeyd vali tâife-i mezbûreyi ahz ve Kıbrıs Ceziresine iskân murad ittikte mezburlar şer’î şerife ve emr-i sultaniye itaat itmeyüb muharebe sadedinde olsalar emr-i veliyyü’l-emr ile tâife-i mezbûre ile mukatele idüb şer’lerini def’ için katletmek caiz olur mu”

El-cevab: Olur

Sinamillü Aşireti'nden Topal Bilal'in yoldaşı olan Memiş yaylaklarına gidip gelmekte olan fukaranın ve yolcuların mallarını soymakta olduğundan hakkında Çankırı'ya "nefy ve iclâ (sürgün)" edilmesi hususunda ferman gönderildi. Ancak Memiş fermana itaat etmeyip firar yolunu tutarak aşiretler arasında gizlenmiştir. Bir müddet sonra ağır bir hastalığa yakalanıp, yatağa mahkûm olan Memiş hayatından da ümitsiz olduğundan Maraş Mutasarrıfı Süleyman Paşa aracılığı ile affını talep etmiştir. Süleyman Paşa, Memiş'in Allah'ın takdiri ile yatalak olduğunu, hastalığının günden güne arttığını, ailesinin aşiret arasında perişan bir halde bulunduğunu, affedilip serbest bırakılmasının uygun olacağını belirtmiştir. Süleyman Paşa'nın bu isteği kabul edilerek, Memiş'in Çankırı'ya sürülmesinden vazgeçilmiştir. Memiş'in affedildiğine dair 18 Şubat 1833 tarihli hatt-ı hümayun bulunmaktadır (BOA, HH, 1587/30).

Afşar Aşireti'nden bazı kimseler Maraş nahiyelerinden Efsus ile Gürün kazası arasında bulunan Şak Şak denilen oldukça sarp bir yere sığınmışlardı. Sivas eyaleti dâhilinde bulunan Darende, Gürün, Kangal ve Gedik Âbâd kazalarına saldırarak buralardan çok sayıda hayvan, eşya ile birlikte para gasp etmişlerdi. Bu eşkıyalardan Deli Hösün Uşakları namıyla meşhur olan Halil, Battal ve amcaoğlu Hasan, yoldaşlarından Sarı Velioğlu Seyfi yakalanarak hapse atılmışlardır. Ancak bu eşkıyalar çok azılı olduğundan bunların sadece hapis cezası ile ıslah olmayacakları, idam edilmeleri gerektiği ile ilgili Maraş Valisi Yusuf Paşa'nın isteği Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüştür. Bunların ağır cezaya çarptırılmalarının uygun olacağı ancak idamlarına gerek olmadığı yönünde karar verilmiştir. 1847 yılında eşkıyaların Trablusgarp'ta bulunan Fizan'a sürülmeleri uygun bir ceza olarak görülmüştür (BOA, MVL, 13/1).

1851 yılında Maraş eyaletinin kurası icra edilmesine rağmen Kılıçlı Aşireti'ninki yapılamamıştı. Kura çekilmesinde aşiret müdürleri olan Bilal Ağa ve Selman Ağa ile baş muhtarlar Şibil Hüseyin ve Sündik'in kusuru olduğu tespit edilince bunların Rodos ya da Kıbrıs adalarından birine sürülmeleri düşünülmüştür (BOA, İ.DH, 240/14530).

2.8.3. Kalebentlik

Kale, etrafı surlarla çevrili emniyetli yer anlamına gelmekte olup burada hapsedilenlere de kalebent denilmekteydi. Kalebentlik cezası hapisanelerde çekilen hapis cezasından farklıdır. 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nda kalebentlik hapis ile nefy (sürgün) cezalarını içeren bir ceza olarak tanımlanmıştır. Kişi yaşadığı yer dışında bulunan bir kaleye gönderilmekte (nefy edilmekte) ve bu kalede hapsedilmektedir. Küreğe koyma cezası gibi muvakkat (geçici) ve müebbet olmak üzere iki şekilde uygulanmıştır. Muvakkat kalebentlik 3 yıldan 15 yıla kadar, müebbet kalebentlik ise ömür boyu olarak verilmekteydi. Kalebentler güvenliğin elverdiği oranda kalenin içi ve dışı ile haberleşme hakkına sahiptilerdi (Gökçen, 1989: 120).

Bu cezayı alanların Rodos (BOA, C.DH, 10187), Akka (BOA, MVL, 20/57), Sinop, Diyarbakır, Niğde (Gökçen, 1989: 44) gibi kalelere gönderildikleri görülmektedir. 19. yüzyılın ortalarında kalelerde bulunan hapisanelerin durumu iyi değildi. Fettahoğlu Ağca ve İnce Beyler'in katl ve gasp gibi suçlardan hapsedildikleri Akka Kalesi'nden kaçmalarında kötü koşulların da etkisi vardı. Arabistan Ordu-yı Hümayunu Müşiri Namık Paşa, Fettahoğlu Ağca ve İnce Beylerin kaleden firar etme sebeplerini araştırmıştır. Akka Kalesi hapisanesinin muhafazasına memur olan askerler için karakolhanenin olmadığını, askerlerin yaz-kış çadırlarda kaldıklarını, hapishanenin çirkin bir yer olup değil insanın hayvanın dahi burada kalmayacağını, nefes alacak pencerelerinin bulunmadığını, tuvalet olmadığından ihtiyaçlarını gidermek için

geceleyn dışarıya çıkarılan mahkûmların firar ettiğini tespit etmiştir (BOA, MVL, 20/57).

Maraş sancağında bulunan Elbistan kazasına bağlı Atmalı Aşireti'nden Kara Hasanoğlu Kör Esef ile Kullar Aşireti eski boy beyi Hasan ve Şeyhlü Aşireti'nden Ali Dede Elbistan, Gürün ve Darende dolaylarında eşkıyalık yapmakta idi. Bu şahısların eşkıyalıklarından dolayı halkın huzuru kalmamıştı. EşkİYaların yerleştikleri yerler Gürün, Darende, Elbistan ile Besni, Maraş, Antep ve Halep yolları üzerinde olduğundan yolcuların güvenliğini de tehdit etmekteydiler. EşkİYaların yakalanması için gayret eden Maraş mutasarrıfı, Kör Esef ile Hasan'ın yakalandığını, Ali Dede'nin ise yakalanmasına çalışıldığını sadârete bildirmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 2/78). Meclis-i Vâlâ'da bu mesele görüşüldükten sonra yakalanan eşkıyaların sairilere ibret olması için kalebent olarak ömür boyu Akka Kalesi'ne hapsedilmelerinin uygun olacağı belirtilmiş ve bununla ilgili 1846 yılı Kasım ayında hüküm gönderilmiştir (BOA, A.DVN, 19/43).

2.8.4. Hapis

Tanzimat Dönemi ceza kanunlarında hapis ve kalebentlik ayrı cezalar olarak belirtilmiştir. Hapis cezası kalebentlikten daha hafif bir ceza olarak görülmektedir. Bu ceza “cünha” olarak adlandırılan kabahatten ağır fakat cinayetten daha hafif suçlar için verilmiştir. Süre olarak da hapis cezasının kalebentlik cezasından daha kısa olduğunu söylemek mümkündür (Gökçen, 1989: 117)

1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nda hapis cezası “devlet hapishanelerinde mahkûm olunan süre için kalmaktır” şeklinde tanımlanmıştır. Hapis süresi 24 saatten 3 seneye kadar olup hapsedilenler hapishanelerde kendi yeteneklerine uygun işlerde çalışabilirdi (Gökçen, 1989: 122).

Osmanlı Devleti'nde hapishanelerin yapılmasından önce bu vazifeyi kale ve zindan gibi yerler görmüştür. Adana mütesellimliği görevinde bulunmuş olan Hacı Ali Bey, Küçük Alioğlu Halil Bey ile birlikte hareket eden Cerid Aşireti'nden Hasan Bey'i yakaladığında Adana Kalesi'ne hapsedmiştir (Şakiroğlu, 1991: 114; Terzi, 2010: 41).

Rumyanlı ve Dalyanlı Aşiretleri'nin birbirleriyle mücadeleleri sonucu Ezirgin, Balaban?, Kayalı, Battal Öyük köyleri harap olmuştur. Köy ahâlilerinin, aşiretlerin tarlalarına çadırlarını kurmaları ve ekinlerini hayvanlarına yedirmeleri sonucu bir sonraki yıl ekecek tohumları dahi kalmamıştır. Bahsi geçen köylerin öşrünü iltizam eden Abbaszade Bekir Bey 1860 yılında 6-7.000 kuruş öşür toplayabilmiş, 52.000 kuruştan ziyade zarar etmiştir. Durumunu bir arzuhal ile Harput Meclisi'ne giderek anlatınca Harput'tan yeteri kadar asker gönderilip her iki aşiretten yakalananlar haps edilmiştir. Bunlardan bazıları hapishanede ölmüştür (BOA, A.MKT.DV, 275/5).

1865 tarihli bir belgede Nadirlü Aşireti'nden Göde Veli adında biri hakkında hapis cezası verildiği görülmektedir. Göde Veli Kocaoğlu Bozoğlan'ın kızı Elife'yi nikâhlayacağını söyleyerek kaçırmış ve bekâretini izâle etmişti. Daha sonra Elife ile evlenmeyi kabul etmişse de kız ailesi ile birlikte başka bir yere göç edip ailesi tarafından başka birisiyle evlendirilmiştir. Göde Veli ceza kanunnamesinin 200. maddesine göre 6 ay hapis edilmiş ancak kendisinden “tazmîn-i bîkr” alınıp alınmayacağı konusunda tereddüte düşülünce Maraş Meclisi durumu Meclis-i Vâlâ'ya bildirip görüş sormuştu. Zira kanun maddesinde, evlenmek vaadiyle kızı kaçırıp bekâretini izâle eden kişinin bekâretin tazmininden sonra 1 haftadan 6 aya kadar hapis edilmesi ile ilgili hüküm bulunmasına rağmen evlenmek istemeyen kız tarafı olunca nasıl bir ceza verileceği ve yol izleneceği açık değildi. Gelen cevapta toplum ahlâkına aykırı davrananların cezalandırılması gerektiği ve 201. maddede belirtilen “her kim

genç erkek ve kızları işgal ederek fuhuşa tahrik eder ve bunu alışkanlık haline getirip toplum ahlâkına aykırı hareket ederse 1 aydan 1 seneye kadar hapis ile cezalandırılır” hükmünün Göde Veli'nin durumu için uygun olduğu ve bu hükme göre cezalandırılması, kendisinden tazminat alınmaması gerektiği belirtilmiştir (BOA, MVL, 702/81).

2.8.5. Değnek Vurma

1846 tarihli olup kura usulü ile askere alma ile ilgili düzenlenen kanunnamede değnek vurma cezasına yer verilmiştir. Kanunname'ye göre kura çekildikten sonra firar eden olursa bunlar askere sevk edilmekle birlikte kendilerine 60 değnek vurularak cezalandırılacaklardı (Çadırcı, 2008: 73). Aşiretlerden kura usulü ile asker almada birçok sıkıntı yaşandığı arşiv belgelerinden tespit edilebilmektedir. Bunlardan firar edenlere bu cezanın uygulandığını söylemek mümkündür.

Maraş'a bağlı Gâvur Dağı'nın 1852 yılı kurası icra edilirken kolaylık olması amacıyla Halep'te bulunan nizamiye askerlerinden bir tabur piyade de mezkûr dağa sevk edilmiştir. Ancak Gâvur Dağı ahalisi kurayı kabul etmeyip nizamiye askerlerine karşı silah kullanmaya cesaret etmiştir. Nizamiye askerleri içerisinde bulunan Mülazım İsmail Ağa 10 kadar askeri kışkırtarak firar etmiş ve nizamiye askerlerine karşı silah kullanan Gâvur Dağı ahalisine katılmıştır. Firar eden askerlerden birisi daha sonra geri dönmüş, mülâzım da bir müddet sonra yakalanmıştır. Durum Arabistan Ordu-yı Hümayununa buradan da Dâr-ı Şûrâ-yı Askerîye'ye bildirilmiştir. Serasker durumu Meclis-i Vâlâ'ya havale etmiş burada mesele müzakere edilmiştir. Bu şekilde firar edenlerin suçlarının derecesine göre katle bedel olarak ömür boyu Tersane-i Âmirede küreğe konulmaları kanun hükümlerinden olmakla birlikte hayattan ümitlerini kesmemek için suçlarının derecesine göre prangaya da konulabilecekleri belirtilmiştir. Firar eden askerlerin askerlik kayıtlarının silinmesi ve askerler önünde 300 değnek vurulması ve 12 sene prangaya koyulmaları, mülazıma da 600 değnek vurularak Akka Kalesi'nde prangaya konulması yönünde karar verilmiştir (BOA, İ.MVL, 245/8885).

2.8.6. İdam

Kur'an'da sadece yol kesme ve kısasa dayalı ölüm cezaları bulunmakta iken daha sonraları zina ve irtidad gibi suçlara da ölüm cezası verilmeye başlanmıştır. İslam ceza hukukunda bu suçlara verilecek cezalar belli olduğundan bu ceza had olarak nitelenmiştir. Had cezasının sınırları belirlenmiş iken bazı suçlara verilecek cezalar kesin olarak belirlenmemiştir. Bu durumda verilecek cezalara tazir denilmekte olup bunların miktarını belirleme hakkı devlete ve kadınlara bırakılmıştır. Tazir cezalarının had cezalarını aşmaması gerekirken Osmanlı Devleti'nde bu sorunun örfi hukuk ile çözüldüğü görülmektedir. “Kamu menfaati için alınan tedbir” anlamına gelen siyaset aslında örfi hukukun kendisi olup kamu menfaati için birinin idam edilmesi de “siyaseten katl” olarak adlandırılmıştır. Şer'i hukuku icra eden kadının idam cezasını vermesi kendisine tanınan tazir cezası verme yetkisini aşacağından durumu İstanbul'a bildirmekte ve padişah örfi hukukun kendisine tanıdığı yetki ile kamu menfaati gözeterek suçlu hakkında idam fermanı vermekteydi (Mumcu, 2007: 36-45) 1854 yılında Maraş Sancağı Kaymakamı İsmail Paşa'ya gönderilen hükümde katl olayı İstanbul'da olursa davanın Şeyhülislam'ın huzurunda taşrada olursa memleket

meclisinde görülmesi gerektiği belirtilmiştir²⁰². Memleket meclisinde davanın görülmesinden sonra ilam ile birlikte meclis mazbatasını İstanbul'a gönderilecek ve Fetvahane'nin tasdik etmesi halinde padişaha arz edilecekti. Ferman gönderilmedikçe cezanın verilmemesi bunun ceza kanunnamesi hükümlerine aykırı olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca katl ile ilgili davaların küçük kazaların mahkemelerinde görülmemesi, eyalet merkezlerinde ya da muhassılık ve kaymakamlık ile idare edilen büyük kazaların meclislerinde bu tür davalara bakılması gerektiği vurgulanmıştır. Olay iyice araştırılarak suçluların ifadeleri alınacaktı. Bundan sonra hazırlanacak mazbata soru ve cevap şeklinde açık bir şekilde yazılacak şer' en uygunluğu için hazırlanacak ilamla birlikte İstanbul'a gönderilecekti (Söylemez, 2007b: 74-75; BOA, Maraş, nr. 5, s. 153)

Yol kesme (kutta'-ı tarîk) ve katl aşiretlerin en çok işlediği suçlar arasında bulunmaktadır. 1840 tarihli Ceza Kanunu yol kesme suçunun ancak adam öldürme fiilini içermesi halinde kısasla cezalandırmasına izin vermektedir. Sadece soygun yapılmış, herhangi bir kimse öldürülmemiş ise kısasın yerine küreğe koyma cezası verilmesi uygun görülmüştür (Gökçen, 1989: 103). Katl durumunda da kısas icra olunmaktaydı. Aynı ceza kanununda hiç kimsenin bir başkasının canına kast etmeyeceği buna devletin ileri gelenlerinin de dâhil olduğu verilen şu örnekle açıklanmıştır: *"Vezirlerden birisi tarafından bir çobanın canına kast edilse o vezir hakkında dahi kısas icra oluna"*. Katl maddesinde "büyük ve küçük" herkes eşit tutulmuştur (Gökçen, 1989: 96).

Adana Valisi Ataullah Paşa Küçük Alioğlu Halil'in kayınpederi ve destekçisi olan Karalar Aşireti beyi Topal Paşa'yı yedi adamıyla birlikte yakalayıp idam etmiştir. Kesilen başları Bâb-1 Hümayun girişinde sergilenmek üzere İstanbul'a göndermiştir (BOA, HH, 179/8004).

Maraş Valisi Zülkadirzade Ömer Paşa'ya yol kesip adam öldüren ve yağmayı alışkanlık haline getiren Kılıçlı Aşireti eşkıyasının "köklerini kurutması" ferman olunduğunda mevcut askeriyle eşkıyanın üzerine giderek önde gelenlerinden 25'ini yakalayıp idam etmiştir. 1783 yılında kesilen başlarını adet olduğu üzere teşhir edilmek için İstanbul'a göndermiştir (BOA, C.ZB, 4301).

Hakkında idam edilmeleri için ferman gönderilen eşkıyalar genellikle kılıçla başları kesilerek cezalandırılmışlardır. 1827 yılında Celaleddin Paşa kervan soyan Urumanlı ekrâdından yakaladığı dört kişiyi "sairlere ibret olması için" önce teşhir etmiş daha sonra kılıçla başlarını kesmek suretiyle idam etmiştir (BOA, HH, 445/22269). Tanzimat Dönemi'nde ise padişahın onayından sonra gerçekleştirilen idamlarda genellikle asma (salb) usulü kullanılmıştır (Gökçen, 1989: 37 ve 119). Kılıçla ya da asılarak idam usullerinin her ikisinde de mahkûm teşhir edilebilmekteydi. 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nda padişahın fermanı siyaset meydanında okunmadıkça kişinin asılmaması gerektiği belirtilmiştir (Gökçen, 1989: 119).

Osmanlı Devleti'nde hakkında idam fermanı verilen biri daha sonra padişah tarafından affedilebilirdi. Genelde "kendi ırz ve edebiyi oturması" ve bundan sonra herhangi bir suç işlememesi şartıyla affedilen kişi bu taahhütlerini yerine getirmese tekrar idam edilebilirdi (Mumcu, 2007: 126-127). Reyhanlı Aşireti Boy beyi Mürseloğlu Haydar'ın durumu bu şekilde olup hakkında önce idam edilmesi için ferman çıkmış daha sonra kayınpederi Kaleneder Paşa'nın aracılığı ve kendisinin taahhütleri sonucu affedilmiştir.

²⁰² 1840 tarihli Ceza Kanunu'nun birinci faslının üçüncü ve dördüncü maddeleri ile 1851 tarihli Kanun-ı Cedit'in birinci faslının ikinci ve üçüncü maddelerinde bu durum açıklanmıştır. Bu konu hakkında bk. Gökçen, 1989: 96 ve 106.

2.9. Bölge Hanedanları ve Aşiretler

Hanedan kelimesi farsça kökenli olup soy, ocak, kökten asil aile anlamlarına gelektedir (Pakalın, 1983: I, 727; Develioğlu, 1999: 325). Maraş'ta Bayezıdzadeler, Zülkadırzadeler, Emir Mahmudluzadeler, Elbistan'da Karabekırzadeler sözü geçen hanedanlardı. Bunların dışında Elbistan'da 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yarpuzlu (Efsuslu) Hacı İsmail ve oğulları ile 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Yapalakoğulları gibi aşiretler nezdinde saygı duyulan ancak devlet nazarında eşkıya grubu olarak nitelenecek zümreler de bulunmaktaydı. Maraş çevresinde ise Küçük Alioğulları, Fettahoğulları, Kozanoğulları, Kayseri'de Zennecizadeler, Adana'da Hasan Paşazadeler ve Menemencizadeler gibi hanedanlara bölge tarihinde önemli rol oynamışlardır. Bunların dışında bölgenin yerli hanedanlarından olmamasına rağmen gerek bölgedeki olaylara müdahale etmeleri gerekse de Maraş ve Halep gibi eyaletleri idare eden valileri çıkarmaları nedeniyle Cabbarzadeleri de zikretmek gerekir.

Bu hanedanlara mensup olanlar âyanlık, mütesellimlik, valilik gibi çeşitli görevlerde bulunmuşlardır. Bir memleketin, bir bölgenin veya kasabanın ileri gelenleri olan âyanlara Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinden itibaren rastlanmaktadır (Sertoğlu, 1986: 25; Özkaya, 1977: 7). 17. yüzyılın sonlarından itibaren asker temini, vergi tahsili, zahire ve hayvan ihtiyacının karşılanması gibi konularda devlet ile halk arasında aracı rolü üstlenen âyanlar buldukları yerlerin hanedanlarına mensup zengin kişilerdi (Özkaya, 1985: 198-199). 17. yüzyılın sonlarına doğru buldukları yerlerdeki mukataaları iltizam etmeleri ile iktisadi olarak güçlenen âyanların 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar hükümet üzerinde etkili oldukları görülmektedir. Ancak bu savaş esnasında devletin paraya ve askere olan ihtiyacının artması güçlenmelerine sebep olmuş, savaşı müteakip imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra devletin kazalar üzerinde otoritesini kuramaması ile de bu durum pekişmiştir. 1787 yılında başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları ile eyalet ve kazalarda âyanların hâkimiyet ve nüfuzu dayanılmayacak düzeyde artmıştır. Sultan II. Mahmut zamanı âyanların ortadan kaldırılmasına yönelik esaslı çabalarla geçmiştir (Uzunçarşılı, 1979: 41)

Âyanların devletin ve buldukları mahallin işlerini görüp idare etmeye muktedir olmaları ve bu makama layık kimseler olmaları gerekirdi. Halkı hoşnut tutacak şekilde davranmaları hem devlet tarafından hem de âyanlık yaptıkları bölgenin halkı tarafından beklenirdi (Kurt, 2001: 121). Âyanların yaşadıkları yerin halkı tarafından seçilmesi genel kaide idi. Hükümet bu seçime müdahale edemezdi. Ancak âyanlık seçiminde bu kurala uyulmadığı, dışarıdan müdahalelerin olduğu da görülmektedir. Zülkadriye Kazası naibine 1818 yılı Mart ayında gönderilen hükümde bu husus hatırlatılarak âyanlık iddiasıyla halka zarar verilmemesi istenmiştir: “*Ahali iki taraf olmayarak ittifak ile her kimi ihtiyar iderse ol kimesne âyan olacak ve âyanlık nasbı hususuna vezirler, mirmiran ve sair hâkimler müdahale etmeyip âyanlık için ferman, mektub ve buyruldu vermeyeceklerdir*” (BOA, Maraş, nr. 4, s. 33). Bazen de bir yerde birden fazla hanedan bulunabilmekte ve bu durum âyanlık için mücadelelerin yaşanmasına sebep olabilmekteydi. Adana hanedanlarından Menemenciler ile Hasan Paşazadeler ve Maraş hanedanlarından Bayezıdzadeler ile Zülkadırzadeler arasındaki mücadeleler bu hususa örnek teşkil etmektedir. Adana hanedanlarından Menemencizadelere mensup olan Menemencizade Habib Bey “*Adana mütesellimi ve vücûh ve ahalisi ve sairler*” tarafından Adana kazasına “bi'l-intihâb (seçimle)” âyan olarak atanmıştı. Ancak eski Adana âyanı olup Hasan Paşazadelere mensup olan Hacı Ali Bey, Habib Bey'in âyanlığını hazmedemeyerek 1828 senesinde Küçük Alioğlu

Mustafa Bey ile birlikte Tacirli ve Karalar Aşiretlerini etrafına toplayarak Adana'yı basmış ve Habib Bey'i "Adana ve Tarsus ve tevabi'i kazalarının ahalileri her vechle hoşnud" olmalarına rağmen Adana'dan zorla çıkarmıştı (Kurt, 2001: 117-118).

Bölge hanedanlarından valilik ve mütesellimlik yapanlar arasında Zülkadirzadelerden Ömer Paşa, Bayezıdzadelerden Kalender Paşa, Süleyman Paşa ve Yusuf Kenan Paşa gibi kişiler bulunmaktadır. 1726 çıkarılan bir fermanla Enderun kökenli valiler yerine sancak ve eyaletlerin en kudretli kişilerinin vali olarak atanması usulü benimsenmiştir (Akdağ, 1963: 51). Bölgelerinde sözü geçen bu kişilerden faydalanılarak eyaletlerde otoriteyi sağlamanın daha kolay olacağı düşünülmüş olmalıdır. Yukarıda bahsi geçen Bayezıdzade ve Zülkadirzadelere mensup hanedan üyelerinin vali olarak atanması da bu düşüncenin bir sonucudur. Ancak bu uygulama beklenen faydayı sağlamamış tam aksine hanedanlara mensup valiler buldukları yerlerde oldukça güçlenerek merkezi otoriteyi sarsacak duruma erişmişlerdi. Sultan II. Mahmud zamanında bu uygulamanın sakıncaları anlaşılmış ve hanedanlara mensup valiler buldukları bölgelerden uzaklaştırılma suretiyle tasfiye edilmeye çalışılmışlardı. Maraş'ta Bayezıdzadelerden olup valilik yapan Kalender Paşa'nın Maraş'tan sürgün edilmesi, Bozok'ta söz sahibi olan Cabbarzadelerden Süleyman Bey'in ölümünü müteakip oğlu Mehmed Celaleddin Paşa'ya Bozok sancağının tevcih edilmeyerek bölgeden uzaklaştırılması²⁰³ Sultan II. Mahmud'un bu politikasının sonucudur.

Yukarıda bahsedilen Hasan Paşazadeler ile Menemenciler arasındaki mücadeleye benzer bir mücadele Maraş hanedanlarından Bayezıdzadeler ile Zülkadirzadeler arasında yaşanmıştır. Bu iki hanedan arasında temeli 16. yüzyıla kadar uzanan bir düşmanlık bulunmaktaydı. Bu düşmanlık Maraş halkının da iki kısma ayrılmasına sebep olmuştur. İki hanedanın birbirleri ile mücadeleleri birçok arşiv belgesine yansımıştır. 1765 yılında Maraş Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya yazılan hükümde Maraş halkının iki kısma bölünmüş olduğu belirtilmiştir. Bir tarafta Bayezıdzade Numan Bey diğer tarafta Zülkadirzade Süleyman Bey ve amcasının oğlu Ömer Bey²⁰⁴ bulunmaktaydı. Zülkadir Süleyman Bey mütesellimin sarayını basıp yağmalamış, tımar erbabından bazı kimselerin mahsullerini zorla ellerinden almıştı(BOA, Maraş, nr. 2, s. 11, 28, 43). Bir başka örnek de Bayezıdzadelerin Zülkadirlilere saldırması ile ilgilidir. Maraş Valisi Abdi Paşa zamanında mütesellimlik yaptığı anlaşılan Zülkadirzade Ömer Bey Maraş valisi tarafından bir müddet sonra azledilmiş yerine Bayezıdzade Abdullah Bey atanmıştır. Abdi Paşa'nın Zülkadirzade Ömer Bey ile arasının bozulduğu anlaşılmaktadır. Abdi Paşa'nın Bayezıdzade Abdullah Bey'i Zülkadirzade Ömer Bey üzerine göndermesi de bunu göstermektedir. Abdullah Bey Zülkadirzadeler tarafını tutanları hanelerini yağmalamak suretiyle cezalandırmıştır. Abdi Paşa 2.000-3.000 civarında adamını da şehir merkezine göndermiş, Zülkadir neslinden olanlara saldırmak suretiyle çarşığı yağmalatmıştır. Zülkadirzade Ömer Bey ise bu olaylar karşısında firar etme yolunu tutmuştur (BOA, Maraş, nr. 2, s. 277).

²⁰³ Süleyman Bey'in 1813 Aralık ayında ölümü üzerine müderris olan oğlu Abdülfettah Efendi, Bozok'un kardeşi Celaleddin Paşa'ya verilmesini talep ettiyse de bu talebi kabul edilmemiş, kendisinin dahi Yozgat'ta kalması mahzurlu görülerek İstanbul'a gelmesi emredilmiştir. Bozok'un herşeyiyle Cabbarzadelerden kurtarılması için müstakil bir mutasarrıflık halinde bırakılması da uygun bulunmamıştır. Bozok muhasıllık halinde örgütlenecek Kayseri sancağı mutasarrıfı Maraşlı Ali Paşa bu göreve tayin edilmiştir (Duygu, 1953: 30).

²⁰⁴ 1778 tarihli bir belgede "Maraş sâkinlerinden olup öteden berü gasb-ı emval ve hetk-i ı'raz adet-i müstemirresi olan mütegalibe ve hayadideden Zülkadiroğlu Ömer Beğ dimekle meşhur kimesne" olarak nitelenmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 302).

1789 yılında Küçük Alioğlu'nun Maraş baskınında iki aile arasındaki mücadele etkili olmuştur. Bayezıdzade Abdullah Bey, damadı ve daha sonra Maraş valisi olan Kalender Bey ile birlikte Küçük Alioğlu ve aşiretlerle işbirliği yaparak Maraş Valisi Zülkadirzade Ömer Paşa'yı Maraş'tan çıkarmıştır. Bu baskında Maraş'ta bulunan çarşı ve pazarlar yağmalanmış, birçok kişi öldürülmüş ve halk şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Yani iki hanedan arasındaki mücadelenin zararını yine Maraş halkı görmüştür (BOA, HH, 266/15456; C.ZB, 2416).

Cevdet Paşa'ya göre Zülkadirzadeler ile Bayezıdzadeler arasındaki husumet o kadar ileri dereceye varmıştı ki bu iki hanedanlara mensup olanlar kahvehanelerini dahi ayırmışlardı. Bu durum sadece Maraş kazasına münhasır değildi. Maraş'a bağlı olan diğer yerlerde halk Bayezıdli ve Zülkadriyeli olarak iki kısma ayrılmıştı. Mesela Bulanık kazası biri Bayezıdli diğeri Zülkadriyeli olmak üzere iki nahiyeye bölünmüştü. Hacılar, Tiyek, Ekbaz nahiyelerinde de aynı durum söz konusuydu. Hacılar nahiyesi Bayezıdli, diğeri iki nahiyeye Zülkadriyeli idi. Zeytun gayrimüslimlerinin çorbacıları dahi Bayezıdli ve Zülkadriyeli olarak iki kısma bölünmüşlerdi (Cevdet Paşa, 1991: 122).

Maraş'ta söz sahibi oldukları belirtilen Emir Mahmudluzadeler ile Elbistan'da bulunan Karabekirzadeler belgelerde Zülkadirzadeler ve Bayezıdzadelerle birlikte hanedan olarak geçmektedir. Emir Mahmudluzadeler ile ilgili Maraş Mutasarrıfı Mehmed Münib dönemine ait bir meclis mazbatasında Maraş sancağının öteden beri Bayezıdli, Zülkadirli ve Emir Mahmudluzadelerin hâkimiyetlerinde olduğu belirtilmiştir. Bunlar Maraş'ta bulunan kazaların müdür ve memurlarının tayininde etkili olmakta sancak dâhilinde karışıklıklar çıkarmaktaydılar (BOA, A.MKT.UM, 246/82).

Yine Elbistan'da bulunan Hacı İsmailoğulları ve Yapalakoğullarını devlet nezdinde birer eşkıya zümresi olarak nitelenmek doğru iken aşiretlerin bakış açısıyla aynı nitelenmeyi yapmak doğru olmayacaktır. Bunlar aşiretlerin birlikte hareket ettiği ve saygı duyduğu ailelerdi. Bu nedenle bölge hanedanları arasında belirtilmeleri uygun görülmüştür. Emir Mahmudluzadeler ve Karabekirzadelerin aksine Hacı İsmailoğullarının tarihini 18. yüzyılın ikinci yarısında Hacı İsmail'den itibaren, Yapalakoğullarınınkini ise 19. yüzyılın başlarından itibaren takip etmek mümkün olmaktadır.

Cabbarzadelerin ya da yaygın ifade ile Çapanoğullarının da bölge hanedanlarından olmamalarına rağmen Maraş ve civar yerlerin tarihinde önemli bir yere sahip oldukları görülmektedirler²⁰⁵. Cabbarzadelerden Mehmed Celaleddin Paşa, Maraş

²⁰⁵ Çaparzadeler ve Çapanoğulları olarak da bilinen bu aile Mamalu Türkmenlerine mensup olup XVIII ve XIX. yüzyıllarda Bozok merkez olmak üzere Orta Anadolu'nun hâkimi durumunda idi. 18. yüzyılın başlarında öldüğü anlaşılan Ömer Ağa, Cabbarzadelerin bilinen en eski atalarından biridir. Ömer Ağa'nın oğlu Ahmed Ağa 1728 yılında Yeni-İl hassı voyvodalığı, bir müddet sonra Mamalu Türkmeni voyvodalığı görevlerini yapmış, başarılı hizmetlerinden sonra Bozok sancağı voyvodalığı görevine getirilmiştir. Oğlu Mustafa da Bozok sancağı mütesellimliği ve voyvodalığı, Tokat voyvodalığı ve Yeni-İl voyvodalığı gibi görevlerde bulunduktan sonra 1761 yılında mirmiranlık rütbesi ile Sivas valisi olmuştur. Halka baskı yapıp Maraş eyaletini isteyecek kadar ileri gitmesi üzerine 1765 yılında idam edilmiştir. Cabbarzadeler asıl güçlerini Ahmed Paşa'nın oğulları olan Mustafa ve Süleyman Beyler dönemlerinde kazanmış olup en ihtişamlı dönemlerini Süleyman Bey zamanında yaşamışlardır (Mert, 1993: VIII, 221). Sultan I. Abdülhamid'in zulümlerinden dolayı Cabbarzadeleri sevmediği ve haklarında oldukça ağır ifadeler kullandığı bilinmektedir. Bir defasında Surre Emîni olarak tayin etmek istediği Süleyman Bey hakkında "azlemü'l-ibadullah bir mel'un belki yolda canı cehenneme gider" şeklinde bir söz sarfetmiştir. Yine bir başka defasında "Çaparoğlu eben an ceddin ezlamü'l-lahi'l-ibâd bir dinsiz heriftir" demekten kendini alamamıştır (Uzunçarşılı, 1974: 229). III. Selim döneminde ise Cabbarzadeler devlet nezdinde saygı görmüşlerdir. Süleyman Bey, III. Selim'in Anadolu'da en güvendiği şahıs konumuna gelmiştir: "Sen benim sadık ve rıza-cû bendem olduğunu gerçi bilirim....sana olan teveccühü derunum birkaç kat ziyade

valiliği dönemlerinde Bayezıdzadeler ve onları destekleyen aşiretlerle mücadeleye girişmiş, uzun müddet devam eden Yapalakoğulları meselesini halletmiştir. Babası Süleyman Bey de Kozanoğlu Yusuf ile mücadeleye girişip mağlup olmuştur. Bu olaydan sonra Kozanoğulları bir hayli güç kazanmışlardı.

2.9.1. Zülkadirzadeler

1337 yılında Maraş ve Elbistan'da bulunan Bozok ve Ağaçeri Türkmenlerini etrafını toplayan Zeyneddin Karaca Bey tarafından kurulan ve yaklaşık iki asır süren bir beyliğin kurucusu olan bu hanedanın adı hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte Osmanlı arşiv belgelerinde genellikle Zülkadir (ذوالقدر) şeklinde yazıldığı görülmektedir²⁰⁶. Oğuzların Bozok koluna mensup olan Zülkadirzadelerin kurdukları

olub daavât-ı hayriyyeme mazhar oldun, hak teâlâ seni ve hanedanını dâim eyleyüb devletimden eksik etmesün". Süleyman Bey, Nizam-ı Cedid teşkilatının kurulmasına çok gayret sarfetmiş, devlete en fazla hizmette bulunan âyanlardan olmuştur (Uzunçarşılı, 1974: 227 ve 234). Kinneir, 16 Ekim 1813 tarihinde Cabbarzadelerin merkezi olan Yozgat'ı ziyaret ettiğinde ismini belirtmediği ancak Süleyman Bey olduğu anlaşılan "Çapanoğlunun" Anadolu'nun en güçlü âyanı olduğunu ifade etmiştir: "*Çapanoğlu merkezini ziyaret ettiğim zaman Küçük Asya'da en güçlü bey idi. Otoritesini kışkırtan ve kendisini ezmek için beyhude çaba gösteren Osmanlı padişahından her bakımdan bağımsızdı. Bir Türkmen ailenin soyundan gelmekteydi ve dedesi, babası ve ağabeyleri müteselsilen Tokat civarının idarecileri idi*" (Kinneir, 1818: 85). Kinneir'in kastettiği Osmanlı padişahı Sultan II. Mahmud olmalıdır. Zira Yozgat'ı ziyaret ettiği tarihte Sultan II. Mahmud tahtta bulunmaktaydı. Menemencizade Ahmed Bey hatıralarında Süleyman Bey'in ikinci padişah durumunda olup Anadolu'da birçok yerin kendisine itaat ettiğini belirtmiştir (Menemencioğlu Ahmed Bey, 1997: 18). Süleyman Bey zamanında Cabbarzadelerin nüfuzları Bozok dışında Çankırı, Amasya, Şarkikarahisar, Kayseri, Halep, Adana, Tarsus, Silifke, Aksaray Konya Ereğlisi, Niğde, Kırşehir ve Ankara'ya kadar uzanmıştır. Çorum, Maraş, Antep ve Rakka'da da nüfuzları hissedilmiştir (Mert, 1993: VIII, 222). Süleyman Bey'in Abdülfettah Bey, Mehmed Celeleddin, Hamza, Selim, Mahmud, Ahmed, Ömer ve Abbas adlarında oğulları bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 1974: 253). Sultan II. Mahmud Süleyman Bey'in ölümünden sonra oğlu Celeleddin Paşa'ya Bozok'ı tevcih etmemiş, Anadolu ve Suriye'de birçok eyaletin valisi olarak görevlendirilmek suretiyle Cabbarzadeleri Bozok'tan uzak tutmaya çalışmıştır. Uzunçarşılı'nın ifadesiyle Celeleddin Paşa Süleyman Bey'in en meşhur oğludur: "*Bulunduğu vilayetlerde mütegalibeyi temizlemek ve isyan çıkan memlekelerin valilerine yardım etmek suretiyle epey iş görmüş ise de savaşlarda muvaffak olamamıştır*". Diyarbekir, Halep, Erzurum, Karaman, Adana ve Maraş valiliklerinde bulunmuştur. 4 Şubat 1819'da Üzeyir, Payas ve Bilan sancakları ilhaken Adana valiliği kendisine tevcih edildiğinde yol kesen ve yağmacılıkla uğraşan aşiret ve ekrâdı cezalandırması emredilmiştir. 1820 yılının Şubat ayında Halep'e daha yakın olan Maraş eyaleti valiliğine getirilmiş, aynı senenin Temmuz ayında Rakka eyaleti de kendisine ihsan edilmiştir. Bu görevlerden alınmasını müteakip yeniden Maraş ve 1824 yılında Adana valisi olmuş yine bir müddet sonra vezirliği alınıp Tokat'ta ikamete memur edilmiştir. 1826 yılında vezirliği geri verilerek tekrar Maraş valiliği tevcih edilmiş, 1827 yılında da Maraşa ilaveten Kayseri sancağı da kendisine tevcih edilmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda görev alan Celeleddin Paşa Rumeli'nde Yenikale'nin düşmesinden sorumlu tutulmuş vezareti ve paşalığı alınarak Tekirdağ'a sürülmüştür. Maraş valiliği görevine de Giridizade Mehmed Ağa getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1974: 253-257; Mert, 1980: 67-70; 1993: VIII, 221-224). Maraş ile ilgili arşiv belgeleri incelendiğinde Mehmed Celeleddin Paşa'nın sert ve otoriter bir mizaca sahip olduğu ve bu tutumundan bazı kesimlerin rahatsızlık duyduğu görülmektedir. Hakkında asılsız şikâyetlerin yapılması da bu durumu göstermektedir. Maraş valiliği döneminde Antep halkı vergilerini ödedikleri halde Celeleddin Paşa'nın kendilerinden tekrar vergi almak istediğini İstanbul'a şikâyet etmişlerdi. Celeleddin Paşa'nın itirazı üzerine yapılan tahkikat sonucu bu şikâyetlerin asılsız olduğu, tam aksine Paşa'nın verilen bir görevi yerine getirmek için Rakka'da bulunduğu sırada Antep'e mütesellim olarak tayin ettiği silahdarına bıraktığı mallarının yağmalandığı ortaya çıkmıştı (Uzunçarşılı, 1974: 255-256). Maraş valilikleri dönemlerinde Bayezıdzadelerle ve onların destekçileri olan aşiretlerle mücadeleye girişmiş, Yapalakoğulları gibi eşkıya zümrelerini cezalandırmak suretiyle Maraş ve çevresinde düzeni ve otoriteyi yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Cabbarzadeler hakkında ayrıca bk. Duygu, 1953.

²⁰⁶ Bu hanedanın ismi hakkında bk. R. Yinanç, 1989: 6-7; Arifi Paşa, 1330: 359-361; Mordtmann ve M. H. Yinanç, 1988: III, 654).

beyliğin halkını oluşturan Afşar, Bayat ve Beydili gibi boylardan hangisine mensup oldukları ise bilinmemektedir (Yinanç, 1989: 8).

18. yüzyılın ikinci yarısında Zülkadirzadelerden Süleyman Bey, amcasının oğlu olup daha sonra Maraş beylerbeyi olan Ömer Bey ile Numan Bey ve Osman Bey hanedanın öne çıkan üyeleri idi. Aşiretlerin eşkıyalıklarının önlenmesinde ve iskân edilmelerinde bölgenin ileri gelenleri olmaları nedeniyle Bayezıdzadeler ve Elbistan'daki Karabekirzadeler gibi bu hanedan mensuplarına da birçok görev verilmiştir. 1764 yılında Reyhanlı Aşireti'nin Rakka'ya iskânı ferman olunduğunda Maraş Valisi Ahmed Paşa ile Malatya Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'dan, Halep Valisi Mehmed Paşa'ya yardım etmeleri istenmiştir. Aşiretin yaylaklarına giden yol ve derbentlerin kontrolü için bölgede bulunan âyanlar da görevlendirilmiştir. Bu göreve tayin edilenler arasında Zülkadirzadelerden Osman Bey bulunmaktadır. Görevi aşiretin yaylak yolu üzerinde bulunan Kanlı Bel adlı derbendi muhafaza etmekte. Osman Bey yanında sekbân olmasına rağmen 2.000'den fazla haneye sahip olan Reyhanlı Aşireti ile girdiği muharebede başarısız olmuş aşiretin yaylaklarına gitmelerini engelleyememiştir (BOA, C.DH, 885).

Kılıçlı Aşireti ile birlikte Reyhanlı Aşireti'nin içinde bulunan Mendollu Aşireti Maraş ve Halep taraflarında bulunan ahalinin hanelerini basıp, yolculara ve hacılara saldırdıklarından Halep valisi ile birlikte Maraş valisine bunların eşkıyalıklarının önlenmesi için 1775 tarihinde ferman gönderilmiştir. Bu fermanın anlaşılacağına göre 1770 yılında Maraş Valisi Vezir Mehmed Paşa'dan Kıbrıs Adası'na iskân olunmuş iken bir yolunu bularak firar eden ve Pazarcık dolaylarına gelerek eşkıyalık yapan Kılıçlı Aşireti'ni cezalandırması istendiğinde Bayezıdzade Mir Numan, Karabekirzade Mir İbrahim ile birlikte Zülkadirzadelerden Mir Seyyid Süleyman ve Mir Osman kendisinin maiyetine memur kılınmışlardı (BOA, C.ZB, 2866; 2848)

Maraş Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa'nın kethüdası olan Zülkadirzade Numan Bey'e 1774 senesinde kapıcıbaşılık payesi ihsan olunduğunda kendisinden "aşiret sahibi" olarak bahsedilmiş, memlekette asayiş sağlama ve vergi tahsil etmede kudret sahibi olduğu belirtilmiştir. Aynı sene Azaz ve Kilis sancakları Maraş eyaletine ilhak olunmuştur. Azaz ve Kilis sancaklarının ilhakında, Maraş'a yakın olmalarının yanı sıra Zülkadirzade Numan Bey'in bu sancakların tahsil edilmemiş vergileri ile birlikte her sene ödemeleri gereken vergileri tahsil etme taahhüdü de önemli rol oynamıştır (BOA, KK, nr. 2363, s. 40-41).

Zülkadirzade Ömer Bey, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaş halinde olmasından istifade ederek "zulm ve kahır alışkanlık haline getiren ve eşkıyalığı ile meşhur olan" Kılıçlı Aşireti eşkıyaları ile leventleri başına toplayarak halka zulm etmeye başlayınca Maraş'tan fakirlere yaptıkları yardımları ile tanınmış olan Veli Efendizade el-Hac Ahmed, Sümbülzade Hüseyin Efendi, fetva ehlinde Kırkzade Mehmed Efendi?, Hamza Efendizade Seyyid Abdullah Efendi tarafından Divan-ı Hümayuna şikâyet edilmiştir. Zülkadirzade Ömer Bey, Maraş Valisi Mustafa Paşa'nın mütesellimi olması sebebiyle valinin kethüdasıyla ittifak halinde hareket etmiştir. Maraş halkının hanelerini harap edip bir yıl içerisinde 2.500 civarında Müslüman ve zimminin perişan halde haneleriyle birlikte başka yerlere göç etmelerine sebep olmuştur. Eski Nakibüleşraf Veli Efendizade Seyyid Ahmed Efendi, kardeşi Seyyid Mehmed Ağa ve Abdülcelil Efendizade Halil Efendi'yi suçsuz yere zincirleyerek 40 gün kadar hapsedmiştir. 1777 yılında yaklaşık on yıl önce meydana gelen meselenin hâlâ halledilemediği anlaşılmaktadır (BOA, Maraş, s. 2, s. 263).

Zülkadirzade Ömer Bey'in daha önce sahiplendiği Kılıçlı Aşireti ile olan ilişkilerinin beylerbeyi olduktan sonra bozulduğu anlaşılmaktadır. Kendisinden önce

Maraş beylerbeyi olan Osman Paşa, Kılıçlı Aşireti'ni cezalandıramadığından gözden düşmüş hatta bu görev Halep Valisi ile Kilis ve Azaz Mutasarrıfı Mehmed Ali Paşa'ya havale edilmiştir (BOA, MD, nr. 181, s. 256). Zülkadirzade Ömer Paşa'ya da Kılıçlı Aşireti'ni cezalandırması için ferman gönderilmiştir. Ömer Paşa kapısı halkıyla Maraş'a sekiz saat mesafede bulunan Küçük Çayır denilen mahalde Kılıçlı Aşireti'nin üzerine saldırmış, aşiretin önde gelenlerinden 25 eşkıyayı yakalayıp idam etmiş ve kesilen başlarını da İstanbul'a göndermiştir. Ömer Paşa'ya bu gayretinden dolayı 1783 yılının Kasım ayında "tahsini havî" hüküm gönderilmiştir (BOA, MD, nr. 181, s. 296). Ömer Paşa'nın saldırısından kurtulmayı başaran aşiret eşkıyalarının bir kısmı has reayasından olan Tacirli Aşireti'nin, bir kısmı da Rışvan ve Barak Aşiretleri içlerine firar etmişlerdi. Ömer Paşa 25 Nisan 1783 tarihli mektubu ile bunların yeniden toplanıp eşkıyalık yapabilecekleri konusunda merkezi uyarmıştır. Ayrıca Tacirli Aşireti'nin kışlağı Çukurova'da olduğundan aşiretin cezalandırılması için Adana valisi ile Hasan Paşazade Hacı Ali Bey'e ve Kars Voyvodası Abdülkerimzade'ye ferman gönderilmesini talep etmiştir. Ömer Paşa'nın bu talebinin kabul edildiği görülmektedir. Aynı senenin Ekim ayında Adana Valisi Vezir Çerkes Hasan Paşa'ya, âyandan Hasan Paşazade Mir Hacı Ali Bey'e ve Kars Voyvodası Abdülkerimzade'ye bu hususta ferman gönderilmiştir (BOA, C.ZB, 4301). Bu esnada Zülkadirzade Ömer Paşa'nın Ruslarla savaşmak üzere Kars muhafızlığı ile görevlendirilmesi nedeniyle yerine Rışvanzade Ömer Paşa beylerbeyi olarak tayin edilmiştir (Gökhan ve Bal, 2013: 131).

Maraş kadısı ve halkı, Zülkadirzade Ömer Paşa'nın tüm bu gayreti ve ahaliye karşı olumlu yaklaşımları nedeniyle görevine devam etmesine yönelik ilâm ve mahzarlar göndermişlerdir. Bu ilâm ve mahzarlarında Maraş eyaletinin etraf ve civarının Reyhanlı, Tacirli, Afşar, Mendollu ve diğer aşiretlerin yaşadıkları ya da güzergâh olarak kullandıkları yerler olduğunu ve Zülkadirzade Ömer Paşa'nın bu aşiretleri zapt edebildiğini belirtmişlerdir (BOA, C.ZB, 4301).

1784 yılı Haziran ayında kendisine gönderilen hükümde beylerbeyi olarak zikredilmiştir ki muhtemelen bu tarihten kısa bir süre önce tekrar görevine iade edilmiştir. Zülkadirzade Ömer Paşa beylerbeyi olmadan önce 1776 yılında aşiretlerle işbirliği yaparak gasp ve katl olayına karışmış ve bu mesele beylerbeyliğine ikinci defa tayin edildiği 1784 senesinde hâlâ çözülememiştir. 1776 yılında katırcı taifesinden ve Kayseri tüccarlarından Maksud'un sahip olduğu ve ticaret malı ile dolu 24 adet adet katırı Karabet idaresinde iken Kayseri'ye altı saat mesafede bulunan Değirmenlik denilen yerde Afşar ve Reyhanlı Aşireti tarafından soyulmuş, katırcı taifesinden bir kişi de öldürülmüştür. Afşar Aşireti'nden Duran Bey ile Reyhanlı Aşireti'nden Mürseloğlu'nun 30 kadar adamlarıyla gerçekleştirdiği bu yağma olayından sonra eşkıyalar Maraş'a gitmişlerdi. Maksud katırları ile birlikte gasp edilen mallarını geri almak için Maraş'a giderek durumu Zülkadirzade Ömer'e anlatmış ancak kovulduğu gibi öldürülmekle tehdit edilince kaçmak suretiyle canını kurtarabilmiştir. Zımmi tüccar İstanbul'a giderek durumdan şikâyetçi olmuş, şikâyetinde Zülkadirzade Ömer'in aşiret beylerini sahiplendiğini ve gasp edilen mallarının kendisinde bulunduğunu belirtmiştir. 1784 yılının Haziran ayında Ömer Paşa'ya katırları iade etmesi için hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 32).

1784 yılında Rışvan Aşireti'nin bulunduğu yerlerde aşirete mensup eşkıyalar tarafından bir İzmir kervanı soyulmuştur. Devlet, aşiretin gasp ettiği mal ve paranın bedeli olarak 1.500 kese akçeyi vermeleri ve 1784 senesi vergilerini malikâne mutasarrıfına teslim etmeleri şartlarıyla af taleplerini kabul etmiştir. Kervanı soyanlar arasında bulunan Rışvan Aşireti'nden Mendollu Cemaati'ne bağlı olan Molla Yakupoğlu Kabilesi Reyhanlı Aşireti'nin içinde bulunmaktaydı. Zülkadirzade Ömer

Paşa'ya 1784 yılının Ağustos ayında gönderilen hükümden anlaşıldığına göre Reyhanlı Aşireti Boy beyi Osman ve Ömer, Molla Yakupoğlu Kabilesi eşkıyalarını korumaktaydılar. Bunlar Reyhanlı Aşireti ile karışık halde aşiretin Amik Ovası'nda bulunan kışlaklarına gitmişlerdi. Kabilenin hissesine düşen 50.000 kuruşluk meblağın tahsili için ferman gönderilmesini müteakip kabile üyeleri Afşar ve Rişvan Aşireti içlerinde doğru firar etmişlerdir (Söylemez, 2007a: 97-98; BOA, MD, nr. 183, s. 100). Ömer Paşa, paranın 10.000 kuruşluk kısmını tahsil edip kapıcıbaşıya teslim etmiş, geriye kalan 40.000 kuruşu ise tahsil etmediği gibi bir miktarının affedilmesini talep etmiştir. Ancak bu durum "afv ve tenzîl kabul eder hallerden" olmadığından Ömer Paşa'nın isteği kabul edilmemiştir (BOA, MD, nr. 183, s. 141). Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa'ya gönderilen hükümden bu durumun sebebi anlaşılmaktadır. Zira Rişvanzade Ömer Paşa'nın da benzer talepte bulunduğu görülmektedir. Ancak "afv olunmak lazım gelür ise saire sirâyet ile maslahatın gecikmesi aşikâr" olduğundan her iki paşanın talepleri kabul edilmemiştir (BOA, MD, nr. 183, s. 141). 1785 yılında para hâlâ tahsil edilemediğinden Ömer Paşa'ya bu hususta birçok hüküm gönderilmiştir. Kendisinden Molla Yakupoğlu Kabilesi'nin hissesine düşen meblağ ile birlikte 1784 yılı vergilerini tahsil etmesi istenirken kabile üyelerinin buna karşı çıkması durumunda cezalandırılacaklarını boy beylerine ve söz sahiplerine söylemesi emredilmiştir. Ömer Paşa'nın belirtilen parayı tahsil de ağır davranması daha önce parayı tahsil edeceğini taahhüt edip şimdi "alırsam veririm" şeklinde oyalayıcı cevaplar vermesi nedeniyle uyarıldığı görülmektedir (BOA, MD, nr. 184, s. 143). Molla Yakupoğlu Kabilesi mensuplarının firar ettikleri Afşar Aşireti Bozok Mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Bey'in, Rişvan Aşireti ise Rişvanzade Ömer Paşa'nın idaresinde olan topraklarda bulunduğu Ömer Paşa aşiretler kimin malikânesinde ise meblağın onun tarafından tahsilinin mezkûr yerlerde bulunan ahalinin zarar görmemesi açısından uygun düşeceğini belirtmiştir. Kabileden Reyhanlı Aşireti içinde sadece 27 hane kalmıştı. Bunların ellerinde bulunan 2.000 kuruşluk bakır, deve ve koyunlarına el koyulup Elbistan ahalisine bahaları ile tevzi edilmiştir. Böylece tahsil edilen miktar daha önceki 10.000 kuruşla birlikte 12.000 kuruş olmuştur. Ancak paranın büyük kısmı aradan iki sene geçmesine rağmen hâlâ tahsil edilemediğinden 1786 yılında Zülkadirzade Ömer Paşa, Rişvanzade Ömer Paşa ve Cabbarzade Süleyman Bey'den birbirleriyle birlikte hareket ederek parayı tahsil etmeleri istenirken aksi takdirde meblağın kendilerinden tazmin edileceği ifade edilmiştir (BOA, MD, nr. 184, s. 70).

Zülkadirzade Ömer Paşa'nın Rişvanzade Ömer Paşa ile arasında husumet bulunmakta ve bu durum bölgede eşkıyalığın artmasına sebep olmaktadır (BOA, C.DH, 9120). Reyhanlı Aşireti Boy beyi Mürseloğlu Osman zamanında aşiretin devlete olan vergi borcu bulunmaktaydı. Mürseloğlu Osman bu vergileri ödememekle birlikte diğer aşiret eşkıyalarına da yardım etmekteydi. Rişvan Aşireti'nden kervan soyan aşiret üyelerini korumuş, Elbistan'da eşkıyalık yapmakta olan Hacı İsmailoğlu Mehmed'i desteklemiştir. Hacı İsmailoğlu Mehmed, Mürseloğlu Osman'la akrabalığına güvenerek etrafa bir hayli zarar vermiştir (BOA, C.DH, 16840).

Zülkadirzade Ömer Paşa'nın aşiretlerin eşkıyalık yapmasına izin verdiğine dair bir diğer olayı kendisine gönderilen 1789 tarihli hükümden tespit etmek mümkündür. Bu hükümden Ömer Paşa'ya kendisinin iznine dayanarak Reyhanlı Aşireti Boy beyi Osman ve Tollu Kethüdaoğlu Oymakları'nın eşkıyalık yaptığı belirtilmiştir. Reyhanlı Aşireti Boy beyi Mürseloğlu Osman Maraş'a dört saat mesafede bulunan Bertiz'de ikamet etmekte ve başına topladığı neferlerle eşkıyalık yapmakta idi. Tollu Kethüdaoğlu Oymakları'na mensup bazı oymaklar da kışlaklarına dönüşlerinde Maraş etrafında çadır kurmakta ve etrafa zarar vermekteydiler. Maraş ahalsinin çeltik, pamuk, arpa ve darı

gibi ekinlerini itlaf edip, yol kesme, katl ve gasp gibi suçları işlemekten geri kalmamışlardı. İtlaf ettikleri mahsul 300.000 kuruş gibi büyük bir meblağa ulaşmakta idi. 1.000'den fazla sığır, 3.000'den fazla koyunu gasp edip 70-80 kişiyi katl etmişlerdi. Maraş etrafında bulunan birçok köyü harap etmişlerdi. Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'ya bu eşkıyaları yakalaması için 1789 yılının Nisan ayında ferman gönderilirken, Reyhanlı Aşireti eşkıyalarını cezalandırması, daha önce kendinden talep edilen 1.500 nefer askeri bir an önce göndermesi, ahalinin rahatını sağlaması hususuna önem vermesi tenbih edilmiş, mirimiranlığının devam etmesinde ve Maraş'ın yeniden kendisine tevcih edilmesinde bu hususların etkili olacağı hatırlatılmıştır (BOA, MD, nr. 190, s. 29).

Darende sakinlerinden Ebubekir adında biri Zülkadirzade Ömer Paşa'nın vefatından sonra oğlu Seyyid Ahmed Turan Bey'in Maraş'a vali olarak atanmasını arzuhal yazmak suretiyle talep etmiştir. Ebubekir, Maraş hanedanlarından Zülkadirzade Ömer Paşa'nın büyük oğlu olan Ahmed Turan Bey'e valilik görevinin verilmesinin gerekçesi olarak Maraş'ın aşiret, kabile ve eşkıyaların yoğun olarak yaşadığı bir yer olmasını ve bunların Darende ile birlikte Maraş'ta halka zarar vermelerinin önüne geçilememesini göstermiştir. Hâlbuki Ahmed Turan Bey gibi "iktidar sahibi bir hâkim" vali olarak atanırsa halkın perişan ve perâkende olmasının önüne geçilebilirdi (BOA, C.DH, 735).

1827 yılında Zülkadirzadelerden İbrahim Bey adında birine daha tesadüf olunmaktadır. Zülkadirzade İbrahim Bey, Dağlı nahiyesinde sakin olup burada bulunan yol kesici asi eşkıyanın reisi durumundaydı. Elbistan ve çevresinde eşkıyalık yapmakta olan Yapalakoğulları 1827 yılında Maraş Valisi Mehmed Celaleddin Paşa tarafından cezalandırılmıştır. Celaleddin Paşa, 24 Nisan 1827 tarihli kamesinde belirttiği üzere Yapalakoğulları ile birlikte diğer eşkıyaların 51 adet kesik başını İstanbul'a göndermiştir. İdam edilenler arasında Zülkadirzadelerden İbrahim Bey de bulunmaktadır. Zülkadirli İbrahim Bey'in Elbistan'da bulunan akrabaları ile kendisine bağlı olanların da Celaleddin Paşa tarafından cezalandırıldığı görülmektedir (BOA, HH, 445/22270).

1848 yılında Maraş Valisi Mustafa Tosun Paşa'nın Zülkadirzadelerden Hacı Halil Bey'in Maraş'tan uzaklaştırılmasına çabaladığı görülmektedir. Mustafa Tosun Paşa'ya göre Maraş'ın ileri gelenlerinden olup aynı zamanda eyalet meclisi azalarından Zülkadirli İbrahim Bey'in oğlu Hacı Halil Bey ile Kurşuncuoğlu Müftü Hasan Efendi Maraş'ta bulunan aşiretleri kışkırtarak eyalette huzursuzluğa sebep olmaktaydılar. Bu şahısların Divriği kazasına sürgün edilmeleri halinde eyalette tekrar düzeni ve huzuru sağlamak mümkün olacaktı. Durum hakkında fikri sorulan Maraş'ın eski valisi Yusuf Paşa ise bu görüşte değildi:

Maraş'ın ileri gelenleri bunlarla beraber birkaç hanedandan ibaret olup eyalet dâhilinde bulunan aşiretler eskiden beri birer cihetle bunlara bağlıdır. Bu hanedanların birbirlerine eskiden beri husumetleri olduğundan eyaletin önde gelenleri tarafından biri diğerine tercih edilirse diğer taraf bu şekilde uygunsuzluğa cesaret edebilmekteydi. Mezkûr Halil Bey mahallince muteber aşiret ve saire nezdinde diğerlerinden ziyade sözü geçen, kalbi temiz, tokça sözlü bir adamdır. Evvelinde ve sonrasında Maraş'taki memuriyetim boyunca merkûmların aşiretlere bu tür fenalıklarına şahid olmadım...(30 Mart 1848) (BOA, İ.MVL, 122/3110: 46 ve 57).

Tosun Paşa'ya bu fikri veren Maraş Naibi Eğinli Abdurrahman Zeki Efendi olup naibin Zülkadirli Hacı Halil Bey ve Hasan Efendi ile arasında husumet bulunması

nedeniyle Maraş valisine böyle telkinlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Meclis-i Vâlâ'da Tosun Paşa'nın diğer talepleri ile birlikte bu mesele de görüşülmüş ve hem Halil Bey'in hem de Hasan Efendi'nin sürgün edilmesinin "tesis edilmeye çalışılan adalet usulüne uygun olmadığına" karar verilmiştir (BOA, İ.MVL, 122/3110: 57).

Zülkadirzadelerden Süleyman Bey ve Bayezıdzadelerden Kerim Bey 1855 yılında Maraş Meclisi azaları olmalarına rağmen civarda bulunan aşiret ve kabilelerle birlikte Maraş ahalisini kışkırtarak Maraş'ın düzenini bozdukları gerekçesiyle liva meclisi tarafından şikâyet edilmişlerdir (BOA, A.MKT.MVL, 70/51). Zülkadirzade Süleyman Bey aşiretlerle yakın ilişkileri olan biriydi. Zira 1850 yılından beri Maraş eyaletinde bulunan Sinamillü, Kılıçlı, Atmalı ve Çakallı Aşiretleri'nin ağnam vergisini 10.000 kuruş bedelle iltizam etmekteydi (BOA, İ.DH, 217/12742). Ancak haklarındaki şikâyet sadece aşiret ve kabilelerle işbirliği yapmalarına dair değildi. Bunlar vergi toplanmasını engellemekte ve müttefikleri Müftü Hacı Ömer Efendi ile birlikte bazı kimseleri de tahrik etmekteydiler. Ayrıca zimmetlerinde hayli meblağ para bulunmaktaydı. Adana defterdarının konu ile ilgili yazısı ile birlikte gönderilen meclis mazbatasında Süleyman Bey ile Kerim Bey'in meclis azalığına yakışmayan tutumları nedeniyle bu görevlerinden azledilmeleri, zimmetlerinde kalan paraların tahsil edilmesi ve deniz aşırı bir yere sürgün edilmeleri halinde bu sorunların çözüleceği belirtilmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 70/51).

2.9.2. Bayezıdzadeler

Maraş'ın kadim hanedanlarından olan Bayezıdzadelerin Maraş'taki varlığı 16. yüzyıla kadar inmektedir. Yavuz Sultan Selim, İran seferi dönüşü Bayezıd Kasabası hanedanından bazı kimselere hem İran seferinde hem de savaşı müteakip Zülkadiroğulları ile yapılan savaşta gösterdikleri yararlılık nedeniyle ihsanlarda bulunmuştur. Bunlardan Bayezıd beylerinin önde gelenlerinden İskender Bey'e çavuşbaşılık unvanı ile birlikte Maraş'ta arpalık olarak birçok arazi vermiştir. Atalay'a göre Maraş'ta bulunan Bayezıdzadelerin atası olan İskender Bey'e Yavuz Sultan Selim'in bu ihsanlarda bulunmasındaki asıl amaç Zülkadirlilere rakip olacak bir güç oluşturmaktı (Atalay, 2008: 89).

H. 1101 (M.1689/1690) tarihli olup aşiretlerden asker talebi için düzenlenen defterde Maraş eyaletinde bulunan Türkmen taifesinin boy beyleri, kethüdaları ve iş erleri zikredilirken Bayezıdzadelerden Kalender Ağa'nın ismine rastlanmaktadır. Bu durum 17. yüzyılın sonlarına doğru Bayezıdzadelerin başında Kalender Ağa'nın bulunduğunu göstermektedir (BOA, D.BŞM, nr. 633, s. 6; Ahmed Refik, 1989: 88).

18. yüzyılın ortalarında Kars-ı Zülkadriye kazasına bağlı Andırın nahiyesinde yaşamakta olan Bayezıdzadelerden Numan Bey ve oğlu Abdullah Bey'in hanedanın önde gelen mensuplarından oldukları görülmektedir. 1765 yılında Numan Bey ve oğlu Abdullah Bey eşkıyalık yapmaktaydılar (BOA, Maraş, nr. 2, s. 18). Âyan olarak nitelenen Numan Bey²⁰⁷ oğlu Abdullah ile birlikte Mahmud, Yahyaoğlu Mustafa ve Hacı Ali adındaki adamları ile Andırın çevresindeki köy ve nahiyeleri haraca bağlamıştır. Döşek nahiyesi ahalilerinden "cerîme" namıyla para alıp evlerini bastığından halk perişan olmuş, durumu Divan-ı Hümayuna şikâyet etmişlerdir. Döşek halkı Numan Bey'in oğlu Abdullah Bey'in maiyetine 500 piyade ve süvari vererek gasp ve katl gibi suçları işlemeye devam ettiğiinden ve "zulmünün nihayeti olmadığından" yakınmıştır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 29). Bayındır, Geben ve Göksun nahiyelerinde

²⁰⁷ "Andırın nahiyesi sâkinlerinden âyandan öteden berü şekavet ile meşhur Bayezıdoğlu Numan nâm şâkî..." (BOA, Maraş, nr. 2, s. 41).

bulunan tımar ve zeamet köylerini basıp ahalinin mahsul ve vergilerini zorla toplamaktaydı. Daha önce de bu suçları işlediğinden Kıbrıs Adası'na sürgün edilmesi yönünde ferman gönderilmiş ancak bundan vazgeçilmiştir. 1765 yılında bu hususta Maraş valisine tekrar bir hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 41). 28 Ekim 1767 tarihinde Van muhafızı iken Maraş'a vali olarak atanan Hasan Paşa'nın mütesellimi olarak tayin edilirken "zabt u rabta kadir ve cümlenin muhtarı olduğu" belirtilmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 133).

18. yüzyılın ikinci yarısında İfraz-ı Zülkadriye mukataasından Çiçekli, Karamanlı, Karaman Hacılu, Gürcile (Gühercile), Kabakçı, Kömür Ceridi, Avcılı, Basanlı, Abdallar, Çakallı Dokuzu, Kanlı Kavak ve sair cemaatler Andırın'da bulunan Bayezıdzade Numan Bey'in yanında sakinlerdi. Numan Bey 10 yıl kadar bu cemaatlerin vergilerini tahsil edip parayı kendi zimmetine geçirmiş, bu para kendisinden talep olduğunda da birer bahane ile tahsil ettiği meblağı ödememiştir. Cemaat reayalarından 15 kişiyi haksız şekilde öldürmüş, 15.000 kuruştan fazla miktarda mallarını da gasp etmişti. İfraz-ı Zülkadriye hassını malikâne olarak uhdesinde bulunduran Mirahur-ı evvel Mir el-Hac Halil'in şikâyeti üzerine, Adana ve Maraş eyaletlerine mutasarrıf olan vezire ve Adana kadısına hitaben gönderilen fermanda Bayezıdoğlu Numan Bey'in yakalanarak yargılanması ve zimmetine geçirdiği "mal-ı mirinin" tahsili buyrulmuştur (BOA, Maraş, nr. 2, s. 96).

Abdi Paşa'nın Maraş valiliği zamanında İran'la yapılan savaşlardan dolayı "mekkârî (mehârî)" denilen kiralık yük develerine ihtiyac duyulunca diğer yerlerden olduğu gibi Maraş'tan da yük develeri talep edilmişti. Ancak Osmanlı Devleti 16. yüzyılın sonlarından itibaren yük develerini doğrudan temin etmek yerine hem ahaliye kolaylık olması hem de seferlerde kullanılacak malzemenin taşıma masraflarını sağlama düşüncesiyle deve ihracından vazgeçerek bunun karşılığında "bedel-i mekkâre" denilen bir vergi almaya başlamıştır (İşbilir, 2003: XXVIII, 555). İskenderun iskelesine ve Diyarbakır taraflarına gönderilmek üzere Maraş ve Elbistan kazalarına isabet eden toplam yetmiş mekkârî devenin bedelini tahsil etme görevi Abdi Paşa'nın mütesellimi olan Bayezıdzade Abdullah Bey'e verilmişti. Her bir deve için 90 guruş bedel ile 6.300 kuruş ve 200 kuruş mübaşirlik hizmeti ile birlikte toplamda 6.500 kuruş tahsil edilmesi gerekmekteydi. Abdullah Bey bu meblağın 5.200 kuruşunu tahsil etmiş bunun 250 kuruşunu Zülkadriyade Osman Bey'e verip geri kalan miktarını da zimmetine geçirmişti. 1778 tarihinde Maraş Mutasarrıfı İbrahim Paşa, bir kaimesinde mütesellim Abdullah Bey'in "parayı yediğini" belirtmiştir (BOA, C.AS, 42436).

Abdullah Bey yukarıda bahsi geçen ve bir ara Halep valiliği görevinde de bulunmuş olan Abdi Paşa'nın maiyetinde Reyhanlı Aşireti'nin Rakka'daki iskânına görevlendirilmiş ancak bu görevi yerine getirmemiştir. Bu dönemde Reyhanlı Aşireti eşkıyalık yapmakta ve yerleşik halka zarar vermekte olduğundan haklarında birçok defa iskân olunmaları için bölgede bulunan valilerle birlikte âyanlara da ferman gönderilmiştir. Abdullah Bey, Reyhanlı Aşireti'nin iskânına yardım etmek yerine civarda bulunan mukataa ve köylerin vergilerini toplamayı ve bunları zimmetine geçirmeyi tercih etmiştir. Çavuşbaşı Mir Çerkes Mehmed'in malikâne olarak uhdesinde bulunan "çeltük-i enhar-ı Kars ve tevâbi' mukataasının" 1778 ve 1779 yıllarına ait vergilerini toplayarak mukataa sahibine teslim etmediği gibi bu parayı kendisinden talep eden Mir Çerkes Mehmed'in çukadarını hapsedmiştir. Paranın tahsili için bir mübaşir tayin edilerek Maraş beylerbeyine hitaben 1784 tarihinde ferman gönderilmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 22-23).

Bayezıdzade Abdullah Bey'in bölgede bulunan nüfuzunu kullanarak vergi tahsil etmesi ve tahsil ettiği meblağı zimmetine geçirmesi ile ilgili diğer bir olayın 1786

yılında yaşandığı görülmektedir. Maraş doğancıbaşılığı kalemine bağlı Kars, Karaca Arblu, Sof Ceridi ve Andırın'da sakin olan hassa çakır yuvacıları ve atmaca görücüleri 1785 ve 1786 senelerinde İstanbul'a çakır ve atmaca göndermemişlerdi. Bunların çakır ve atmaca göndermedikleri için mürde-baha ve raiyyet resimleri ödemeleri gerekmektedir. Vergilerin tahsiline hassa doğancıbaşılarından Osman tayin edilmiş ve bu hususta Karaca Arblu, Sof Ceridi ve Andırın kadılarına 1786 tarihinde bir ferman gönderilmiş ise de mezkûr doğancıbaşı bu vergileri tahsil edememiştir. Zira Bayezıdzade Abdullah Bey, 1783 senesinden 1786 senesi dâhil olmak üzere dört yıllık vergileri ahaliye zulm ederek zorla toplamış ve tahsil ettiği vergileri İstanbul'a göndermemiştir. Hassa Çakırcıbaşısı Mehmed Emin bir arzuhal ile durumdan şikâyetçi olarak Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'ya bu hususta ferman gönderilmesini talep etmiş, Ömer Paşa'nın 1785 ve 1786 senelerine mahsuben Abdullah Bey'den zikr edilen vergilerin bedelini tahsil etmesi uygun görülmüştü (BOA, C.SR, 6019).

Küçük Alioğlu Halil Bey'in 1789 yılındaki Maraş baskınında müttetikleri arasında Bayezıdzade Abdullah Bey ile birlikte damadı Kalender Bey, Tacirli, Cerid ve Karalar Aşiretleri bulunmaktaydı. Bu baskın güzergâhını değiştiren hac kervanını yağmalamaktan çok Bayezıdzadeler ve Zülkadirliiler arasında yıllardır süren mücadelenin bir neticesi idi. Bu dönemde Maraş valisi olan Zülkadirzade Ömer Paşa ile Bayezıdzade Abdullah Bey arasında iktidar mücadelesi bulunmaktaydı (Terzi, 2010: 54-55).

Bayezıdzadelerin bölgede bulunan aşiretler üzerinde söz sahibi olmalarında coğrafi faktörlerin yanı sıra aşiretler ve bölge derebeyleri ile olan ortak çıkarları da etkili olmuştur. Geçimlerini çoğunlukla yerleşik halkın mallarını yağmalayarak, tüccar ve kervanları soyarak sağlayan aşiret eşkıyalarının ve derebey hanedanların reisleri genelde kendilerini desteklemiştir. Bayezıdzadelerin bu desteği sağlamalarında kendilerinin de benzer hareketlerde bulunmalarının etkisi bulunmaktadır.

Bayezıdzadelerin "ebâ-en-cedd" sakin oldukları Yenice kale, Andırın ve Camustil nahiyeleri engebeli ve dağlık araziden oluşmakta, geçilmesi zor geçitlere sahip bulunmaktaydı. Bu coğrafi özelliğinden dolayı bu yerler ekrâd ve aşiret eşkıyaları ile hırsızların yoğun olarak bulunduğu bölgelerden biri olmuştur. Tacirli, Cerid, Afşar, Bozdoğan ve Kılıçlı Aşiretleri'ne mensup eşkıyaların gizlendikleri ya da Maraş tarafına geçtikleri bu mahallerde Bayezıdzadelerin sözü geçmekte idi. Bayezıdzade Abdullah Bey'in damadı olup daha sonra Maraş valiliği görevi yapacak olan Kalender Paşa, 1799 yılının Kasım ayında, Camustil ile Andırın ve Yenice kale nahiyelerinin zulmden harap olduğunu, halkın perişan olup başka yerlere göç edeceğinden yakınmıştır (Yinanç ve Elibüyük, 1988: II, 820). Aynı yıl hazariye malını²⁰⁸ ve sair vergileri Maraş valilerine tamamen tahsil edip teslim edeceğini taahhüt ederek Yenice kale, Camustil ve Andırın nahiyelerine boy beyi olarak atanmak istemiş ve bu isteği, kendi işiyle meşgul olup, ırz ve edebiyetle oturması, fukara ve raiyyeti zulümden koruması şartları ile kabul edilirken kendisinden özellikle o havalide dolaşan Cerid, Afşar, Kılıçlı gibi aşiret eşkıyalarının ve diğer hırsızların Maraş tarafına geçmesine izin vermemesi istenmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 151m). Kalender Paşa'nın bu görevinden sonra 1802 yılında Maraş valiliği görevine getirildiği görülmektedir (Terzi, 2010: 91).

1810 yılında Kalender Paşa'nın halka zulm etmesi nedeniyle bir arzuhal ile azli talep edilmiştir. Büyük bir olasılıkla arzuhal yazan Zülkadirzadelerden biriydi. Zira arzuhalde Kalender Paşa'nın azledilip yerine Zülkadirzade İbrahim Bey'in mütesellim olarak atanması istenmiştir. Bu durum iki aile arasında bu defa eyalet idaresini ele

²⁰⁸ Maraş valileri için tertip olunan hazariye 13.500 kuruş olup iki taksit olarak ödenmekteydi (Yinanç ve Elibüyük, 1988: II, 821).

geçirmeye yönelik bir teşebbüs olmalıdır. Kalender Paşa'nın Maraş eyaleti ile etrafında bulunan aşiret ve kabilelerin çoğu ile akrabalığı bulunmaktaydı. Eğer Kalender Paşa azledilirse etrafta bulunan bu aşiret ve kabileler asayiş ve huzuru bozacak hareketlerde bulunacaklardı. Bu düşüncelerle Kalender Paşa'nın azline karşı çıkılmıştır ki bu durum Kalender Paşa'nın bu göreve atanmasında bölgede söz sahibi olması ve aşiretlerle yakın ilişkilerinin bulunduğu hususunu da teyit etmektedir (BOA, HH, 962/41208).

Kalender Paşa'nın diğer aşiretler gibi Reyhanlı Aşireti ile de yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Bunda Reyhanlı Aşireti Boy beyi Mürseloğlu Haydar Bey'in kayınpederi olmasının etkisi vardı²⁰⁹. 1802 yılında Kalender Paşa'ya Elbistan kazasında sakin Yapalakoğullarının halka yaptıkları zulmü önlemesi için gönderilen hükümda Reyhanlı Boy beyi Haydar'a da Kalender Paşa'nın maiyetinde birlikte hareket etmesi emredilmiştir (BOA, MD, nr. 213, s. 47). 1802 yılının Haziran ayında aynı şekilde Gâvur Dağı'nda sakin ve eşkıyalık yapmakta olan Fettahoğlu Ağca ve kardeşleri Fettah ve İbiş'in cezalandırılmasında da Haydar Bey Kalender Paşa'ya yardım etmekle görevlendirilmiştir²¹⁰.

Mürseloğlu Haydar Bey Antakya, Kürd Dağı ve Gâvur Dağı'nda bulunan eşkıyalarla birlikte hareket etmiştir. Hakkında idam kararı verilen Bilanlı Abdullah Bey'e, Çobanoğullarından Kara Beyoğlu Mustafa Bey, Amooğlu Battal'ın amcası Kasım ve Mürseloğlu Haydar'ın dayısı 2.000 kadar dağlı, Kürt ve Reyhanlı Aşireti eşkıyaları ile yardım etmişlerdi. Halep Valisi Mehmed Celaleddin Paşa Kasım'ı ve 13 nefer eşkıyayı yakalayıp idam ettiyse de Kara Beyoğlu Mustafa Bey ve Mürseloğlu Haydar'ın dayısı, Kalender Paşa'nın yanına kaçarak kurtulmuşlardı. Haydar Bey bu olaylar üzerine aşiretiyle kışlaklarından firar ederek Amooğlu Ömer ile birlikte dayısı gibi Kalender Paşa'ya iltica etmiştir. Halep Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'nın Kalender Paşa'nın bunları korumasına oldukça öfkelenmiş olduğu Sultan II. Mahmud'a yazdığı şu satırlardan anlaşılmalıdır:

“Amooğlu Ömer tüm eşyalarını alarak Mürseloğlu ile beraber yanına varmışlar. Bunları dahi pervâsızca himaye etmiş ve Kara Beyoğlu ile Kürdistan'ın meşhurlarından olup firar edenlerin cümlesini sahiplenmiştir. *Devlet-i Âliyye'nin bir hizmetkârı olan paşanın bu yaptıklarını hangi nedenlerden ötürü yaptığını bilemiyorum. Akrabalık ve aşiret gayretiyle yaptıkları Devlet-i Âliyye bendeliğine yakışacak şey değildir*” (BOA, HH, 497/24408-A).

Mürseloğlu Haydar Bey, Amik Ovası'nda bulunan köy ve mezraları zorla zapt etmekte, malikâne ve mukataa sahiplerinin paralarını toplamalarına izin vermemekte, gelip geçen yolcuların yollarını keserek mallarını gasp etmekte idi. Mehmed Celaleddin Paşa bu sebepleri sıraladıktan sonra bölgede asayiş ve nizâmın sağlanması için Mürseloğlu Haydar Bey'in idamının gerektiğini ve bu işin Kalender Paşa'nın güvenilecek biri olmadığından Sivas ve Kayseri valilerine havale edilmesi gerektiği yönündeki kanaatini Sultan II. Mahmud'a bildirdi (BOA, HH, 497/24408-A). Mürseloğlu Haydar'ın idamı yönünde emir verilmesinde Mehmed Celaleddin Paşa'nın bu görüşlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Zira Mehmed Celaleddin Paşa ve halefi Hurşid Ahmed Paşa Kalender Paşa'nın eşkıyaları sahiplendiği ve koruduğu yönünde

²⁰⁹ Ş. Mursaloğlu, Haydar Bey'in Kalender Paşa'nın kızı Fatma Hanım ile evlendiğini, Fatma Hanım dışında Löklü ve Kodallı Cemaatleri'nden de eşlerinin bulunduğunu belirtir. Bu konu hakkında bk. Mursaloğlu, 1984: 73-74.

²¹⁰ Bu belgede Haydar Bey'in adı “Reyhanlı aşireti boy beğisi Haydar Ahmed” olarak geçmektedir. Bk. BOA, MD, nr. 213, s. 48.

Bâb-ı Âli'ye sürekli haber göndermekteydi²¹¹. Buna rağmen Sultan II. Mahmud, Mehmed Celaledin Paşa'nın Kalender Paşa'ya düşmanlığı bulunduğundan bu şekilde davrandığını hatt-ı hümayununda ifade ederek Mürseloğlu Haydar'ın idamını kayınpederi olan Kalender Paşa'ya havale etmiştir²¹². Ancak Haydar Bey bir türlü yakalanıp idam edilmeyince Mehmed Celaledin Paşa bunun sebebinin Kalender Paşa'nın Mürseloğlu Haydar Bey'i yakalamada rehabet göstermesine bağlamıştır²¹³. Kalender Paşa ise Haydar Bey'i yakalama hususunda "ikdâmda kusuru olmadığını" belirtmiştir²¹⁴. Haydar Bey bu esnada Gavur Dağı ve Kürd Dağı'ndan firar eden eşkıyayı başına toplayarak Maraş'a iki buçuk saat saat mesafede bulunan Ceyhan Köprüsü'nden geçerek Maraş Eyaleti'nde bulunan Pazarcık Ovası'nda 15 gün kadar ikamet etmiştir. Buradan 1.000 kadar eşkıya ile Amik Ovası, Antakya ve Bilan taraflarına gitmiştir. Amik Ovası'na beş saat mesafede bulunan Dumdum Ovası'na varduktan sonra burada Gâvur Dağı ve Kürd Dağı beylerini toplayarak kendilerini kışkırtmaya başlamıştır. Civarda bulunan köyler bunlardan korkarak köylerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Antakya, Bilan, Gâvur Dağı ve Kürd Dağı'nda emniyet kalmamıştır. Mehmed Celaledin Paşa, Kalender Paşa'nın Mürseloğlu Haydar ve Amooğlu Ömer'i Kürd Dağı'na getirttiğini Kürd Dağı ve Gâvur Dağları eşkıyalarını tahrik ettiğini, bunlara silah yardımıyla bulunduğunu belirterek Kalender Paşa'nın Maraş eyaletinde bu havalide fesadın eksik olmayacağını açıkça ifade etmiştir (BOA, HH, 282/16798; 494/24246; MM, nr. 6, s. 207-208).

Mürseloğlu Haydar Bey'in daha sonra Kalender Paşa'nın kızı olan hanımını da araya koyarak Kalender Paşa'dan affedilmesi için yardım talep ettiği görülmektedir. Kalender Paşa damadının işlediği kabahatlerden oldukça pişman olduğunu " bundan böyle bir şeye karışmayarak kendi ırz ve edebiyi Maraş'a bir saat uzaklıkta Camustil nahiyesinde ikamet edeceğini" belirterek affını talep etmiştir. Bu esnada Halep Valisi olan Hurşid Ahmed Paşa bu durumu Bâb-ı Âli'ye bildirmiştir (BOA, HH, 444/2252; 80/3314). Kalender Paşa'nın taahhüdüyle Haydar Bey'in affedildiği ve 1818 yılının Temmuz ayı başlarında bu husus için ferman yazıldığı anlaşılmaktadır (BOA, MM, nr. 6, s. 207).

Kalender Paşa, bölgede bulunan aşiret ve hanedanlar tarafından saygı duyulan bir kişiydi. Bunda aşiret ve hanedanlarla akrabalık ilişkilerinin bulunması dışında Mürseloğlu Haydar gibi aşiret ve hanedan beylerini koruması da etkiliydi. Mesela 1817 yılında aşiret boy beylerini ve âyanları bir araya getirerek hakkında idam fermanı bulunan Küçük Alioğlu Dede Bey'i desteklemek için bir ittifak oluşturmuştur. Kalender

²¹¹ Mesela Halep Valisi Hurşid Ahmed Paşa bir kaimesinde "mukaddemâ Kalender Paşa Adana Valisi Mustafa Paşa hazretleriyle Küçük Alioğlu idâmına memûriyetlerinde idam ve izalesi mücerred Mustafa Paşa bendelerinin ikdâm-ı tam ve sadakatiyle husule gelüb Kalender Paşa itmâm-ı maslahata sa'i itmediğinden başka dürlü dürlü sû-i harekât ü sekenâtın" Mustafa Paşa'nın malumu olduğunu yazmıştır (BOA, HH, 494/24246).

²¹² Sultan II. Mahmud'un paşaların arasındaki husumetten haberdar olduğu anlaşılmaktadır: "Mürseloğlu maddesi Kayseriye ve Sivas valilerine yazılmak iktiza itmez. Kalender Paşa'ya etrafıyla tahrir idesin anda ise cezasını tertib ve ser maktu'ını göndersin Kalender Paşaya müşarûn-ileyhin (Mehmed Celaledin Paşa'nın) nefsaniyeti olduğu zâhir olmağla ana dair inhası mevsûk değildir" (BOA, HH, 497/24408).

²¹³ "Reyhanlu mîr-i aşireti Mürseloğlu Haydar nâm haini ele götürmeğe ikdâmda kusurun olduğu sen ki paşa-yı mûma-ileysin bu def'a tarafından der-bâr-ı saltanatıma tevarüd iden tahriratında derc ve iş'ar olunmuş ..." (BOA, MM, nr. 6, s. 207-208).

²¹⁴ "Hakkında fermân-ı kaza-cereyan zuhûr iden Reyhanlu mîr-i aşireti Mürseloğlu Haydar nâm hainin ele götürülmesine ikdâmda Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa kulları tarafından rehabet vuku'ına dair Halep Valisi Celâl Paşa kullarının inhası hilaf-ı vaki olup kendünün merkûmü ele götürmeğe ikdâmda kusuru olmadığını mübeyyin mûma-ileyh Kalender Paşa'nın tahriratı arz olunduğuna dair..." (BOA, HH, 282/16798).

Paşa, aralarında husumet bulunan Fettahoğlu ile Karabeyoğlu'nu damadı Reyhanlı Aşireti Boy beyi Mürsel aracılığıyla barıştırmış ve bunları “hemen birbirleriniz ile müttefik olup maslahatlarınıza takviyet ve istihkâm vererek dimağınızda olan fesadlarınızı izhâr ve icra ediniz” diyerek fesat çıkarmak hususunda kışkırtmıştır. Adana Valisi Mustafa Paşa, Adana tarafından Maraş'a gidip dönenlerden durumu öğrenince 26 Haziran 1817 tarihli kamesi ile Halep Valisi Ahmed Paşa'yı konu hakkında bilgilendirme gereği duymuştur. Mustafa Paşa'ya göre Kalender Paşa'nın bu şekilde davranması devlete güvenmiş olmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak Kalender Paşa'nın haklarında idam fermanı bulunan Fettahoğlu ve Küçük Alioğlu Dede Bey'i korumaya çalışması Mustafa Paşa tarafından hoş karşılanmamıştır. Mustafa Paşa aşiretler arasındaki ittifakı önlemek için bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Biraderzadesi Yusuf Bey'i Karabeyoğlu'na göndererek bu tip hareketlerde bulunanların “dünya ve ahiretlerinin harab olacağını” söyleyerek kendisini bu hareketlerden vazgeçirmeye çalışmıştır. Öte taraftan Bilan'dan 200 kadar piyade getirerek Payas'ta bulunan istihkâmları güçlendirmiştir (BOA, HH, 494/24246-A). Kalender Paşa'nın âyan ve aşiret boy beylerinin ittifakı yoluyla Fettahoğlu Ağca ile kardeşi Ahmed ve Küçük Alioğlu Dede Bey'i kurtarmaya çalışması Mustafa Paşa'nın gayretleri ile başarıya ulaşmamıştır.

Kalender Paşa Mürseloğlu Haydar'ın idâmında rehabet göstermesi, eşkıyaları himaye etmesi, mukataaların iltizâm bedellerini zamanında ödememesi, padişahın verdiği emirlere muhalefet etmesi, Fettahoğulları meselesindeki tutumu gibi sebeplerden dolayı Maraş valiliği görevinden alınarak Aksaray Sancağı'na gönderilmiştir (BOA, HH, 470/23044).

Cabbarzadelerden Mehmed Celaleddin Paşa Maraş valiliği dönemlerinde Bayezıdzadeler ile bir hayli mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kalender Paşa'nın kardeşinin hanımı olan Andırınlı Kerimkızı ile oğlu Süleyman Yenicekele'yi kendilerine üs yapmışlardı. Kara Fatma olarak bilinen ve Kalender Paşa'nın kethüdalığını da yapan Kerimkızı 500 civarında atlıya sahipti ve bir Maraş valisini şehre sokmayacak kadar güçlü idi²¹⁵. Kalender Paşa'nın muhalefatı için memuriyetle

²¹⁵ Kerimkızı ya da Kara Fatma olarak bilinen bu kadının kim olduğu üzerine tartışmalar yapılmakta ise de Kalender Paşa'nın kardeşi Yusuf Bey'in hanımı olduğu 29 Safer 1253 (4 Haziran 1837) tarihli Bayezıdzade Süleyman Paşa'nın vakfiyesinden tespit edilebilmektedir. 1854 senesinde Kırım Savaşı'na katılan ve Kara Fatma olarak bilinen Cerid Aşireti'ne mensup Asiye Hanım ile bir ilgisi bulunmadığını kesin olarak ifade etmek mümkündür. Zira 1837 tarihli vakfiyede “valide-i ‘azîze-i müteveffiyesi el-Hâc Fatma Hâtûn” ifadesi Fatma Hatun'un bu tarihte zaten vefat etmiş olduğunu göstermektedir. Yine Süleyman Paşa'nın annesinin Fatma Hatun, babasının Yusuf Bey, amcasının Kalender Paşa, hanımının da annesi ile aynı adı taşıdığı yani adının Fatma Hanım olduğu görülmektedir. N. Öztürk'ün Bayazıtogulları Vakıfları adlı makalesinin ekler kısmında bu vakfiye bulunmaktadır : “...zıkr olunan dört hatm-i şerifden birinin sevâbını hazret-i Adem aleyhi's-selâmdan cedd-i emcedi merhûm Hacı Abdullah Beğ gelene kadar geçen âbâ ve ecdâdları ervâhlarına ve birinin sevâbını merhûm Hacı Abdullah beğ ve mahdûmları Nu'man Beğ ve Salih Beğ ve cedd-i Abdullah Beğ ve 'amucası merhûm Kalender Paşa ve pederi merhum Yusuf Beğ efendi ervâh-ı şeriflerine ve birinin sevâbını dahi müteveffâdan mûmâ-ileyhüm Hacı Abdullah Beğ ve Nu'man Beğ ve Abdullah Beğ ve Kalender Paşa ve Yusuf Beğ ve kendi hâne-i devletlerinden intikal-i dâr-ı beka iden havâtîn-i merhûmeler ervâh-ı şeriflerine ve diğer bir hatm-i şerifin sevâbını dahi valide-i 'azîze-i müteveffiyesi el-Hâc Fatma Hâtûn ve zevce-i muhteremesi müteveffiyeye-i merhûme el-Hâc Fatma Hanım ruh-ı şeriflerine bahş ve hibe eylemek üzere...” (N. Öztürk, 1997: 49 ve 52). Bozdoğan Aşireti boy beylerinin Kerimoğlu olarak adlandırılması Kerimkızı Fatma Hatun'un da Bozdoğan Aşireti'nden olabileceğini düşündürmektedir. Atalay da aynı fikirdedir ve Kara Fatma Hatun hakkında halk dilindeki bazı rivayetleri nakl etmiştir: “Kara Fatma Hatun Bozdoğanlı Yörüklerinden imiş. Çukurova'nın payansız çayırıklarında bir erkek gibi ata biner, yarış yaparmış; Boğa Dağı'nın sarp yamaçlarında ava çıkar bir erkekten daha iyi silah kullanırmış. Tedbirli, düşünceli, vakur bir Türk hatunu imiş...Kocaya varmazdan evvel Bozdoğan Aşireti ile Ceridli Aşireti arasında vukua gelen kavgada

Maraş'a giden Silahtar Mehmed Ağa takririnde Kerimkızı'nın Erzurum'dan dönen Mehmed Celeleddin Paşa'yı şehre sokmamak için Antep, Kilis, Diyarbakır, Halep, Rakka ile civarda bulunan kabile ve aşiretlere yazılı kağıtlar göndererek bunlarla ittifak yaptığını, Celeleddin Paşa'yı şehre sokmadıklarını belirtir (BOA, HH, 645/31594). Kalender Paşa'nın hakkında idam edilmesi için ferman bulunan damadı Reyhanlı Aşireti'nden Mürseloğlu Haydar'ı koruması Mehmed Celeleddin Paşa ile arasının bozulmasına sebep olmuş, bu düşmanlık paşanın ölümünden sonra Kerimkızı ve oğlu döneminde de sürmüştür. Mehmed Celeleddin Paşa, hakkında idam fermanı bulunan Kerimkızı oğlu Süleyman'a, reayanın zorunlu olarak itaat ettiğini belirtse de bunun doğru olmadığını söylemek mümkündür. Zira Yenicekele, Camustil ve Andırın mukataaları kendinin uhdesinde bulunmakta ve kendisini destekleyenler arasında Tacirli, Cerid, Afşar, Bozdoğan, Kılıçlı Aşiretleri, Kalender Paşa'nın damadı Maraş Müftüsü Ataullah Efendi²¹⁶, yeğeni Nakip Hacı Ata Efendi, Maraş Kadısı Attarzade Hasan Efendi, Gavur Dağı'ndan Küçük Yusuf²¹⁷, Zeyton keferesi ve Göksun halkı gibi geniş bir kesim bulunmaktaydı. Celeleddin Paşa Kerimkızı oğlu Süleyman'ı cezalandırmak istediğinde Süleyman Bey Kozanoğlu Ali'nin yanına kaçarak kurtulmuştur (BOA, HH, 536/26349).

Tacirli, Cerid, Kılıçlı, Bozdoğan Aşiretleri ile Andırın, Yenicekele ve Camustil halkı ve Kerimkızı'nın devlete asi durumda bulunan Dede Bey ve Fettahoğullarını sahiplendikleri görülmektedir. 1816 yılında Celeleddin Paşa'nın kethüdası, delilbaşısını önden 2000²¹⁸ civarındaki delil ile Dede Bey ve Fettahoğlu Ağca Bey'i yakalamak amacıyla göndermiştir. Ancak Yenicekele, Andırın ve Camustil nahiyeleri ile Bozdoğan ve Kılıçlı Aşiretleri'nden oluşturulan kuvvetler delillerin Dede Bey ve Fettahoğlu üzerine gitmelerini engellemeye çalışılsa da mağlup olup dağılmışlardır. Bundan sonra delilbaşı, maiyetindeki deliller ile kethüdasının yanına gitmek istemiş ancak eşkıyalar Ceyhan Köprüsü'nü tutmuş olduğundan Elbistan üzerinden Malatya'ya oradan Halep'e gitmeyi planlamak zorunda kalmıştır. Bu defa Kerimkızı'nın tahrikiyle birleşen

bulunmuş ve çok yararlılık göstermiştir. Nişancılığı darb-ı meseldir. Bozdoğanlı Kara Hatun gibi atıyor derlermiş. Süleyman Beğ Kuşadası'ndan Maraş'a avdet ettiği zaman daha küçük imiş. Kabilenin idaresini Kara Fatma deruhte etmiş imiş. O esnada Ayıntab taraflarını yağma eden Cabbaroğlu'nun Meraş'ı da basmak üzere olduğu işitilir. Kara Hatun Bayezıdı ailesiyle Bozdoğan Yörüklerinden nefir-i âmm toplar; 'Cabbaroğlu gelsin de görsün onu kan seline boğarım' diye haber gönderir. Cabbaroğlu Maraş'a yaklaşınca Hatun atına atlar. Oğlu Süleyman Beğ'e başbuğluğu teklif ederse de çocuk henüz on beş on altı yaşlarında olduğundan tereddüt eder. Bunun üzerine 'Süleyman... Süleyman! eğer Kara Hatun'un oğlu isen bugün kendini göster, ercesine meydana atıl! Yoksa azık al da ava git!..' der. Süleyman Beğ bu sözler üzerine cesarete gelerek başbuğluğu alır. Kapıçam nam mevkiye vukua gelen kavgada Cabbaroğulları münhezimen kaçarlar" (Atalay, 2008: 94-95). Kerimkızı Fatma Hatun hakkında ayrıca bk. Terzi, 2010: 143-147; 2013: 262-267.

²¹⁶ Fetva vermeye mezûniyeti olan Ataullah Efendi, 19. yüzyılın başlarından beri Maraş kazasında bazen müftülük bazen âyanlık yapmıştır. Kimseyi memleket işlerine karıştırmayan Ataullah Efendi salyane adıyla fukaradan zorla senede üç dört defa para tahsil etmiştir. Tahsil ettiği meblağ 100.000 kuruşu geçmiştir. Ataullah Efendi'nin bu parayı zimmetine geçirmesi Maraş kazasında bulunan âlim ve salih kimseler tarafından şikâyet edilmesine sebep olmuştur (BOA, Maraş, nr. 4, s. 54).

²¹⁷ Maraş sancağında bulunan Gâvur Dağı'ndan olup Fettahzadelerdendir. 1820'li yıllarda Bulanık voyvodahığı vekilliği yapmıştır (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 13 ve 16). Gâvur Dağı nahiyelerini gasp ederek, yolcuları soymak ve katletmek gibi suçları işlemekten çekinmemiştir. Andırınlı Kerimkızı oğlu Süleyman ile ittifak halinde hareket etmiştir. Mehmed Celeleddin Paşa tarafından Gâvur Dağı'na voyvoda olarak tayin edilen Kürd Dağı hanedan ve ümerâsından Hacı Veli tarafından 1827 yılında yakalanarak idam edilmiştir (BOA, HH, 516/25229-A ve B).

²¹⁸ BOA, HH, 740/35049'da 1500. Bu belgede Halep ve Maraş eyaletlerini uhdesinde bulunduran Mehmed Celeleddin Paşa'dan bu eyaletlerin alınarak Erzurum eyaletinin kendisine Maraş eyaletinin de Kalender Paşa'ya tevcih edildiği bilgisi de bulunmaktadır.

Reyhanlı Aşireti ve sair eşkıyaların hücumuna uğrayan deliller mağlup olup bir hayli zayıf vererek Sivas'a kaçmak suretiyle kurtulabilmişlerdir (BOA, HH, 732/34756-İ). Daha sonra Cerid, Tacirli, Kılıçlı, Reyhanlı Aşiretleri ile Kerimkızı ittifak halinde Maraş üzerine giderek Maraş mütesellimine hakaret edip burasını yağmalamak istemişlerdi. Mütesellim bunun üzerine maiyetiyle birlikte Antep'e kaçmak zorunda kalmıştır (BOA, HH, 740/35049).

Ma'âdin-i Hümayuna bağlı olan Yenice kale, Camustil ve Andırın nahiyeleri 1820'li yıllarda "ber-vech-i malikâne" Süleyman Bey'in uhdesinde bulunmakta idi. Mehmed Celaleddin Paşa bu nahiyelerden "bedel-i hükümet" adında 300 kese akçe isteyince Süleyman Bey ahalinin bunu ödeyecek kudretinin olmadığını ancak 150 kese akçe verebileceklerini söylemiştir. Mehmed Celaleddin Paşa buna oldukça öfkelenmiş olmalı ki Süleyman Bey'i ele geçirip idam etmek için harekete geçmiş, fukaranın ulemanın ve çiftçilerin 300-400 senelik hanelerini yakıp yıkmıştır. Süleyman Bey firar etmek suretiyle canını güçlkle kurtarabilmiştir (Terzi, 2010: 159-161).

Bayezıdzade Süleyman Bey daha sonra mirmiran unvanı alarak Maraş valisi olmuştur. Maraş valisi olması Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Çukurova'yı istilaya teşebbüs ettiği yıllara rastlamaktadır. Süleyman Bey'in Maraş valisi olmasında da bu istila teşebbüsünün etkisi bulunmaktadır. Süleyman Bey kendisine 100 bin kuruş gönderilmesi halinde aşiretlerden asker toplayarak Mısır kuvvetlerine karşı koyabileceğini bildirince bu isteği kabul edilerek talep ettiği meblağ gönderilmiştir (Gökhan ve Bal, 2013: 268). Gavurdağı ile civarında bulunan aşiretlerden topladığı kuvvetlerle İbrahim Paşa'nın Antep'te bulunan askerlerini yenmeyi başarmış, bundan sonra devlet nezdindeki itibarı da artmıştır (Cevdet Paşa, 1991: 123)²¹⁹.

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Beyezıdzadelerin kendi aralarında ikiye bölündüğü görülmektedir. Ancak bu bölünme bu zamandan daha önce Mehmed Celaleddin Paşa'nın Maraş valiliği döneminde meydana gelmiş olmalıdır²²⁰. Maraş Valisi Mehmed Paşa 19 Kasım 1845 tarihli olup Maraş'ın genel durumunu anlattığı maruzatında Zülkadırzadeler ile Bayezıdzadeler arasındaki mücadeleye değinmiş ve Bayezıdzadelerin de kendi aralarında Süleyman Paşalı ve Osman Paşalı olarak iki fırkaya ayrılmış olduklarını belirtmiştir:

Maraş eyaletinin iç ve dış kısımları önceleri iki fırka olup biri Bayezıdiye ve diğeri Zülkadriye olarak birbirleriyle daima mücadele halinde iken daha sonraları Bayezıdlular dahi Süleyman Paşalı ve Osman Paşalı olarak iki

²¹⁹ Süleyman Bey'in bu başarısına rağmen İbrahim Paşa'nın çok sayıda askeri ile birlikte Maraş'ı işgal ettiği anlaşılmaktadır. Nizip Muharebesi'ni müteakip Maraş'a giren İbrahim Paşa'nın 1841 yılının Eylül ayına kadar şehirde kaldığını Atalay belirtmektedir. İbrahim Paşa, bir ara Maraş'ın batı taraflarındaki Yörüklerin üzerine az sayıda asker göndermiş ancak bu askerler Hartlap kırsalında Yörüklerin mukavemetine uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Yine hayvan ve erzak satın almak için aşiretlere bazı askeri memurlarını göndermiş ancak bu memurlar yolda aşiretler tarafından tutularak soyulmuşlardı. Aşiretler, küçük düşürmek amacıyla bu askerleri üç defa palanın altından geçirmişlerdi ki aşiret âdetinde yiğitleri tahkir etmenin en kuvvetli yolu buydu (Atalay, 2008: 98-99).

²²⁰ Mehmed Celaleddin Paşa 4 Ağustos 1827 tarihli şukkasında Sultan II. Mahmut'tan Kerimkızı Süleyman'ın firar etmesini müteakip mahlûl olan Andırın, Yenice kale, Camustil mukataalarından Yenice kale mukataasını Bayezıdzade Osman Bey için talep etmiştir. Bu durum Osman Bey'in Celaleddin Paşa'nın taraftarı olduğunu açıkça göstermektedir. Zira Celaleddin Paşa'nın Bayezıdzade Osman Bey için "mümâ-ileyhden gayri Maraş'da kullanılır ve işe yarar kimesne olmağın şimdiye kadar vülât-ı izâm ve umûr-ı fukarâda hasbî çalıştığı" şeklinde sarf ettiği sözler bunu doğrulamaktadır. Celaleddin Paşa'nın Bayezıdzadelerden Kerimkızı ve oğlu Süleyman ile amansız bir mücadeleye giriştiği ve Bayezıdzadelerden Osman Bey'in kendi tarafında olduğu düşünülürse Bayezıdzadelerin bu dönemde ikiye ayrıldıklarını söylemek mümkün olmaktadır. Bahsi geçen belge hakkında bk. BOA, HH, 534/26261.

fırkaya ayrılmalarıyla mezkûr eyalet şimdiki halde üç fırkadan ibaret olduğu halde alıştıkları üzere her fırkanın reisi ve kendilerine bağlı olanların reisi bulunanlar fukara takımını yemeklik olarak görmüşlerdir (BOA, MVL, 3/60).

2.9.2.1. Bayezıdzadelerin 1855 Maraş Baskını

1855 yılında, Maraş Kaymakamı Abdi Efendi zamanında, Bayezıdzade Abdülkerim Bey kardeşi Ahmet Paşa ile birlikte Maraş idaresini zorla ele geçirmeye teşebbüs etmiştir. Bunlar Zeytunlular ile birlikte Tacirli Aşireti'nin voyvodası olan Palalı Hasan'dan²²¹ yardım görmüşlerdir. Kudretli bir kaymakam olmadığı anlaşılan Abdi Efendi'nin kötü yönetiminden “büyük küçük her kim olursa olsun nefret eder” duruma gelmişti. Bu dönemde Adana'ya bağlı bir sancak olan Maraş, aşiret ve kabilelerle dolu olduğundan kontrolü zor bir sancak durumda bulunmakta idi. Tacirli Aşireti yaylaya gidip gelirken Maraş halkına ve yol üzerinde bulunan ekinlere zarar vermekteydi. Abdi Efendi'nin Tacirli Aşireti'nin ileri gelenleri ile arası iyi olmadığından böyle sorunları çözmek için bunlarla müzakere imkânı yoktu. Kerim Bey'in hem Abdi Efendi'nin bu durumunu hem de Tacirli Aşireti'nin yaptıklarını yönetimi ele geçirmede bir fırsat olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Bu hususta Kerim Bey ve Ahmet Paşa halka ve meclis üyelerine zorla mazbata ve mahzarlar düzenletip bunları zorla mühürletmek suretiyle Maraş halkının kendilerini istediğini göstererek iktidarlarına meşruiyet sağlamaya çalışmışlardır. Maraş halkından birçok kişinin isminin bulunduğu bir mahzarda “muktedir bir zat tayin olunmazsa aşiretlerin istilası nedeniyle Maraş gibi büyük bir livânın Devlet-i Âliyye'den çıkacağı” yazılıdır. Bu muktedir zatın Rumeli Ordu-yı Hümayunundan dönmüş olan Bayezıdzade Ahmet Paşa olması gerektiği de belirtilmiştir. Meclis mazbatasında da çiftlik işlerinin halli için Göksun'da bulunan Ahmed Paşa'nın halkın cümlesinin ittifakıyla Maraş'a davet edildiği ve Ahmet Paşa'nın da bu davete icabet ettiği yazılmıştır. Ahmet Paşa'nın gelmesiyle Tacirli Aşireti'ne mensup obalar kimseye zarar vermeden Maraş'tan geçmişlerdi. Ahmet Paşa'nın kaymakam olarak atanmasının Tacirli Aşireti obalarının zararsızca geçmesi gibi birçok hayra vesile olacağı mazbatada özellikle belirtilmiştir. Aslında mahzar ve mazbatada yazılanın aksine Kerim Bey ve kardeşi Ahmet Paşa halkın davetiyle değil zorla yönetimi ele geçirmişlerdi. Bunlar Göksun'da Tacirli, Cerid ve diğer aşiretlerin ileri gelenleriyle bir meclis toplamışlar, bu mecliste Maraş'a hücum edeceklerini ve kaymakam Abdi Efendi yerine Ahmed Paşa'yı getireceklerini kararlaştırmışlardı. Sayıları 600-700'ü bulan Tacirli ve Zeytunlu gayrimüslim eşkıya ile memleket sarayına saldırmak suretiyle zaptiyeleri etkisiz hale getirmişler, Kaymakam Abdi Efendi'yi azledip Ahmed Paşa'yı kaymakamlık makamına getirdikleri gibi Hasan Ağa'ya sergerdelik, Osman Ağa'ya piyade yüzbaşılığı, Tacirli Aşireti'nden Palalı Hasan'ın oğlu Deli Mehmed'e²²² tüfekçibaşılık görevlerini vermişler, Andırın nahiyesi müdürlüğüne Abdullah Bey'i, Yenice kale müdürlüğüne de Kerim Bey'in oğlu Said Bey'i atamışlardır. Maraş'ta çok sayıda haneyi yağmalayarak ırza geçme ve gasp gibi

²²¹ Maraş Mutasarrıfı Mehmed Hurşid Paşa, 1857 tarihli maruzatında Palalı Hasan'dan aşiretin voyvodası olarak bahsetmektedir. Palalı Hasan'ın ve Tacirli Aşireti'nin hayat görüşünü yansıtan şu sözlere de yer vermiştir: “...mu'tad edindikleri harekât-ı gaddaranede bugün şu karyeyi basalım yarın filan yolu keselim bu âlemde ne olmak ihtimali vardır alalım tutalım asalım hiç durmayalım yakalım yıkalım” (BOA, MVL, 318/91).

²²² Deli Mehmed, Abdi Efendi'nin haremî kapısına varmaya kadar cüret etmiş ve kaymakama hitaben “ya içerüye varır kendüyü keserim yohsa bana biraz şey versin” deyince Abdi Efendi kendisine 500 kuruş vermek zorunda kalmıştır (BOA, MVL, 318/91).

birçok suçu işlemişler, Bulanık nahiyesine saldırmak suretiyle nahiye müdürü Mehmed Bey'i öldürmeyi ve halkın mallarını yağmalamayı planlamışlardı. Kerim Bey ve Ahmed Paşa'nın Tacirli ve Zeytun eşkıyalarını kullanmak suretiyle yaptıkları fenalıklardan Maraş ve civarında bulunan halkın can ve mal güvenliği kalmamıştır. Tüm bu olup bitenleri Mal Müdürü Sadık Efendi, gizlice Adana Valisi Halil Kâmilî Paşa'ya bildirmiştir. Kâmilî Paşa bunun üzerine Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılığı payesine sahip olup Adana hanedanlarından birine mensup olan Abdülmennan Bey'i durumu araştırmak ve eğer anlatılanlar doğruysa Kerim Bey ile Ahmed Paşa'ya nasihatta bulunmak üzere Maraş'a göndermiştir. Kerim Bey ve Ahmed Paşa, Abdülmennan Bey'in nasihatlarını dinlemedikleri gibi üzerlerine kuvvet gönderilirse karşı koyacaklarını belirtmişlerdir²²³. Kâmilî Paşa'nın Zeytun kocabaşlarına, Kerim Bey ve Ahmet Paşa'ya teminat vermek yoluyla meseleyi halletme teşebbüsü Zeytun kocabaşlarının yardımdan vazgeçmelerini sağlamışsa da Kerim Bey ve Ahmet Paşa'nın ikna olmasını sağlayamamıştır. Kâmilî Paşa bunun üzerine kethüdası ve aynı zamanda damadı olduğu anlaşılan Aziz Paşa'yı Cerid Aşireti Müdürü Hasan Bey, Bulanık nahiyesi müdürü Mehmed Bey ve diğer aşiretlerden temin edilen kuvvetlerle birlikte Maraş'a göndermiştir. 7 Kasım 1855'te bu kuvvetler Maraş'a doğru harekete geçmişlerdir. Casusları vasıtasıyla durumu haber alan Kerim Bey ve Ahmet Paşa ile onların destekçisi durumunda bulunan Tacirli Aşireti'nden Palalı Hasan bunun üzerine yanlarında bulunan yüz kadar süvari ile firar etmişlerdir. Bu şekilde kaymakamlık makamını birkaç aydır zapt eden Kerim Bey ve Ahmet Paşa meselesi halledilmiş oldu. Bu olaylardan sonra Maraş kaymakamlığına Abdi Efendi yerine Münib Efendi tayin edilmiştir (BOA, İ.DH, 333/21819).

1856 senesinde Bayezıdzadelerden Abdülkerim Bey'in bir eşkıyalık olayına daha tesadüf edilmektedir. Abdülkerim Bey, Zeytun ile Tacirli Aşireti'nden birkaç yüz eşkıya ile birlikte Hacı Veysi Ağa'nın 1.200 kantar pirinci ile 10.000 kuruş değerinde eşyasını gasp etmiştir. Meselenin halledilmesi için mahallinden Kahvecibaşı Halil Ağa mübaşir tayin edilmiş olmasına rağmen Abdülkerim Bey'den gasp edilen mal ve parayı geri almak mümkün olmamıştır. Veysi Ağa, Adana Valisi Hacı Kâmilî Paşa'dan kendisinin huzurunda mecliste muhakemenin yapılarak meselenin çözülmesini, bunun mümkün olmaması durumunda Abdülkerim Bey'in İstanbul'a gönderilmesini talep etmiştir (BOA, A.MKT.DV, 99/37).

2.9.3. Karabekirzadeler

Elbistan'da sakin olup bu kazanın yerli hanedanlarından olan Karabekirzadeler 18. yüzyılın ikinci yarısında Elbistan'da söz sahibi idiler. Aşiretlerin eşkıyalıkları nedeni ile cezalandırılmalarına dair hükümler incelendiğinde Bayezıdzadeler ve Zülkadirzadeler ile birlikte Karabekirzadelerle tesadüf olunmaktadır. Ancak Karabekirzadelerin de cezalandırılmaları için hüküm gönderilen aşiretler gibi eşkıyalık yaptıkları görülmektedir.

18. yüzyılın ikinci yarısında Kara İsmail, İbrahim Bey, Hasan Bey ve Recep Bey bu hanedanın önde gelen kişileri idi. Karabekirzade Kara İsmail, Hacı İsmailoğulları ile

²²³ Abdülmennan Bey, Kerim Bey ve Ahmed Paşa'ya yaptıkları işin devlet rızasının aleyhine olduğunu, gittiklerin yolun doğru olmadığını söyleyince Ahmed Paşa: "Beni buraya ahali kaimakam nasb eyledi padişahın başka beni kimse buradan kaldıramaz ve Devlet-i Âliyye buraya mirmirandan birini gönderir ise ana belki muhalefet göstermem yohsa sair merâtibi haiz her kim gelse mukabele iderek bırakmam ve eyalet valisi vesaireyi tanıyub bilmem ve üzerime asker sevk olursa kadim mertebe mukabele idüb kudretim irmeyecek olur ise dağlara çıkarım" diyerek isyan edebileceğini belirtmiştir (BOA, İ.DH, 333/21819).

birlikte hareket etmiştir. Hacı İsmailoğlu Elbistan Voyvodası İbiş'in yerine Kara İsmail'i voyvoda olarak tayin etmiştir ki bu dönemde Elbistan voyvodaları yerli hanedanlardan atanmamakta idi. Dolayısıyla bu geleneğe karşı çıkmış ve bu durum Elbistan halkı tarafından şikâyet edilmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 205-206).

Karabekirzadelerden İbrahim ise Elbistan ve civarında eşkıyalık yapmakta idi. Eşkıyalığı günden güne arttığından Adana ve Maraş Valisi Abdullah Paşa tarafından cezalandırılması istenmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 77). 1770 senesinde Maraş Valisi Mehmed Paşa'ya Pazarcık'ta sakin olup eşkıyalık yapmakta olan Kılıçlı Aşireti'ni cezalandırması ferman olunduğunda Zülkadirzadeler ve Bayezıdzadeler ile birlikte Karabekirzadelerin de kendisine yardım etmesi emredilmiştir (BOA, C.DH, 1361). Bu esnada Karabekirzadelerin başında Mir İbrahim bulunmaktaydı. Daha önce eşkıyalığı nedeni ile cezalandırılması istenen İbrahim'in affedildiği anlaşılmaktadır. Karabekirzade Mir İbrahim, Bayezıdzade Numan, Zülkadirzade Süleyman ve Osman ile birlikte Mehmed Paşa'nın maiyetinde bulunmakla görevlendirilmiştir (BOA, C.ZB, 2866)

Karabekirzade Hasan Bey de Kara İsmail gibi Elbistan'da voyvodalık görevinde bulunmuştur. Maraş'ta sakin Kılıçlı, Tacirli ve Bozdoğan Aşiretleri'nin halka verdikleri zararları önlemek için bu defa sadece Maraş valisi olarak görülen Abdullah Paşa görevlendirildiğinde 1775 senesinde Malatya Sancağı Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'ya da Abdullah Paşa'nın maiyetinde bulunması emredilmiştir. Rışvanzade Ömer'e gönderilen fermanan anlaşıldığında göre fermanın bir sureti Elbistan Voyvodası Karabekir Ağazade Hasan'a yazılmıştır (BOA, C.ZB, 2866).

1783 tarihli bir hükümden Karabekirzadelere mensup bir başka kimsenin varlığı tespit edilebilmektedir. Bu kişi Elbistan "voyvoda ve söz sahiplerinden" Karabekiroğlu Recep'tir. Recep Bey, Kılıçlı Aşireti'nin eşkıyalıklarını önlemek için görevlendirilen Maraş Beylerbeyi Osman Paşa'nın maiyetine memur tayin edilmiştir. Kethüdasının Ebubekir olduğu ve aşiretin cezalandırılması için ahaliden toplanan parayı diğer kimselerle birlikte zimmetine geçirdiği görülmektedir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 12).

19. yüzyılın ilk yarısında Karabekirzadelerin en önemli temsilcisi uzun süre Elbistan'da mütesellimlik yaptığı anlaşılan Hacı Ahmed Ağa'dır. M. H. Yinanç, Hacı Ahmed Ağa'nın Elbistan'daki eşkıyayı kırıp geçirdiğinden ve onun sayesinde yolcuların bir taraftan bir tarafa geçme imkanı elde ettiğinden bahsetmektedir ki bu durum muhtemelen Celaleddin Paşa'nın son Maraş valiliği döneminde olmuştur (M. H., Yinanç, 1988: 230).

2.9.4. Yapalakoğulları

Mr. M. Bruce 19. yüzyılın başlarında, 60'tan fazla süvariye sahip olmamalarına rağmen cesaretleri ile komşularına korku salan Yapalakoğullarının civarda bulunan 12 köyü baskı altında tuttuklarından bahsetmektedir (Kinneir, 1818: 554). Yapalak-ı Kebir (Büyük Yapalak)²²⁴ köyünden olan ve eşkıya grubu olarak nitelenebilecek olan bu aile 19. yüzyılın başlarından Cabbarzade Mehmed Celaleddin Paşa'nın birçoğunu idam ettiği 1827 tarihine kadar Elbistan ve civarının hâkimi durumunda bulunmaktaydı. 19. yüzyılın hemen başlarında Yapalakoğullarından Hasan Bölükbaşı²²⁵ ile kardeşleri

²²⁴ Elbistan'a bağlı Yapalak-ı Kebir (Büyük Yapalak) ve Yapalak-ı Sagir (Küçük Yapalak) köyleri bulunmakta olup bu köyler adlarını "babayiğit, iri yarı adam" anlamlarına gelen "apalak" kelimesinden almış olmalıdır (Özdemir, 2007: 187).

²²⁵ Dadaloğlu Apalak adlı şiiirinde Hasan adında on beş oğlu olan birinden bahsetmektedir. Şiiirde adı geçen Hasan'ın yukarıda bahsi geçen Hasan Bölükbaşı olma ihtimali kuvvetli olmakla birlikte bunu kesin

Hüseyin, Bekir, Ömer ve Bayezid civarda bulunan aşiret ve ekrâd ile ittifak halinde hareket etmekteydiler. Müttetikleri arasında Akçadağ'da sakin olup eşkıyalıkları ile tanınan Kürne ve Kürecik Ekrâdı ile Rışvan Aşireti'nden Celikanlı Aşireti bulunmaktaydı. Her ne kadar Mr. M. Bruce sayılarının 60'ı geçmediğini belirtse de ittifak yoluyla sayılarının 1.000'den fazla olduğunu Besni Kaymakamı Rışvanzade Abdurrahman'a gönderilen 1807 tarihli hükümden çıkarmak mümkündür. Elbistan etrafında bulunan ahalinin mallarını gasp, bazı köyleri harap ederek hayvanlarını çalan Yapalakoğulları ile Kürne ve Kürecik ekrâdı ve Celikanlı eşkıyaları, Elbistan'ın içlerine hücum etmeyi, Müslüman hacılara ve Surre-i Hümayuna saldırmayı da planlamışlardı. Yapalakoğulları ve müttetiklerinin bu planları Bozok sancağı Mutasarrıfı Cabbarzade Mir Süleyman tarafından merkeze bildirilmiştir. Daha önce 1802 senesinde Kalender Paşa ve Reyhanlı Aşireti Boy beyi Mürseloğlu Haydar Bey'den Yapalakoğullarının cezalandırılması istenmiş ancak bu gerçekleşmemiştir. Bu kez Besni Kaymakamı Rışvanzade Abdurrahman, Cabbarzade Mir Süleyman ve Ma'âdin-i Hümayun Emimi Mustafa'dan bu meseleyi halletmeleri istenmiş, ancak yine bir netice elde edilememiştir (BOA, MD, nr. 213, s. 47; Maraş, nr. 5, s. 107).

1816 yılında Akçakoyunlu Aşireti'nden Ömer Kadioğlu Hacı Osman, Hacı İsa, Hacı Mustafa, Murtaza, Sarvan Musa, diğer Hacı İsa, Hacı Hüseyin Oğlu Veli ve kardeşi Süleyman Elbistan civarında Reyhanlı, Kılıçlı Delikanlı ve Celikanlı Aşiretleri tarafından soyulmuşlardı. Yapalakoğullarından Asif ve Seyfi adında iki kişinin bu aşiretlerle birlikte hareket ettikleri görülmektedir (BOA, ŞKT, nr. 1012). Bu dönemde Yapalakoğullarının lideri Seyfi olup amcasının oğlu Asif ile eşkıyalıklarını eskisine oranla bir hayli artırmışlardı. Elbistan'da bulunan Hasan Efendioğlu Sabit Mehmed, Nâkiboğlu Ahmed, kardeşi Muhammed, Mustafa, Mehmedoğlu Deli Fakih ve Kethüda Bekiroğlu Hasan adında destekçileri ile birlikte Maraş Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'nın İran'da bulunmasını fırsat bilerek Elbistan Naibi Hamza Efendi'yi, Müftü Ramazan Efendi'yi, oğlu Nail Efendi'yi, eski müftü Seyyid Mehmed Efendi'yi, Vuslatzade İbrahim Efendi ile birkaç adamlarını öldürmüşler, evlerini yakıp mallarını gasp etmişlerdi. 200'den fazla kişi de perişan halde Elbistan'dan kaçmak zorunda kalmıştır. Maraş valiliği yapmış olan Abdülcelilzade Ahmed Paşa ve Fevzi Paşa'ya eşkıyaların cezalandırılması için daha önceleri ferman gönderilmiş ancak mezkûr valiler Yapalakoğulları ile destekçilerine gereken cezayı verememişlerdir. Maraş Valisi Hafız Ali Paşa da Hasan Efendi'nin oğlu Sabit'i yakalamış ise de idam etmeye cesaret edememiştir. Zira Sabit'in idamının Yapalakoğulları ile destekçilerinin eşkıyalıklarını daha fazla artıracığından endişe etmiştir. Hafız Ali Paşa Sabit'i âyanlıkla taltif ederek kendisine eşkıyaların kendi ırz ve edebleriyle durmaları şartıyla affedileceklerini söylemiştir. Ancak bu tedbiri işe yaramamış, eşkıyalıkları eskisinden daha fazla artarak yolculara, kervanlara saldırmaya devam etmişler, Maraş sipahilerinin Elbistan'da

bir şekilde söylemek şu an için mümkün görünmemektedir. Dadaloğlu bu şiirinde Apalak'ı kahramanlaştırmıştır (Özdemir, 2007: 187):

Halep'in Antep'in soyun keserim
Cehdedersen Elbistan'ı basarım
Bağdat kapısına kilit asarım
Varım aslanlarım derdi Apalak

Hersinen mi geldin hey beyin oğlu
Sanasın Hasan'ın kolları bağlı
On beş oğlun vardı kolları tuğlu
Yürün aslanlarım derdi Apalak

bulunan tımar köylerini harabeye çevirmişlerdir. Bunun üzerine Hafız Ali Paşa, Elbistan Voyvodası İbrahim Bey'e eşkıyaların idamları yönünde buyruldu göndermiştir. 1825 yılının Eylül ayında harekete geçen Voyvoda İbrahim Bey, Sabit, Nakiboğlu Ahmed, Kethüdaoğlu Hamza ve Ağa Mustafa'yı konağına çağırarak suretiyle idam etmiştir. Nakiboğullarından Kör Mehmed, Ali ve Deli Fakih'i de idam etmek üzereyken Reyhanlı Aşireti'nin beyi olan Çirkin Ağa birkaç yüz atlı ile yetişerek eşkıyaları idâmdan kurtararak voyvodanın mallarını yağmalamıştır. Voyvoda İbrahim Bey, Çirkin Ağa'nın çadırına götürdüğü mallarını talep etmiş ancak geri alması mümkün olmamıştır. Maraş Valisi Hafız Ali Paşa durumu merkeze bildirerek, Reyhanlı Aşireti beyi Çirkin Ağa'nın ihanetinden ve cezalandırılması gerektiğinden bahsetmiş, bunun için bir mübaşir tayin edilmesinin gerektiğini belirtmiştir. Hafız Ali Paşa, Voyvoda İbrahim'in kapıcıbaşılık rütbesi ile taltif edilmesini de talep etmiş ancak bu talebi Sultan II. Mahmut tarafından kabul edilmediği gibi sultan, voyvodanın "maslahatı yüzüne gözüne bulaştırmış" olmasına sitem etmiştir (BOA, HH, 509/25023).

Seydi Mehmed Nuri Paşa'nın Maraş mutasarrıflığı döneminde Yapalakoğulları sorunun çözümü için merkezden mübaşir olarak fermanla Cebehaneci Mehmed Ağa gönderilmiş, ancak bir sonuç alınamamıştır. Maraş Mutasarrıfı Seydi Mehmed Nuri Paşa'nın konu ile ilgili olarak gönderdiği maruzatından Yapalakoğullarının aşiretlerle ne kadar yakın ilişki içerisinde olduklarını tespit etmek mümkündür. Mutasarrıfa göre Yapalakoğullarının, yaz mevsiminde Elbistan'da yaylayan Celikanlı Aşireti ve diğer aşiretlerle de araları iyi olduğundan cezalandırılmaları mümkün olmamaktaydı. Maraş Mutasarrıfı aşiretlerin kışlaklarına döndükten sonra uygun zaman ve ortamın oluşacağını şimdi üzerlerine bir harekete teşebbüs edilse eşkıyaların aşiretlerle arası iyi olduğundan sonuç alınamayacağını belirtmiştir (BOA, YB.04, 10/23).

Yapalakoğulları meselesi aşiretlerin de etkisi ile sürüp giderken 1825 yılının sonlarına doğru Mehmed Celaleddin Paşa tekrar Maraş valiliğine getirildi. Celaleddin Paşa Maraş'taki son valiliği döneminde düzeni ve devletin bozulan otoritesini yeniden sağlamak için şiddete daha fazla başvurmuştur. Uzun yıllar düzen ve otoriteden yoksun olup, aşiret ve eşkıya saldırılarının olağan hale geldiği Maraş'ta otoriter bir valinin düzeni sağlama çabası bu otoriteye alışık olmayan Reyhanlı, Kılıçlı, Celikanlı gibi aşiretler ve Maraş'ın asıl sahibi olarak kendilerini gören Bayezıdzadeler ve Zülkadirzadeler gibi hanedanlar tarafından olumlu karşılanmamıştır. Celaleddin Paşa, daha önce birçok Maraş valisinin halledemediği Yapalakoğulları meselesini 1827 senesinde kısa sürede halletmiştir²²⁶. Yapalakoğlu Seyfi ve kendisini destekleyen aşiret mensuplarından 40-50 kadarını yakalayıp idam etmiş, Seyfi'nin amcasının oğlu olup kaçmayı başaran Asif'in üzerine Elbistan mütesellimini göndermiştir. Yapalakoğullarının idamdan kurtulanları Yapalak köyünü terk ederek köye yakın bir yerde bulunan Hurman Kalesi'ne firar etmişlerdi. Üzerlerine asker gönderilerek kalede kuşatılan eşkıyalardan Asif yaralı olarak ele geçirilmiş kendisiyle birlikte akrabalarından 30 kişi idam edilmiştir. Celaleddin Paşa'nın Seyfi ile birlikte Zülkadiroğlu İbrahim'i idam ettiğinde 51 kişinin, Asif ve akrabalarını idam ettiğinde 30 kişinin, toplamda 81 kişinin kesilmiş başlarını İstanbul'a ibret olarak gösterilmek üzere göndermiştir ki bu sayılar başvurduğu şiddetin derecesini göstermesi açısından önemlidir. Celaleddin Paşa Yapalakoğullarının eşkıyalıktaki şöhretlerinin merkezi olan Yapalak ve Şu'r köylerini yakıp harabeye çevirmek suretiyle uzun yıllardır süren Yapalakoğulları meselesini hallederken Sivas, Darende, Gürün ve Maraş arasında

²²⁶ Yapalakoğullarının idamı için merkezden mübaşir olarak Serçeşme Hasan Ağa'nın gönderilmesi hakkında bk. BOA, HH, 291/17402-R.

bulunan ve Yapalakoğullarının kontrolündeki caddenin de ulaşımına tekrar açılmasını sağlamış oluyordu (BOA, HH, 291/17402-İ; 445/22270).

Bundan sonra Yapalakoğullarının durumu ile ilgili çok az sayıda bilgi ve belgeye tesadüf edilmektedir. Bunlardan biri 1847 tarihli olup Maraş naibi, müftüsü âyan ve meclis azaları tarafından yazılan bir maruzattır. Bu maruzatta Yapalakoğullarının Alhaslı ve Sinamillü Aşiretleri ile ittifak halinde oldukları ve bu aşiretlerin de etkisi ile eşkıyalığa başladıkları belirtilmiştir. Bunların üzerine asker sevk edilerek cezalandırılmaları talep edilmiştir (BOA, İ.MSM, 69/2013).

2.9.5. Hacı İsmailoğulları

18. yüzyılın ikinci yarısında Elbistan Yarpuzlu (Efsuslu) Hacı İsmail adındaki eşkıyanın baskısı altında bulunmakta idi. Hacı İsmail'in Yarpuzlu olduğu ve Reyhanlı aşireti ile akrabalığı bulunduğu bilgisi dışında hakkında elimizde fazla bilgi bulunmamaktadır. Bir ahkâm kaydında oğlu Mehmed'in Reyhanlı Aşireti'nden olduğu²²⁷ açık bir şekilde ifade edilmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 312). Gürünlüoğulları ile birlikte hareket eden Hacı İsmail, Elbistan halkının yanı sıra voyvodalara, fetva ehline ve tımar köylerine saldırmış, iltizama alınan mukataalara müdahale etmiş²²⁸, halktan da haraç almıştır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 30 ve 149). Kılıçlı, Tacirli ve Reyhanlı Aşiretleri'nden başına topladığı çok sayıda eşkıya ile gücünü ve baskısını iyice artırınca Elbistan ahalişi uzak bir adaya sürgün edilmesini talep etmişti (BOA, C.ML, 13266).

Hacı İsmailoğulları H. 1180 (M. 1766/1767) yılında Elbistan voyvodası olarak atanan İbiş'in konağını basıp vergilerden tahsil ettiği 4.000 kuruşu ve kendisine ait 3.000 kuruşluk mal ve eşyasını yağmalamışlardı. Voyvoda İbiş'i bir ay kadar haps edip yerine yerli hanedandan Kara Bekiroğlu Kara İsmail'i voyvoda olarak atamışlardı. Hâlbuki Elbistan voyvodaları malikâne mutasarrıfları tarafından atanmakta olup halk da yerli voyvoda atanmaması için 15.000 kuruşluk nezre bağlanmıştı. Hacı İsmail ve adamları ise baş muhasebede kayıtlı olan nezr hücceti aleyhine hareket ederek halkı zor durumda bırakmışlardı (BOA, Maraş, nr. 2, s. 205-206). Bu dönemde Elbistan voyvodalarına yönelik saldırılar sıkça yaşanmaktaydı. H. 1186 (M. 1772/1773) yılında Elbistan voyvodası olan İbrahim, Elbistan âyan ve hanedanından Kara İbrahimioğlu Recep ve yanındaki diğer eşkıyalar tarafından öldürülmüş, 20.000 kuruştan fazla malı yağmalanmıştı. 1774 yılında Maraş Valisi Abdullah Paşa'ya meseleyi halletmesi için ferman gönderilmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 232-233, 242).

Hacı İsmail'in oğlu Mehmed de babasının yolundan giderek eşkıyalığa devam etmiştir. 1783 yılında birkaç yıldan beri eşkıyalık yapmakta olduğundan Maraş Kadısı Seyyid Haşim ile birlikte Maraş halkı kendisinden şikâyetçi olmuştur. Hacı İsmailoğlu Mehmed başına 300'den fazla silahlı kişiyi toplamış, adam öldürme, mal yağmalama, ırza geçme gibi suçları işlemiştir. Babası gibi tımar ve zeamet köylerinin vergileri ile zaviye vakıflarına el koymuştur. Birlikte hareket ettiği kişiler arasında Elbistan sakinlerinden Gürünlüoğlu Mustafa, Ahmed, Kör Hasan, Cemal, Köse İsmail, kardeşi Hasan, Uzun İlyas, Kör Çavuş, köy kethüdalarından Mahmud, Habib, Deli Hüseyin, Eşek Ömer gibi eşkıyalar bulunmaktaydı. Ayrıca haklarında cezalandırılmaları için

²²⁷ “kaza-yı mezbûre (Elbistan) tâbi Efsus nâm karye sakinlerinden Reyhanlı Aşireti'nden Hacı İsmail oğlu Mehmed nâm kimesne” (BOA, Maraş, nr. 2, s. 312).

²²⁸ Hacı İsmail Zülkadriye hâssına tâbi “nefs-i Elbistan ve kıst-ı bâc-ı bazar ve tevabii” mukataası müşterek olarak tasarruf edilmekte olup Zaralızade Feyzullah Paşa'nın hissesine düşen sümni (1/8) hissesinin voyvodalığını iltizam edip bu bahane ile kaza ve köy ahalisinden sanede iki defa salyane adıyla vergi tahsil etmekteydi (BOA, C.ML, 13266).

ferman bulunan Kılıçlı ve Tacirli Aşiretleri ile Kürne-i Kürecik'te sakin Rişvan Aşireti içlerine firar eden süvari eşkıyalar da maiyetinde bulunmaktaydı. Bunları Elbistan ve civarda bulunan yolları kullanan yolcuların yolunu kesmek ve haraç almak için kullanmıştır. Reyhanlı Aşireti'nden Mürseloğlu Osman ile akrabalığı bulunan Hacı İsmailoğlu Mehmed, Mürseloğlu'nun da yardımı ile eşkıyalığını dayanılmayacak düzeyde artırmıştır (BOA, C.DH, 16840). Fetva vermeye mezuniyeti olan Seyyid Ahmed Hayati Efendi'yi bu görevden men etmiş, naibe hakaret ederek mahkeme kapısına birkaç adamını koyarak fetva verilmesinin ve davaların görülmesini engellemiştir. 1783 yılında adamlarıyla birlikte Efsus sakinlerinden İbrahim Bey'in oğlu Mehmed'in hanesini basmış, mal ve eşyalarını gasp edip kendisini öldürdükten sonra Reyhanlı Aşireti içine firar etmiştir. Elbistan üzerine çok sayıda eşkıya ile hücum ederek 20 kişiyi katl etmiş, halkın 50.000 kuruşluk malını yağmalamıştır. Elbistan ahalisinin çayırdı otlayan hayvanlarını dahi çalan Hacı İsmailoğlu Mehmed'in yaklaşması hususunda mübaşir tayin edilip Zülkadirzade Ömer Paşa'ya 1784 yılının Ağustos ayında ferman gönderilmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 15, 19-20; C.DH, 16840).

Hacı İsmailoğullarının Elbistan ve civarındaki eşkıyalıklarının 1827 yılında devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde Maraş valisi olan Mehmed Celeleddin Paşa Yapalakoğulları ile birlikte Zülkadirli İbrahim Bey'i yakalayıp idam etmesine rağmen ismini belirtmediği Hacı İsmailoğluna gereken cezayı verememişti. 1827 tarihli kaimesinde bu işin önemli olduğunu belirtip yakında üzerine hareket edeceğini kesin kararlılıkla ifade etmiştir (BOA, HH, 445/22270).

2.9.6. Küçük Alioğulları

Mevcut belgelere göre 1760 yılından itibaren adına rastlanan Küçük Ali'nin kim olduğu konusu hâlâ tam olarak aydınlatılamamıştır²²⁹. Şakiroğlu'nun tespit ettiği 1760 yılı Şubat ayına ait olup Adana Beylerbeyi Ahmet Paşa'ya yollanan Küçük Ali ile Üveysoğlunun yaptıkları eşkıyalığa dair bir ferman kaydından itibaren bu derebeyi hanedanının tarihini takip etmek mümkün olabilmektedir (Şakiroğlu, 1991: 105).

Küçük Alioğullarının en meşhuru olan Halil Bey²³⁰ yaşadığı coğrafyanın şartlarını en iyi şekilde kullanarak kısa sürede bölgenin hâkimi olmayı başarmıştır.

²²⁹ Küçük Alioğlu Mustafa (Mısdık) Bey zamanında yaşamış olan Neale, Küçük Alioğullarının soylu bir aileden gelmediklerini belirtir. Bk. Neale, 1851: 159. Dadaloğlu ise bir şiirinde Küçük Alioğlu'nun atasını Özeroğlu Seyfi Han olarak göstermiştir (Özdemir, 2007: 226):

Bozok Han'dan sürer gelir ötesi
Özeroğlu Seyfi Han'dır atası
Baz şahinler sarı kaplan yuvası
Varılmaz yurduna Küçük Alioğlu

Sümer, Dadaloğlu'nun Küçük Alioğullarının soyunu Özeroğullarına bağlamasına şüphe ile bakılması gerektiği kanaatindedir. Kendisine göre Küçük Alioğulları 1735 tarihinden birkaç yıl önce vergilerini ödememek için Gavur Dağı'na sığınan Dulkadirli Türkmenlerinden Döngelü, Ulaşlı, Çalışlı, Develü, ve Kebelü? gibi cemaatlerden birine mensup olmalıdır (Sümer, 1972: 195).

²³⁰ Şakiroğlu, Küçük Ali ile Küçük Alioğlu Halil'in aynı kişiler olmadığını Halil'in Küçük Ali'nin oğlu olduğunu, Küçük Ali'nin Halil'in dışında İmam ve Beyoğlu adında iki çocuğu daha bulunduğunu belirtmektedir. (Şakiroğlu, 1991: 107) 1799'da East India Company'nin temsilcisi ve aynı zamanda İngiliz hükümeti konsolosu olarak Halep'te bulunan ve uzun bir süre bölgede yaşayan John Barker, Elgin Kontu'na 20 Kasım 1800'de yazdığı mektubunda Küçük Ali'den bahseder. Bu mektupta Küçük Alioğlu ve Küçük Alioğlu Halil ifadeleri bulunmamakla birlikte John Barker'ın oğlu olan ve Tarsus'ta uzun yıllar resmi görevde bulunan W. B. Barker, "Lares and Penates or Cilicia and Its Governors" adlı eserinde Küçük Ali olarak kastedilen kişinin Halil Bey olduğunu belirtir (Barker, 1853: 74). 1775'ten sonra Küçük Ali ya da Küçük Alioğlu olarak bahsedilen kişinin Küçük Alioğlu Halil Bey olduğuna şüphe yoktur. Şam

Neale, Küçük Alioğlu Halil Bey'in ulaştığı mevki ve iktidarı doğuştan sahip olduğu yeteneklerine ve becerisine bağlamakta ve bu sayede 40 yıldan fazla müddetle Payas ve civarını idaresi altında tutabildiğini belirtmektedir (Neale, 1851: 159).

Etrafına topladığı kırk elli kadar eşkıya ile Payas civarındaki bağ ve bahçeleri yağmalayarak bölgedeki hâkimiyetinin temelini atan Küçük Alioğlu Halil Bey'in kuvvetlerinin en güçlü olduğu dönemlerde bile 500 kişiyi geçmediği çeşitli kaynaklarda belirtilse de civarında bulunan aşiret ve beylerle ittifak yapmak suretiyle kuvvetini 10.000'e kadar çıkarabildiği anlaşılmaktadır²³¹. Payas halkı Küçük Alioğlu Halil Bey'in özellikle gece yaptığı baskın ve yağmalardan kurtulmak için ona haraç vermeye başlamıştı ki Adana'dan Suriye'ye giden ticaret yollarını kullanan kervanların da ödediği haraç buna eklenince ekonomik durumunu bir hayli güçlendirmiştir. Küçük Ali, hac kervanlarını soymayı veyahut onlardan haraç almayı da adet edinmişti²³². Bazen bir Osmanlı kadısını²³³ bazen de bir konsolos ya da yabancı uyruklu bir tüccarı²³⁴ hapse atabilmekteydi.

Küçük Alioğlu Halil Bey, Kurtkulağı'nda sakin olan Cerid Kethüdası Osman ve Karamut Hanı Mutasarrıfı Ebubekir ile ittifak halindeydi. Bir müddetden beri ticaret kervanlarından haraç olarak beşer onar kese akçe almakta idiler. 1775 senesinde Şam ve Halep tüccarlarından olup İstanbul'a mal getirip götürmek suretiyle geçimlerini sağlayan birkaç tüccarın kervanını yağmalamışlardı. Bu nedenle Karaman Valisi Süleyman Paşa'ya Küçük Alioğlu ve eşkıyaların cezalandırılması için ferman gönderilmiş ancak valinin vefât etmesi nedeniyle bu iş gerçekleşmemişti. Bundan sonra Küçük Alioğlu Halil Bey eşkıyalığını daha da artırmış, tüccarların arzuhallerinden anlaşıldığına göre Payas caddesinden geçmenin mümkünatı kalmamıştır. Kurtkulağı ve

ve Halep tüccarlarının 1775 tarihli bir arzuhallerinde geçen "Payas sâkinlerinden Küçük Ali dimekle 'arîf Halil nâm şâkî" ifadesi de bu fikri desteklemektedir (BOA, C.DH, 5451). Ancak bu tarihten önce bahsedilen Küçük Ali'nin, Şakiroğlu'nun ifade ettiği gibi Halil Bey'in babası mı yoksa kendisi mi olduğu konusunda şu an itibarıyla ilk seçeneği tercih etmek daha mantıklı görünmektedir. Bu hususta bk. BOA, MD, nr. 176, s. 49 ve 50, ayrıca bahsedilen mektup için bk. Mangles ve Irby, Travels in Egypt and Nubia, Syria and Asia Minor During the Years 1817&1818, London 1823, s. 531-543.

²³¹ W. B. Barker, Küçük Alioğlu Halil Bey'in kuvvetlerinin 200'ü, Neale ise 500 geçmediğini belirtir. Barker ayrıca Küçük Alioğlu'nun kuvvetlerini gelip geçen yolculara çok göstermek için onları sık çalılara gizleyerek hile yaptığını değinir (W. B. Barker, 1853: 75 ve 78; Neale 1851: 161). Ancak Küçük Alioğlu Halil Bey'in 1789 yılındaki Maraş eyaleti baskınında 5-6 bin süvari ve piyade eşkıyayı başına toplayabildiği, diğer aşiret ve beylerle ittifakı sonucu da bu sayıyı 10.000'in üzerine çıkarabildiği görülmektedir. Bu konu hakkında hakkında bk. BOA, C.ZB, 2416.

²³² Küçük Alioğlu Halil Bey'in hac kervanlarını soyma şekli hakkında bk. W.B Barker, 1853: 76.

²³³ 1779 yılında Halep kadısını hapsederek 4.000 kuruşunu almıştır. Devlet, Adana ve Maraş Valisi Vezir Ali Paşa'ya Payas, Bilan, Antakya ve civar yerlerin eşkıyadan temizlenmesini, buradan geçen caddenin açılmasının yanında "mütakayyidîn-i ulemâ-yı kiramdan bir monla" yı haps eden Küçük Alioğlu Halil'in hemen cezalandırılmasını, kesilmiş başının İstanbul'a gönderilmesini ve 4.000 kuruşun da Küçük Alioğlu Halil'in malından tahsil edilip kadıya ödenmesini emrettiyse de mezkûr vali bir netice elde edemedi (BOA, MD, nr. 176, s. 51).

²³⁴ Hollanda Konsolosu Mr. John Masseyk'i hapse atmış talep ettiği 25.000 kuruş fidyeyi almadan konsolosu serbest bırakmamıştır. Önemli kişileri esir alma dışında hemen yanı başında bulunan Payas ve civarında yer alan İskenderun gibi limanlara saldırmak suretiyle burada zengin mallar ile dolu olan gemilere baskın yapmakta ve mürettebatını esir almaktaydı. 1791'de bu şekilde altın saatler, mücevherat ve değerli ticari eşyalarla dolu bir Fransız gemisini yağmalamıştır (Neale, 1851: 163). John Masseyk kendisinden alınan parayı daha sonra Küçük Alioğlu Halil'in oğlu Dede Bey'den talep ettiğinde Dede Bey "Benim çok değerli dostum, benden müteveffâ babamın (Allahın rahmeti üzerine olsun) uzun hayatı boyunca haksız şekilde kazandıklarını ödememin istendiğini çok iyi bilmektesiniz Payas dağlarının tüm taşları altına dönüşse (bunun için) yeterli olmayacaktır" cevabını vererek babasının eşkıyalıkla edindiği servetin ne kadar büyük olduğunu vurgulamıştır (W.B. Barker, 1853: 84).

civarında üçer beşer yüz süvari ile gelip geçen tüccarları soyan Bektaşlı ve Kılıçlı Aşireti eşkıyaları durumu daha da kötüleştirmekteydi. Tüccarlar bu nedenle çok daha zahmetli olan bir güzergâhı takip ederek mallarını önce Süveydiye İskelesi'nde kayıklara yüklemekte, Adana'da Karataş İskelesi'nde indirerek bundan sonra kara yoluyla İstanbul'a götürmekteydiler. Ancak Küçük Alioğlu Halil Bey kendisine kayıklar temin etmek suretiyle denizden de tüccarların mallarını yağmalamaya devam etmiştir (BOA, C.DH, 5451 ve 14996).

Küçük Alioğlu'nun bölgede bulunan aşiret ve hanedanlarla yakın ilişkide bulunduğu en somut örneğini 1789 yılında meydana gelen Maraş baskınında görmek mümkündür. Küçük Alioğlu Halil Bey, bölgede bulunan aşiretlerle birlikte Bayezıdzadelerden Abdullah Bey ile ittifak kurarak 1789 yılında hacca gitmek için hareket eden ancak asıl güzergâhları olan Payas caddesi yerine Maraş yolunu kullanmayı tehlikelerden dolayı tercih eden hac kervanını basmaya karar vermiştir. Bu ittifakın kurulmasının sebebi her ne kadar hac kervanını basmak gibi görünse de asıl amacın bu olmayıp Maraş Beylerbeyi Ömer Paşa'yı Maraş'tan çıkarmak olduğunu mevcut belgelerden tespit etmek mümkündür (BOA, HH, 268/15632). Küçük Alioğlu Halil Bey'in Bayezıdoğlu Abdullah Bey ve damadı Kalender dışında müttefikleri arasında Cerid, Tacirli ve Karalar Aşiretleri'nin eşkıyaları da bulunmaktaydı. Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa, Küçük Alioğlu Halil ve müttefiklerinin Maraş'a saldıracaklarını bu amaçla Kurtkulağı'nda Küçük Alioğlu Halil, Bayezıdoğlu Abdullah Bey, havass reayasından Cerid Aşireti Boy beyi Hasan Bey, biraderi Ömer Bey ve diğer aşiret beylerinin katıldığı bir meclis düzenlendiğini merkeze bildirerek yardım talebinde bulunmuştur (BOA, C.ZB, 2416; C.DH, 16503). Durum merkezde görüşüldükten sonra Rışvanoğlu'nun, Ömer Paşa'ya yardım etmesinin uygun olacağı kararlaştırılmış ise de bu hususta geç kalınmış, Rışvanoğlu'na ve bölgede bulunan diğer kişilere ferman gönderilinceye kadar Küçük Alioğlu ve müttefikleri Maraş'ı basmışlardır (BOA, HH, 268/15632). Eşkıyalar, Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'nın mevcut askerlerini Daltabanoğlu ve Battaloğlu'nun mallarını teftişe memur olan Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşlarından İzzet Ahmed Paşazade Abdullah Derviş Bey'in maiyetine vermesini fırsat bilmişlerdi. Küçük Alioğlu ve müttefikleri Maraş'a vardıklarında hac kafilesi Maraş'ı terk etmişti. Küçük Alioğlu Halil Bey, Maraş halkıyla düşmanlığı bulunan Bayezıdoğlu Abdullah Bey ile birlikte asıl amaçlarını gerçekleştirmek için Kıbrıs Adası'na sürgün edilmeleri hususunda haklarında hüküm bulunan Kanadıkırıkoğlu Muhammed ve Velioğlu Ahmed'i de ittifakına dâhil ederek 10.000'in üzerinde kuvvetle Maraş'a saldırmıştır. Maraş ahalisinden çocuk yaşta olanlar dâhil birçok kimse katl edilmiş, birçoğunun ırzına geçilmiş ve evleri yakılmıştır. Ticari mal ile dolu alan bedesten ile birlikte dükkânlar yağmalanmıştır. Halk dağlara kaçarak canını kurtarmaya çalışmıştır. Maraş Müftüsü Ali Efendi'nin 8 yaşında olan oğlu, Nakibüleşraf kaymakamı, Şeyh Abdullah Efendi, sabık müftü Esad Efendi'nin oğlu ve daha birçok kişi esir alınmıştır. Küçük Alioğlu Halil Bey esir alınanları Payas'a götürmüştür²³⁵. Civar yerlere firar eden Maraş halkı gönderdikleri mahzarlarla devletten eşkıyaların cezalandırılmalarını talep ederek perişan bir halde bulduklarını, Maraş'a dönmelerinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Halep Kadısı Hacı Mahmud, Küçük Alioğlu Halil'in Maraş'tan sonra Kilis, Antep ve muhtemelen Halep'e de saldırmayı planladığını bir ilamla İstanbul'a bildirmiştir (BOA, C.ZB, 2416; C.DH, 4742; HH,

²³⁵ Zülkadirzade Ömer Paşa, sabık Maraş müftüsünün oğlunu kurtarmak için Ulaşlı Cemaati'ne gönderilen hil'at bahası için 2.262,5, Küçük Alioğlu meselesi için gelen Kapıcıbaşı Kara Ahmed Ağa'ya yapılan hizmetin bedeli olarak 650, Küçük Alioğlu ve sair eşkıyalar için İstanbul'a giden efendilerin harcırahı olarak 3.500 kuruş harcamıştır (BOA, C.DH, 8813).

266/15456). Bunun üzerine 1789 yılının Ağustos ayında daha önce Soğucak seraskerliği yapmış olan Adana Valisi Mustafa Paşa ile Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa, Küçük Alioğlu'nu cezalandırmakla görevlendirilmiştir. Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Ali de mübaşir olarak tayin edilmiştir. Bu esnada Mustafa Paşa'nın Adana olmadığı anlaşılmaktadır. Mustafa Paşa Adana'ya gelinceye kadar Rışvanzade Ömer Paşa'nın harekete geçmesi ve Küçük Alioğlu'nu idam etmesi istenmiştir (BOA, C.ZB, 4544; MD, nr. 266).

Maraş baskını Küçük Alioğlu Halil'in bir yağma teşebbüsü gibi görünse de yukarıda da belirtildiği gibi aslında Bayezıdzadeler ile Zülkadırzadeler arasında yıllardır süren bir mücadelenin neticesi idi²³⁶. Buna benzer bir hadise ileride Maraş valisi olan Mehmed Celaleddin Paşa zamanında yaşanmıştır. Bayezıdzadeler, Mehmed Celaleddin Paşa'yı Maraş'a sokmamak için civarda bulunan aşiretlerle ittifak kurmuşlar ve paşa ile mücadeleye girişmişlerdi ki bu mücadeleler çok sayıda kişinin ölümüne sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti, Küçük Alioğlu Halil'i cezalandırmak için birçok kez girişimde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Bunun sebeplerinden biri Küçük Alioğlu'nun civarda bulunan âyan ve aşiretlerle yakın ilişki içerisinde bulunmasıydı. Aslında bu durum sadece Küçük Alioğlu Halil için geçerli değildi. Burada bulunan aşiret beylerinin çoğu kız alıp vermek suretiyle birbirleriyle akraba olmuşlardı. Osmanlı Devleti bir aşiret beyini ya da âyanı cezalandırmak istediği zaman genelde civarda bulunan diğer aşiret beylerini ve âyanları bu iş için görevlendirmekte idi. Hâlbuki bunlar akraba olduklarından sadece fermana itaat eder görünmek için harekete geçmekte esaslı bir mücadeleye girişmemekte idiler (Barker, 1853: 86). Bu durumu fark edenlerden biri Sultan I. Abdülhamit döneminde sadrazamlık yapmış olan ve 1786 yılında Küçük Alioğlu Halil'i cezalandırmak için bizzat kapı kethüdasını görevlendirmesine rağmen başarı elde edemeyen Şahin Ali Paşa olmuştur. Paşa'ya göre civarda bulunan ve Küçük Alioğlu'na yakınlığı bulunan Türkmenlerden asker toplanması ile bu mesele halledilemezdi. Kendisi ileride Fırka-i Islahiye'nin yaptığı gibi Arnavut ve Mağrib askeri kullanılmasını tavsiye etmiştir (Şakiroğlu, 1991: 115)²³⁷. Şahin Ali Paşa'nın bu

²³⁶ Bu hususta ayrıca bk. Terzi, 2010: 52-55.

²³⁷ Sadrazam Şahin Ali Paşa, Sultan I. Abdülhamid'in sürekli ısrarları nedeniyle Küçük Alioğlu meselesini halletmeye karar vermişti. Sadrazam Payas'ı kuşatmak için gerekli hazırlıklara girişerek, Halep'ten buğday tedarik etmiş, askerler için gerekli çadır ve diğer malzemelerin hazırlanmasını sağlamıştı. Payas ve Merkez Kalesi ile Sarı Seki'de hazırlıklarını tamamlamış olan Küçük Alioğlu üzerine gönderilen Abdurrahman Paşa 3.000'den fazla asker ile hücum etmiş ise de başarılı olamayarak geri çekilmiştir (Şakiroğlu, 114-115). Bâb-ı Âli Küçük Alioğlu Halil Bey'in tek bir kişinin gayreti ile ele geçirilemeyeceğini anlamış olduğundan Halep Valisi Mustafa Paşa başta olmak üzere, Azaz ve Kilis Voyvodası Daltabanoğlu Mehmed Ali Paşa, Bilanlı Abdurrahman Paşa, Üzeyir Beyi İmam Ağa ve Adana Mütessilimi Abdullah Ağa gibi kimseleri meselenin halline memur etmiştir. Denizden kuşatılması için de deniz ümerası arasında şöhret sahibi olan Damani Kaptan birkaç gemi ile Payas tarafına gönderilmiştir. Adana tarafından hareket etmek üzere Azimzade Vezir Yusuf Paşa da bu işe tayin edilenler arasında bulunmaktaydı. Daltabanoğlu'nun, Küçük Alioğlu Halil Bey'in üzerine dağ yolundan giderek hücum etmesi üzerine Küçük Alioğlu Karbeyazı'na kaçmak zorunda kalmıştır. Daltabanoğlu Payas Kalesi'ni ele geçirip Küçük Alioğlu'nun firar etmeden önce sığındığı kuleyi yakmışsa da Küçük Alioğlu'nu ele geçirmeye muvaffak olamamıştır. Küçük Alioğlu'nun ele geçirilememesinin en önemli sebebi Daltabanoğlu'nun Küçük Alioğlu ile akraba olmasıydı. Daltabanoğlu'nun, eniştesi bulunduğu Küçük Alioğlu'nun firarına göz yumduğuna dair bazı söylentiler yayılmıştı. Zira Şam Valisi olan Cezzar Ahmed Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği çukadarı Payas'ın yeniden Küçük Alioğlu'nun eline geçtiğini belirttiği gibi bahsi geçen hususu da ima etmişti. Bölgeden giden haberler bu durumu teyit etmekteydi. Daltabanoğlu'nun Kilis'ten gelen zahiresinin bir kısmı Küçük Alioğlu'nun adamları tarafından zapt edilmişti ki bu hadise aslında Daltabanoğlu'nun kayın biraderine bir yardımı olarak yorumlanmıştı. Bir müddet sonra hem Daltabanoğlu'nun hem de Bilanlı Abdurrahman Paşa'nın izinsiz şekilde kendi mahallerine geri dönmeleri ile Küçük Alioğlu üzerine yapılan bu sefer de başarıya ulaşmamıştır (Cevdet

teşebbüsünden kısa bir süre sonra Sultan III. Selim zamanında Adana valiliği görevi yapan oğlu Ataullah Paşa, Küçük Alioğlu Halil'i ortadan kaldırmaya memur edildiğinde babasının nasihatlerini dikkate almaksızın maiyetinde bulunmak üzere bölgede bulunan aşiret ve Yörüklerden kuvvet toplamaya çalışmıştı. Edirne bostancıbaşlarından olub bu işe memur edilen Ömer, on iki ferman ile âyanlara ve aşiret boy beylerine giderek bunların Halil Bey'e karşı oluşturulacak ittifaka katılmalarını sağlamaya çalışırken Şahin Ali Paşa'nın tavsiyeleri bir kenara bırakılarak aynı hata tekrar edilmiş oluyordu. Kozanoğlu, Menemencizade ile birlikte Tacirli, Cerid, Sırkındı ve Karsantı Aşiretleri ittifaka davet edilenler arasında bulunmaktaydı. Zaman zaman Tarsus voyvodası ile birlikte Çukurova ve Gâvur Dağı'nda bulunan diğer aşiretlerden de Küçük Alioğlu Halil üzerine yapılacak sefere katılmaları istenmiştir. Ataullah Paşa'ya yardım edecekler arasında Diyarbakır Valisi Kiki Abdi Paşa ile Bilanlı Abdurrahman Paşa da bulunmaktaydı. Denizden de Payas'ı muhasara etmek için gemiler gönderilmiştir. Bu ittifak karşısında Payas'ı terk etmek zorunda kalan Küçük Alioğlu Halil kendisine karşı kullanılmak üzere ferman gönderilen Gâvur Dağı aşiretleri arasına kaçarak kurtulmayı başardıysa da kayınpederi olan Karalar Aşireti beyi Topal Paşa'nın yedi adamıyla birlikte Ataullah Paşa tarafından katil edilmesini önleyemedi. Ataullah Paşa bunların başlarını keserek teşhir üzere İstanbul'a göndermiştir (BOA, MD, nr. 192, 10 ve 17; Şakiroğlu, 1991: 122-123; BOA, HH, 179/8004).

Küçük Alioğlu Halil meselesi kuvvet kullanılarak halledilemeyince bu kez kendisine önce mirlivalık daha sonra da mirmiranlık ve hass ağalığı payeleri verilerek itaat altına alınması yoluna gidilmiş, bu payeler karşılığında da kendisinden Müslüman hacıları bölgesinde bulunan menzillerden sağ salim geçirmesi ve Payas taraflarını muhafaza etmesi istenmiştir²³⁸. Yani daha önce soyduğu hac kervanlarını bu defa verilen resmi görev karşılığında koruması kendisinden talep edilmekteydi. Ancak Küçük Alioğlu görevini kötüye kullanarak eşkıyalık yapmaya devam etmiştir. Maraş baskınından sonra mirmiranlık ve has ağalığı görevi kendisinden geri alınarak cezalandırılmasına çalışılmışsa da kısa bir müddet sonra yeniden affedilerek Üzeyir sancağı mutasarrıflığı görevine getirilmiştir (BOA, C.ZB, 4544).

Küçük Alioğlu Halil'in bölgede bulunan birçok aşiret gibi Cerid Aşireti'nden de destek gördüğü görülmektedir. Cerid Aşireti ile yakın ilişkileri uzun müddet devam etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere 1775 senesinde Cerid Aşireti'nin kethüdalık görevini yürüten ve Kurtkulağı'nda sakin olan Osman, Küçük Alioğlu Halil'i birlikte hareket etmiştir (BOA, C.DH, 14996). Osman'dan sonra aşiretin boy beyi olduğu anlaşılan Hasan Bey de kardeşi Ömer ile birlikte Küçük Alioğlu Halil ile işbirliği içinde bulunmuştur. Bir ara Adana mütesellimliği yapmış olan ve Küçük Alioğlu Halil ile arasında husumet bulunan Hacı Bey, 1.000 kadar adamıyla Küçük Alioğlu'nun üzerine yürüdüğünde Halil Bey'i ele geçirememiş ise de kardeşini öldürmüş ve Cerid Aşireti beyi olan Hasan Bey'i de esir alarak Adana'ya geri dönmüştür. Hasan Bey'i Adana'da kaleye hapseden Hacı Bey, Cerid Aşireti'nin bütün mallarını yağmalayarak birçoğuna

Paşa, 1309: III, 323-326). Ahmed Vasıf Efendi, Daltabanoğlu ve Bilanlı Abdurrahman Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne itaatlerinde aslında samimi olmadıklarını, Küçük Alioğlu Halil Bey'in ortadan kaldırılmasından sonra sıranın kendilerine geleceğini düşündüklerinden mansıplarına firar ettiklerini belirtmekte ve firar etmelerinin asıl sebebini izah etmektedir (Ahmed Vasıf Efendi, 1978: 343).

²³⁸ 1791 tarihli bu belgeden anlaşıldığı kadarıyla Küçük Alioğlu Halil bu tarihten daha önce, hacıların güvenli bir şekilde Payas'tan geçirilmesi, caddenin eşkıyadan temizlenmesi, Payas ve Kurtkulağı menzillerin idaresi, Fransa Devleti'nin ve sair tüccarların gasp edilen mallarının iadesi şartları ile affedilerek, mirmiranlık payesi ile birlikte Üzeyir sancağı ve has ağalığı kendisine tevcih edilmiştir. Affedilmesinde Fransız tüccarının gasp edilen 168.820 kuruşluk mallarını geri vermesi şartının önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu hususta bk. BOA, C.DH, 1732.

da el koymuştur. Bâb-1 Âli, bu durum üzerine harekete geçerek Hacı Bey'den aşiretten aldığı malları hazineye teslim etmesini istemiş ancak bir müddet sonra Hacı Bey ölünce Bâb-1 Âli'nin bu isteği gerçekleşmemiştir (Şakiroğlu, 1991: 114). Hasan Bey bir müddet sonra esaretten kurtulmuş ve 1789 yılındaki Maraş baskınında Küçük Alioğlu'nun yanında yer almıştır (BOA, C.DH, 16503; 4742). Adana Valisi Mehmed Nurullah Paşa zamanında Cerid Aşireti beyi olarak Osman Bey görülmektedir. Osman Bey daha önceki Cerid beyleri gibi Küçük Alioğullarının “zâhir ve maiyeti” olmaya devam etmiştir. Yolculara ve hacılara yönelik saldırı ve soygunlar devam etmiştir. Mehmed Nurullah Paşa, Osman Bey'e ikramlarda bulunmak yoluyla kendisini bu işlerden vazgeçirmeye çalışmış ancak bu teşebbüslerinden sonuç alamamıştır. Onun bu uygunsuz hareketlerinin civarda bulunan aşiretlere de yayılacağını düşünerek Bilan mütesellimi Hacı Mahmud Ağa'yı üzerine göndermiştir. Osman Bey 1828 senesinde yakalanmış başı kesilerek teşhir edilmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir (BOA, HH, 525/25164).

Küçük Alioğlu Halil'in Üzeyir sancağı mutasarrıflığı zamanında uhdesinde bulunan İfraz-ı Zülkadriye hassı ve tevâbi' mukataasına bağlı olan Kurtkulağı hassı reyalarından Karalar Aşireti'ni eski iskân mahallerine döndürmek için uğraştığı görülmektedir. Karalar Aşireti, Musa Fakılı Aşireti ile birlikte vergilerin tahsili esnasında Kurtkulağını terk ederek Yüreğir Ovası'na gelip yerleşmişti. Adana halkına ve mütesellimine güvenerek vergilerini vermemişlerdi. Yolculara zarar vermeye başlayan bu aşiretlerin eski yerlerine iskânları Küçük Alioğlu Halil tarafından istenmiştir. Adana halkı Karalar Aşireti'ni sahiplenerek Küçük Alioğlu'na karşı aşireti kullanmaktaydı. Tarsus'a kadar giden aşiretin masraflarını da Adana halkı karşılamaktaydı. Kurtkulağı hacıların güvenliğinin sağlanması için önemli menzillerden biriydi. Aşiretin Kurtkulağına tekrar iskân edilememesi caddenin kapanmasına sebep olacaktı. Küçük Alioğlu Halil Paşa bu nedenlerden ötürü Adana mütesellimine ve Tarsus voyvodasına hitaben ferman gönderilmesini talep etmiştir. Daha önce 29 Kasım 1787 tarihinde aşiretin eski mahallerine iskân edilmeleri için Adana mütesellimine, kadısına, voyvoda ve iş erlerine hitaben ferman gönderilmiş ancak aşiretin eski mahallerine iskânları mümkün olmamıştır. Bu kez 3 Aralık 1791 tarihinde aşiretin Kurtkulağı'na yeniden döndürülmeleri için Adana valisi ve Tarsus voyvodasına hitaben ferman gönderilmesi ve bir mübaşir tayin edilmesi uygun bulunmuştur (BOA, C.DH, 6446).

Küçük Alioğlu Halil'in Üzeyir sancağı mutasarrıflığı zamanındaki en önemli faaliyetlerinden biri 1801 yılında giriştiği Tacirli Aşireti'nin iskânı meselesidir. Küçük Alioğlu Halil'e göre Çukurova'da bulunan aşiret ve kabileler yaylaya çıktıkları zaman ova ve civarı boş kalmakta, dağlarda gizlenen eşkıyalar bunu fırsat bilerek ovaya inip yolcuları soymakta, emniyeti bozmaktaydılar. Eğer Tacirli Aşireti Ilıcak Beli ile Burnaz Köprüsü arasında iskân edilirse bu sorunlar ortadan kalkacaktı. Tacirli Aşireti bu dönemde Küçük Alioğlu Halil'in malikâne olarak uhdesinde bulunan İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlıydı²³⁹. Küçük Alioğlu Halil'in “mustahfiz” olarak iskân edilmesini istediği bu aşiret ahalinin huzurunu bozmak yerine bu kez istirahat ve emniyetlerini sağlayacak, caddeyi eşkıya baskınlarından koruyacaktı. Küçük Alioğlu Halil aşiretin iskân edilmesinden sonra firar edenler olursa geri iade edilmelerini de talep etmiştir. Bu talepleri faydalı olacağı düşünülerek kabul edilmiş ve bu hususta kendisine yardım etmek için Maraş Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya, Bozok sancağı Mutasarrıfı Cabbarzade

²³⁹ Bu mukataanın 1787 yılının Nisan ayında “Adana'dan Antakya'ya değin tariki ve menâzili idare eylemesi şartıyla” Küçük Alioğlu Halil'in uhdesine malikâne olarak verildiği hakkında bk. BOA, C.DH, 6911.

Süleyman Bey'e, Tacirli Aşireti'nin bulunduğu yerlerin kadılarına hitaben ferman gönderilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, C.DH, 6911). İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlı çok sayıda aşiret ve cemaat bulunmasına rağmen Küçük Alioğlu Halil'in daha önce birçok yağma va baskında birlikte hareket ettiği ve hırsızlığıyla meşhur olan Tacirli Aşireti'nin uzun yıllardır hac ve ticaret kervanlarının soyulduğu caddenin etrafına iskân edilmesini istemesindeki asıl amacının ne olduğunu tahmin etmek mümkün olmakla birlikte nesnel bir yargıya ulaşmak da zor görünmektedir. Aşiretlerin iskânı konusunda bir hayli tecrübeye sahip olan Osmanlı Devletinin bunu kabul etmiş olması üzerinde durulması gereken ayrı bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴⁰.

Osmanlı arşiv belgelerine göre Küçük Alioğlu Halil 1804 yılında ölmüştür (Efe 2011: 42) Barker ise 1800 yılında 60 yaşlarında görünen Küçük Alioğlu'nun 1808 yılında öldüğünü belirtir. Ancak Barker'ın verdiği tarihin yakın olmakla birlikte doğru olmadığı anlaşılmaktadır. 60 yaşlarında görüldüğünü belirtmesi ise Küçük Alioğlu Halil'in doğum yılının 1740'larda olabileceği ihtimalini akla getirmektedir (W. B. Barker 1853: 78 ve 84).

Küçük Alioğlu Halil Bey'in ölümünden sonra oğlu Mehmed Dede Bey merkeze gönderdiği maruzatında "*ben babam silkine gitmeyub her halde tahsil-i rızâ-yı Âliyyeye dikkat ederim*" diyerek taahhütte bulunmuş ve "*taaddî vechle*" hareket etmemek şartıyla isteği kabul edilerek mirlivalık payesi ile Üzeyir Sancağı mutasarrıflığı kendisine tevcih edilmiştir (BOA, MM, nr. 5, s. 83 ve 89).

Dede Bey babasının teşebbüs ettiği aşiretlerin iskânı meselesini yeniden almış ve bunu birçok kez dile getirmiştir. Perâkende halde bulunan cemaatlerin eski yerlerine dönmeleri ve iskânları için daha önce gönderilen fermanın nüfuzunun kalmadığını belirtmiştir (BOA, HH, 81/3376-B). Çukurova aşiretlerin ve eşkıyaların yoğun olarak bulunduğu bir yerdi. Dede Bey'e göre babası bunları zapt etmek için bir hayli gayret ve para sarf etmişti (BOA, HH, 81/3376-E).

Dede Bey, babasının yolundan gitmeyeceğini taahhüt ederek göreve başlamışsa da bir müddet sonra eşkıyalığı babasını geçecek seviyeye ulaşmıştır. Bu nedenle 1806 yılında yakalanarak cezalandırılmasına teşebbüs edilmiş ve bu görev Adana mütesellimi olup Üzeyir sancağı da kendisine tevcih edilen Ahmed Bey'e verilmiştir. Payas caddesinin açılması ve bölgede emniyetin yeniden sağlanması da Ahmed Bey'in görevleri arasında bulunmakta idi. Ahmed Bey'e yardım etmek üzere bölgede bulunan aşiret beyleri de görevlendirilmiştir. Adana havalisi aşiret beylerinden Kelzade Ahmed, Kirmikzade Abdurrahman, Kanlızade Halil Bey, Menemenci Halil Bey, Karsantıazade İshak Bey, Sırkıntıazade Ömer Bey, Kozanoğlu Yusuf Bey, Kerimoğlu Musa Bey ile birlikte Tarsus Mütesellimi Hacı Ahmed, Bulanık Âyanı Abdülfettahzade Ağca Bey ile Çobanoğlu İbrahim Bey, Bilanlı Abdurrahman Paşazade Abdullah Bey ve Abdullah Bey'in maiyetinde olmak üzere Civelek Hacı Bekir, Vaiz Ali Bey, Çay köylü Seydi Bey, Gökçe kazasında sakin Keloğluzade Ahmed Adana Mütesellimi Ahmed Bey'e yardım etmeleri için görevlendirilmiştir. Toplanacak askerlerin zahire ihtiyacını Tarsus Mütesellimi Hacı Ahmed Bey sağlayacaktı. Gönderilen hükümlerde kendilerinden istenenin sadece Dede Bey'in idam edilmesi ve kesilmiş başının İstanbul'a gönderilmesi olduğu, mezkûr eşkıyanın mal ve eşyasının kimseden sorulmayacağı özellikle belirtilmiştir. Adana müteselliminin bölgede bulunan aşiret beyleri ve âyanlarla ittifak kurarak Dede Bey'i cezalandırma teşebbüsü Tarsus müteselliminin zahire tedarikini ağırdan alması ve gizliden gizliye Dede Bey'e silah, barut ve kurşun yardımında da

²⁴⁰ Bu hususta ayrıca bk. Terzi, 2010: 65.

bulunması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. (BOA, MM, nr. 5, s. 83, 84, 88, 89, 91, 97, 99, 100, 102, 111).

Dede Bey bir müddet sonra Kudüs'ten İstanbul'a dönerken Payas'ta kendisiyle görüşen Şeyh Ebussuud Efendi aracılığıyla affedilmiştir²⁴¹. Ancak Dede Bey affından sonra kardeşi Mustafa ve amcasının oğlu Ali ile birlikte Maraş, Payas, Karbeyazı, Üzeyir sancağına, Zülkadriye hassına ve hacıların güzergâhları olan caddeye sürekli baskınlar yapıp halka zulm ederek, mallarını gasp etmiştir. Civarda bulunan aşiret boy beyleri ve kaza ayanları Maraş Valisi Kalender Paşa'nın yakın akrabaları idi. Halep Valisi Ahmed Paşa'ya göre Kalender Paşa Dede Bey'in cezalandırılması işini kolayca halledebilirdi (BOA, HH,732/34756-D). Ahmed Paşa'nın Dede Bey'in cezalandırılması işinin Kalender Paşa'ya havale edilmesini istemesinde belirttiği sebep önemlidir. Zira Küçük Alioğullarının bölge âyan ve aşiretleri ile yakın ilişki içerisinde bulunmaları bunların cezalandırılmasını sürekli olarak engellemekteydi. 1816 yılında meydana gelen bir hadise de bunu ispatlar niteliktedir. Dede Bey, Fettahoğlu, Kelemenoglu ve Ulaşlı eşkıyalarıyla birlikte Karbeyazını ele geçirmiş, Payas caddesini de istila etmiştir. Bu durum karşısında Halep Valisi Mehmed Celaleddin Paşa, hazinedarı vasıtasıyla üzerine kuvvet gönderince Dede Bey Karbeyazı ve Kürtül taraflarına çekilmiştir. Burada 11 gün muhasara edilmişse de Fettahoğlu tarafına kaçmak suretiyle kurtulmayı başarmıştır. Fettahoğlu, Dede Bey'i açık bir şekilde sahiplenmiş, destek olmak amacıyla da Tacirli Aşireti'ni başına toplamıştır. Halep Valisi Celaleddin Paşa bu kez Maraş kaymakamını ve kethüdasını bu işe memur tayin etmiş, ayrıca Bulanık Aşireti, Tacirli ve Cerid Aşiretleri İfraz-ı Zülkadriye hassı reayasından olduklarından bu işe Adana valisinin bakması gerektiğini de belirtmiştir (BOA, HH, 640/31504). Tacirli ve Cerid Aşiretleri ile Bulanık âyanları Fettahoğlu Ağca Bey ve kardeşi Ahmed sayesinde cezalandırılmakta kurtulan Dede Bey'in bu aşiretlerden destek görmesinin sebeplerini babası zamanından beri devam eden yakın ilişkilerde aramak gerekir. Bunların İfraz-ı Zülkadriye mukataası aşiretlerinden olması ve bu mukataanın bir ara Dede Bey'in babası Küçük Alioğlu Halil Bey'in uhdesinde bulunması ayrıca her iki aşiretin Küçük Alioğulları gibi gasp ve yağmayı geçim kaynağı haline getirmiş olması Küçük Alioğulları ile birlikte hareket etmelerinin önemli sebepleri arasındadır.

1817 senesinde Maraş Valisi Kalender Paşa'nın da etkisi ile bölgede bulunan aşiretlerin Dede Bey'i desteklemelerine yönelik bir ittifak kurulmuştur. Aşiret boy beyleri Dede Bey'e birer miktar asker, zahire, cephane ve para yardımında bulunarak destek olacaklar, Payas'a iki saatlik mesafede bulunan Kozludere'de biraz hane inşa etmek suretiyle burayı kendilerine üs yapıp etrafa baskınlar düzenleyeceklerdi. Hacıların geçtiği caddeyi ellerinden geldiği kadar işlemez hale getireceklerdi (BOA, HH, 494/24246-A). Ancak Dede Bey ve Fettahoğlu Ağca Bey'i korumaya yönelik bu teşebbüs başarıya ulaşmamıştır. Bilanlılara mensup olup Adana valiliği yapmakta olan ve bölgeye hâkim olmak için Küçük Alioğullarıyla aralarında husumet bulunan Mustafa Paşa, kardeşi İsmail Bey'i Savranlı Kalesi'ne göndererek buraya sığınmış olan ve bir ara firar etmeyi başardıysa da daha sonra yakalanan Dede Bey²⁴² ile birlikte Ağca Bey'i

²⁴¹ Kendisine gönderilen 1813 tarihli hükmün sureti şu şekildedir: "Mîr-i mûmâ-ileyh Dede Beğe afvını hâvî sâdır olan emr-i âlî bast olunarak muktezâ-yı taahhüdü üzere tarîk-i caddenin küşadiyla ebnâ-yı sebilin kemâl-i emniyet ve selâmetle iyâb u zihâblarına fi-mâba'd hiçbir maddede hilâf-ı şeriat-ı garrâ ve mugayyir-i rızâ vaz' ve hareketde bulunmamağa ibrâz-ı hüsn-i hidmet ve sadâkat ve ifa-yı lâzime-yi taahhüde i'tinâ ve dikkat eylemesi şartıyla afv ve itlakını müş'ar iktizasına göre" (BOA, MM, nr. 6, s. 87).

²⁴² Barker, Dede Bey'in firar ettiği köyün Payas'a yakın olduğunu belirtmekle birlikte ismini vermez ancak burada yaşlı bir kadın tarafından kendisine ihanet edildiğini ve tesadüfen orada bulunan Beylanlı Daloglu (Tal-Uğlu) tarafından yakalanıp Adana'ya götürüldüğünü belirtir. İstanbul'a gönderilmek üzere

ve kardeşi Ahmed'i idam etmiş, 25 nefer ile birlikte kesilen başlarını teşhir edilmek üzere İstanbul'a göndermiştir (W. B. Barker 1853: 86; BOA, HH, 503/24745).

Dede Bey'in idamını müteakip Savranlı Kalesi'nde ele geçirilen Dede Bey'in oğulları ve biraderi Mustafa ile Fettahoğlu Fettah ve Ali'nin Rodos Kalesi'ne sürgün edilmeleri için Maraş Valisi Kalender Paşa'ya ve Rodos Sancağı Mutasarrıfı Yusuf Paşa'ya ve kale dizdarına ferman gönderilmiştir. Adana ve Maraş arasında bulunan aşiretlerin çoğu Küçük Alioğlu ve Fettahoğlu'nun akrabaları olduklarından bunların firar etmelerinin önüne geçmek için Adana sınırına kadar kendilerine askerlerin eşlik etmesi uygun bulunmuştur (BOA, HH, 500/24517). Maktullerin eşleri ve çocukları 30 kişi kadardı ve çocukların yaşları 2 ila 9 arasında değişmekte idi. Kadınların içlerinde hamile olanlar da bulunmaktaydı. Bunlar kaleden çıkışları esnasında askerler tarafından soyulmuşlar, bu halde Maraş'a götürülmüşlerdi. Maraş'ta kendilere yemek, elbise ve günlük harç verilmiştir. Kalender Paşa bahsi geçen tahriratında bunların merhamete muhtaç insanlar olduklarını belirtmiş ve affedilmelerini talep etmiştir (BOA, HH, 501/24605). Kalender Paşa'nın bu isteğinin kabul edildiği ve bunların Maraş'ta ikamet ettirildiği anlaşılmaktadır (BOA, MM, nr. 8, s. 119).

Dede Bey'in biraderi olup Mısdık olarak da bilinen Mustafa Bey'in ilk yılları eşkıyalıkla geçmiştir. Adana Valisi Mehmed Nurullah Paşa tarafından cezalandırılmak istenmişse de aracılar vasıtasıyla affedilmiş biri müddet sonra sonra da Üzeyir sancağı mutasarrıflığı görevine getirilmiştir (Şakiroğlu, 1991: 134; Terzi, 2010: 172). Adana'da âyanlık mücadelesine girişen Hasan Paşazadelerden Hacı Ali Bey ile Menemencilerden Hacı Habib Bey arasındaki mücadelede daha önce yanlarında çalışarak geçimini sağladığı Hasan Paşazadeler tarafını tutmuştur.

Mustafa Bey babasının şöhretinden istifade ile Çukurova'da ve Gâvur Dağı'nda bulunan aşiretlerin lideri olarak hareket etmiştir. Eşkıyalıkları dolayısıyla cezalandırılması ferman olunduktan bir müddet sonra affedilmesinde bu aşiretlerin önemli etkisi olmuştur. Adana Valisi Yahya Paşa'nın mütesellimi olan İbrahim Efendi, hem Küçük Alioğlu Mustafa'dan hem de aşiret boy beylerinden Adana ile Şam arasındaki caddenin güvenliğini sağlamaları hususunda gereken çabayı göstereceklerine dair senet almıştır. Buradaki anlaşma sadece caddenin güvenliğine yönelik olmayıp aynı zaman da Menemencizade Hacı Habib Bey'e karşı oluşturulan bir ittifak özelliği taşımaktadır. Bundan kısa bir süre sonra Küçük Alioğlu Mustafa ile birlikte Tacirli ve Karalar Aşiretleri'nin Hasan Paşazadelerle birlikte Adana'yı basıp Menemencizade Hacı Habib Bey'i şehirden çıkarmaları bunu açık bir şekilde göstermektedir (Kurt, 2001: 92, 107, 108, 111, 112, 115, 116; Ener, 1986: 287-288)²⁴³.

Küçük Alioğlu Mustafa'nın bölgedeki aşiret boy beyleri ve âyanlarla birlikte bu kez Adana mütesellimi olarak görev yapan Hacı Ali Bey'e²⁴⁴ verilmek üzere bir senet

başı kesilen Dede Bey'in vücudu da Mustafa Paşa'nın konağın avlusunda yakılmıştır (W.B Barker 1853: 86)

²⁴³ Hacı Ali Bey, Küçük Alioğlu Mustafa Bey ve aşiretlerin yardımıyla idareyi ele geçirdikten sonra Adana'da mütesellim bulunan İsmail Ağa'yı görevinden almış, Adana'ya vali olarak tayin edilen Esad Paşa'nın da şehre girmesine izin vermemiştir. Esad Paşa bir müddet sonra Ruslarla savaşmak üzere Doğu'ya gönderilmiştir. Devlet otoritesinin ne kadar zayıf olduğunu gösteren bu hadiseden kısa bir süre önce de yine Adana Valisi Nurullah Paşa Namrun'da yaylada iken Tarsus beylerinden Kelağazade Mehmed Ağa tarafından muhasara edilmiş mezkur vali bu muhasaradan canını güçlülükle kurtarabilmiştir (Ener, 1986: 286-287).

²⁴⁴ Afşar ve Cerid Aşiretleri ile birlikte Adana ve Maraş'ta bulunan birçok aşiret Hacı Ali Bey ile birlikte hareket etmiştir. Bu aşiretler Hacı Ali Bey'i başları sıkıştığında sığınacakları ve güvenecekleri biri olarak görmekteydiler (BOA, HH, 462/22635-J).

daha hazırladığı görülmektedir. Payas caddesinin güvenliği ile ilgili olarak hazırlanan bu senette başlıca şu hususlar taahhüt olunmuştur:

Caddenin başlangıcından sonuna kadar Müslüman hacılar ve tüccarlara ait kervanlara, tatarlara ve saireye Çukurova'da çadırlarda yaşadığımız aşiretlerimizden ve birbirlerimizden tek bir ferдин saldırıda bulunmayacağını taahhüt ederiz. Eğer eden olursa gereken terbiyeleri birbirlerimizden ittifakıyla vilayet valisi tarafından verilecektir. Bundan böyle padişahın emirlerine aykırı davranan bulunur ve caddede bir nesne zâyi ve telef olur ise cümlemizin marifetiyle bulunması ve lazım gelen zayıtı tazmin etmek sözüyle Payas, Kurtkulağı ve Karanlıkkapı derbentlerinin muhafazası hususuna müteahhit ve birbirlerimize kefil oluruz. İşbu taahhüt senedimiz hâlâ Adana mütesellimi ve hanedanı Hasan Paşazade Hacı Ali Bey hazretlerine teslim olunmuştur (BOA, HH, 444/22249-A).

Senedi imzalayanlar arasından Payas Mütesellimi Küçük Alioğlu Mustafa, Kozanoğlu Mehmed, Sis Mütesellimi Kozanoğlu Ömer, Bozdoğan Aşireti boy beyi el-Hac Osman, Karalar Aşireti Boy beyi Mehmed Rüstem, Sırkıntı Aşireti Boy beyi Murtaza Ahmed?, Cerid Aşireti boy beyi Mehmed Şahin, Tacirli Aşireti Kethüdası Ömer, Karahacılı Aşireti Boy beyi Murad, Bulanık âyanı Abdülfettahzade Ahmed ile birlikte Gavur Dağı kethüda ve âyanları ve Üzeyir âyanı bulunmaktadır (BOA, HH, 444/22249-A).

Mustafa Bey, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Çukurova bölgesini istila edince başlangıçta Mısır askerine karşı durmuştur. İbrahim Paşa, Menemencizade Hacı Ahmed'i Payas caddesini kapatan Küçük Alioğlu Mustafa Paşa üzerine göndererek ölü ya da diri yakalanmasını emretmiştir²⁴⁵. Gâvur Dağı'nın eteğine bulunan Hacı Osmanlı köylerine kadar takip edilen Mustafa Bey, Tacirli Aşireti'nin yardımıyla Maraş'a kaçabilmiştir. Bunun üzerine İbrahim Paşa Mustafa Bey'in kaçmasına yardım eden Tacirli Aşireti'nin cezalandırılmasını emretmiştir. Bu amaçla Tacirli Aşireti üzerine gece baskını yapıldıysa da aşiret mensuplarının çoğu önceden firar ettiğinden sadece kalanların malları yağmalanabilmiştir. Payas'a da Mustafa Bey yerine Cerid Mehmed Bey²⁴⁶ mütesellim tayin edilmiş, 400 civarında süvari ile bir delilbaşı da burada ikame edilmiştir (Menemencioğlu Ahmed Bey, 1997: 122-124).

Cevdet Paşa'nın belirttiğine göre Mustafa Bey bir müddet sonra Maraş'ta bulunan İbrahim Paşa'nın yanına giderek affını dilemiş ve İbrahim Paşa'nın emriyle Payas'a geri dönmüştür (Cevdet Paşa, 1991: 131). Barker, İbrahim Paşa'nın sürekli isyan eden ve düzensizliğe sebep olan Gâvur Dağı ve civarında bulunan aşiretleri kontrol etmesi amacıyla Mustafa Bey'i Payas'a gönderdiğini belirtmektedir (Barker, 1853: 90). İbrahim Paşa, babası Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın "*oğlum İbrahim dağlar ile ovaların ahvalini fark u temyiz et. Dağlıları nazar-ı ehemmiyette tut*" şeklindeki nasihatini önce dinlememiş, Kozan Dağı ve Gâvur Dağı'na sığınanlara karşı kuvvet kullanmak istemişti. Ancak başarılı olamayacağını anlayınca babasının nasihatine

²⁴⁵ Halep valisinin 23 Ocak 1831 tarihli şukkasından anlaşıldığına göre Küçük Alioğlu Mustafa Bey bu zamanda Payas mütesellimidir. Mustafa Bey'den Mısırdık olarak bahseden vali kendisini "*sağ ayakkabı olmayub yılanın birisi*" olarak nitelemiştir. Bu hususta bk. BOA, HH, 462/22635-J.

²⁴⁶ Menemencizade Ahmed Bey'in belirttiğine göre Mısır kuvvetleri tarafından Kerimoğlu ve Sırkıntıoğlu ile birlikte Mısır'a sürgün edilmiştir (Menemencioğlu Ahmed Bey, 1997: 139).

uymak suretiyle Küçük Alioğlu Mustafa'yı yukarıda bahsedilen amaç için görevlendirmiştir (Cevdet Paşa, 1991: 128)²⁴⁷.

Mustafa Bey başta Ulaşlılar olmak üzere bölgede bulunan aşiretlerin çoğu üzerinde söz sahibiydi. Adana ve Maraş Valisi Mustafa Paşa, Kozanoğullarını uygun bir dil ile itaat altına alacağını düşündüğünde “aşiretler üzerinde sözü geçen” ve “ıstabl-ı âmire müdürlüğü” rütbesine sahip olan Mustafa Bey'den faydalanmaya çalışmıştır (BOA, MVL, 30/42). Ancak yakalanıp İstanbul'a gönderilmesinden bir süre önce hem Ulaşlı aşiretleri ile hem de Tacirli Aşireti ile arasının iyi olmadığı görülmektedir. Hâlbuki bu aşiretler babası Küçük Alioğlu Halil döneminden beri Küçük Alioğulları ile birlikte hareket etmiş ve zor durumlarda birçok kez bu hanedana yardımda bulunmuşlardı. Mustafa Paşa'nın Üzeyir sancağı kaymakamlığı döneminde Tacirli Aşireti ile ilişkileri bozulmuş ve aralarındaki husumet o kadar ileri dereceye varmıştı ki Tacirli Aşireti bağlı oldukları Üzeyir sancağından ayrılarak Maraş'a yerleşmek için Maraş Valisi Mustafa Tosun Paşa'dan bir arzuhal ile izin istemişlerdi. Tacirli Aşireti kethüda ve ihtiyarları Küçük Alioğlu Mustafa Bey'in vergilerini ödemelerine rağmen kendilerine senet vermediğini, aşiret kâhyalarından rüşvet aldığını artık zulmüne dayanamadıklarını, adlarının hırsıza çıkmış olmasında Küçük Alioğlu'nun bu tür hareketlerinin etkili olduğunu belirterek Mustafa Tosun Paşa'dan kışın Maraş altında yazın ise Göksun'da ikamet etmek için izin istemişlerdir. Emirlere itaat edeceklerini, eşkıyalık yapmayacaklarını da taahhüt etmişlerdir (BOA, İ.MVL, 122/3110).

Küçük Alioğlu Mustafa'nın 1863 senesinde İstanbul'a sürgün olarak gönderilmesinden sonra Dede ve Seydi adındaki iki oğlu Gâvur Dağı'nda karışıklıklar çıkararak bölgede babalarına ihtiyaç duyulduğu izlenimini yaratmaya çalışmışlardır²⁴⁸. Burada bulunan aşiretler Küçük Alioğulları gibi âyanların elinde uzun yıllardır fesat ve eşkıyalığın vasıtası olarak kullanıldığından Mustafa Bey'in oğullarının bu teşebbüslerinin başarıya ulaşılmasına izin verilmemiştir. Mustafa Bey Meclis-i Vâlâ'ya çağrılarak kendisinden oğullarına Bereket Dağı ve çevresinde karışıklık çıkarmamaları, mahalli hükümete ve emirlere itaat etmeleri hususunda nasihatlerde bulunması istenmiştir. Mustafa Bey bunun üzerine oğullarına bir mektup yazmış ve bu mektup Adana'ya gönderilmiştir (BOA, Y.EE, 35/17). Fırka-i Islahiye'nin bölgeye gelmesi ile birlikte Dede Bey aman dileyerek itaat etmiştir. Cevdet Paşa 1865 yılının Eylül ayında gönderdiği telgrafında Dede Bey'in yakalanması ile birlikte “Gâvur Dağı gâilesinin” bittiğini merkeze bildirmiştir (BOA, İ.DH, 540/37540).

²⁴⁷ İbrahim Paşa Çukurova ve civarını hâkimiyetine aldığı zaman bölgede bulunan aşiret ve âyanlardan kendisine katılanlar olmuştur. Cerid Aşireti sabık boy beyi olup Kara Yiğitoğlu, Kelemenoglu ve Zeytunoğlu ile birlikte 1838 yılında Gâvur Dağın'da sarp bir yer olan Kılınç Kaya denilen mahalle sığınmış olan Hasan Bey ve Reyhanlı Aşireti'nden Mürseloğlu bunlar arasındadır (BOA, HH, 377/20486-B).

²⁴⁸ Cevdet Paşa'nın da bu doğrultuda bir fikre sahip olduğu görülmektedir: Halep'e memuriyetle giden Kabulî Paşa Payas caddesinin emniyetsizliğinin sebebi olarak Mustafa Bey'i görmüş ve yakalanması halinde bu sorunların çözüleceğini Fuat Paşa'ya söylemişti. Fuat Paşa “şimdi bir Payas meselesi çıkarmanın zamanı değildir” diyerek önce buna karşı çıkmışsa da Kabulî Paşa'nın ısrarları nedeni ile Mustafa Bey'in yaklanmasına izin vermişti. Ancak Mustafa Bey'in yakalanıp İstanbul'a getirilmesi ile birlikte Gâvur Dağı'nda eşkıyalık eskisine göre daha fazla artmış, Payas caddesi tamamıyla kapanmıştı. Cevdet Paşa “meğer Musdik Paşa Gâvur Dağı eşkıyasının önünde bir perde olup Kabulî Paşa'nın tahkikatı yanlış imiş” diyerek Mustafa Bey'in bölgedeki önemine işaret etmiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1991: 132).

2.9.7. Fettahoğulları

16. yüzyılda Maraş'ta Zülkadriye Yörükânından Demrek Taifesi'ne mensup Bulanıklı Cemaati adında bir cemaatin varlığına tesadüf edilmektedir (BOA, TD, nr. 998, s. 460). 1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde Bulanıklı Cemaati'nin Maraş'ta birçok yeri ziraat ettiği görülmektedir. Mehmed Celaleddin Paşa 1816 tarihli bir kaimesinde "Fettahoğlu nâm hainin hâss mülhakatından Bulanık Aşireti'nden" olduğuna dair bir ifade kullanmıştır (BOA, HH, 640/31504). Fettahoğullarının Bulanıklı Cemaati'nden ya da daha sonraki yüzyıllarda tesadüf edildiği şekliyle Bulanık Aşireti'nden olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Fettahoğullarının 18. yüzyılın ilk yarısı içerisinde önde gelenlerinden biri Fettahoğlu Süleyman Bey idi. Fettahoğlu Süleyman Bey, Tacirli, Bektaşlı ve Dokuz Cemaatleri'nin Rakka'ya iskânı esnasında geçitleri tutmakla görevlendirilmiştir²⁴⁹.

18. yüzyılın sonlarına doğru Fettahoğullarının bölgede bulunan ekrâd ve aşiretlerle aralarının iyi olduğunu söylemek mümkündür. Sadareten Kılıçlı Aşireti eşkıyalarının cezalandırılması için fermanı götürmekle görevlendirilen ve Azaz ve Kilis taraflarına gidip görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a geri dönen Seyyid Mehmed 1784 yılı Kasım ayında bölgenin durumunu anlatan mektubunda aşiret eşkıyalarını cezalandırmak için görevlendirilen Azaz ve Kilis Mutasarrıfı Mehmed Ali Bey'in Gavur Dağı'na giderek burada gizlenen aşiret eşkıyalarından 10 kadarını öldürdüğünü kurtulmayı başaranların ise Maraş'a dört saat mesafede bulunan Fettahoğlu tarafına kaçıklarını belirtmiştir (BOA, C.ZB, 4158).

19. yüzyılın hemen başlarında Fettahoğullarının başında Mustafa ve İbiş Beyler²⁵⁰ bulunmaktaydı. Maraş Valisi İsmail Paşa'nın Fransızlarla yapılan savaş esnasında yaptıkları Osmanlı askerinin dağılmasına sebep olmuştur. İsmail Paşa firar ettikten sonra da birçok köy ve kasabayı yakıp ahaliye zulm etmiştir²⁵¹. Maraş halkı İsmail Paşa'nın, Maraş'a geri dönmek üzere Maraş'a üç saat uzaklıkta bulunan Hacı Yusuf köyüne geldiğini haber alınca 7-8 bin piyade ve süvari ile İsmail Paşa'nın üzerine hücum ederek adamlarının çoğunu öldürmüştür²⁵². İsmail Paşa bunun üzerine yanında bulunan birkaç nefer ile Üzeyir Sancağı Mutasarrıfı Küçük Alioğlu Halil'in yardımını almak üzere harekete geçmiştir. Durumun haber alınması üzerine Küçük Alioğlu'na, yanına gelmek üzere hareket eden İsmail Paşa'nın idam edilerek kesilmiş başının Ordu-yı Hümayuna gönderilmesi emredilmiştir. İsmail Paşa'nın bir müddet

²⁴⁹ 1730 tarihli bir hükümde Rakka'da iskân edilmiş olan olan Kılıçlı ekrâdı, Tacirli, Bektaşlı ve Dokuz Cemaatleri iskân mahallerinden kaçarak Sivas, Maraş, Kilis, Antep taraflarında eşkıyalık yapmaya başlayınca bunların yeniden Rakka'ya götürülmeleri emr edilmiş, firarlarının önlenmesi için de geçitlerinin olduğu yerlerde bulunan birçok beyle birlikte Bulanıklı Fettahoğlu Süleyman ile Kara Burçoğlu'ndan Aslanlı Bel ile Asmalı? yollarının muhafazası istenmiştir (BOA, MAD, nr. 701, s. 14).

²⁵⁰ 1802 yılı Mayıs ayının başlarında Maraş mutasarrıfına gönderilen bir hükümde Tatar Uzun Hasan adında birinin H. 1210 (M.1795/1796) yılında Maraş'tan Ma'den'e döner iken Maraş civarında Karadağ denilen yerde Fettahoğlu İbiş Ağa aşiretinden bazı kimseler tarafından soyulduğu belirtilmektedir. Muhtemelen yukarıda bahsi geçen İbiş Bey ile burada söz edilen İbiş Ağa aynı kişiler olmalıdır. Bk. BOA, ŞKD, nr 200, s. 158.

²⁵¹ Ordu-yı Hümayunu terk eden sadece Maraş Valisi İsmail Paşa olmayıp Adana Valisi Hüseyin Paşa'nın aynı kabahati işlediği anlaşılmaktadır. Bunlar, haklarında idam kararı verilince firar etme yolunu tutmuşlardır. Firar edecekleri güzergâhı müzakere etmek için Gâvur Dağı'nda bulunan Fettahoğlunu yanlarına çağırılmışlardır. Adana yoluyla İç İl ya da Ereğli taraflarına firar etmeyi düşünmüşlerdi. Bu husus hakkında bk. BOA, HH, 81/3367.

²⁵² İsmail Paşa, Cabbarzade Süleyman Bey'e gönderdiği kaimesinde Maraş ahalisinden üzerine saldırmak için gelen 7-8 bin kadar piyade ve süvariye yendiğini bunlardan 40-50 kadarını esir alıp sonradan serbest bıraktığını belirtir. Bu konuda bk. BOA, HH, 81/3367-A.

Fettahoğullarının yanında gizlendiği anlaşılınca “ ‘aşâir boy beğileri” olarak hitap edilen Mustafa ve İbiş Beyler’e Küçük Alioğlu Halil’e emredildiği gibi İsmail Paşa’yı himaye etmeyip kendisini cezalandırmaları için 1800 yılı Kasım ayında hüküm gönderilmiştir (BOA, MD, nr. 211, s. 121; HH, 81/3367-A).

1802 yılında Maraş Valisi Kalender Paşa’ya gönderilen bir fermanın Fettahoğullarına mensup üç kişinin adı tespit edilebilmektedir. Bunlar Ağca ile kardeşleri Fettah ve yukarıda da bahsi geçen İbiş’tir. Bu fermana göre Fettahoğulları civarda bulunan eşkıyalarla birlikte hareket etmekte, bunların yanlarına sığınmalarına izin verip bunları gizlemekte ve korumaktaydılar. Mukataa, zeamet ve tımar köylerini zapt edip, köylülerin mallarını yağmalamakta pek çok kişiyi de öldürmekteydiler. Mukataa, zeamet ve tımar sahiplerinin vergileri toplamalarına da izin vermemişlerdir. Antep Voyvodası Hüseyin’in kardeşi, kardeşinin oğlu Ahmed Bey ve yoldaşlarından Muslu, Kürd Mehmedoğlu Bekir Bey’i de yanlarına çağırıp sahiplenmişlerdi. Kalender Paşa’dan Reyhanlı Aşireti Boy beyi Haydar Ahmed ve saray kapıcıbaşlarından mirahur payesine sahip Antep Voyvodası Mehmed Bey ile ittifak ederek Fettahoğullarından Ağca, Fettah ve İbiş ile birlikte bahsi geçen diğer eşkıyaların yakalanmaları ve idam edilmeleri istenmiştir. Halep Valisi İbrahim Paşa da Kalender Paşa’ya ve Antep Voyvodası Mehmed Bey’e gereken yardımı yapmakla görevlendirilmiştir (BOA, MD, nr. 213, s. 48 ve 71). Kalender Paşa Fettahoğullarına gereken cezayı veremediyse de Çavuş Muslu ve beş arkadaşını yakalayarak idam etmiş ve kesilen başlarını teşhir edilmek üzere İstanbul’a göndermiştir (Terzi, 2010: 80).

1813 yılının Haziran ayında Kalender Paşa’ya Fettahoğullarından Ağca ve kardeşi Ahmed’in idam edilmeleri hususunda bir ferman daha gönderilmiştir. Fettahoğullarının daha evvel haklarında idam kararı çıktığı tarihten bu yana eşkıyalıklarına devam ettikleri ve bunu daha da artırdıkları anlaşılmaktadır. Maraş ve Antep ahalisi İstanbul’a arz ve mahzar göndermek suretiyle bu durumu şikâyet etmiştir. Halep, Kilis ve Payas’ta sürekli dolaşarak yol kesicilik, soygunculuk gibi suçları işleyen eşkıyalar başları sıkıştığında veyahut firar etmeleri gerektiğinde Fettahoğullarına sığınmakta, Fettahoğulları da onları korumaktaydı²⁵³. Fettahoğullarının bu şekilde davranmasında bölgede bulunan aşiret ve âyanlarla yakın ilişkilerinin olması etkili olmaktadır. Ulaşlı dağlarında bulunan aşiretler dışında bölge hanedanlarından Küçük Alioğulları ve Bayezıdzadelerle aralarının iyi olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti, Maraş Valisi Kalender Paşa’dan her ne olursa olsun Fettahoğlu Ahmed ve Ağca’nın yakalanıp idam edilmesini, başlarının da kesilip İstanbul’a gönderilmesini istemiştir. Kalender Paşa, kardeşi Numan Bey’i Antep’e mütesellim tayin edip Maraş ve Antep’te vuku bulan asayişsizliği ortadan kaldıracığını bir yazı ile merkeze bildirmiştir²⁵⁴. 1814 yılının Ocak ayının sonlarına doğru da Ağca ve Ahmed Beyler’i yakalamak için bizzat harekete geçmiştir. Ancak Fettahoğulları, Küçük Alioğlu Dede Bey’in yanına kaçarak kurtulmuşlardır. Kalender Paşa bir müddet sonra Fettahoğullarının adamlarından 7 kişiyi yakalayıp idam ettiğini ve Gâvur Dağı’nda

²⁵³ Mesela 1815 yılı Eylül ayında Trablusşam tarafına memuren azimet iden Divan-ı Hümayun hâcegânlarından Derviş Efendi’yi Payas ve Kurtkulağı arasındaki Sarısu mevkiinde Karayığitoğlu ve Topal Şadullah? adamlarıyla birlikte soymuşlar ve eşkıyalar Fettahoğullarına sığınmışlardı (BOA, HH, 500/24481-C).

²⁵⁴ Kalender Paşa’ya gönderilen hükümde Fettahoğlu Ağca ve kardeşi Ahmed’in idam edilmelerini gerektiren sebepler olarak şunlar belirtilmektedir: “Abdulfettah Uşağı Ağca ve karındaşı Ahmed dimekle ma’rûf şâkiler kendi hallerinde ırz ve edebleriyle olmayub hilâf-ı şeriat-ı garra katl-i nüfus ve gasb-ı emvâl ve ebnâ-yı sebîle isâl-ı rahne ve hasar misillü harekât-ı bâğîyane ictirâ itmekte olduklarından başka Halep ve Kilis ve Payas tarafında geşt ü gûzar iden kuta’-ı tarikin başları sıkıldıkda şâki merkûmanın yanlarına firar ile kendülerini setr ve ihfa üzere idükleri” (BOA, MM, nr. 6, s. 137).

asayışı sağladığını İstanbul'a bildirmiştir (BOA, MAD, nr. 3525, s. 5) Kalender Paşa'ya "müte'allikatından olan" Fettahoğlu Ağca ve Ahmed'in yakalanması için bundan sonra da birçok defa ferman gönderilmiştir. 1817 yılında Fettahoğlu Ağca ve Ahmed Gâvur Dağları'nın zirvesinde sarp bir mahalde olan Savranlı Kalesi'ne sığınmışlardı. Fettahoğullarının yakalanıp idam edilmeleri meselesi önce Kalender Paşa ile birlikte Halep Valisi Ahmed Paşa'ya havale edilmiştir. Ancak Ahmed Paşa'nın Halep eyaletinin düzenini sağlamakla meşgul olması ve Savranlı Kalesi'nin Maraş eyaleti dâhilinde bulunması gibi sebeplerden ötürü meseleyi sadece Kalender Paşa'nın halletmesi kararlaştırılmıştır. Kalender Paşa kalenin mevkiinden dolayı Fettahoğullarının kış mevsiminde ele geçirilmelerinin zor olduğunu bahar mevsiminin beklenmesi gerektiğini merkeze bildirmiştir (BOA, MM, nr. 8, s. 75). Bahar mevsimi yaklaşırken Kalender Paşa'nın Fettahoğulları üzerine hareket etmesi için gerekli hazırlıkları yapması hususunda uyarıldığı görülmektedir. Ancak bahar mevsimi gelmesine rağmen Kalender Paşa'nın bir türlü harekete geçmediği, çeşitli bahaneler ileri sürerek ağır davrandığı ve bu şekilde Fettahoğullarının idamını geciktirme yoluna gittiği anlaşılmaktadır (BOA, MM, nr. 8, s. 75, 83, 84, 87).

Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet'te hem Kalender Paşa'nın bu şekilde davranmasının hem de bölgede bulunan aşiretlerin Fettahoğullarını sahiplenmelerinin sebebini şöyle açıklanmaktadır:

Maraş sancağı dâhilinde bulunan Bulanık kazası âyanı Ağca Beğ ve biraderi Ahmed Beğ onu (Küçük Alioğlu Dede Bey'i) sahiplenmişlerdi. Onların dahi idamları hakkında Halep Valisi Ahmed Paşa ile Maraş valisi Kalender Paşa'ya yine 1816 yılı Kasım ayında emirler gönderildi. Hâlbuki oraların halkı hep vahşi kabilelerden olup kendilerine sığınan birini himaye etmeyi haysiyet icabı saydıklarından Ağca Beğ'e Dede Beğ'i himaye itdiği için suçlu olarak bakılmazdı. Kalender Paşa dahi bu düşüncede bulunduğundan bu emrin icrasına samimi olarak teşebbüs edemezdi (Cevdet Paşa, 1309: X, 209-210).

1816 yılında meydan gelen bir olay Cevdet Paşa'nın bu tespitlerinin doğru olduğunu göstermektedir. Fettahoğullarının Küçük Alioğulları, Kelemenogulları ile birlikte Ulaşlı, Tacirli ve Cerid Aşiretleri ile aralarında yakın ilişkiler bulunmaktaydı. Hakkında idam fermanı bulunan Dede Bey Karbeyazı'nı zapt edince Celaleddin Paşa kuvvetlerini üzerine göndermiş, bunun üzerine Dede Bey de Fettahoğulları tarafına kaçarak kurtulabilmiştir. Küçük Alioğlu bundan sonra derbentlere Tacirli Aşireti ile birlikte kendisini destekleyen diğer aşiretlerin kuvvetlerini yerleştirerek tedbir alma yoluna gitmiştir (BOA, HH, 640/31504).

1817 yılı Ekim ayında Kalender Paşa'ya gönderilen bir fermanın Savranlı Kalesi'nin tazyik olunarak Fettahoğlu Ağca ve Ahmed'in yakalandığı, Küçük Alioğlu Dede Bey'in firar ettiği ancak daha sonra yakalanarak Adana Valisi Mustafa Paşa tarafından idam edildiği tespit edilebilmektedir. Kalender Paşa'dan da yakalamış olduğu Fettahoğlu Ağca ve Ahmed'i idam ederek kesilmiş başlarını İstanbul'a göndermesi istenmiştir (BOA, MM, nr. 8, s. 101). Ancak bu işi Kalender Paşa değil Adana Valisi Mustafa Paşa'nın kardeşi olan İsmail Bey yapmıştır. Ferman Kalender Paşa'ya ulaşmadan önce İsmail Bey, Savranlı Kalesi'ni zapt ederek Fettahoğlu Ağca ve Ahmed'i ele geçirip idam etmiştir. Muharebe esnasında ele geçirilen 25 kişinin de başları kesilerek Selâm Ağası ile İstanbul'a gönderilmiştir (BOA, HH, 503/24745).

Savranlı Kalesinde ele geçirilen Fettahoğlu Ali ve Fettah ve biraderi ile biraderzadeleri ile birlikte Küçük Alioğlu Mustafa'nın önce Rodos'a sürgün edilmeleri emredilmiştir (BOA, C.DH, 10187; HH, 1543/4). Adana ve Maraş arasında

Fettahoğulları ve Küçük Alioğullarının akrabası olan birçok aşiret bulunduğu ve bu durum firar etmelerine neden olabileceğinden yanlarına asker verilerek Adana'ya gönderilmeleri kararlaştırılmıştır (BOA, HH, 500/24517). Haklarında idam edilmeleri yönünde ferman çıkarıldığı anlaşılan Fettahoğulları ve Küçük Alioğlu bir müddet sonra Maraş Valisi Kalender Paşa'nın aracılığıyla affedilmişlerdir. Kalender Paşa Fettahoğlu Fettah'ın "a'mâ ve rükûb ve nüzûle gayr-ı muktedir olduğunu"²⁵⁵, Fettahoğlu Ali'nin de zaten vefât etmiş olduğunu affedilmeleri için sebep olarak göstermiştir (BOA, MM, nr. 8, s. 119).

1819 yılı Kasım ayının başlarında Abdülfettahoğullarından Yusuf, Mikdad ve Fettah adındaki kişilerin Maraş civarında eşkıyalık yaptıklarına tesadüf olunmaktadır. Bunlar Maraş civarında üç nahiyeyi işgal etmiş, halkın mallarını gasp ettikleri gibi mahallerini terk etmelerine sebep olmuşlardı. Buldukları nahiyeler Maraş'a yakın olduğundan ve istedikleri gibi hareket edemeyeceklerinden Adana Valisi Celaleddin Paşa'ya arz göndererek "bizler hâss-ı hümayun reâyâsıyuz" diyerek buldukları üç nahiyeyi hass-ı hümayun olarak göstermek suretiyle daha rahat hareket etme imkânı elde etmeye çalışmışlardır. Maraş Valisi Hüseyin Paşa, Fettahoğullarının "*hayatta oldukça Maraş fukarasının ve yolcuların bütünüyle rahat ve huzurlarının kalmayacağını*", Fettahoğullarının Adana Valisi Celaleddin Paşa'ya sığındıklarını ve idam edilmeleri için Adana valisine emir gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Adana Valisi Halep'te meydana gelen olaylarda Halep valisine yardımcı olmak için Adana'dan ayrılmıştı. Meselenin halli Halep'teki sorunun çözümünden sonraya bırakılmıştır (BOA, HH, 1437/59079).

19. yüzyılın ikinci yarısına doğru Fettahoğullarının Bulanık'taki temsilcisi durumunda bulunan Ağca Bey²⁵⁶, amcasının oğlu İnce Bey ile birlikte katl ve gasp gibi çeşitli suçlardan dolayı Akka Kalesi'ne hapsedilmişlerdir. Ancak 1847 yılında Akka Kalesi hapishanesinin uygunsuz şartları, görevlilerin dikkatsizliği ve askerinin ikameti için karakolhane bulunmaması Ağca Bey ve İnce Bey'in buradan firar etmesine sebep olmuştur (BOA, MVL, 20/57). Bulanık'a gelerek kendisini boy beyi ilan eden Ağca Bey, İnce Bey ile birlikte ahali üzerine eskisinden daha fazla baskı kurmuştur. Bunlar zorla vergi tahsil ettikleri gibi istediklerini öldürmeye başlayınca halk buna dayanamayarak Maraş'a göç etmeye başlamış, Maraş Valisi Mustafa Tosun Paşa'dan da yardım istemiştir. Mustafa Tosun Paşa adamlarından Abdullah Ağa ile Maraş hanedanından Süleyman Bey'i nasihat için Fettahoğullarına göndermiş ise de bir fayda etmemiştir²⁵⁷. Maraş Müftüsü Hasan Efendi ve meclis azasından Hacı Halil Bey ve

²⁵⁵ "kör ve inip binmeye gücü olmayan".

²⁵⁶ Burada bahsi geçen Ağca Bey daha önce Adana Valisi Mustafa Paşa'nın kardeşi İsmail Bey'in Savranlı Kalesi'nde yakalayıp kardeşi Ahmed Bey ile birlikte idam ettiği Ağca Bey değildir. Fettahoğullarının aynı ismi taşıyan başka bir üyesidir. Ağca Bey'in Rebîa Hanım ile evli olduğu ve Mehmed adında bir çocuğu bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA, İ.MVL, 582/26112). Babası da idam edilen Ağca Bey olmalıdır. Bunu "firâri-i merkûm ebâ-en-cedd şekavetle müştehir ve müstemirr olub *hatta pederinin dahi* Maraş valisi esbak müteveffâ Kalender Paşa tarafından üzerine varılarak harb ve kıtâl vuku' bulub ikdâmât-ı müteväfire ile müteveffâ-yı merkum tutulub katl ve i'dâm olunmuş" şeklindeki kayıttan çıkarmak mümkündür. Bu belgede pederi Ağca Bey'i Kalender Paşa'nın yakalayıp öldürdüğü gibi bir anlam çıkmaktadır ki bunun doğru olmadığına yukarıda değinilmiştir. Ancak Ağca ve Ahmed Beylerin Kalender Paşa tarafından yakalandığı 8 numaralı Mektûme Defteri'ndeki kayıta da belirtilmiştir. Adana Valisi Mustafa Paşa'nın kardeşi İsmail Bey bunları buldukları Savranlı Kalesi'ni zapt etmek suretiyle idam ettiğine göre Kalender Paşa'nın Fettahoğullarını yakalayıp bu kalede hapsedmiş olması veyahut sığındıkları bu kalede kontrol altında tutmuş olması muhtemeldir. Bu konu hakkında bk. BOA, MM, nr. 8, s. 101; İ.MVL 122/3110; Mursaloğlu, 1984: 165-166.

²⁵⁷ Fettahoğlu Ağca Bey Abdullah Ağa ile Süleyman Bey'e "Gâvur Dağı dirler Mısır Valisi zade atüfetlu İbrahim Paşa hazretleri de külliyyetlu asker ile ve Arabistan müşîri ordu ile geldi ne yabdı ben bir iki kere

Maraş ulemasından Hacı Mesud Efendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek Ağca Bey ile işbirliğine girmişler, Ağca Bey'e Maraş'a gelmemesi gerektiğini tembih etmişlerdir (BOA, İ.MVL, 122/3110). Mustafa Tosun Paşa Ağca Bey'in Maraş'a gelip itaat etmemesi üzerine merkeze durumu bildirmeden hemen harekete geçme gereği duymuştur. Zira 20 gün sonra Fettahoğullarının yaylaya çıkacaklarını haber almıştı. Yaylaları aşiretlerle dolu olduğundan ve bazıları kendilere yardım edeceğinden ele geçirilmeleri zor olacaktı (BOA, İ.MVL, 122/3110). 1848 yılının Mart ayında Mustafa Tosun Paşa Maraş'tan topladığı başıbozuk askerler ve Üzeyir sancağına bağlı Tacirli Aşireti'nden temin ettiği kuvvetlerle Bulanık üzerine harekete geçmiştir. Tacirli Aşireti'nin Mustafa Tosun Paşa'yı desteklemelerinde Ağca Bey tarafını tutan Üzeyir sancağı kaymakamı Küçük Alioğlu Mustafa Bey ile aralarının iyi olmaması etkili olmuştur (BOA, İ.MVL, 122/3110). Ağca Bey, İnce Beyle birlikte önce karşı koymaya çalıştı ise de destek bulamayınca mallarını ve eşyasını bırakarak, Üzeyir Sancağı kaymakamı olan Mustafa Bey'in de yardımıyla Ulaşlı nahiyesinde ikamet eden Çendoğlu tarafına firar etmiştir. Çendoğlu, Mustafa Bey'in kayınpederi idi. Mustafa Tosun Paşa Ağca Bey'in kardeşi ve eşkıyalıkta yol arkadaşı olan Ali'yi ve nahiyeye kâhyalarından beş kişiyi yakalayarak kendisi ile birlikte Maraş'a götürmüştür²⁵⁸. Ağca Bey'in evinde bulunan eşyaları sayılarak kayıt altına alınmıştır. Mustafa Tosun Paşa'nın Fettahoğullarına karşı öfkesinin derecesini ahalinin Ağca Bey'in evini yakma isteğine olumlu cevap vermesi göstermektedir (BOA, İ.MVL, 122/3110).

Üzeyir Kaymakamı Küçük Alioğlu Mustafa Bey, Ağca Bey ve İnce Beyle birlikte Bulanık'ta bulunan bazı taraftarlarına Ulaşlı nahiyesinde hane ve emlak vermeyi taahhüt ederek buraya yerleştirme yoluna gitmiştir (BOA, İ.MVL, 122/3110). Ulaşlı nahiyesinde ikamete başlayan Ağca Bey ve İnce Bey burada da rahat durmayarak eşkıyalıklarına devam etmiş, adamlarından bazıları Camustil nahiyesinden odun kesmek için Hoğdu Dağı'na giden beş altı kişiye saldırıp bir kişiyi de yaralamışlardı. Bulanık'ta bulunan kâhyaları da kışkırtma yoluna gitmişlerdi. Mustafa Tosun Paşa, Ağca Bey ve İnce Bey, Ulaşlı nahiyesinde kaldıkları müddetçe düzen ve asayişin sağlanamayacağını, bunların cezalandırılması gerektiğini ve bu işi nahiyenin bağlı bulunduğu Adana Eyaleti Valisi Osman Paşa ile Üzeyir Sancağı Kaymakamı Mustafa Bey'in yapması gerektiğini sadarete bildirmiştir (BOA, MVL, 26/14).

Mustafa Tosun Paşa adamlarından Sergerde Hurşid Ağa'yı firari Ağca Bey üzerine gönderdi ise de bir netice alamamıştır. Adana eyaleti dâhilinde Pazar denilen yerde kendi kuvvetleriyle Osman Paşa'nın kuvvetlerini birleştirmek suretiyle Ağca Bey üzerine gidilirse netice alınabileceğini düşünmüş ancak Adana Valisi Osman Paşa buna yanaşmamıştır. Osman Paşa ile Üzeyir Kaymakamı Küçük Alioğlu Mustafa Bey, Fettahoğlu Ağca Bey ile İnce Bey'i korumakta idiler. Osman Paşa, Ağca Bey'in asker kullanmak yoluyla değil teminat vermek yoluyla yakalanması gerektiği kanaatindeydi. Eğer askerî kuvvet kullanılır ve başarılı olunmazsa bu olumsuz durum civarda bulunan aşiretlerin uygunsuzluklarının artmasına sebep olabilirdi. Arabistan Ordu-yı Hümayunı Müşiri Namık Paşa'nın da Osman Paşa ile aynı fikirde olduğu görülmektedir. Namık Paşa, Fettahoğullarının müdürlük iddiasında buldukları Bulanık'a gitmemeleri, idaresine karışmamaları şartı ile kendilerine suçlarının affedileceği teminatı verilerek

ele girdiysem de kendi ayağımla varub duzağa düştüm bundan böyle benim Maraş'a gidip geleceğim yoktur" şeklinde cevap vererek Maraş'a gidip itaat etmeyeceğini açık bir şekilde Mustafa Tosun Paşa'ya bildirmiştir (BOA, İ.MVL, 122/3110).

²⁵⁸ Bu nahiyeye kâhyaları Karzın? Ahmed, İmamoğlu Ahmed Kâhya, Gök Mustafa, Aleyni? Kâhya, İmamoğlu Hafız Süleyman Efendi idi (BOA, İ.MVL, 122/3110).

Adana'ya getirilmelerini uygun bir çözüm yolu olarak görmüştür (BOA, İ.MVL, 122/3110)

2.9.8. Kozanoğulları

Çukurova ve çevresinde bulunan derebeyler içinde en kuvvetlisi olan Kozanoğullarının kökeni ile ilgili olarak farklı görüşler mevcuttur²⁵⁹. 16. yüzyılda Maraş Yörükânından Küşne ve Karamanlı Taifeleri'ne bağlı Kozanlı cemaatleri bulunmaktadır. Bunlar Kars ve Güğercinlik kazaları ile Göynük nahiyesi civarında yaşamaktaydı (Kurt, 2011: 126; Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 326 ve 340; Halaçoğlu, 2009: V, 1504). Kozanoğullarının bu cemaatlerden birine mensup olması ihtimal dâhilinde ise de bunu kesin olarak ifade etmek mümkün görünmemektedir²⁶⁰.

Kozanoğullarının atalarının isimlerinin de çoğu zaman tespit etmek zor olmaktadır. Bu sorun 18. yüzyıla ait Osmanlı arşiv belgelerinde Kozanoğulları ile ilgili yazılan hükümlerde bu hükmün hangi Kozanoğlu'na hitaben ya da hangi Kozanoğlu ile ilgili olarak yazıldığının belirtilmeyip sadece "Kozanoğlu" ibaresi ile yetinilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla beraber az sayıdaki belgeden Kozanoğullarından bazı şahısların isimleri çıkarılabilmektedir. 1743 tarihli bir ahkâm kaydında Sis kazası sakinlerinden ve eşkıya zümresinden Ruşen Ağa adında bir Kozanoğlu'na tesadüf edilmektedir (BOA, Maraş, nr. 1, s. 51).

²⁵⁹ Sümer, bunların ormanlarla kaplı dağlarda yaşamalarından dolayı Varsak olarak adlandırılan Türklere olabileceği üzerinde durmuştur. Sümer'in böyle bir kanaate ulaşmasında muhtemelen Varsaklarla Kozanoğullarının aynı coğrafyada yaşamış olmaları etkili olmuştur (Sümer, 1972: 195). Cevdet Paşa'ya göre Kozan Dağı adını Kozanoğullarından almıştır ancak Kozanoğlu tabirinin nereden geldiği belli değildir. Cevdet Paşa, Kozanoğullarının atalarının Antep'e bağlı Kozan köyünden gelmiş olmaları ihtimali üzerinde durmuş, kökenleri ile ilgili mahalli olarak anlatılan bir rivayete de yer vermiştir. Buna göre Kozanoğulları Kozan Dağı'nda bulunan 12 cemaatten 300 hanelik Arıklı Cemaati'nin kethüdalarıdır ve bu cemaatlerin hepsi Sis kasabasında bulunan Divanoğullarının hâkimiyetindedir. Kozanoğullarından Topal Ağa'nın oğlu Yusuf Ağa diğer cemaatlerin kethüdaları ile birlikte Divanoğullarının hâkimiyetine son vererek büyük bir derebeylik kurmuştur (Cevdet Paşa, 1991: 108-109). 1706 tarihinde Maraş'ta sakin Kozanoğlu'ndan İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinin eşkıyalıklarını önlemesi için "aşayir ve kabailinden" tertip edeceği neferlerle Karaman Valisi Vezir Hasan Paşa'nın maiyetine girmesi istenmiştir. Bu ferman Kozanoğlu'nun birçok aşiret ve kabilenin beyi olduğunu çıkarmak mümkündür. Bir yıl sonra birkaç seneden beri Maraş'ta eşkıyalık yapan Kozanoğlu'nun yakalanması yönünde Hasan Paşa'ya bir ferman gönderilmiş, aynı sene Adana Beylerbeyi Abdulgaffur Paşa tarafından yakalanarak Niğde Kalesi'ne hapsedilmiştir. 1719 tarihli bir belgede "İç-İl sancağından Maraş eyaletine varınca Adana ve Kars ve Sis ve Tarsus sancaklarında vaki dağlarda sâkin olan Farsak demekle ma'rûf Kozanoğlu cemaatleri ahalipleri" ibaresi Kozanoğullarının idaresinde bulunan cemaatlerin Varsak olduğunu göstermektedir (Refik, 1989: 134, 136, 138, 162-163). Ancak H. 1101 tarihli olup aşiretlerden sefere asker alınması ile ilgili düzenlenen defterde bunlar "cemaat-ı Kozanoğlu" ve "cemaat-ı Varsak" olarak ayrı ayrı zikredilmiştir. Kozanoğullarının Varsakların yaşadığı coğrafyaya egemen olmalarından dolayı bu cemaatler Kozanoğlu cemaatleri olarak nitelenmiş olmalıdır (BOA, D.BŞM, 633: 6; Ahmed Refik, 1989: 88-89). 1720 ve 1733 senelerinde Kılıçlı, Tacirli ve Bektaşlı aşiretlerinin Rakka'ya iskânları ferman olunduğunda Kozanoğlu'ndan Kozan Dağı yollarını tutması istenmişti (BOA, MAD, 701: 14; AE. I.MAHMUD, 6843). Alishan'a göre bu aşiretin Kozan adındaki kurucu bu bölgeye Osmanlıların atalarıyla birlikte altı arkadaşıyla gelmiştir (Alishan'dan aktaran Dumont, 1981: 374).

²⁶⁰ Karamanlı Taifesine bağlı Kozanlı Cemaati Kars'ta Alın Pınarı mezrasını ziraat edip burada kışlamaktaydı (Kurt, 2011: 126). Güğercinlik kazasında ise Kilisecik köyü yakınındaki Tennur mezrası ile Karacaviran köyü civarındaki Kara Pınar mezrasını ziraat etmekteydiler (Yinanç ve Elibüyük, II, 1988: 326 ve 340). Maraş Yörükânından Kozanoğulları adında bir cemaatin Güğercinlik ve Göynük nahiyelerinde yaşadıkları da tespit edilebilmektedir. Güğercinlik nahiyesinde bulunan Kozanoğulları Cemaati Kuzgun Öyüğü'nü kışlak olarak kullanmıştır (Halaçoğlu, 2009: V, 1504).

Kuzeyinde Sivas eyaleti, güneyinde Adana eyaleti, doğusunda Maraş sancağı ve batısında Kayseri ve Niğde sancaklarının bulunduğu Kozan'ın büyük kısmı dağlık alanlardan oluşmaktaydı (Cevdet Paşa, 1980: 119; 1991: 115)²⁶¹. Uzunluğu on sekiz, genişliği ise on beş saatlik mesafeyi bulan Kozan Dağı (BOA, Y.EE, 35/17), çoğunluğunu Varsakların²⁶² oluşturduğu 7-8.000 hanelik aşiret nüfusuna sahipti. Kozan Dağı ve çevresinde Selimli²⁶³, Oruçlu²⁶⁴, Karacalar²⁶⁵, Tatarlı²⁶⁶, Karsantı²⁶⁷, Sırkıntı²⁶⁸, Kırıntılı, Lek, Hacılar, Afşar aşiretleri bulunmakta idi. Gazi Ahmed Muhtar Paşa (1996: 19), burada yaşayan halkın Türklerin Asya'dan Anadolu'ya göçleri sırasında bölgeye yerleşmiş bir kabilenin soyundan geldikleri ve başkaları ile karışmamış oldukları fikrindedir.

18. yüzyılın sonlarında Kozanoğullarının başında Yusuf Ağa bulunmaktaydı. Yusuf Ağa Kozan Dağı dışında İmamoğlu, Sis, Anavarza Kalesi ve Kars'a hâkim olarak Kozanoğullarını güçlü bir derebeylik haline getirmiştir. Yusuf Ağa'nın hem kendisini cezalandırmak hem de hâkimiyet sahasını genişletmek isteyen Cabbarzade Süleyman Bey'in kuvvetlerini 1801 yılında Belenköy civarında yenmesi ile şöhreti ve bölgedeki nüfuzu artmıştır (Gould, 1976: 491; Cevdet Paşa, 1980: 120). Yusuf Ağa hâkim olduğu toprakları iki kısma ayırarak Doğu Kozan'ı küçük oğlu Samur Ağa'ya, toprakların

²⁶¹ Kozan'ın 19. yüzyılın ikinci yarısındaki durumunu gösteren bir resim için bk. EK-11.

²⁶² Varsakların (Farsak, Farsah) bu bölgedeki varlıklarına 16. yüzyıldan itibaren tesadüf edilmektedir. Yaşadıkları yerler sarp ve engebeli olduğundan çoğu zaman bağlı oldukları yerlerin idarecilerine itaat etmeyip “başiboş bir taife” olarak yaşamaktaydılar. 18. yüzyılın başlarında bir fertleri dahi geride kalmamak üzere yaşadıkları Adana, Tarsus, Kars ve Sis sancakları dağlarından indirilip Sis, Kars ve Köstere gibi yerlerde bulunan harap, boş köy ve çiftliklere yerleştirilmelerine teşebbüs edildiyse de başarılı olunamadı. Varsaklar 19. yüzyılın ikinci yarısında hâlâ kabile hayatı sürmekteydiler (Ahmed Refik, 1989: 162-164; Sümer, 1963: 84). Düldül Dağı'nda yaşayan Varsaklar, göçebe aşiretlerle ilişkileri iyi olmadığından civarlarında bulunan ovalara inmemekte, ziraat ve daha çok hayvancılık ile geçimlerini sağlamaktaydılar. Düldül Dağı dışında Sis caddesi üzerindeki Akkaya köyü ile Göksu Nehri civarındaki birçok köy Varsakların bölgede yaşadıkları yerler arasındadır. Cevdet Paşa Varsaklardan “pek vahşi, fakir fakat mütedeyyin” insanlar olarak bahsetmektedir (Cevdet Paşa, 1991: 116 ve 1980: 124). Bölgeyi gezen seyyahlardan olan Victor Langlois, 1852 yılında 800 çadır nüfusu olan Varsakların 20 bin koyun, 40 bin keçi ve 9.500 sığır ile 750 deveye sahip olduklarını belirtmiştir. Bu rakamlardan hareket eden Gould, hayvan sayısını hane sayısına bölerek diğer aşiretlerle birlikte Varsakların da ekonomik durumunu ortaya koymaya çalışmıştır ki bu aşiretler içinde Cevdet Paşa'nın ifade ettiğinin aksine Varsaklar en zengin aşiret olarak çıkmıştır. Varsakların yaşadıkları alanın sınırlı olması ve hane sayılarının az olması bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuş olmalıdır (Langlois, 1861: 21; Gould, 1973: 29).

²⁶³ İmamoğlu ve Kökülü taraflarında dağınık halde yaşayan bu aşiret Varsak Türkmenlerinden olup, Doğu Kozan Ağası Yusuf Ağa'nın kardeşi Ömer Bey'in yemekliği idi (Cevdet Paşa, 1991: 112).

²⁶⁴ Oruçlu Aşireti, Zamantı Nehri kenarında verimli topraklara sahip olan Rum nahiyesi ile Belenköy arasındaki dağlık alanda bulunan Bağçecik köyünün batı tarafında yaşamaktaydı. Bunlar 150 hane olup Sis tarafında kışlamaktaydılar (Cevdet Paşa, 1991: 116).

²⁶⁵ Göksu'nun aşağı kısmında yer alan Karacalar Aşireti 18 köyde yaşamakta olup 470 civarında haneye sahiplerdi. Bunların ekonomik durumu oldukça kötüydü. 1865 yılında kethüdarları Vezir Ağa idi (Cevdet Paşa, 1991: 116 ve 181).

²⁶⁶ Sunbas nahiyesine bağlı olan bu cemaatin yaşadığı alanlar taşlık ve ziraate elverişli olmadığından hırsızlıkla geçinmekteydiler (Cevdet Paşa, 1991: 187).

²⁶⁷ Menemenci dağlarının aşağı kısmında, Seyhan Nehri'nin sağ kısmında bulunan Karsantı nahiyesi ile Aladağ'ın aşağı kısmında bulunan Çakır ve Barazan köyleri yaşadıkları yerlerdir (Cevdet Paşa, 1991: 115).

²⁶⁸ Bu aşiret Bozdoğan Yörüklerinden olup Alâeddinli adıyla da bilinmekteydi. Adana ve civarını yurt tutan büyük aşiretlerden biri olan Sırkıntı Aşireti Sis sancağına gelmeden önce İç-İl'de yaşamaktaydı. İç-İl'deki Ovacık köyünde kışlayıp aynı sancaktaki Til Kozan'da yaylaya çıkmaktaydı. Sis sancağına göç edince burada Kara Boz (Kara Yüre), Çatakçı, İncek (İmek) adlı mahallerde kışlamaya Kars-ı Maraş sancağındaki Bakır Dağı'nda yaylamaya başlamıştır (Demir, 2012: 69).

büyük bölümünü oluşturan Batı Kozan'ı büyük oğlu Ali Bey'e vermiştir (Onar, 1998: 542-543). Böylece Fırka-i Islahiye'nin Kozanoğullarının hâkimiyetine son verdiği zamana kadar sürecek olan Kozan'ın iki başlı yönetiminin de temellerini atmıştır. Zamantı Çayı'na kadar uzanan Batı Kozan, kuzeyde merkez durumunda olan Belenköy'ü ve Rum nahiyesini, doğuda Göksun vadisini, güneyde ise Sis vadisini içine almaktaydı. Doğu Kozan ise kuzeyde Aziziye'den başlamakta batıda Rum nahiyesine kadar uzanmaktaydı. Bu bölgenin sakinleri çoğunlukla Ermeniler ve Varsaklardı. Mağara, Haçın ve Doğu Kozan ağalarının merkezi olan Gürleşen köyü Kozan'ın bu kısmına dâhildir (Dumont, 1981: 375). Batı Kozan ağaları için Kozan kaymakamı, Doğu Kozan ağaları için ise Doğu Kozan müdürü unvanları kullanılmıştır. Batı Kozan farklı zamanlarda Adana ve Ankara eyaletlerine, Doğu Kozan ise genellikle Maraş sancağına bağlı kalmıştır. Ancak Kozanoğullarının başına buyruk hareket edip devletin emirlerini dinlememeleri nedeniyle bu bağlılık resmi yazışmalardaki ifadelerden öte bir anlam taşımamıştır (Cevdet Paşa, 1991: 119).

Batı Kozan hâkimi olan Kozanoğlu Ali Bey, Adana Valisi Memiş Paşa²⁶⁹ zamanında Kozan Dağı civarında konargöçer olarak yaşayan Karsıntılı Aşireti'nin Boy beyi Karsantılıoğlu ile Adana'ya sınırı bulunan Halep eyaleti toprağında sakin olan Ömeroğlu adında bir ekrâd boy beyi ile birlikte hareket ederek yolculara ve köylere saldırmıştır. Kozanoğlu Ali Bey ile Karsantılıoğlu kendi hisselerine düşen asker bedeliyesini de ödememişlerdi. Memiş Paşa, Kozanoğlu Ali Bey ile birlikte Karsantılıoğlu'na nasihat amacıyla önce mektuplar göndermiş ardından da Adana âyanlarından olup kapıcıbaşı payesine sahip İbrahim Ağa'yı hem vergileri tahsil etmek hem de bundan sonra böyle hareketlerde bulunmamaları konusunda uyarmak için görevlendirmiştir. Ancak Memiş Paşa bu çabalarından bir sonuç alamamış, Kozanoğlu Ali ve Karsantılıoğlu eski hal ve hareketlerine devam etmişlerdir. Memiş Paşa bunların cezalandırılmasını ve bunun için de en büyük dayanakları olan aşiret ve kabilelerle bağlarının kesilmesi gerektiğini düşünmüş bu amaçla aşiret ve kabilelerin beylerini Adana'ya çağırmıştır. Adana ve Tarsus'ta bulunan aşiretler ile savaşmaya muktedir olanların kendi maiyetine girmesi için ferman gönderilmesi halinde ahalinin zarar görmeden bahsi geçen asileri cezalandırabileceğini belirtmiştir. Kozan Dağı'nın bir tarafında Maraş eyaleti bulunduğundan eğer Maraş valisi tarafından bu durum ile ilgili merkeze bir yazı gönderilirse Memiş Paşa yapacağı bu seferin amacının asileri cezalandırmak, fukaranın emniyetini sağlamak ve diğer meseleleri halletmek olduğunun bilinmesini istemiştir. Ayrıca Kozan Dağı'nın Maraş eyaletine bağlı kısmı bulunduğundan gerektiği halde Maraş valisinin de kendisine yardım etmesi için ferman gönderilmesini Bâb-ı Âli'ye bildirmiştir. Bu esnada Kozanoğlu Ali Bey öteden beri hırsızlık ve eşkıyalık yapmakta olan Afşar Aşireti ile civarda bulunan Türkmenlerden ve diğer aşiretlerden asker tedarik ederek bunları Sis kazasında toplamıştır. Küçük Alioğlu'nun bulunduğu Payas ve Karbeyazı'nı basmak suretiyle hac kervanının geçeceği yolları kesmek amacındaydı. Memiş Paşa, Kozanoğlu Ali Bey'in bu amacı gerçekleştirmesini önlemek için harekete geçme gereği duymuştur. Adana âyanlarından olup Şam taraflarında vergi tahsiline görevlendirilen ve bu görevini yerine getirmesini müteakip Adana'ya dönen Hasanpaşazade Mehmed Bey'i aşiret ve kabilelerle aşinalığı bulunduğundan ve bu işleri halletmede muktedir bir zat olduğundan kapısı halkıyla

²⁶⁹ Mezar taşındaki kitabesinden asıl adının Muhammed Memiş Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Babası Niğde mütesellimliği ve Bereketli Madeni emniyeti görevlerinde bulunmuş olan Arapağazade Süleyman Ağa'dır. II. Mahmud döneminde önemli hizmetlerde bulunan Memiş Paşa'nın 1825 senesinde Adana valiliği görevi yaptığı görülmektedir. Adana'da kendi adını taşıyan bir cami inşa etmiştir. Memiş Paşa ve ailesi hakkında bk. Uz ve Kaya, 14, 2014: 434-448.

birlikte yanına alarak Sis'e doğru hareket etmiştir. Memiş Paşa'nın hareket ettikten sonra hem vergilerin tahsili hem de Mehmed Bey'in memuriyeti için ferman gönderilmesini talep ettiği görülmektedir. Bu talebi Kozanoğlu Ali Bey'in hac kervanını basmak amacıyla olması ve hac kervanının yaklaşması sebepleriyle kabul edilmiştir. Memiş Paşa ve Mehmed Bey bu esnada Adana'ya sekiz on saat mesafede bulunmaktaydı. Sultan II. Mahmut Hasan Paşazade Mehmed Bey'in "muharrik" bir kişiliğe sahip olduğunu bildiğinden hatt-ı hümayununda "*Allah vire paşa-yı mûmaileyhi iğfal itmiye*" şeklinde bir ifade kullanma gereği duymuştur. Zira asıl amaç herhangi bir olay çıkarılmaması, hacıların sağ ve salim caddeden geçmelerinin sağlanması idi (BOA, HH, 443/22235).

Kozanoğlu Ali Bey, Maraş Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'nın Bayezıdzadelerden Kerimkızı ve oğlu Süleyman ile mücadelesinde Bayezıdzadelerin tarafını tutmuştur. Bozdoğan, Cerid, Tacirli ve Afşar Aşiretleri ile birlikte hareket eden Süleyman Bey, Mehmed Celaleddin Paşa'ya mağlup olduğunda Yenice kale'den Kozanoğlu Ali Bey'in idaresinde bulunan Sis kasabasına firar ederek canını güçlkle kuratarabilmiştir. Kozanoğlu Ali Bey'in Süleyman Bey'i sahiplenmiş olmasına kızan Mehmed Celaleddin Paşa Kozanoğlundan "hâin" olarak bahsetmiştir. Celaleddin Paşa, Kozan Adana'ya bağlı olduğundan bu zamanda Adana valisi olan Nuri Paşa'nın Kozanoğlu Ali Bey'den kendisine sığınan Süleyman Bey'i teslim etmesini istemesinin uygun olacağını belirtmiş ve bu talebi Sultan II. Mahmut tarafından kabul edilmiştir (BOA, HH, 536/26349).

Kozanoğlu Ali Bey, oğlu Çadırcı Mehmed tarafından öldürülmüştür. Böylece Batı Kozan'ın idaresi Çadırcı Mehmed Ağa'ya geçmiş, Doğu Kozan da Samur Ağa tarafından yönetilmiştir. Çadırcı Mehmed'in beylik döneminde meydana gelen önemli olaylardan biri Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim'in Çukurova'yı istilasidir. Mısır kuvvetleri Kozan Dağlarını istila etmek istediklerinde Doğu Kozan Ağası Samur Ağa İbrahim Paşa'ya itaat etmiştir. Texier, Samur Ağa'nın çıkarı doğrultusunda hareket ederek ismini belirtmediği Kozanoğlu'nu İbrahim Paşa'ya teslim ederek Kozan dağlarının hâkimi olduğunu belirtir (Texier, 2002: 138). Cevdet Paşa'ya göre ise Çadırcı Mehmed üzerine gönderilen Mısır kuvvetlerini yenmiştir. Bu kuvvetlerin pek azı Sis tarafına kaçarak kurtulmuş ve bu olaydan sonra Kozanoğullarının şöhreti daha da artmıştır (Cevdet Paşa, 1991: 110). Ancak Mısır kuvvetleri tarafında bulunan Menemencizade Ahmed Bey hatıralarında Cevdet Paşa'nın aksine Kozanoğullarının mağlup olduklarını yazmıştır²⁷⁰. Dumont (1981: 375)'un, "*korkunç bir eşkıya*" olarak nitelediği Çadırcı Mehmed Ağa, bir arızasında uhdesinde olan "*Sis ve Cebel-i Kozan fukarasının Mısırlu zamanında zedelenmiş*" olduğundan bahsetmektedir ki bu durum bölgenin Mısır hâkimiyetine girmiş olduğunu göstermektedir (BOA, İ.MSM, 69/2013). Kozandağı ahali Mısır askerlerine karşı isyan edince İbrahim Paşa, Selim Paşa'yı bunların cezalandırılması ile görevlendirmiştir²⁷¹. Ahmed Bey de 500 asker ile Selim Paşa'ya yardım etmiştir. Bu kuvvetler dağların sarp oluşu nedeniyle 5-10 gün kadar Sis'te konaklayıp seferin yapılıp yapılmaması hususunda tereddüte düşmüşler, yapılmasına karar verilince de Selim Paşa ordusunu üç kısma ayırmıştır: Ahmet Bey'i

²⁷⁰ Menemencizade Ahmed Bey'in hatıralarında Texier'in İbrahim Paşa'ya teslim edildiğini belirttiği Kozanoğlunun kimliği ve durumu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Hâlbuki Kozanoğulları ile mücadelelerine hatıratında ayrıntılı olarak yer vermiştir.

²⁷¹ İbrahim Paşa, Kozanoğlu Mehmed Ağa'nın üzerine kuvvet göndermeden önce kendisine itaat etmesi hususunda oldukça sert bir mektup göndermiştir (Kurt, 2001: 174): "itâ'aten ser-be-ser gelüb zirâ'at ve harâset edersen bir münâsib mâhiyye tahsis edilürse devletin mesâlihi rü'yet ile mahall-i mezkûra inmezsen ne tarafa gidersen, durak ki eğerçi durmak icâb ederse vaktine hâzır ol".

Karacalı koluna, Adana mütesellimi Paşabeyzade Ahmed Bey'i de doğu tarafına Samur Ağa'nın oğlu Mehmed Ağa'nın üzerine görevlendirmiştir. Kendisi de orta koldan hareket etmiştir. Bozdoğan, Sırkıntılı ve Karsantılı Aşiretleri Menemencizade Ahmed Bey'in, Karahacılı ve Kürkçü Aşiretlerini de mütesellim Paşabeyzade Ahmed Bey'in maiyetine vermiştir. Ancak Bozdoğan Aşireti askerlerinin hepsi firar etmiş, Sırkıntılı ve Karsantılı Aşiretleri'nin de ihanet edebilecekleri ihtimali göz önünde bulundurulmuştur. Gördesi denilen mevkide yapılan muharebede Karsantılı ve Karahacılı Aşiretleri'nin Kozanoğullarına karşı savaşmaması bu ihtimalin doğru olduğunu göstermektedir. Bunlar Mısır kuvvetlerinin bozulması için de gayret etmişlerdi. Kozan Dağı üzerine yapılan ve yaklaşık bir ay süren sefer sonucunda burası itaat altına alınmış, Selim Paşa Menemencizade Ahmed Bey'e bu başarısından dolayı "Kozan Dağı fâtihi" unvanını vermiştir (Menemencioğlu Ahmed Bey, 1997: 125-131).

Adana Valisi Süleyman Paşa 1844 yılında Kozanoğlu Çadircı Mehmed'i yakalamak için bir girişimde bulunmuştur. Vali Mehmed Ağa'yı Adana'da toplanan bir meclise çağırması ise de Mehmed Ağa bunun kendisi için bir tuzak olabileceğini düşünerek bu meclise katılmak istemediğini belirtmiştir. Ancak Ermeni patriğinin bu husustaki taahhüdü nedeniyle fikrini değiştirmiş ve Adana'ya gelmiştir. Şehre ulaşmasını müteakip yakalanarak hapsedilmiştir. Kozan Dağı'nda bulunan aşiretler, Mehmed Ağa'nın ihanete uğrayarak hapsedildiğini duyunca serbest bırakılmasını aksi takdirde şehri yağmalayacaklarını Adana valisine bildirmişlerdir. Adana Valisi "*İhtiyar Süleyman Paşa*" aşiretlerin bu tehdidi karşısında Kozanoğlu'nu serbest bırakmakla kalmamış aynı zamanda kendisini onurlandırmak için bir kürkü hediye olarak ihsan etmiştir. Mehmed Ağa'dan isyan etmek üzere olan aşiretlerin bu hareketlerini önlemelerini isteyerek kendisini Kozan'a geri göndermek zorunda kalmıştır²⁷². Barker'ın anlattığı bu olay Kozan ve civarında bulunan aşiretlerin Kozanoğullarına bağlılığını ortaya koyduğu gibi bir valinin idaresini ne ölçüde zaafa uğratabileceklerini de göstermektedir²⁷³. Ayrıca Kozanoğullarının güçlerini aşiretlerden aldığı ve bunlara dayanarak yıllarca hâkim oldukları coğrafyayı müstakîl olarak idare ettikleri gerçeğini de kanıtlar niteliktedir. Zira Kozanoğulları kendilerine bağlı olan aşiretlerin yaşadıkları coğrafyayı idare etmede mahir olup aşiret mensuplarının kendi rızaları olmadan dış dünya ile bağlantı kurmalarına dahi izin vermemişlerdir. Bu aşiret mensupları 19. yüzyılın ilk yarısının çoğunu dış dünyaya kapalı halde yaşayarak geçirmişlerdir. Kozanoğulları hiç kimsenin aralarına katılmasına izin vermedikleri gibi aşiret beylerinin izni olmadan yöre halkının da yerlerini terk etmelerini olumlu karşılamamışlardır. Eyalet görevlileri bile işleri olduğunda ancak refakatçiler eşliğinde bölgeye girebilirlerdi. Bunu için de Sis civarına gelerek Kozanoğullarının kendilerine izin vermesini beklemek zorundaydılar. Götürüldükleri yollar oldukça dolambaçlı olduğundan doğru yolu öğrenmek çoğu zaman mümkün olmamıştır (Kasaba, 2012: 121; Cevdet Paşa: 1991: 114).

²⁷² Barker bu olayı anlatırken sadece Kozanoğlu ibaresini kullanmıştır. Gould ise bu Kozanoğlu'nun Çadircı Mehmed olduğunu belirtmiştir. Bu olay hakkında bk. Barker, 1853: 102; Gould, 1976: 493.

²⁷³ Cevdet Paşa, Adana valisi ve meclisinin Kozanoğulları karşısındaki acizliğine verdiği bir misal ile değinmiştir: "Ceyhan Nehri'nin sağ keçesinde kışlayan aşiretler Kozan'a mensub olmağa Kozanoğlu Adana tarafına gücense bir aşireti taslî ile Adana'nın hayvanlarını gasb ve mezruatını itlaf ettirir. Binaenaleyh Adana meclis-i kebirinde azadan birisi Kozanoğlu aleyhine söz söylemekten ihtiraz ederdi. Vali Paşa dahi hazır olduğu halde aşiret kethüdalarından birisi "Ömer Ağa'nın posta cülûsu senesi şöyle olmuş idi" deyu bir fikra nakl edip cülûs tabiri ise padişahların taht-ı saltanata geçmeleri makamında örf ve ıstılah olduğundan Vali Paşa'nın buna pek ziyade canı sıkılmış olduğu halde alenen kethüdayı tekdire cesaret edememişti" (Cevdet Paşa, 1991: 117).

1846 senesinde Adana Valisi Hasan Hakkı Paşa Çadırcı Mehmed'in zimmetinde on beş yük kuruştan fazla para bulunduğunu belirterek bu meblağı devlete ödemediğinden yakınmıştır. Kozanoğlu'ndan "Çadırcı denilen Mehmed-i hâin" olarak bahseden valiye göre Kozan Dağı ahalisi vergilerini ödemekte ancak Kozanoğulları bunlara el koymaktaydı. Kozanoğulları vergi tahsil ederken kendi bildikleri gibi defter tutmakta, çoğu zaman Kozan arazisinin dağlık ve taşlık olmasını bahane ederek burada öşür vesair vergilerin toplanmasının mümkün olmadığını söylemekteydiler²⁷⁴. Adana Valisi'ne göre Kozan Dağı ahalisi Çadırcı Mehmed Ağa ile Samur Ağa'nın ölümünden sonra yerine geçen amcasının oğlu Mehmed Ağa'nın zulmü altında bulunmaktaydı²⁷⁵. Valinin Kozanoğulları meselesinin çözümü için öne sürdüğü fikirler daha sonra Fırka-i Islahiye tarafından gerçekleştirilen uygulamalara benzemektedir. Adana, Maraş ve Kayseri taraflarından Kozan Dağı'na asker sevk edilerek, Çadırcı Mehmed Ağa ve Samur Ağazade Mehmed Ağa'nın aileleri ile birlikte Kozan Dağı'ndan kaldırılıp Rumeli'nin münasip mahallerine iskân edilmeleri gerektiğini bir çözüm yolu olarak sunmuştur. Bunlar sözden anlayan kişiler olamadığından kuvvet kullanılması şarttı. Valiye göre Kozanoğulları, Kozan Dağı'nda kaldığı müddetçe burada yaşayan aşiret ve ekrâdı tahrik edeceklerinden can ve mal emniyetinin sağlanması hiçbir zaman mümkün olmayacaktı (BOA, HH, 1353/52880-C ve I).

Tanzimat Fermanı'nın 1839 senesi Kasım ayında ilanından beri dokuz sene geçmiş olmasına rağmen 1848 yılında Kozan Tanzimat'a dâhil olmamıştı. Çadırcı Mehmed Ağa, bu tarihte sultana bir maruzat göndererek hâkim olduğu yerlerde yaşayan insanların Tanzimat'ın nimetlerinden faydalanmaları için elinden gelen gayreti göstereceğini belirtmiş ve bunun karşılığında da iki talepte bulunmuştur. Bunlardan biri Batı Kozan'ın Adana eyaletinden ayrılarak Ankara'ya bağlanması idi. Çadırcı Mehmed Ağa muhtemelen Adana'dan ayrılarak daha uzak bir konumda bulunan Ankara'ya bağlanmak suretiyle kendisine rahat bir hareket alanı oluşturmaya çalışmıştır. Diğer isteği ise Kozan'da bulunan madenlerin idaresinin kaymakamı olduğu Batı Kozan'a verilmesiydi. Çadırcı Mehmed Ağa'nın ilk isteği kabul edilmekle birlikte ikinci isteği reddedilmiş, madenlerin idaresi merkezden atanan müdürler vasıtasıyla idare edilmeye devam edilmiştir. Çadırcı Mehmed Ağa'nın Osmanlı Devleti ile uzlaşma amacıyla olduğu görülmekle birlikte bu talepleri dikkate alındığında asıl amacının gücünü daha da artırmak olduğunu söylemek mümkündür (Gould, 1973: 43).

16 Mart 1849 tarihli Ma'âdin-i Hümayun Meclisi mazbatasından Kayseri mutasarrıflığı yapmış olan Halîmi Paşa'nın mal müdürü ile birlikte Kozanoğullarından Yusuf Bey'in kapıcıbaşı rütbesiyle Kozan'da bulunan maden müdürlüğüne getirilmesini ve Kozan'ın malî ve idari olarak Kayseriye bağlanmasını talep ettikleri anlaşılmaktadır. Kozan bu dönemde Adana'ya ilhak edilmiş olan Maraş'a bağlıydı ve vergileri düzenli olarak tahsil edilememekteydi. Bu nedenle Kozan'ın Maraş'tan ayrılıp Kayseriye ilhakında Maraş açısından bir sıkıntı bulunmamakta idi. Ancak Arabistan Ordu-yı Hümayunî Müşiri, Kozanoğullarının sahip olduğu 15.000 hane dışında kendilerine tâbi olan ve Çukurova'da konargöçer olarak yaşayan Kırıntılı, Lek, Sırkıntılı, Karalar, Bozdoğan ve Afşar Aşiretleri'nin bulunduğunu, Yusuf Bey'in müdür tayin edilmesi ile birlikte bu aşiretlerin uygunsuzluklarının artacağını belirterek buna karşı çıkmıştır.

²⁷⁴ Bu konu hakkında bk. BOA, İ.DH, 265/16557. Ankara Valisi Vecihi Paşa Kozanoğullarının bu gibi hareketleri yapmalarını, devlete sadık olmamalarını ve güzel hizmetlerde bulunmamalarını atalarından miras kalan adetlerine ve dağ içinde bulunup terbiye görmemelerine bağlamış, Kozanoğullarının sözlerine güvenilir insanlar olmadığını belirtmiştir (BOA, İ.DH, 265/16557).

²⁷⁵ Ancak yukarıda bahsedilen Süleyman Paşa zamanındaki hadise bu görüşün doğru olmadığını göstermektedir.

Adana ve Maraş eyaletlerinin birleştirilmesinin asıl amacı bu aşiretleri kontrol etmek olduğundan Kozan'ın Kayseriye bağlanması bu amacın aleyhinde bir durum ortaya çıkaracaktı (BOA, MVL, 65/64).

Kozan Dağlarında yaşayan aşiret ve cemaatler ile Ceyhan Nehri'nin sağ tarafında bulunan aşiretler Kozanoğullarının süvâri ve piyade asker kaynağıydı. Aşiretlerin beyleri aynı zamanda aşiret askerlerinin komutanı olup bunların hepsi bir savaş esnasında Kozanoğullarının maiyetinde bulunmaktaydılar (Cevdet Paşa, 1991: 112).

Kozan kaymakamlığına bağlı olan Kırıntılı, Hacılar ve Lek Aşiretleri Kozanoğullarına o kadar bağlıydılar ki 1849 senesinde devlet temsilcilerine Kozanoğlu'na danışmadan padişaha boyun eğmeyeceklerini bildirmişlerdi. Kozanoğullarının özellikle Lek Aşireti ile özel bir ilişkisi bulunmaktaydı. Uzun bir geçmişe dayanan bir geleneğe göre Kozanoğulları kendilerine cesur oğullar vermeleri için Lek kızları ile evlenmekteydi (Kasaba, 2012: 120). Bahsi geçen aşiretler gasp ettikleri mallardan bir kısmını da haraç olarak Kozanoğullarına vermekteydi. Kozanoğulları bazen doğrudan bu aşiretlerle birlikte gasp ve yağma olaylarına da karışmışlardır. Kırıntılı, Lek ve Hacılar Aşiretleri yazın yaylamak için Harmancık'a gittikleri zaman Kayseri, Sivas ve o havalide bulunan yerleri basmaktaydılar. Sis civarında kışlamakta iken de Kozan Kaymakamı Çadırcı Mehmed Ağa ve Samurzade Mehmed Ağa ile birlikte hareket ederek civar köylerle Bozdoğan Aşireti'nin hayvanlarını ve eşyalarını yağmalamayı alışkanlık haline getirmişlerdi (BOA, A.MKT.MVL, 3/75). Adana Valisi Hasan Hakkı Paşa'ya göre Kırıntılı, Hacılar ve Lek Aşiretleri ekrâd taifesinden olup Kozanoğullarının "alet-i fesâdi" durumundaydı (BOA, A.MKT, 92/64).

Kozanoğullarının bölge aşiretlerinden Afşarlarla çok yakından ilişkileri bulunmaktaydı. Afşar Aşireti kışlakları olan Çukurova'ya inmek için Kozan Dağı'ndan geçen güzergâhı kullanmıştır. 1849 yılında iskân edildikten sonra da iskân mahallerinden firar ederek kışlaklarına inmeye devam etmeye çalışmışlardı. 1852 yılında kışlamak amacıyla Kozan Dağı çevresinde bulunan Kars ve Andırın'a yakın Sunbas nahiyesi civarına gelmişlerdi. Arabistan Ordu-yı Hümayunı Müşirine göre Afşar Aşireti'nin firar etmesi sadece kendilerinin işi olmayıp Kozanoğullarının ve diğer aşiretlerin yardımıyla mümkün olmuştur. Afşar Aşireti'nden 700-800 hane Batı Kozan tarafını idare eden Çadırcı Mehmed Ağa ile doğu tarafını idare eden ve Samur Ağazade Mehmed Ağa'nın yanında bulunmakta idi. Müşire göre, Afşar Aşireti ile diğer aşiretlerin itaat altına alınması Kozanoğullarına gereken cezanın verilmesi ile mümkün olabilirdi (BOA, İ.DH, 265/16557; İ.MVL, 215/7126; A.MKT, 67/17).

Afşar Aşireti'nin Kozan'dan geçmesine izin verildiği müddetçe firar etmelerinin önüne geçilemeyeceğini belirtenlerden biri de Aziziye Kaymakamı Ahmed Rüşdü idi. Ahmed Rüşdü, Afşar Aşireti'nden asker almak ve vergi tahsil etmek için Kozan kapısının tutulması gerektiği üzerinde durarak Miralay Tayfur Bey ile birlikte Kozan kaymakamlarına nasihat amacıyla mektup göndermiştir. Aslında bu durum Afşar Aşireti'nin Kozanoğullarıyla ne kadar yakın ilişki içinde bulduklarını da göstermektedir. Ahmed Rüşdü, Afşar Aşireti'nin tavır ve hareketlerinin İslamiyetle bağdaşmadığını, bunların böyle devlet ve millet aleyhine hareketlerde bulunmalarında Kozanoğullarının bunları sahiplenmesinin ve korumasının etkili olduğunu aşiretten duyduğunu mektubunda ifade etmiştir. Aziziye Kaymakamı Kozanoğullarından Afşar Aşireti'nin reislerine "şu takındıkları yolun çıkar yol olmadığını ve bütün aşirete çok zararı olacağını" tembih etmelerini, firar edecekleri yollar Kozan'dan geçtiğinden bu yolların tutulmasını ve bu hususlarda Osmanlı Devleti'ne hizmet edip etmeyeceklerini

tarafına bildirmelerini istemiştir (BOA, A.MKT. MHM, 278/22). Kozanoğlu Çadircı Mehmed Ağa bir arıza ile buna cevap vermiş, doğru yoldan ayrılmasının mümkün olmayacağını “*padişahımız efendimiz hazretlerini dahi bilür bunları bilmeyen şahıs neûzibillâh-ı teâlâ ne peygamberi bilür ve ne Allahı bilür*” diyerek belirtmiştir. Zimmetimde hiç para kalmadığını, gönderilen emirnamelerde bölgede bulunan aşiretlerden kendisine vergi verilmemesinin istendiğini bu nedenle vergi tahsil etmesinin de mümkün olmadığını, Afşar Aşireti’ne de uygunsuzluklarını önlemek için gereken nasihatların yapıldığını ifade etmiştir (BOA, İ.MSM, 69/2013).

Kozanoğullarının Afşar Aşireti ile bu denli yakın ilişkilerinin olmasında akrabalık bağlarının da bulunması etkili olmuştur. Samur Ağazade’nin kayınpederi Afşar Aşireti’nin reislerinden Duman Bey idi. Afşar Aşireti’nden Abdullah Bey ve Mustafa Bey de Kozanoğullarının akrabası idi (BOA, MVL, 229/11). Afşar beyleri başları sıkıştığında Kozanoğullarından yardım talep etmişlerdir. Maraşlı Osman Paşa’yı öldürdüklerinde Kozanoğullarına sığınmak için Kars kazasından Anavarza civarına gelerek Samur Ağazade ve Çadircıoğlu’na haber göndererek yardım talebinde bulunmuşlardı (BOA, İ.MVL, 64/1211). Kırıntılı, Lek, Celikanlı Aşiretleri ile birlikte Afşar Aşireti’nin iskân edilmesini müteakip Duman Bey, Mustafa Bey ve Abdullah Bey Kozanoğullarının yanına firar etmişlerdir. Mustafa Bey Çadircı Mehmed Ağa’ya, Duman Bey ve Abdullah Bey de Samur Ağazade Mehmed Ağa’ya sığınmışlardır. Ankara Valisi Vecihi Paşa bunların Kozan’da kalmaları halinde diğer aşiret mensuplarının da buraya firar edebileceğinden endişelenmiş, 1849 senesinde Sis ve Kozan müftülerinin yardımıyla bunların kendisinin tayin ettiği memura teslim edilmelerini sağlamıştır (BOA, MVL, 229/11). Afşar Aşireti’nin uzun süre boy beyliği görevini yapmış olan Çerkes Bey de Kozanoğlu kaymakamı Çadircı Mehmed Ağa’nın damadı idi (Köksal, 2006: 484). Aralarında zaman zaman sorunlar olmasına rağmen Çerkes Bey başı sıkışık olduğu durumlarda kayınpederinin yanına gitmekteydi. 1857 yılında aralarının bir hayli bozuk olduğu Çerkes Bey’in kayınpederi aleyhinde ve Kozan’ın ıslahı ile ilgili lâyiha sunmasından anlaşılmaktadır. Çerkes Bey bu lâyihasını memuriyetle Ankara dolaylarına giden Kâmil Efendi’ye teslim etmiştir. Çerkes Bey’e göre Kozan’ın itaat altına alınması için Kozan yollarının tutulması ve zahiresinin kesilmesi gerekmektedir. Bunların yapılması halinde Kozan ahalisi itaat etmek zorunda kalacaktır (BOA, A.MKT.UM, 283/38).

Çadircı Mehmed Ağa’nın 1857 yılında ölümünü müteakip yerine biraderi Ömer Ağa geçmiştir. Maraş sancağına bağlı olan Doğu Kozan’da ise Samur Ağazade Mehmed Ağa’nın vefâtından sonra Yusuf Ağa müdür olmuştur. Bir müddet sonra Yusuf Ağa biraderi Hacı Bey ile beylik mücadelesine girişmiş ve başlangıçta bu mücadeleyi kaybetmiştir. Ancak Hacı Bey’in beyliği uzun sürmemiş, Afşar Aşireti beyi Çerkes Bey’in desteğini alan Yusuf Ağa, biraderini mağlup etmek suretiyle tekrar Doğu Kozan müdürü olmuştur (Gould, 1976: 496; Cevdet Paşa, 1991: 111). Yusuf Ağa ve Ömer Ağa zamanında Kozan Dağı çoğunluğu Varsak olan 7-8.000 hanelik aşiret nüfusuna sahipti. Ermeni meclis üyesi olup vekâletle görevlendirilen Mıgırđıç’in ifadesine göre ise Kozan Dağı’nda 4.500’ü Müslüman, 3.500’i Ermeni ve 200’ü Rum olmak üzere 8.000’den fazla hane bulunmaktaydı (BOA, Y.EE, 35/17).

Kozanoğullarının aşiretlerle ittifakları bu iki Kozanoğlu zamanında da devam etmiştir. Ömer Ağa, Adana’da bulunan aşiretlerle birlikte hareket etmiştir. Bu aşiretler Adana’dan başka Niğde ve Kayseri civarlarında eşkıyalık yapmaktaydılar. Yusuf Ağa ise Afşar Aşireti ve daha sonra Ömer Ağa’dan ayrılan Lek ve Hacılar aşiretleri ile müttefikti (BOA, Y.EE, 35/17).

Ömer Ağa zamanında Batı Kozan'a bağlı olan ve bölgenin büyük aşiretleri arasında bulunan Sırkıntı Aşireti Çukurova'da kışlamakta İnderesi'nde yaylaya çıkmaktaydı (Halaçoğlu, 1973: 19). Müdürleri Sırkıntızade Murtaza Bey 1859 yılında senesinde ziraatla uğraşarak iskân edilmek istediklerini belirtmiştir. Talepleri arasında Adana eyaletine bağlanmak da bulunmaktadır. Zira bu dönemde Batı Kozan Ankara'ya bağlıydı. Bu durum aşiretin Kozanoğullarından gördükleri baskıdan kaynaklanmış olmalıdır. Sırkıntı Aşireti'nin bu isteği kabul edilerek Adana eyaletine bağlanmalarına karar verilmiştir (Çelik, 2008: 41).

Ömer Ağa'nın baskısından kurtulmaya çalışan bir diğer aşiret Kırıntılı Aşireti idi. Adana'ya 5-6 saatlik mesafede yaşayan bu aşiret işlerini daha çok Adana tarafından görmekteydi. Ömer Ağa buna rağmen aşireti Adana'dan ayırarak Batı Kozan'a dolayısıyla Ankara'ya bağlamıştır. Aşiretten 100 kadar hane Kozanoğlu'ndan artık emniyetleri kalmadığından Adana'ya firar etmişlerdi. 1860 yılında konargöçer olarak yaşamaktan vazgeçip iskân talebinde bulunurken Sırkıntı Aşireti gibi Adana eyaletine bağlanmak istediklerini belirtmişlerdir (Çelik, 2008: 42).

Bölgede bulunan madenlerin işletilmesinde de en büyük engel Kozanoğullarının tutumu ve aşiretlerin konargöçer halde yaşamalarıydı. Ancak bu problemi halletmek için kalıcı çözümler üretilmemiştir. Bunu yerine Adana valisi ve meclisi, aşiretler arasındaki sorunların çözümündeki yardımlarından dolayı hem Ömer Ağa'ya hem de Yusuf Ağa'ya kapıcıbaşılık payelerinin verilmesine yardımcı olarak bu iki Kozanoğlunu onurlandırma yoluna gitmişlerdir (Gould, 1973: 50).

Kozan Madeni müdürlüğü ile birlikte mal müdürlüğü görevini yürüten Seyyid Ahmed Şakir'in 1858 tarihli maruzatından anlaşıldığına göre bu zamanda Ömer Ağa ile Yusuf Ağa'nın arası iyi olmayıp birbirleriyle mücadele etmek için asker toplamaktaydılar. Ahmed Şakir bunların asıl amaçlarının Madenin işlenmesini engellemek olduğunu belirtmiştir. Yusuf Ağa'nın Afşar Aşireti ile birlikte Madenin merkezi olarak kabul edilen Kale köyünü²⁷⁶ basması bu tespitinde haklı olabileceğini göstermektedir. Kale köyünü basanların çoğunluğu Çerkes Bey'e bağlı Afşar Aşireti mensupları ile daha önce Ömer Ağa tarafında olup 1857 ve 1858 senelerinde Yusuf Ağa taraflarına geçmiş olan Lek ve Hacılı Aşiretleri eşkıyaları idi²⁷⁷. Çerkes Bey'in biraderi Ali Bey, amcaoğulları Halil, Mehmed, Ahmed, Mustafa ile aşiretin önde gelenlerinden Enbiyaoğlu Küçük, Ali Bâzoğlu Devran, Afşar Aşireti'nin bu baskındaki kumandanlarıydı. Köy halkının hayvanları, eşyaları ve silahları gasp edilmiş, köy sakinlerinden iki Müslümanla birlikte bir Hristiyan da katl edilmiştir. Ömer Bey bu olayda kendisinin bir müdahalesi olmadığını, Yusuf Ağa'nın Kozan Dağı'nın iki kısmını birleştirmek niyetiyle böyle bir teşebbüste bulunmuş olabileceğini Maden müdürüne ifade etmiştir. Ömer Bey itaatkâr bir tavır takınmış gibi görünerek asker toplamasının sebebini de Yusuf Ağa'nın zarar ve ziyanlarını önleme amacına bağlamıştır²⁷⁸. Ahmed Şakir Bey her iki tarafın gasp ettiği malları geri almak için Dulluzade Hacı Ahmed Ağa ile birlikte Ömer Bey'in akrabası ve güvendiği kişilerden

²⁷⁶ Kozan Dağı'nda bulunan Rum nahiyesine bağlı köylerden biridir. Belenköy'e sekiz saat mesafede bulunmaktaydı (Cevdet Paşa, 1991: 115-116).

²⁷⁷ 1861 tarihinde Lek Aşireti, üzerlerine saldıran Çerkes muhacirlerinden birçoğunu öldürüp mallarını gasp ettiklerinde Kozan Kaymakamı Ömer Ağa'ya takımıyla birlikte dört atı hediye etmişlerdi. Bu durum Lek ekrâdının Ömer Ağa ile ilişkilerinin düzeldiğini gösterdiği gibi Kozanoğullarının gasp edilen mallardan pay aldıklarını açıkça ortaya koymaktadır (BOA, A.MKT.UM, 502/60).

²⁷⁸ Ömer Bey'e mensup bazı kimseler, Sis kasabası civarında tuz yüküyle birlikte hareket eden Doğu Kozanlıları basıp birini katl ederek 400 adet beygir ve merkeplerini çalmışlardı. Yusuf Ağa'nın Kale köyünü basmasının asıl sebebi bu olayın intikamını almak olmalıdır (BOA, MVL, 579/15).

olan Sırkıntılı Aşireti beyi Murtaza Bey'i görevlendirerek malların iadesini sağlamıştır (BOA, MVL, 579/15).

Afşar Aşireti'nin 1859 yılında daha önceki gibi iskân mahallerinden firarlarının önlenmesine çalışıldığı görülmektedir. Afşar Aşireti Çukurova'ya inmek amacıyla Mağara'da toplanarak Kozan Kaymakamı Yusuf Ağa'dan güzergâhı kullanmak için izin istemişlerdi. Yusuf Ağa'nın izin vermemesi halinde Kars ve Andırın yolunu kullanacakları anlaşıldığından bu yolların tutulması için gerekli tedbirler alınmıştır. Adana Valisi Mehmed Ziya ise Yusuf Ağa'nın, Sunbas Nahiyesi Müdürü Ahmed Bey'in ve Kars kazası müdürünün maiyetine piyade asker vererek Afşar Aşireti'nin Çukurova'ya inmelerini engellemeye çalışmıştır. 5 Kasım 1859 tarihli Maraş Eyaleti Meclisi mazbatasında Kozan Kaymakamı Yusuf Ağa'nın Afşar Aşireti'nin büyükleriyle akrabalığı bulunduğundan kendisine güvenilemeyeceği belirtilmiştir. Daha önce Maraş'ın kaymakamlık olarak Adana'ya bağlı olduğu ve Adana valiliği görevini Ziya Paşa'nın yürüttüğü zamanda dahi bu gibi tedbirler alınmış ancak Yusuf Ağa aşireti gizlice sahiplenerek tahrik etmek suretiyle Tatarlı ve diğer yollardan geçmelerine izin vermiştir (BOA, MVL, 592/44). Maraş Mutasarrıfı Mehmed Hurşid'e göre, Kars ve Andırın yollarının Maraş tarafından kontrolü mümkündü ancak Kozan ve Sunbas'tan geçen yolların kontrolü Kozan Müdürü Yusuf Ağa'nın gayreti ve sadakat ile hareket etmesini gerektirmekteydi (BOA, MVL, 607/67).

Kozanoğlu Ömer Ağa, Yusuf Ağa ve biraderi Hacı Bey'in Kozan Dağı'na bağlı Sis ve Haçin kasabalarında yaşayan gayrimüslimlere yönelik şiddet hareketlerinde buldukları ve gereğinden fazla vergi toplayıp bu parayı zimmetlerine geçirdikleri görülmektedir. 1865 senesinde Kozan Dağı Hristiyanları, 200'den fazla kişinin imzaladığı bir mahzar ile Kozanoğullarından şikâyetçi olmuşlar, Bayramoğlu Mıgırdiç'i de vekil olarak bu meselenin halline memur etmişlerdi. Kozanoğullarının baskısından dolayı Haçin kasabasından yüzden fazla hane Adana'ya göç etmiş, elli kadar şahıs da ailelerini bırakıp firar etmişti. Ermeni Patrikhanesi Meclisi de konu ile ilgili bir mazbata sunmuştu. İşe gayrimüslimlerin ve onların temsilcisi olan patrikhanenin karışması meseleyi daha hassas hale getirmiştir. Kozanoğullarının cezalandırılması gerekmektedir ancak bu bir türlü başarılammaktaydı. Kendilerine tâbi aşiretlerle Gâvur Dağı eşkıyalarının yardımı olduğu müddetçe de bunu gerçekleştirmek mümkün görünmemekte idi. Bundan dolayıdır ki bölgeyi yakından tanıyan Vecihi Paşa, Kozanoğullarının cezalandırılmasının sonraya bırakılarak önceliğin Kozanoğullarının en büyük dayanağı olan aşiretlere verilmesi gerektiğini savunmuştur. Aşiretler iskân edilmedikçe Kozan Dağı'nın ıslah olmayacağı fikrindeydi. Öncelikle Cerid, Tacirli, Bozdoğan gibi aşiretlerle diğer cemaatlerin Kozan'dan ihraç edilip iskân edilmeleri, Gâvur Dağı ve Üzeyir sancağında bulunan eşkıyaların itaat altına alınması daha doğru bir uygulama olacaktı. Bundan sonra Kozanoğullarının maiyeti ve destekçisi olarak kimse kalmayacağından Kozan Dağı'nın ıslahı kolaylıkla icra edilebilecekti. Vecihi Paşa'nın bu görüşlerinin isabetli olduğu Fırka-i Islahiyenin bölgenin ıslahına Kozan Dağı'ndan başlanması kararlaştırılmış iken daha sonra önceliğin Gâvur Dağı'na verilmesi ile anlaşılmıştır²⁷⁹.

²⁷⁹ Vecihi Paşa, Kozanoğullarının aşiretlerden gördükleri desteğin kesilmesinden sonra neler yapılması gerektiğini de anlatmıştır. Paşa'ya göre Kozan Dağı'nda ziraat tam anlamıyla yapılamayıp Kozan Dağı ahalisinin yetiştirdikleri ürünler kendilerine ancak üç ay kadar yetmekteydi. Diğer ihtiyaçlarını bağlarında yetiştirdikleri üzümü pekmez yapıp satmak suretiyle Adana, Maraş ve Kayseri'den temin etmekteydiler. Kozan Dağı Kayseri'de Develi kazası ile Haçin köyünün olduğu yerlerden, Adana'da Sis taraflarından, Maraş'ta Kars ve Andırın nahiyelerinden abluka altına alınır bunların bahsedilen yerlere pekmez satıp zahire almalarının önüne geçilirse Kozan halkı bu darlığa dayanamayarak Kozanoğullarını kendileri yaklayıp hükümete teslim edecektir. Bu husus hakkında bk. BOA, Y.EE, 35/17; İ.DH, 265/16557.

Fırka-i Islahiye, Kozan Dağı'nın ıslahına giriştiği 1865 senesinde Kozan Dağı'nın idaresi Ahmed Ağa ile Yusuf Ağa'nın idaresinde bulunmaktaydı. Ahmed Ağa, babası Ömer Ağa'nın sekiz yıllık hâkimiyetine son vererek Batı Kozan'ın kaymakamı olmuştu. Ömer Ağa ise bu esnada hâlâ hayatta olup Kozan halkı tarafından "büyük ağa" olarak görülmekte idi. Fırka-i Islahiye'ye itaat ederek oğlunun da aynı tavrı göstermesi için çalışacağını belirtmiştir. Doğu Kozan Müdürü Yusuf Ağa takındığı tutum nedeniyle görevinden azledilerek yerine Fırka-i Islahiye ile uyuşan biraderi Hacı Bey atanmıştır. Ulema ve kethüdalara danıştıktan sonra Ahmed Ağa da itaat yolunu seçmiş ve mirmiranlık rütbesiyle Bursa eyaletine bağlı olan Kütahya sancağına kaymakam olarak atanarak Kozan'dan uzaklaştırılmıştır²⁸⁰. Müdürlükten azledilen Yusuf Ağa da önce Maraş ardından Sivas'ta ikamet etmesine izin verilmesi talebiyle itaat edeceğini belirtmiş ve bu isteği kabul edilmiştir. Ancak Yusuf Ağa Sivas'a giderken firar ederek isyan etmiştir²⁸¹. Kozan'da bulunan aşiret kethüdalarına haberler göndererek desteklerini sağlamaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Yardım talebinde bulunduğu aşiretlerden biri olan Karacalar Aşireti Kethüdası Vezir Ağa kendisine yardım etmek yerine karşısında durmuş, civarda bulunan aşiretlerden topladığı kuvvetlerle ve Belenköy Kaymakamı Bekir Bey ile işbirliği yaparak Yusuf Ağa'yı Feke havalisinden uzaklaştırmıştır. Yusuf Ağa, Selimli Varsakları kethüdası olup kendisinin de kayınpederi olan Yusuf Ağa'dan dahi istediği desteği alamamıştır. Selimli Aşireti Kethüdası Yusuf Ağa diğer aşiret kethüdalarını yanına alarak daha önce Fırka-i Islahiye'yi Sis civarında ziyaret ederek bağlılığını ifade etmiştir. Kozan ulemasından Hacı Ömer Efendi'nin de civarında bulunan Varsakların Fırka-i Islahiye tarafını tutmaları konusunda yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Yusuf Ağa'yı genelde Batı Kozan'da sakin, iskândan memnun olmayan az sayıdaki aşiret ve cemaatin desteklemiştir. Beklediği desteği alamayan Yusuf Ağa Gürleşen'e yakın bir yerde ikamet etmek zorunda kalmış, çok geçmeden yakalanarak Fırka-i Islahiye kumandanlarından İsmail Paşa'ya teslim edilmiş ve bir müddet sonra tekrar firar teşebbüsünde bulunduğu için öldürülmüştür²⁸². Yusuf Ağa'nın isyanın bastırılması ve diğer Kozanoğullarının da Konya, Sivas gibi eyaletlere gönderilmesi ile uzun yıllar süren Kozanoğulları meselesi de büyük ölçüde halledilmiştir.

²⁸⁰ Bu konu hakkında bk. Cevdet Paşa, 1991: 177-178. Ahmed Ağa'nın 1878 yılında Kozan'a gelerek bir daha isyan ettiği anlaşılmaktadır. Bu isyanında başarısız olan Ahmed Ağa Trablusgarp'a sürgün edilmiştir. Ahmed Ağa'nın isyanında aşiretlerden destek gördüğüne dair bir kanıt bulunmamaktadır. Mesela Kırıntılı Aşireti kendisine yardım etmekten çekinmiştir (Gould, 1973: 155; 1976: 504-505). Bu durum Ahmed Ağa için yakılan ağıtlara da yansımıştır. Bu husus hakkında bk. Yalgın, 2000: 196-197.

²⁸¹ Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın hatıralarında Yusuf Ağa'nın firar ediş şekli ve daha sonra yakalanması hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu hususta bk. Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1996: 23-24.

²⁸² Cevdet Paşa, Yusuf Ağa'nın firar etmek istediği için öldürüldüğünü ifade etmiş ise de tekrar isyan edebileceği ve Kozan dağı'nın ıslahı için harcanan çabaları sekteye uğratabileceği göz önüne alındığında kasıtlı olarak öldürülmüş olması daha makul görünmektedir (Cevdet Paşa, 1991: 176, 186, 203). Onar, Yusuf Ağa'nın Himmetli köyünden Metli Hasan tarafından yakalanarak İsmail Paşa'ya teslim edildiğini, bu nedenle köylülerin bugün dahi Metli Hasan'ın adını hayırla yâd etmediklerini belirtir (Onar, 1998: 549 ve 552).

3. AŞİRETLERİN İKTİSADİ DURUMU

Aşiretlerin iktisadi hayatını yaşadıkları coğrafya şekillendirmiştir. Genellikle kışlaklarındaki mezralarda ziraatla uğraşan aşiretler yaylaklarında ise hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır (Sümer, 1950: 516). Maraş ve çevresinde bulunan konargöçer aşiretlerde de durum farklı değildir. Bu aşiretlerin temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Bunlar içerisinde yaylaklarında ziraatla uğraşanlar var ise de bu daha çok kışlık ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Bir tımar ve zeamet dâhilinde bulunan ve daha çok yerleşik yaşam süren cemaatler ise ziraatla uğraşmakta ve vergilerini ödemekteydi. Bunların ödediği vergiler de ekonomik faaliyetlerine göre çeşitlilik göstermiştir. Bu cemaatlerin hangi vergi türünü ne kadar ödedikleri 16. yüzyıl kaynaklarında mevcut iken, 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyıla ait kaynakların çoğunda böyle bir durum söz konusu değildir. Bu yüzyıllara ait arşiv belgelerinde tımar ya da vakıf reayası olan cemaatlerin vergileri ile ilgili bir sorun yaşandığında Mufassal, İcmâl, Yörükân ya da Tımar Ruznamçe defterlerine müracaat olunmakta ve cemaatlerin ödediği senelik toplam vergi miktarı bu kaynaklardan yazılmaktaydı. Dolayısıyla birçok aşiret ve cemaatin de sadece senelik vergilerini tespit etmek mümkün olmaktadır.

Maraş ve çevresinde bulunan aşiret ve cemaatlerden mukataaya mesup olanlar da bulunmaktadır. Dedeşlü, Selmanlu, Kılıu, Kılıçlı, Silsüpür Ceridi, Garib Neccarlu Cemaatleri ile Rişvan ve Dalyanlı Rişvan Aşiretleri mukataalı cemaatler arasında yer almaktadır.

3.1. İktisadi Faaliyetleri

3.1.1. Ziraat

Tımar ve zeamet reayası cemaatlerin çoğu köy ve mezralarda ziraatla uğraşmaktaydı. Bunlar Tahrir defterlerinde “raiyyet ve raiyyet oğulları” olarak kayıtlı olup üzerlerine düşen vergileri ödemekle mükelleflerdi. Tımar ve zeamet reayası cemaatlerin büyük bir kısmı diğer konargöçer aşiret ve cemaatlerin aksine yerleşik hayata geçmiş bulunuyordu. Bu cemaatlerin ettikleri ürünler ağırlıklı olarak buğday ve arpaydı. Ancak içlerinde çeltik, susam, soğan, darı gibi ürünleri ziraat edenler aracılık ve meyvecilikle uğraşanlar da bulunmaktaydı.

Maraş ve çevresinde bulunan cemaatlerin ziraat ettikleri yerlere bakıldığında bu yerlerin bir kısmının Malikâne-Divani sistemi, bir kısmının ise Malikâne sistemi dâhilinde olduğu görülmektedir.

3.1.1.1. Malikâne-Divani Sistemi Dâhilinde Olan Yerleri Ziraat Eden Cemaatler

Osmanlı Devleti’nde “iki baştan tasarruf” olarak da adlandırılan malikâne-divani sistemi içerisinde vergi gelirleri iki kısma ayrılmaktadır. Bu vergi gelirinin bir kısmı malikâne hissesi adıyla özel şahıs ya da vakıflara diğer kısmı da divani hissesi olarak devlete aittir. Bölüşmeye esas tutulan vergiler öşür vergileridir. Malikâne sahipleri öşür vergisinin yarısını almakta öşürün geriye kalan yarısı ile toprak haracı, çift, bennâk, gerdek, tapu, ağnam gibi örfi vergiler ise divani hissesi olarak tımar ya da mukataayı tasarruf edenlere bırakılmaktaydı (Genç, 2003: XXVII, 518). Bu durumda her bir köy ya da mezranın biri malikânesine diğeri divanisine tasarruf eden iki sahibi olmaktadır (Ünal, 2007: 198).

Malikâne ve divani olarak kaydedilen yerlerde gelirin ne kadarının malikâne ne kadarının divani olduğunu tespit etmek için öşür vergileri toplanıp ikiye bölünmektedir. Mesela Hasanlu ve Şeyhlü Cemaatleri'nin ziraat ettiği Asmacık mezrasının buğday ve arpa kıymeti 680 akçe, resm-i bostan 10 akçe, resm-i tapu 30 akçe, resm-i deştânî 25 akçe, resm-i dönüm has 60 akçe olarak kaydedilmiştir (Kurt, 2011: 604). 10 akçelik resm-i bostan hububatın 680 akçelik kıymetine dâhil edilmekte ve ikiye bölünmek suretiyle gelirin ne kadarının malikâne ne kadarının divani olduğu tespit edilmektedir. Hâsıl yazılırken has olarak belirtilmiş olan resm-i dönüm ise dâhil edilmemektedir. Dolayısıyla bu mezranın malikâne ve divanisi 345'er akçe olmakta, malikâne ve has harici hâsılı ise resm-i tapu ve deştânînin divani kısma eklenmesi ile 400 akçeyi bulmaktadır. Yani burada hâsıldan kasıt öşür vergilerinin ikiye taksimiyle tespit edilen divani miktarına öşür dışındaki diğer vergilerin ilavesi ile oluşan yekûndur.

Aşağıdaki tabloda cemaatlerin ziraat ettikleri köy ve mezraların malikâne ve divanileri ile hâsılları bu bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Tablo 3.1. Malikâne-Divani Sistemine Dâhil Yerleri Ziraat Eden Cemaatler
(BOA, Maraş, nr. 3, s. 148-149m).

Cemaat Adı	Ziraat Ettikleri Yer	Malikânesi (Akçe)	Divanisi (Akçe)	Hâsıl (Akçe)
Sislü	Hurşid? Mz.	1.975	1.975	2.075
"	İspintay Viranı mz.	3.450	3.450	3.800
Hasanlu ve İbrahim Hacılı	Karaca Viran mz.	955	955	1.000
İbrahim Hacılı	Semdek mz.	333	666	750
Çomranlu ve Turlar	Çormanlu mz.	1.090	1.090	1.200
Turlar	Çormanlu mz.			
Hasanlu	Güni Ağıl mz.			600
Hasanlu ve Şeyhlü	Atma Viranı mz.	1.301	1.301	1.536
"	Asmacık mz.	345	345	400
Bahri	Bulak Viranı mz.	1.240	1.240	1.350
Aydoğmuşlu v.d	Toros Hisarı	2.720	2.720	3.200
Halil Şeyhlü	Kaba Ağaç mz.	1.100	1.100	1.200
Köşker	Tutarın nam-ı diğer Pirce Pınar mz.	920	920	1.000
Kürekçi	Kürekçi? mz.	865	865	1.000
İnal	Cevni k.			
Develilü	Fırakdin m.	1.350	1.350	1.500

3.1.1.2. Malikâne Sistemi Dâhilinde Olan Yerleri Ziraat Eden Cemaatler

Osmanlı Devleti'nde merkezi hazine gelirlerini toplamanın emanet, iltizam ve malikâne olmak üzere üç usulü bulunmaktaydı. Hazineye ait vergi gelirlerinin devlet tarafından bir memur kadrosu ile toplanması anlamına gelen emanet usulünde vergi toplayan şahıs emin olarak nitelenirdi. Eminler devletten aldıkları maaş veya bir dirlik karşılığında görevlerini yerine getirirlerdi. Eminlerin topladığı vergi kaynakları genellikle mültezimlerin talep etmediği veya mahlûl durumda bulunan vergi kaynakları idi. Askeri açıdan önemli vergi kaynakları da eminler vasıtasıyla toplanmıştır. İltizam usulünde ise vergi kaynağının bir işletme halini almış şekli olan mukataalar mültezim

denilen girişimciler tarafından genellikle üç yıl süre ile deruhte edilirdi. Mukataayı deruhte etmek isteyen girişimcinin mali gücünün iyi olması, kefil göstermesi ve talip olduğu mukataa için en yüksek teklifi sunması gerekirdi. Mukataaların iltizam usulü ile işletilmesinde uzun süren savaşlar nedeniyle sıkıntılar yaşanmıştır. Malikâne usulü devletin bu savaşlar dolayısıyla çektiği nakit sıkıntısına kaynak yaratmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Malikâne usulünde mukataalar muaccelle denilen ve peşin olarak ödenen bir bedel karşılığında kayd-ı hayat şartıyla verilmekteydi. 1695 yılının Ocak ayında yayınlanan bir fermanla uygulamaya konulan malikâne sistemi aslında iltizam usulünün yeni bir şekli idi. Yeni sistemde işletme süresi iltizam sisteminde olduğu gibi geçici değil ömür boyu sürmekteydi (Özvar, 2003: 2-3).

1695 yılında başlayan malikâne uygulamasında köy ve mezraların vergi gelirlerinin satışına öncelik verilmiştir. Malikâneye verilen köy ve mezralar herhangi bir mukataadan ayrılmış ve vergileri maktu' olarak tespit edilmiş olabilmekteydi. Bu köy ve mezralar mukataa haline getirilmediğinden mukataa olarak isimlendirilmemiştir. Malikâne sisteminin ilk yıllarında maktu' halde bulunan köy ve mezraların satışı mukataaların 2,5 katı kadar olmuştur. Ancak köy ve mezraların malikâne olarak daha fazla sayıda satılmasına rağmen senelik mal ve muaccelleleri mukataalar kadar olmamıştır. Müstakil olarak bir köy veya mezra malikâneye verildiğinde malikâneçiden "mal-ı mirîsini" ve %10 oranında tahsil edilen kalemiyesini eksiksiz olarak ödemesi istenirdi. Bu köylerin defterde yazılı vergi hâsılları esas alınmakla birlikte bazen bu hâsılı tahsil etmek mümkün olmamaktaydı (Özvar, 2003: XLIII, 34-35).

Malikâneye konu olan mezra ya da köylerin vergi hâsıllarının bir kısmının ya da tamamının başka mezra ya da köylerin vergi hâsılları ile birleştirildiği görülmektedir. Muhtemelen bu durum zamanla geliri azalan ya artan bu köy ve mezraların tımar ya da zeamete esas olacak hâsılları ile ilgili yeniden düzenleme ihtiyacı duyulmasından kaynaklanmıştır. Mesela Yuvalı ve Şarkıyan Cemaatleri'nin ziraat ettiği Toroscuk (Taş Ağıl) köyünün 3.239 akçelik yazısından 1.740 akçesi ifraz edilerek Garib Neccarlu Cemaati'nin vergi hâsılı olan 3.277 akçe ile birleştirilerek bir icmâl elde edilmiştir. 5017¹ akçe olarak oluşan bu yekûndan 2.999 akçe ifraz edilerek diğer mezra ve köy ya da cemaatlerin vergi hâsılları ile birleştirilip yeniden ifraz edilmektedir ki bazen bu ifraz ve biriktirme işlemi sayfalarca sürmektedir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 123-124).

Alişarlu, Demürcilü, Döngelü, Kara Ekinciler, Garib Neccarlu, Yuvalı, Şarkıyan, Kara Göncelü, Kara Ekinciler ve Akçakoyunlu gibi cemaatler malikâneye dâhil yerleri ziraat etmişlerdir. Alişarlu ve Demürcilü Cemaatleri'nin ziraat ettikleri mezra ve köyleri müşterek olarak tasarruf eden Paşa Mehmed Ağa, Muhammed Ağa, El-Hac Mahmud Ağa ve Ömer Ağa'nın meslekleri tespit edilememektedir. Diğer cemaatlerin tasarruf ettikleri mezra ve köyler ise Divan-ı Hümayun kalemi mühimmenüvîsanından olan Seyyid İbrahim'in uhdesinde idi (BOA, Maraş, nr. 4, s. 121).

Aşağıdaki tabloda malikâne dâhilinde bulunan köy ya da mezraları ziraat eden cemaatlere, ödedikleri vergilere ve bu köy ve mezraları malikâne olarak uhdesinde bulunduran kişi ya da kişilere yer verilmiş, bu kişilerin malikâneyi tasarruf ettikleri tarihler belirtilmiştir.

¹ Maraş Ahkâm defteri kaydında yanlışlıkla 5.012 akçe olarak hesaplanmıştır. Bk. BOA, Maraş, nr. 4, s. 123

Tablo 3.2. Malikâne Dâhilinde Bulunan Köyleri Ziraat Eden Cemaatler
(BOA, Maraş, nr. 2, 193-195; nr. 4, s. 121, 122, 123).

Cemaat Adı	Ziraat Edilen Köy/Mezra	Vergi Hâsılı (Akçe)	Tasarruf Eden Malikâneci/Malikâneci ler	Tasarruf Edilen Tarih
Alışarlu	Orta Viran k.	1.749	Paşa Mehmed Ağa, Muhammed Ağa, El-Hac Mahmud Ağa, Ömer Ağa	1774
Demircülü	Kara Pınar mz., Kabuluca mz., Acem Viranı mz.	1.285	"	1774
Döngelölü	Yenice Kale k., Çokum Söğüd mz., Sekü-i Oymacık mz.	3.487	Seyyid İbrahim	1832
"	Denk m.	1.960	"	"
"	Kilise Arası mz.	3.594	"	"
"	Erzekiye Kalesi mz.	472	"	"
"	Kızıl Ağaç maa Kuşak mz.	1.474	"	"
"	Söğüd Oluğu maa Ağlarca? mz.	1.366	"	"
Kara Ekinciler	Taş Biçme k.	6.254	"	"
Garib Neccarlu	Kilisecik k. Kuyucak k.	3.277	"	"
	Karaca Viran mz.	774	"	"
Yuvalı ve Şarkıyan	Torosçuk (Taş ağıl) mz.	3.239	"	"
Kara Göncelü	Kozcuğaz nâm-ı diğer Yoğun Oluk mz. Yaylak-ı Kaya Altı mz.	1.000	"	"
Akçakoyunlu	Çakal-ı Kebir	10.520	"	"

3.1.2. Hayvancılık

Konargöçer olarak yaşayan aşiretlerin temel geçim kaynağı hayvancılık olup bu iktisadi faaliyetleri sosyal hayatlarını da etkilemiştir. Hayvanlarına otlatmak amacıyla kışlak ve yaylakları arasında bir hayat sürmelerinde hayvancılıkla uğraşmaları önemli rol oynamıştır. Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerin yetiştirdikleri hayvanlar arasında koyun ve keçinin yanı sıra dana, sarı öküz, boz öküz, siyah inek, kır beygir, al beygir, gök beygir, doru beygir, maya deve², lök deve³, mehâr deve, besrek deve⁴,

² Buhur deve ile adi devenin birleşmesinden doğan uzun tüylü dişi deve (TDK, 2009: IV, 3140).

³ Erkek deve, tek hörgüçlü damızlık tüysüz erkek deve (TDK, 2009: IV, 3090).

merkep, camus, tosun, boğa, katır, karasığır gibi hayvanlar bulunmaktadır (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 76 ve 79; A.MKT.MHM, 324/4).

Aşiretlerin 19. yüzyılın ortalarında sahip oldukları hayvan sayıları ile ilgili Victor Langlois'nın verdiği bilgiler dışında elimizde pek fazla belge ve bilgi bulunmamaktadır. Langlois, Kozanoğlu ve Kerimoğlu ile birlikte Afşar, Bozdoğan, Cerid, Kırıntılı, Lek, Tacirli, Varsak, Karalar Aşiretleri'nin sahip oldukları hane ve hayvan sayılarını belirtmiştir. Aşağıdaki tabloda bu aşiret ve hanedanların koyun, keçi, sığır ve deve sayıları belirtilmiştir. Bu sayıların tahmini değerler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 3.3. Maraş ve Çevresinde Bulunan Bazı Aşiretlerin Hayvan Sayıları (Langlois, 1861: 21 ve 23).

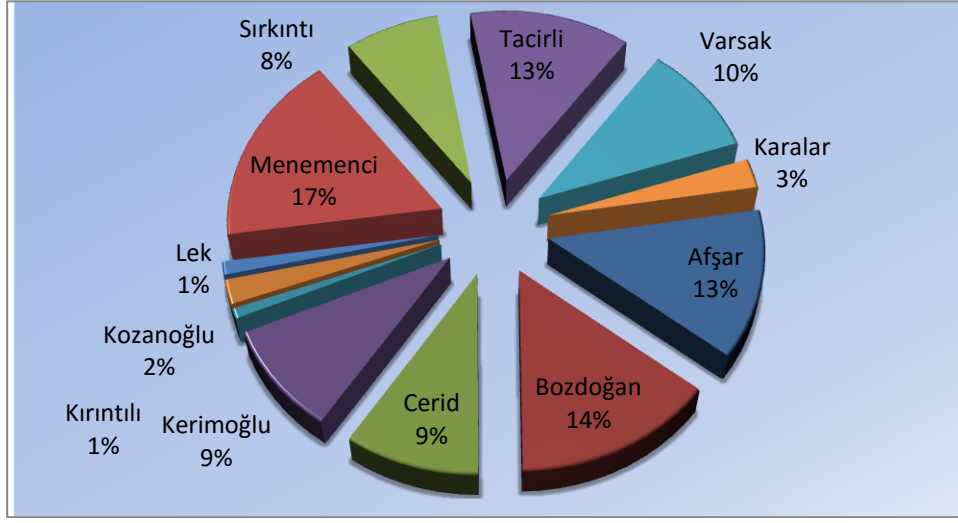
Aşiret Adı	Koyun	Keçi	Hayvan Miktarı		Toplam
			Sığır	Deve	
Afşar	40.000	3.000	40.000	9.000	92.000
Bozdoğan	40.000	40.000	20.000	3.000	103.000
Cerid	37.500	3.500	25.000	1.800	67.800
Kerimoğlu	40.000	4.000	20.000	2.000	66.000
Kırıntılı	4.000		2.000	150	6.150
Kozanoğlu	7.000	5.500	2.500	50	15.050
Lek	5.000		3.000	150	8.150
Menemenci	80.000	20.000	18.000	2.000	120.000
Sırkıntı	30.000	5.000	18.000	1.000	54.000
Tacirli	30.000	40.000	21.000	1.000	92.000
Varsak	20.000	40.000	9.500	750	70.250
Karalar	10.000	2.000	6.000	175	18.175
Toplam	343.500	163.000	185.000	21.075	712.575

Aşiretlerin sahip olduğu hayvan sayılarını gösteren yukarıdaki tabloda en fazla hayvana sahip aşiretin Menemenci Aşireti olduğu görülmektedir. 120.000 hayvana sahip olan aşireti, 103.000 hayvanla Bozdoğan Aşireti, 92.000'er hayvanla Tacirli ve Afşar Aşiretleri takip etmektedir. Bu dört aşiret aynı zamanda bölgenin büyük aşiretleri arasında bulunmaktadır. Kırıntılı ve Lek Aşiretleri'nin sahip oldukları hayvan sayıları nüfuslarına orantılı olarak diğer aşiretlere göre daha azdır. Hayvan türlerine bakıldığında Afşar Aşireti'nde deve sayısının diğer aşiretlerden bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Afşar Aşireti 40.000 sığır ile büyükbaş hayvan sayısında da ilk sırada yer almaktadır. En fazla koyunun Menemenci Aşireti'nde daha sonra Afşar ve Bozdoğan ile Kerimoğlu Yörükânı Aşiretleri'nde, en fazla keçinin ise Bozdoğan Aşireti ile Tacirli ve Varsak Aşiretleri'nde olduğu görülmektedir. Kozanoğlu ve Kerimoğlu Yörükânı ile birlikte aşiretlerin sahip oldukları toplam hayvan sayısında koyun ilk sırada yer almakta, daha sonra sığır, keçi ve deve gelmektedir. Bu hanedan ve aşiretler 343.500 koyun, 163.000 keçi, 185.000 sığır, 21.075 deveye toplamda ise 712.575 hayvana sahip bulunmaktaydı.

Menemenci, Bozdoğan, Afşar ve Tacirli Aşiretleri'nin sahip oldukları hayvan sayısı 407.000 olup bu miktar toplam hayvan sayısının %57,11'ine tekabül etmektedir. En az hayvan sayısına sahip olan Kırıntılı Aşireti toplam hayvan sayısının %1'ine bile sahip değildir. Lek Aşireti de toplam hayvan sayısının %1,14'üne sahip olarak

⁴ Tüylü ve besili erkek deve, dişi boz deve ile erkek buhur devenin çiftleşmesinden doğan erkek deve, damızlık deve (TDK, 2009: I, 639).

görülmektedir. Aşağıda grafik aşiretlerin sahip oldukları hayvan miktarının toplam hayvan sayısı içerisindeki oranlarını göstermektedir:

Şekil 3.1. Aşiretlerin Sahip Oldukları Hayvan Sayılarının Toplam Hayvan Sayısı İçerisindeki Oranları (Gould, 1973: 29).

Bölge aşiret ve hanedanlarının sahip oldukları hayvan sayılarından hareketle hane başına düşen yaklaşık hayvan sayısını bulmak mümkündür. Aşağıdaki tabloda hane başına düşen koyun, keçi, sığır ve deve sayıları verilmiştir. Bu tablo hazırlanırken Gould'tan istifade edilmiş olmakla birlikte sayıların yuvarlanması yoluna gidilmeyerek daha net değerler elde edilmeye çalışılmıştır. Gould'un tabloyu hesaplarken kullandığı kaynak Langlois'dır. Ancak Langlois'nın verdiği bazı hane sayılarının doğru olmayabileceği daha önce aşiretlerin nüfusu kısmında belirtilmiş ve bu husus tablo ile ilgili açıklamalar kısmında tekrar değerlendirilmiştir.

Tablo 3.4. Maraş ve Çevresinde Bulunan Aşiretlerde Hane Başına Düşen Hayvan Sayısı (Langlois, 1861: 21 ve 23; Gould, 1973: 29).

Aşiret Adı	Hane Sayısı	Hane Başına Düşen Hayvan Sayısı				Hane Başına Düşen Toplam Hayvan Sayısı
		Koyun	Keçi	Sığır	Deve	
Afşar	3.000	13,3	1	13,3	3	30,66
Bozdoğan	1.400	28,57	28,57	14,28	2,14	73,57
Cerid	1.200	31,25	2,91	20,83	1,5	56,5
Kerimoğlu	2.500	16	1,6	8	0,8	26,4
Kırıntılı	100	40		20	1,5	61,5
Kozanoğlu	500	14	11	5	0,1	30,1
Lek	150	33,3		20	1	54,3
Menemenci	3.000	26,6	6,6	6	0,6	40
Sırkıntılı	800	37,5	6,25	22,5	1,25	67,5
Tacirli	1.200	25	33,3	17,5	0,83	76,6
Varsak	800	25	50	11,87	0,93	87,81
Karalar	600	16,6	3,3	10	0,29	30,29

Aşiret ve hanedanların 15.250 hanede 712. 575 hayvana sahip oldukları dikkate alınırsa hane başına düşen hayvan sayısının 46,72 olduğu görülür. Hane başına düşen

koyun sayısı 22,52, keçi sayısı 10,68, sığır sayısı 12,13, deve sayısı 1,38'dir. Hane başına düşen hayvan sayıları incelendiğinde en yüksek rakam Varsaklarda çıkmaktadır. Hane başına 88'e yakın hayvan düşmektedir ki bu hayvanlar içerisinde keçi ilk sırada yer almaktadır. Yaşadıkları coğrafyanın dağlık ve engebeli olması keçi yetiştirmelerini etkilemiş olmalıdır. Varsaklarda hane başına düşen keçi sayısı 50'dir. Varsakları "*pek vahşi ve fakir*" kimseler olarak niteleyen Cevdet Paşa da Varsakların konargöçer aşiretlerden korktukları için ovalara inmeyip kazmalar ile ziraat ettiklerini ve keçi yetiştirmek suretiyle yaşamlarını sürdürdüklerini belirtmiştir (Cevdet Paşa, 1991: 116; 1980: 124). Varsaklarda hane başına düşen hayvan sayısının fazla olmasında yaşadıkları coğrafyanın dar olmasının ve hane sayılarının fazla olmasının etkisi bulunmaktadır. Cevdet Paşa'nın belirttiğinin aksine hane başına düşen hayvan sayısı bakımından en zengin aşiret olarak Varsaklar çıkmaktadır (Gould, 1973: 29). Ancak sayısal anlamda hayvan sayısının fazla olmasının bunların maddi değeri ile doğru orantılı olmayabileceğine dikkat edilmelidir. Yani bir keçi ile sığırın değeri aynı olmayacağından sadece hayvan sayısını temel alarak yapılacak değerlendirmeler gerçeği yansıtmayacaktır. Hane başına düşen hayvan sayısı bakımından ikinci sırada Tacirli Aşireti görülmektedir. Tacirli Aşireti'ne hane başına düşen hayvan sayısı 77 civarındadır. Eğer 19. yüzyılın ortalarındaki gerçek hane sayılarının 600 civarında olduğu göz önünde bulundurulursa hane başına düşen hayvan sayısı da iki katına kadar artacaktır. Tacirli Aşireti'nden sonra hane başına düşen hayvan sayısının en fazla olduğu aşiret Bozdoğan Aşireti'dir. Hane başına en az hayvan sayısı ise Kerimoğlu Yörükânındadır. Kerimoğlu Yörükânında hane başına 26 civarında hayvan düşmektedir. Langlois'nın Cerid Aşireti ile ilgili verdiği 1.200 hane sayısı doğru olarak görülmemektedir. Eğer bu aşiretin arşiv belgelerinde geçen hane sayısı olan 300 ila 400 esas alırsa Cerid Aşireti'nde hane başına düşen hayvan sayısı da üç-dört kat artacaktır. Şüphesiz Langlois'nın verdiği hayvan sayılarının yaklaşık değerler olduğunu bir daha hatırlamak yerinde olacaktır.

1810 yılında Reyhanlı Aşireti'nden iyi halli bir aşiret mensubu 4 at, 3 kısırak, yaklaşık 500 koyun, 150 keçi, 6 inek ve 8 deveye sahipti. Bu hayvan sayısının yarından azına sahip olan çok az sayıda hane bulunması hatta büyükbaş hayvan sayısı olarak belirtilen sayılardan üç dört kat fazla hayvan sayısına sahip olanların varlığı Reyhanlı Aşireti'nin ekonomik durumunun iyi olduğunu göstermektedir (Burchardt, 1822: 637).

Osmanlı Devleti, savaş zamanlarında diğer eyalet ve kazalarla birlikte aşiretlerden Ordu-yı Hümayunda bulunan askerlerin ağırlıklarını taşımak için mehâr-ı şütrân denilen yük develeri talep etmekteydi (BOA, MD, nr. 249, s. 29). 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Maraş eyaletinden deve talep edildiğinde Maraş eyaletinin hissesine 400, Antep sancağının hissesine ise 104,5 yük devesi isabet etmiştir. Antep'teki develerin Akçakoyunlu Aşireti'ne mensup kişilerden alındığı düzenlenen bir hüccetten anlaşılmaktadır⁵. Aşirete mensup olan Sarbanoğlu Ali, Kara Ali, Topal Mehmed, Kel Devecioğlu Mehmed, Mirza bin Ali, Debbağ Mehmed ve kardeşi Abdullah, Musa bin Ahmed develerini birer çift çuval, havut, urgan ve sair aletlerle birlikte vermişlerdir. Savaşın bitmesini müteakip develerinin sağ kalması halinde kendilere geri verilmesi için hüccet düzenlenmesini istemişler ve bu talepleri kabul edilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC, nr. 4925, s. 13).

Aşiretlerden deve temini her zaman mümkün olmamaktaydı. Bu durumda Osmanlı Devleti develere bir bedel tayin etmek suretiyle vergi alma yoluna gitmiştir. "Bedel-i mekkâre" ya da "bedeliye akçesi" denilen bu vergi eyalet ve kazalara tevzi

⁵ Bu hüccet için bk. EK-13.

edilmiştir (İşbilir, 2003: XXVIII, 555; BOA, MD, nr. 249, s. 29). Maraş Valisi Rişvanzâde Ömer Paşa'nın Maraş valiliği döneminde 1772 senesinde talep edilen 400 deve temin edilememiş, bunun yerine Arabistan tarafından tüysüz deve tedarik edilmesi için bedel alınması yoluna gidilmiştir. Kılıçlı ve Okçu İzzedinlü Aşiretleri ile kapusuz levendlerin Maraş'ı istila edip halkın mal ve hayvanlarını çalmaları nedeni ile 40 kuruş bedel alınması uygun görülmüştür (BOA, C.ML, 28481).

Maraş Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın 11 Mayıs 1777 tarihli mektubundan anlaşıldığına göre İskenderun ve Diyarbekir'e gönderilmek üzere Maraş eyaleti ile birlikte çevre yerlerden mehâr deve talep edilmiştir. Rişvan Aşireti'nin payına 200 "mehâr-ı mekkarî" denilen yük devesi düşmekteydi. Rişvan Aşireti'nden Yerlü Rişvan tabir olunan Hısn-ı Mansur kazasına isabet eden 6 mehâr iki sülüs (iki üçte bir) şütran mübaşir olarak tayin edilen Süleyman Ağa aracılığıyla gönderilmiştir. Göçer Rişvan Aşireti'nin payına düşen 133 mehâr 1 sülüs şütrândan ise sadece 20 mehâr teslim edilmiş olup aşiret üyeleri geriye kalan miktarı vermeyi kabul etmemişlerdi (BOA, C.AS, 42436).

1832 tarihli bir Mühimme defteri kaydında da Maraş eyaletinden deve talep edildiği ancak eyalette sadece aşiretlerde bulunan develerin aşiretlerin yaylaya gitmeleri nedeniyle temin edilemediği belirtilmiştir. Tedarik edilmesi istenen 50 devenin her birine 500 kuruş bedel tayin edilerek 25.000 kuruşluk bedeliye akçesinin Ordu-yı Hümayun hazinesine teslim edilmesi emredilmiştir. Bedel tayin edilirken yukarıda da belirtildiği üzere halkın "*hal ve tahammülleri*" dikkate alınmaktaydı. Bahsi geçen develer için önce 800 kuruş bedel tayin edilmesine rağmen daha sonra "*fukaraya merhameten*" bu miktar 500 kuruşa düşürülmüştür (BOA, MD, nr. 249, s. 29)

Devlet aşiretlerden deve dışında koyun gibi hayvanları İstanbul'un iaşesi ve Ordu-yı Hümayun için satın alabilmekteydi. 1802 yılında Reyhanlı Aşireti'nden Ordu-yı Hümayun için her biri 10 kuruştan 10.000 miktarı koyun satın alınması planlanmış ve bu iş için Enderun-ı Hümayun ağalarından İsmail Ağa ile Ordu-yı Hümayundan Hass-ı Âhûr hazinesi başkâtibi Mehmed Arif Efendi görevlendirilmiştir. Hayvanlara sarılık hastalığı bulaşmış olduğundan alınması düşünülen 10.000 koyun yerine 9.000'i alınabilmişti. Bunlardan 700 kadarı da toklu, kuzu ve keçi idi. Reyhanlı Aşireti'nin yaylaklarından firar etmeleri nedeniyle geriye kalan 1.000 koyunun tahsili mümkün olmamıştır. Maraş Valisi Kalender Paşa'nın aşiretin yaylaya çıktıkları vakit kalan koyunları tahsil edeceğini taahhüt etmiştir. Koyunların Elbistan'dan İstanbul'a getirilmesi esnasında birçoğu yolda telef olmuş kasabbaşı ağaya ancak 7.399'u teslim edilebilmiştir (BOA, C.AS, 38786; Gökhan ve Bal, 2013: 215-218)⁶.

3.2. Aşiret ve Cemaatlerin Ödedikleri Vergiler

Maraş ve çevresinde bulunan aşiret ve cemaatlerin hem hayvancılık hem de ziraatla uğraşmaları ödedikleri vergilerin de farklı türlerde olmasına sebep olmuştur. Bu vergiler arasında çift resmi, dönüm resmi, öşür vergisi, resm-i arûsâne, resm-i bennâk, resm-i mücerred, resm-i ağnâm, resm-i deştbâni, resm-i kevvâre ve geçit resmi gibi vergiler bulunmaktadır.

Aşiretlerin ve cemaatlerin ödedikleri vergi miktarları Maliyeden Müddevver defterler, Tımâr Ruznamçe defterleri, Baş Muhasebe Kalemine bağlı defterler ile çoğunlukla Maraş Ahkâm defterlerinden tespit edilmiştir. Maraş Ahkâm defterlerinden aşiretlerin ya da cemaatlerin ödemesi gereken toplam vergi yükü doğru bir şekilde tespit

⁶ Ayrıca Reyhanlı Aşireti'nden satın alınan hayvanların miktarını ve nerede telef olduklarını gösteren defter için bk. EK-14.

edilebilirken aşiret ve cemaatlerin hangi vergi türünü ne miktarda ödedikleri ise aynı doğrulukla tespit edilememektedir. Bir iki vergi türünün ismi verildikten sonra “*maa gayrihû*” ifadesi kullanılarak toplam yekûn verilmiştir ki bu yekûnun sadece isimleri belirtilen vergi türlerine ait olduğunu kabul etmek yanlışlıklara sebebiyet verecektir⁷. Dolayısıyla aşiretlerin ödedikleri vergi türleri açıklanırken bu vergi türlerini ne kadar ödedikleri belirtilmemiş bunun yerine yıllık ödedikleri vergi toplamlarının verilmesi yoluna gidilmiştir.

Konargöçer aşiretlerin vergilerini daha çok aynî olarak ödedikleri görülmektedir. Maraş Valisi Mehmed Paşa aşiretlerin vergilerine karşılık kendilerinden sığır, keçi, ağnam (koyun) gibi hayvanların ya da bu hayvanlardan elde kilim ya da kalıçe (küçük halı) gibi ürünlerin alınmasının adet olduğunu belirtmiştir⁸. Alınan hayvanların bedelleri kasaplar marifetiyle tayin olunmuş “şu kadar kuruşa şu kadar hayvanat alınmış” şeklinde kayıtlar tutularak hayvanları getiren aşiret üyelerine makbuz verilmiştir. Borç tahvillerinin ödenme zamanı geldiğinde aşiret ihtiyarları borçlarına mahsup olmak üzere kilim ve kalıçe gibi ürünleri oymaklardan toplayıp Maraş’a getirmekteydiler. Bunların değerleri tespit edilip Halep ve Şam tüccârlarına topluca verilmek üzere bir yere konulmakta idi. Bu tüccarlardan malları isteyen olursa kendilerine satılmakta, malların

⁷ Mesela 3 numaralı Maraş Ahkâm defterinde kayıtlı bir hükümde Tumtum köyünü ziraat eden Avşar Cemaati ve sair reayanın kayıtlı vergisi şu şekilde ifade edilmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 105):

Güğercinlik nahiyesine tâbi ’ yigirmi dokuz nefer re’âyâ ile karye-i Tumtum cema’at-ı Avşar ve gayrılar kışlayub ziraat iderler. Ve hâsılı hinta ve şair ve resm-i bostan ve piyaz ve nısf-ı bad-ı heva ve resm-i tapu yekûn ma’ gayrihu 5.500 akçe.

Bu hüküm yazılırken müracaat edilen 1563 tarihli Maraş Mufassal Tahrir Defteri’nde ise cemaatin ödeyeceği vergiler aşağıdaki gibi belirtilmiştir (Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 329):

Karye-i Tumtum tâbi -i mezbûr cemaat-ı Avşar ve gayrılar kışlayub ziraat iderler.

Neferen	: 29
Bennâk	: 10
Mücceredan	: 12
Nîm çift	: 7
Hâsıl haric-i ağnâm	: 5.500
Hinta keyl 299,5 kıymet	: 2.995
Şair keyl 192,5 kıymet	: 1.347
Penbe kıymet	: 54
Resm-i çift ve dönüm	: 500
Resm-i bennâk	: 140
Mücceredan	: 72
Erzen kıymet	: 50
Resm-i bostan ve piyaz	: 50
Resm-i kevvare	: 20
Resm-i deştbanı	: 45
Resm-i tapu	: 25
Resm-i duhan ve yatak	: 25
Resm-i yava	: 32
Resm-i ârûsiyye maa berati	: 72,5
Bad-i heva 145 nısf	: 72,5
Adet-i ağnam hass	: 50

Maraş Ahkâm defteri kaydı ile Maraş Mufassal Tahrir defteri mukayese edildiğinde Avşar Cemaati ile birlikte bahsi geçen köyü ziraat edenlerin ödedikleri vergi türlerinin Maraş Ahkâm Defteri’nde belirtilenden çok daha fazla olduğu görülmektedir.

⁸⁸ Konargöçer hayat yaşayan aşiretlerin hayvancılıkla uğraşmaları dokumacılıkta gelişmelerini sağlamıştır. Türkmen halı ve kilimlerinin orta çağlarda meşhur olduğu ve komşu ülkelere satıldığı bilinmektedir. Şüphesiz aşiretlerden aynı olarak kalıçe alınması da bu faaliyetin önemini koruduğunu göstermektedir. Aşiretler imal ettikleri halı, bez, alaca ve kuşakları yakın zamana kadar yerleşik hayat yaşayan köy ve kasaba halkına satmışlardır. Bu hususta bk. Sümer, 1950: 516.

talibi yok ise Maraş valisi tarafından bir kişi Halep'e gönderilmek suretiyle malların satılmasının çaresine bakılmaktaydı (BOA, MVL, 3/60). 1819 yılında Tacirli Aşireti Camustil nahiyesinde kışlamak için bu şekilde kışlak resmini aynî olarak ödemiştir (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 79). Afşar Aşireti'nin de Maraş'a bağlı olduğu zamanlarda vergileri bu şekilde aynî olarak tahsil edilmekteydi. Maraş Valisi Yusuf Paşa zamanında aşiretten 100.000 kuruşa karşılık hayvan ve kilim alınarak satılmıştır. Bu şekilde aynî yapılan tahsillerde bazı sıkıntıların da yaşandığı görülmektedir. Alınan hayvanların telef olması ya da keçe ve kilimlerin değerinden daha az miktara satılması bu sıkıntıların başında gelmektedir (BOA, İ.MVL, 71/1349)

Maraş'ta bulunan aşiretlerden 9 Nisan 1819 ve 12 Ağustos 1819 tarihlerinde Mütesellim Ahmed Bey tarafından tahsil edilen vergiler de aynî olarak alınmıştır. 9 Nisan 1819 tarihli tahsilde Delikanlı Ali Bey'in biri 1.250 kuruş değerinde doru atı diğeri 750 kuruş değerinde 1 kır tayı verdiği görülmektedir. Coşlu Aşireti'nden 550 kuruş değerinde 1 maya deve, 650 kuruş değerinde 2 lök deve, 400 kuruş değerinde doru at ve 400 kuruşluk nakit toplam 2.000 kuruş tahsil edilmiştir. 12 Ağustos 1819 tarihli tahsilde Delikanlı Ali Bey'den biri 1.250 kuruş diğeri 750 kuruş değerinde 2 at alınmıştır. Tacirli Aşireti'nden 1.800 kuruş değerinde 3 maya deve, 650 kuruş değerinde 1 at 675,5 kuruş değerinde 2 şütrân (deve) ve 2 kısarak alınmıştır. Coşlu Aşireti de 550 kuruş değerinde besrek deve, 650 kuruş değerinde şütrân, 800 kuruş değerinde 2 at vermiştir. Aşağıdaki tabloda aşiretlerden aynî olarak tahsil edilen vergi miktarları gösterilmiştir:

Tablo 3.5. Aşiretlerden Ayni Olarak Tahsil Edilen Vergiler
(BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 22).

Aşiretin Adı	9 Nisan 1819 Tarihinde Tahsil Edilen Meblağ (Kuruş)	12 Ağustos 1819 Tahsil Edilen Meblağ (Kuruş)
Sinamenlü (Sinamillü)	7.500	7.500
Celikanlı	2.750	
Atmalu	3.500	3.500
Uvacıklı (Ufacıklı)	1.750	1.750
Kılıçlı	2.000	
Fakihli	1.000	
Çakallı	750	
Şekeroba	2.750	1.755
Delikanlı Ali Beğ	2.000	2.000
Coşlu	2.000	2.000
Bir Kılıçlıdan	200	
Bertizli bir nefer	200	
Tacirliden	400	
Tacirli	14.164,5	1.800
Def'a 'aşiret-i mezkûrdan		650
Def'a 'aşiret-i mezkûrdan		675,5

3.2.1. Yaylak ve Kışlak Resmi

Yaylak resmi sürü sahiplerinin veya konargöçerlerin sürülerini başka tımar sahibinin tımarına dâhil yerlerde ya da mirî yaylaklarda otlatmaları halinde alınan vergidir. Kanunnamelerde yaylak resmine otlak resmi ve resm-i meraî olarak da tesadüf edilmektedir (Çağatay, 1947: 509-510). Sürülerini başka tımar sahibinin tımarında ya da mirî yaylaklarda yaylatan sürü sahipleri veya konargöçer aşiretler yılda bir defa olmak üzere genellikle 300 koyundan oluşan sürü başına bir koyun şeklinde bu vergiyi ödemişlerdir. Yavuz Sultan Selim dönemine ait kanunnamede hariçten sancağa gelen sürülerden otlak resmi olarak mirliva veyahut tımar sahibi için âlâ sürüden 20, evsat sürüden 15, ednâ sürüden 10 akçe değerinde koyun alınması gerektiği belirtilmiştir (Yücel ve Pulaha, 1995: 172). Ancak vergi olarak alınan bu miktar bölgeden bölgeye değişebilmekteydi. Bir sipahinin tımarında daimi olarak oturan sürü sahiplerinden bu vergi alınmamıştır. Diğer tımarlardan ya da sancaklardan gelip geçen sürülerden de üç gündün fazla kalmamaları halinde bu vergi alınmazdı (Çağatay, 1947: 510).

Kışlak resmi de bir tımara hariçten gelip kışlayan sürülerden alınırken tımara dâhil bir köyde kışlayan sürülerden alınmamıştır (Ünal, 2007: 154). I. Selim dönemine ait kanunnamede bu vergi hakkında şu bilgiler verilmiştir:

Bir tımâra haricden koyun gelüp kışlasa âlâ sürüden bir koyun alına. Ve ednâ sürüden altı akçe alına. Ziyade alınmaya. Ve bir kimesne sipahinin tımarında kışlasa evlü olsa resm-i kışlak altı akça alına. Ve mücerred olsa üç akçe alına. Ve bu resm-i kışla koyun durduğu yere tâbidir. Yürüdüğü yere göre olmaz. Ve kışlayan kimesne öşür ve resim virür ise resm-i kışla alınmaya. Ve yürük taifesi dahi bu kabildendür. Öşr ve resm virdüğü yuvada resm-i kışla virmeye. Ve illa yürük her kankı tımarında kışlarsa resm-i kışla üçer akçe virmek adettir (Yücel ve Pulaha, 1995: 172).

Sinamillü Aşireti'nin 1819 yılı kışlak akçesi 20.000 kuruştur. Aşiretin Boy beyi Bilal Ağa ve ihtiyarları bir birlerine kefil olarak hem kışlak akçesini hem de Mütessellim Ahmed Bey'in bakayasından kalan 1.155 akçeyi ödeyeceklerini borç senedi ile taahhüt etmişlerdir (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 28).

1819 yılında Camustil nahiyesinde kışlayacak olan Tacirli Aşireti obalarının kışlak için aynî olarak verdikleri hayvan ve eşyalar Maraşlı Süleyman Ağa aracılığıyla tahsil edilmiştir. Tacirli obalarının verdikleri bu hayvan ve eşyaların değeri 1.463 kuruşu bulmaktaydı (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 79).

Tablo 3.6. Tacirli Aşireti'nin 1819 Senesinde Camustil Nahiyesinde Kışlamak İçin Verdikleri Mal, Eşya ve Hayvanların Miktarı (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 79).

Mal, Eşya ve Hayvan Adı	Aded	Değeri (Kuruş)
Öküz çift	1	147
İnek	6	188
Dana	1	27
Keçe	4	68
Çuval	2	15
Cedîd Çuval	1	23
Kilim	1	23
Nuhâs leğen	1	15
Tek tabanca	1	40
		546
Def'a sarı öküz	1	65
Boz öküz	1	50
Siyah inek	1	30
Kilim	1	40
		731
Def'a gelan 25 R 1235 (10 Şubat 1820)		
Köhne çuval tek	7	28
Köhne kilim	2	23
Tabanca tek	4	61
Bıçak	1	5
Kara Çuval	1	5
Leğen	2	17
Sahan	1	
		865
Kazğan	1	20
Kaşar batman	13	15
Davar	8	96
Dana	4	80
İnek	1	
		1.076
Bu def'a gelan üçyüz kırkbeş guruşluk maldan ve Rebiü'l-ahirin yigirmi beşi (10 Şubat 1820) tarihinde gelan başka maddeden olduğu malum olundukda fûrû-nihâde		345
		731
Yine başka maddeden olmadığı ihtiyar olunmağla yüz guruş nakd zammı ve bir kilim ihracıyla bu mahalle vaz' şude		432
Def'a gelan 7 Ca 35 (21 Şubat 1820) Camustil mütesellimi Hac Ali Ağa yediyle ve Yusuf Ağa mübaşeretile		
Öküz	2	180
İnek	3	40
Kilim	1	40
Köhne Çuval tek	6	40
Tüfenk	1	40
Fi 7 Ca 1235 (21 Şubat 1820)		1.463

Aşiretlerden yaylak ve kışlak resmi alınırken tahamüllerine göre alınması hususunun özellikle belirtildiği görülmektedir. Arablu Cemaati ve Fellahlar köyü sâkinleri Kars-1 Zülkadriye kazasına bağlı “Çeltük-i Enhar-ı Kars” köyünü yaylak ve kışlak olarak kullanmaktaydılar. Bunlar yaylak ve kışlak vergisi vermeleri gerekirken muhalefet ederek vergilerini hassın voyvodasına vermemişlerdi. Kars köyünü malikâne olarak uhdesinde bulunduran Mirahur-ı evvel Muhammed bu durumu merkeze şikâyet etmiştir. Durum Divan-ı Hümayunda görüşülmüş ve Kars-1 Zülkadriye kadısına 1780 yılının Mart ayında “*has köylerinden defterde yaylak ve kışlak resmi hâsıl kayd olunmuş olup koyun ve sair davarlarıyla buralarda yaylayıp kışlayan ve buraların otundan ve suyundan faydalananların tahamüllerine göre yaylak ve kışlak resimlerini has mutasarrıfı tarafından tayin edilen voyvodalara vermelerinin*” kanuna uygun olduğu yönünde hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 356).

Yusuf Hacılu Cemaati'nin bahar ayı ile birlikte Hamidlü Cemaati'nin 38⁹ nefer ile ziraat ettiği Kuyucak köyüne gelip burada yaylaması nedeniyle cemaat mensupları ziraati bırakmak zorunda kalmışlardı. Mehmed adlı sipahinin tımarı dâhilinde bulunan köyde ziraatin yapılamadığını tımar mahsulünü toplayamadığını şikâyet etmesi üzerine “*ziraat olunup öşür ve resmi alınan yerlerin sonradan yaylak olarak kullanılmasının kanuna aykırı*” olduğu belirtilmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 239).

3.2.2. Çift ve Dönüm Resimleri

Bu vergileri köylerde ya da mezralarda ziraatla uğraşan aşiret ya da cemaatler ödemişlerdir. Çift resmi belirli büyüklükteki bir araziye tasarruf eden reyanın ödediği vergiye verilen isimdir. Burada çift kelimesinden kastedilen çiftliktir ve bu durum “resm-i çift arza bağlanmıştır” şeklinde ifade edilmiştir. Elllerinde bir çiftlik genişliğinde toprağı olmayanlar daha sonra bu genişlikte bir araziye tasarruf ederlerse çift resmi ödemek zorunda kalırlardı (İnalçık, 2009: 38).

Maraş sancağı kanunnamesinde çiftliğin kaç dönüm olduğu hakkında bilgi bulunmaktadır ve bahsi geçen kanunnamede bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

Zira çiftlik hususunda âlâ, evsât ve ednâ itibarınca bütün çiftlik âlâ yerden altmış dönüm ve evsat yerden seksen ve doksan dönüm ve ednâ yerden yüz yigirmi dönüm yerdir demişler. Lâkin beyne'n-nâs meşhûr ve müte'âref olan çiftlik oldur ki bir çift nadasına ve ekinine her sene de vefa ide, ekinciler dahi ana bir çiftlik yer dirler ki İstanbul müddiyle ki altı müdlük yer ola (Akgündüz, 1994: VII, 173).

Çift resmi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 15. yüzyılın ortalarına kadar 22 akçe olarak alınırken bu miktar daha sonraki yıllarda Anadolu'da bölgelere göre farklılık göstermiştir (İnalçık, 2009: 40). Çift resmi tam çiftlik tasarruf edenlerle nîm yani yarım çiftlik tasarruf edenlerden farklı miktarlarda alınmıştır. Maraş'ta tam çiftlik tasarruf edenler 50 akçe yani 25 para, nîm çift tasarruf edenler de bu miktarın yarısını vergi olarak ödemişlerdir (Akgündüz, 1994: VII, 173).

Nîm çiftlikten daha az yeri olanlar ise dönüm resmi vermişlerdir. Ancak çift ve yarım çift olarak yazıldığı halde bundan daha fazla toprak işleyenler de işledikleri fazla toprak için bu vergiyi ödemek zorundaydılar. Dönüm resmi verilen arazi sipahinin tapuya vermediği mezra ve çiftlik arazisidir. Bu resmi ödeyenlere hâric-raiyyet denilmektedir. Haric-raiyyet adı altında toplanan bu kişiler genellikle bir başkasının tımar arazisine girip bu araziye ziraat eden konargöçerler olmuştur (İnalçık, 2009: 47).

⁹ 1563 tarihli Maraş Tahrir Defteri'nde 39 olarak geçmektedir (Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 65).

Dönüm resmi genellikle iki dönüme bir akçe şeklinde alınmakla birlikte arazinin verimliliğine göre farklı miktarlar da alınabilmekteydi. Verimli topraklarda 2 dönüme, orta halli topraklarda 3 dönüme, aşağı vasıftaki topraklarda ise 4-5 dönüme 1 akçe şeklinde alınmıştır (İnalçık, 2009: 47).

Kale-i Valnas ve Meydan mezarlarını başkalarıyla birlikte ziraat eden Zakirlü Cemaati'nin ödediği 2.020 akçe verginin bir kısmı resm-i dönüm idi (BOA, Maraş, nr. 3, s. 186). Erücek köyünde ziraatla uğraşan Musa Fakihlü Cemaati'nin 920 akçelik vergisinin de bir kısmı resm-i çift ve dönümden oluşmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 71).

3.2.3. Öşür Vergisi

Köy ve mezarları ziraat eden aşiret ve cemaatlerin ödedikleri vergiler arasında öşür vergisi önemli bir yer tutmaktadır. Maraş'ta bulunan köy ve mezra ziraat eden aşiret ve cemaatler buğday ve arpa gibi hububat ürünlerini yaygın olarak ekmişlerdir ki bu aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin hububat ile ilgili takip ettiği politikanın sonucudur. Hububat öşrü içerisinde en büyük gelir kalemini buğdaydan alınan öşür oluşturmaktadır (Ünal, 2007: 152).

Buğday ve arpadan alınan öşür miktarı eyaletlere hatta aynı eyalet içerisinde bulunan kaza ve nahiyelere göre farklılık göstermiştir. Maraş'ta ovalık alanlar ile yaylaklarda ziraat edilen yerlerden alınan öşür miktarları farklıydı. Aynı şekilde kaza ve nahiyelerde de 1/5 ile 1/8 arasında değişen oranlarda öşür vergisi alındığı 1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde bulunan Maraş sancağı kanunnamesinden tespit edilebilmektedir. Buna göre Maraş'ta öşür vergisi genel olarak sahillerde 1/8, yaylaklarda 1/5 nispetinde alınmıştır. Maraş kazasına bağlı Maraş, Camustil, Kuru Pınar, Kemer, Keferdiz, Karahayıt, Pazarcık, Aladinek, Zeytun ve Yenicekale'de 1/8, Bertiz ve Göynük'te 1/5, Güğercinlik'te 1/8, Elbistan ve Zamantı kazalarında 1/5 nispetinde alınması gerektiği kanunnamede belirtilmiştir (Akgündüz, 1994: VII, 173).

Küplüce mezarını ziraat eden Köpeklü Cemaati'nin ödediği 2.400 akçelik vergi içerisinde buğday ve arpa öşrü de bulunmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 83). Denk mezarını, Yenice Kale köyü, Çokum Söğüd, Sekü-i Oymacık, Erzekiye, Kızıl Ağaç, Kuşak, Söğüd Oluğu gibi mezarları ziraat eden Döngelölü Cemaati de buğday ve arpa öşrü ödemiştir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 121).

Bazı cemaatler ziraatla uğraşmalarına rağmen türlü bahanelerle öşür vergilerini vermekten kaçınmışlardır. Maraş nahiyesinde Göçtil-i Sagir köyünü ziraat eden Akçakoyunlu Cemaati mensupları "*biz Türkmân tâifesindeniz*" diyerek öşür vergilerini bahsi geçen köyleri tasarrufunda bulunduran saray müteferrikalarından Mustafa'ya vermemişlerdir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 38).

3.2.4. Geçit Resmi

Selâmet akçesi, toprak bastı parası veya bâc-ı ubûr olarak da bilinen bu vergi koyun sürülerinin derbentlerden veya başka yerlerden geçirilmesi esnasında tahsil edilmiştir (Karamursal, 1989: 12; Orhonlu, 1967: 47). Süreden koyun başına muayyen bir miktar olarak tahsil edilmiştir. Bazen de hane başına hayvanlardan elde edilen yapağı, peynir gibi ürünler şeklinde alınmıştır. 18. yüzyılda derbentlerde çalışan derbentçilerin mevâcibi olarak bâc-ı ubûr (geçit akçesi) alındığı görülmektedir (Orhonlu, 1967: 46).

3.2.5. Resm-i Arûsâne

Bu vergi serbest tımarlarda sipahi tarafından nikâhlanan genç kız (bâkire) ve dullardan (seyyibe, avret) alınmıştır. Arûsâne resmi, yerleşik olanlarla konargöçer olanlardan farklı olarak tahsil edilmiştir. Yerleşik olanlarda genç kızlardan 60 akçe, dul olanlardan 30 akçe olarak alınmıştır. Dul olanlar fakirler ise ödemeleri gereken miktarın yarısını ödemeleri kanunnamelerde tembih olunmuştur. Genç kızın arûsânesi “babasına tabidir” ancak dul kadınlarda toprak esas alınmaktadır. Yani nikâhlanan genç kız ise arûsâne resmini babasının kayıtlı olduğu sipahinin; dul kadın ise nikâhın gerçekleştiği yeri tasarrufunda bulunduran sipahinin alması kanun gereğiydi. Yörükler ise “lâ-mekân” olduklarından babalarına tâbidirler ve genç kız olsun dul kadın olsun aynı miktarda resm-i arûsâne vermişlerdir (Akgündüz, 1994: VII, 174; Ünal, 2007: 167; Halaçoğlu, 2007: 113). Bu durum Maraş sancağı kanunnamesinde “*ve yörük lâ-mekân olduğu sebepten atasına tâbi’ olmakda bâkire ile seyyibe birdir*” şeklinde ifade edilmiştir (Akgündüz, 1994: VII, 174).

Cerid Taifesi’ne bağlı Kılıcı Cemaati’nin vergileri 1817 yılında Seyyid Mehmed adında bir zaimin müşterek olarak tasarruf ettiği zeametine dâhildi. Cemaatin resm-i bennâk, resm-i bîve ve resm-i arûsâne vergilerinin diğer vergilerle birlikte toplamı 12.000 akçe idi. Cemaatin resm-i bennâk ve resm-i arûsânelerini Seyyid Mehmed ve müşteriklerine vermemesi üzerine Seyyid Mehmed durumdan şikâyetçi olmuştur. Bu durum karşısında Divan-ı Hümayundan kanun sorulmuştur. Verilen cevaptan Maraş’ta cemaatlerden alınan “resm-i arûsânenin” miktarı da tespit edilebilmektedir: “*cemaat-i merkûme ahalisinden biri bîkr kızın ahara virdükde o canibden 30 akçe ve bîvelerinden 15 akçe resm-i arûsâne*” alınması gerektiğine hükm olunmuştur (BOA, Maraş, nr. 4, s. 21).

3.2.6. Bennâk Resmi

Bennâk hiç yeri olmayan ya da nîm çiftten daha az yer tasarruf eden evli raiyyete verilen isimdir. Evlilik raiyyetin vergi durumunda önemli bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Mücerred evlendiği zaman bennâk adı altında vergi vermiştir. Bennâklar “ekinlü bennâk” ve “caba bennâk” olarak iki kısma ayrılmıştır. Nîm çiftten daha az yer tasarruf edenlere “ekinlü bennâk” hiçbir yer tasarruf etmeyenlere ise “caba bennâk” adı verilmiştir. Ekinlü bennâklar 12 akçe, cabalar ise 9 akçe vergi ödemişlerdir. Ekinlü bennâkların ziraat ettikleri yerler 24 dönümden fazla ise iki dönüme bir akçe hesabıyla 12 akçeden fazla vergi ödemeleri gerekeceğinden artık bennâk resmi vermezler bunun yerine “resm-i dönüm” denilen vergiyi öderlerdi (İnalçık, 2009: 44).

Bennâk olarak kaydedilmiş birisi daha sonra çift tasarruf edip raiyyetin çiftliğini tapuya alırsa hem bennâk resmi hem de o yerin resmini öderdi (Akgündüz, 1996: IX, 507).

3.2.7. Resm-i Mücerred

Caba ya da kara resmi olarak da bilinen ve genellikle 6 akçe olarak tahsil edilen bu vergi evli olmayan az topraklı veya topraksız reayadan alınmıştır. Bu verginin alınmasında bekâr kişinin kazanç temin etmesi esas alınmaktadır: “*Ve dahi nesl-i re’âyâ ki mücerred olub kisbe kâdir olmasa nesne alınmaz ve ehl-i kisb olan mücerredlerinden mikdarlu mikdarınca resim alınur*” (Akgündüz, 1990: I, 173; 1996: IX, 504). Anamaslu Taifesi’ne mensup olup vergileri bir malikâne dâhilinde bulunan Anamaslu ve Kılıçlı

Cemaatleri'nin “*raiyyet ve raiyyet oğullarının yetişüb kâr ü kisbe kâdir olan mücerredlerinin*” kanun gereği malikâne sahibine vergilerini ödemeleri 1817 tarihli bir hükümde belirtilmiştir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 22-23m).

Mücerred olarak kaydedilmiş biri evlendiği zaman bennâk resmi olarak 12 akçe ödemiştir (Akgündüz, 1996: IX, 505).

3.2.8. Resm-i Ağnâm

Resm-i meraî ve koyun resmi olarak da adlandırılan bu vergi genellikle iki koyuna bir akçe olarak alınmıştır. Koyun dışında keçilerden de bu verginin alındığı ve genellikle kuzulu koyunun kuzusuyla, oğlaklı keçinin de oğlağıyla bir sayıldığı görülmektedir (Çağatay, 1947: 485-486). Ancak Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki Maraş livası kanunnamesinde iki koyuna bir akçe ve bir kuzulu koyuna bir akçe alındığı belirtildiğine göre bu durumun her zaman söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır (Akgündüz, 1994: VII, 174). Yavuz Sultan Selim döneme ait bir kanunnamede hiç koyunu olmayan ya da 24'ten az koyunu kalan yörüklerin ödeyeceği vergi şu şekilde izah edilmiştir: “Ve şol yörükün koyunu olmaya resm-i kara deyü on iki akçe alına. Ve dahi yörüklerin koyunu kırılıb hiç kalmasa veyahud yiğirmi dört adedden akall (az) kalsa bunlara dahi kara denir. On iki akçeleri alına. Resm-i ganem alınmaya”. Anlaşılacağı üzere hiç koyunu olmayan ya da sürüsü zarar görüp koyun sayısı 24'ün altına düşen yörükler kara olarak adlandırılmakta ve bunlardan 12 akçe vergi alınmaktadır (Yücel ve Pulaha, 1995: 173).

Maraş'ta bulunan Kılıçlı, Atmalı, Çakallı ve Sinamillü Aşiretleri'nin ağnâm vergileri H.1265 (M. 1849/1850) senesinden itibaren 10.000 kuruş bedel ile Zülkadırcade Süleyman Bey uhdesine almak istemiş ve isteği olumlu karşılanmıştı (BOA, İ.DH, 217/12742).

3.2.9. Resm-i Deştâni

Osmanlı Devleti tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olduğu için ziraatla uğraşan halkı korumak amacıyla böyle bir vergi koyma gereği duymuştur. Bu vergiyi konargöçer aşiretlerin yaylakları ve kışlakları arasında gidip gelirken yerleşik halkın ekinlerine zarar vermelerini önleyici uygulamalardan biri olarak değerlendirmek mümkündür (Ünal, 2007: 166). Hayvanların ekinlere verdiği zararlar sahibinden tazmin edildiği gibi ihmali sebebiyle kendisine değnek vurulur ve değnek başına bir akçe alınır (Akgündüz, 1990: I, 186).

Verginin tahsilinde ve hayvan sahibine vurulan değnek sayısında ekine giren hayvan türü de etkili olmuştur. Yavuz Sultan Selim dönemine ait bir kanun maddesinde bu durum aşağıdaki gibi izah edilmiştir:

Bir kimsenin terekesine at ve katır veya merkeb veya öküz girüb zarar ve ziyan eylese davar sahibine beş ağaç vurulur, beş akçe cerîme alınır ve eğer inek girse dört ağaç vurulur, dört akçe cerîme alınır ve eğer buzağı girse bir çomak vurulur bir akçe cerîme alınır ve eğer koyun girse bir çomak vurulup iki koyuna bir akçe alınır ve eğer kara camus girse iki çomak vurulup iki akçe cerîme alınmak kanündür (Yücel ve Pulaha, 1995: 81).

3.2.10. Resm-i Kevvâre

Kovan resmi, resm-i kovan, resm-i zembûr, petek öşrü, bal öşrü, resm-i asel olarak da geçen bu vergi reayanın elinde bulunan arı kovanlarının mahsulünden alınmıştır. Bazı yerlerde bal olarak bazı yerlerde ise para olarak tahsil edilmiştir (Çağatay, 1947: 509).

Resm-i kevvâre ile ilgili kanunnamelerde kabul edilen genel kaide “kovanın durduğu yere tâbi ” olması ve verginin buna göre tahsil edilmesidir. Yani arıların bal yaptığı yer kimin tasarrufunda ise vergiyi bu kişinin almasıdır. Bazı yerlerde ise bu vergi yere değil “raiyyete” tâbi olarak tahsil edilmiştir. Buna göre kovan sahipleri kimin raiyyeti ise vergiyi o kimseye vermişlerdir. Ancak bunlar “arılarını otlatmak” için başka bir tımar sahibinin toprağına giderlerse o zaman sahib-i arz da denilen bu kişiye otlak resmi vermeleri gerekirdi (Yücel ve Pulaha, 1995: 175).

Verginin miktarı da eyaletlere göre farklılık göstermiştir. Bazı eyaletlerde iki kovana bir akçe alınırken bazı eyaletlerde bir kovana iki akçe ya da kovan başına bir akçe olarak tahsil edilmiştir (Yücel ve Pulaha, 1995: 175). Maraş sancağı kanannamesinde bir kovana iki akçe alındığı belirtilmiştir. Maraş'ta Yörük taifesinden olanlar da iki akçe ödemekteydi. Ancak bu miktarın bir akçesinin sahib-i arza ve bir akçesini sahib-i raiyyete verilmesi gerekmekteydi (Akgündüz, 1994: VII, 174). Mülk ve vakıf köylerde ise bu vergi bir akçe mülk ya da vakıf bir akçe de divanî olarak verilmiştir (Yücel ve Pulaha, 1995: 175).

Maraş'ta bulunan cemaatlerden bazılarının bu vergiyi ödemeleri arıcılık ile uğraştıklarını göstermektedir. Avşar ve Çiçekli Cemaatleri'nin ödedikleri vergiler içerisinde resm-i kevvâre de bulunmaktadır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 107).

3.2.11. Avarız Vergisi

Osmanlı Devleti'nde olağanüstü hallerde bilhassa savaş zamanlarında sefer masraflarını karşılamak için padişahın emri ile halkın devlete vermeğe mecbur tutulduğu vergiye avarız veya avarız-ı divaniyye denilmektedir. Avarız vergisi para şeklinde ödeneceği gibi hizmet ve eşya şeklinde de ödenebilmekteydi (Barkan, 1979: II, Zamanla sürekli hale gelen ve Osmanlı vergi gelirleri içerisinde önemli bir yer tutan avarız vergisi hane başına tahsil edilmiştir. Avarız hanesi gerçek haneden farklı olup bölgelere göre değişiklik göstermiştir. Bazı yerlerde 10 hane bir avarız hanesi kabul edilirken bazı yerlerde bu sayı 15-20'ye çıkabilmektedir (Ünal, 2007: 170-171).

Avarız vergisinin türleri arasında;

(a) Ordunun geçeceği yol üzerinde bulunan menzillerden düşman sınırlarına kadar olan menzillere toplanıp nakledilen ve “sürsat zahiresi” adı verilen arpa, buğday, koyun, yağ, bal, saman ve odun,

(b) Uzun süren kale kuşatmaları için toplanan ve “nüzü” adı verilen arpa, buğday, zahire

(c) Askeri malzemeyi taşımak, askerin et ihtiyacını temin etmek için toplanan deve, katır, at, koyun

(d) Ordunun geçeceği yolları temizlemek, düzeltmek ve tamir etmek için beldarlar ile ordu ve donanmaya yardımcı asker, kürekçi, kalyoncu

(e) Halktan nakit para olarak toplanan avarız akçesi veya avarız bedeli akçesi bulunmaktadır (Uluçay, 1955: 39).

Ulema, suleha, sadat, eşkinçi, mustahfız, madenci, koyuncu, nöker, sarban, neccar, keman-gerân, sahib-i berat ve mülk, katrancı, derbentçi, tuzcu, çeltikçi, doğancı,

vakıf reayası gibi zümreler bazı görevleri yerine getirmeleri halinde avarız vergisinden muaf olmuşlardır (BOA, TD, nr. 998, s. 408; Ünal, 2007: 170). Kars-ı Maraş'ta bulunan avcı, tülekçi, didebân ve kayacılar üzerlerine kayıtlı yuvalardan doğan gibi kuşları avlamak, kuşların tülemesi için gereken özen ve dikkati göstermek ve bu kuşları hassa-yı hümayuna teslim etmek gibi görevler karşılığında avarız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulmuşlardır (BOA, C.SR, 6019; TD, nr. 998, s. 420).

Maraş eyaleti dâhilinde bulunan Aynu'l-Ârûs nahiyesine bağlı Açık ve Kuyucak köyleri reayaları Atmalı Aşireti'nden olmalarını bahane ederek Besni'de konargöçer olarak yaşamakta olan ve "Atmalu-yı Kebir" olarak adlandırılan aşiret gibi "bizler dahi maden reayasıyız" diyerek üç seneden beri avarız ve nüzûl vergilerini ödememişlerdi. Hâlbuki bu iki köy reayası "hane-i avarıza" kayd olunmuş olup ziraatla uğraşmaktaydı. Elbistan kadısı ve halkı bu iki köy halkının Atmalı-yı Kebir Aşireti gibi vergiden muâf tutulmaları halinde Elbistan ve Besni gibi yoğun konargöçer nüfusa sahip kazaların köylerinin bundan zarar göreceğini ilâm ve mahzarlarında belirtmişlerdir. Durumun incelenmesi için kayıtlara bakıldığında Elbistan'da 104, Malatya'ya bağlı Besni kazasında ise 126 avarız ve nüzûl hanesinin bulunduğu görülmüştür. Kayıtlarda kazaların avarız haneleri belirtilmiş olmasına rağmen nahiye ve köy kaydına rastlanmamıştır. Bu durumun sebebi araştırıldığında bir kazaya bağlı mahalle, kasaba ve köy ahâlilerinin defterde kayıtlı avarız ve nüzûl hanelerinin mallarını ve diğer vergilerini bağlı oldukları kazanın halkıyla birlikte ödemeleri gerektiği tespit edilmiştir. Maraş Valisi Mehmed Celâleddin Paşa zamanında meydana gelen bu olayda Açık ve Kuyucak köyleri halkının Atmalı-yı Kebir gibi vergi muafiyeti talepleri 27 Ağustos 1820 tarihli bir hüküm ile reddedilmiştir (Söylemez, 2008: 187; BOA, C.ML, 4841).

Yörüklerin yaşadıkları yerleri terk ederek başka yerlere göç etmeleri halinde gittikleri bu yerlerde avarız hanesine kaydedilmemeleri gerektiğine dair birçok arşiv belgesi bulunmaktadır. Bunlar "*hane ve zaman*" itibar olunmaksızın eski yurtlarına döndürülmeye çalışılmışlardır. "*Bazılarının biz âyan ve mütegalibeye çiftlik ortakçısı, valilere levendât olduk, bazılarının ise bizler ehl-i sanat olduk ve on seneden fazladır mütemekkiniz*" şeklindeki bahaneleri ile sipahi, yeniçeri, topçu, cebeci gibi askeri sınıfa mensup olduklarına dair iddiaları kabul edilmemiştir (Ahmed Refik, 1989: 212).

Maraş'ta "cemaat-ı Kılıçlı mukataası" reayasının yurtlarını terk ederek Sivas ve Bozok sancakları gitmeleri üzerine mukataayı malikâne olarak uhdesinde bulduran Abdi Bey reayanın yurtlarına dönmelerini talep ederken "*konargöçer yörükân cemaatleri reâyâsının bir mahalde avâriz hânesine kayd olur topluluktan olmadıklarını*" belirtmiştir (BOA, C.DH, 5064). 1778 tarihli bir belgede de "*yörükân-ı Anadolu ve sair ekrâd ve Türkmân cemaatleri reâyâları konar ve göçer göçebe tâifesinden olub bir mahalde 'avâriz hânesine kayd olunur topluluktan olmamalarıyla bunlar gibi başka mahallere dağılmış ve perişan olmuş reâyânın buldukları mahalden hâne ve zaman itibar olunmaksızın kadı ve zabitlerin yardımıyla kaldırılıp eski yurtlarına ve cemaat ve aşiretleri içlerine nakl ve iskân itdirilmek*" gerektiği belirtilmiştir. Bu durum mukataalara mensup konargöçer aşiret ve cemaatler için de geçerli idi (BOA, C.DH, 16909; 6446)¹⁰.

¹⁰ Benzer bir hüküm için bk. Su, 1938: 139-141.

3.3. Aşiretlerin Ödedikleri Yıllık Vergi Miktarı

Tanzimat Dönemi'nin hemen öncesine ve Tanzimat Dönemi'ne ait mali kayıtlarda da aşiretlerin ödedikleri yıllık vergiler tespit edilebilirken bu vergilerin hangi kalemlerden meydana geldiğini tespit etmek çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Bu nedenle Afşar, Bozdoğan, Tacirli, Delikanlı ve Celikanlı gibi aşiretlerin ödedikleri senelik vergilerin toplam miktarının verilmesi ile yetinilmek durumunda kalmıştır.

1810 yılında Reyhanlı Aşireti Yozgat'ta bulunan Çapanoğullarına bağlıydı ve aşiret bu dönemde 6.215 kuruş vergi ödemekteydi (Burchardt, 1822: 635).

Rişvan Aşireti önceleri vergilerini Besni'yi idare eden Rişvanoğlu'na ödemekte iken daha sonraları Cabbarzadeler'e ödemeye başlamışlardır (Burchardt, 1822: 642-643). 1795 yılında Cabbarzade Süleyman Bey'in Rişvan voyvodası olarak görülmesi de Burchardt'ın bu tespitini doğrulamaktadır (BOA, MD, nr. 265, s. 204).

Moltke, Kılıçlı, Atmalı ve Sinamillü Aşiretleri'nin 1838 yılında devlete yıllık 400 kese akçe (20.000 filorin) vergi ödediklerini belirtmiştir. Ziraatla uğraşmalarına rağmen çoğunluğunun geçim kaynağı hayvancılıktı. Bu aşiretler hayvan sürüleri ile yaylaya çıkmaktaydı (Moltke, 1995:191).

Bertiz Aşireti H. 1251 (M. 1835/1836) senesinde 5.000 kuruş vergi ödemekte idi. 1843 senesinde ise aşiretten önceki vergi miktarının üç katı olan 15.000 kuruş vergi talep edilmiştir. Aşiretten Mehmed Rikâb-ı Hümayuna sunduğu arzuhalinde eskiden olduğu gibi 5.000 kuruş vergi ödemelerini talep etmiştir. Bunun üzerine Maraş Mutasarrıfı Yusuf Paşa'dan aşiretten tahamüllerine göre vergi alınması istenmiştir (BOA, C.ML, 20350).

Besni ve Hısn-ı Mansur kazalarında bulunan Dalyanlı Rişvan Aşireti'nin H. 1262 (M. 1845/1846) senesinden itibaren yıllık 80.000 kuruş vergiyi Besni Mal Sandığı'na ödemeleri kararlaştırılmıştır (BOA, A.MKT, 64/89)

1846 senesinde Bozdoğan Aşiretinin 200.000, Tacirli Aşiretinin 160.000 kuruş vergileri bulunmaktaydı (BOA, C.DH, 12292; MVL, 5/21). Afşar Aşireti vergisini H. 1265 (1848/1849) senesine kadar Maraş'a öderken Tacirli, Bozdoğan, Cerid, Sırkıntı, Kırıntılı ve Lek Aşiretleri vergilerini Adana eyaletine ödemişlerdir. 1848 yılında Tacirli Aşireti 200.000, Cerid Aşireti 90.000, Bozdoğan Aşireti 200.000, Lek ve Kırıntılı Aşiretleri 90.000, Sırkıntılı Aşireti 180.000 kuruş senelik vergi ödemekteydiler (BOA, 119/2959). Tacirli Aşireti'nin 1257 (M. 1841/1842) senesinden 1857 yılına kadar 3.865 kese ödenmemiş vergileri bulunmaktaydı (BOA, MVL, 316/23). 1848 senesinde Bozdoğan Aşireti'ne mensup bazı haneler Afşar Aşireti için firar etmiş olduğundan bunların vergilerini tahsil etmek mümkün olmamıştır. Afşar Aşireti'nin bu haneleri sahiplenmeleri üzerine Adana Valisi Osman Nuri Paşa boy beylerinden Bozdoğan hanelerinin sahiplenmeyerek iade edilmelerini istemiştir. (BOA, İ.MVL, 122/3110).

Afşar Aşireti Maraş Valisi Süleyman Paşa'nın 10 yıllık valiliği döneminde önceleri senelik bazen 50.000 bazen 80.000 kuruş vergi öderken bu miktar daha sonraları 140.000 kuruşa ulaşmıştır. Mısırlıların işgali döneminde aşiretin ödediği vergi 400.000 kuruşa çıkarılmıştır. Kenan Paşa zamanında 225.000 kuruş, Selim Paşa zamanında masraflar hariç 277.500 kuruş vergi alınmıştır. Yusuf Paşa da selefi Kenan Paşa gibi harc-ı bâb ve tayyârât haricinde 277.500 kuruş almış, harc-ı bâb ve tayyârât ile birlikte bu meblağ 425.000 kuruşa ulaşmıştır. 12 yıllık süreçte alınan vergi miktarında on kata yakın bir artış olmuştur (BOA, İ.MVL, 71/1349). Afşar Aşireti 1849 senesinde 273.000 kuruşla birlikte Maraş'tan ayrılıp Bozok sancağına ilhak edilmiştir. Bu tarihten itibaren aşiretin yıllık 105.200 kuruş vergi ödemesi kararlaştırılmıştır. Aşiretten 1858

yılına kadar 77.310 kuruş vergi tahsil edilebilmiştir. 1858 yılı itibariyle Aşiretin 2.496 kese vergi bakayası bulunmaktaydı (BOA, A.MKT.MVL, 102/99)

Maraş eyaletinin H. 1265 (M. 1848/1849) senesi vergisi 1.713.471 kuruş olup bunun 247.225 kuruşu Ankara, Çankırı ve Sivas eyaletlerine iskân olunan Afşar ve Celikanlı Aşireti'ne aittir. Bu iki aşiretin Maraş eyaletinin toplam vergi yükünün %14,42'sine sahip oldukları görülmektedir (BOA, A.DVN, 74/100).

Delikanlı Aşireti'nin Fırka-i Islahiye tarafından iskân olduğu zaman senelik vergileri 66.000 kuruştur. Aşiretin H. 1277, 1278 ve 1280 (M. 1860/1861, 1861/1862, 1863/1864) senelerine ait 151. 893 kuruş 10 para, H. 1281 (M. 1864/1865) senesine ait 50.275 kuruş ve H. 1278 (1861/1862) senesi ağnam vergisi olarak 8.501,5 kuruş, toplam olarak 210.664,5 kuruş vergi borcu bulunmaktaydı. Delikanlı Aşireti'nin Islahiye kazasına iskânları kararlaştırıldığında bu bakayanın kimler tarafından ödeneceği sorun olmuştur. Çünkü Delikanlı Aşireti'nin bazı haneleri farklı yerlere göç etmişlerdi. Bunlar buldukları yerlerde yaşamaya devam edeceklerse bakayadan hisselerinde düşen miktarın bağlı oldukları yerlere devredilmesi gerekmektedir (BOA, MAD, nr. 9258, s. 9).

Aşağıda Maraş ve çevresinde bulunan bazı aşiretlere ait yıllık vergi miktarları ve hane başına düşen vergi yükleri gösterilmeye çalışılmıştır. Tablo hazırlanırken Adana eyaletinde bulunan aşiretler ile idari açıdan Maraş'a bağlı olan Afşar Aşireti'nin iskânı için hazırlanan lâyihadan, Moltke'nin mektuplarından ve Maliyeden Müdevver defterden faydalanılmıştır. Bahsi geçen lâyiha 1840'lı yıllarda ismi belirtilmeyen kişiler tarafından hazırlanmış olup Adana Eyaleti Meclisi tarafından lâyihada yer alan bentlerin üzerine şerhler düşülmüş ve aşiretlerin verilen hane sayılarının tam olarak doğru olmayabileceği belirtilmiştir. Adana Eyalet Meclisi'nin bu husustaki mazbatası 1848 tarihli olduğundan tabloda vergilerin yılı olarak bu tarih kabul edilmiştir (BOA, İ.MVL, 119/2959). Aşağıdaki tabloda kullanılan hane sayıları ile daha önce aşiretlerin sahip olduğu hayvan sayıları verilirken belirtilen ve Langlois'ya ait olan hane sayılarının farklı olduğu görülecektir. 19. yüzyılın ortalarına ait nüfus defterlerinden bu aşiretlerin hane sayılarını tespit etmek mümkün olmaktadır. Dolayısıyla lâyihada belirtilen hane sayılarına göre hesaplanan vergi yükü tabloda gösterilmekle birlikte nüfus defterleri gibi farklı arşiv belgelerinden bulunan ve daha doğru olduğu görülen hane sayılarına göre hesaplanan vergi yükü de tablo ile ilgili açıklamalar kısmında belirtilmiştir. Ayrıca Afşar Aşireti'nin yıllık vergi miktarı lâyihada belirtilmemiş olmakla birlikte yine diğer arşiv belgelerinden faydalanılarak tespit edilmiş ve tabloya eklenmiştir.

Tablo 3.7. Aşiretlerin Yıllık Vergi Miktarları ve Hane Başına Düşen Vergi Yüğü (BOA, İ.MVL, 119/2959; Moltke, 1995: 191; BOA, MAD, nr. 9258, s. 9; İ.MVL, 71/1349).

Aşiret Adı	Yıllık Vergi Miktarı (Kuruş) (a)	Hane Sayısı (b)	Hane Başına Düşen Vergi (Kuruş) (a/b)	Yıl
Tacirli	200.000	1.400	142,85	1848
Cerid	90.000	250	360	"
Bozdoğan	200.000	1.500	133,33	"
Lek	90.000	200	450	"
Kırıntılı	90.000	200	450	"
Sırkıntılı	180.000	650	276,92	"
Afşar	277.500	2.000	138,75	1844
Menemenci	130.000	2.500	52	1848
Kılıçlı				
Sinamillü	200.000	2.000	100	1838
Atmalı				
Delikanlı	66.000	619	106,623	1865
Celikanlı	30.555	372	82,13	"

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman 1848 yılı itibariyle hane sayısı en fazla olan Menemenci Aşireti'nde hane başına düşen vergi miktarının en az olduğu görülmektedir. Menemenci Aşireti'nde her hane yıllık vergi olarak 52 kuruş ödemektedir. En az haneye sahip olan Lek ve Kırıntılı Aşiretleri'nde hane başına düşen yıllık vergi miktarı 450 kuruş ile en yüksek olmuştur. Tacirli Aşireti'nin 1.400 hane esas alınarak hesaplanan vergi yükü hane başına 142,85 kuruştur. Ancak 1849 yılında asıl nüfuslarının 605 hane olduğu dikkate alınırsa hane başına 330,57 kuruş düşecektir. Yine Cerid Aşireti'nin 1849 yılında asıl nüfusları olan 380 hane üzerinden hane başına düşen vergi yükü hesaplanırsa 360 kuruşluk değer 236,84 kuruş olacaktır.

Aşiretlerin yıllık vergileri tespit edilirken bunun hangi kriterler esas alınarak yapıldığını tespit etmek mümkün görünmemektedir. Hane sayıları ile orantılı olmadığı yukarıdaki tablo incelendiği zaman ortaya çıkmaktadır. Aşiretlerin iktisadi durumunun da dikkate alındığını söylemek doğru olmayacaktır. Zira lâyhada Menemenci Aşireti'nin "zengin bir kabile" olduğuna vurgu yapılmıştır. Hâlbuki Menemenci Aşireti'nde hane başına düşen vergi yükü 1848 tarihli olanlar içerisinde 52 kuruşla en az görünmektedir. Muhtemelen yıllık vergi miktarları aşiretlerin hane sayıları ve iktisadi durumları dikkate alınmadan tesadüfi olarak tespit edilmiştir. Afşar Aşireti'nin vergi toplamadaki adaletsizlikler yüzünden Maraş Valisi Yusuf Paşa zamanında Bayezidzade Osman Paşa'yı öldürmesi de bu düzensizliğin bir sonucu idi.

Aşiretlerden vergi tahsil etmek her zaman mümkün olmamaktaydı. 1842 senesinde Selim Paşa'nın Maraş valiliği zamanında tahsil edilemeyip Yusuf Paşa zamanına intikal eden Afşar Aşireti'nden 175.500, Celikanlı Aşireti'nden 11.038, Kılıçlı Aşireti'nden 9.000, Sinamillü Aşireti'nden 73.219,5 kuruş meblağ bulunmaktaydı (BOA, İ.MVL, 71/1349).

3.4. Mali ve Hukuki Statülerine Göre Konargöçerler ve Cemaatler

Konargöçerlerin mali ve hukuki statülerinin belirlenmesinde üzerinde yaşadıkları ya da tasarruf ettikleri toprağın niteliği etkili olmuştur. Eğer bir konargöçer aşiret ya da cemaatin yaşadığı ya da tasarruf ettiği toprak tımar dâhilinde ise bu aşiret ya da cemaat tımar reayası, zeamet dâhilinde ise zeamet reayası, has dâhilinde ise has reayası, vakıf toprağı dâhilinde ise vakıf reayası statüsünde olurdu. Konargöçerler raiyyet olarak vergilerini de yaşadıkları toprağın türüne göre tımar, zeamet ya da has sahiplerine verirlerdi. Eğer vergileri bir vakfa tahsis edilmiş ise o zaman vergilerini vakfa vermekle mükelleflerdi (Şahin, 2006: 187).

3.4.1. Tımar Reayası Konargöçerler ve Cemaatler

Konargöçerlerden daha çok cemaat gibi küçük grupların tımar reayası olduğunu söylemek mümkündür. Bunun nedeni tımar sahiplerinin 20.000 akçeye kadar olan gelirleri ile ilgilidir (Şahin, 2006: 187).

Tımar reayası cemaatlerin vergilerini ödemek dışında bazı mükellefiyetleri bulunmaktaydı. Mehmed Şükrü tımarına dâhil defterli reyanın ve hariçten gelip ziraat edenlerin hububatlarını köylerinde olan anbara doldurup daha sonra her hafta yakın pazara götürerek satmaları gerekirken bunu yapmadıklarından şikâyetçi olmuş ve bu hususta haklı olduğu görülmüştür¹¹.

Tımar tasarruf edenlerin yaşadıkları en önemli sorunlardan biri tımarlarına dâhil reayaya dışarıdan müdahalelerin olması ve bunun sonucunda reyanın “perâkende ve perişan” olması idi. Bu durumda vergileri toplamak mümkün olmayacağından tımarı tasarruf edenler ciddi sıkıntılar yaşayabilmekteydi. Maraş Ahkâm defterlerinde bu konu ile ilgili birçok hükmün olması Maraş ve çevresinde bulunan tımar reayalarına müdahalelerin fazla olduğunu göstermektedir. Elbistanlı Şeyh adında biri sipahi Mehmed’in tımarına müdahale ederek Kesten Cemaati’nin ziraat ettiği Kemer köyünün vergilerini zorla tahsil etmeye teşebbüs edince Maraş kadısına 1807 yılının Aralık ayında hüküm gönderilerek Elbistanlı Şeyh’in müdahalelerinin önlenmesi emredilmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 221). Süleymanlı Cemaati’nin ziraat ettiği Kal’aluca Pirestlik ve Kal’acık (Ali Beğlü) köyü Mustafa’nın oğlu Mehmed adında bir sipahinin tasarrufunda bulunmaktaydı. Mehmed, bahsi geçen köyde sakin amcasının oğlu Seyyid Osman’ı haksız bir şekilde köyün vergi gelirini tahsil ettiğinden Divan-ı Hümayuna şikâyet etmiştir. Divan-ı Hümayundan Zamantı kadısına ve voyvodasına bu haksızlığın önlenmesi için 1808 yılı Mayıs ayında hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 237).

Aşağıdaki tabloda Maraş’ta bulunan ve tımar reayası olan cemaatlerin vergi hâsılları verilmiştir. Bir cemaate mensup kişilerin bir kısmı bir köy ya da mezrayı ziraat edip yaylak ya da kışlak olarak kullanırken diğer bir kısmı başka bir köy ya da mezrayı ziraat edebilmiştir. Bazı köy ya da mezzarlar sadece bir cemaat tarafından değil birden fazla cemaat ya da civar köy sakinleri tarafından ziraat edilmiştir. Bu nedenle aşağıdaki tabloda sadece ismi belirtilen cemaatler tarafından tasarruf edilen köy ya da mezzaralara yer verilerek cemaatlerin tımara esas vergi gelirleri ile daha sağlıklı sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu cemaatlerin ödedikleri vergi miktarı ile tımarları

¹¹ “Ziraat iden defterlü reâyâ ve defterlü reâyâsı yerlerün zira’at iden haric reâyâ tâifesinin ziraatleriyle hâsil eyledikleri terekeleri ‘öşrleri irâd karyelerinde olan anbara ba’dehu her hefte durur tereke satılır akreb bazara nakl’ etmeleri kanun gereğiydi (BOA, Maraş, nr. 3, s. 128).

tasarrufunda bulunduran sipahilerin isimleri ve tımarı tasarruf ettikleri zaman da belirtilmiştir.

Tablo 3.8. Tımar Reayası Cemaatlerin Vergi Durumu
(BOA, Maraş, nr. 2, s. 186, 239; nr. 3, s. 71, 83-84, 128, nr. 5, s. 59;
DFE. RZ, nr. 1568, s. 63, nr. 1648, s. 118; nr. 1926, s. 11, nr. 1948, s. 66).

Cemaat Adı	Ziraat Ettikleri Yer	Tımarı Esas olan Vergi Miktarı (Akçe)	Tımarı Tasarrufunda Bulunduran Sipahi	Yıl
Bertizlü be-nâm-ı Halifelü	Kara Tut k.	1.500	Mustafa	1786
Musa Fakihlu	Erücek k.	920	Mustafa	1786
Köpekli	Küplüce mz.	2.400	Mehmed	1787
Cerid Bayır	Kızıl Kandil, Dere Ağzı ve Davşan Alanı k.	2.247	Mehmed Şükrü	1793
Hamidlü	Kuyucak k.	1.619	Mehmed	1776
Zakirlü	Kal'a-i Valnas ve Meydan mz.	2.020	Mehmed veled-i Dünder	1774
Ali Fakihlü	Kolmana? k.	2.621	Seyyid Ali	1837
Süleymanlu	Kal'aluca Pirestlik maa Ali Beğlü k.	2.908	Mehmed veled-i Mustafa	1808
Gazilü ve Tahtalu	Sakız Öyüğü k.	2.000		1774
Avcı Alilü ve Şibtacı	Körküme k.	2.500		1774
Haydarlu	Öyücek mz.	920	Mehmed veled-i Abdülkadir	1802
Kesten	Kemer k.	4.255	Mehmed veled-i Mustafa	1807
Bunsuz		2.031		
Eymirlü		4.454	Abdi veled-i Mehmed	1783

Yukarıdaki tablo incelendiğinde cemaatlerin tımarı esas olan vergilerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu vergi miktarı 920 akçe ile 4.454 akçe arasında değişmiştir. Çoğu zaman bu köy ya da mezralar birleştirilerek bir sipahinin tasarrufuna verilmekteydi. Bazı köy ve mezralar ise müşterek olarak tasarruf edilmekteydi. Mesela Köpekli Cemaati'nin ziraat ettiği Küplüce mezrası müşterek olarak tasarruf edilen tımarı dâhildi (BOA, Maraş, nr. 3, s. 83-84).

Maraş'ta bulunan ve reayası cemaat olan bazı tımarlar 18. yüzyılın sonlarında doğru mahlül durumda bulunmaktaydı (BOA, DFE.RZ, nr. 1646, s. 22) Yapılan tımar

yoklamalarında bu tımarları tasarruf eden sipahilerin olmadığı Tımar Rûznâmçe defterlerine düşülen “na-mevcut” kaydından anlaşılmaktadır. 1793 yılında Maraş sancağında 573 adet tımar ve zeamet mutasarrıfının İbrail yoklamasında olmadığı tespit edilmiştir. Sahibi olmayan tımar ve zeametlerin 1793 senesi Martı başlangıcından aynı senenin Şubat’ı sonuna kadar İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından zabt olunması, gelirlerin bu hazineye teslim edilmesine karar verilmiştir. Cemaatlerin tımar ve zeamete esas olan vergileri “kanûn-ı kadîmde ola geldiği üzere” emanet usûlüyle (ber vech-i emanet) zabt edilecekti (BOA, D.BŞM.İCH, nr. 19449-A, s. 7; nr. 19449-G, s. 7). Benzer bir durumun 1804 yılında da olması bu şekilde mahlûl durumda bulunan tımar ve zeamet gelirlerinin İrâd-ı Cedîd Hazinesinin kurulmasından sonra bu hazineye kaynak yaratmak amacıyla kullanıldığını göstermektedir. 1804 yılında Maraş ve Kars-ı Maraş’ta toplam 248 mahlûl tımar ve zeamet bulunmaktaydı. 1804 Martı başlangıcından Şubatı sonuna kadar bunların vergi gelirlerinin İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından emanet usulü ile zabt edilmesi kararlaştırılırken bu iş dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Cabbarzade Süleyman Bey’in uhdesine ihale edilmişti (BOA, D.BŞM.İCH, nr. 19449-G, s. 7).

Aşağıdaki tabloda mahlûl durumda bulunan tımarların reayası olan cemaatler, tımara esas olan vergileri, tımarı en son tasarruf eden kişilerin isimleri ve yoklama tarihleri gösterilmiştir.

Tablo 3.9. Mahlûl Durumda Bulunan Tımarların Reayası Olan Cemaatler (BOA, D.BŞM.İCH, nr. 19449-A, s. 2, 4; nr. 19449-G, s. 2-6; nr. 19357, s. 3 A.DFE, nr. 385, s. 2, 4; DFE.RZ, 1648, s. 53, 73; nr. 1743, s. 51, 53, 59; nr.1844, s. 7, 9).

Cemaat Adı	Tımara Esas olan Vergi Miktarı (Akçe)	Tımarı Tasarrufunda Bulundurun Sipahi	Yıl
Güzel Beğlü	8.731	Seyyid Fazlı	H. 1184 (M. 1770/1771)
Dadurhanlu	7.766	Abdurrahman	H.1188 (1774/1775)
Karlu	4.500	Ömer veled-i Mehmed	H.1188 (1774/1775)
Koç Hasanlu	3.000	Hacı Hüseyin	H.1218 (1803/1804)
Orçanlı	886	Mehmed Veled-i Ebubekir	H. 1189 (1775/1776)
Saru Hasanlu	3.581	Hasan	H.1182 (1768/1769) H.1218 (1803/1804)
Neccarlu	4.500	Ömer Veled-i Muhammed	1793
Garib Neccarlu	2.013	Ahmed	H.1187 (1773/1774).
Buğurcuklu (Buğurculu)	3.999	Osman	1793
Yusuf Hacılu	10.223	Musa Veled-i Osman nm	1793
Bahaddinlü	8.500	Mehmed	H. 1186 (1772/1773)
Bahri	6.800	Hasan Veled-i İsa	H.1188 (M. 1774/1775)
Dikeç	5.958	Yusuf	H. 1202 (1787-1788)
Kara Göncelü	6.531	Seyyid Musa	H.1203 (1787-1788)
Davud Hacılu	8.811	Mehmed Veled-i Hüseyin	H.1189 (1775/1776)
Ömer Beğ	2.012	Ahmed	H.1189 (1775/1776)
Sadaka Demürcilü	14.319	Hasan	H. 1202 (1787/1788)

3.4.2. Zeamet Reayası Konargöçerler ve Cemaatler

Maraş’ta cemaatlerin mensup olduğu zemetler divan kâtipleri, müteferrikalar, Defterhane-i Âmire çalışanları gibi görevliler ile mütekaidler ve mesleği belirtilmeyen “zümâdan” bazı kimseler tarafından tasarruf edilmiştir. Zeametlerin tasarruf edilen miktarı 20.000 ile 65.178 akçe arasında değişmiştir. Avşar, İncilü ve Avunduklu

Cemaatleri'nin ziraat ettiği yerleri tasarrufunda bulunduran Seyyid Mehmed Ğirari Defterhane kalemi kâtiplerinden olup Maraş, Halep ve Kilis'te 38.520 akçelik zeamet tasarruf etmekteydi (BOA, Maraş, nr. 3, s. 105). Bulanıklı ve Biçerlü Cemaatleri'nin ziraat ettiği Kilisecik, Yumru Depe, Bostan Çukuru, Katranlık ve Kuru Pınar köylerinin vergileri zeametine dâhil olan Mehmed adlı zaim 26.849 akçe zeamete mutasarrıf idi (BOA, Maraş, nr. 3, s. 147). Döngelü Cemaati'nin ziraat ettiği Tekfur Pınarı, Yaran Tepesi, Kösiran mezralarının vergi geliri zeametine dâhil olan Seyyid Ahmed, Defterhane-i Âmire kaleminde görevli idi. Maraş, Kilis ve Halep'te 38.528 akçe zeamet tasarruf etmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 153m). Seyyid Ahmed'in oğlu Seyyid Mehmed'in zeametine dâhil olan cemaat ve yerler Kütahya, Ankara ve Maraş'ta bulunmaktaydı. Maraş'ta zeametine dâhil olan cemaatler Cerid Aşireti'ne mensup olup bunlar Maraş nahiyesinde bulunan Kılılı, Zeyneblü, Oruç Gazilü ve Bozlu Cemaatleri idi. Elbistan'da bulunan ve müşterek olarak tasarruf edildiği anlaşılan "bâc-ı râh-ı Ağca derbend" de zeametine dâhildi. Seyyid Mehmed toplam olarak 28.360 akçe zeamet tasarruf etmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 278). 65.178 akçe zeamet tasarruf eden Asâkir-i Muntazâma-i Şahâne tekaüdlülerinden Mehmed'in zeametine Seydiler, Ali Hacılu, Bekişlü ve Çağırğanlu Cemaatleri dâhildi. (BOA, Maraş, nr. 5, s. 113). Çağırğanlu Cemaati'nin bir kısmı da 20.000 akçe zeamet tasarruf eden Ebubekir adında bir zaimin zeametinin baş kalemi olan Keferdiz'deki Servi köyünü ziraat etmişlerdir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 47). Kara Derenlü, Kara İsalu ve Safillü Cemaatleri'nin ziraat ettikleri Kaya Pınar'ı köyü Seyyid İbrahim adında bir zaimin 23.100 akçelik zeametine dâhildi (BOA, Maraş, nr. 3, s. 90).

Tımar tasarruf edenlerin yaşadığı sorunlara benzer sorunları zeamet tasarruf edenler de yaşamışlardır. Zeametleri dâhilinde bulunan köy ya da mezraları ziraat eden cemaatlere müdahalelerin olması ya da vergileri tahsil edememeleri gibi sorunlarla sıklıkla karşılaşmışlardır. Mesela Zaim Ebubekir'in zeametine dâhil olan Keferdiz nahiyesine bağlı Servi köyü'nü ziraat eden Çağırğanlu Cemaati'nin vergilerine ekrâd taifesinden Köse Bekiroğlu Ali Bey, Rüstö'nun kardeşi ve Kılıçlı Aşireti'nden Mustafa "verginin yarısı bizimidir" diyerek müdahale etmişlerdir (BOA, Maraş, nr. 4, s. 47).

Bazı cemaatlerin ziraat ettikleri yerler başka cemaat ya da köy sakinleri tarafından da ziraat edildiği için cemaatlerin ödemesi gereken vergi miktarı tam olarak tespit edilememektedir. Akçakoyunlu Cemaati mensuplarının bir kısmının ziraat ettiği Maraş nahiyesine bağlı Göçtil-i Kebir ve Göçtil-i Sagir köylerinin¹² vergi hâsılları saray müteferrikalarından seferli çukadar olup 28.935 akçe zeameti tasarruf eden Mustafa'nın zeametine dâhil idi. Göçtil-i Sagir köyü ile birlikte Akdam, Taşlu, Şamiceli ve Selim Viranı mezraları 66 nefer tarafından ziraat edilmiştir. Bu köylerin vergi hâsılı 11.491 akçe olup bu köy ve mezraları ziraat eden 66 nefer vergi nüfusunun 26'sı Akçakoyunlu Cemaati'ne aittir. Dolayısıyla Akçakoyunlu Cemaati'nin ödemesi gereken vergi miktarını tahmini olarak ortaya koymak mümkün iken net bir rakam vermek ise mümkün olmamaktadır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 38).

Aşağıdaki tabloda bir zeamet dâhilinde bulunan cemaatler varsa ziraat ettikleri köy ya da mezralar ile bu zeameti tasarruf edenlerin adları ve zeameti tasarruf ettikleri tarihler verilmiştir.

¹² 2 numaralı Maraş Ahkâm Defteri'nde yer alan hükümde Akçakoyunlu Cemaati'nin Göçtil-i Kebir ve Sagir köylerini ziraat ettikleri belirtilmişse de hem hükmün devamında hem de hüküm yazılırken müracaat edilen 1563 tarihli Maraş Mufassal Tahrir defterinde cemaatin Göçtil-i Sagir köyünü ziraat ettiği anlaşılmaktadır (Yinanç ve Elibüyük, 1988: I, 68-69).

Tablo 3.10. Zeamet Reayası Cemaatlerin Vergi Durumu
(BOA, Maraş, nr. 3, s. 90, 105, 147, 153m, 278; nr. 4, s. 123; nr. 5, s. 112).

Cemaat Adı	Cemaatin Ziraat Ettiği Yer	Zeamete Dâhil Olan Vergi Miktarı (Akçe)	Zeameti Tasarrufunda Bulunduruna Sipahi	Yıl
Seydiler		2.789	Mehmed	1842
Ali Hacılu?		2.574	"	1842
Bekişlü ve Çağırğanlu		3.741	"	1842
Kara Derenlü, Kara İsalu, Safillü	Kaya Pınar k.	3.032	Seyyid İbrahim Veled-i Ahmed	1787
Karamanlu	Kızıl Viran k.	1.300	Seyyid İbrahim	1832
Kırgıl, Anamaslu, Tomlanlu, Şarkiyan	Çakal-ı Sagır k.	2.593	"	1832
Avşar	Tumtum k.	5.500	Seyyid Mehmed Girari	1792
İncilü	Gerseki ve Heyik Bükü k.	5.185	"	1792
Avunduklu	Yassı Pınar mz.	1.193	"	1792
Döngelölü	Tekfür Pınarı mz., Yaran Depesi mz., Kösiran mz.	4.208	Seyyid Ahmed	1792
Kıllılı		12.000	Seyyid Mehmed veled-i Seyid Ahmed	1814
Oruç Gazilü		2.500	"	1814
Zeyneblü		420	"	1814
Bozlu		588	"	1814
Bulanıklı	Kilisecik k.	2.439	Mehmed	1795
Biçerlü	Yumru Depe maa Bostan Çukuru k., Katranlık k. ve Kuru Pınar k.	2.877	"	1795
Çağırğanlu	Servi k.	6.000	Ebubekir veled-i Abdullah	1819

Zeamet reayası cemaatler içinde Kara Yuvalı ve Avcı Taifeleri'ne mensup cemaatler de bulunmaktadır. Bu cemaatler 1776 senesinde 20.000 akçelik zeamet tasarruf eden Hafız Şuayib'in zeametine dâhil reayadandı. Digac Cemaati Hafız

Şuayib'in zeametinin baş kalemi durumundaydı. Kara Yuvalı Taifesi ile Avcı Tâifesi'ne bağlı cemaatlere mensup reayadan bazıları 1767 senesinden biraz önce cemaatlerini terk ederek Kırşehir ve Ankara'da bulunan köylere göç etmişlerdir Hafız Şuayib, zeamatine dâhil olan bu cemaatlerin "*raiyyet ve raiyyeti oğullarını kanûn üzere buldukları mahallerden kaldırılıb kadîmi cemaatleri derununa nakl ve iskân*" ettirilmesini talep etmişti. Osmanlı Devleti'nde bunun gibi meselelerde Defterhane-i Âmire'de bulunan Rûzname-i Hümayun defterleri ile Mufassal ve İcmal defterlerine ve gerektiği hallerde Mufassal Yörükân defterlerine müracaat olunmakta, Divan-ı Hümayunun ilgili kaleminden kanun sorulmaktaydı. Cemaatlerini terk edip başka mahallere göç eden reaya eğer buldukları yerlerde on yıldan fazla oturmamış ve sâkin oldukları yerlerde avarız hanesi olarak kaydedilmemişler ise cemaatlerinin bulunduğu yerlere göç ettirilmeleri kanun gereği uygun bulunmaktaydı¹³. Dolayısıyla Zaim Hafız Şuayib'in bu talebi haklı bulunmuş, cemaatlerin mevcut durumlarının kanuna göre tespit edilmesi ve buna göre hareket edilmesi yönünde karar verilmiştir (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105).

Hafız Şuayib'in zeamatine dâhil olan Kara Yuvalı ve Avcı Taifeleri'ne mensup cemaatlerin vergileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3.11. Kara Yuvalı ve Avcı Taifeleri'ne Mensup Cemaatlerin Vergi Durumu (BOA, Maraş, nr. 2, s. 105, 135-136, 240).

Kara Yuvalı Taifesi		Avcı Taifesi	
Cemaat Adı	Vergisi (Akçe)	Cemaat Adı	Vergisi (Akçe)
Digac	2.500	Kızıl Hacılu	1.478
Ahsencelü	2.592	Avcı	1.964
Durmuş Hacılu	3.596	Küre Seveli	943
Yahşi Hanlu	3.170	Küremanoğlu	298
Taceddinlü	375	Tonlu	391
Kara Ayselü	443	Toylu	458
Kara Yuvalı	1.478		
Toplam¹⁴	14.154		5.532

3.4.3. Has Reayası Konargöçerler ve Cemaatler

Has reayası konargöçerler ya da cemaatler daha çok sancakbeyi, beylerbeyi, şehzade ve padişah gibi kimselerin hassına bağlıydılar. Bunların kalabalık olmaları ve vergi gelirlerinin büyük meblağlara ulaşması has reayası olmalarında etkili olmuştur (Şahin, 2006: 187).

Tacirli aşireti 1783 yılında havas reayası kaleminden sayılmıştır (BOA, C. ZB, 4301). 19. yüzyılın başlarında Rışvan Aşireti'nin Malatya'da bulunan mensupları Valide Sultan haslarına dâhil reayadandı. 1790 yılında Keban ve Ergani Madenleri Emini Yusuf Ziya Efendi'nin uhdesinde bulunan Hısn-ı Mansur'daki Rışvan

¹³ Burada bahsi geçen cemaatler defterlerde raiyyet olarak kaydedilen cemaatler olup bu kanunun konargöçer aşiret ya da cemaatler için de uygulandığını söylemek doğru olmayacaktır. Zira yurtlarını terk eden konargöçer aşiret ve cemaatlerin "*hane ve zaman itibar olunmaksızın kadîmi yurtlarına ya da cemaatleri derununa nakl ve iskân olunmaları*" kanun gereğiydi. Bu husus hakkında bk. Avarız Vergisi.

¹⁴ Kara Yuvalı Taifesi cemaatlerinin vergi hâsılları toplamı 15.156, Avcı Taifesi cemaatlerinin 5.544 akçe olarak yazılmışsa da yukarıda belirtildiği üzere Kara Yuvalı Taifesi cemaatlerinin 14.154, Avcı Taifesi cemaatlerinin ise 5.532 akçe çıkmaktadır.

mukataalarının da Valide Sultan haslarına dâhil olması Maraş çevresinde bulunan Rişvan Aşireti'nin genellikle Valide Sultan hasları içerisinde yer aldıklarını göstermektedir (Söylemez, 2007a: 125).

3.4.4. Vakıf Reayası Konargöçerler ve Cemaatler

Osmanlı Devleti'nde tımar, zeamet ve has reayası olan konargöçerlerin dışında kalan bir bölümü de vakıf reayası idi. Bunlar geliri bir vakfa tahsis edilen yeri yaylak ve kışlak olarak kullandıkları için mali açıdan vakfa karşı sorumluluk altına girmişlerdir. Sultan veya Valide Sultanların vakıf reayası olan konargöçer grupların genellikle nüfusu kalabalık ve vergi geliri yüksektir. Sultan ve Valide Sultanlar dışında Zülkadırcadelerden Alaüddevle Bey, Celaleddin Karatay gibi kimselerin de vakıflara gelirlerini tahsis ettikleri cemaatler bulunmaktadır ki bunların vergi geliri Sultan ve Valide Sultanlara ait olanlara nispetle daha düşüktür (Şahin, 2006: 188).

Konargöçerlerin vakıf reayası olmaları onlara bir takım muafiyetler beraberinde getirmiştir. Avarız vergisi ödememeleri, kendilerine zorla bir hizmet yaptırılmaması, hayvanlarına el konulmaması bu gibi muafiyet ve ayrıcalıklar arasındadır (Şahin, 2006: 189). Maraş'ta bulunan Eshâb-ı Kehf vakfı reayası olan cemaatler Akçakoyunlu, Sarubaş, Boynuyğunlu ve Cerid Aşireti'ne bağlı iki cemaattir¹⁵. Vakfa resm-i bennâk ve bâd-i hevâ, öşür gibi vergileri ödemek zorundaydılar. Bununla birlikte vakfa yaptıkları hizmet karşılığı avarız ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır (BOA, Maraş, nr. 4, s. 35-36; nr. 5, s. 4-6). Cemaatlerin vakfa ödedikleri vergileri dışında bazı yükümlülükleri de bulunmaktaydı. Maraş Ahkâm defterlerindeki kayıtlarda belirtilmemiş olmaklar birlikte 998 numaralı Tapu Tahrir defterinde Eshâb-ı Kehf vakfına hizmetle görevli cemaatlere vakfa sağılmak için keçi verme mükellefiyeti yüklenmişti¹⁶. Bu iş için nöbet usulüyle bir kimsenin gelip hizmet etmesi, ihmali olursa değiştirilerek başka birinin görevlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA, TD, nr. 998, s. 480). Bu mükellefiyetin 19. yüzyılda devam edip etmediğini ahkâm kaydından tespit etmek mümkün görünmemektedir (BOA, Maraş, nr. 5, s. 4-6).

Vakıflara tahsis edilen gelirlerin toplanmasında müdahalelerin olduğu ya da başka sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. 1818 senesinde Eshâb-ı Kehf vakfının hissesine düşen vergilerin toplanmasında böyle bir sıkıntı yaşanmıştır. Vakfın zaviyedar ve mütevellileri olan Seyyid Mehmed'in oğulları Seyyid el-Hac Hüseyin ve Seyyid Mehmed, Seyyid Mehmed'in oğlu Seyyid Mustafa, Seyyid Mustafa'nın oğlu Seyyid İbrahim, Seyyid Ömer'in oğlu Seyyid Osman Kalender Paşa'nın Maraş valiliği döneminde durumu Divan-ı Hümayuna şikâyet etmişlerdi (BOA, Maraş, nr. 4, s. 35-36; nr. 5: s. 4-6). Aynı şekilde Çiçeklü Cemaati'nden 35 neferin ziraat ettiği Direklü Viran köyünün öşrünün yarısı Alaüddevle Bey Zaviyesi'ne tahsis edilmiş diğer yarısı ise tımar olarak tasarruf edilmiştir. 1793 senesine ait bir belgede vakıf görevlilerinden Mustafa'nın vakfa tahsis edilen gelirleri toplamada sıkıntı yaşadığı tespit edilebilmektedir. Mustafa'nın durumu şikâyet etmesi üzerine 1793 senesi Aralık ayında Maraş beylerbeyine bu hususta hüküm yazılmıştır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 107).

¹⁵ 16. yüzyıl kaynaklarında bu cemaatler dışında geliri vakfa tahsis edilen Ovacık Ardıç ve Çanakçı mezralarını ziraat eden Çağıranlı, Arab Yurdu mezrasını ziraat eden Sevinli cemaatleri ile vakfa hizmetle 3 neferin görevli olduğu Eşkinciyan cemaatlerinin isimlerine tesadüf edilmektedir (Yinanç ve Elibüyük, 1988: II, 627 ve 716).

¹⁶ "Beher sene kırk keçi virüb mevsimi geçdikden sonra kendülere virürler sağılmak içündür ve nevbete bir kimesne gelüb hıdmet ider ihmal iderse tebdil olunur" (BOA, TD, nr. 988, s. 480).

Deve Abdal Cemaati'nin ziraat ettiği Gümüşgün (Deve Abdal) köyünün H. 1124 (M. 1712/1713) senesinde vergi gelirlerinin hububat mahsulünün yarısı dışındaki kısmı havass-ı hümayuna tahsis edilmiştir. Hububat mahsulünün yarısı yine Alaüddevle Bey Zaviyesi'ne vakf edilmiş, diğer yarısı ile birlikte sair vergiler hass-ı hümayuna tahsis edilerek malikâne mutasarrıfları tarafından zabt edilmesi gerektiği belirtilmiştir. 1806 yılında Alaüddevle Bey Zaviyesi'nin tevliyet ve meşihatını beratla “ber vech-i iştirak” üzerlerinde bulunduran Seyyid Şeyh İbrahim ve Mir Osman zaviyeye vakfedilen gelirleri tahsil etmek istediklerinde sorun yaşamışlardı. Bunun üzerine eski kayıtlar incelenmiş ve mezkûr şahısların zaviyeye ayrılan hububat mahsulünün yarısını toplamaları hususunda haklı oldukları anlaşılmıştı (BOA, Maraş, nr. 3, s. 193; Yinanç ve Elibüyük, 1988: II, 696).

Maraş ve çevresinde vakıf reayası olarak yukarıda bahsi geçen Eshâb-ı Kehf vakfı reyası cemaatler dışında Reyhanlı, Kösecelü, Bektutlu, Süleymanlu, Çiçeklü ve Deve Abdal gibi aşiret ve cemaatler bulunmaktadır. Reyhanlı Aşireti ve Kösecelü Cemaati Harameyn Evkafı reyasındandı. Bunlardan Bektutlu Cemaati kendi adlarını verdikleri Bektutiye Medresesi'nin hizmetkârı idiler. Süleymanlu Cemaati'nin vergileri Karatay Sultan Zaviyesi'ne, Çiçeklü ve Deve Abdal Cemaatleri'ninki de Alaüddevle Bey Zaviyesi'ne vakfedilmişti.

Reyhanlı Aşireti 18. yüzyılın ortalarında Üsküdar'da bulunan Atik Valide Sultan evkafından Yeni-İl ve Türkmân-ı Halep hassına bağlı idi (BOA, C.ML, 1185) 1755 yılında Reyhanlı Aşireti'nin Harameynlikleri kaldırılıp 6.300 kuruş malları ile Harameyn mukataasından ifraz edilerek Halep muhasıllığı kalemine bağlanmaları ve Amik Ovası'na iskân edilmeleri kararlaştırıldı. Harameyn reyalığından çıkarılmalarında Harameyn hassına bağlı olmayıp kendilerine iltica eden aşiret ve kabileleri “bizler Harameyn reyasıyız” diyerek korumaları¹⁷, yaylak ve kışlağa gidip gelirken civar köyleri yağmalamaları, ahaliyi katl etmeleri ve buna benzer hareketlerde bulunmaları etkili olmuştur (BOA, C.DH, 4492; C.ML, 1185)¹⁸.

Aşağıdaki tabloda vakıf reyası cemaatlerin reyası oldukları vakfa ödedikleri vergiler gösterilmiştir. Eshâb-ı Kehf vakfına hizmet eden cemaatlerin vakfa tahsis edilen gelirleri toplam 2.697 akçedir. Bektutlu Cemaati'nin 3.000 akçelik vergisi Bektutiye Medresesi'ne, Süleymanlu Cemaati'nin ziraat ettiği Çörmüşek nahiyesinde bulunan Göni köyünün vergi hâsılının malikâne kısmı olan 2.037 akçe Karatay Sultan Zaviyesi'ne, Çiçeklü Cemaati'nin ziraat ettiği Direklü Viran köyünün öşrünün yarısı olan 1.442 akçe Alaüddevle Bey Zaviyesi'ne, Deve Abdal Cemaati'nin ziraat ettiği Gümüşgün köyü öşrünün yarısı olan 667 akçe yine aynı zaviyeye tahsis edilmiştir.

¹⁷ Maraş'a bağlı Pazarcık'ta kışlayan ve haklarında “evâmir-i âliye” gönderilen Kılıçlı Aşireti'ni çoğu zaman korumaktaydılar (BOA, MD, nr. 181, s. 286). Ayrıca İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlı Cerid Aşireti ile birlikte hareket etmekteydiler (BOA, C.DH, 4492).

¹⁸ Bunların Halep muhasıllığına bağlanmaları nedeniyle havass mukataasında oluşan boşluk Rakka mukataasına bağlı olan İlbeğli Aşireti'nin yıllık 6.625 kuruşluk mallarıyla ve iskân edilecekleri mahallerden firar etmemeleri şartıyla 1755 yılından itibaren bu mukataaya bağlanmaları ile doldurulmaya çalışılmıştır. Ancak İlbeğli Aşireti'nin Rakka mukataasından ifrazı ve başka bir yerde iskânı diğer aşiretler için olumsuz örnek oluşturmuş, aşiretlerin fesatlarını artırmalarına sebep olmuştur. Bu nedenle 1758 yılında tekrar bir değişikliğe gidildi. Reyhanlı Aşireti tekrar havass mukaatasına, İlbeğli Aşireti de Rakka mukaatasına dâhil edilmiştir (BOA, C.DH, 4492).

Tablo 3.12. Vakıf Reayası Cemaatlerin Ödedikleri Vergi Miktarı
(BOA, Maraş, nr. 3, s. 33, 193; nr. 4, s. 35-36; nr. 5, s. 4-6).

Aşiret/Cemaat Adı	Reayası Olduğu Vakıf	Ödenilen Vergi Miktarı (Akçe)
Cerid	Ashab-ı Kehf	1.177
Akçakoyunlu (Ağcakoyunlu)	"	269
Sarubaş	"	292
Cerid	"	498
Boynuyoğunlu	"	461
Bektutlu	Bektutiye Medresesi	3.000
Süleymanlı	Karatay Sultan Zâviyesi	2.037 ¹⁹
Çiçeklü	Alaüddevle Bey Zâviyesi	1.442
Deve Abdâl	"	667
Akçakoyunlu	Harameyn	21.827

3.5. Mukataa Sistemi ve Aşiretler

Mukataa devlete ait bir takım gelirlerin belirli bir bedelle iltizama verilmesi anlamına gelmektedir. Mukataalar hazineye sağladıkları gelir bakımından birkaç yüz akçeden 10-20 milyon akçeye kadar değişen büyüklükte olabilmekteydiler. Bir köy ve mezrayı kapsayan mukataalar olduğu gibi bir kaza ya da sancakları hatta eyaletleri içine alan mukataalar da bulunmaktaydı (Genç, 2006: XXXI, 129-130).

Merkezi hazinenin nakit ihtiyacını karşılamak için genellikle geliri yüksek kaynaklar mukataa olarak ayrılmıştır. Cizye, ağnam, damga, bâc, ihtisap, boyahane gibi gelir kaynakları bunlar arasındadır. Ayrıca bir kısım cemaatlerin vergileri, köy ve mezralar da mukataa olarak verilmiştir (Ünal, 2007: 164). Maraş'ta Duraklı, Kılılı, Kılıçlı, Dedeşlü ve Selmanlı, Garib Neccarlı gibi cemaatler kendi adlarını taşıyan mukataaya mensuplardı.

Mukataa gelirleri genel olarak iltizam ya da emanet usulü ile toplanmıştır. İltizam usulünde mukataalar başkentte ya da mukatanın bulunduğu yerin kadılığında müzayedeye çıkarılarak iltizama verilmiştir. Emanet usulünde ise devlet mukataa gelirlerini toplamak için emin denilen ulufeli bir kişiyi görevlendirmiştir (Ünal, 2007: 164).

Mukataalar önceleri 3 yıl ve katları şeklinde iltizama verilirken Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılın sonlarında yoğunlaşan savaşlarla birlikte nakit ihtiyacının artması ve kaybedilen topraklarla birlikte gelirlerinin azalması mukataaların bir yıl ve hatta daha kısa süreli olarak iltizama verilmesine yol açmıştır. Ancak bu beklenen faydayı sağlayamamıştır. Mültezimlerin verdikleri parayı bir an önce çıkarmak için reaya üzerine daha fazla baskı yapmaları üretimin dolayısıyla hazineye giren paranın da azalmasına yol açmıştır. Mültezimlere mukataaların kısa süreli olarak değil de hayat boyu verilmesi halinde bu sorunun aşılacağı düşünülmüştür (Ünal, 2007: 164; Özvar, 2003: XXVII, 516). Bu şartların sonucunda ortaya çıkan malikâne sisteminde mukataalar divanda yapılan müzayedeye ile deruhte edilmekteydi (Çakır, 2003: 154). Mukataayı malikâne olarak deruhte eden kişi hazine defterlerinde "mal" adı verilen

¹⁹ Bu miktar vakıf hissesi olup Ahkâm defterinde sadece tumar hissesi 2.709 akçe olarak verilmiştir. Vakıf hissesi 1563 tarihli Maraş Mufassal Tahrir defterinde kayıtlıdır. Bu hususta bk. Yinanç ve Elibüyük, 1988: II, 776.

yıllık vergi ile birlikte muaccele adı verilen bir meblağı peşin ödemekteydi. Muaccele mukataanın satış bedeli olup bu bedelin müzayede ile yapılan satışlardaki asgari değeri mukataanın sahibine temin edeceği yıllık kârın mevcut şartlara göre 2 ila 10 arasında değişen katları olarak tespit edilmiştir (Genç, 2010: 108).

Malikâne sahipleri uhdelerinde bulunan mukataayı ya da müşterek olarak tasarruf edilmekte ise hisselerini başkasına ferağ edebilirlerdi. Bu durumda muaccele üzerinden her on kuruşa bir kuruş hesabıyla kasr-ı yed denilen resim alınmaktaydı. Cabbarzade Süleyman Bey 1799 yılında Dedeşlü ve Selmanlu mukataasında sahip olduğu hissesini bu şekilde oğullarına ferağ etmiştir (BOA, MAD, nr. 9592, s. 35). Malikâneyi tasarruf eden kişilerden ayrıca cebelû bedeliyesi denilen bir meblağ talep edilmiştir ki bu bedel muaccele tutarı üzerinden %10-15 arasında değişen nispetlerde alınmıştır. Cebelû bedeliyesi savaşa katılmayı zorunlu sayan Osmanlı düşüncesinin bu mecburiyeti nakdî mükellefiyete dönüştürmesinin bir sonucudur. Cebelû bedeliyesi savaş için techiz edilmiş bir erin maliyeti karşılığı alınmış olup 18. yüzyılda bir cebelû için 50 kuruş bedel talep edilmekteydi. Malikâncilerden muaccelenin her 1.000 kuruşu için duruma göre iki veya üç cebelûnun bedeli alınmıştır (Genç, 2010: 116-117). Garib Neccârî zeameti mukataasının 1787 yılında 40 kuruş cebelû bedeliyesi bulunmaktaydı (BOA, D.BŞM.CBL, nr. 17869, s. 2).

3.5.1. Dalyanlı Aşireti Mukataası

Rişvan mukataasından ifraz olan bu mukataanın adı kaynaklarda “mukataa-ı ‘aşiret-i Dalyanlı” ve bazen “cemaat-ı aşiret-i Dalyanlı mukataası” olarak geçmektedir. Dalyanlı Aşireti mukataası Keban Madeni eminleri tarafından idare olunmaktaydı. Bu mukataanın reayası olan aşiretin ödediği vergiler kethüdalar tarafından toplanıp Keban Madeni eminlerine teslim edilmekteydi. Mukataanın 3.686,5 kuruş senelik malı Tersane-i Âmire hazinesine tahsis edilmiştir. H. 1245 (M. 1829/1830) ve H. 1246 (M. 1830/1831) senelerinde Tersane-i Âmire hazinesine teslim edilen 7.373 kuruş hariç H. 1244 (M. 1828/1829) senesinden H.1253 (M. 1837/1838) senesine kadar mukataanın malları mezkûr hazineye teslim edilmemiştir. Bu süreçte mukataa Trabzon Valisi Osman Paşa’nın, Ma’âdin-i Hümayun Emîni İshak Bey’in, Sivas Valisi Reşid Paşa’nın ve Hafız Paşa’nın uhdelerinde bulunmuştur. Bu nedenle Trabzon Valisi Osman Paşa’dan 3.686,5 kuruş, İshak Bey’in varislerinden 7.373 kuruş, Reşid Paşa’nın muhallefatından 11.059,5 kuruş, Hafız Paşa’dan da 7.373 kuruşun tahsil edilmesi uygun bulunmuştur. Tahsil edilecek toplam meblağ 29.492 kuruşu bulmaktaydı (BOA, C.ML, 21640).

Tablo 3.13. Dalyanlı Aşireti Mukataasını H. 1244 (M. 1828/1829) Senesinden H. 1253 (M. 1837/1838) Senesine Kadar Mutasarrıfları ve Senelik Malı (BOA, C.ML, 21640).

Eminin Adı	Sene	Yıllık Mal (Kuruş)	Toplam
Osman Paşa	H. 1244 (M. 1828/1829)	3.686,5	3.686,5
İshak Bey	H.1247 (M. 1831/1832)	3.686,5	7.373,5
	H. 1248 (M. 1832/1833)	3.686,5	
Reşid Paşa	H. 1249 (M. 1833/1834)	3.686,5	11.059,5
	H. 1250 (M. 1834/1835)	3.686,5	
	H. 1251 (M. 1835/1836)	3.686,5	
Hafız Paşa	H. 1252 (M. 1836/1837)	3.686,5	7373
	H. 1253 (M. 1837/1838)	3.686,5	
Toplam			29.492

3.5.2. Dedeşlü ve Selmanlu Mukataası

Dedeşlü ve Selmanlu Cemaatleri kendi adlarını taşıyan ve senelik geliri 18. yüzyılda 1.855,5 kuruş ile 2.100 kuruş arasında değişen bir mukataaya mensuplardı (BOA, MAD, nr. 8458, s. 346; C.DH. 9274; AE.III.AHMED, 11630). 18. yüzyılın ortalarında Dedeşlü ve Selmanlu mukataası İbrahim Beğ ile Mustafa Ağa'nın malikâne olarak uhdelerinde idi. Mukataanın senelik 2.100 kuruş malı bulunmaktaydı (BOA, D.BŞM, nr. 3394, s. 11). H. 1187 (M. 1773/1774) senesinde müşterek olarak tasarruf edilen mukataada üç hisse bulunmaktadır. Bu hisseler Mehmed Ağa'ya, Ahmed Reşid Ağa'ya ve Abdurahman Paşa'nın oğlu Mustafa Efendi'ye aittir (BOA, D.BŞM, nr. 4344, s. 5; MAD, nr. 3602, s. 68). Belirtilen tarihten birkaç sene önce mukataanın altı hisse olarak tasarruf edildiği görülmektedir. Bu hisselerden biri Mustafa Efendi'nin, iki buçuğu Mehmed Ataullah Bey'in ve geriye kalan iki buçuğu da Ahmed ve biraderi Mehmed Bey'in idi. Müderris olduğu anlaşılan Mustafa Efendi'nin hissesi 1772 senesinden beri Mehmed Ataullah tarafından tasarruf edilmiştir. Mukataa bu zamanda Mustafa Efendi'nin müşterikleri tarafından yed-i vâhid olarak zabt edilip Cabbarzade'ye iltizam olunmuştur. Cabbarzade'nin baskı ve zulmü nedeniyle mukataa reayası perişan olduğundan Mustafa Efendi 1775 tarihinde Mehmed Ataullah Bey'e devrettiği hisseyi tekrar alıp mukataayı yed-i vâhiden zabt etmek üzere müracaat etmiştir (BOA, C.ML, 16846). 17. yüzyılın sonlarından itibaren hisseler bölünerek malikâne olarak ihale edilen mukataaların vergilendirilmesinde yaygın olarak kullanılan yed-i vâhid usulü bir mukataanın bütün hisselerinin tek bir şahıs tarafından vergilendirilmesini ifade etmektedir (Genç, 2013: XLIII, 378). Mukataanın mal ve kalemiyyesini zamanıyla mahallerine ve müşteriklerinin bir önceki yıl hissesinin faizlerini kendilerine teslim etmek şartlarıyla "münâvebe kaidesine" göre mukataa yed-i vâhid olarak zabt edilebilmekteydi (BOA, C.ML, 16846).

Dedeşlü ve Selmanlu Cemaatleri mukataası 18. yüzyılın sonlarından itibaren Cabbarzade Süleyman Bey ve oğullarının tasarrufunda bulunmuştur. 1796 senesinde mukataanın hissedarlarına bakıldığında bunların Cabbarzade Süleyman Bey, Mustafa

Bey, Abdülfettah Bey ve Osman Ağa olduğu görülür. Mustafa Bey ile Abdülfettah Bey Cabbarzade Süleyman Bey'in oğullarıdır. Mukataanın tefavütü ile birlikte bu tarihte senelik malı 2.175 kuruştu (BOA, MAD, nr. 10240, s. 60; nr. 10241, s. 60).

1799 senesinde mukataanın çeyrek (rub') hissesine sahip olan Cabbarzade Süleyman Bey hissesini kendi rızası ve İstanbul'daki vekili aracılığı ile oğulları Abbas Bey ve Ahmed Bey'e ferağ etmiştir. Hissenin muaccesi 6.000 kuruş olup her on kuruşa bir kuruş hesabıyla hesaplanan kasr-ı yedi 600 kuruş tutmaktadır. Dedeşlü ve Selmanlu mukataasının yıllık malı 3.064 kuruş 45 akçe idi. 1800 senesinden itibaren Abbas Beğ'in 3.000 kuruş muaccele ve kasr-ı yedini ödemek şartıyla hayatta kaldığı müddetçe hisseyi tasarruf etmesi kabul edilmiştir (BOA, MAD, nr. 9592, s. 35).

1836 senesinde sekiz hisseli mukataada hissesi olanlardan Cabbarzade Süleyman Bey'in oğulları Abbas Bey ve Ahmed Bey 2, Abdülğani Bey 4,5, Abdülfettah Bey 1,5 hisseye sahiplerdi. Mukataanın senelik malı 2.125 kuruş iken H. 1204 (1789/1790) yılında 50 kuruş, H. 1220 (M. 1805/1806) senesinde ise "zamm-ı cedîd" adında yapılan ikinci zam ile senelik malı 2.925 kuruş olmuştur (BOA, D.BŞM, nr. 10353, s. 14).

3.5.3. Duraklı Cemaati Mukataası

Duraklı Cemaati mukataası 18. yüzyılın ilk yarısında 500 kuruşluk senelik malı ile rağbet görmeyen bir mukataa konumunda idi. Bu mukataanın reayası konargöçer olduğundan dışarıdan birine verilmesi uygun görülmemiş senelik mallarının İfraz voyvodaları tarafından tahsil edilip hazineye teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu dönemde Duraklı Cemaati mukataası malikâne olarak tasarruf edilmekteydi (BOA, C.ML, 31230). 1787 yılında Ahmed Ağa'nın tasarrufunda bulunan Duraklı Cemaati mukataasının muaccesi 216,5 kuruş, cebelû bedeliyesi ise 21,5 kuruş 18 para idi (BOA, D.BŞM.CBL, nr. 17869, s. 2). 1806 yılında muaccesi aynı kalmış cebelû bedeliyesi ise 32 kuruş 54 para olmuştur (BOA, MAD, nr. 9590, s. 104).

3.5.4. Garib Neccarlu Mukataası

Mukataanın adı 18. yüzyılın ilk yarısında mukataa-ı Garib Neccarlu ve gayrihu" (BOA, D.BŞM.CBL, nr. 17425, s. 25), 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılda ise "mukataa-ı zeâmet-i Garib Neccârlu ve gayrihu" olarak geçmektedir. Maraş nahiyesinde bulunan mukataa 400 kuruş muaccesi ve 40 kuruş cebelû bedeliyesi ile 1787 yılında Mehmed'in oğlu Seyyid Hüseyin uhdesindeydi (BOA, D.BŞM.CBL, nr. 17869, s. 2). Mukataa, 1829 yılında ise Mehmed Celaleddin Paşa'nın tasarrufunda görülmektedir. Mukataanın bu dönemde senelik 319,5 kuruş 27 para malı bulunmaktaydı (BOA, MAD, nr. 10279, s. 134). Hass-ı hümayuna dâhil mukataalardan olan Garib Neccarlu zeameti mukataası 1832 senesinde ise "mal ve muaccele takdiriyle" malikâne olarak Seyyid İbrahim'in uhdesinde bulunmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 4, s. 121).

3.5.5. Kılıçlı Cemaati Mukataası

Kaynaklarda adı "mukataa-ı cemaat-i Kılıçlı-yı diğeri" olarak geçen bu mukataaya bu şekilde isim verilmesinde Yörükân-ı Adana ve Tarsus mukataasına²⁰ mensup aynı adı taşıyan bir başka cemaatin daha bulunması etkili olmuştur. Burada

²⁰ Bu mukataanın adı "mukataa-yı cemaatha-yı yörükân-ı Anadolu der-livâ-yı Adana ve Tarsus ve Sis"tir. H. 1188 (M. 1774-1775) senesinden senelik 9.844, 5 kuruş malı ile Karslızaade Hasan Paşa'nın oğulları olan Abdullah Bekir ve Ali Bey'in malikâne olarak uhdesinde idi (BOA, C.DH, 16909).

bahsedilen Kılıçlı Cemaati'nin Anamaslu Tâifesine mensup olduğu “cemaat-ı Kılıçlı-yı diğer tâbi’-i tâife-i Anamaslu der-livâ-yı Maraş” kaydından çıkarılabilmektedir. Bu mukataa H. 1213 (M. 1798/1799) senesinde 25 kuruş muaccesi ve 3,5 kuruş 30 para cebelû bedeliyesi ile Ebubekir Hakkı'nın uhdesinde bulunmaktaydı (BOA, MAD, nr. 9590, s. 104; MAD, s. 10241, s. 109).

1808 ve 1811 yıllarında yine Ebubekir Hakkı'nın uhdesinde olup tefavütü²¹ ile birlikte senelik 154 guruş 23 para malı bulunmaktadır (BOA, MAD, nr. 10254, s. 99; nr. 10259, s. 103).

1818 yılında Enderun-ı Hassa ağalarından Çerkes Hasan Paşazade Mir Abdi Bey'in malikâne olarak uhdesinde bulunmaktaydı (BOA, Maraş, nr. 4, s. 22-23m.). Bu dönemde cemaat mensupları yurtlarını terk ederek Bozok ve Sivas taraflarına gittiklerinden mukataa gelirleri düşmüştür. Mir Abdi Bey cemaatin Yörükân taifesinden olduğundan avarız hanesi olarak kayıtlarının mümkün olmadığını bu nedenle asıl yurtlarına geri dönmeleri gerektiğini belirtmiştir. Ancak cemaat üyeleri “asl-ı raiyyet kayd olunduğumuz mahalle resm-i bennâk ve mücerredlerimizi eda ideriz iskân teklifi ile taaddi olunmamız icab itmez” diyerek geri dönmeyi kabul etmemişlerdi. Hazine-i Âmirede bulunan Baş Muhasebe defterlerine bakıldığında “cemaat-ı Kılıçlı mukataası”nın yıllık 154 kuruş mal²² ile Abdi Bey'in malikâne olarak uhdesinde olduğu görülmüştü (BOA, C. DH, 5064).

Mukataa 1830 senesinde ise hassa silahşörlerinden İbrahim Edhem Ağa'nın (BOA, D.BŞM, nr. 42138, s. 20), 1837 senesinde ise tefavütü ile birlikte senelik 154 kuruşluk malı ile Necib Efendi ve Hasan Efendi'nin uhdesinde idi (BOA, D.BŞM, nr. 10353, s. 13).

3.5.6. İfraz-ı Zülkadriye Mukataası

18. yüzyılın ikinci yarısında İfraz-ı Zülkadriye hası malikâne usulü ile işletilmekteydi. Mukataaya mensup Çiçekli²³, Karamanlı, Karaman Hacılu, Gürcüle (Gühercile), Kabakçı, Kömür Ceridi²⁴, Avcılar, Basatlı?, Abdallar, Çakallı Dokuzu²⁵, Kanlı Kavak, Alcı Cemaatleri ile Cerid, Tacirli, Şam Bayadı ve Karalar Aşiretleri²⁶

²¹ Mukataa Osmanlı Devleti'nin ekonomide ay yılı ve güneş yılını kullanması bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Güneş ya da ay yılına göre mukataayı deruhte eden mültezimlerin ödemelerindeki eşitsizliklerin giderilmesi “tefavüt” denilen bir uygulama ile giderilmeye çalışılmıştır. Tefavüt “iki şey arasındaki fark” anlamına gelmekte olup mali bir kavram olarak ise güneş yılı ile ay yılı arasındaki farktan doğan bir sorunu ifade etmektedir. Güneş yılı ile ay yılı arasındaki 11 günlük fark 33 yılda 1 yıl etmekteydi. Dolayısıyla ay yılına göre yapılan ödemeler 33 yılda bir yıl karşılıksız kalmaktaydı. Bu sorunu çözmek için güneş güneş yılına göre iltizama verilen mukataaların gelirlerine her yıl 11 günlük fark eklenmekteydi (Çakır, 2003: 77-78).

²² Bu miktarın üstü belgede çizilmiştir.

²³ Zülkadriye Yörükânından Demrek Taifesi'ne bağlı cemaatlerdendir (BOA, TD, nr. 998, s. 460).

²⁴ İçel sancağına bağlı Gülnar nahiyesi ve Mut kazası ile Adana, Tarsus ve Sis bu cemaatin yaşadığı yerler arasında bulunmaktadır (Türkay, 2005: 462).

²⁵ İfraz-ı Zülkadriye cemaatlerinden olup 18. yüzyılın başlarında Sarılu Tüccarlısı ile birlikte Lazkiye dolaylarına yerleşmişlerdi (Halaçoğlu, 2006: 122).

²⁶ Kurtkulağı'nda sâkin olan Karalar Aşireti, 18. yüzyılın sonlarında sâkin oldukları yerleri terk ederek Yüreğir ve Tarsus tarafına firar etmişlerdi. Bunların yeniden Kurtkulağı'na iskân edilmeleri için 1787 ve 1791 senelerinde ferman gönderilmiştir (BOA, C.DH, 6446). 1794 senesinde aşiret mensupları isyan halinde olup 1787 senesinden beri vergilerini vermedikleri gibi yolculara saldırmaktaydılar. Daha önce nizamlarını sağlamak için memur edilen Adana Valisi İbrahim Paşa'nın aşiretten 25.000 kuruş cezime alarak suçlarına göz yummasından sonra aşiret eşkıyalığını Kozanoğullarına da dayanarak iyice artırmış, mukataayı uhdesinde bulunduran Küçük Alioğlu Halil Paşa'ya itaat etmez olmuşlardı. Yaylakları Cabbarzade Süleyman Bey'in topraklarında olduğundan yaylaklarına çıktıklarında Yeni-İl Voyvodası

bulunmaktadır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 96; MD, nr. 192, s. 17). Alcı Cemaati ile Tacirli Aşireti bu mukataaya daha sonra ilhak edilmişlerdir. Alcı Cemaati 18. yüzyılın başlarında has dâhilinde bulunan Maraş tımar defterdarlığı mukataasına bağlı reayadandı (BOA, C.ML, 23831). Aynı yüzyılın sonlarında İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlı olan cemaatler arasında görülmektedir (BOA, C.ML, 31577). Tacirli Aşireti de daha önce Rakka'ya iskânlarından dolayı Rakka mukataasına bağlı iken H. 1145 (M. 1732/1733) senesinde bu mukataadan İfraz edilerek İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlanmışlardır (BOA, C.DH, 16909).

18. yüzyılın ortalarında İfraz-ı Zülkadriye hassı reayaları Andırın'da sâkin Bayezıdzâde Numan Bey'in yanında bulunmakta idiler. Numan Bey cemaatlerin vergilerini tahsil edip mukataayı uhdesinde bulunduran Mirahur-ı evvel Mir el-Hac Halil'e teslim etmediği gibi İfraz hassı reayasından on beş kişiyi de öldürmüştür (BOA, Maraş, nr. 2, s. 96).

İfraz-ı Zülkadriye mukataası 1776 senesinde Ali Ağa'nın "ber vech-i maktu" olarak tasarrufunda bulunmaktaydı. İfraz harici malı 13.385,5 kuruş iken Tacirli Aşireti'nin 1.000 kuruşluk malları Rakka mukataasından ifraz edilerek H. 1145 (M. 1732/1733) senesinde bu mukataaya ilhak edilmesi ile mukatanın senelik malı 14.385,5 kuruşa yükselmiştir. Mukataaya mensup olup Aydın ve Saruhan taraflarında perâkende olan cemaatlerin 666,5 kuruşluk malı düşünülünce bu miktar 13.719 kuruş olmaktadır²⁷.

1779 yılında mukataaya mensup reaya, birkaç seneden beri yurtlarını terk ederek Adana, Tarsus, Karaman, Kayseri, Ankara, Bozok ve Maraş sancaklarına dağılmıştır. Bazıları Pehlüvanlu, Boynu İncelü ile Emir Dağı civarında bulunan aşiretlerin içlerine yerleşmişlerdi (Özkaya, 1985: 177). Çukurova'da kalanları da Rakka'dan firar ederek Kars-ı Zülkadriye kazasına gelip yerleşen Afşar Aşireti'nin tahriki altında bulunmaktaydı (BOA, MD, nr. 179, s. 66).

Zülkadriye mukataası reayasının bu şekilde farklı yerlere dağılması mukataanın gelirinin azalmasına sebep olduğundan 27 Haziran 1779'da Zülkadriye valisine ve kadısına bunların asıl yurtlarına geri gönderilmeleri için ferman gönderildi. Zülkadriye mukataasına mensup cemaatlerin konargöçer zümreden oldukları, avarız hanesi olarak kayıtlarının mümkün olmadığı bu nedenle zaman ve yer şartı aranmaksızın bunların eski mahallerine iadeleri gerektiği hususunda 23 Aralık 1786'da yeni bir ferman daha gönderilmiştir (Özkaya, 1985: 177).

1786 yılında mukataa malikâne olarak hassa silahşörlerinden Mustafa'nın uhdesinde bulunmaktaydı. Mukataaya mensup diğer reaya gibi Alcı Cemaati de Yeni-İl voyvodalarının baskısı nedeniyle sâkin oldukları yerleri terk ederek Bursa'ya gidip yerleşmişlerdi. Bunlardan raiyyet rüsumlarını tahsil etmek mümkün olmamıştı. 18 Ağustos 1786 tarihli olup Alcı Cemaati reayalarının buldukları yerlerin kadı ve naiplerine gönderilen hükümde cemaat mensuplarının vergilerinin tahsil edilerek mukataayı tasarruf eden Mustafa'ya teslim edilmesi emredilmiştir (BOA, C.ML, 31577).

İfraz-ı Zülkadriye mukataası 1791 senesinde Küçük Alioğlu Halil Paşa tarafından "ber vech-i maktu" olarak tasarruf edilmiştir. Bu tarihte mukataanın yıllık 13.718,5 kuruş malı bulunmaktaydı. 1791 senesi kayıtlarından anlaşıldığına göre mukataa gelirinin 1.150 kuruşu Ayas kalesi ile Kurtkulağı'nda görev yapanların mevacibi için harcanmış, 11.771 kuruş 40 para ise Hazine-i Âmire'ye gönderilmiştir (BOA, C.DH, 6446).

olan Cabbarzade tarafından cezalandırılmaları hususunda 10 Mayıs 1794 tarihinde hüküm yazılmıştır (BOA, C.DH, 501).

²⁷ Belgede 13.718,5 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bk. BOA, C.DH, 16909.

3.5.7. Kılılı Cemaati Mukataası

Kılılı Cemaati mukataasının adı kayıtlarda “mukataa-ı Kılılı tâbi -i tâife-i Cerid an-yörükân-ı Maraş ve cemaatha-yı saire” olarak geçmektedir. Bu şekildeki kayıtlar mukataaya Kılılı dışında farklı cemaatlerin de dâhil olduğunu göstermektedir. 25.000 kuruşluk malı ve 1.000 kuruşluk muaccesi ile Kılılı Cemaati mukataası 1765 senesi ile 1780 yılları arasında Hüseyin Ağa'nın malikâne olarak uhdesinde bulunmuştur. Hüseyin Ağa'nın “serbestiyet” üzere malikâneyi tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Adana tarafından bazı âyanlar mukataaya mensup reayadan haksız şekilde tekâlif-i örfiyye ile yaylak ve kışlak vergileri talep etmeleri reyanın perişan olmasına ve etrafa dağılmasına sebep olmuştur (BOA, C.ML, 20859). Kılılı Cemaati mukataasının senelik malı daha sonraları 25.000'den 25.320 guruşa yükselmiştir (BOA, D.BŞM, nr. 6188, s. 8; MAD, nr. 3602, s. 68).

1804-1828 yıllarında Halepli Mehmed Reşid Ağa'nın malikâne olarak uhdesinde bulunan mukataanın tefavütü ile birlikte senelik malı 27.222 kuruştur (BOA, MAD, nr. 10262, s. 79; nr. 10268, s. 86; nr. 10270, s. 125; nr. 10279, s. 135). 1804 ile 1824 yılları arasında Mehmed Reşid Ağa'nın mukataanın mal ve kalemiyesi olarak ödenmemiş 2.209,5 kuruş borcu bulunmaktaydı (BOA, C.ML, 27691).

1827 tarihli olup Ma'âdin-i Hümayun Emîni Salih Paşa'ya gönderilen hükümden anlaşıldığına göre Mehmed Celaleddin Paşa'nın valiliği döneminde Maraş'ta bulunan mukataaların ve “maktu'anın” 1827 yılı cebelû bedeliyesinin tahsilinde sıkıntılar yaşanmıştır. Bu mukataalardan Kılılı Cemaati mukataası ile birlikte Siverek ve Samsat hasları ve Hısn-ı Mansur kasabası kahve tahmisi mukataaları Ma'âdin-i Hümayuna bağlı mukataalar arasında sayılmıştır (BOA, MAD, nr. 4049, s. 127).

Kılılı Cemaati mukataası 1829 senesinde müşterek olarak tasarruf edilmekteydi. Mukataanın çeyrek hissesi Mehmed Emin Efendi'nin, yarım hissesi Tahsin Efendi'nin, çeyrek hissesi İsmail Zühdi Ağa'nın ve Mehmed Emin Efendi'nin uhdesinde bulunmaktaydı (BOA, D.BŞM, nr. 9858, s. 22). 1838 yılında Mehmed Emin Efendi'nin sahip olduğu çeyrek hissesinin mahlûl olduğu görülmektedir. 1.500 kuruş bedeli olan hissenin muaccesi 625 kuruştur (BOA, D.BŞM.MLK, nr. 14221, s. 13).

3.5.8. Diğer Mukataalı Cemaatler

1789 yılından itibaren Valide Sultan haslarına dâhil edilen Rişvan mukataası, 1790 yılında Malatya Sancağı Mutasarrıfı Ömer Paşa ile Hasan Beyzade'nin malikâne olarak uhdesinde bulunmaktaydı. 1791 yılının Mart ayından Şubatı sonuna kadar Ma'âdin-i Hümayun emîni tarafından zabt edilmesi uygun görülmüştü (Söylemez, 2007a: 272). 19. yüzyılın ilk yarısına ait kaynaklarda Rişvan mukataasına bağlı Dalyanlı Aşireti'nin bu mukataadan ifraz edildiği ve kendi adlarını taşıyan bir mukataaya mensup oldukları görülmektedir (BOA, C.ML, 21640).

Bozdoğan mukataası 18. yüzyılın sonlarına doğru Kara Hacılı, Kürkçü, Menemenci ve Kara Kayalı Yörükân aşiretlerinin mensup olduğu bir mukataa idi (BOA, MD, nr. 192, s. 17).

Silsüpür Ceridi Cemaati mukataası H.1207 (M. 1792/1793) senesinde Rakka eyaletine bağlı mukataalardandı. Silsüpür Ceridi Cemaati mukataasının senelik 2.084 akçe malı bulunmaktaydı (BOA, D.BŞM, nr. 6188, s. 6). 1797 yılında Seyyid Ahmed Efendi'nin uhdesinde idi (BOA, MAD, nr. 10241, s. 7).

Maraş'ta varlığına tesadüf edilen Afşarlı Mukataası adında bir mukataa daha bulunmaktadır. Bu mukataanın ismi arşiv belgelerinde “Çeltük-i enhar-ı Kars ve

mülhakatından Afşarlı mukataası” olarak geçmektedir. Adı “ma’ Afşar-ı Maraş mukataası” olarak da geçen Afşarlı mukataasının 24.000 kuruş bedeli olduğu görülmektedir (BOA, İ.MVL, 71/1349). Bu mukataaya Afşarlı denilmesi mukataanın reayasının Afşar Aşireti olmasından dolayıdır. Bahsi geçen mukataaların iltizamını tahsilde yaşanan bir sorunla ilgili 1816 tarihli bir belgede öşür vergisinin Kalender Paşa tarafından mı toplandığı yoksa aşiretin zimmetinde mi kaldığının araştırılmasının istenmesi buna işaret etmektedir (BOA, C.ML, 19453). Mukataa genelde Maraş valilerine iltizam edilmiştir (BOA, C.ML, 19453; İ.MVL, 71/1349).

4. AŞİRETLERİN İSKÂNİ

17. yüzyılın sonlarından itibaren batıda Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya doğuda ise İran gibi devletlerle yapılan uzun süreli savaşlar ve içeride meydana gelen Celali isyanları gibi karışıklıklar Osmanlı Devleti'nde emniyetsiz bir ortamın doğmasına zemin hazırlamıştır. Hayatından emin olamayan halk çareyi daha güvenli olarak gördüğü yerlere göç etmede bulmuştur. Bu durum köylerin, ziraat mahallerinin, derbentlerin ve han gibi yerlerin harap olmasına sebep olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren aşiretlerin iskânına teşebbüs edilmesini bu gelişmelerin neticesi olarak değerlendirmek gerekir. Ziraata dayalı bir ekonominin ve buna bağlı olan askeri yapının ayakta durması için bu teşebbüs gerekliydi. Aşiretler iskân edilerek üretici duruma sokulacak hem de yerleşik halka zarar vermelerinin önüne geçilecekti. Ayrıca konargöçer olarak yaşadıkları için kontrolleri de zor olmaktaydı. Belirli bir yerde yaşamaları bu sorunu çözebileceği gibi aşiretlerden “cenkçi ve işe yarar” asker alınmasını da sağlayacaktı.

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanını müteakip aynı sene içinde Meclis-i Vâlâ'da ülkedeki tüm aşiret ve kabilelerin bir düzen altına sokulması kararlaştırılmış bu doğrultuda da bir sene sonra taşra yöneticilerinden aşiretlerin durumunu gösteren lâyhalar hazırlanması istenmiştir (Saydam, 1993: 245). Bu lâyhalar aşiretlerin yaylak ve kışlak mahalleri, hane sayıları, iskân edilebilecekleri mahaller gibi bilgileri içermektedir. Adana Valisi Osman Nuri Paşa zamanında isimleri belirtilmeyen kişiler tarafından böyle bir lâyiha hazırlandığı ve Adana Eyalet Meclisi'nin lâihanın bentlerine şerh düştüğü görülmektedir (BOA, İ.MVL, 119/2959). Maraş Valisi Mehmed Paşa zamanında Maraş Eyalet Meclisi de 1846 yılında aşiretlerin iskân edilecekleri araziye, sınırlarını, özelliklerini ve hangi aşiretten kaç hanenin hangi yerlere iskân edileceğini gösteren bir müfredat defter hazırlayıp sadarete göndermiştir (BOA, İ.MVL, 84/1696). Dolayısıyla Maraş ve çevresinde 1846 yılından itibaren başlayan iskân faaliyetlerinin tesadüfi olarak yapılmadığını belirli bir plan ve ön hazırlığının olduğunu söylemek mümkündür.

4.1. İskânın Sebepleri

4.1.1. Verimli Toprakların İşlenmesini Sağlamak

Maraş ve çevresinde bulunan Maraş, Pazarcık, Çukurova, Zamantı, Elbistan, Amik gibi verimli topraklara sahip ovaların büyük kısmı su kaynaklarının bolluğuna rağmen ziraat edilememekteydi. Aşiretlerin konargöçer yaşam tarzları ziraatla uğraşmalarının önünde en büyük engeldi. İskân edilmeleri halinde bu verimli toprakların işlenmesi sağlanacağı gibi devletin yeni gelir kaynakları elde etmesi de mümkün olacaktı.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa zamanında Çukurova'da tarımı geliştirmek için bir kısım tedbirler alınmıştı. İbrahim Paşa Çukurova'da bulunan toprakların işlenmesi için tüm aşiretlerin iskânına çabalamış bu hususta en büyük yardımı Menemencizade Ahmed Bey'den görmüştür (Kurt, 2001: 174). Aşiretlerin yaylaklarına çıkmalarının önüne geçmeye çalışmıştır. Bunda başarısız olunca aşiretlerin en azından yılın bir kısmını ziraatla geçirmelerini sağlamakla uğraşmıştır¹.

Reyhanlı, Delikanlı, Bozdoğan ve Tacirli Aşiretleri'nin yaz aylarında yaylaklarının bulunduğu Maraş'a gelmeleri birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Bu aşiretlerin idari

¹ Aslında İbrahim Paşa'nın konargöçerlerin iskânı ve tarımsal üretimin artırılması konusunda örnek alacağı babası Kavalalı Mehmed Ali Paşa gibi bu konuda oldukça başarılı biri bulunmaktaydı. Mehmed Ali Paşa Mısır'da tarımı geliştirme politikasına göçebe aşiretleri yerleşik hayata geçirmekle başlamıştır. Önce aşiret beylerini bölgelere vali olarak atamış, bu beylerin destekçilerinden bazılarını askere almış daha sonra da bunları tarım alanlarının dışına çıkarma ve onları hapsedme usullerini uygulamıştır (Toksöz, 2010: 44-45).

yönden Maraş'a bağlı olmayıp Halep ve Adana eyaletlerine bağlı olmaları sorunların çözümünü daha da güçleştirmekteydi. Aşiretlerden dolayı oldukça verimli topraklara sahip olan Pazarcık Ovası'nın ancak dörtte birlik kısmı ekilebilmekte diğer kısımları boş kalmakta idi (BOA, A.MKT.MHM, 1/99).

19. yüzyılın ortalarına doğru Maraş'ın batı tarafından akan Seyhan Nehri'nden doğu tarafında bulunan Pazarcık Ovası'na kadar on beş saatlik mesafede bulunan Maraş Ovası, bol su kaynaklarına ve verimli topraklara sahip olmasına rağmen aşiretlerin yaylak yolu üzerinde bulunması nedeniyle ziraat edilememekteydi. Aşiretler yaylaya gidiş ve dönüşlerinde beş gün kadar bu ovada kalmakta, kendileri ve hayvanları ekinlere zarar vermekteydiler. Bu nedenle bu geniş arazi "harâb ve hâlî" kalmıştır (BOA, İ.MVL, 119/2959).

Tanzimat Dönemi'nde boş arazilerin değerlendirilerek zirai faaliyetlerin gelişmesine yönelik eyalet valileri tarafından çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bunlar içerisinde Adana Valisi Mehmed Ziya Paşa önemli bir yere sahiptir. Ziya Paşa Adana'nın yanı sıra Maraş'ta da bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır. Ziraatı teşvik etmek için bizzat kaleme aldirdığı ilam-nameleri çarşı ve pazarlara astırmıştır. Arazilerin ıslahına da önem veren Ziya Paşa'nın ilgilendiği diğer bir konu aşiretlerin yerleşik hayata geçerek tarımla uğraşmalarının sağlanmasıydı. Yaylak ve kışlakları arasında bir hayat süren ve ticaretten mahrum olan aşiretler yalnızca yaylaklarında bir miktar darı ekmekteydi. Bu ise onlara ancak kış mevsiminin ortalarına kadar yettiğinden geri kalan zamanlarını perişan ve sefil halde geçirmekteydiler. Bir yerde sakin olup ziraat ve ticaretle uğraşmaları halinde bu sefaletten kurtulmaları mümkün olacaktı. Ziya Paşa'nın bu fikirleri Maraş Meclisi tarafından da takdir edilmiştir. Maraş Meclisi, Kılıçlı, Sinamillü, Çakallı, Atmalı gibi aşiretlerin Pazarcık Ovası'nda iskânı halinde birçok faydanın sağlanmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir. Geniş ve verimli olmasına rağmen boş ve harap halde bulunan arazinin imarı ve ihyası mümkün olacaktı. Aşiretler burada buğday ve arpa gibi hububatlar dışında ticari değeri olan pamuk ve susam da ekebileceklerdi (BOA, İ.MVL, 255/9473).

Afşar, Lek ve Kırıntılı Aşiretleri'nin yaylak olarak kullandığı Kayseri'ye bağlı Zamantı Ovası daha önceleri birkaç yüz köy ve kasabadan oluşan mamur bir ova iken aşiretlerin istilasıyla harap hale gelmişti. Zamantı Ovası'nın eskisi gibi mamur hale gelmesi için Afşar, Lek ve Kırıntılı Aşiretleri'nin iskân edilmesi gerekmektedir (BOA, İ.MVL, 119/2959).

Aşiretlerin iskân edilmesi bu boş arazilerin ekilmesini sağlayacak dolayısıyla hem halkın hem de devletin ekonomik durumunun iyileşmesine de katkıda bulunacaktı.

4.1.2. Issız Yerlerin Güvenliğini Sağlamak

Konargöçer aşiretlerin ıssız ve tenha yerlere iskân edilmeleri ile hem başıboş halde dolaşmaları önlenmiş olmakta hem de iskân edildikleri yerin güvenliği sağlanarak bu yerler yaşanabilir hale getirilmekteydi. Derbent, han, zaviye, türbe, köprü gibi kurum ya da yapıların olduğu yerlere yapılan bu iskânlara Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden beri rastlanmaktadır. Maraş ve çevresinde bu tip iskânların 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın ilk yarısı içerisinde sıklıkla yapıldığı görülmektedir².

Önemli geçit noktalarında güvenliği sağlamak amacıyla kurulan derbentlere konargöçer aşiretlerden de iskân edilenler olmuştur. 18. yüzyılın ortalarında Reyhanlı Aşireti, Sivas eyaletinde bulunan Alacahan ile Sivas arasında yer alan Kangal menzilin yol

² 17. yüzyılın sonlarında Kınık, Berendi ve Ayas kazalarına İfraz-ı Zülkadriye cemaatlerinden 20 kadarı derbentçi olarak iskân edilmiştir. 18. yüzyılın başlarında Maraş'a bağlı Kemer nahiyesi civarında bulunan Keferdiz derbendi şenlendirilmeye karar verildiğinde konargöçer oymakların bir kısmının buraya yerleştirilmesine karar verilmiştir (Orhonlu, 1967: 97 ve 102).

üzerinde bulunan Delikli Taş ve Zağl Deresi ile Gizil? geçitlerine iskân edilmeye çalışılmıştır. Bu yerler özellikle yaz aylarında eşkıya yuvası olduğundan hem bu menzil ve geçitlerin korunması sağlanmış olacak hem de Reyhanlı Aşireti ıslah edilmiş olacaktı (BOA, C.DH, 4492).

Sivas eyaletinde bulunan Alacahan ve Hasan Çelebi arasında bir kule inşa edilmesi düşünüldüğünde yine konargöçer aşiretlerin buraya iskânı kararlaştırılmıştı. Alacahan ve Hasan Çelebi arasında yedi saatlik mesafe olup ikisinin arasında bulunan Yaşlı Kale yol kesen eşkıyaların ve konargöçerlerin güzergâhı durumundaydı. Burada güvenliğin sağlanması için bir kulenin yapılması ve buraya Arapgir siphahileri reayasından Atmalı Aşireti'ne mensup Beğli Cemaati'nin iskânı uygun görülmüştür. Beğli Cemaati başıboş halde etrafta dolaşmakta olduğundan iskân edilip bölgeyi eşkıya saldırılarına karşı koruyacak, ziraatla uğraşıp öşür vergisi verecekti. Bu hususta cemaatin kethüdası Kamo ve Han Ağası Abdülğani Bey 1768 yılında Rakka Valisi Mehmed Paşa huzurunda taahhütte bulunmuşlardı. Kulenin inşasında amele olarak görev alacaklar ve bu iş için kendilerine 500 kuruş tahsis edilecekti (BOA, C.ZB, 268).

Küçük Alioğlu Halil, 1801 yılında Tacirli Aşireti'ni Ilıcak Beli ile Burnaz Köprüsü civarına iskân etmeye teşebbüs etmiştir. Ovada bulunan aşiretlerin yaylaya çıkması ile ovanın boşalması nedeniyle civarda bulunan eşkıyalar ovaya inerek emniyeti bozmaktaydı. Küçük Alioğlu Halil, Tacirli Aşireti'nin bu yerlere iskânı ile bu sorunların çözüleceğini düşünmüş ve bu talebi kabul edilmiştir (BOA, C.DH, 6911).

Maraş Meclisi'nin aşiretlerin 1852 senesindeki iskânları ile ilgili hazırladığı mazbatasından anlaşıldığına göre aşiretlerin iskân edilmesi ile birlikte boş ve harap halde olan yerler mamur hale gelecek ayrıca bölgede asayişin sağlanması hususunda önemli bir adım da atılmış olacaktı. Zira Tacirli Aşireti ve Gâvur Dağı eşkıyalarının önü kesileceği gibi Maraş'a civar olan Kapuçam, Saksagan Burnu, Antep ile Maraş arasında bulunan Kara Bıyıklı ve Ufacıklı Derbentleri ile Şam caddesinin geçtiği Gani Dağı ve Besni caddesinin güvenliği sağlanacak, buralarda yol kesici eşkıyanın barınmasına imkân verilmemiş olacaktı (BOA, İ.MVL, 255/9473).

Maraş'ta Ukkâşe Türbesi'nin bulunduğu yerin ıssız olması türbeyi ziyarete gidenlerin sıkıntı çekmesine sebep olduğundan Maraş Meclisi türbenin bulunduğu yerde 10 haneden oluşacak bir köyün kurulması için merkezden izin istemiştir. Türbenin türbedarlığına Şeyh Seyyid Mehmed Efendi'nin talip olduğunu belirten Maraş Meclisi burada yerleşmeyi kabul eden 10 hanenin vergilerinin 7 sene boyunca komşuları tarafından ödenmesini de teklif etmiş ancak bu teklif Meclis-i Vâlâ tarafından kabul edilmemiştir. 1859 yılında Maraş mutasarrıfına gönderilen cevapta türbe etrafına hiçbir yerde sakin olmayan aşiretlerden bir kısım hanelerin yerleştirilmesinin daha uygun olacağı, hanelerin kayıtlı vergilerinde bir değişiklik yapılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Bu şekilde hem hiçbir yerde kaydı olmayan aşiret hanelerinin iskân edilmesi hem de böyle ıssız yerlerin şenlendirilmesi amaçlanmış olmaktadır (BOA, A.MKT.UM, 339/90).

Fırka-i Islahiye aşiretlerin büyük kısmını yeni kurulan köy ve kasabalara iskân edip Gâvur ve Kürt Dağları'nın ıslahatını tamamladıktan sonra Maraş Mutasarrıfı Arslan Paşa, Maraş ve Islahiye arasındaki ıssız dağ ve vadilerde bulunan köyleri Maraş'tan Antakya'ya uzanan cadde üzerine naklederek caddenin güvenliğini ve şenlenmesini sağlamaya çalışmıştır (Halaçoğlu, 1973: 11).

4.1.3. Yerleşik Halka ve Yolculara Yönelik Eşkıyalık Hareketlerini Engellemek

Aşiretlerin yerleşik halkın mal ve hayvanlarını gasp etmeleri, ekinlerine zarar vermeleri, yol kesme ve katl gibi suçları sürekli işlemeleri karşısında birçok tedbir alınmışsa da başarılı olunamamıştır. Aşiretlerin Maraş'ta bulunan yaylaklarına giderken güzergâhları

üzerinde bulunan kaza, köy ve nahiye halkına saldırmaları veya yaylak mahallinden civar eyaletlere giderek eşkıyalık yapmaları iskân edilmelerini zorunlu kılmaktaydı.

Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından olup memuriyetle Adana'ya giden İsmail Ağa'nın belirttiğine göre 1778 yılında Tacirli, Cerid ve Karalar Aşiretleri ile Şambayadı, Menemenci, Bahrili, Akçakoyunlu gibi cemaatler, Adana'nın nizamına memur edilen Vezir Abdi Paşa'nın topladığı çok sayıda kişinin 10 köyü harap etmesi ile ortaya çıkan “fırsatı ganimet ‘ad ederek” 40-50 köyü bütünüyle harap etmişlerdi. Halkın mallarını ve hayvanlarını gasp eden aşiretler bu malları Maraş ve Antakya'ya götürüp satmışlardı. Vezir Abdi Paşa'ya 23 Mayıs 1778 tarihli ferman ile bu aşiret ve cemaatleri münasip mahallerde iskân etmesi ve bakaya kalan vergilerini tahsil etmesi emredilmiştir (BOA, C.DH, 16909).

Çakallı, Atmalı, Dalyanlı Rışvan Aşiretleri ile Çakallı Aşireti içinde bulunan Mihmadlı ve Köseyanlı Aşiretleri kış mevsimini Besni, Rumkale, Antep ve Maraş'ta geçirmekte yazın ise Besni, Hısn-ı Mansur ve Elbistan yaylalarına gitmekteydi. Kışlaklarından yaylaklarına Nisan ve Haziran aylarında hareketleri esnasında rast geldikleri ahaliyi katil edip mallarını yağmalamakta, hayvanlarını bağ, bahçe ve tarlalara salı vermekteydiler. Yolları üzerinde bulunan köy ve nahiyelerdeki halk ile birlikte Besni ve Elbistan civarındaki güzergâhı kullanan tüccarlar ve Müslüman hacılar da bunlardan muzdarip olmaktaydı. Kaza ve nahiyelerde yaşayan halk bunlardan nefret eder duruma gelmiş, can ve mallarından emniyetleri kalmamıştı. Besni Kazası Meclisi aşiretlerin yerleşik halka ve yolculara olan zararlarının önlenmesi için iskânlarının şart olduğunu 10 Mart 1861 tarihli mazbatasında belirtmiştir. Bu aşiretlerin Besni kazasına bağlı Subadra nahiyesindeki 1.000'den fazla haneye yetecek büyüklükte olan Viranşehir arazisinde iskânlarının uygun olacağı düşünülmüştür (BOA, C.DH, 2483; MVL, 611/30).

Rışvan ve Afşar Aşiretleri'nin yerleşik ahali üzerindeki baskısı o kadar artmıştı ki halk mal, can ve namusundan ümidi kesmiş, bir köyden diğerine gitmek bir yana hanelerinden çıkamaz, ziraatla uğraşamaz vaziyete düşmüştü (Saydam, 1993: 236; BOA, MVL, 229/11). “Köyleri vurup”, “hayvanları sürmekten” geri kalmayan aşiretler birçok köy ve ahalisini harap ve perişan etmişlerdi. Adana'ya bağlı olan Lek ve Kırıntılı Aşiretleri ile Maraş'a bağlı Celikanlı Aşireti “hırsız ve edepsiz” olduklarından ahaliye Afşar Aşireti'nden ziyade zarar vermekteydiler (BOA, MVL, 229/11). Vecihi Paşa 15 Temmuz 1849 tarihli arızasında halkın rahat ve huzurunun sağlanması için Rışvan ve Afşar Aşiretleri'nin iskânın zorunlu olduğunu belirtmiştir. Vecihi Paşa'ya göre adam öldürme, hırsızlık, ırza geçme gibi suçları sürekli işleyen Rışvan Aşireti iskân edilmedikçe Afşar ve Cihanbeyli gibi aşiretlerin iskânını mümkün olmayacaktı (Söylemez, 2007a: 163 ve 167).

Afşar, Lek ve Kırıntılı Aşiretleri yaylaya giderken yolları üzerinde bulunan ahalden çaldıkları hayvanları Uzunyayla, Kayseri, Sivas taraflarında, Zamantı Ovası'nda yaylaya çıktıklarında da Kayseri, Sivas, Akdağ ve Bozok taraflarından çaldıkları hayvanları Çukurova'ya getirip satmaktaydılar. 1847 senesinde Bozok sancağına bağlı olan Gedik ve Çubuk kazaları köyleri ile Kayseri ve Sivas kazalarından 8.000 baş hayvanı gasp edip Çukurova'ya getirmişlerdi. Hayvanların sahipleri Maraş valisinden gasp edilen hayvanlarının iadesini talep etmişlerdi. Adana Meclisi, 1848 tarihli mazbatasında bu aşiretleri “edepsiz, yol kesici, gasp ve katla cesaret eden” asiler olarak nitelerken civar beldelerde yaşayan halkın rahatı ve yolcuların güvenliğinin sağlanması için bu aşiretlerin cezalandırılıp iskân edilmelerinin gerekli olduğuna dikkat çekmiştir (BOA, İ.MVL, 119/2959).

Tacirli Aşireti'nin hem yaylak ve kışlaklarına gidiş dönüşlerinde hem de yaylak ve kışlaklarında buldukları sürede yerleşik halkın ekinlerine zarar vermesi nedeniyle halk perişan olmuş, geçimlerini sağlamak için günlük nafakaya muhtaç duruma düşmüştür. Maraş halkı 1852 senesinde Maraş Kaymakamı Mahmud Raci zamanında Maraş Meclisi'ne giderek, Maraş ulemasından birkaç kimseyi İstanbul'a göndererek Tacirli Aşireti'nin iskân edilmesini talep edeceklerini belirtmişlerdir. Aksi halde ettikleri ürünlerin bütünüyle harap olacağını ve

kendilerinin de Halep ve Besni taraflarına dağılmak zorunda kalacaklarını ilave etmişlerdir (BOA, İ.MVL, 241/8623). 1855 yılında Maraş halkının benzer şikâyetleri devam etmiştir. Bu şikâyetler Maraş Kaymakamı Abdi Efendi zamanında Maraş Meclisi'nin 5 Mayıs 1855 tarihli mazbatasına da yansımıştır. Kaymakam, bu verimli ovalar civarında yaşayan halka niçin ziraatla uğraşmadıklarını sorduğunda³ halkın verdiği cevap Tacirli Aşireti'nden çektikleri sıkıntıları açıkça ortaya koymaktadır:

Efendim Tacirli Aşireti böyle serbest üzere buralardan gelip geçtikçe bizlerin bu sefaletten hiçbir vakitte kurtulmamız mümkün değildir. Çünkü ev ve dam yapsak gelip yakar ve yıkarlar, ekin eksek hayvanlarına yedirirler, hayvan tedarik olursa gasp ve yağma iderler ve her ettikleri yanlarına kaldığından sair ahalimiz dahi onlar gibi olmağa yüz tutub işte böylece kaldık (BOA, MVL, 288/76)⁴.

Tacirli Aşireti'nin “böyle serbest halde gelip geçmesinin” önlenerek iskân edilmesi halinde Maraş halkı üzerindeki baskılarının sona ermesi mümkün olacaktı. Rakka gibi yerlere iskânlarına önceki yüzyıllarda birçok kez teşebbüs edilmişse de aşiret mensupları bir yolunu bularak iskân mahallerinden firar etmeyi başarmışlardı. Maraş halkının aşiretten şikâyetçi olduğu 1855 yılından kısa bir süre önce 1850 ve 1851 yıllarında da aşiret iskân edilmeye çalışılmış hatta 1850'deki iskân aşiret boy beyi ve ihtiyarları talep etmişlerdi. Aşiretin iskânı ile ilgili tüm çabalar sonuçsuz kalmış ancak Fırka-i Islahiye'nin bölgeye gelmesi ile iskânları gerçekleştirilebilmiştir.

4.1.4. Vergi Tahsilinde Yaşanan Sıkıntılar

Tanzimat Fermanı'nda herkesten mali kudretine göre vergi alınmasının önemli olduğu belirtilmiştir. Alınacak vergi miktarının tespiti için kişilerin mal, arazi ve emlaklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Aşiretlerin de Tanzimat'ın getirdiği eşitlik fikri doğrultusunda mal, arazi ve emlaklarına göre vergi vermeleri H. 1256 (M. 1840-1841) yılında Meclis-i Vâlâ'da karara bağlanmıştır. Ancak uzun süreden beri aşiretlerden vergi toplamada sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bu nedenle iskân edilmeleri halinde bu sorunun çözülmesi mümkün olacaktı (Saydam, 1993: 241).

1852 yılı itibariyle Tacirli Aşireti'nin birkaç yıldan beri vergileri tahsil edilememekteydi. Üzeyir Sancağı Kaymakamı Mustafa Bey ve aşiretin oymak müdür ve muhtarları aşiretin yaylaya gitmek üzere Maraş altına geldiğinde Ceyhan Köprüsü'nün tutulması halinde hem 1852 senesinin hem de bakaya kalan vergilerinin tahsilinin mümkün olacağını belirtmişlerdi. Aşiretten başka şekilde vergi tahsili mümkün olmadığından Ceyhan Köprüsü'nün tutulması usulü uzun bir süredir uygulanmaktaydı. Bunun üzerine Maraş Meclisi köprü'nün tutulması için gereken tedbirleri almış, meclis azalarından Halil Ağa'yı ve Zabıta Sergerdesi Ömer Ağa'yı yeterli sayıda zaptiye neferi ile görevlendirmiştir. Ayrıca Camustil ve Yenice kale nahiyelerinden 200 kadar nefir-i âmm tedarik edilmiştir. Tacirli Aşireti'nin ve Arablı Obası'nın ihtiyarları bu tedbir karşısında önce 470 daha sonra 300 ve nihayet birkaç gün sonra 150 kese vergiyi Maraş Mal Sandığı'na ödemeyi kabul etmişlerdi. Ancak aşiret mensuplarından kimin ne kadar vergi ödeyeceği müzakere edilirken Arablı Obası eşkıyaları

³ Kaymakam “yalın ayak ve başıkabak” kişilere “böyle havası mutedil ve her dürlü mahsül bitürmeğe müsaid ve kabil olan yerlerde olub haylazlıkla vaktinizi geçürüb sefil ve sergerdân aç ve uryan olmanız neden neş'et ediyor siz insan değil misiniz bu yerler ele geçer ve bulunur yerler değildir” şeklinde bir soru sormuştur (BOA, MVL, 288/76).

⁴ Ayrıca bu konu ile ilgili BOA, HR. SYS, 81/10'da 9 adet mahzar bulunmaktadır. Bunların muhtevası aynı olup mahzarlarda, Tacirli Aşireti'nin eşkıyalıkları nedeniyle ahalinin mümbit ve mahsuldar arazilere sahip olup “servet ve saman” sahibi olmaları gerekirken çoğunun “yalın ayak ve başıkabak serseri” olarak gezdikleri, bina ve inşa olunan evlerinin yakıldığı, aşiretten korkularından hiçbir şeye teşebbüs edemedikleri, eğer aşiret cezalandırılmazsa durumlarının perişan olacağı belirtilmiştir.

Sinamillü Aşireti'ne saldırmaktan çekinmemişlerdi. Adana Valisi Mehmed Ziya Paşa'nın durumu sadarete bildirmesi üzerine mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiş ve meclis aşiretin iskânın gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda 23 Temmuz 1852 tarihinde ahalinin emniyet ve rahatının sağlanması için aşiretin bağlı olduğu Üzeyir sancağında beşer onar hane olarak hayvanlarını otlatabilecekleri merası olan yerlere iskânlarının süratle icra edilmesine karar verilmiştir (BOA, İ.MVL, 241/8623).

Besni kazasına bağlı olan Çakallı Aşireti, Dalyanlı ve Atmalı Aşiretleri ile birlikte 1856 yılı itibarıyla 7-8 seneden beri vergilerini ödememişti. Hem vergilerini tahsil etmek hem de bunları itaate almak için Besni kazası müdürü Ömer Bey nefir-i âmm tedarik ederek mezkûr aşiretlerin üzerine hareket etmek zorunda kalmıştı (BOA, A.MKT.NZD, 167/77).

Aşiretlerin belirli bir yerde sakin olmaması, yaylak ve kışlak mahallerinin farkı eyaletlerde bulunması vergi toplamada zorluklar yaşanmasına sebep olmuştur. Afşar Aşireti'nin yaylak mahalleri Kayseri sancağında kışlakları ise Çukurova'daydı. Aşiretten yaylakta iken vergi veya gasp ettikleri mallar talep olunduğunda bunları vermemek için kışlaklarına kaçmaktaydılar. Aziziye Kaymakamı Ahmed Rüşdü'ye göre Kozan kapısı tutulmadıkça bunlardan vergi tahsil etmek mümkün değildi (BOA, A.MKT.MHM, 278/22).

Aşirete mensup hanelerin farklı yerlerde bulunması da vergi toplamada bir takım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Fırka-i Islahiye tarafından Delikanlı ve Celikanlı Aşiretleri'nin iskânları gerçekleştirildiğine bu aşiretlerin daha önceki senelere ait bir hayli ödenmemiş vergileri bulunmaktaydı. Delikanlı Aşireti'nin yıllık vergisi yıllık 66.000 kuruş olup 1861, 1862 ve 1864 senelerine ait bakaya kalan vergilerin toplamı 210.664,5 kuruş 10 paraydı. Aşiret haneleri farklı yerlere göç etmiş olduğundan bu paranın kimden tahsil edileceği meselesi sorun olmuştu. Hanelerin bulunduğu yerlerin tespiti ve bakayanın bu hanelerin olduğu yerlere tesviyesi hususunda Halep eyaletinden Maraş mutasarrıflığına yazı yazılmıştır (BOA, MAD, nr. 9258, s. 9).

4.1.5. Aşiretleri Medeniyet Dairesine Sokma Düşüncesi

Osmanlı Devleti'ne ait 19. yüzyıl arşiv belgelerinde konargöçer aşiretlerin “bedevi” durumdan kurtarılarak medeniyete dâhil edilmeleri gerektiği sık sık vurgulanmıştır (BOA, İ.MVL, 559/25130). 19. yüzyılda “medeni” kavramı hayvancılığı esas alan konargöçer hayat tarzı yerine ziraat ve ticarete dayanan yerleşik hayat düzenini ifade etmekteydi. Yani devlet nazarında konargöçer aşiretler medeni değildi. Afşar Aşireti iskân mahallerini terk ederek tekrar konargöçer hayat yaşamaya başladığında “medeniyetin hilafına” hareket etmişti (BOA, MVL, 592/72). Konargöçer ve yerleşik hayat tarzına bu bakış açısının sadece 19. yüzyıla mahsus olmadığını da belirtmek gerekir. Daha önceki yüzyıllarda da konargöçerler yerleşik hayata geçip ziraatla uğraştıklarında “*Türkmenlikten çıkmış*”⁵ olarak kabul edilmekteydi (BOA. MAD, nr. 8458, s. 48). Burada Türkmenlik konargöçer yaşamı ifade eden bir kavram olarak kullanılmış olmaktadır. 19. yüzyılda aşiretler yerleşik hayata geçince nasıl bedevilikten medeniyete dâhil oluyorsa önceki yüzyıllarda da “Türkmenlikten çıkılması” bu durumu niteliyordu.

Osmanlı Devlet adamlarının konargöçer aşiretleri “vahşi” olarak nitelemesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Mesela Kozan Dağı'nda bulunan Varsaklar, Cevdet Paşa'ya göre “pek vahşi, fakir fakat mütedeyyin” insanlardı (Cevdet Paşa, 1991: 116 ve 1980: 124)⁶. Gâvur Dağı'nın halkı da aynı şekilde hep vahşi kabilelerden oluşmaktaydı (Cevdet Paşa, 1309: X, 210). 1834 tarihli olup aşiretlerin durumundan bahseden bir belgede Rişvan Aşireti “pek vahşi bir millet” olarak nitelemiştir (BOA, HH, 447/22313). Bunların “ziraat ve felahata alışıp

⁵ 1708 tarihli bir belgede “İfrâz-ı Zülkadriye reâyâsı fima-ba'd Türkmanlıktan çıkub Ayas maa Berendi ve Kınık kazalarında sakin olub zira'at idüb...” şeklinde geçen bu ifade için bk. BOA, MAD, nr. 8458, s. 48.

⁶ Ayrıca bk. BOA, İ.MVL, 215/7126.

bedeviyetlerinin medeniyete tahvili” için iskân edilmeleri gerekmekteydi (BOA, İ.MVL, 266/10135). Devlet nazarında vahşi ve medeniyetten yoksun olarak görülen aşiretlerin kendi gözünde ise konargöçerlik bir yaşam tarzını ifade etmekteydi ve bu durumu şu mısralarla dile getirmekteydiler (Özdemir, 2007: 41)

Ekin ekme eğlenirsin
Bağ dikme bağlanırsın
Sür keçiyi, çek deveyi
Gittikçe beğlenirsin

Aziziye Kaymakamı Ahmed Rüşdü'nün Afşar Aşireti'nin iskânına çabaladığı 1863 senesinde aşiretin bir kısmı asker ve vergi vermeyi kabul ederek ellişer hane olarak iskân olmayı kabul etmiştir. Bunlar artık “*Afşarlıktan çıkacaklarını*” ifade ederken muhtemelen mensubu oldukları aşiretle özdeşleşen konargöçer halde yaşamayı terk edeceklerini, hırsızlık, adam öldürme, ırza geçme gibi suçları artık işlemeyeceklerini belirtmek için bu tabiri kullanmışlardı. Yani “Afşarlık” aşiret mensuplarının kendi gözünde dahi medeni halde yaşayan insanların hal ve hareketleri ile uyuşmamaktaydı (BOA, A.MKT.MHM, 178/22). 2.000 civarında haneye sahip olan Afşar Aşireti Zamantı kazasında iskân olununca kazanın olduğu yerler medenileşecek ve mamur hale gelecekti (BOA, A.MKT.NZD, 401/83).

Celikanlı Aşireti 1861 yılında Maraş'ta iskân olmak istediği zaman aşiretin bu talebi Osmanlı Devleti'nin aşiretleri medeniyet dairesine sokma düşüncesine uygun olduğundan kabul edilmişti. Aşiret iskân olunarak medeniyet dairesine girince hayvancılığın gerektirdiği konargöçer yaşam tarzını terk ederek ziraatı esas alan yerleşik hayata geçecekti. Dolayısıyla aşiretin lüzumundan fazla hayvan beslemesine de gerek kalmayacaktı (BOA, A.MKT.MVL, 138/13).

Adana Valisi Mehmed Ziya Paşa 1852 yılından 1853 yılına kadar Maraş'ta bulunan aşiretleri iskân etmekle uğraşmıştır. 1853 yılının Mart ayında Ziya Paşa'ya iskânda gösterdiği çabaları takdir etmek için gönderilen hükümde şu ifadeler yer verilmiştir: “Aşiretlerin göçebelik hallerinden ve sefaletten kurtarılıp emniyetin ve rahatlığın nimetlerinden faydalanmaları, hayatlarını ziraatla kazanmaları hususunda göstermiş olduğun gayret ve aşiretlerin medeniyetin güzelliklerinden faydalanmak için gösterdikleri istek ve arzu nezdimde takdir bulmuştur”. Aynı hükümde iskânda gayretleri olan Maraş Kaymakamı Mehmed Akil Bey, naip, müftü, meclis azaları aşiretlerin boy beyleri, kethüdaları ve muhtarları da takdir edilmiş ve kendilerinden “aşiret ahalisini ziraat ve usul-ı medeniyete” teşvik etmeleri istenmiştir (BOA, MD, nr. 258, s. 141).

Ahmed Cevdet Paşa'nın Fırka-i Islahiye'nin Maraş, Adana, Kozan ve Payas sancaklarında bulunan aşiretlerin iskânı ile ilgili bir maruzatı 1866 yılının Eylül ayında Meclis-i Vâlâ'da görüşülürken aşiretlerin medeniyetin nimetlerinden mahrum olmaları nedeniyle güvenliğin sağlanmasında bir takım zorlukların yaşanabileceğine dikkat çekilmiştir. Bu sorunun önüne geçmek için “aşiret halkının halini bedeviyetten hazarata (medeniyete) tahvil eylemek” birinci derecede yapılacak iş olarak görülmüştür (BOA, İ.MVL, 559/25130).

4.1.6. Aşiretlerden Asker Temin Etmede Yaşanan Sıkıntılar

Osmanlı Devleti savaşlarda ihtiyaç duyduğu süvarilerin bir kısmını aşiretlerden temin etmeye çalışmıştır. Çünkü aşiret mensupları “harb u darb ve ceng ü cidal ashabı” olup öteden beri “merdlik ve yiğidlik” vasıflarına sahip kimselerdi. “Cenkçi ve işe yarar oldukları” birçok belgede vurgulanan aşiretlerden özellikle askere daha fazla ihtiyaç duyduğu zamanlarda asker talep edilmiştir. Talep edilen askerlerin “güzide ve güçlü kuvvetli olmaları, küçük yaşta olmamaları, uşak ve iş göremez durumunda bulunmamaları, savaşmaya muktedir olmalarının yanı sıra bazen “çifte tabanca ve boylu tüfenk” ile techiz edilmiş halde gönderilmeleri istenmekteydi. Osmanlı Devleti aşiretlerden ferdi olarak süvari temin etmenin bir işe

yaramayacağını tecrübe etmiş olduğundan aşiret süvarilerinin “mir-i aşiret” de denilen boy beylerinin maiyetinde sefere katılmalarını daha çok tercih etmiştir (BOA, C.DH, 2124; 4121; Ahmed Refik, 1989: 110-111)⁷. Aşiretlerden asker talebi tesadüfi olarak yapılmamaktaydı. Bu iş için mirahur gibi kimseler görevlendirilmekte aşiretlerin adları, gönderebilecekleri asker miktarı bir defter halinde düzenlenmekteydi. Bundan sonra bu aşiretlere ferman gönderilmekte ve “iş bilür münasib bir mübaşir” tayin edilmekteydi. Aşiretlerin asker gönderip göndermeyecekleri kesin olarak bilinemediğinden bunlara tekrar “birer şedid ferman” gönderilmesi de gerekebilmekteydi. Aşiretlerin boy beylerine sefere teşvik maksadıyla “kürk-baha” ve askerlerine “kapud-baha” verildiği de anlaşılmaktadır. Sultan II. Mahmud devrinde 4.000 askerin savaşa katılmasını sağlamanın devlete maliyeti 500 kese akçeyi bulmaktaydı (BOA, HH, 212/11553).

Arşiv belgeleri incelendiğinde aşiretlerden kolaylıkla asker temin edilemediği görülmektedir. Bir biri ardınca yazılan hükümler bu durumu göstermektedir. Aşiretler ancak belirli durumlarda askerliğe sıcak bakmaktaydılar. The Illustrated London News adlı gazetenin 1854 tarihli nüshasında bu durum şu şekilde izah edilmiştir:

Küçük Asya'nın doğu ve güney tarafı, sultanın gerçekten zor durumlarda kaldığı zamanlar hariç kendisinin otoritesine karşı koymaya daima hazır ateşli Müslüman ruhunu güçlü bir bağımsızlık hissiyle birleştiren göçebe aşiretlerin baba mirası yerleridir. Sinop'tan İzmir'e bir çizgi çizilecek olursa bölgenin sınırını güçlerini antik zamanların askeri hukukuna göre oluşturulan başibozuk birliklerden alan paşaların hâkim olduğu bölgeler belirleyecektir. Bu çizginin güneydoğu kısmı belirli bir insan kaynağına sahip değildir. Sadece yağma isteği ya da Peygamber adı gibi durumlar onların ova ya da dağlarını bırakmalarını ve medeni insanlarla iletişim kurmalarını sağlar (The Illustrated London News, 1854: 363).

1787-1791 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşları'nda Osmanlı Devleti aynı anda hem Rusya hem de Avusturya ile savaşmak zorunda kalmıştır. Devletin askere olan ihtiyacı arttığından 1790 yılında ülke genelindeki aşiret beylerine hitaben fermanlar gönderilerek bunlardan sefere “işe yarar” askerler göndermeleri talep edilmiştir. Asker gönderilmesi istenen aşiretler arasında Adana, Tarsus ve Maraş civarında bulunan aşiretler de bulunmaktadır. Bu fermanda Rusya ve Avusturya'nın bir iki seneden beri ittifak halinde Osmanlı Devleti'ne saldırdığı belirtilmiş, asker talep edilirken din vurgusu sıkça yapılmıştır. İslam memleketlerini istila eden “din ve devlet düşmanı olan Moskov ve Nemçeliler ümmet-i Muhammed hakkında garazkâr fikirlerini” icraya koyulmuşlardı. “Madden ve beden cihada kudreti olan, Müslümanım diyenlerin durup oturacakları vakit olmayub din karındaşlarına” yardım etmeleri için 1790 yılı baharında “eli kılıca kadir tüvana ve bahadır darb ve harb erbabından” olanların sefere katılmaları istenmekteydi. Bu aslında bir cihat fetvasıydı. Asker istenen aşiretler şunlardı: Adana eyaletine tâbi Zülkadriye mukataasına bağlı olan Cerid Aşireti'nden 1.000 nefer, Tacirli Aşireti'nden 1.000 nefer, Karalar Aşireti'nden 500 nefer, Tarsus'ta bulunan Bahrili Aşireti'nden 300 nefer, Akçakoyunlu Aşireti'nden 300 nefer, Adana'da bulunan Bozdoğan mukataasına bağlı olan Kara Hacılı Aşireti'nden 1.000 nefer, Kürkçü Aşireti'nden 200 nefer, Menemenci Aşireti'nden 500 nefer, Adana'da bulunan Karakayalı Aşireti'nden 200 nefer, Şam Bayadı Aşireti'nden 500 nefer, Sis toprağında bulunan Karsantı Aşireti'nden 1.000 nefer, Kozanoğlu'ndan 1.000 nefer talep edilmiştir.

⁷ “...yalnız efrâd ve âhâd-ı ‘aşâyirden cem’-i asker itmekde fâide yokdur hâricden anların mizacı bilinemez bunlardan cem’-i asker murad olunduğu halde mîr-i ‘aşiretleri bi’n-nefs bulunmağa muhtacdır ve merâm üzere idâresi kabîlelerinin hey’et-i ictimâ’iyyeleri teferruk itmeyerek ve hâricden derûnlarında kimse bulunmayarak râbitadan ‘ibaret olmağla pek ba’id olmayub kurbiyyeti olan ‘aşâyir-i ekrâd ve kabâil-i Türkmândan vesa’ir ‘aşâyirin boy beğleri ve mîr-i ‘aşiretleri ve obaları ricâli bi’n-nefs içinden kendü ‘askerleriyle sefere me’mûr kılınmaları ehemm ve elzem olub...” (BOA, C.DH, 2124).

Maraş ve Sis toprağında bulunan Afşar Türkmânı ve Kerimlü Aşiretleri ile Kırıntılı ve Lek ekrâdından da nefer sayıları belirtilmemiş olsa da aşiretleri halkıyla sefere katılmaları istenmiştir (BOA, C.AS, 6125; MD, nr. 192, s. 17).

Ancak çoğu zaman aşiretlerden asker temin etmek mümkün olmamaktaydı. Uzun senelerden beri devlet otoritesinin olmadığı Maraş ve çevresi için ise bu durum daha zordu. Reyhanlı Aşireti Boy beyi Mürseloğlu Haydar'dan devletin asker talep etmesi ve mezkûr aşiret boy beyinin bir türlü sefere katılmaması incelendiği zaman bu durum daha açık bir şekilde görülmektedir. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hâkimiyetini sarsacak ciddi gelişmeler yaşanmaya başlanmıştı. Avrupa devletleri ile Rusların kışkırtmasıyla önce Sırp'lar ardından Rumlar devlete isyan etmişlerdir. Bu isyanlar karşısında Osmanlı Devleti tekrar aşiretlerden asker temin etme yoluna gitmiştir. 1819 yılı Eylül ayının başlarında hakkında daha birkaç yıl öncesine kadar idam fermanı bulunan ve eşkıya olarak nitelenen Reyhanlı Aşireti Boy beyi Haydar Bey'den bu kez "sâhib-i iktidâr" olarak bahsedilerek "cenkçi ve işe yarar aşiret halkından" 300 nefer süvari askeri ile Tuna Seraskeri Vezir Mehmed Selim Paşa'nın maiyetinde bulunmak üzere acilen hareket etmesi istenmiştir. Bu kuvvetler, Serez'de isyan etmiş olan ve isyanları giderek yayılan Rumlara karşı bazı mahaller ile Tuna boyunda yer alan önemli mevkileri savunacaklardı. Daha önce Halep valiliği yapmış olup bu kez Maraş ve Rakka Valisi olan Mehmed Celaleddin Paşa da Mürseloğlu Haydar Bey'in hemen sevk edilmesinden sorumlu tutulmuş, Mürseloğlu Haydar Bey'in "can siperane gayret etmesini" sağlamakla da görevlendirilmiştir (BOA, C.DH, 4121). Ancak Haydar Bey kendisinden talep edilen 300 asker ile Tuna canibine gitmemiş olmalı ki 1821 yılının Ağustos ayında Mehmed Celâleddin Paşa ile birlikte kendisine hitaben bir ferman daha yollanmıştır. Kendisinden tayin olunan mübaşirle birlikte daha önceki fermanla belirtildiği gibi acilen Silistre valisi ve Tuna canibi seraskeri Mehmed Selim Paşa'nın yardımına gitmesi istenmiştir (BOA, MD, nr. 239, s. 226) 1821 yılı Aralık ayında kendisine aynı konu ile ilgili bir emir daha gönderilmiştir. Bu hükmün derkenarından anlaşıldığına göre Mürseloğlu Haydar'n görev yeri doğu seferi olarak değiştirilmiştir⁸.

Tanzimat Fermanı'nda askerlik meselesi ele alınmış uzun süren askerliğin zararları üzerinde durularak bazı düzenlemeler yapılmasının gerekliliği belirtilmiştir:

Askerlik maddesi önemli olup asker vermek ahalinin görevlerinden ise de şimdiye kadar uygulandığı surette memleketin mevcut nüfus miktarına bakılmaksızın kiminden tahammülünden ziyade kiminden daha az asker istemek düzensizliğe ve hem de ziraat ve ticaretin aksamasına sebep olmaktadır. Askerliğe gelenlerin ömür boyu askerde tutulmaları bezginliğe ve soyun devam etmesine engel olduğundan askerlerin 4-5 sene müddetle istihdamı ve nöbetleşe askere gitme usulünün tesisi gerekmektedir (Çadırcı, 2008: 65-66).

Bu doğrultuda bazı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. 1843 yılında ordu yeniden düzenlenirken kura (ad çekme) usulü ile asker alınma yoluna gidilmiştir. 1846 yılında konu Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de yeniden alınarak bir yasa tasarısı hazırlanmış ve bu tasarı Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye sunulmuştur. Padişahın onayıyla yürürlüğe giren bu yasaya göre, askerlik çağına gelenler her yıl belirli merkezlerde kurulacak kura meclislerinde yapılacak kuraya göre askere alınacaktı. Askerlik süresi de 5 yıl olarak kabul edilmiştir. Terhisten sonraki 7 yıl redif olarak hizmet görülecekti. Muvazzaflık ve rediflik müddeti toplamda 12 yıl olmaktadır⁹.

⁸ Bu hükmün üst tarafında bulunan "şark canibine tahvil-i memûriyeti için emr-i âli yazıldı fi evâil-i C 1237" kaydından 1822 yılı Şubat/Mart ayında görevlendirildiği yerin değiştirildiği anlaşılmaktadır (BOA, MD, nr. 239, s. 355).

⁹ Kurayı düzenleyen 1846 tarihli kanunnameye göre askerlik yaşı 20 ila 25 arası idi. Bu yaş aralığında bulunan Osmanlı Müslümanları kuraya katılmak zorunda olup adına kura isabet etmişse askerlik kendileri için zorunlu olmaktadır. Askerlik vatan borcu olarak görülmüştür. Ordunun ihtiyacına göre askere alınacak nefer sayısı

Aşiretlerden de kura usulüyle asker alınmaya çalışılmış ancak tam anlamıyla başarılı sağlanamamıştır¹⁰. Uzun yıllardır askerlik yapmamış aşiretlere askerliğin faydaları tekrar tekrar anlatılmışsa da bu durum fayda etmemiştir. Aşiretler çoğu zaman kuradan firar ederek kurtulmaya çalışmışlardır¹¹. 1851 senesinde Maraş eyaletinin kurası icra edilmesine rağmen Kılıçlı Aşireti'nin kurası yapılamamıştır. Aşiretin kethüda ve müdürleri birçok kez Maraş'a çağrılmış ve kendilerine durum anlatılmış olmasına rağmen bazıları kışlakları olan Pazarcık'ta, bazıları yaylak vakti olduğundan yaylakta kuralarının icra edilmesini istemişlerse de aşiret mensuplarının çoğu ne Pazarcık'ta ne de yaylakta toplanabilmiştir. Toplanan bir kısım aşiret mensubu da bir müddet sonra dağılmıştır. Kura icrası devlet için önemli bir husus olduğundan Maraş Meclisi, Mirliya Hüseyin Paşa'yı bu iş için görevlendirmiştir. Kendisine yeteri kadar asker verilen Hüseyin Paşa, Pazarcık'a gelerek aşiretin etrafını çevirmek suretiyle yaşı müsait olanların kuralarını zor da olsa icra etmiştir. Daha sonra da kuranın icrasına engel olanları ortaya çıkarmak için aşiret müdürleri Bilal ve Selman Ağalar ile baş muhtarları Şibil Hüseyin ve Sündik ile aşiret ileri gelenlerinden Mustafa Ağa'nın oğlu Ahmed Ağa, Bektaşoğlu Mustafa, Fato'nun oğlu Mehmed, Köse'nin oğlu Mehmed, Zülfo'nun oğlu Davud?, Şeyh Ali, Süleyman, Kenanoğulları Sündik, Alhas, Hasan'ın oğlu Yusuf, Avcıoğlu Murtaza Maraş'a getirilerek mecliste yargılanmışlardır. Hüseyin Paşa, Mahmud Paşa ve Mustafa Paşa'nın da hazır olduğu muhakemede aşiret müdürleri Bilal ve Selman Ağalar ile baş muhtarları olan Şibil Hüseyin ve Sündik'in kuraya yardım etmeleri görevleri arasında bulunmasına rağmen yardım etmeyip güçlük çıkardıkları tespit edilmiştir¹². Bunların kurayı geciktirme, vergi toplanmasını engelleme, ahalinin huzurunu bozma ve aşiretin dağılmasına sebep olma suçlarından görevden alınmaları kararlaştırılmıştır. Aşiret büyük bir aşiret olmadığından iki müdürün görevlendirilmesinin gereksiz olduğu, aşiret işlerinin daha kolay ve düzenli olarak yapılması için bir müdürün yeterli olacağı Maraş Meclisi tarafından belirtilmiş ayrıca Hüseyin Paşa'ya yardım ederek gerek kurada gerek vergilerin toplanmasında büyük gayretleri görülen aşiret ileri gelenlerinden Mustafa Ağazade Ahmed Ağa'nın müdür olarak tayin edilmesi de uygun bulunmuştur. Maraş Meclisi aşiret müdür ve baş muhtarlarının sairilere ibret olması için cezalandırılmasını da istemiştir. Adana ve Maraş Valisi Mustafa Paşa durumu Arabistan Ordu-yı Hümayunu Müşiri ile görüştüğünden sonra Kıbrıs ya da Rodos Adaları'ndan birine sürülmeleri ya da buna karar verilmeye kadar İskenderun'a demir atmış olan olan Feth-i Bülent gemisinde haps edilemelerinin uygun olacağı kendisine mezkûr Müşirlikçe bildirildiğini merkeze iletmiş bundan sonra da durum görüşülmek üzere Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiştir (BOA, İ.DH, 240/14530).

belirlenecek ve sayı nüfus defterlerinden faydalanılarak kazalara taksim edilecekti. Kura rûz-ı Hızır'da çekilecekti (Çadırcı, 2008: 69-71)

¹⁰ Yeni İl'e bağlı aşiretlerden Kuzugüdenli Aşireti 1855 yılı itibariyle birkaç senedir kura ve redif askeri vermemektedir (BOA, A.MKT.UM, 217/33).

¹¹ 1846 tarihli kanunnamenin 11. ve 12. bentleri kura firarileri ile ilgilidir. Kuraya katılmayıp firar edenler nerede yakalanırlarsa askere gönderileceklerdi. Bunlara ayrıca bir ceza verilmeyecekti. Ancak kura çekildikten sonra firar eden olursa bunlar askere sevk edilmekle birlikte kendilerine altmış değnek vurularak cezalandırılacaklardı. Firar eden kura askerini gizleyenlere de ceza verilmesi kararlaştırılmıştır. Firariyi gizleyen kişi 120 kuruştan az vergi veriyorsa bu meblağın bir mislini, çok ise 120 kuruşu ceza olarak ihbar eden kişiye ödeyecekti. Gizleyen kişi halktan biri ise kaza merkezine gönderilerek bir ay prangaya ceza olarak ihbar eden kişiye ödeyecekti. Gizleyen kişi hapsedilecek ya da sürgüne gönderilecekti. Kaza müdürü ya da diğer görevlilerin bu suçu işlemesi durumunda 120 kuruşu ödemeleri dışında iki ay sürgün edilmeleri öngörülmüştü (Çadırcı, 2008: 73).

¹² Maraş Meclisi azasından Numan Bey memuriyetle Pazarcık'a giderken yolda Selman Ağa ile askerlik çağına gelmiş 20-30 kadar aşiret mensubuna tesadüf etmiş, bunlara yaylada kura çekilmekte olduğundan yaylaya gitmelerini tembih etmiş ise de kendisini dinletememiştir. Maraş'a getirilenler arasında bulunan aşiret ileri gelenlerinden Şeyh Ali, Bilal Ağa'nın askerlik çağındaki birkaç nefer ile firar etmeye niyeti olduğunu görünce kendisine "sen bu aşiretin perişaniyetine sebep olacaksın" diyerek nasihatte bulunmuş ancak Bilal Ağa bu nasihate kulak asmamıştır (BOA, İ.DH, 240/14530).

1864 senesinde Tacirli Aşireti'nin kurası için 5. Ordu-yı Hümayun erkânından Hüsnü Paşa askerleri ile birlikte Pazaryeri'ne gelmiş, aşiretin müdür, muhtar ve ihtiyarlarını yanına çağırarak kuranın önemini kendilerine anlatmış, kendileri de bunları anlamış görünüp kurayı kabul edeceklerini belirtip dağılmışlardı. Ancak bir müddet sonra aşirete mensup olanların kimisi dağlara, kimisi orman ve çalılıklara kaçarak gizlenme yolunu tutmuşlardır. Aşiret önde gelenlerinin bu tutumunun firar etmek için zaman kazanmaya yönelik olduğu anlaşılmış ancak geç kalınmıştır. Tacirli Aşireti'nin serkeşlik ve eşkıyalıkta en meşhuru olan Arablı Obası'nın reisi Palalı'nın oğlu Süleyman ve birkaç adamı odun nakletmekte olan nizamiye askerlerini soymaya kalkışmışlar, askerler silahsız olduklarından atlarını çalmayı başarmışlardı. Bir askeri de yaralamaları üzerine Hüsnü Paşa eşkıyaları cezalandırmak için firar ettikleri Kıyı köylerinden Hacı Osmanlı köyüne kadar bunları takip edip bir gece burada kalmıştır. Tacirli eşkıyaları Ulaşlı ve Kıyı köyleri eşkıyaları ile birlikte hareket etmekteydi. Dolayısıyla Hüsnü Paşa'nın yanında bulunan az bir kuvvetle bunları yola getirmesi mümkün değildi. Hüsnü Paşa lüzumu kadar asker ve top tedarik ettikten sonra Cerid Aşireti civarında bulunan Arablı Obası'nı ablukaya alarak üzerlerine saldırmıştır. Oba eşkıyalarından ikisi öldürülmüş dördü de yaralanmıştır. 1.884 baş koyun ve keçi, 1 kısırak, 469 karasığır, 14 mehârî deve, 9 merkep ele geçirilerek Adana'ya gönderilmiş, Beytü'l-mal eminine teslim edilmiştir. Kendilerinden talep edilen 45 nefer kura askerini teslim etmeleri halinde bu hayvanların kendilerine geri verileceği aksi takdirde satılıp hâsılının vergi borçlarına mahsup edileceği, Üzeyir sancağı derbent nâzırı olup bölgenin önde gelenlerinden olan İmam Ağa vasıtasıyla kendilerine bildirilmiştir. Görüleceği üzere aşiret devlet askerlerini soymaktan, askerlere silahla karşılık vermekten çekinmemiştir. Hüsnü Paşa'nın kurayı icra etmek için harcadığı çaba aşiretlerin askere gitmemek için ne kadar direndiklerini açıkça göstermektedir. Hüsnü Paşa'nın aşiretin vergi borcu olmasına rağmen muhtemelen hırsızlıkla elde ettikleri hayvanları kendilerine geri vereceğini bildirmesi de kura usulünü yerleştirmeye yönelik bir teşebbüs olmalıdır (BOA, A.MKT.MHM, 324/4).

Devletin aldığı birçok tedbire rağmen aşiretler askerliğe sıcak bakmamış kuradan firar yoluyla kurtulmaya çalışmışlardır. Harput eyaletine bağlı Besni kazasına tâbi Atmalı Aşireti 1862 yılından bir müddet önce 600'den fazla haneleriyle Maraş'a göç ettiklerinde içlerinde kura askeri firarileri de bulunmaktaydı (BOA, MVL, 631/24).

4.2. Zorunlu İskâna Tâbi Tutulan Aşiretler

17. yüzyılın sonlarından itibaren aşiretlerin genellikle Rakka ve çevresine zorunlu olarak iskân edilmeye çalışılmalarını sürgün cezası olarak değerlendirmek mümkündür. Aşiretlerin merkeziyetçi devlet anlayışı ile bağdaşmayan hayat tarzları, harap ve boş yerlerin imar edilerek yeniden ziraata açılması düşüncesi, eşkıyalıklarının önlenerek yerleşik halkın ve ekili arazilerinin korunmaya çalışılması gibi sebeplerle zorunlu iskâna tâbi tutuldukları görülmektedir (Orhonlu, 1963: 44).

Maraş ve çevresinde bulunan aşiretler genellikle Rakka, Hama, Hums, Kıbrıs gibi yerlere sürgün edilmişlerdir. Kılıçlı Aşireti'nin eşkıyalıkları nedeniyle birçok kez Rakka, Hama ve Kıbrıs Adası'na¹³ sürgün edilmeleri için ferman gönderilerek bu yerlerde "taştan ev

¹³ 1705 yılında Alcı Cemaati ile birlikte Kıbrıs'a iskânları için İç-İl Sancağı Mutasarrıfı İslam Paşa memur edilmiş bu hususta kendisine yardım etmek üzere Maraş Valisi Vezir Hasan Paşa, Halep Valisi Vezir Süleyman Paşa ve Adana Valisi Vezir Mehmed Paşa görevlendirilmişti. Bunlar iskân mahalleri olan Kıbrıs'a götürülecekleri sırada Kılıçlı Aşireti'nin kethüdası Bektaş, İslam Paşa'ya Kıbrıs'a iskânlarının affedilmesini, Hama'ya iskân edilmelerini, Maraş ve Elbistan halkına zarar vermeyeceklerini ve bunları yapmaları halinde Matbah-ı Âmire'ye 25.000 kuruş nezd ödeyeceklerini taahhüt etmişti. Bu isteklerinin kabul edildiği görülmektedir. Ancak bunlar kendi talepleri olmasına rağmen Hama'ya gitmeyip eşkıyalığa devam edince 1706'da önce Rakka'ya ardından tekrar Kıbrıs Adası'na iskânları emir olundu. Yetişkin erkekleri katl olunduktan sonra geriye kalan kadınlar ve çocuklar Kıbrıs'a iskân edilmişlerse de çocuk yaşta olanlar büyüyüp

yapıp kendi hallerinde ziraat ve hırsatle uğraşmaları” sağlanmaya çalışılmıştır (BOA, C.DH, 14402). Kılıçlı Aşireti’nin 18. yüzyılda zorunlu olarak iskân edilmeye çalışılması mümkün olmamış, aşiretin iskânı ancak 19. yüzyılın ortalarında kendi istekleri ile gerçekleştirilebilmiştir.

Mendollu, Celikanlı, Rışvan, Kılıçlı Aşiretleri’ne mensup eşkıyalar Alacahan civarında bulunan derbent, köy ve kasabalara musallat olarak buralarda yaşayan halkı perişan etmişlerdi. Derbentler muhafaza edilemez duruma geldiğinden Bağdat Valisi Vezir Süleyman Paşa bir arzuhal ile durumu merkeze bildirmiş ve eşkıyaların Rakka’ya iskân edilmelerini talep etmiştir. Burada bulunan yerleşik halk bahsi geçen derbentleri muhafaza etmekteydi. Süleyman Paşa’nın talebi doğrultusunda Mendollu, Celikanlı, Rışvan, Kılıçlı Aşiretleri’nin buldukları mahallerin kadılarına ve naiplerine ferman gönderilerek bu aşiretlerin buldukları yerlerden âyanlar, boy beyleri, kethüdalar iskânbaşılı¹⁴ ve mübaşir yardımıyla *hane ve zaman itibar olunmaksızın* eski iskân yerleri olan Rakka’ya gönderilmeleri 20 Ağustos 1781 tarihli fermanla emredildi (BOA, C.NF, 3).

Rışvan Aşireti 19. yüzyılın başlarında Konya’da ve Haymaneteyn kazasında konargöçer olarak yaşamakta idi. Yolculara ve köylerde yaşayan ahaliye zarar vermeleri, uygunsuz hareketlerde bulunmaları gibi sebeplerden dolayı haklarında yaşadıkları bu yerlerden kovulmaları hususunda ferman gönderilmiştir. Bölgenin ileri gelenleri ve zabıtları vasıtasıyla Konya ve Haymanateyn kazasından çıkarılan Rışvan Aşireti, 1825 yılında 3.000 civarındaki nüfuslarıyla Maraş’ta bulunan Pazarcık Ovası’na gelerek burada kışlamaya başlamıştı. Ancak burada da eski alışkanlıklarını devam ettirerek yolculara ve yerleşik halka saldırmaya mal ve hayvanlarını gasp etmeye başlamışlardı. Maraş Valisi Celaleddin Paşa bunların zulmünden “Allah’ın emaneti olan fukarayı” kurtarmak için üzerlerine giderek aşiretin önde gelenlerini ve hayvanlarını ele geçirmeyi planlamıştı. Rışvan Aşireti mensupları Maraş valisi tarafından cezalandırılacaklarını anladıklarından bir gece aniden çadırlarını kaldırıp Ma’âdin-i Hümayun toprağı olan Araban Ovası’na doğru firar etmişlerdir (BOA, HH, 445/22271). Yolda bir kısmı Atmalı ve Sinamillü Aşiretleri’nin saldırısına uğramış olduğundan Araban Ovası’na ulaştıklarında perişan bir halde bulunmaktaydılar. Mehmed Celaleddin Paşa, Sivas Valisi Mehmed Paşa ile birlikte kendilerine emir verilmesi halinde aşireti Pazarcık, Amik ve Araban Ovaları’na iskân edebileceklerini Sultan II. Mahmud’a arz etmiştir. Aşiretin iskân edilmesini istemesinin sebebi reaya ve yolculara yönelik saldırılarını önlemektir. Hatt-ı Hümayundan anlaşıldığına göre yaylak ve kışlak bahanesiyle etrafta gezmemeleri için daha önce de birçok vali Rışvan Aşireti’nin iskân edilmesini talep etmişti. Aşiret çok kalabalık olduğundan iskânları kuvvet kullanılmasını gerektirmekteydi. Sivas valisi Mehmed Paşa’dan durumun sorulması ve Mehmed Paşa’nın da aynı fikirde olması halinde iskânlarına teşebbüs edilmesi uygun görülmüştür (BOA, HH, 445/22271).

Afşar Aşireti de 18. yüzyılda Rakka’ya birçok kez iskân edilmiş olmasına rağmen her defasında iskân mahallerini terk ederek Kars-ı Zülkadriye ve Zamantı dolaylarına gelerek bu yerlerde yaşamaya devam etmiştir¹⁵. Afşar Aşireti’nin iskân işinin esaslı bir şekilde ele

yetişkin olunca bir yolunu bulup Kıbrıs’tan firar etmişler ve tekrar ataları gibi eşkıyalık yolunu tutmuşlardır. Bu konu hakkında bk. Tatar, 2005: 158-161.

¹⁴ İskân edilen aşiretler üzerine tayin edilen ve bunların durumlarına vâkıf olan iskânbaşılar aşiretlerle sürekli temas halinde olan kimselerdi. İskân edilen aşiretleri kontrol etmek, eşkıyaları gözetmek amaçlarıyla tayin edilen iskanbaşılar genellikle iskân edilen aşiret ve oymakların beylerinden seçilmişlerdir. İskân işinin ehli olan bu kişiler devlet tarafından sık sık kontrol edilmişlerdir (Orhonlu, 1963: 50).

¹⁵ 18. yüzyılın başlarında Rakka’ya iskânları Adana Valisi ve Anadolu Müfettişi Abdullah Paşa’ya havale edilmişti. Receblü Afşarı halkı “başına buyruk ve inatçı” olduğundan itaat etmemeleri halinde üzerlerine varılması ve Mamalu ve Pehlüvanlu aşiretleri boy beylerinin Abdullah Paşa’nın maiyetinde olarak valiye yardım etmesi emredilmişti (BOA, İ.E.DH. 2468). Rakka’ya iskân edilerek Rakka mukataasına bağlanan Receblü Afşarı daha sonra bu mukataadan ifraz edilince çoğunluğu Kayseri ve Zamantı çevresinde yaşamaya başlamışlardır. 1752 yılında bunların yeniden Rakka mukataasına bağlanmaları ve vergi toplamadaki sıkıntıların önüne geçmek

alınması 19. yüzyılın ortalarına doğru başlamış Fırka-i Islahiye'nin iskân faaliyetleri ile birlikte büyük ölçüde tamamlanmıştır. Aşiretin iskânı ile görevlendirilen ve 1849 senesinde Ankara Valisi olan Vecihi Paşa'ya Ankara eyaleti dışında Bozok ve Kayseri sancakları da tevcih edilmişti. Vecihi Paşa, Afşar Aşireti dışında bahsi geçen eyalet ve sancaklarda bulunan aşiretlerle birlikte Sivas ve Konya'da bulunan aşiretlerin de iskânı ile görevlendirilmiştir. Kapsamlı bir iskân harekâtını yürüten Vecihi Paşa iskânın başarılı olması için önceden planlama yaparak takip edeceği yöntemi belirlemiştir. Aşiretleri toplu olarak değil küçük gruplara ayırarak köylere iskân etmeyi düşünmüştür. Aşiretler toplu halde iskân edilirlerse eskiden beri devam eden uygunsuzluklarını devam ettirebileceklerdi. Afşar Aşireti'nin yaylak mahalli olan Uzunyayla'da yerleşmek isteyen aşiretlere ücretsiz arazi verilmesi halinde Harameyn Aşireti gibi aşiretlerin buraya iskânı mümkün olabilecek ve Afşar Aşireti'nin bundan sonra bu bölgede eşkıyalık yapmasının da önüne geçilmiş olacaktı. Daha önceleri 300'den fazla köye sahip olan Uzunyayla da verimli toprakların ekilmesi ile bayındır hale gelecekti (Saydam, 1993: 247-248).

Vecihi Paşa bu düşüncelerini gerçekleştirmek için iskân işine Rışvan Aşireti'ni Ankara ve Bozok sancaklarına iskân ederek başlamıştır. Daha sonra Afşar Aşireti ve bölgede bulunan diğer aşiretlerin iskânına teşebbüs etmiştir. Afşar Aşireti üzerine önce kuvvet kullanmayarak aşireti ikna yolunu seçmiştir. Bir yandan aşiretin boy beyi ve ileri gelenlerini yanına çağırarak kendileri ile görüşürken öte yandan da aşiretin iskândan kaçmasını engellemek için gerekli tedbirleri almıştır. Bu amaçla Fırakdın, Mağara, Göksun, Ekrek, Harmancık ve Gürün gibi kaçabilecekleri mahalleri bu kazalardan ve Harameyn Aşireti'nden tertip ettiği süvari, piyade ve nefir-i âmm ile kontrol altına almıştır. Kozan Dağından firar etmeleri de ihtimal dâhilinde olduğundan Kozanoğullarına haber göndererek aşiretin kendi bölgelerinden geçmesine izin verilmemesini, geçmeye çalışmaları halinde yakalanıp teslim edilmelerini istemiştir. Bu şekilde aşireti dört taraftan kuşatan Vecihi Paşa bundan sonra askeri tedbirlere başvurmuştur. Kayseri Meclisi azalarından olup kapıcıbaşılık payesine sahip bulunan Hacı Mehmed Ağa, Müderris Şaban Bey, Küpküpzade Hacı Bey, Zennecizade Mustafa Ağa, Develizade Mustafa Ağa, Kılıçlızade Tayyar Efendi, kumpanya memuru Hoca Manuk ve Yozgad ileri gelenlerinden Hoca Ohanni gibi kimseleri maiyetine alarak nizamiye askerleri, başıbozuk askerleri ve Sivas'tan getirilen iki top ile birlikte kendilerine yakın bir yerde bulunan Tomarza'ya hareket etmiş ve burada ordu tertibiyle konaklamıştır. Aşiret ileri gelenlerine itaat edip iskân olmayı kabul ederlerse can, mal ve namuslarına dokunulmayacağını aksi takdirde şiddete başvurmaktan çekinmeyeceğini belirtmiştir. Aşiret, Vecihi Paşa'nın bu tedbirleri karşısında iskânı kabul etmek zorunda kalmıştır. Afşar Aşireti bundan sonra Kayseri kazalarına iskân edilmiş içlerinde bulunan bazı hırsız ve katiller ise kaçmıştır. Vecihi Paşa bunları da yakalayıp iskân etmek için Tomarza'dan hareket ederek Kozan Dağı ile Uzunyayla'ya komşu olan Afşar yaylasının orta yerine gelmiştir. 3.5 ay kadar burada kalarak suçlu firarileri yakalayıp iskân etmiştir. Afşar Aşireti'nden Duman Bey, Abdullah Bey ve Mustafa Bey akrabalıkları bulunan Kozanoğullarının yanına kaçmışlardı. Vecihi Paşa bunların Kozanoğullarının yanında kalmasını aşiretin diğer üyelerinin de Kozanoğullarına sığınmasına sebebiyet verebileceğinden sakıncalı bulmuştur. Bu nedenle Afşar beylerinin kendisine teslim edilmesini istemiş ve bu talebi bir müddet sonra Kozanoğlu Çadircı Mehmed Ağa ve Samur Ağazade Mehmed Ağa tarafından firarilerin Sis müftüsüne verilmesi suretiyle yerine getirilmiştir. Vecihi Paşa Afşar hanelerini yaylak ve kışlaklarına yakın olan yerlere iskân etmiştir. Bu durum aşiretin zapt edilmesini zorlaştıracığından ve aşiretin uygunsuz hal

için Rakka'ya iskânları kararlaştırılmıştır (BOA, MAD, nr. 701, s. 23). 1766 tarihli bir fermanın Recebli Afşarı'nın Rakka mukataasından tekrar ifraz edilip mukataayı "ber-vech-i maktu" uhdesinde bulduran Topalzade Ahmed tarafından Zamantı kazasında Pınarbaşı'na iskân edildikleri ve ziraatla uğraşmaya başladıkları anlaşılmaktadır (BOA, C.DH, 15628).

ve hareketlerde bulunmaya devam etmesine sebep olacağından asıl amacını uygulamaya koymuştur. Bu nedenle her bir köye bir buyruldu ile birlikte bir memur görevlendirilerek aşiretin tamamı “*bir gün ve bir saat zarfında hiç birbirlerinden haberleri olmaksızın oldukları köylerden kaldırılıp*” Ankara, Çankırı ve Bozok sancaklarına gönderilerek iskân edilmiştir. Gasp ettikleri mal ve hayvanlar alınarak sahiplerine teslim edilmiş ve bu surette Afşar Aşireti’nin iskânı halledilmiştir (BOA, MVL, 229/11). Bundan sonra aşiret 273.000 kuruşluk ödenmemiş vergileri ile birlikte Maraş sancağından ayrılarak Bozok sancağına ilhak olunmuştur. Aşiretin 1849 senesinden itibaren 152.000 kuruş senelik vergi vermesi uygun görülmüştür (BOA, A.MKT.MVL, 102/99).

Vecihi Paşa Afşar Aşireti’nin iskânından sonra halka Afşar’dan daha fazla zarar veren Maraş’a bağlı Celikanlı Aşireti ile Adana’ya bağlı Lek ve Kırıntılı Aşiretleri’nin iskânına teşebbüs etmiştir. Celikanlı Aşireti Afşar Aşiretinin iskânı esnasında Gürün taraflarında bulunmaktaydı. Üzerlerine Süvari Kolağası Ahmed Ağa ile Kavvasbaşı Mehmed Ağa yeterli asker ile gönderilmiş ayrıca bu askerlere ilave olarak 500 civarında nefir-i âmm tedarik edilmiştir. Celikanlı Aşireti, Gürün kazasının iç ve dış mahallerine ve Harameyn Aşireti’nin içine iskân edilmiştir (BOA, MVL, 229/11).

Kırıntılı ve Lek Aşiretleri’nin Afşar Aşireti ile birlikte Kayseri’ye bağlı Develi, Köstere, Zamantı, Sarıoğlan kazalarına bağlı yerlerde iskânları esnasında hâlâ ekinleri bulunmaktaydı. Bu ekinlerin aşiretlerden kime ait olduğunun tespit edilmesi ve bununla ilgili bir defter düzenlenmesini isteyen Vecihi Paşa bu şekilde devletin aşiretlere adalet ve cömertliği de göstermiş olacağını belirtmiştir. Mahsulün öşür vergisi alındıktan sonra kalan hâsılâtın yarısı sahibine diğer yarısı ise arazileri sürüp hasadı yapan kişilere emeklerinin karşılığı olarak verilecekti (BOA, MVL, 229/11).

Kuzugüdenli Aşireti diğer aşiretlerden farklı olarak 70-80 seneden beri kendilerine haneler inşa etmiş “yeri yurdu” olan bir aşiretti. Yaylaya gidip gelmelerine rağmen ziraatla de uğraşan aşiretin bağlı olduğu Harameyn Aşireti’nden kaldırılıp başka yerlere iskân edilmesinden aşiretin ırz ve edebiyetle oturacağına dair senet vermesi ve birbirlerine kefil olmaları nedeniyle vazgeçilmiştir. İçlerinde bulunan uygunsuz kişilerin başka yerlere iskân edilmesinin daha isabetli bir çözüm yolu olacağı kabul edilmiştir (BOA, MVL, 229/11).

Afşar, Rişvan, Celikanlı, Lek ve Kırıntılı gibi aşiretlerin iskânlarıyla¹⁶ bu aşiretlerin eşkıyalık yaptığı Ankara, Bozok, Çankırı, Kayseri, Amasya, Çorum, Sivas gibi yerlerde asayiş ve huzur geçici bir süre sağlanmıştır. Halkın aşiretlerin iskânından duyduğu memnuniyeti 5 Eylül 1849 tarihli Kayseri meclisine ait mazbatadaki şu ifadelerden anlamak mümkündür:

“Kadınlar yalnız başına bir köyden diğerine, şehirden bağa ve köylere gidip gelmeye başlamışlar, hayli zamandır ellişer, altmışar ve seksener toplanıp cebelü alınarak güç hal ve kavga ile gidip gelen kervanlar da şimdi kendi takımlarıyla gidip gelmekte, ziraat erbabı ziraat ile uğraşmakta olduklarından küçük büyük herkes padişaha dua etmektedir” (BOA, MVL, 229/11).

4.2.1. Reyhanlı Aşiretinin Rakka’ya İskânı

Reyhanlı Aşireti, kışın Arabistan’a inerek belde ve kasabaları harabeye çevirmekte, yazın ise birkaç boy eşkıyanın da katılımıyla iki binden fazla haneleriyle yaylaya çıktıklarında Elbistan’a yakın dağlarda konaklayıp halkın ekinlerini hayvanlarına otlatmakta, mal ve hayvanlarını yağmalamaktaydı. Aşiretin Elbistan, Gürün ve Darendede civarında yaptığı eşkıyalıklar halkın durumdan sürekli şikâyet etmesine sebep olmuştur. H. 1178 (M. 1764/1765) senesinde Halep Beylerbeyi Mehmed Paşa’ya ve Rakka valisine ferman

¹⁶ Afşar ve Rişvan Aşiretleri ile beraber toplam 6.336 hane Bozok, Ankara, Sivas, Amasya, Çankırı, Kayseri sancaklarına ve Yen-İl Aşireti içine iskân edilmiştir. Aşiretlerin bu sancaklarda iskân edildikleri kaza ve nahiyeler hakkında bk. Söylemez, 2007a: 201-202; Saydam, 1993: 251-252.

gönderilmesine rağmen aşiretin Rakka'ya iskânları başarısız olmuştur (BOA, C.DH, 885). 1777 yılında Halep valisine gönderilen fermanla aşiretin eşkıyalığının günden güne arttığı belirtilerek aşiretin biran önce Rakka'ya iskân edilmesi emredilmiştir. Maraş Valisi İbrahim Paşa¹⁷, Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer ve Rakka valisi de iskân işine memur edilmiştir (BOA, MD, nr. 175, s. 4-5). Ancak aşiret Maraş'ta Elbistan'daki geçitleri tutan Maraş Valisi İbrahim Paşa'yı yenerek tüm tedbirlere rağmen yaylaya çıkmayı başarmıştı (BOA, MD, nr. 175, s. 92; Halaçoğlu, 2006: 56).

Reyhanlı Aşireti'nin Rakka'ya iskânı Osmanlı Devleti'nin önem verdiği konulardan biriydi. Bundan sonra da aşiretin iskânı ile ilgili fermanlar gönderilmeye devam edildi. Bazı eyaletlerin valileri değiştirilerek iskân işine memur edilenlerin sayısı artırıldı. 1779 yılında eski Diyarbekir valisi olan İzzet Ahmed Paşa'ya Halep eyaleti tevcih edildiğinde "aşiretin Rakka'ya iskânı ve zararlarının önlenmesi hususuna önem vermesi" şartlarıyla bu göreve getirildiği belirtilmişti. Adana Valisi Vezir Hazinekar Ali Paşa'ya da Maraş eyaleti ilhaken tevcih edilmiş ve aşiretin iskânı hususunda Bozok Mutasarrıfı Cabbarzade Mustafa ile birlikte Halep Valisi İzzet Ahmed Paşa'ya yardım etmesi emredilmiştir. Amik Ovası'nda kışlayan aşiretin Rakka'ya iskânı yaylaya hareket etmeden önce yapılmalıydı. Zira aşiret yaylaya giderken birçok aşiret ve cemaatin ilhakıyla oldukça kalabalık hale gelmekte ve bu durum iskân işini zorlaştırmaktaydı. Bu nedenle İzzet Ahmed Paşa'ya kapısı halkıyla birlikte tayin edilen mübaşiri beklemeden "iki konağı bir ederek" Diyarbekir'den Halep'e hareket etmesi emredildi (BOA, MD, nr. 175, s. 29). Reyhanlı Aşireti'nin iskânına devletin önem verdiğini gösteren diğer bir husus iskân işine çok sayıda kişinin memur edilmesidir. Antep voyvodası, yeniçeri serdarı, âyanı, zabıt ve iş erleri aşiretin Antep güzergâhını korumakla, Çobanoğulları Reyhanlı Aşireti'ne yol vermeyip Adana ve Halep valilerinin vereceği görevleri yapmakla, Bozok Mutasarrıfı ve Yeni-İl Voyvodası Cabbarzade Mir Mustafa tayin edeceği bir başbuğ ve 1.000 nefer ile Elbistan'da bulunan geçitleri tutmakla, Ruha mütesellimi, İlbeğli ve Münbiç boy beyleri aşiretleri halkıyla, Kilis ve Azaz kadıları ve ahalileri dahi Halep valisinin maiyetinde bulunmakla, Maraş kaymakamı tayin edilen Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa, Maraş kadısı, Maraş âyanı Zülkadirzadeler, iş erleri, zabıtları Maraş'ta bulunan derbentleri tutmak ve Halep ve Adana valileri ile bu hususta haberleşmekle, Şu'r muhafızı Rüstenzade toplayacağı harbe kadir askerlerle Halep valisinin maiyetinde bulunmakla, Okçu İzzeddinlü Aşireti Boy beyi Veli buldukları dağlardan Reyhanlı Aşireti'ne yol vermemekle, mirmirandan Bilanlı Abdurrahman Paşa ile Antakya Serdarı Fethullah da Halep valisinin doğrudan maiyetine girmekle görevlendirilmiştir. Aşiretin yaylak güzergâhı üzerinde bulunan bütün yerlerin idarecilerine ve halkına fermanlar gönderilerek yolları tutulmaya çalışılmış diğer güzergâhları kullanmaları durumu dahi düşünülmüştür (BOA, MD, nr. 176, s. 27-28). Aşiretin Rakka'ya nasıl iskân edileceği de planlanmıştır. Halep valisi kapısı halkıyla aşiretin kışlak mahalli olan Amik Ovası yakınındaki Harim kazasına gelerek burada çadırlarını kuracak ve aşireti dört taraftan kuşatacaktı. Bundan sonra kendilerine iskânları için tehdit içeren buyruğular gönderilecekti. Eğer Rakka'da iskân olmayı kabul etmezlerse cezalandırılacaklardı. İskânı kabul ettikleri surette boy beyleri ile birlikte 40-50 ihtiyar rehin olarak alınarak iskân mahallerine sevk edileceklerdi. Rakka Valisi Rakka hududunda aşireti teslim alıp Rakka dâhilinde bulunan iskân mahallerinde aşireti iskân edecek ve bundan böyle iskân mahallerini terk etmelerine izin vermeyecekti (BOA, MD, nr. 176, s. 48).

İzzet Ahmed Paşa'nın yerine bir müddet sonra Abdi Paşa'nın Halep valiliğine getirilmesi ve aşiret ihtiyarlarının valinin yanına giderek İlbeğli Aşireti gibi Amik Ovası'nda iskân edilmeyi kabul etmeleri daha önceki teşebbüslerin başarısız olduğunu göstermektedir. 1780 yılında bundan böyle yaylak ve kışlağa gidip gelmeyeceklerini ve ziraatla uğraşacaklarını, bir ferde dahi zarar vermeyeceklerini "yarar kefiller" vererek taahhüt ettiler.

¹⁷ Maraş Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya gönderilen hüküm hakkında bk. BOA, MD, nr. 175, s. 92.

Reyhanlı Aşireti ihtiyarları daha önceden bakaya kalan 6.000 kuruşluk vergilerine 4.000 kuruş daha ilave ile 10.000 kuruş ödemeyi de önceki suçlarının affedilmesi şartıyla kabul etmişlerdir (BOA, MD, nr. 176, s. 291).

4.2.2. Tacirli Aşireti'nin Tarsus'ta İskânı Teşebbüsü

1851 yılında Arabistan Ordu-yı Hümayunu Müşiri Mehmed Emin Paşa ile Adana ve Maraş Valisi Mustafa Paşa Tacirli Aşireti'nin Tarsus sancağının uygun mahallerine iskân edilmesine teşebbüs etmişlerdi. Mustafa Paşa Maraş'ta iken bölgeyi iyi tanıyan Tarsus hanedanından ve meclis azalarından Mısırlızade Ali Efendi ile bu konuda görüşmüş hatta aşiretin iskân edileceği yerleri bile tespit etmiştir. Tahmini olarak 1.050 haneye sahip olduğunu düşündüğü aşiretin nüfus sayımı ile birlikte 650 haneye sahip olduğu anlaşılmıştı. Ancak Mısırlızade ile görüştüğü esnada aşiretin Tarsus sancağında iskân edilecek yerlere haneleri dağıtılırken 1.050 hane üzerinden hesap yapıldığı görülmektedir. Tacirli Aşireti'nin Tarsus sancağında iskân edilmesi planlanan yerler aşağıda tablo olarak gösterilmiştir:

Tablo 4.1. Tacirli Aşireti'nin Tarsus'ta İskânı Düşünülen Mahaller
(BOA, İ.MVL, 215/7126).

Yer Adı	Köy Sayısı	Hane Sayısı	Tacirli Aşireti'ne Tahsis Edilecek Hane Miktarı
Nefs-i şehri-i Tarsus ma' canib-i şehri		1.200	100
Gökcalu kazası karyeleri	30	800	200
Elvanlı kazası karyeleri	20	300	100
Kalınlı Cemaati karyeleri	15	150	50
Ulaş kazası karyeleri	20	250	120
Namrun bölgesi karyeleri	15	250	100
Namrun Kal'ası karyeleri	1	90	50
Zeynel karyesi	1	70	30
Tekelü kazası karyeleri	17	300	120
Gülek Kal'ası karyeleri	3	100	50
Kusun nahiyesi karyeleri	14	200	30
Kuştimur nahiyesi karyeleri	30	400	50
Etek köyleri maa Dedeler ve Sucular karyeleri		80	30
Karakayalı Kazası karyeleri	3	350	20
Toplam		4.540	1.050

Aşiretin Tarsus'a iskânı durumunda ellerinde bulunan demir ve çakmakların toplanması, silah ve çadırlara artık ihtiyaç duymayacaklarından bunların satılarak paralarının sahiplerine verilmesi de Mustafa Paşa tarafından talep edilmiştir. Aşiret ziraatı bilmediğinden koyun ve sığır gibi hayvanlarına dokunulmaması uygun olmakla birlikte atlarına el konulması zorunlu olarak görülmüştür. Aşiretin atlara sahip oldukça hırsızlıktan vazgeçmeyeceği buna sebep olarak gösterilmiştir. Ancak Anadolu Ordu-yı Hümayunu Müşiri Reşid Paşa ve Erkân-ı reisi Ferik Ahmed Paşa, Mehmed Emin Paşa ve Mustafa Paşa ile aynı fikirde değillerdi. Tacirli Aşireti'nin Tarsus sancağına iskân olunmaları durumunda burasının "suyuna ve havasına alışmamaları" perişan olmalarına sebep olacaktı. Hayvanlarının da telef olması ihtimal dâhilindeydi. Ayrıca kışlakları olan Düzmeşe verimli topraklara sahipti. Aşiretin Tarsus'a iskânı halinde bu topraklar "boz ve hâlî" kalacaktı. Durum Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş, hem Anadolu Ordusu Müşiri ile Feriği'nin görüşleri hem de bu iskânın adalet

anlayışına uymayacağı gerekçesi ile Tacirli Aşireti'nin Tarsus sancağına iskânın uygun olmayacağına karar verilmiştir (BOA, İ.MVL, 215/7126).

4.3. Kendi İstekleri İle İskân Olan Aşiretler

Osmanlı Devleti'nin aşiretlerin kendi istekleri ile iskân olmalarını teşvik etmek için bu aşiretlere arazi tahsis edip bir takım muafiyetler sağladığı bilinmektedir. Aşiretlerin bazılarının kendi istekleri ile idari açıdan bağlı oldukları eyalet ya da sancağın yöneticisine veya meclisine giderek iskân talebinde bulunmaları iskâna yönelik bu çabalarda az da olsa başarı kazanıldığını göstermektedir.

Kendi istekleri ile iskân olan Reyhanlı Aşireti veya olmaya teşebbüs eden Tacirli Aşireti gibi birçok aşiret daha önce zorunlu iskâna tâbi tutulmuşlardır. Dolayısıyla bu aşiretlere hem zorunlu iskân kısmında hem de bu kısımda yer verilmiştir.

Bozdoğan Aşireti 1846 senesinde bazı şartların yerine getirilmesi halinde iskân olmayı kabul etmiştir. İskânları halinde civarda bulunan aşiretlerin saldırılarına maruz kalacaklarından bu hususta güvence istemişlerdir. Temel geçim kaynakları hayvancılık olduğundan ve yaylaya gitmemeleri durumunda hayvanları telef olabileceğinden iki üç sene kadar aşiretin tamamının değil de bir kısmının yaylaya gitmesine izin verilmesi talepleri arasında bulunmaktaydı. Her haneden birkaç kişi hayvanları yaylaya götürecek diğerleri ziraatla uğraşmak üzere iskân mahallerinde kalacaktı. Ertesi sene hanelerinde kalanlar iki üç ay kadar hayvanlarıyla yaylaya çıkacak ve dört sene zarfında artık yaylaya gitmeyip iskânları tamamlanacaktı (BOA, MVL, 5/21). Yani aşiret kademeli olarak konargöçer hayatı terk ederek yerleşik hayata geçmeyi istemekteydi. Aslında Osmanlı Devleti'nin uzun süreden beri uyguladığı iskân politikasının başarılı olamamasında Bozdoğan Aşireti'nin ileri sürdüğü bu gibi şartların dikkate alınmaması etkili olmuştur. Uzun yıllar konargöçer hayatı yaşayan aşiretlerin bir anda yerleşik hayata geçirilmeye çalışılmaları çoğu zaman aşiretlerin iskân mahallerini terk etmelerine sebep olmuştur.

Adana eyaletine bağlı olup Maraş sancağında bulunan Göksun ve Elbistan arasındaki mahallerde yaylaya çıkan Tacirli Aşireti 1850 yılında iskân talebinde bulunmuşlardır. Aşiret hanedanlarından birine mensup olan ve boy beyliği görevini yürüten Rüstem Ağa, 1850 yılının Temmuz ayında Anadolu Ordu-yı Hümayunu Erkân-ı reisi Ahmed Paşa'nın yanına giderek Çukurova'daki kışlaklarında iskân olunmak istediklerini belirtmiştir. Bu dönemde Tacirli Aşireti'nin bağlı olduğu Adana eyaleti Arabistan Ordu-yı Hümayununun dairesi içerisine girmektedir. Aşiretin Arabistan Ordu-yı Hümayunu müşirine değil de Anadolu Ordu-yı Hümayununa iskân taleplerini iletmelerinde Ahmed Paşa'ya yakınlık duymalarının etkisi vardı¹⁸. Ahmed Paşa, 700 hane ve 3.000 civarında nüfusa sahip olan aşiretin iskân talebini olumlu karşılamıştır. Tacirli Aşireti bölgede bulunan aşiretler içerisinde en kalabalık olanlarından biriydi. Aşiretin kendi isteği doğrultusunda iskânının gerçekleşmesi durumunda hem kura yoluyla asker alınması hem de vergilerinin tahsili daha kolay olacaktı. Ahmed Paşa'nın tezkiresi ile durumu Anadolu Ordu-yı Hümayunu Müşiri Reşid Paşa'ya iletmesi üzerine Reşid Paşa da aşiretin iskân talebini merkeze bildirmiştir: "Aşiretlerin kendi istekleri ile iskânları diğer aşiretlerin de iskânlarını kolaylaştıracağından bu şekilde iskâna talip olan aşiretler hakkında takip edilen usul ve tutulan nizamın uygulanması, diğer aşiretler hakkında da gerekli teşviklerin yapılması" nasihatlerini içeren bir cevabın Reşid Paşa'ya yazılmasına karar verildiğine göre aşiretin iskân talebi kabul edilmiştir (BOA, İ.DH, 219/12927). Ancak

¹⁸ Aslında Tacirli Aşireti'nin Adana ve Maraş Valisi Mustafa Paşa ve Arabistan Ordu-yı Hümayunu Müşiri Mehmed Emin Paşa ile araları iyi değildi. Zira bunlar Tacirli Aşireti'ni Tarsus sancağında iskân etme niyetindeydiler. Bu teşebbüsleri Anadolu Ordu-yı Hümayun Müşiri Mehmed Reşid Paşa ve Erkân-ı reisi Ahmed Paşa'nın etkisi ile sonuçsuz kalmıştı (BOA, İ.MVL, 215/7126).

aşiretin iskân talebi kabul edilmesine rağmen daha sonraki gelişmelere bakıldığında bunun gerçekleşmediği görülmektedir.

Reyhanlı Aşireti'nden 1.500 hane Amik Ovası'nda boy beyleri Mürseloğlu Ahmed Bey'in gayretleriyle iskân olunmuştur. Aşiretin iskânını teşvik etmek için yerleştikleri arazinin devlet toprağı olması halinde tapu senetlerinin ücretsiz verilmesi, eğer arazi vakıf olup mahlûl durumda ise eskiden olduğu gibi senelik kirasının alınması ancak harç ve muaccesinin talep edilmeyerek vakıf tarafından toprağı tasarruf edecek aşiret mensuplarına temessük verilmesi gibi uygulamalar yürürlüğe konulmuştur. Mahlûl durumda olmayan arazilerin sahiplerine imarı teklif edilecek, kabul etmezlerse değeri ile satılacaktı. Aşiretin nüfus sayımının yapılarak erkek nüfusu kayıt altına alınacak, boy beyleri de kaymakam olarak tayin edilecekti. Diğer aşiretlerden Reyhanlı Aşireti gibi iskân olmak isteyenler olursa bunların iskânları ile ilgili merkeze bilgi verilecekti. Civarda bulunan yerlerde yaşayan halktan vergilerin hafif olmasından istifade ile iskân mahalline yerleşmek isteyen olursa bunlara izin verilmeyecekti. Maliye nazırına gönderilen 30 Ocak 1846 tarihli bu yazıdan Reyhanlı Aşireti'nin bu zaman dilimi içerisinde iskân edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır (BOA, A.MKT.MHM, 1/99). Bundan sonra Reyhanlı Aşireti kaza halinde örgütlenmiş ve yeni kurulan bu kazaya Reyhanîye ismi verilmiştir. Aşiretin boy beyi olan Mürseloğlu Ahmed Bey kazanın kaymakamlık görevine getirilmiş, hane ve konak inşa edilerek örgütlenme yoluna gidilmiştir. Ancak bir müddet sonra hem iskân oldukları Amik Ovası'nın kötü durumda bulunması ve havasının ağır olması hem de Ahmed Paşa'nın ayrılması gibi sebeplerden ötürü iskân işi tamamlanmadan aşiret yeniden konargöçer hayata dönmüştür. Hane inşa edip yerleşenler dahi hanelerini terk etmiştir (BOA, İ.MVL, 538/24169).

Dalyanlı Rişvan Aşireti 1848 yılında kendi istekleri ile iskân olmak istemişlerdi. Tanzimat'ın usulüne aykırı davranmayacaklarını, ziraatla uğraşıp vergilerini zamanında ödeyeceklerini mühürlü senet hazırlayarak ve kefil göstererek Harput Valisi Mustafa Sabri'ye taahhüt etmişlerdir. Dalyanlı Rişvan Aşireti'nin "Kal'a-yı Zerîn" olarak da bilinen Araban Ovası'na iskânları düşünülmüştür. Halep eyaleti dâhilinde Antep ile Besni arasında yer alan Araban Ovası senelerden beri harap halde bulunmaktaydı. Burasının iskân mahalli olarak seçilmesinde yaylaklarının yeterli oluşu ve ziraata elverişli ovalarının bulunması etkili olmuştur. Civarda dağınık halde bulunan Rişvan Aşireti mensuplarının da bu ovada iskânı ile bir kasaba teşkili mümkün olacaktı (BOA, A.MKT, 153/55). Dalyanlı Rişvan Aşireti'nin Araban Ovası'nda iskânı hususunda Arabistan Ordusu Müşirinin Harput Valisi ile aynı fikirde olmadığı anlaşılmaktadır. Müşire göre aşiretin iskânı düşünülen Araban Ovası Kozan Dağı, Gâvur Dağı ve Zeytun nahiyesine yakın bir konumda bulunmakta idi. Aşiretin yolculara ve civar köylere saldırması halinde bu yerlere firar etmesi muhtemeldi. Dolayısıyla iskân işinin bir sonraki yıla bırakılması öncelikle bahsedilen yerlerde düzenin sağlanıp işlerin yoluna koyulması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Harput Valisi iskân konusunda ısrarlı olup Anadolu Ordusu Müşiri ile aynı fikirde değildi. Müşirin bahsettiği Kozan Dağı, Gâvur Dağı ve Zeytun taraflarının Araban Ovası'na uzaklığını bir harita çizdirerek sadarete bildirmiştir. Ayrıca aşiretin iskânı hususunda Anadolu Ordusu Müşirine gerekli yazıların yazılmasını talep etmiştir (BOA, A.MKT, 162/38).

Kendi istekleri ile iskân olmak isteyen bir diğer aşiret Celikanlı Aşireti'dir. 1861 yılında 600-700 haneye sahip olan Celikanlı Aşireti Maraş'ta Keçe Mağara denilen yerde iskân edilmek istediklerini Maraş Meclisi'ne bildirmişlerdi. Aşiret bu dönemde Bereket Dağı civarında kışlamakta Uzun Yayla'da yaylaya çıkmaktaydı. Daha önce Maraş'a bağlı olan Celikanlı Aşireti bir ara Ankara eyaletine ilhak edilerek iskân edilmiş ancak buranın yaşam koşullarına alışamadıklarından 1852 yılında tekrar Maraş'a göç etmişlerdi. Aşiret ne Bozok eyaleti ve ne de Maraş tarafından kendilerine bağlı olarak görülmediğinden serbestçe hareket etmekte, içlerinden bazı eşkıyalar yolcuları soyup halka zarar vermekteydi. Bu nedenle Keçe Mağara'ya iskân olunarak idarelerinin Elbistan kazasına bağlanmasını talep ettiler. Kefil

göstermek suretiyle yıllık vergilerinin tamamını vereceklerini ve bundan sonra “ırz ve edepleriyle” oturacaklarını taahhüt ettiler. Yaylakları olan Uzunyayla’ya gitmemek şartıyla talepleri Maraş Meclisi tarafından uygun görülmesi ve durum 12 Kasım 1861 tarihli mazbata ile merkeze iletilmiştir. Aşiretin iskân talebi ile ilgili Maraş Meclisi’nin mazbatası 7 Aralık 1861 tarihinde Meclis-i Vâlâ’ya havale edilmiş ve burada yapılan görüşmede Maraş Meclisi’nin bu talebi devletin aşiretlerin medeniyet dairesine girmesine yönelik politikasına uygun olduğundan kabul edilmiştir. 20 Aralık 1861 tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatasında aşiretin Maraş’a bağlı Elbistan kazasına ilhak edilerek iskân edilmesi ve iskân edildikten sonra tekrar konargöçer hayata geri dönmemesi için gereken tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu tedbirler arasında aşiretin ihtiyaçlarına ve ziraatla uğraşmalarına yarayacak kadar hayvanı barındırması bunun dışında kalan hayvanlarının meclis nezaretinde kendileri tarafından müzayede ile satılması bulunmaktadır. Hayvanların satılmasından elde edilecek gelir ile aşiret iskân olacağı haneleri inşa edecekti (BOA, A.MKT.MVL, 138/13; A.MKT.NZD, 185/13).

Aşiretin vergi ve bakayaları ile birlikte Maraş’a devredildiği 29 Aralık 1861 tarihli yazı ile Maraş Mutasarrıfı Aziz Paşa’ya, Ankara Mutasarrıfına ve Maliye Nezaretine bildirilmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 138/70). Vergileri de bağlı oldukları Rışvan Aşireti’nin senelik vergisinden düşülerek Maraş sancağında bulunan aşiretlerin vergisine ilave edilecekti (BOA, A.MKT.NZD, 185/13).

Celikanlı Aşireti’nin kendi talepleri üzerine iskânları hususunda irade ve ferman gönderilmiş olmasına rağmen bir müddet sonra eski konargöçer alışkanlıklarına devam ettikleri görülmüştür. 1863 yılında Maraş Eyaleti Mutasarrıfı İbrahim Aşir Paşa, maruzatında aşiretin iskân olmaktan vazgeçtiğini, senet vererek ve kefil göstererek yaylaya çıkmak istediklerini ifade etmiştir. Aşir Paşa, aşiretin güzergâhları üzerinde bulunan ahaliye ve yolculara zarar verme niyetinde olduklarını hal ve hareketlerinden anlamış olduğundan muvazzaf askerlerle birlikte tedarik ettiği diğer askerlerle yollarını kesmeye çalışmıştır. Güzergâhlarının tutulması nedeniyle Antep’e firar etmeleri ihtimal dâhilinde olduğundan bu yolların tutulması için Halep valisi ile mevki kumandanı Hasan Paşa’dan yardım talep etmiştir. Birinci Talia Taburu Binbaşısı Mehmed Ali Ağa kumandasında dört bölük askerle birlikte, zaptiye neferi, muvazzaf ve yeterli sayıda başıbozuk asker ile hareket eden İbrahim Aşir Paşa, aşiretin bulunduğu Potracı Gölü civarına gelmiştir. Burada çadırlar kurmuş ve bundan sonra aşiret içine nasihat amaçlı muktedir memurlar göndermiştir. 250’den fazla hanenin kısım kısım gelip iskân olmayı kabul etmeleri bu nasihatlerin işe yaradığını göstermektedir. Geriye kalan 250 kadar hanenin boy beyleri ve iki ihtiyarı kısa bir süre sonra Aşir Paşa’nın huzuruna giderek iskânı kabul ettiklerini belirtmişlerdi. (BOA, MVL, 647/69; İ.DH, 507/34516). Bundan sonra aşiretin nüfus sayımı yapılarak boş ve harap olan yerlerde iskânlarına çalışılmış ve bunun için memurlar tayin edilmiştir. Bu memurlar arasında Maraş Meclisi Mal Kâtibi İzzet Efendi, Meclis Kâtibi Osman Efendi, meclis azalarından Ahmed Ağa, Abdülkerim Bey ve Vehbi Efendi bulunmaktadır. Bunlardan ilk ikisi iskân işi ile bizzat ilgilenen Aşir Paşa’nın maiyetinde bulunmuşlardır (BOA, MVL, 649/18). 1863 yılının Haziran ayına gelindiğinde Celikanlı Aşireti’nin Tut Dağı civarına iskân edildiği görülmektedir. Aşiret, iskân mahallerini terk etmemek, hırsızlık yapmamak ve buna benzer uygunsuz hareketlerde bulunmak için “müteselsilen” kefalete bağlanmıştır. Ziraata alışmalarını sağlamak için gereken tedbirler alınarak hububat ürünlerini ekmeleri teşvik edilmiştir. Yaz mevsiminde yaylaya çıkmaya alışmış olmaları ve çok sayıda hayvanlarının bulunması nedeniyle 14 oymağa sahip aşiretin her bir oymağına iskân mahallerine yakın yaylak mahalli tayin edilmiştir. Aşiretin iskân edildiği Tut Dağı civarının çok sayıdaki hayvanlarını besleyebilecek kabiliyette olmaması bunda etkili olmuştur. Ancak aşiretin tayin edilen yerlerde yaylaya çıkması halinde ziraat aksayacağından aşiretin üçte birlik kısmının

yaylaya çıkması geriye kalan kısmının ise iskân mahallerinde kalması yerinde bir tedbir olarak görülmüştür (BOA, MVL, 650/75).

4.3.1. Maraş'taki Aşiretlerin 1846 Yılındaki İskânları

Tanzimat Dönemi'nde aşiretlerin iskân edilerek düzenli bir idareye sahip olmaları için birçok tedbir alınmıştır. Bunlar içerisinde en önemlilerinden biri aşiretlerin iskân edilmesine yönelik teşebbüslerdir. Bu hususta sadareten eyalet valilerine emirnameler gönderildiği anlaşılmaktadır. Maraş'a gönderilen emirnamede Reyhanlı Aşireti'nin Amik Ovası'nda 1.500 hane olarak iskân edildiği belirtilerek Maraş'ta iskâna istekli olan aşiretlerin de iskân edilmesi için gerekli çalışmaların yapılması istenmiştir. Bu irade gereğince Maraş Mutasarrıfı Seyyid Mehmed Paşa ve Maraş Meclisi harekete geçerek aşiretlere iskân olmaları teklifinde bulunmuştur. Kılıçlı ve Sinamillü Aşiretleri'nin Maraş'a yakın olmaları nedeniyle önceliğin bu iki aşirete verildiği görülmektedir. Kılıçlı ve Sinamillü Aşiretleri boy beyleri ve ihtiyarları iskân teklifi karşısında Maraş Meclisi'ne giderek Pazarcık'ta iskân olunmak istediklerini ifade etmişlerdir. Kılıçlı Aşireti Boy beyi Mustafa, Kubadlı ihtiyarı Mehmed, Öksüzlü ihtiyarı Sinanoğlu İsmail, Yukarı Kol Dedeler ihtiyarı Bedir Dede, Kuyumcu Kâhyası Küçük Mehmed, Çelebili Kâhyası Ali, Keleksiklü Kâhyası Mehmed, Arablı Kâhyası Bektaş, Atmalı Oymağı Kâhyası Şaban arzuhallerinde "iskân olunmalarının aşiret ihtiyarları kulları bulunan cümle fukarânın niyaz ve istidaları gereğinden olduğunu ve bunun ma'mûriyetlerine sebep olacağını" belirterek "ziraatle meşgul olmalarına ve kadim yurtlarında iskân olunmalarına" izin verilmesini istediler (BOA, A.MKT, 104/34).

1846 yılında aşiretlerin de iskâna rağbet göstermeleri nedeniyle bahsi geçen aşiretlerle birlikte diğer aşiretlerin iskânına teşebbüs edilmiştir. Aşiretler iskânları gerçekleştirildiğinde hayvanlarının telef olmaması için Maraş ahalisine zarar vermemek koşuluyla eskiden olduğu gibi Maraş Ovası'nda kışlayıp Maraş dağlarında yaylaya çıkmalarına izin verilmesini istemişlerdi. Mehmed Paşa bu talepleri sadarete bildirmiş ve bu hususta kendisine 17 Mayıs 1846 tarihli bir cevap gönderilmiştir. Bu cevapta kendisinden aşiretlerin hayvanlarının ne suretle idare edileceğinin ayrıntılı olarak açıklanması, iskânlarına tahsis edilecek arazinin miktarının, tımar ya da vakıf arazisi olup olmadığının tespit edilerek bildirilmesi istenmiştir. Mehmed Paşa bunun üzerine aşiretlere tahsis edilecek arazinin tespiti için Maraş Müftüsü Ahmed Necib Efendi, Maraş'ın ileri gelenlerinden Hasan Fehim Efendi, Vehbi Efendi, Hacı Ömer Efendi, Süleyman Bey, Kerim Bey, Hacı Halil Ağa, Çavuş Eminzade Mehmed Ağa gibi kimseleri Pazarcık ve Göynük'e göndermiş arkalarından da kendisi gitmiştir. Kılıçlı Aşireti ve Sinamillü Aşireti'nin Pazarcık ve Göynük'te iskân olacakları mahaller tayin edilip sınırları çizilmiştir. Atmalı ve Çakallı Aşiretleri de bu esnada iskâna rağbet ederek kendilerine de arazi tahsis edilip sınırlarının belirlenmesini istemeleri üzerine bu istekleri yerine getirilmiştir. Maraş Mutasarrıfı aşiretlere tahsis edilen ve sınırları çizilen arazileri tımar ya da vakıf olma durumlarıyla birlikte aşiretlere mensup obalardan bu arazilere kaçır hane yerleştirileceğini ve Maraş kilesi¹⁹ ile ne miktar buğday ve arpa ekebileceklerini gösteren defteri hazırlayarak 1846 yılı Haziran'ında sadarete göndermiştir (BOA, İ.MVL, 84/1696).

Sinamillü Aşireti'nden iskân edilecek hane sayısı 650 idi. Aşiretin iskânı için yer tahsis edilirken her obaya ayrı ayrı iskân mahalli tayin edildiği görülmektedir. Obaların isimleri yerleştikleri köylerin isimleri olmuştur ki bu isimlerin birçoğu günümüze kadar gelmiştir. Aşiretin iskân olacağı toprağın özelliğine bakıldığında tımar topraklarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Boy beyi Ali Ağa'nın obasının iskân edileceği toprak malikâne, Kulyanlı Obası'na tahsis edilen arazinin tamamı ise has dâhilinde idi. Emir Mehmed'in

¹⁹ George Young'a göre 1 Maraş kilesi 120-130 okka idi. 1 okka 1.283 gram olduğuna göre 1 Maraş kilesi 153.960 gr. ile 166.790 gr. yani 153,96 kg ile 166,79 kg arasında olmalıdır. Maraş kilesi hakkında bk. Kallek, 2002: XXV, 569.

Obası'nın da iskân edileceği arazinin bir kısmı has dâhilinde bulunmaktaydı. Avan Uşağı ile Çağrısanlı Obaları'nın iskânı düşünülen topraklarının bir kısmı ise vakıftı (BOA, İ.MVL, 84/1696).

Tablo 4.2. 1846 Senesinde Sinamillü Aşireti'nin İskân Edilmesi Düşünülen Yerler (BOA, İ.MVL, 84/1696).

Oba Adı	Hane Sayısı	İskân Olacakları Yer	Toprağın Özelliği	Ekilebilecek Buğday ve Arpanın Miktarı (Maraş Kilesi)	İskân Olunacak Yerin Sınırları
Boy beyi Ali Ağa	145	Göynük Nahiyesi'nde Yakub Bey Sarayı k.	Malikâne	750	Güneyde Uzun Gelic, Doğuda Aksu, kuzeyde Dirence Dağı, Batıda Üngüd
Milyanlı	105	Üngüd k.	Tımar	500	Güneyde Aksu, doğuda Bağdın Kalesi, Kuzeyde Kısık, batıda Sakar Kaya
Dedeler ve Maksud Uşağı	65	Toy Alanı mz.	Tımar	300	Güneyde Aksu, doğuda Geçgeç, kuzeyde Nacar, batıda Gök Dere toprağı
Kulyanlı	75	Payamlu Burun mz.	Has	400	Güneyde Aksu, Doğuda Uzun Gelic ve Dizlik? Mezarı, kuzeyde Kısık, batıda Esme Burun
Avan Uşağı	65	Çekel Hanı Tumbuklu k.	Evkaf (Ümmet Dede Zaviyesi) ve Tımar	300	Güneyde Asmalı Gediği, doğuda Zülfo Hisarı, kuzeyde Kapuçam, batıda Yağma
Tevekelli ve Fit Uşağı	65	Yağma Öyüğü'nün yukarı tarafı	Tımar	300	Güneyde Bölük Çam, doğuda Çekel Çayı, kuzeyinde Kapu Çam, batısında Küpelü Kız
Emir Mehmed	55	Görni mz. ²⁰	Rub'ı Has 3 Rub'ı Tımar	250	Güneyde Çekdim, kuzeyde Dehliz, batıda Aksu, doğuda Taşlu Pınar
Çağrısanlı (Çağrısanlı)	75	Hisarcık mz. ²¹	Rub'ı Çemçirzade Vakfi 3 Rub'ı tımar	400	Güneyde Sivrice, kuzeyde Çam Dağı, batıda Topuklu, doğuda Aksu
Toplam	650			3.200	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde aşiretin ziraatla uğraşmasının düşünüldüğü bu nedenle iskân mahalli tahsisinde genellikle Aksu Nehri'nin kenarının seçildiği görülmektedir.

²⁰ Kılıçlı Kör Yusuf ile bu mezrada iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır.

²¹ Çağrısanlı Obası Kılıçlı Aşireti'nden Zülfo ile birlikte bu mezrada iskân olunmaları kararlaştırılmıştır.

Aşirete mensup obaların iskânları halinde ekebilecekleri arpa ve buğdayın miktarı da tespit edilmiştir. Aşiretin toplam olarak 3.200 Maraş kilesi buğday ve arpa ekebileceği düşünülmüştür. Hane sayısı en fazla olan Boy beyi Ali Ağa'nın Obası'nın 750 kile buğday ve arpa ekebilecekleri belirtilmiştir. Bu durumda hane başına ekilebilecek buğday ve arpa miktarı 5,17 Maraş kilesi olmaktadır. İkinci sırada yer alan Milyanlı Obası'nda bu oran 4,76'dır. Aynı hane sayılarına sahip Kulyanlı ve Çağrısanlı Obaları'nda hane başına düşen ekilebilecek buğday ve arpa miktarı 5,33, Dedeler ve Maksud Uşağı, Avan, Tevekelli ve Fit Uşağı Obaları'nda 4,61, en az haneye sahip Emir Mehmed Obası'nda ise 4,54 Maraş kilesidir. Aşiretin iskânı halinde hane başına ekebilecekleri buğday ve arpa miktarı ortalama 4,92 Maraş kilesi olmaktadır.

Kılıçlı Aşireti'nden iskân edilecek hane sayısı 340'tır. Aşiret için tahsis edilen toprakların çoğu tımandır. Çok az miktarda vakıf ve has toprağı bulunmaktadır. Diğer aşiretlerde olduğu gibi Kılıçlı Aşireti obaları için de ayrı ayrı yerler tahsis edilmiştir. Aşiretin sahip olduğu 340 hanenin toplamda ekebilecekleri buğday ve arpa 2.600 Maraş kilesi olup hane başına düşen ekilebilecek hububat miktarı 7,64 Maraş kilesidir. Kubadlu'dan Cin Yusuf Uşağı Obası 400 Maraş kilesi ile en fazla buğday ve arpa ekmesi planlanan iki obadan biri olmuştur. Diğer oba Kuyumcu Obası'dır. Ancak Cin Yusuf Uşağı Obası'nda hane başına ekilebilecek hububat miktarı Kuyumcu Obası'ndan daha fazladır. 40 haneye sahip Cin Yusuf Uşağı Obası'nda hane başına ekilecek hububat miktarı 10 Maraş kilesidir. Diğer obalarda hane başına ekilebilecek hububat miktarı ise 6.66 ile 8 Maraş kilesi arasında değişmektedir (BOA, İ.MVL, 84/1696)²².

Çakallı Aşireti'nin iskânı düşünülen hane sayısı 90'dır. İskân edilecekleri yerler Antep caddesine yakın olup bu yerlerin büyük kısmı Aksu Nehri'nin doğu tarafına düşmektedir. Aşiretin iskânı düşünülen dört obasına ayrı ayrı yerler tayin edilmiştir. Çakallı Aşireti'nin iskânı düşünülen toprakların tamamı tımandır. Ekebilecekleri buğday ve arpa miktarı toplamda 660 Maraş kilesi olarak düşünülmüştür. Hane başına ortalama 7,33 Maraş kilesi düşmektedir. Çakallı Aşireti'nin ekebilecekleri buğday ve arpa miktarına bakıldığında ekilebilecek hububat miktarının belirlenmesinde toprağın verimliliğinin dikkate alındığı görülmektedir. Aynı hane sayısına sahip olan Tirkeşoğlu, Farhuşoğlu ve Çulluoğlu Obaları'nın ekebilecekleri buğday ve arpa miktarının farklı olarak tespit edilmesi bu hususu doğrulamaktadır. Aşağıdaki tabloda Çakallı Aşireti'ne bağlı obaların iskân olunacakları mahaller ve sınırları, toprağın özelliği ve ekebilecekleri buğday ve arpanın miktarı gösterilmiştir.

²² EK-15'teki tabloda Kılıçlı Aşireti Obaları'nın iskân edilebilecekleri yerler, hane sayıları ve iskân olacakları arazinin sınırları gösterilmiştir.

Tablo 4.3. 1846 Senesinde Çakallı Aşireti'nin İskân Edilmesi Düşünülen Yerler (BOA, İ.MVL, 84/1696).

Oba Adı	Hane Sayısı	İskân Olacakları Yer	Toprağın Özelliği	Ekilebilecek Buğday ve Arpanın Miktarı (Maraş Kilesi)	İskân Olunacak Yerin Sınırları
Boy beyi Hasan Ağa	30	Çatal Depe mz.	Tımar	250	Güneyde Çamlı Dağ, kuzeyde, Kara Çay, doğuda Kara Ziyaret, batıda Aksu
Tirkeşoğlu	20	Köprü Ağzı mz.	Tımar	100	Güneyde Kal'acık Deresi, kuzeyde Kara Çay, doğuda Çatal Depe, batıda Aksu
Farhuşoğlu	20	Kara Ziyaret mz.	Tımar	160	Güneyde Kapu Çam, kuzeyde Kara Çay, batıda Çatal Depe, doğuda Ayıntab caddesi
Çulluoğlu	20	Narlu mz.	Tımar	150	Güneyde Maşat?, batıda Gök Pınar, kuzeyde Payamlu Makbere, doğuda Çam Dağı
Toplam	90			660	

Atmalı Aşireti'nin 100 hanesinin Kantara mezrasında, Kılılıoğlu Obası'nın 15 hanesinin de Danişmend Höyüğü mezrasında iskânları düşünülmüştür. Bunların iskân edilecekleri mevralar tımar toprağıydı. Atmalı Aşireti'nin 700 Maraş kilesi, Kılılıoğlu Obası'nın da 200 Maraş kilesi buğday ve arpa ekilebilecekleri hesaplanmıştır. Bu durumda Atmalı Aşireti'nde hane başına ekilebilecek buğday ve arpa miktarı 7, Kılılıoğlu Obası'nda ise 13,33 Maraş kilesi olmaktadır. Aşağıdaki tabloda Atmalı Aşireti ile Kılılıoğlu Obası'nın iskân edilecekleri yer ve bu yerin sınırları, toprakların tasarruf şekli ve ekilebilecekleri buğday ve arpa miktarı gösterilmiştir (BOA, İ.MVL, 84/1696).

Tablo 4.4. 1846 Senesinde Atmalı ve Kılılı Aşiretleri'nin İskan Edilmesi Düşünülen Yerler (BOA, İ.MVL, 84/1696).

Aşiret	Hane Sayısı	İskân Olacakları yer	Toprağın Özelliği	Ekilebilecek Buğday ve Arpanın Miktarı (Maraş Kilesi)	İskân Olunacak Yerin Sınırları
Atmalı	100	Kantara mz.	Tımar	700	Güneyde Kara Dağ, doğuda Kürdülü ve Kızıl Ziyaret, kuzeyde Aksu, batıda Yoğun Hark
Kılılıoğlu	15	Pazarcık'ta Danişmend Höyüğü mz.	Tımar	200	Güneyde Avkın Ayağı, kuzeyde Arablar Depesi, batıda tarik, doğuda Aksu

Mehmed Paşa'nın aşiretlerin iskân edilecekleri arazinin sınırlarını, özelliklerini ve ekebilecekleri hububat miktarını gösteren defteri içeren cevabı 1846 senesi Eylül ayında Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş, Maliye nazırının da bu hususta görüşü alınmıştır. Mehmed Paşa'nın iskân için tahsisini uygun gördüğü arazilerin hazine kayıtları incelenmiş mirî mala dair bir kayda rastlanmamıştır. Bunun üzerine aşiretlerin diğerleri gibi “nizamlarının sağlanması için” herhangi bir sorun çıkarılmadan iskânlarının gerçekleştirilmesi için Mehmed Paşa'ya gereken yazıların gönderilmesi karara bağlanmıştır. (BOA, İ.MVL, 84/1696). Meclis-i Vâlâ'nın iskânı uygun görmesinden sonra 9 Kasım 1846 tarihinde iskânlarının icra olunmasına dair ferman gönderilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, İ.MVL, 84/1696).

1846 yılındaki bu iskân teşebbüsünün bundan sonraki durumunu mevcut belgelerden tespit etmek mümkün görünmemektedir. Ancak 1852 ve 1853 yıllarında Mehmed Ziya Paşa'nın Adana valiliği döneminde Aşağı ve Yukarı Kılıçlı, Sinamillü, Atmalı ve Çakallı Aşiretleri'nin iskân edilmesi bu iskânın başarılı olmadığını göstermektedir.

4.3.2. Maraş'taki Aşiretlerin 1852-1853 Yıllarındaki İskânları

Tacirli Aşireti'nin yaylaya giderken güzergâhları üzerinde bulunan Maraş ahalisinin mallarını ve hayvanlarını yağmaları üzerine durum Maraş Meclisi tarafından Adana Eyaleti Valisi Mehmed Ziya Paşa'ya bildirilmiştir. Bunun üzerine Ziya Paşa Maraş'a gelerek Tacirli Aşireti'nin gasp ettiği malları geri alıp sahiplerine iade etmiştir. Bu hadise esnasında Maraş'ta konargöçer olarak yaşamaya devam eden Kılıçlı, Sinamillü, Atmalı ve Çakallı Aşiretleri'nin yaşam şartları Ziya Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Pazarcık Ovası gibi geniş ve verimli bir ovada yerleşip ziraatla uğraşmak yerine yaz mevsimini dağ ve tepelerde kış mevsimini de çadırlar kurarak Maraş altında ziraattan mahrum olarak perişan halde geçirmelerini doğru bulmamıştır. Bunların boy beyleri, kethüda ve muhtarlarına şal ve maşlahlar gönderip yanına çağırarak ve teminat vermek suretiyle bunları iskâna ısındırmaya çalışmıştır. Tanzimat'ın amaçlarını anlatarak “hane-i berduşluktan” kurtulmaları için köylerde yaşayan ahali gibi bir yerde sakin olmaları gerektiğini, ziraatla uğraşarak daha rahat bir hayat yaşayacaklarını, emniyet kazanacaklarını ve ticaretle de uğraşabileceklerini, yerleşik hayata geçmeleri halinde devletin kendilerini önekinde göre daha fazla koruyabileceğini “*bir babanın evladına nasihat etmesi*” gibi anlatmıştır. Ziya Paşa bu teşebbüsünde başarılı olmuş ve aşiretler iskân olmayı kabul etmiştir (BOA, İ.MVL, 255/9473). Bundan sonra yaz mevsimlerinde yaylaya gitmekten feragat ederek²³ bir yerde oturup ev ve damlar yaparak ziraatla meşgul olacaklarına dair izin verilmesini senet vererek talep ettiler. Taleplerinin kabulünü müteakip Maraş Meclisi aşiretlerin iskân olacakları mahalleri belirlemiştir (BOA, İ.MVL, 255/9473).

Ziya Paşa, aşiretlerin iskân olmayı kabul etmeleri üzerine Aşağı Kılıçlı Aşireti için Maraş Meclisi azasından Hacı Halil Ağa'yı, Yukarı Kılıçlı Aşireti için Maraş müftüsünü, Sinamillü Aşireti için Maraş'ın ileri gelenlerinden Süleyman Bey'i, Atmalı Aşireti için Ali Ağa'yı, Çakallı Aşireti için ise Abdülkerim Bey'i iskân işi ile memur etmiştir. Ayrıca kendi dairesi halkından olanlarla birlikte kereste ve dülger ustaları da görevlendirmiştir. Ziraatla uğraşmaları için gereken tohumları sağlamakla kalmamış bunların nasıl ekileceğini öğretmek ve ziraata alışmalarını sağlamak için “nazır gibi memurlar” tayin etmek yoluna gitmiştir. Daha önce Rum İli'nde bulunup ziraatı bilen bazı kimseler Maraş'ta zaptiyelik görevinde istihdam edilmişlerdi. Ziya Paşa bunlardan birkaçını Zaptiye Yüzbaşısı Hasan Ağa'nın

²³ Sinamillü ve Atmalı Aşiretleri ahalisinin bir kısmı yaz mevsiminde iki üç saatlik mesafede bulunan mera yerlerine hayvanlarının gönderilmesine izin verilmesini istemişlerdi. Kendileri gitmeyip ziraatla meşgul olmaları ve yalnız hayvanlarını çobanlarla gönderilmeleri şartlarıyla bu talepleri uygun bulunmuştur (BOA, İ.MVL, 255/9473).

maiyetine vererek aşiretlerin içlerine göndermiş ve kendilerine ziraatın nasıl yapılacağını öğretmekle görevlendirmiştir (BOA, İ.MVL, 255/9473).

Aşağıdaki tabloda Aşağı ve Yukarı Kılıçlı Aşiretleri'nden 305, Sinamillü Aşireti'nden 684, Atmalı Aşireti'nden 150 ve Çakallı Aşireti'nden 76 hanenin iskân edilecekleri mahaller gösterilmiştir. Bu mahaller Pazarcık ve Göynük taraflarında olup Besni sınırına kadar uzanmaktadır.

Tablo 4.5. Maraş'ta 1852/1853 Senesinde Aşiretlerin İskân Edilecekleri Mahaller (BOA, İ.MVL, 255/9473).

Aşiret Adı	Hane Sayısı	İskân Olunacağı Yer
Aşağı ve Yukarı Kılıçlı	305	Kör Pınar, Talhum Höyüğü, Eyna Beğ, Ak Kuyu, İncirli, Osman Dede, Çiçek Höyüğü, Han, Kara Höyük, Fanfas, Leçid Höyüğü, Küpeli Kız, Boz Höyük, Yar Başı, İt Yaylası
Sinamillü	684	Gögnük, Tesbili, Üngüd, Gökça Yer, Kara Ağaç, Payamlı Evran, Söğüdü, Geçgeç Kavağı, Bağca, Mahmud Beğ Sarayı, Kantarma, Kürdilü, İncirli, Çekil, Karamos Pınarı, Bağca Höyüğü
Atmalı	150	Besni Kazası sınırında Dağlı Ağaç, İncirli, Dere Kışla, Gölü Güz?
Çakallı	76	Maraş altında Kara Dere, İncirli Pınar, Kadim, Gedik, Uzun Kışla, Kalaycık
Toplam	1.215	

Aşağı Kılıçlı Aşireti'nin Pazarcık'ta iskânını Maraş Müftüsü Ömer Lütfi ile ziraat müdürü azalarından Mustafa Hamdi gerçekleştirmiştir. Görevlendirildikleri zamandan 1853 yılı Şubat ayına kadar aşiretin 33 hane inşa etmesini ve 55,5 Maraş kilesi buğday ile 200 Maraş kilesi arpa ekilmesini sağlamışlardır. Aşiretin kalan hanelerinin tamamlanacağını da belirtmişlerdir.

Tablo 4.6. Aşağı Kılıçlı Aşireti İçin İnşa Olunan Haneler ve Ekilen Hububat Miktarı (BOA, İ.MVL, 266/10135).

Köy Adı	Hane Sayısı	Buğday (Maraş Kilesi)	Arpa (Maraş Kilesi)
Kara Öyük	5	10	25
Çivid Hanında Küçük Kethüda	2	2,5	7
Fanfas	4	7	30
Settar?oğlu İsmail	3	9	35
Urumoğlu	3	7	25
Kuyumculardan Şeyh Ali	10	12	55
Kato	4	6	15
Avcioğlu	2	2	8
Toplam	33	55,5	200

Yukarı Kılıçlı Aşireti için 1853 yılının Şubat ayının başlarına kadar 40 hane inşa olunmuştur. 200 Maraş kilesi hububat eken aşiretin iskânından Maraş Meclisi azalarından Halil Rıfat sorumluydu. 6 Şubat 1853 tarihli maruzatında kalan hanelerinin inşasında bir

dakika dahi vakit geçirilmeyeceğini ve ziraatın geliştirilmesine çalışılacağını ifade etmiştir (BOA, İ.MVL, 266/10135).

Atmalı Aşireti'nin iskânına Maraş Meclis azasından Seyyid Ali memur edilmiştir. Aşiretin iskânı kabul ettiği tarihten 1853 yılı Şubat ayının başlarına kadar 45 hane inşa edilmiş, 150 Maraş kilesi hububat ekilmiştir. Seyyid Ali kalan hanelerinin tamamlanacağını maruzatında ifade etmiştir (BOA, İ.MVL, 266/10135).

Çakallı Aşireti için de 21 hane inşa edilmiştir. Aşiretin iskânına Maraş Meclisi azasından Abdülkerim Bey memur edilmiştir. Aşiret için 76 hane inşa edilmesi planlandığına göre 1853 yılı Şubatı'na kadar 55 civarında hanenin henüz inşa edilmediğini söylemek mümkündür.

Tablo 4.7. Çakallı Aşireti İçin İnşa Olunan Haneler ve Ekilen Hububat Miktarı (BOA, İ.MVL, 266/10135).

Köyün Adı	İnşa Olunan Hane Sayısı	Buğday (Kile)	Arpa (Kile)
Hasan Ağa	6	25	15
Ferhuş Oğlu	7	35	21
Çullu Oğlu	5	37	14
Gök Pınar-ı Gani			
Kâhya	3	23	---
Toplam	21	120	50

Sinamillü Aşireti'nin iskânı kabul ettiği tarihten itibaren 200 civarında hane yapılmış, 700 kile buğday ve arpa ekilmiştir. Aşiret için 684 hane inşası planlanmıştır. İskân işine memur olan Maraş Meclisi azalarından Süleyman Bey 1853 yılı Şubat tarihli maruzatında bahar mevsim kadar hanelerin inşasının tamamlanacağını belirtmiştir. Aşağıdaki tabloda Sinamillü Aşireti için inşa olunan hanelerin sayıları ve hanelerin inşa olduğu yerler gösterilmiştir:

Tablo 4.8. Sinamillü Aşireti İçin İnşa Olunan Haneler (BOA, İ.MVL, 266/10135).

Hane İnşa Olunan Yer	Hane Sayısı
Göynük ve Mescid hududunda	30
Tesbili hududunda	15
Üngüd hududunda	17
Gökça Yer hududunda	25
Has türabında	25
Mahmud Beğ Sarayı hududunda	15
Geç Geç türabı hududunda	15
Toy Alanı türabında	17
İncirli ve Kürdlü hududunda	10
Dahliz maa Kantarma türabında	15
Çekel Çayı türabında	15
Yağma Höyüğü hududunda	11
Toplam	200

Sinamillü Aşireti'nin ektiği hububat miktarını gösteren aşağıdaki tablo incelendiğinde aşiretin toplam 700 Maraş kilesi hububat ektiği görülmektedir. Bu miktarın 477 kilesi buğday, 223 kilesi arpadır. Göynük ve Yakub Bey Sarayı civarında ziraatla uğraşan Müdür Ali Ağa'nın Obası 150 Maraş kilesi ile en fazla hububat eken oba konumundadır. Daha sonra 100

Maraş kilesi ile Kulyanlı, 80 Maraş kilesi ile Milyanlı Obaları gelmektedir. 200 hane inşa edildiği ve 700 kile hububat ekildiği düşünüldüğünde hane başına ekilen hububat miktarı ortalama 3,5 Maraş kilesi olmaktadır. Aşağıdaki tabloda Sinamillü Aşireti obalarının ettikleri hububat miktarları verilmiştir:

Tablo 4.9. Sinamillü Aşireti'nin İskânı Müteakip Ektiği Hububat Miktarı
(BOA, İ.MVL, 266/10135).

Oba Adı	Hububat Ekilen Yer	Buğday (Maraş Kilesi)	Arpa (Maraş Kilesi)	Obaların Ektiği Hububat Miktarı Toplamı
Köse Memiş Ağa'nın Obası	Dahliz Burnı ma'a Kantarma türabı	45	15	60
Bekir Ağa'nın oğlu Memiş Ağa'nın Obası	Mahmud Beğ Sarayı türabı	14	6	20
Şallı Uşağı	İncirli ve Kürdlü türabı	15	5	20
Dedeler	Toy Alanı Bağçesi türabı	20	10	30
Çağrısanlı Dedeleri	Geçgeç Kavağı türabı	13	7	20
Milyanlı	Hâs türabı	50	30	80
Avane Uşağı	Çekel türabı	20	10	30
Diğer Milyanlı	Üngüd türabı	50	20	70
Fit Uşağı ve Tevekelli Uşağı	Yağma Höyüğü türabı	45	25	70
Ali Beğ Uşağı ma'a parekende haneler	Gökca Yer türabı	30	20	50
Kulyanlı Obası	Tesbili türabı	75	25	100
Müdür Ali Ağa'nın Obası	Göynük ve Yakub Beğ Sarayı türabı	100	50	150
Toplam		477	223	700

Adana ve Maraş Valisi Mehmed Ziya Paşa'nın gayretleriyle 1852 yılında başlayan Sinamillü, Kılıçlı, Çakallı ve Atmalı Aşiretleri'nin iskânı işi 1853 yılında da sürmüştür. Ziya Paşa iskân işinde gösterdiği gayret nedeniyle hem Meclis-i Vâlâ kararı hem de gönderilen emir ve iradeler gereğince taltif edilmiş ve kendisine 1853 yılının Mart ayında bu hususta hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde Maraş Kaymakamı Mehmed Akil Bey, iskân işinde görev alan Maraş müftüsü, meclis azaları, aşiret boy beyleri ve kethüdarları, aşiretlerin göçebelikten kurtarılıp ziraatla uğraşmalarının sağlanmasında ve medeniyet dairesine girmelerinde gösterdikleri gayret nedeniyle takdir edilmişlerdir (BOA, MD, nr. 258, s. 142).

Mehmed Ziya Paşa'nın Maraş'ta bulunan aşiretleri kendi istek ve rızalarıyla iskân etmesi, ziraat için tohum ve gerekli araçları temin etmekle beraber ziraatın nasıl yapılacağını öğretmek için memurlar görevlendirmesi gibi usullerin Yozgat'ta bulunan aşiretlerin

iskânında da kullanılması için Ankara Valisi'ne 21 Aralık 1852 tarihli bir yazı yazılmış, Ziya Paşa'dan da Ankara Valisi'ne bu hususlarda yardım etmesi istenmiştir (BOA, A.MKT.MVL, 59/1).

4.4. Fırka-i Islahiye Tarafından Gerçekleştirilen İskân

1865 ve 1866 yıllarında Çukurova, Gâvur Dağı, Kürt Dağı ve Kozan Dağı'nda devlet otoritesini yeniden kuran Fırka-i Islahiye sadece askeri amaçlı kurulan bir kuruluş değildi (Halaçoğlu, 1973: 1). Konargöçer halde yaşayan aşiretlerin iskân edilmesinden yeni köy ve kazaların kurulup idari yapılanmalarının oluşturulmasına kadar çok farklı işlevleri yerine getiren bir kuruluş olmuştur. Fırka-i Islahiye'nin hazırlanmasında sosyal, iktisadi, idari ve askeri birçok sebep rol oynamıştır.

Victor Langlois, Fırka-i Islahiye'nin bölgeye gelmesinden 13 yıl önce yani 1852 yılında bu coğrafyanın durumunu anlatırken her yerde eşkıyalığın ortalığı kırıp geçirdiğinden bahsetmektedir: “Türkmen aşiretler Çukurova'daki kışlaklarından Uzunyayla'ya doğru giderken yol boyunca ele geçirdikleri her şeyi yağmalamaktaydı. Silahlı eşkıyalardan dolayı yollardan geçmek mümkün değildi. Gâvur Dağı'nın geçit noktası olan Payas'ta Müslüman hacılar utanılmaksızın soyulmaktaydı” (Langlois'yı aktaran Dumont, 1981: 370).

Fırka-i Islahiye uzun bir süredir düzen ve otoritenin olmadığı bu coğrafyayı itaat altına alarak devlet otoritesini bu yerlerde yeniden tesis edecekti. Ancak Fırka-i Islahiye'nin kurulmasında sadece yukarıda bahsedilen sebepler etkili olmamıştır. Kırım Savaşı'nda ve sonrasında çekilen asker sıkıntısının da fırkanın kurulmasında etkili olduğu görülmektedir. Bu ihtiyacı karşılamak için gayrimüslimlerden asker alınması gerektiğini savunanlar olmuştur. Ahmed Cevdet Paşa ise gayrimüslim askerlerin Müslüman askerler gibi ülkeyi savunamayacakları gibi birçok sebep öne sürerek buna karşı çıkmıştır. Asker alınamayan ve isyan halinde olan birçok yerin bulunduğunu bu yerlerde düzen ve otoritenin sağlanması halinde asker ihtiyacının karşılanabileceğini belirtmiştir:

Gâvur Dağı eskiden beri isyan halindedir ve bu esnada önemi çok artmıştır. Öte yandan Kürd Dağı dahi ona benzer bir hale geldi. Akçadağ'da başıboşluk vardır. Dersim eşkıya yuvasıdır. Etraftaki suçlular oraya iltica ile ceza almaktan kurtuluyorlar. Bu dağlar sebebiyle birçok aşiret dahi isyan halinde olup otoriteyi tanımıyorlar. Buralarda düzen ve otorite sağlansa itaatkâr ahalinin de yükü çok hafifler ve o zamana kadar gayrimüslim askerlerden dahi asker alma meselesi etraflıca düşünülerek halledilmiş olur (Cevdet Paşa, 1980:115).

İslah edilecek bölgenin verimli topraklara sahip olması ve 19. yüzyılda sanayi alanında yaşanan gelişmelerin hammaddeye olan ihtiyacı artırması yabancı devletlerin bölgeyle ilgilenmesine sebep olmuştur. Cevdet Paşa'nın anlattığı bir olay bu durumu açıkça göstermektedir: “Kırım Savaşı esnasında Kozanoğlu'nun asker gönderip göndermeyeceğinin tartışıldığı bir zamanda İngiliz baş tercümanı olan Pizani Reşid Paşa'ya ‘eğer teminat verirseniz biz Kozanoğlu'nu muharebeye sevk ederiz’ deyince Reşid Paşa bölgeye yabancı müdahalesinden çekinerek Kozan'ın ıslah edilmesi gerektiğine karar vermişti” (Cevdet Paşa, 1980: 113).

Özet olarak Fırka-i Islahiye, Gâvur Dağı'nı, Kürt Dağı'nı, Kozan Dağları'nı ve uzun süredir isyan halinde bulunan ve devlete vergi ödemeyen Maraş'a bağlı Zeytun nahiyesini ıslah etmek, bölgede bulunan aşiretleri yerleşik hayata geçirmek ve daha sonra Akçadağ ve Dersim üzerine hareket edilerek bu yerleri de itaat altına almak amaçlarıyla kurulmuştur. Fırka-i Islahiye'nin ilk amacı Kozan Dağı'nın ıslahıydı. Ancak Gâvur Dağı ve Kürt Dağı'ndaki karışıklıkların fazla olması ve bölgedeki ağaların yabancı devletlerle iletişime geçmelerinden ötürü önceliğin bu yerlere verilmesine karar verilmiştir (Cevdet Paşa, 1991: 208)

Bu amaçları gerçekleştirmek için kurulan Fırka-i Islahiye'nin kumandanlığına 4. Ordu-yı Hümayunu Müşiri Derviş Paşa, komiserliğine ise Cevdet Paşa getirilmiştir. Fırka-i Islahiye'nin içerisinde Ahmet Muhtar Paşa ve daha sonra Yemen valisi olan Ahmed Fevzi Paşa, bir alay süvari ve dört tabur piyade ile orduya katılan Kurt İsmail Paşa, Hassa 2. Süvari Alayı Kaymakamı Gedik Ali Bey gibi değerli kumandanlar bulunmaktaydı. Derviş Paşa dağlarda ve sarp yerlerde savaşmaya alışmış olan zeybeklerden ve Arnavut askerlerinden yedi tabur asker seçmiştir. Bunların dışında birer tabur da Girit, Halep, Maraş ve Adana'dan oluşturulmuştur. Bu durumda Fırka-i Islahiye toplam olarak 15 tabur piyade ve 2 alay süvariden meydana gelmiş olmaktadır (Cevdet Paşa, 1980: 117-118).

1865 yılının Mayıs ayında İskenderun'a gelen Fırka-i Islahiye Gâvur Dağı ve Kürt Dağı'nın iskân ve ıslahına başlamıştır. Daha önce boy beyleri Mürseloğlu Ahmed Paşa zamanında Amik Ovası'nda yerleşik hayata geçen Reyhanlı Aşireti bir müddet sonra tekrar konargöçer hayata dönmüştür. Aşiretin iskânı için birkaç bölük piyade ve süvari bırakılması gerektiğinden ve bu durum Fırka-i Islahiye'nin kuvvetini zayıflatacağından aşiretin iskân işi daha sonraya bırakılmıştır (BOA, İ.MVL, 538/24169). Çadırlarda yaşayan aşiret halkının haneler inşa ederek tekrar yerleşik hayata geçmesi, hükümet konağı inşası gibi hususlar Fırka-i Islahiye'ye yararlı hizmetlerde bulunacak olan Mürseloğlu Ahmed Paşa'nın oğlu olup rikab-ı şahane kapıcıbaşılığı payesine sahip olan Mürseloğlu Mustafa Bey'e havale edildi. Kendisi Reyhanlıye müdürlüğü görevine getirilmiş durum da Halep valiliğine bildirilmiştir (Cevdet Paşa, 1980: 159).

Halep'e bağlı Delikanlı Aşireti ile Maraş'a bağlı Celikanlı Aşireti Dumdum Ovası'nda iskân edilmişlerdir. İki aşiretten 100'er hane Kerkütlü, Çerçili, Hanağzı, Kürdbağçesi, Ekintili ve Kürd Dağı'ndan Keferdiz nahiyesi ile Dumdum Ovası'nın birleştirilmesi suretiyle kurulan Islahiye kazasına²⁴ iskân edilmiştir. Islahiye kazasına merkez olmak üzere Nigolu kalesi civarında bir kasaba kurulmuştur. 1866 yılına gelindiğinde Islahiye'ye iskân edilenlerin hanelerinin üçte biri tamamlanmıştır. Delikanlı Aşiretinin kalan hanelerinden 120'si Dumdum Ovası'nda Altuntop denilen yere köy kurulmak suretiyle iskân edilmiştir. Yeni kurulan köye de Altuntop adı verilmiştir. Yine Dumdum Ovası'nda Delikanlı Aşireti'nden 100'er hane Gümüş Tepe ve Selim Dede adlarıyla kurulan köylere yerleştirilmiştir. Celikanlı Aşireti'nden de 100 hane Örtülü Pınar, 125 hane Arpalı Höyüğü adlarıyla kurulan köylere iskân edilmiştir (BOA, İ.DH, 545/37922; A.MKT. MHM, 348/64; MAD, nr. 9258, s. 6). Bu faaliyetlerden sonra Islahiye liva merkezi olmak üzere Okçu İzzedinlü ve Şeyhlü Aşiretleri'nin iskân edildikleri ve kendi adlarını taşıyan kasabaların bağlı olduğu İzziye kazası, yine Tiyek, Ekbaz ve Hacılar nahiyelerinin birleşmesi ile kurulan Hassa kazası ile Bulanık kazaları birleştirilerek Maraş'a bağlı bir kaymakamlık oluşturulmuş ve yeni kurulan bu livanın kaymakamlığına Payas Kaymakamı Şevki Efendi getirilmiştir (Halaçoğlu, 1973: 9).

Gâvur Dağı ve Kürt Dağı'nın ıslahatının tamamlanmasını müteakip Maraş Mutasarrıfı Arslan Paşa, Maraş ve Islahiye arasındaki dağ ve vadilerdeki köyleri Maraş'tan Amik Ovası ve İskenderun'a uzanan caddenin etrafına naklederek caddenin güvenliğini sağlamaya çalışmıştır (Halaçoğlu, 1973: 11).

Tacirli Aşireti'nin çoğu Haruniye denilen ormanlık alanda kışlamaktaydı. Aşiretten daha sonra müdürlük görevine getirilen Rüstem Ağa ile Boy beyi Süleyman Ağa Fırka-i Islahiye'ye itaat etmişlerse de birçok haneyi başına toplayan Kara Kethüda iskâna karşı çıkarak yaylaya gitmeye niyetlenince oymağı üzerine hareket edilerek cezalandırılmıştır. Bu durum aşiretin iskânının zorunlu olduğunu göstermiştir. Tacirli ve Cerid Aşireti Ceyhan Nehri kenarındaki kışlaklarında, Tacirli Aşireti ise Haruniye ovasında iskân edilmiştir (Cevdet Paşa, 1991: 158 ve 162).

²⁴ Davis, Gâvur Dağı'ndan indirilerek Islahiye'ye iskân edilenlerin bataklık ve sağlıksız yerlere yerleştirildiklerinden bahsetmektedir. Bunların hanelerinin inşası için Maraş'tan duvarcı ve marangozlar getirilmiştir. İskânı müteakip Islahiye'nin durumu gelişmiştir. Bu hususta bk. Davis, 1879: 103.

Tablo 4.10. Tacirli Aşireti'nin Haruniye'de İskân Edildiği Köyler
(Halaçoğlu, 1973: 18, Sansar, 2013: 11).

Karye	Hane	Çift
Çarşamba nam mahalde Halime karyesi	90	58
Boyalı nam mahalde Abidin karyesi	100	82
Pecenek nam mahalde Selamiye karyesi	31	29
Karacaoğlan nam mahalde Şahinoğlu karyesi	48	36
Ellekoğlu Eşkicioğlu Obası Ulviye nam mahalde	31	28
İloğlu karyesi	47	51
Toplam	347	284

Tacirli ve Cerid Aşiretleri'nin tam olarak iskânı 1866 yılının Haziran ayına kadar sürmüştür. Aşiretler Bacburnu ile Pazaryeri arasında eskiden beri Cerid Aşireti'nin kışlak mahalli olan yerde yeniden inşa edilen köylerde iskân edilmişlerdir. Aşiretlerin iskânı Hassa Ordu-yı Hümayunundan Süvari İkinci Alayı Binbaşısı Şükrü Bey ve mahalli memurlar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bakaya kalan vergilerin büyük kısmı tahsil edilerek Adana Mal Sandığı'na teslim edilmiştir (BOA, İ.DH, 551/38360).

Tablo 4.11. Tacirli ve Cerid Aşiretleri İçin İnşa Edilen Köyler ve Hane Sayıları
(BOA, İ.DH, 551/38360).

Karye	İnşa Edilen Hane Sayısı
İzzeddin	47
Dervişiye	123
Cevdetiye	81
Rızaiye	48
Yaveriye	46
Tevfikiye	40
Şükriye	23
Azizli	43
Toplam	451

Maraş, Adana, Kozan ve Payas sancaklarında bulunan aşiretlerin iskânı için Kurt İsmail Paşa görevlendirilmiştir. Bu civarda bulunan aşiretler için 3.454 hane ve 46 dükkân inşa edilmiştir. Maraş'ta bulunan aşiretler için 1.345, Sis kazasında bulun aşiretler için 1.721 hane inşa edilirken Islahiye ve köylerinde de 388 hane inşa edilmiştir. Maraş'ta Sinamillü, Atmalı, Kılıçlı, Ceceli, Kılıoğlu, İloğlu, Çakallı ve Hopurlu Aşiretleri ile Akçakoyunlu ve Hacı Babek köyleri için inşa olunan hanelere bakıldığında en fazla hanenin Sinamillü Aşireti için yapıldığı görülmektedir. Sinamillü Aşireti için inşa olunan hane sayısı 606'dır. Sis kazası dâhilinde Sıkıntılı, Tacirli, Cerid, Bozdoğan gibi aşiretlerin yanı sıra Hacı Mirzalı, Candik, Mısırlı, Kabasakal, Aydem, Kürt Aşiretleri için de haneler inşa edildiği görülmektedir. Bu aşiretler içerisinde en fazla hane Sırkıntılı Aşireti için inşa edilmiştir. Sırkıntılı Aşireti için inşa edilen hane sayısı 515'tir. Islahiye'de Delikanlı ve Celikanlı Aşiretleri için 175 hane inşa edilmiştir. Celikanlı Aşireti için 117, Delikanlı Aşireti için inşa edilen 58 hanenin yanı sıra Islahiye merkezinde de 213 hane inşa edilmiştir. Aşağıdaki tabloda Maraş ve çevresinde iskân edilen aşiretler için inşa olunan hane sayıları gösterilmiştir²⁵:

²⁵ Bu tabloya Sis kazası dâhilinde bulunan ve Maraş ile doğrudan ilgisi bulunmayan Hacı Mirzalı, Candik, Mısırlı, Kabasakal, Aydem ve Kürt Aşiretleri dâhil edilmemiştir. Bu aşiretler ve Sis kazası dâhilinde bulunan bazı köylerde inşa edilen hane sayıları hakkında bk. BOA, İ.MVL, 559/25139.

Tablo 4.12. Fırka-i Islahiye İskânı Sırasında Maraş ve Çevresinde
Bulunan Aşiretler İçin İnşa Olunan Hane Sayıları
(BOA, İ.MVL, 559/25130).

Aşiret/Oba/Köy	Hanelerin İnşa Edildiği Yer	İnşa Edilen Hane Sayısı
Senemenlü (Sinamillü) Aşireti	Maraş Nahiye ve Köyleri	606
Atmalu Aşireti	"	137
Yukarı Kılıçlı Aşireti ile Akçakoyunlu	"	202
Aşağı Kılıçlı Aşireti ile Hacı Babek köyü	"	156
Ceceli Aşireti	"	53
Kıllıoğlu Obası	"	33
İloğlu Obası	"	47
Çakallı ma' Hopurlu Aşireti	"	111
Sırkıntılı Aşireti	Sis Kazası	515
Tecirlü (Tacirli) Aşireti	"	240
Cerid Aşireti	"	211
Bozdoğan Aşireti	"	256
Celikanlı Aşireti	Islahiye	117
Delikanlı Aşireti	"	58

Çukurova'nın en büyük aşiretleri arasında yer alan Sırkıntı Aşireti kışlakları olan Adana ile Sis arasında iskân edilmişlerdir. Yukarıda da bahsedildiği gibi aşiret için 515 hane inşa edilmiştir. Adana tarafında kalan kısmı müstakil müdürlük olarak teşkilatlandırılarak müdürlüğüne Sırkıntı hanedanından Yusuf Bey getirilmiştir. Aşiretin Sis tarafında kalan kısmının müdürlüğüne de Yusuf Bey'in yeğeni Ahmed Bey tayin edilmiştir (BOA, İ.MVL, 559/ 25130; Cevdet Paşa, 1991: 189).

Erkân-ı Harbiye binbaşılardan Fırka-i Islahiye'de görevli Hüseyin Bey Kırıntılı ve Tatarlı Cemaatleri'nin dağdan indirilerek Çukurova'ya iskân edilmelerine memur edilmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 348/74). Yukarı Bozdoğan Aşireti de Hemite kalesi civarına iskân edilmiştir (Cevdet Paşa, 1991: 208). Atmalı Aşireti'ne bağlı Bozağa Oymağı Besni sınırındaki araziye Fırka-i Islahiye tarafından iskân edilmiştir. Oymağın iskânı için 5.000 dönümlük arazi tahsis edilmiştir (BOA, İ.ŞD, 90/535).

Fırka-i Islahiye Aşiretleri iskân ederken onların isteklerini de dikkate almış, kışlak ya da yaylaklarından hangisinde iskân olunmak istiyorlarsa şartların elverdiği ölçüde bu taleplerini yerine getirmiştir. Afşar Aşireti yaylaklarında iskân olunmak istemişse de Uzunyayla'daki yaylalarına Çerkes muhacirler yerleştirildiğinden bu mümkün olmamıştır²⁶.

²⁶ Afşarların yaylak yerlerinin Çerkeslere verilmesi ağıtlarına yansımıştır (Özdemir, 2007: 68).

Devriyeler toplayarak geldiler
Kolumuzu dallarından kırdılar
Yurdumuzu Çerkezlere verdiler
Soğuk sulu Uzunyayla nic'oldu

Yüreğim yaralı derunum paslı
Yıkıldı ilimiz beyler hep yaşlı
Burnu hırızmalı yalbirdak fesli
Yadellerde kalan kızlar nic'oldu

Yine Dadaloğlu'na ait bir başka şiirde yaylaklarının Çerkeslere verilmesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin daha ağır bir diller yerildiği görülmektedir (Özdemir, 2007: 212-213)

Aşağıdan iskân evi gelince
Sarıp da gül benzimiz solunca
Malım mülküm seyfi gözlüm kalınca

Bunun üzerine yaylaklarına civar bulunan ve eskiden beri mezraları arasında yer alan Sarız arazisinde iskânları kararlaştırılmıştır. Sarız bu dönemde Sivas eyaletine bağlı Aziziye sancağı sınırları dâhilinde bulunmaktaydı. Sivas mutasarrıfı aşiretin eşkıyalıkları nedeniyle bu araziye iskânlarına karşı çıkmıştır. Afşar Aşireti beyi Çerkes Bey'in oğlu Hacı Bey, Kozanoğlu Hacı Bey ile birlikte Fırka-i Islahiye'ye giderek mutasarrıfın bu tutumundan şikâyetçi olmuşlardı (Cevdet Paşa, 1991: 157). Ahmed Cevdet Paşa, 28 Ağustos 1865 tarihli maruzatında Sarız arazisinin de muhacirlere verilmesi halinde aşiretin Çukurova taraflarına göç etmeye mecbur olacağını belirterek Sivas eyaleti mutasarrıfına aşiretin bu mahalde iskân edilmesine karşı çıkmaması için gereken emrin verilmesini talep etmiştir (BOA, MVL, 712/104). Ahmed Cevdet Paşa bundan sonra aşiretin iskânı için gereken yazışmaları yapmış Kurt İsmail Paşa'yı da aşiretin iskânına yardımcı olmakla görevlendirmiştir (Cevdet Paşa, 1991: 158).

Fırka-i Islahiye, iskân faaliyetleri boyunca birçok aşiret beyinden yardım görmüştür. Bunlar iskân faaliyetleri boyunca yardımlarından dolayı daha sonra ödüllendirilmişlerdir. Aşağıdaki tablo Fırka-i Islahiye tarafından ödüllendirilen aşiret beylerini göstermektedir:

Tablo 4.13. Fırka-i Islahiye Tarafından Ödüllendirilen Aşiret Liderleri
(Gould, 1973: 113).

Aşiret Adı	Beyi	Verilen Ödül/Tahsis Edilen Makam
Afşar	Hacı Bey	4. Derece Mecidî Nişânı
"	İbrahim Bey	Silahşörlük
Bozdoğan	Muharrem Bey	Kars Muhafaza Memurluğu
"	İsmail Efendi	Aşağı Bozdoğan Nahiyesi Müdürlüğü
Cerid	Hacı Bey	Kapıcıbaşılık ve 5. Derece Mecidî Nişânı
Celikanlı	İsmail Ağa	Islahiye Kazası Meclis Azalığı
Delikanlı	Hüseyin ağa	"
Amikî	Seydi Ağa	"
Okçu İzzeddinlü	Osman Ağa	"
Şihlar	Mehmed Ağa	"
Reyhanlı	Mustafa Bey	5. Derece Mecidî Nişânı ve Reyhanıye Nahiyesi Müdürlüğü
Sırkıntı	Yusuf Bey	Aşağı Sırkıntı Nahiyesi Müdürlüğü
"	Ahmed Bey	Yukarı Sırkıntı Nahiyesi Müdürlüğü
Tacirli	Rüstem Ağa	Muhafaza Memurluğu ve Osmanıye Meclis Azalığı ²⁷
"	Süleyman Ağa	5. Derece Mecidî Nişânı ve Tacirli Nahiyesi Müdürlüğü
"	Mehmed Ağa (Kara Kethüda)	5. Derece Mecidî Nişânı
Karacalar Aşireti	Vezir Ağa	5. Derece Mecidî Nişânı ve Sis Yüzbaşılığı
Yağbasan	Ahmed Ağa	Kozan Sancağı Zaptıye Tabur Ağalığı

4.5. İskândan Sonra Meydana Gelen Firar Olayları

Aşiretlerin iskân yerlerinden firar etmelerinde konargöçer yaşam tarzını terk ederek yerleşik hayata alışmamaları, iskân oldukları yerin havasına ve suyuna uyum sağlayamamaları, hayvanlarına otlak bulma ihtiyacı, iskân oldukları yerlerde bulunan halk ile anlaşamamaları, eşkıyalığı geçim kaynağı haline getirmiş olmaları gibi birçok sebep etkili olmuştur. Tanoğlu'na göre göçebe veya yarı göçebe halde yaşarken yerleşik hayata geçenler,

Kaypak Osmanlılar size aman mı

²⁷ Tacirli müdürü unvanıyla Bacburnu muhafazasına tayin edilmiştir. Bk. Cevdet Paşa, 1991: 161.

ziraatla uğraşmaya başlamış hatta köyler kurmuş olsalar bile kuraklık gibi birçok sebebin etkisi ile hayvancılığa dayanan göçebe ya da yarı göçebe yaşamlarına geri dönebilmişlerdir. Bunda göçebeliği bırakıp yerleşik hayata geçen topluluğun ziraatla yaygın olarak uğraşmamasının da etkisi bulunmaktadır (Tanoğlu, 1954: 7-8). Konargöçer aşiretlerin iskândan firar etmelerinde ziraatı tam olarak bilmemeleri de etkili olmuştur. Bazı konargöçer aşiretler yaylaklarında kısmen kışlık ihtiyaçlarını karşılamak için ziraatla uğraşmış olmasına rağmen çoğu ziraatın nasıl yapılacağını bilmemekteydi. Mehmed Ziya Paşa bu nedenle Maraş'taki aşiretlere ziraatın nasıl yapılacağını öğretmek için memurlar görevlendirmiştir.

Kılıçlı Aşireti birçok kez Kıbrıs ve Rakka gibi yerlere iskân edilmesine rağmen iskân mahallerinden firar etmeyi başarmışlardı. Maraş Valisi Vezir Abdullah Paşa'nın 28 Mayıs 1774 tarihli yazısından anlaşıldığına göre 1774 senesinden bir müddet önce Kılıçlı Aşireti'nin üzerine varılarak aşiret cezalandırılmış geriye kalanları da Kıbrıs Adası'na iskân edilmişlerdi. İskân mahallerinden kaçmayı başaran aşiret mensupları eskiden olduğu gibi eşkıyalık yapmaya devam etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaş halinde olmasını fırsat bilen Kılıçlı Aşireti “kapusuz levendât” ile Maraş ve çevresinde bulunan köyleri ve nahiyeleri basarak gasp, katl gibi suçları işlemişlerdi (BOA, C.ZB, 2866).

Maraş ve çevresinden Rakka'ya sürgün yoluyla yapılan iskânlarda aşiretlerin “taştan evler yapıp kendi hallerinde ziraatla uğraşmaları ve hâsıl olan mahsullerinin öşürlerini vermeleri, iskân edildikleri mahalleri şen ve abadan etmeleri” amaçlanırken bu aşiretler Rakka'nın coğrafi şartlarına alışamayarak çoğu zaman eski yurtlarına firar etmişlerdir (BOA, C.DH, 14402; İE.DH, 1475). Afşar Aşireti iskân mahalleri olan Rakka'dan firar ederek Kars-ı Zülkadriye kazasına gelmişlerdir. 1781 yılında Maraş ve Adana valilerine gönderilen fermana aşiretin ırz ve edebiyetle oturmaması halinde tekrar Rakka'ya iskân olunacakları belirtilmiştir. Aşiretin civarda bulunan köy halkına, yolculara ve güzergâhı kullanan Müslüman hacılara saldırmasının önlenmesi de her iki validen talep edilmiştir (BOA, MD, nr. 179, s. 210).

1846 senesinden Amik Ovası'na iskân olan Reyhanlı Aşireti bir müddet sonra inşa edilen hanelerini terk ederek tekrar konargöçer hayatı yaşamaya başlamıştır. Aşiretin iskândan vazgeçmesinde boy beyleri Mürseloğlu Ahmed Paşa'nın ayrılışı ile birlikte Amik Ovası'nın oldukça kötü durumu da etkili olmuştur. Ovanın ağır havasının yanı sıra Amik Gölü'nün sularının artmasına bağlı olarak oluşan bataklıklar hastalıklara neden olmuş, ölen kişi sayısı doğanları geçmiştir. Cevdet Paşa 1865 yılında Fırka-i Islahiye ile bölgeye geldiği zaman bu durumu fark etmiş ve gölün suyunun artmasında civarda bulunan dalyanın etkili olduğunu tespit etmiştir (BOA, İ.MVL, 538/24169).

Celikanlı Aşireti 1861 yılında Ankara eyaleti dâhilinde bulunan iskân mahallerini terk ederek Maraş'a geldiklerinde buna sebep olarak iskân mahallerinin “ab u hevasına” yani havasına ve suyuna alışamamalarını göstermişlerdi. Ancak Maraş'ta iskân edilme isteklerinin kabul edilmesinden sonra yaylalarına doğru gitmeyi düşünmeleri eskisi gibi kışlak ve yaylak hayatı yaşamayı istemelerinin de eski iskân mahallerini terk etmelerinde etkili olduğunu göstermektedir (BOA, A.MKT.MVL, 138/70).

Fırka-i Islahiye'nin konargöçerlerin çadırlarını ortadan kaldırıp bunları iskân etmesine rağmen bazı aşiretler bir müddet sonra çadırlara geri dönmek ve eskiden olduğu gibi yaylak hayatı yaşamak için türlü bahaneler aramaya başlamışlardır. Bir kısmı yaylaya çıkmayı başarmış, ovada iken ettikleri pamukların toplama zamanı gelmiş olmasına rağmen geri dönmemişlerdi (Cevdet Paşa, 1991: 208).

Maraş'ta Fırka-i Islahiye tarafından iskân edilen Kılıçlı, Atmalı, Çakallı, Sinamillü gibi aşiretlerin çoğunun iskândan yirmi iki yirmi üç yıl sonra tekrar hane inşa edilerek ve

köyler kurularak iskân edilmeye çalışılması da iskân faaliyetlerin tam anlamıyla başarılı olmadığını göstermektedir²⁸.

4.5.1. “Afşar Firarileri Meselesi”

Vecihi Paşa'nın Afşar Aşireti'ni 1849 yılında Ankara, Çankırı, Bozok gibi yerlere iskân etmesini müteakip aşiret mensuplarından birçoğunun iskân mahallerinden firar ettikleri görülmüştür. Arşiv belgelerinde bunlar sıklıkla “Afşar firarileri” olarak adlandırılmıştır. Aşağıda Afşar Aşireti firarilerinin 1849 senesinden 1865 senesine kadarki zaman dilimi içerisinde iskân mahallerinden firar etmeleri, firar ettikleri yerler ve bu firar olaylarının sebepleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

Afşar Aşiretinin bir kısmının Bozok sancağındaki iskân mahallerinden firar etmesinde burada bulunan halk ile aralarında eskilere dayanan düşmanlığın olması etkili olmuştur. Vecihi Paşa'nın aşireti kasıtlı olarak aralarında husumet bulunan yerlere iskân edip etmediğini kesin olarak ifade etmek mümkün değildir. Ancak Afşar Aşireti üyelerine bakılırsa Bozok sancağı halkının düşmanlığı dayanılmayacak boyuta ulaşmıştır:

“Bizleri dışarı çıkarmadılar, çıkanın da bazılarını ara yerde öldürdüler, sizler dahi esirsiniz, iman sahibi değilsiniz diyerek kâfir ismiyle çağırdılar, ırzımızı ve malımızı helal kabul ettiler. Bizler dahi buna dayanamayıp şu memlekete geldik. Cümlemiz telef olup birimiz dahi kalmasa Bozok sancağına gitmeyiz” (Saydam, 1993: 254).

Afşar Aşireti beylerinden olup Vecihi Paşa'nın aşireti iskânı esnasında Kozanoğullarının yanına kaçarak iskândan kurtulmaya çalışsa da daha sonra iskânı kabul etmek zorunda kalan Duman Bey ve Abdullah Bey, 1852 senesinde iskândan firar edip Tahtaköprü denilen yere gelerek köy ve kasabalara, yolculara ve tüccarlara saldırmaya başlamışlardı. Daha sonra Bozok sancağından firar edip kendilerine katılanlar da olmuştur (Saydam, 1993: 254). Duman Bey ve Abdullah Bey 160 kadar hane ile Tacirli ve Bozdoğan Aşiretleri içine karışarak Çukurova taraflarına gitmeye teşebbüs etmişlerdi. Bu durum Ankara Valisi Vecihi Paşa'nın uyarısıyla anlaşılmıştır (BOA, A.MKT.UM, 116/36). Ancak Afşar Aşireti'nin firari haneleri aynı sene bir yolunu bulup Sarız'dan hareket ederek Göksun ve Andırın yolunu kullanarak Çukurova'ya inmeyi başarmışlardır. Vecihi Paşa aşiretin Çukurova'ya inmesinden Kozanoğlu Samur Ağazade Yusuf Bey'i sorumlu tutmuş bu durumun sebebini Yusuf Bey'in aşiretin Kozan'dan geçmesine müsamaha göstermesine bağlamıştır (BOA, MVL, 253/56).

Vecihi Paşa, 1852 yılının Kasım ayında Çukurova tarafına firar eden Afşar Aşireti'nin iskân mahallerine iade edilmesinin zorunlu olduğunu belirten bir yazısını merkeze göndermiştir. Afşar firarileri Çukurova taraflarında kalırlarsa diğer aşiretler bunları örnek alarak iskân mahallerinden kaçmak isteyebileceklerinden bu aşiretleri zapt etmek kolay olmayacaktı. Aşiretlerin iskânı için harcanan çabalar da boşa gidecekti. Firarilerin iskân mahallerine iadesinde gevşek davranılmaması gerektiği fikrindeydi. Vecihi Paşa, 100 kadar nizamiye askeri ile Sergerde Hasan Ağa ve Reşid Ağa'yı maiyetlerinde 200 kadar silahlı asker ile Adana'ya göndermeyi planlamıştır. Bunlar Adana'da bulunan 700 kadar muvazzaf asker ile birleşerek Afşar Aşireti'nin iskân mahallerine dönmelerini sağlayacaklardı (BOA, İ.DH, 265/16557). Arabistan Ordu-yı Hümayunu müşiri de kuvvet kullanmadan aşiret firarilerinin iadesinin mümkün olmayacağını belirtmiştir. Kendisine göre aşiretin firar etmesinde Kozanoğullarının ve bölgede bulunan aşiretlerin etkisi bulunmaktaydı (BOA, İ.DH, 265/16557). Afşar firarileri bu esnada Maraş'a bağlı Kars kazasında Bucak denilen mahalde

²⁸ 1888 senesinde Pazarcık'ta konargöçer hayatı yaşamaya devam eden Sinamillü, Atmalı, Kılıçlı ve Çakallı Aşiretleri'nden 900 hane yeniden kurulan 29 köye, 332 hane ise harabe haline gelmiş olan eski köylere iskân edilmişlerdir. Bu husus ile birlikte yeni kurulan köylerin isimleri hakkında bk. BOA, İ.ŞD, 90/5355.

bulunmaktaydı (BOA, İ.DH, 265/16557). Maraş Kaymakamı Mahmud Raci firarilerin iadesi için Tüfekçibaşı Ali Ağa'yı ve Kars Kazası Mukayyidi Hacı Mehmed Efendi'yi Kars, Kozan, Bozdoğan ve Sunbas taraflarına göndermiştir. Kars Kazası Kaymakamı Hacı Sadık Ağa'nın oğlu Hacı Ahmed Ağa, Cebel-i Kozan Kaymakamı Yusuf Ağa'nın biraderi Ömer Ağa, Andırın Müdürü Pabuççuzade İbrahim Ağa'nın damadı Osman Ağa, Kars'a bağlı Sunbas Nahiyesi Müdürü Süleyman Bey'in konağında 1852 yılı Aralık ayında toplanarak Afşar Aşireti'nin önde gelenlerini çağırarak suretiyle Afşar Aşireti'nin iskân mahallerine dönmeleri meselesini konuşmuşlardı. Toplantıya Afşar Aşireti'ni temsilen Çerkes Bey'in biraderi Abdullah Bey, Paşo Bey'in oğlu Mehmed Ağa, Afşar Veli Bey, İsmail Ağa, Vezir Ağa, Müezzinoğlu ve Hacı Veli katılmıştır. Aşiret ileri gelenlerine kimsenin kendilerine yardım etmeyeceği, iskân mahallerine dönmeleri gerektiği aksi takdirde başlarına gelecek olaylar nedeniyle pişman olacakları söylenmiştir²⁹. Afşar firarileri verdikleri cevapta padişaha isyan yolunda olmadıklarını, perişan bir halde çoluk çocuk ile açıkta kaldıklarını, üç ay daha kalmalarına izin verilmesi halinde kendiliklerinden iskân mahallerine döneceklerini beyan etmişlerdir (BOA, İ.DH, 265/16557).

Yerel idarecilerin Afşar Aşireti'nin Bozok'taki iskân mahallerine geri dönmeleri için takındıkları tavırda samimi olmadıklarını söylemek mümkündür. Afşar Aşireti Sunbas Nahiyesi Müdürü Süleyman Bey'e bir tay, üç deve ve bir saat hediye etmişti. Süleyman Bey de buna karşılık bir atı aşirete hediye olarak göndermiştir. Ayrıca aşirete yeterli miktarda zahire vermekte olduğu söylentileri yayılmıştı. Tüfekçibaşı Ali Ağa ve Mukayyit Mehmet Bey Kozanoğlu'na aşiretin iskân mahallerine gideceklerine dair senet vermelerini talep ettiklerinde Kozanoğlu Yusuf Ağa'nın biraderi Ömer Ağa buna yanaşmamıştı (BOA, İ.DH, 265/16557).

1852 yılının sonlarına doğru Afşar Aşireti'nin iskân mahallerinden firarları devam etmekteydi. Daha önce firâr edenlerden başka Tirkeşlioğlu ile birlikte 14 süvari, 25 piyade ve birkaç hane firarilerin yanlarına gelmiş ve üçer beşer hane de gelmeye devam etmiştir. Aşiretin üç ay daha kışlaklarında kalmalarına izin verilmesini istemelerinin sebebi zaman kazanmak ve kış mevsimini burada geçirip bahar mevsiminde yaylaya çıkmaktan ibaretti. Zira her geçen gün firar edenlerin sayısı artmaktan olduğundan bahara beklenmesi durumunda aşiret bir hayli kalabalık olacaktı (BOA, İ.DH, 265/16557).

Vecihi Paşa'nın daha önce de belirtildiği üzere asker kullanılarak firarilerin iadesinde ısrarlı olduğu görülmektedir. Kendisinin göndereceği muvazzaf askerler ile Maraş ve Adana'dan temin edilecek askerler ile aşiretin iskân mahallerine götürülmesinin mümkün olabileceği fikrindeydi. Vecihi Paşa hem aşirete karşı kuvvet kullanılması gerektiği yönündeki ısrarını hem de firarilerin iadesinin gerçekleşmemesinin mahzurlarını 1 Ocak 1853 tarihli maruzatında şu şekilde ifade etmiştir:

“Kuvvet kullanılmadıkça ve ümitleri kesilmedikçe itaat altına girmeleri mümkün değildir. Bunların bahara kadar kalmalarına izin verilirse her biri bir tarafa dağılacığından asker gönderilse dahi kimse bulunamayacaktır. İskân mahallerine dönderilmeyip de bu halde bırakılırlarsa sair iskân olanlara da cesaret gelip sirayet ederek onlar bir taraftan bunlar bir taraftan eskiden ziyade halkın mallarını gasp etmeye başlayıp iskân meselesi zarar göreceğinden asayiş de

²⁹ Afşar Aşireti'ne şu nasihatlerde bulunulmuştu: “Sizler buralara gelmişseniz eğerce bizlerden söz dinleyüb yardım talep iderseniz asla ve kat'a size kimse sahip olamadığından başka dağlar taşlar dahi size sahip olamaz ve 'âkıbetü'l-emr-i perişâniyete ducâr olarak nâdim ve pişman olacağımızı bilüb bir belaya giriftâr olmaksızın mahall-i iskânlarınıza 'avdet eylemiş olsanız hakkınızda güzel olur ve eğer işbu sözlerimizi isga itmeyüb de Kozanoğlu sahib olur ve şuradan buradan mu'avenet kılınur hulyâsına saparsanız sizlere kimesne sahip olmaz ve mu'avenette bulunmaz artık eyüce mülâhaza iderek efendilerimizin emri üzere mahall-i iskânlarınıza gidiniz” (BOA, İ.DH, 265/16557).

bütünüyle bozulacaktır. Bunların 20.000'den fazla haydut, hırsız, kanlı katil ve yol kesici eşkıyası bulunmaktadır (BOA, İ.DH, 265/16557).

Vecihi Paşa Afşar Aşireti'nin civarda bulunan âyanlardan ve aşiretlerden destek görmemesi için gereken tedbirleri almıştır. Halep'te bulunduğu sırada Küçük Alioğlu Mustafa Bey görüşerek Afşar firarilerine yardım etmemesini sağlamıştır. Ayrıca Cerid ve Tacirli Aşiretleri'ne de gerekli uyarılar yapılmıştır. Divan Kâtibi Zübeyir Efendi'yi de Adana Valisi Ziya Paşa'nın yanına göndermiş ancak Ziya Paşa'nın tutumundan dolayı bir netice elde edememiştir. (BOA, İ.DH, 265/16557). Ziya Paşa firarilerin Vecihi Paşa'nın söylediği gibi 160 haneden ibaret olmadığını sadece eli silah tutanlarının dahi 1.000 civarında olduğunu, bunların zor kullanılarak değil ikna yolu ile ya da başka çareler aranarak iskân yerlerine döndürülmelerinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Kendisi de Afşar firarilerine gereken nasihatlerde bulunmuştur. Afşar Aşireti mensupları Ziya Paşa'ya Bozok'ta bir takım Kızılbaz ahalinin arasında kaldıklarını ve kendilerine çok zulüm edildiğini bu ıstırap ve perişanlıktan dolayı firar etmek zorunda kaldıklarını söyleyerek "*öldürülseler dahi bir daha iskân mahallerine dönmeyeceklerini*" ifade etmişlerdir (BOA, İ.DH, 265/16557).

1853 yılı Ocak ayında konun Meclis-i Vâlâ'da görüşüldüğü görülmektedir. 27 Ocak 1853 tarihli mazbatada aşiretin gerek temin yoluyla gerekse zor kullanılarak vakit geçirilmeksizin iskân mahallerine iadesinin uygun olacağı zira vakit geçirilmesi halinde sayılarının artacağı ve işin zora gireceği belirtilmiştir. Aşiretin iskân edildikleri yerlerde bulunan halktan baskı gördükleri şeklindeki şikâyetlerin dikkate alınması ve kendilerine bu konuda teminat verilmesi gerektiğine de değinilmiştir (BOA, İ.DH, 265/16557). Bu doğrultuda Adana'da bulunan bir tabur nizamiye askerinin Ankara'da bulunan askerlerle birleştirilmesi, Halep'ten bir iki bölük süvari getirilmesi ve gerektiği kadar muvazzaf asker temin edilmesi ve bir iki topun alınarak aşiret firarilerinin üzerine hemen hareket edilmesi 2 Şubat 1853 tarihinde padişah iradesi ilgili valilere ve ordu kumandanlarına emredilmiştir (BOA, İ.DH, 265/16557).

Afşar Aşireti'nin 1855 yılındaki kayıtlarda Zamantı kazasında iskân edilmiş olarak görülmesi firarilerin Bozok'taki iskân mahallerine dönmediklerini göstermektedir. Kayseri'ye bağlı Zamantı kazasına iskân olunan Afşar Aşireti'nin geri kalan haneleri de getirilerek eski yaylaklarında 48 köy olarak iskân edilmişlerdir. Aşiret Afşar kazası adında bir kaza haline sokulup müdürlüğüne Çerkes Bey getirilmiştir. Ziraatla uğraşmaları ve bundan sonra uygunsuz hal ve hareketlerde bulunmamaları hususunda senede bağlanmışlardır (BOA, İ.MVL, 328/14044).

1859 yılındaki yazışmalar aşiretin tekrar iskân mahallerinden firar ettiğini göstermektedir. Aynı sene 700-800 civarında Afşar hanesi Çukurova'ya inmek için Maraş'a bağlı Mağara nahiyesinde toplanmıştır. Maraş Mutasarrıfı Mehmed Hurşid Paşa aşiretin güzergâhı üzerinde bulunan Kozan Dağı, Sunbas, Andırın nahiyelele ile birlikte Kars kazasındaki geçitleri kontrol altına aldığından aşiretin Çukurova'ya inmesi mümkün olmamıştır. Mehmed Hurşid Paşa'ya göre aşiretin Çukurova'ya firar etmesinde Kozanoğlu Yusuf Ağa'nın ve Sunbas nahiyesi ahalisinin etkisi vardı. Bunların Afşar Aşireti'nin ileri gelenleri ile akrabalıkları bulunmaktaydı. 1859 senesinde sadece 100 Afşar hanesinin aşiretin hayvanlarına bakmak ve bahar mevsiminin başlangıcında geri dönmek şartlarıyla Çukurova'ya gitmelerine izin verilmiş, diğerleri iskân edildikleri mahallere geri götürülmüşlerdir. (BOA, MVL, 594/24; 592/44).

1863 yılında Afşar Aşireti eşkıyaları Harput, Diyarbakır ve Kastamonu'ya iskân edilmek üzere sevk olunmuşlardır. Bu iskân teşebbüsünde aşiretin tamamının değil de içlerinden sadece uygunsuzluk yapanlarının sürgün yoluyla belirtilen eyaletlere yerleştirilmesi iskânda takip edilen usulde değişiklik olduğunu göstermektedir. Bunlar iskân edildikleri mahallerden firar ederek Kozan, Maraş ve Çukurova taraflarına gelmişlerdir. 1864 senesi firarilerin eski iskân mahallerine gönderilmeye yönelik çabalarla geçmiştir. Sivas Eyaleti

Valisi Mehmed Paşa, Elbistan müdürüne, Maraş mutasarrıfına ve Çukurova'da bulunan Mirliva Hüsnü Paşa'ya durumu anlatarak firarilerin Uzunyayla'ya ya da doğrudan iskân mahalleri olan Harput, Diyarbakır ve Kastamonu eyaletlerine gönderilmelerini talep etmiştir. Aziziye Zaptiye Sergerdesi Tevfik Ağa'yı da bu işe memur etmiştir. Afşar Aşireti firarilerinden 20 kadar hane Tatarlı'da, 8 kadar hane Andırın'da ve geriye kalanlarının çoğu Sunbas nahiyesinde bulunmaktaydı. Kars kazası müdürü ve meclis üyeleri Kars kazasına bağlı olan Tatarlı ve Sunbas'taki Afşar hanelerinin kazadan çıkarılmalarının ancak askeri kuvvet kullanılarak mümkün olabileceğini buna ise güçlerinin yetmeyeceğini ifade ettiler. Andırın Nahiyesi Müdürü Osman Ağa ise Andırın'daki Afşar hanelerini yakında Göksun taraflarına göndereceğini belirtmiştir (BOA, MVL, 688/31).

Afşar Aşireti'nin iskân mahallerinden firar etmeleri yukarıda da belirtildiği üzere sürekli yaşanan hadiselerdendi. Aşiretin büyük ölçüde iskânı Fırka-i Islahiye tarafından gerçekleştirilmiştir.

5. AŞİRETLERİN İDARESİ

5.1. Aşiret İdaresinden Sorumlu Görevliler

5.1.1. Boy beyi

Aşiretlerle ilgili tüm işlerden birinci derecede sorumlu olan boy beyleri aşiret ihtiyarları, kethüdalar ve voyvodalar tarafından merkeze teklif edilir eğer teklif edilen şahıs uygun görülürse padişah beratı ile göreve başlarlardı. Padişahın beratı burada dağınık halde bulunan konargöçer aşiretler üzerinde devletin otoritesini sağlamaya yönelik bir araç olarak vazife görmektedir (Gündüz, 2010: 49-50). Ancak Rışvan gibi bazı aşiretlerde boy beyleri berat ile değil aşiret halkı tarafından seçilmekteydi. Aşiretin önde gelen kethüda, ihtiyar ya da söz sahipleri üzerinde anlaştıkları bir şahsı boy beyi yapabilmişlerdir. Aşiret halkı kendi iradeleri dışında seçilen bir boy beyinin beylik yapmasını tasvip etmemiştir (Söylemez, 2007a: 216-217; Orhonlu, 1963: 13).

Tanzimat Dönemi'nde boy beylerinin seçiminde bazı değişikliklerin olduğu görülmektedir. Eyalet valilerinin boy beyi seçiminde etkisi eskisine oranla artmıştır. Vali çoğu zaman kethüda, muhtar ve ihtiyarların onayını aldıktan sonra “mir-i aşiret” de denilen boy beyini atamak için Bâbiâli'ye durumu bildirmekte ve eğer uygun görülürse teklif edilen kişi boy beyi olarak atanmaktaydı (Saydam, 2009: 802). Ancak Afşar Aşireti'nde boy beylerinin Maraş valileri tarafından atanması valilerin doğrudan beyi atama yetkisine sahip olduğunu düşündürmektedir (BOA, İ.MVL, 64/1211). Valilerin atadıkları boy beyleri genelde boy beyi çıkarıcı cemaat ya da ailelerden olmuştur. Bunların dışında atadıkları boy beyleri aşağıda da belirtileceği üzere kabul görmemiştir. Çünkü aşiretler içerisinde bulunan cemaatlerin hepsinden boy beyi çıkmazdı. Boy beyliği belirli cemaatlere münhasırdı. Helmuth Von Moltke (1995: 192), paşanın (sadrızamın) bir aşiret ağası (boy beyi) öldüğü zaman halefini seçme hakkına sahip olduğunu ancak ağa olarak atayacağı kişiyi daima aynı ailelerden seçmek zorunda olduğunu belirtmiştir. Mehmed Celaleddin Paşa'dan sonra Halep Valisi olan Hurşid Paşa, Mürseloğlu Haydar Bey'in uygunsuz hareketlerinden dolayı Reyhanlı Aşireti beyliğine Ahrazoğlu Hüseyin'i getirip mübaşirini de kendisiyle birlikte göndermiştir. Ancak Haydar Bey Kalender Paşa'nın kendisine verdiği desteğe güvenerek Reyhanlı Aşireti ihtiyarlarını ve ahalisini kışkırtmak suretiyle Ahrazoğlu Hüseyin'in¹ boy beyliğine gelmesini engellemeye çalışmıştır. Reyhanlı ihtiyarları ve ahalisi “*Ahrazoğlu'nu istemeyiz, itaat dahi etmeyiz, geldiğin yere git*” diyerek Ahrazoğlu'nun boy beyliğini kabul etmedikleri gibi Halep valisinin mübaşirini de geri gönderme cüretinde bulunmuşlardır (BOA, HH, 494/24246). Reyhanlı Aşireti'nin kışlak mahalleri idari açıdan Halep'e bağlı idi. Halep valisinin istediği kişiyi boy beyi olarak seçtirememesi sadece Haydar Bey'in aşiret halkını kışkırtmasına bağlanmamalıdır. Zira Haydar Bey'in uzun müddet asi durumda bulunduğu dahi bu görevi icra etmesi ancak boy beyliğinin belirli aile ve cemaatlere ait olması ile izah edilebilir.

Afşar Aşireti'nde boy beyi çıkarıcı üç ocak bulunmaktaydı. 19. yüzyılın ortalarına doğru bu ocakların başında Çerkes Bey, İsmail Bey ve Topuzoğlu Kara Bey bulunmaktaydı. Bunların babaları Maraş valileri tarafından boy beyliği görevine getirilmişler, babalarının vefatından sonra bu görevi zaman zaman kendileri yürütmüşlerdi (BOA, İ.MVL, 64/1211). Maraş Valisi Yusuf Paşa zamanında aşiretin boy beyliğini Çerkes Bey'in yürüttüğü görülmektedir. Çerkes Bey'den önce bir ara

¹ Ş. Mursaloğlu Ahrazoğullarının Lökli Cemaati'ne mensup olduğunu belirtmektedir. Bu konu hakkında bk. Mursaloğlu, 1984: 64.

İsmail Bey de boy beyliği görevinde bulunmuştur (BOA, İ.MVL, 64/1211; 71/1349). Aşiret içerisinde boy beyi çıkaran çok sayıda ailenin olması beraberinde bir takım sıkıntıları da getirmiştir. Çerkes Bey'in boy beyliği döneminde aşiret halkı iki kısma ayrılmıştır ki bunda Çerkes Bey'in Maraş valilerine hizmet eden, aşiretten fazla vergi alan ve aldığı vergilerin bir kısmını zimmetine geçiren biri olarak görülmesinin etkisi vardır. Haliloğlu, Kara Budaklı, Torun ve Receb Uşağı Oymakları'ndan 600'den fazla hane Topuzoğlu Kara Bey'i geriye kalan 350-400 hane Çerkes Bey'i desteklemiştir. Kara Bey'i destekleyen Afşarlar, Çerkes Bey'e itaatten vazgeçip Torun Oymağı'ndan Sarı Velioğlu İbrahim'in de tahrikiyle Kara Bey'i içlerine alıp “*biz Çerkes Bey'i istemeyiz ve Kara Bey'i seçip boy beyi ederiz*” diyerek Kara Bey'i boy beyi yapmak için harekete geçmişlerdir². Bir müddetten beri kışlağına inmeyip Zamantı'da ikamet ederek ziraatla uğraşmakta olan Topuzoğlu Karabey'i boy beyi olarak görmek isteyen aşiret halkından Haliloğlu İbrahim Kethüda ile Musaoğlu Anber Kethüda, Karabey'in aşireti halkıyla Çukurova'daki kışlaklarına inmesini sağlamışlardı³.

Boy beyliği babadan oğula geçebileceği gibi ailenin diğer erkek fertleri de bey olma hakkına sahipti. Ancak bu durum yaygın değildi. İlbeğli Aşireti'nde Bey seçimi ile ilgili Eberhard'ın bahsettiği bir olayda ölen aşiret beyinin oğlu ile amcasının büyük oğlu arasındaki mücadele anlatılmaktadır⁴. Beyliğin babadan oğula geçmesi gerektiğini savunan Ahmet Bey ile beyliğin yaşça büyük olana ait olduğunu savunan Ali Kadioğlu'nun mücadelesini Maraş valisinin de etkisiyle Ali Kadioğlu kazanmıştır (Eberhard, 1953: 39). Bu durumu bir yandan beyliğin babadan oğula geçmesi gerektiğini savunan bir görüş ile öte yandan beyliğin yaşça büyük olana geçmesi gerektiğini savunan bir başka görüşün çatışması olarak değerlendirmek mümkündür.

Bir mukataa dairesi içerisinde yer alan reaya, aşiret ve cemaatlerden oluşuyorsa bunlara da bir boy beyi atanabilmekte idi. Bu şekilde tayin edilen boy beylerinde mukataaya mensup reyanın rızası aranmaktadır. Mukataayı tasarruf eden şahıs da boy

² Haliloğlu İbrahim Kâhya, Anber Kâhya ve Nal Musaoğlu adlı kethüdalar aşiretin boy beyi Çerkes Bey'in yerine boy beyliğine Karabey'i getirmeye çalışmışlardı. Bahsi geçen kethüdalar Maraş Valisi Yusuf Paşa'ya Kara Bey'i boy beyi yapması için iltimasta bulunmuşlar ancak istedikleri sonucu alamamışlardı. Valilerin boy beyi seçimindeki etkisini bu olayda açıkça görmek mümkündür. Zira Maraş Valisi Yusuf Paşa, Kara Bey'i destekleyen hane sayısı 600'den fazla olmasına rağmen 400 hanenin desteklediği Çerkes Bey'i kendi çıkarlarına daha uygun gördüğünden boy beyliği görevinde bırakmıştır. Mezkûr kethüdalar Çerkes Bey'e karşı olmalarına sebep olarak Çerkes Bey'in aşiretçe sevilen bir adam olmamasını ve Maraş valilerinin koltukları altına sokulup valilerin menfaatleri doğrultusunda hareket etmesini göstermişlerdi. Ayrıca Mir-i Aşiret olarak tayin edilmesiyle istediği gibi hareket ettiğinden yakınmışlar, tahsil olunan vergileri kendisinin zimmetine geçirip geçirmediğinin ya da valilere teslim edip etmediğinin bilinemediğini belirtmişler ve bu nedenlerden ötürü “*valiye pek de itaat etmeyecek*” bir boy beyi tayin ettirmek istemişlerdi (BOA, İ.MVL, 71/1349).

³ Kara Bey, Halep'teki muhakemesi esnasında Çerkes Bey'in İbrahim Bey Oymağı'ndan bakayaları karşılığı yağmaladığı ve bir miktarını zimmetine geçirdiği mal ve eşyaları geri almak için Haliloğlu İbrahim ve Musaoğlu Anber aracılığıyla Çukurova'daki kışlaklarına indiğini belirtmiştir. Ancak kışlaklarına inmelerindeki asıl amaç yukarıda da belirtildiği üzere kethüdaların Çerkes Bey yerine kendisini boy beyi yapmak istemeleri idi. Bu konu hakkında bk. BOA, İ.MVL, 71/1349; İ.MVL, 64/1211.

⁴ Bu hikâye şu şekildedir: Eskiden iki oğlu olan bir bey vardı. Adı Firuz Bey olan bu kişi ölene kadar (aşiretin yaşadığı) bölgenin beyi olmuştur. Firuz Bey'in oğlu babası ölünce bey olmak istedi. Ancak babasının ağabeyinin oğlu Alkatlıoğlu (Ali Kadioğlu) ona “*senin baban benim babamdan yaşça daha büyüktü. Bu nedenle bey oldu. Şimdi ben senden daha büyüğüm bu yüzden benim bey olmam gerekir*” deyince Ahmet Bey de “*beylik babadan oğula geçer, ben bey olmalıyım*” şeklinde cevap vermiştir. Padişah Maraş'a vezirini göndermiş, Maraş Valisi Ömer Paşa'nın konağında bulunan vezir beyliğin kime verilmesi gerektiğini Ömer Paşa'ya sorunca Ömer Paşa beyliği Alkatlıoğlu'nun hak ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Vezir Alkatlıoğlu'nu çağırarak sultan tarafından gönderilen kürkü kendisine vererek, beyliğin kendisine ait olduğunu söylemiştir (Eberhard, 1953: 39).

beyi olarak düşünölen kişinin faydalı olacağına kanaat getirirse boy beyini göreve “bilâ-tayîn” atamakta, yani bu görevi kendisine bahşetmektedir. Ancak bu işin resmi nitelik kazanması için mutasarrıf bir inha ile durumu Divan-ı Hümayuna bildirmektedir. Mutasarrıfın inhası üzerine boy beyi olarak tayin edilen kişiye berat gönderilir ve bu durum Hazine-i Âmire’de bulunan Baş Muhasebe defterlerine kaydedilirdi. Maraş’ta bulunan Kars çeltiği mukataası 1783 yılında Mirahur-ı evvel Çerkes Mehmed Bey’in uhdesinde bulunmakta idi. Çerkes Mehmed Bey mukataaya mensup reayanın işlerini görmek ve vergilerini tahsil etmek için Latifzade el-Hac Ali’yi malikâne olarak uhdesinde bulunan mezkûr mukataaya boy beyi olarak atamış ve kendisi için gerekli beratı almıştır. Beratın verilmesi “*bu makule Türkmânan mukataatı cemaati aşiretlerinin üzerlerine berat ile boy beği atanması mukataaya yararlı (olduğu) ve mal-ı mîrînin tahsilini kolaylaştıracağı için*” kabul edilmiştir. Latifzade el-Hac Ali kazara aldığı beratı kaybetmiş ve yenisini arzuhal ile talep etmişti. Bu durumda hazinede bulunan Baş Muhasebe defterlerine bakılmakta ve mukataayı tasarruf eden kişiden de bilgi alınmakta idi. Bundan sonra beratın verilip verilmemesine karar verilmekteydi (BOA, C.DH, 4033).

Konargöçer aşiretlerin ya da bir mukataa dâhilinde bulunan reayanın idaresinden sorumlu boy beyleri dışında bazı nahiye ya da köylerde de boy beylerine tesadüf edilmektedir. Bütün nahiye ya da köylerde bu tip boy beylerine tesadüf edilmemesi bu tip boy beylerinin daha çok yerleşik hayata geçmiş aşiretlerin yoğun olarak yaşadığı yerlere tayin edildiğini akla getirmektedir. Boy beyliğini isteyen kimse bu durumu Divan-ı Hümayuna ya da Ordu-yı Hümayuna bildirmekte kendisinden istenen şartları yerine getirmesi koşulu ile bu göreve atanabilmekteydi. Maraş sancağında bulunan Andırın, Yenicekele ve Camustil nahiyelerine Bayezıdzade Kalender Bey boy beyi olarak atanmıştır (BOA, Maraş, nr. 3, s. 151m) 1800 senesinde Dağlı Aşireti Boy beyi Abdurrahman da aslında uhdesinde olan Dağlı Köyü’nün boy beyi idi (BOA, MD, nr. 211, s. 77) 1847 senesinde isyan halinde olan Sarı Bey daha önceleri Gâvur Dağı’nda bulunan Tiyek nahiyesinin boy beyliğini yapmıştır (BOA, MVL, 13/1). 1819 yılında Aşağı Küpeliolu köyünün boy beyi Mehmed Ağa idi (BOA, D.BŞM, nr. 8621, s. 28).

Boy beylerinin aşiretlerini idare etmeleri, düzeni sağlamaları eskiden beri gelen görevleri arasında bulunmaktaydı. Bu hususları yerine getirmemeleri azledilmelerine sebep olabilmekteydi. Alcı Aşireti Boy beyi Muhammed’in “*eşkiyayı ahza ve cemaatini zabt u rabta ve işinin uhdesinden gelmeğe kudreti olmadığından*” aşiret kethüda ve ihtiyarlarının iltimaslarıyla yerine “*eskiden beri boy beyleri ola gelmiş yarar ve nâmdar ve her vechle işinin uhdesinden gelmeğe kadir* Ken’an Beğolu Muslı” suçluları aşiret içinde barındırmamak ve iskân firarilerini gizlememek şartlarıyla boy beyi yapılmak istenmiştir (BOA, C.DH, 4214).

Moltke’nin, boy beylerinin aşiret idaresi ile ilgili verdikleri hükümlerin temyizinin olmadığını, aşiret ihtiyarlarını dinledikten sonra aşirete mensup birinin suçlu olduğuna kanaat getirirse onu idama mahkûm edebildiğini ve Türk makamlarının aşiretin iç işlerine karışmadığını belirtmesi boy beylerinin sahip oldukları yetkilerin boyutunu göstermesi açısından önemlidir (Moltke, 1995: 192). Boy beylerinin aşiret üzerinde mutlak otoriteye sahip olduklarını Burchardt da Reyhanlı Aşireti ile ilgili gözlemlerinden yola çıkarak belirtmiştir:

Her cemaat bir beye sahip olup beyin divandaki konumunu cemaatinin gücü belirler. Haydar Ağa her ne zaman gerekli görürse meclisi toplar ve ona başkanlık eder. Onun Reyhanlılar üzerindeki otoritesi mutlaktır. Divandaki beylerin fikir ve iradelerine rağmen kendi isteklerini Divana onaylatır. Çoğunlukla kabile beylerinden birinin diğerine saldırması ile

sonuçlanan anlaşmazlıklar hakkında Türk kanunlarından öğrendikleri zayıf bilgilerine göre hüküm verirler (Burkhardt, 1822: 635).

Boy beylerinin idari görevlerinin yanı sıra askeri görevleri de bulunmaktaydı. Devletin askere olan ihtiyacı arttığında aşiret boy beylerinden maiyetinde bulunacak aşiret süvarileri ile birlikte sefere katılmaları istenebilmekteydi⁵. Boy beylerinin diğer görevleri arasında aşiretlerin yerleşik halktan veya diğer aşiretlerden çaldıkları eşya, mal ve hayvanları bulup bunları sahiplerine vermek⁶, vergilerin toplanması ile birlikte eşkıyaların takibinde ve cezalandırılmalarında buldukları bölgenin valilerine yardım etmek bulunmaktadır. Fettahoğlu Ağca, Fettah ve İbiş, Antep Voyvodası Hüseyin'in kardeşi, kardeşinin oğlu Ahmed Bey ve adamlarından Muslu, Kürd Mehmedoğlu Bekir Bey ile birlikte hareket ederek mukataa, zeamet ve tımar ahalisine zarar verdiklerinde bunların cezalandırılması için Kalender Paşa'ya ferman gönderilmiştir. Bu fermanla Reyhanlı Aşireti Boy beyi Haydar Ahmed'ten de Kalender Paşa'ya yardım etmesi istenmiştir (BOA, MD, nr. 213, s. 48, 71).

Boy beyleri, boy beylik akçası adı altında aşiretten maaşları karşılığı para almaktaydılar. Afşar Aşireti'nde bu miktar 1843 ve 1844 senelerinde 20.000 ila 25.000 kuruştı. Boy beylik akçası "ber-mutâd" üzere aşiretten alınmaktaydı (BOA, İ.MVL, 71/1349). Bazı boy beyleri bu görevlerinden faydalanmak suretiyle aşiretten daha fazla akçe elde etmeye çalışmışlardı. Boy beyi ya da cemaat kethüdaları hediye olarak bir makama takdim ettikleri at, deve gibi hayvanların asıl değerinin üzerine bir kaç mislini ekleyerek bu meblağı aşiret ya da cemaatlerinden tahsil etmekteydiler. Diğer aşiretlerden ya da yerleşik halktan gasp edilen malların iadesinde veya bu malların karşılığı olan paranın tesliminde de yolsuzluk yapmaktaydılar. Konya'da iskân edilmiş olan ancak Sivas ve Bozok mutasarrıflarının kışkırtması ile 800'den fazla haneleri ile Uzunyayla'ya firar eden Rışvan Aşireti'nde boy beyi ve cemaat kethüdalarının bu şekilde hareketlerine rastlanmaktadır (BOA, İ.MSM, 69/2002). Afşar Aşireti Boy beyi Çerkes Bey de aşireti tarafından zimmetine para geçirmekle suçlanmıştır (BOA, İ.MVL, 64/1211). Boy beyliği yapmayı para kazanmanın vasıtası haline getirenler de bulunmaktaydı. Bunlar özellikle mukataalara mensup aşiret ve cemaatlere boy beyi olarak atanmak için vali ve mütesellimlere giderek para teklif etmek suretiyle boy beyliğini ele geçirmeye çalışmışlardır. Rumkale civarında bulunan Ekrâd-ı Reşi ve tevâbi' mukataası reayasına boy beyi olmak isteyenler 1.000 kuruş parayı valilere verip buyruldu almışlardı. Verdikleri parayı çıkarmak için aba, zahire, kömür, odun bahası ve sefer akçesi adında vergi toplayarak, reyanın "perâkende ve perişan" olmasına sebep olmuşlardır (BOA, AE.I.MAHMUD, 813).

Bazı aşiretler Tanzimat Dönemi'nde buldukları kazaların müdürleri tarafından idare olunmuşlardır. Ancak buna alışmamış olacaklar ki kendilerine bir boy beyi atanmasını talep etmişlerdir. Boy beyinin mi kaza müdürünün mü aşiretlerin zaptında ve vergilerin tahsilinde etkili olacağı sorusunu Ankara Valisi Mehmed Vecihi Paşa, kaza müdürü şeklinde cevaplamış ve buna gerekçe olarak da aşiretlerin birden fazla kazada bulunabileceklerini dolayısıyla bir boy beyi ile idare edilmelerinin uygunsuzlukların artmasına sebep olabileceğini göstermiştir. Hâlbuki aşiretler hangi kazada

⁵ Bu hususta bk. Aşiretlerden Asker Temin Etmede Yaşanan Sıkıntılar.

⁶ 1845 senesinde Dalyanlı Rışvan Aşireti'nden 10 kadar eşkiya Safraz Köyü Muhtarı Hamo'dan bedelsiz bir kısırak talep etmiş, mezkûr muhtar kısırakı vermeyince harmanda kendisini öldürmüşlerdi. Olaydan bir sene sonra aşiret reislerinden Solakzade Mehmed Ağa katilleri ve gasp edilen malları teslim etmek şartlarıyla aşirete boy beyi tayin edildi. Ancak aşiretten Şefikanlu Oymağı gece vakti boy beyinin çadırını basarak kendisini öldürmeye teşebbüs etmişti (BOA, İ.MSM, 69/2009).

bulunuyorlarsa o kazanın müdür ve memurları bunları daha kolay idare edebilirdi (BOA, A.MKT.UM, 1/49).

Tablo 5.1. Maraş ve Çevresinde Bulunan Aşiretlerin Boy Beyleri (Maraş, nr. 5, s. 117; İ.MVL, 122/3110; 64/1211; 71/1349; 219/1297; C.DH, 14996; 16567; 16840; HH, 377/20486-B, 450/22349; 525/25164; 444/22249-A; D.BŞM, nr. 8621, Cevdet Paşa, 1980: 147-149; 1991: 162; İ.DH, 219/12927; BOA, HH, 509/25023, İ.MSM, 69/2009; MD, nr. 239, s. 355; Burchardt, 1822: 642; Kurt, 2001: 116; Yüksel, 1997: 97).

Aşiret Adı	Boy Beyi	Görev Yaptığı Tespit Edilen Tarih
Bozdoğan	Abdülkerimoğlu Süleyman	1775
"	El-Hac Osman	1830
Celikanlı	Süleyman Ağa	H. 1254 (M. 1838/1839)
"	Hasan Ağa	
Cerid	Osman Bey	1775
"	Hasan Bey	1786, 1789
"	Şahin Bey	1810
"	Osman Bey	1828 v.
"	Mehmed Şahin	1830
"	Hasan Bey	
"	Mustafa Bey	1862
Kuşçu Ceridi	Hüseyin Dede	1819
Tacirli	Ömer	1830
"	Rüstem Ağa	1850
"	Süleyman Ağa	1865
Karalar	Mehmed Rüstem	1828 ve 1830
Çakallı	Hasan Ağa	1846
Dağlı Aşireti	Abdurrahman	1800
Delikanlı	Süleyman Ağa	1820
"	Hüseyin Ağa	1865
Kılıçlı	Alhas Ağa	1819
"	Mustafa	1846
Reyhanlı	Mürseloğlu Osman	1784
"	Mürseloğlu Haydar	1802-1822
"	Çirkin Ağa	1825
"	Mürseloğlu Ahmed	1846
"	Mustafa Şevki Bey	1865
Sinamillü	Bilal Ağa	1819
"	Ali Ağa	1846
Afşar	Hasan Bey	1810
"	İbrahim Bey ve Osman Bey	1834
"	İsmail Beğ	1842
"	Çerkes Beğ (Ahmed Çerkes Beğ)	1842
"	İsmail Beğ	
"	Çerkes Beyzade Hacı Bey	1865
Rişvan	Ömer Bey ve Hasan Beyzade	1791
Dalyanlı Rişvan	Solakzade Mehmed Ağa	1845

5.1.2. Kethüda

Aşiretleri oluşturan cemaatlerin her birinin başında kethüda denilen kimseler bulunmaktaydı. Bunlar temsil ettikleri cemaatin idari işlerinden sorumluydular. Ahali ve cemaat ihtiyarları tarafından seçilen kethüdaların görevlerinin meşru hale gelmesi boy beyi ya da voyvodanın durumu hükümete arz etmeleri üzerine gönderilen berat ile mümkün olmaktadır. Bundan sonra kethüda cemaat ile devlet arasında temsilci olabiliyordu (Gündüz, 2010: 50-51; Şahin, 2006: 173).

Kethüdalık boy beyliği gibi babadan oğula ya da kardeşe geçebilmekteydi. Kethüda olacak kişinin görevini layıkıyla yerine getirecek kudrette olması şarttı (Gündüz, 2010: 51). Kethüdanın erkek oğlunun olmaması veya görevi yapacak yaş ve tecrübede bulunmaması durumlarında kardeşi bu göreve getirilebilmekteydi. Kethüdanın yaşlanmış ve vazifesini layıkıyla yerine getiremeyecek olması durumunda ise henüz hayattayken yerine oğlu kethüda olabilmekteydi (Şahin, 2006: 176).

Has dâhilinde bulunan cemaatlerin ya da oymakların kethüdaları idarede zaafiyet gösterirlerse cemaat ya da oymak ahali tarafından has voyvodasına şikâyet edilebilmekteydiler. Has voyvodasının bu durumu onaylaması durumunda kethüdalar azledilip yerlerine daha uygun biri seçilmiştir (Orhonlu, 1963: 14).

Kethüdaların aşiret içerisindeki konumlarının cemaatlerinin gücü oranında olduğunu Burchardt'ın Reyhanlı Aşireti ile ilgili gözlemlerinden tespit etmek mümkündür. Aşiret ile ilgili işler divanda görüşülürken cemaat beyleri cemaatlerinin gücüne göre divanda oturmuşlardır (Burckhardt, 1822: 635).

Kethüdaların cemaat ya da oymak içerisinde birçok önemli görevleri vardı. Cemaatlerinin her türlü işinden sorumlu olan kethüdaların vergi borçlarının ödenmesini sağlamak, yağmalanan mal ve hayvanları sahiplerine iade etmek, eşkıyalık yapanları içlerinde barındırmamak gibi görevleri bulunmaktaydı (Söylemez, 2007a: 222-223). Bazen derbentlerin muhafazasında görevlendirildikleri de olurdu. Bu durumda cemaat kethüdası “derbent bölükbaşısı” olarak derbentin muhafızbaşılığı görevini yürütürdü (Halaçoğlu, 2006: 17). Kethüdalar, aşiret ihtiyarları ile birlikte boy beyi seçiminde de söz sahibiydiler. Boy beyi seçilmesini istedikleri kişi hakkında idari açıdan bağlı oldukları eyaletin valisine giderek iltimasta bulunmuşlardır (BOA, İ.MVL, 122/3110). Kethüdalar cemaatlerinin başka bir yere göç etmek istemesi durumunda bu taleplerini hükümete ya da valiye iletmışlerdir. Böyle bir duruma Tacirli Aşireti kethüdalarının Maraş Valisi Mustafa Tosun Paşa'dan Maraş altı denilen yere yerleşme talebinde bulunmak için yazdıkları arzuhallerinde rastlanmaktadır. Tacirli Aşireti'nin kethüdalarından Hacı Mustafa, Veli, Hasan, Rüstem ve Bekir 1848 yılında Maraş valisine sundukları arzuhallerinde bağlı oldukları Üzeyir sancağının kaymakamı Küçük Alioğlu Mustafa Bey'in yönetiminden memnun olmadıklarını belirterek kışın Maraş altında yazın Göksun'da ikamet etmelerine izin verilmesini talep etmişlerdi (BOA, İ.MVL, 122/3110).

Aşağıdaki tabloda Rışvan Aşireti'nin 1791 ve 1834 senelerindeki oymak kethüdaları gösterilmiştir. Bu oymaklardan Halikanlı ve Mahyanlı Oymakları'nın ikişer kethüdalarının olduğu görülmektedir. Bu durum oymakların nüfuslarının artmış olmasıyla ilgili olmalıdır (Söylemez, 2007a: 223).

Tablo 5.2. Rişvan Aşireti Oymak Kethüdaları
(Söylemez, 2007a: 222-224; Yüksel, 1997: 97;
BOA, HH, 447/22313-C; Burchardt, 1822: 643)

Oymak Adı	1791 Kethüda	1810 Kethüda	1834 Kethüda
Dalyanlı Halıkanlı ⁷	Ali Beyzade Mehmed Ağa Hamzaoğlu Mehmed Ağa ve Solak Bazarlı Hüseyin Ağa	Ali Beyoğlu	
Mahyanlı	Ebubekir Ağa ve Ferhatzade Ali Ağa		
Bereketli Okçuyanlı Molla Yakupoğlu Mülûkanlı Celikanlı Cudikanlı Ömeranlı Terkenli Hamidli ve Nasırlı Mendollu	Osman Ağa Süleyman Ağa Süleyman Ağa Hüseyin Ağa	Hasan Bey Moroğlu Ömer Bey Ömer Ağa	Mehmet Bey Bekir Bey Mehmet Bey Yusuf Bey Hüseyin Bey Hüseyin Bey Mustafa Bey

5.1.3. Aşiret İhtiyarları

Aşiret ihtiyarları boy beyi seçiminden, bakaya kalmış verginin tevzi ve tahsiline, iskân ile ilgili meselelere, gasp edilen mal, eşya ve hayvanların iadesine kadar pek çok hususta söz sahibi idiler.

Boy beyi ve kethüda ile birlikte aşiretin temsilcisi durumunda olan aşiret ihtiyarları aşiretin istek ya da şikâyetlerini eyalet valilerine hatta İstanbul'a kadar giderek ilgili makamlara iletirlerdi. Dedeşlü ve Selmanlı Cemaatleri ihtiyarları mensup oldukları mukataa sahibi olan Cabbarzade'yi, Alcı Cemaati ihtiyarları da Yeni-İl voyvodasını şikâyet etmek için İstanbul'a gitmişlerdi (BOA, C.ML, 16846; 31577).

Boy beylerinin seçiminde valilerin etkili olduğu Tanzimat Dönemi'nde aşiret ihtiyarlarının da bu seçimde söz sahibi oldukları görülmektedir. Aşiret ihtiyarları kethüda ile birlikte valiye gidip boy beyi yapmak istedikleri kişi için iltimasta bulunmaktaydılar. Celikanlı Aşireti 1848 yılında, bu tarihten bir müddet önce öldüğü anlaşılan Hasan Ağa'nın yerine biraderini boy beyi yapmak için harekete geçerek araya bazı kimseleri koymak suretiyle Maraş valisinin onayını almaya çalışmışlardı. Kendilerine aşiret kethüdası ile birlikte üç beş ihtiyarın gönderilmesi halinde bunun mümkün olabileceği söylenmiştir (BOA, İ.MVL, 122/3110).

Aşiretlerin idari açıdan bağlı oldukları yerin yöneticisi veya meclisi aşiretlerle ilgili sorunları boy beyleri ile birlikte aşiret ihtiyarlarını da çağırarak müzâkere etmekteydi. 1850 yılında Tacirli Aşireti yaylaklarından dönüşlerinde Ceyhan Köprüsü'nden geçerken köprüyü muhafazaya memur zaptiye neferlerinden beşini öldürmüşlerdi. Bu olaydan sonra aşiretin boy beyi ve "söz anlar ihtiyarları", Maraş Meclisi tarafından çağrılarak kendilerine zararlı hareketlerde bulunmamaları ve vergilerini zamanında ödemeleri hususunda tembihlerde bulunulmuştu (BOA,

⁷ Yüksel, Halıkanlı Oymağı'nı iki defa yazmıştır. Yukarıdaki tablo dışındaki diğer Halıkanlı Oymağı'nın kethüdaları İsmail Ağa ve Molla Hüseyinzade Mehmed Ağa olarak belirtmiştir. Muhtemelen Halıkanlı olarak okunan oymaklardan biri Rişvan Aşireti'nin bir başka oymağıdır.

A.MKT.UM, 39/35). Adana ve Maraş Valisi Mehmed Ziya Paşa, aşiretleri iskâna ısrardırılmak gayesi ile boy beyleri ile birlikte ihtiyarlara şal ve maşlah göndererek yanına çağırılmış, kendilerine Tanzimat'ın amaçlarından bahsetmiş, ziraat ve ticaretin faydalarını anlatmış, hırsızlık gibi uygunsuzlukları terk ederek devlete sadakatten ayrılmamaları hususunda uyarılarda bulunmuştur (BOA, İ.MVL, 255/9473).

Aşiret ihtiyarları ve boy beyleri kendilerinden yapılması ya da yapılmaması istenilen hususlar için bağlı buldukları yöneticiye ya da hükümete teminat verirlerdi. Bu teminat mühürlü bir senet şeklinde ise boy beyi ve kethüdalarının yanı sıra aşiret ihtiyarlarının da çoğu zaman senette mührü bulunurdu. Mesela Payas, Kurtkulağı ve Misis'ten geçen ve aşiret ile kabile eşkıyaları nedeniyle emniyetsiz halde bulunan caddenin güvenliğini yeniden sağlamak, caddeyi kullanan yolcu, ulak, tüccar ve kervanlara en ufak bir zararın gelmesini önlemek için hazırlanan bir senette aşiret boy beyleri, bölge ayan ve muhtarları ile birlikte Tacirli ve Cerid Aşiretleri ihtiyarları da taahhüt de bulunmuşlardı. Bu senette Cerid Aşireti boy beyleri olan Ömer ile Şahin Beyzade'nin yanı sıra Cerid Aşireti ihtiyarlarının da isminin geçmesi aşiret idaresinde aşiret ihtiyarlarının da etkili olduğunu ispatlar niteliktedir (Kurt, 2001: 116). 1856 yılında Tacirli Aşireti Maraş, Sivas, Kayseri ve civarında bulunan ahaliye zarar vermeleri, vergilerini ödememeleri ve isyan halinde bulunmaları nedeniyle bir daha bunları yapmayacaklarına dair hükümete bir senet vermişlerdi. Bu senette aşiret ihtiyarlarından sekiz kişinin mührü bulunmaktaydı. Bu ihtiyarlar, Veli, Abdullah, Hasan, Osman, Süleyman, diğer Abdullah, Ali ve Hasan adındaki kişilerdi (BOA, MVL, 319/61).

Aşiret ihtiyarları mensup oldukları aşiretlerinin iskânında da önemli rol oynamışlardı. Bunlar boy beyi ve kethüdalarla birlikte iskân talebinde bulunabilmekteydiler. Bu taleplerini valiye ya da meclise iletmişlerdir. Kılıçlı ve Sinamillü Aşiretleri'nin oymak ihtiyarları 1846 senesinde Maraş Meclisi'ne giderek "kadim yurtları" olan Pazarcık'ta iskân olunmak istediklerini bildirmişlerdi. Maruzatlarında iskân olunmalarının "*ahali-i aşiret ihtiyarları kulları bulunan cümle fukaranın niyaz ve istid'aları iktizâsından*" olduğunu belirttilmesi iskânlarında aşiret ihtiyarlarının ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır (BOA, A.MKT, 104/34).

Bir diğer görevleri aşiretten asker alınmasında hükümet güçlerine yardım etmektir. Kura ile asker alınmaya başlandığı Tanzimat Dönemi'nde aşiretlerden asker alınması pek de kolay olmamıştır. Askerliğe alışık olmayan aşiret üyeleri firar yolunu tutmaktaydılar. Kura çekileceği zaman aşiret müdürleri, kâhyaları ve ihtiyarları çağrılarak bu konuda kendilerine yardımcı olunması istenmekteydi.

5.1.4. Voyvoda

Slavca kökenli voy-voda kelimelerinin birleşmesinden oluşan ve asker sürücüsü anlamına gelen bu kavram mali bir terim olarak devlet tarafından iltizama verilen bir yerin vergilerini toplamaya memur edilen kimselerle, hasların yıllık gelirini toplayan kişiler hakkında kullanılmıştır (Sertoğlu, 1986: 359). Voyvodaları muhassıl ve mütesellimlerden ayıran fark bunların tımar, zeamet ve haslar ile merkezi hazineye ait vergileri ve vakıf gelirlerini toplama yetkisine sahip olmalarıdır (Özvar, 2013: XLIII, 129). Ancak voyvodaları sadece vergi toplayan görevliler olarak da kabul etmemek gerekir. Zira bazı voyvodaların vergi toplamak dışında idari görevleri de bulunmaktaydı. Bunlara genelde sancaktan küçük gelir bölgelerinin idaresi ve vergi tahsili görevleri verilmekteydi. Dolayısıyla bu tip voyvodalar bu bölgenin hem idarecisi hem de tahsildarı konumunda idiler. 19. yüzyılda Anadolu'da birçok kasaba ve kaza

voyvodalıkla idare edilmektedir (Çadırcı, 2013: 30). Maraş ve çevresinde de voyvodalıkla idare edilen yerler bulunmaktaydı. Bunlar arasında Antep, Azaz ve Kilis, Elbistan, Malatya, Zamantı, Kars, Sis, Darende, Gâvurdağı, Yenicekele, Bulanık, Rumkale gibi yerler bulunmaktadır.

Mukataanın gelirini toplamaktan sorumlu olan voyvodalar da bulunmaktaydı. Bunlar sancak voyvodalarından farklı idi. Mesela Rışvan Aşireti'nin has reayası olması sebebiyle mukataalarına bir voyvoda atanırken, yaşadıkları Malatya sancağı da padişah haslarına dâhil mukataalardan olması sebebiyle ayrı bir voyvoda tarafından idare edilmektedir (Söylemez, 2007a: 220). Mukataalardaki voyvodalar genellikle mukataanın bulunduğu yerdeki bir mahalde oturlardı. H.1231 (M. 1815/1816) yılında İfraz-ı Zülkadriye mukataası voyvodalarının merkezleri Kurtkulağı idi (BOA, HH, 642/31527-J). Voyvoda eğer bir vakıf gelirinin toplanmasından sorumlu ise o zaman geliri o vakfa ait yerlerden birinde ikamet ederdi (Özvar, 2013: XLIII, 129).

Bazı aşiretlerin vergileri voyvodalar tarafından tahsil edilmektedir. Yeni-il, Yüzdepare, Mardin, Zile ve Halep'te bulunan aşiretler bu kabildendi (Özvar, 2013: XLIII, 129). Konargöçer aşiretlerin vergilerini tahsil edip merkeze gönderen bu voyvodalara Türkmen Ağası ismi verilmiştir. Türkmen Ağaları tahsil edilen vergiden %25 civarında pay almışlardır (Gündüz, 2002: 162).

Voyvodalar, vergi tahsili dışında devletin ihtiyaç duyduğu deve, koyun gibi hayvanları tedarik etmede aşiret ile devlet arasında aracı rolü üstlenmek, vergisini topladığı aşiretin düzenini sağlamak, suçluları yakalamakta kadıya yardım etmek, yurtlarını terk etmelerinden dolayı vergi gelirinin azalmasına neden olan aşiretlerin tekrar yurtlarına dönmelerini sağlamak gibi çeşitli görevleri yerine getirmişlerdir (Usta, 2011: 64-88).

Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerden voyvoda tayin edilenler arasında Yeni-İl Türkmenleri ile Rışvan Aşireti bulunmaktadır. Yeni-İl Türkmân-ı Halep mukataasına bağlı aşiretler Halep, Kilis, Antep, Adana, Maraş, Besni ve çevresinde olduğundan bunların vergilerini tahsil etmek her zaman kolay olmamıştır. Bu durumda voyvodalar vergilerin tahsili için kaymakam ve vekil tayin etmekteydiler⁸. 16. yüzyıldan itibaren Valide Sultan hasları arasında yer alan Rışvan Aşireti voyvodaları "Rışvan voyvodası" veya "Rışvan Hassı voyvodası" olarak zikredilmiştir (Söylemez, 2007a: 219-221). 1796 yılında Rışvan Aşireti'nin voyvodası olarak Cabbarzade Mir Süleyman Bey görülmektedir. Rışvan Aşireti'nden Hamidli ve Diricanlı Cemaatleri'nin Arabgir ve Divriği'nde yaylaya çıktıklarında ahalinin hayvanlarını çalarak kendilerine zulüm etmeleri üzerine aşiret boy beylerine ve cemaat kethüdalarına hitaben yazılan 1796 tarihli fermanla hırsızların yakalanarak cezalandırılmaları aksi takdirde bu işe Rışvan Voyvodası Mir Süleyman Cabbarzade'nin memur kılınacağı tehdit yollu belirtilmiştir (BOA, MD, nr. 265, s. 204). Bu fermanla anlaşılacağı üzere aşiretlerle ilgili güvenlik meseleleri önce boy beyleri ve cemaat kethüdarları vasıtasıyla çözülmeye çalışılmakta bunun mümkün olamadığı ya da olamayacağı durumlarda voyvodalar devreye girmektedir.

⁸ Yeni-İl ve Türkmân-ı Halep Hassı Voyvodası Abaza Mehmed bu mukataaya bağlı aşiretlerin H. 1178 (M.1764/1765) senesi vergilerini tahsil etmek için Mehmed adında birini vekil ve kaymakam olarak tayin etmiş ancak vergilerin tahsili mümkün olmamıştır. Geniş alana yayılan aşiretlerin vergilerinin tahsili için buldukları yerin önde gelenleriyle kadılarına, naiplerine ve valilerine voyvodaya ve vekiline yardımcı olunması hususunda hüküm yazılmıştır (BOA, Maraş, nr. 2, s. 13).

Aşiretlerin asayişinden sorumlu olan voyvodalar boy beyleri ile birlikte kadının da yardımını almaktaydılar⁹. Rışvan Aşireti'ne bağlı olan Celikanlı Aşireti'nden İsmail Ağaoğlu Ahmed ve Mûroğlu Hasan H.1210 (M.1795/1796) senesinde Erğuvan nahiyesine bağlı Bezirme köyü sakinlerinden Seyyid İsmail'in 6 atını çalmışlardı. Esseyid İsmail çalınan atlarını talep ettiğinde bahsi geçen aşiret mensupları 2 atını Pazarcık'ta kendisine teslim etmişler, kalan atlarını ise daha sonra vereceklerini söylemişlerse de sözlerini yerine getirmemişlerdi. 1802 yılında Rışvan Aşireti voyvodasına kadının da yardımıyla kalan atların hırsızlardan alınıp sahiplerine verilmesi emredilmiştir (BOA, ŞKD, nr. 200, s. 172).

Voyvodaların bazen görevlerini kötüye kullandıkları görülmektedir. 1786 yılında hassa silahşörlerinden Mustafa'nın uhdesinde olan İfraz-ı Zülkadriye mukataasına bağlı olan Alcı Cemaati ahalisi Yen-İl voyvodasının taarruzlarından dolayı buldukları mahalli terk ederek Bursa'ya göç etmişlerdi (BOA, C.ML, 31577).

5.1.5. Aşiret Müdürü

Tanzimat Dönemi'nde aşiretler kaza ve nahiye halinde örgütlenince başlarına idareci olarak müdür atanmıştır. Aşiret müdürleri daha önceleri aşiretlerin idaresinden birinci derecede sorumlu olan boy beylerinin yerini almışlardır. Bununla birlikte boy beyliği tamamen ortadan kalkmamış bazı aşiretlere boy beyi atanmaya devam edilmiştir. Ancak boy beyleri artık aşiret müdürlerinin altında bir mevki işgal etmeye başlamışlardır¹⁰.

Adana Eyalet Meclisi'nin 4 Ağustos 1862 tarihli mazbatasından aşiret müdürlerinin atanma sebeplerini tespit etmek mümkündür. Üzeyir sancağına bağlı olan Tacirli Aşireti kalabalık bir aşiret olup aşiret ahalisinin çoğu hırsızlıkla geçinmekteydi. Aşirete bir müdür, boy beyi ve kethüda tayin edilmesi durumunda aşiretin düzeninin sağlanması mümkün olacaktı. Aşiret müdürlüğüne 1.000 kuruş maaşla Rüstem Ağa'nın, boy beyliğine 500 kuruş maaşla Mustafa Ağa'nın ve kethüdalığına 250 kuruş maaşla Hasan Ağa'nın atanmasının uygun olacağı da belirtilmiştir. Adana Eyaleti Meclisi'nin bu isteği Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de görüşülmüş ve adı geçen kişilerin belirtilen görevlere tayin edilmeleri uygun bulunmuştur (BOA, İ.MVL, 474/21455). Görüleceği üzere aşiret müdürleri aşiretlerin düzenli bir idareye sahip olması amacıyla tayin edilmekteydi. Aşireti zapt edip aşiret mensuplarının uygunsuz hareketlerde bulunmalarının önüne geçmek için bu düzenli idare gerekliydi.

Kayseri sancağı dâhilinde İncesu kazasında bulunan Rum milleti mahzarlarında Afşar Aşireti'ne içlerinden birinin müdür tayin edilmesi halinde kontrollerinin mümkün olacağını belirtmişlerdi. Müdür olarak atanacak şahsa "emniyet ve teslim" olunmak gerektiğini de ilave etmişlerdi. Bu mahzardan anlaşıldığı kadarıyla aşiret müdürlerinin aşiretlerini "zabt u rabta" kadir ve güvenilir kişiler olmaları gerekmektedir (BOA, MVL, 183/64). Aşirete müdür atanırken aşireti idareye muktedir olması dışında vergileri zamanında tahsil etmesi, ahaliye olan zararları tazmin etmede yardımcı olması, aşiret içinde suç işleyen varsa yakalayıp teslim etmesi gibi şartlar da aranmaktadır. 1855 yılında Aşağı ve Yukarı Kılıçlı Aşiretleri'ni idare eden iki müdür kura çekilmesini

⁹ 1808 yılı Mayıs ayında tımar ile ilgili bir meseleden dolayı Zamantı kadısına ve voyvodasına gönderilen ve "sen ki voyvoda-yı mûma-ileyhsin defter-i hâkanî mucebince kanûn üzere amel olunmak babında" şeklinde biten hükümde voyvodadan meseleyi halletmesi istenmiştir (BOA, Maraş, nr. 3, s. 237).

¹⁰ Müdürlerin maaşlarının boy beylerinden fazla olması da bunu göstermektedir. 1862 yılında Cerid Aşireti'ne hanedanından Hasan Bey 1.000 kuruş maaşla müdür, Mustafa Bey 500 kuruş maaşla boy beyi, Hacı Bey 250 kuruş maaşla kâhya olarak atanmıştır (BOA, İ.MVL, 474/21455).

engelledikleri gerekçesi ile azledilip yerlerine bu şartları taşıyan ayrıca hâl ve hareketleri ile müdürlük görevini layıkıyla yerine getirebileceği düşünülen aşiret kâhyalarından Kara Hasan atanmıştır. Bu şekilde aşiret bir müdür idaresinde yeniden birleştirilmiş olmaktadır. Maraş Mutasarrıfı Abdi Efendi ve meclisi üyeleri aşiretin iki müdür yerine bir müdür ile idaresi edilmesinin aşiretin zaptını kolaylaştıracağını savunmuşlardı (BOA, HR.SYS, 81/9).

Müdür olarak atananların bir kısmı daha önce aşiretin boy beyliği görevini yürüten kişilerdi. Yani aşiretin eski boy beyleri Tanzimat'la birlikte müdür unvanını almışlardır. Afşar Aşireti'nden Çerkes Bey, Çakallı Aşireti'nden Hasan Ağa boy beyliği yaptıktan sonra müdürlük görevinde bulunmuşlardır.

Aşiretlerin iskân edilip medeniyet dairesine girmelerini kolaylaştırmak için müdürlerin aşiretin içinden ve hanedanzadelerinden seçilmesine dikkat edilmekteydi. Daha önce Cebel-i Kozan'a bağlı olup daha sonra Adana'ya bağlanan ve Çukurova'da kışlayan Sırkıntı Aşireti, müdürleri Yusuf Ağa'nın aşireti idare etmekten aciz olup kendi nefesine çalışmakta olmasından şikâyetçi olmuşlardı. Bunlar "ebâ-en-ced" müdürleri olan Murtaza Bey'in oğlu Ahmed Bey'in müdürlüğe atanmasını istemekteydiler. Ahmed Bey, "umûr-ı fukarâya vâkıf ve ashâb-ı 'iffetden" olduğundan müdürlüğe layık olarak görülmüştür (BOA, MVL, 650/115). Atalarının eskiden beri müdürlük görevinde bulunduğunu belirtmeleri bu makamın boy beyliğinin yerini aldığına işaret etmektedir. Reyhanlı Aşireti Amik Ovası'nda iskân edilip aşiret adı kaza olarak değiştirildiğinde başlarına müdür olarak boy beyleri olan Mürseloğlu Ahmed tayin edilmiştir. Mürseloğlu Ahmed, Reyhanlı Aşireti'nin boy beylik görevini uzun bir süre yürüten Mürseloğulları ailesine mensuptu (BOA, İ.MVL, 538/24169). Cerid Aşireti müdürlük görevine atanan Hasan Bey de aşiret hanedanzadelerindendi (BOA, İ.MVL, 474/21455).

Bazı aşiretlerde birden fazla müdür görev yapmıştır ki bu durum daha çok aşağı ve yukarı şeklinde ayrılan aşiretlerde görülmektedir. Bozdoğan Aşireti'nin müdürlük görevini 19. yüzyılın ortalarında Abdi Ağa ve ondan sonra müdür olan Osman Bey yürütmüştür. Osman Bey döneminde Bozdoğan Aşireti Aşağı ve Yukarı Bozdoğan olarak ikiye ayrılmış ve her ikisine ayrı müdür atanmıştır. Aşağı Bozdoğan Aşireti müdürlüğünü Osman Bey yürütmeye devam ederken, Yukarı Bozdoğan Aşireti'nin müdürlük görevine mahalli hanedanlardan Muharrem Bey'in tayin edilmesi uygun görülmüştür (BOA, İ.MVL, 474/21455).

Aşiret müdürleri ile birlikte kâtip, tahsildar, kabzımal ve zaptiye neferleri gibi görevliler de istihdam edilmiştir. Aşirete atanan bu görevlilerin maaşları devlet tarafından ödenmesi gerekirken bazen kanunsuz şekilde aşiretlerin ödedikleri vergilere ilave edilerek tahsil edilmekteydi. 1859 yılında iskân edilen Rışvan Aşireti'ne bağlı oymakların bir kaza halinde örgütlenmesini müteakip müdür ve diğer görevlilerin maaşları bu şekilde karşılanmak istenmiştir. Bu şekilde tahsil edilen meblağ birkaç yılda 1.500 keseye ulaşmıştır (Söylemez, 2007a: 227).

Aşiret müdürlerinin aldıkları maaşlar aşiretin büyüklüğüyle orantılı olarak değişmiştir. Bozdoğan ve Sırkıntı gibi büyük aşiretlerin müdürlerinin aldıkları maaşlarla Çakallı, Aşağı ve Yukarı Kılıçlı gibi daha küçük aşiretlerin müdürlerinin aldığı maaşlar aynı değildir. Aşağıdaki tabloda 1850-1858 yılları arasında Maraş'ta bulunan aşiretlerin müdürlük maaşları verilmiştir:

Tablo 5.3. Maraş'ta Bulunan Aşiretlerin Müdürlük Maaşları
(BOA, ML.MSF, nr. 9289).

Aşiretin Adı	Aşiret Müdürünün Adı	Görev Yaptığı Zaman	Aylık	Görev Süresi (Ay ve Gün)	Toplam
Yukarı Kılıçlı	Selman Ağa	13 Mart 1850 12 Temmuz 1851	104 kuruş 6 pare	16	1.666
"	Mustafa Ağa	13 Haziran 1852 12 Ekim 1854	104 kuruş 20 para	27	2.812,5
"	Ali Ağa	13 Ekim 1855		8 ay 1 gün	841 kuruş 12 para
"		12 Haziran 1855		22 ay 24 gün	2.613
"		13 Kasım 1855 12 Ekim 1857?			
"	Kara Hasan Ağa	13 Ekim 1857 12 Ocak 1858	104 kuruş 20 para	3 aylık	312,5
Yukarı ve Aşağı Kılıçlı	Kara Hasan Ağa	13 Haziran 1855 18 Kasım 1855	208 kuruş 40 para	8 aylık 6 gün	1.084 kuruş
Aşağı Kılıçlı	Selman Ağa	13 Mart 1850 12 Temmuz 1851	104 kuruş 6 para	16	1.666 kuruş 12 para
Yukarı ve Aşağı Kılıçlı	Ahmed Ağa	13 Temmuz 1851 12 Mayıs 1852	208,5 kuruş 13 para	10 ay	2.082,5 kuruş
Aşağı Kılıçlı		13 Haziran 1852 12 Haziran 1855	104 kuruş 20 para	36 ay	3.748,5
"	Ali Ağa	13 Kasım 1855 13 Aralık 1857?		25 ay 24 gün	2.685
Atmalı	Hasan Hüseyin	13 Mart 1850 12 Kasım 1853	62,5 kuruş	43 ay 15 gün	2.719 kuruş
"		13 Mart 1855? 12 Ocak 1858		34 ay	2.125
"	Ali Ağa	27 Ekim 1853 1 Kasım 1854	62,5 kuruş	12 ay 5 gün	753 kuruş
Çakallı	Hasan Ağa	13 Mart 1850 12 Ocak 1858	20,5 kuruş 40 para	94 ay	1.958 kuruş 40 para
Sinamillü	Ali Ağa	13 Mart 1850	500 kuruş	27 ay 1 gün	33.666,5
"		12 Kasım 1854 13 Mayıs 1855 12 Ocak 1858		32 ay	16.000
"		İbrahim Ağa	22 Ekim 1854 12 Mayıs 1855	500	6 ay 20 gün
Nadirlü	Ahmed Ağa	13 Mart 1850 12 Mart 1855	12,5 kuruş	60 ay	750

Aşiret müdürlerinin 1862 yılında aldıkları maaşlar da aşağıda tablo halinde gösterilmiştir. Bu şekilde aşiret müdürlerinin 1850 senesinden 1862 senesine kadar maaşlarının durumu hakkında değerlendirme yapmak mümkün olmaktadır. 1850 yılından 1862 yılına kadar aşağıda iki tablo halinde verilen müdürlük maaşları incelendiğinde maaşlarda önemli bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. 1850 yılında Sinamillü Aşireti müdürü aylık 500 kuruş maaş almaktayken 1862 yılında da aynı maaşı almıştır. Aşağı ve Kılıçlı Aşiretleri'nin müdürleri 1852 yılında 104 kuruş 20 para aylık maaş almışlardır. Aşiret Kara Hasan Ağa idaresinde 1855 yılında “Yukarı ve Aşağı Kılıçlı Aşireti” olarak birleştirildiğinde müdürün maaşı daha önceki iki müdürün maaşlarının toplamı kadar yani 208 kuruş 40 para olmuştur. 1862 yılında aşiret tekrar iki kısım halinde idare edilmekte olup müdürlerinin maaşları 104 kuruştur. Nadirlü (Nedirlü) Aşireti müdürünün maaşı da 1850 yılında 12,5 kuruş, 1862 yılında 12 kuruştur. Çakallı Aşireti müdürlük maaşında da ciddi bir değişiklik olmamış aşiret müdürü 1850 yılından 1862 yılına kadar 20 kuruş civarında maaş almıştır.

Tablo 5.4. 1862 Yılında Aşiret Müdürlerinin Maaşları
(BOA, ML.MSF, nr. 16523).

Aşiret Adı	Müdür Maaşı (Kuruş)
Sinamillü	500
Hacılar	250
Kırıntılı	125
Küpeli	125
Yukarı Kılıçlı	104
Aşağı Kılıçlı	104
Çakallı	20
Nedirlü	12
Bozdoğan	1.500
Sırkıntı	1.500

5.1.6. Muhtarlar

Muhtarlara daha çok aşiretlere bağlı oymak ya da obaları idare eden kişiler olarak tesadüf edilmektedir. Bunların cemaat kethüdarları ile aynı vazifeyi gördüklerini söylemek mümkündür. Oymaklarının idaresinden sorumlu olmaları dışında vergilerin toplanmasında ve kura neferi alınmasında hükümete yardım etmek gibi görevleri bulunmaktaydı. Maraşlı Osman Paşa, Maraş Valisi Yusuf Paşa'nın emriyle Afşar Aşireti'nden bakaya kalan vergiyi tahsil etmek istediğinde Afşar oymak muhtarlarından Haliloğlu İbrahim, Nal Musaoğlu Halil Kethüda ve Haliloğlu Kanber'i hapsedmiştir. Diğer aşiret muhtar ve ihtiyarlarına vergilerini ödemeleri halinde muhtarları serbest bırakacağını söylemiştir. Ancak Afşar Aşireti “muhtarlarımızı mahbûs ettiniz akçeyi kim getirecek” diyerek buna karşı çıkmışlar muhtarların oğullarını rehine vermeyi talep etmişlerse de bu talepleri Osman Paşa tarafından Hasan Efendi'nin etkisi ile kabul edilmemiştir (BOA, İ.MVL, 64/1211)

Oymak ve oba muhtarlarının bir diğer görevi gasp edilen malların iadesi idi. Bunu yapmadıkları takdirde kendileri, oğulları ya da erkek kardeşleri gasp edilen mallar iade edilene kadar vali ya da diğer görevliler tarafından hapsedilebilmekteydiler. Afşar

Aşiretinden 1847 yılında 1846 senesi vergileri ile birlikte Bozok ve Sivas sancakları kazalarından gasp ettikleri hayvanları iade edinceye kadar 15 kişi hapsedilmiştir. Bu kişilerin çoğu oymak muhtarlarının oğullarıdır (BOA, İ.MSM, 69/2013)

Aşağıdaki tabloda 1847 senesinde Afşar Aşireti'nin tespit edilebilen oymak muhtarlarının isimleri verilmiştir. Bazı oymaklarda birden fazla muhtarın olduğu görülmektedir. Tirkeşli, Torun ve Şeyh Ahmedli Oymakları bu şekilde birden fazla muhtara sahip Afşar Aşireti Oymakları'dır.

Tablo 5.5. 1847 Yılında Afşar Aşireti'ne Bağlı Oymakların Muhtarları (BOA, İ.MSM, 69/2013).

Oymak Adı	Muhtarı
Selmanlı	Halil Oğlu İbrahim
Kara Budaklı	Halil Kâhya
Kara Şeyhli	Şahin oğlu Ahmed Kethüda
Koca Nallı	Hacı Bekir
Hacı Minnetli	Mucikoğlu Hacı
Tirkeşli	Yusuf
Tirkeşli	İsmail Ağa
Tirkeşli	Kara Yusuf
Torun	Muazzam oğlu Mehmed
Torun	Sarı Veli oğlu İbrahim
Çelek?	Keş Ömer
Şeyh Ahmedli	Mustafa
Şeyh Ahmedli	Şaşdım oğlu Karaca
Şeyh Ahmedli	Ağca Beğ

Muhtarların görevlerini kötüye kullandıkları da rastlanan durumlardan biridir. Bu durum daha çok vergilerin tahsili esnasında zimmetlerine para geçirmeleri şeklinde olmuştur. Cerid Aşireti'nden Yalak Obası'nın muhtarı olan Seydioğlu İbrahim tahsil ettiği vergiden bir miktarını zimmetine geçirince Cerid Aşireti Müdürü Hasan Bey tarafından hapsedilmiş, hapisten çıkınca da aşiret müdürüne husumetinden dolayı obasını Tacirli Aşireti içine taşımak istemiştir. Ancak obadan Ali'nin oğlu el-Hac Hüseyin ve Elif ile kocası Hüseyin bunu kabul etmeyince oba muhtarı, 19 Ağustos 1858 tarihinde Çarşamba günü adamlarıyla birlikte Göksun'da yaylada bulunan obasının üzerine saldırmıştır (BOA, MVL, 626/8; A.MKT.UM, 558/61).

5.2. Tanzimat Dönemi'nde Aşiret İdaresinde Yapılan Düzenlemeler

5.2.1. Aşiretlere Kaza ve Nahiye Statüsü Verilmesi

Aşiretlerin bir idari birim halinde örgütlenmesi usulü Tanzimat Dönemi ile birlikte başlayan bir yenilik olmayıp temeli 16. yüzyıla kadar inmektedir. Bu zamandan itibaren aşiretlerin sancak, kaza ya da nahiye şeklinde örgütlendikleri görülmektedir. Sivas'ın güney kısmında geniş bir alana yayılan Yeni-İl Türkmenleri bazı köylerle birlikte "Türkmân-ı Yeni-İl", Halep'te bulunan Türkmenler, "Türkmân-ı Halep", Ankara Yörükleri, "Yörükân-ı Ankara", Diyarbakır'daki Türkmenler "Bozulus" adlarını taşıyan kazalar halinde örgütlenmişlerdi. Diyarbakır'da Türkan nahiyesi, Harput'ta da Ebu Tahir nahiyesi nahiye şeklinde örgütlenen cemaatlerden oluşmaktaydı. İç-il

sancağındaki Bozdoğan ve Adana sancağındaki Karaisalu kazaları da konargöçerlerden teşekkül etmiştir. Aşiret ve cemaatlerin bu şekilde kaza ve nahiye halinde örgütlenmesi hem kontrol altında tutulmalarına imkân vermekte hem de vergilerin toplanmasını kolaylaştırmakta idi. Belli bir merkezi olmaksızın aşiretlerin yaşadıkları yerin ya da kendilerinin isimlerini taşıyan bu kazalarda aşiretlerin hukuki işlerine kadılar bakmaktaydı¹¹. Konargöçer aşiretlerle birlikte hareket eden kadıların kaza dâhilinde belirli bir yerleri bulunmamaktaydı. Bu kadılar konargöçer aşiretlerden vergi mükelleflerini tespit ederek bunların sahip oldukları hayvan sayısını tespit etmekteydiler (Şahin, 2006: 198-199; Öztürk, 2004: VIII).

19. yüzyılda Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan ve başında müdürlerin bulunduğu kazalar ile bu yüzyıldan önce var olan ve yukarıda kısaca bahsedilen başında hem idari hem de adli yetkilere sahip kadı ya da naiplerin bulunduğu kazalar aynı değildi¹². Ancak konargöçer aşiretler adı kaza, nahiye ya da sancak olsun yapı itibariyle benzesin ya da benzemesin herhangi bir idari birim olarak her iki yüzyılda örgütlenmeye çalışılmıştır. Halep Türkmenleri 16. yüzyılın ortalarında önce kaza daha sonra sancak halinde örgütlenmişlerdi. Bu örgütlenmede önemli bir yeri olan kadı hukuki davalara bakmak için merkezden tayin edilmekte böylece Halep Türkmenleri üzerinde devlet otoritesinin daha kuvvetli tesis edilmesine çalışılmış olmaktadır (Şahin, 2006: 133). 16. yüzyılda konargöçerlerin kaza ya da sancak şeklinde örgütlenmelerinde nüfusları dikkate alınırken 19. yüzyılda bu kriterin pek de etkili olmadığını söylemek mümkündür. Kılıçlı Aşireti bu yüzyılın ortalarında 340 civarı haneye sahip olmasına rağmen zaman zaman iki aşiret müdürü ile idare edilebilmekteydi. Ancak her iki yüzyılda da devletin ortak amacı konargöçerler üzerlerinde devlet otoritesini sağlamaktı. Bunların düzenli bir idareye sahip olmaları, vergilerinin kolayca tahsili de diğer amaçlar arasında yer almıştır.

Aşiretlere kaza statüsü verildiğinde başlarına müdür, boy beyi ve kâhya gibi görevliler atanmaktaydı. Aşiretler meclisler teşkil etmek suretiyle bu meclislerde hem önemli meseleleri hem de aşiret mensuplarının işlerini istekleri ve gönül rızası üzere görecektlerdi. Bu şekilde kaza halinde örgütlenen aşiretlerin ıslah edilerek düzenli bir idareye kavuşacakları düşünülmüştür. Aşiret müdürleri bu düzenli idarenin sağlanmasında en önemli rolü üstlenecekti. Vergi tahsilinde yaşanan sorunlar da bir bakıma bu şekilde bertaraf edilmiş olacaktı (BOA, İ.MVL, 474/21455).

19. yüzyılın ortalarında Afşar Aşireti, Zamantı kazasındaki eski yaylaklarına 48 köy olarak iskân edilmişlerdi. Bunlar bir kaza olarak örgütlenmiş kazanın adı da aşiretin isminden hareketle "Afşar kazası" olarak isimlendirilmiştir. Bundan sonra kazanın idari, mali ve hukuki örgütlenmesine gidilmiştir. Aşiretin eski boy beyi olan Çerkes Bey bu kez Afşar kazası müdürlüğüne, İsmail Bey de boy beyliği görevine getirilmiştir. Kazanın meclis azalığına on kişi seçilmiştir ki bunlar Afşarların önde gelen kişileri idi. Ayrıca şer'i işlerine bakmak için Yozgat naibi görevlendirilmiştir. Kazanın nüfus sayımı da yapılarak¹³ aşiretin kaza şeklinde örgütlenmesi büyük ölçüde tamamlanmıştır (BOA, İ.MVL, 328/14044).

¹¹ Saruhan'da Bozguş Yörükleri müstakil kadılık olarak örgütlenince Yörüklerin bulunduğu yerlerin kadılarına davalarına artık kendi kadılarının bakması, toprak kadılarının ise müdahalelerde bulunmamaları hususunda 1605 tarihli bir ferman gönderilmiştir: "Yörük tائفesine toprak yokdur umur-ı şer'iyeleri kendi kadılarına müfевvezdir toprak kadıları dâvaların istima' itmek hilâf-ı kanündür" (Gökçen, 1946: 72).

¹² Kazaların 1842 senesinden itibaren taşıdığı anlam ile önceki yüzyıllardaki anlamının mukayesesi için bk. Çadırçı, 1989: 237.

¹³ Afşar Aşireti'nin kaza haline sokulmasını müteakip yapılan nüfus sayımında aşiretin yaşadıkları köyler, haneleri ve numaraları, sayımı yapılanların yaş ve eşkâli nüfus defterlerine kaydedilmiştir. Bu defterler üç

1862 yılında daha önce Maraş mutasarrıflığı görevinde bulunmuş olup bu defa Adana eyaleti valiliği görevini yürüten Mehmed Hurşid Paşa Tacirli, Cerid ve Bozdoğan Aşiretleri'nin kaza şeklinde örgütlenmesi için teşebbüste bulunmuştur. Bu aşiretlere müdür, boy beyi ve kâhya atanarak “kaza heyetine sokulmaları” Tanzimat'ın gereği olduğundan Hurşid Paşa'nın bu isteği kabul edilmiştir (BOA, İ.MVL, 474/214 55).

Reyhanlı Aşireti “öteden beri konargöçer Türkmen aşiretlerinden biri olduğu halde” boy beyleri Mürseloğlu Ahmed Paşa'nın gayretleriyle Amik Ovası'nda iskân edilince “aşiret nâmı kazaya tahvîl” edilmiş, yeni kurulan Reyhaniye kazasının kaymakamlık görevine Ahmet Paşa getirilmişti¹⁴. Ahmet Paşa'nın görevden alınmasıyla Reyhanlılar inşa ettikleri haneleri terk ederek tekrar konargöçer hayat yaşamaya başlamışlardı. Bunun üzerine Reyhaniye kaymakamlığı müdürlüğe dönüştürülmüştü (BOA, İ.MVL, 538/24169).

Nüfus defterleri incelendiğinde bazı aşiretlerin nahiye şeklinde örgütlendiği görülmektedir. Çakallı Aşireti, Kılıçlı Aşireti, Sinamillü Aşireti, Atmalı Aşireti olarak adlandırılan aşiretler nahiye statüsü ile birlikte “nahiye-i Çakallu”, “nahiye-i Kılıçlı, Sinamillü, Atmalı Aşiretleri” olarak isimlendirilmişlerdir (BOA, NFS, nr. 3707, s. 2).

5.2.2. Aşiretlerin Aşağı ve Yukarı Olarak İdare Edilmesi

Aşiretlerin aşağı ve yukarı şeklinde iki kısma ayrılıp idare edilmesinde, aynı aşirete mensup olup farklı yerlerde yaşayan aşiret mensuplarının idaresini kolaylaştırma amacıyla birlikte, idari işlerin yanı sıra mali işlerin düzene koyulmaya çalışılması etkili olmaktadır. Aşiretler bu şekilde ikiye ayrılınca her birinin başına bir müdür tayin edilmekte ayrıca baş muhtarlar da görevlendirilmekteydi. Kılıçlı Aşireti'nin Aşağı Kılıçlı ve Yukarı Kılıçlı olarak ikiye ayrılmasında aşiretin idaresini kolaylaştırma amacı etkili olmuştu. Maraş Meclisi'nin 22 Temmuz 1851 tarihli mazbatasında aşiretin iki müdür ile idare edilecek kadar büyük olmadığından bir müdür ile idaresi talep edilmekte, daha önceleri de aşiretin bu şekilde idare edilmiş olduğu belirtildikten sonra bunun aşiretin idaresi kolaylaştıracağı vurgulanmaktaydı (BOA, İ.DH, 240/14530). Anlaşıldığı kadarıyla aşiretin idaresini kolaylaştırma ve idarenin düzenli bir şekilde işlenmesini sağlama amacıyla yürürlüğe koyulan bu uygulama, Kılıçlı Aşireti'nde tam tersi bir durum yaratmış aşiret işlerini kolaylaştıracağı yerde zorlaştırmıştı.

Aşağı ve yukarı şeklinde idare edilen diğer bir aşiret Bozdoğan Aşireti olup aşiretin bu şekilde yönetilmesinde aşiret mensupları arasındaki mesafe etkili olmuştur. 1862 yılında aşiretin müdürlük görevini mahalli hanedanlardan Osman Bey, 1.500 kuruş maaşla yürütmekteydi. Bu dönemde aşiretin bir kısmı müdürleri Osman Bey ile eskiden beri kışlakları olan Çukurova'ya inerken diğer kısmı Maraş'a bağlı olan Kars ve Andırın'da kalmakta ve başlarında müdürleri olmadığı için civar ahaliye zarar vermekteydi. Kars ve Andırın ile Çukurova'daki kışlakları arasında mesafe bulunduğu aşiretin idaresinde zorluklar yaşanmaktaydı. Bu nedenle aşiretin aşağı ve yukarı olarak iki kısma ayrılıp başlarına iki ayrı müdür verilmesi lüzumu ortaya

nüsha olarak düzenlenmiştir. Kaza meclisinin onayından sonra bu defterlerden biri aşiretin bulunduğu kazada muhafaza edilmekte, diğer nüshalar ise bağlı oldukları liva merkezinin dairesinde bulunduğu Ordu-yı Hümayun Meclisi'ne ve Hazine'ye gönderilmekteydi (BOA, İ.MVL, 328/14044).

¹⁴ Efe, Reyhanlı Aşireti'nin aslında bir kaza değil nahiye şeklinde örgütlendiğini, Ahmed Bey'in itibarından dolayı Reyhaniye'ye kaza denildiğini belirtmektedir. Reyhaniye kazasına emsalleri gibi kaymakam atanması halinde meclis kurulması ve maaşların tanzim edilmesi gerekeceğinden bundan kaçınılarak müdürlük şeklinde idaresi daha uygun bulunmuştur. Bu hususta bk. Efe, 2011: 143.

çıkmişti. Osman Bey'in maaşı 1.000 kuruşa indirilip bundan artan 500 kuruşa 500 kuruş daha zam yapılarak aşiretin diğer kısmına bir müdür atanması uygun görülmüş ve bu işi yapmak için de mahalli hanedandan Muharrem Bey görevlendirilmiştir. Kendisine yardımcı olmak üzere kâhya olarak Abdi Ağa zamanında hizmetleri görülen Haliloğlu Ahmed Ağa seçilmiştir. Muharrem Bey'in maaşına eklenecek 500 kuruş ile Ahmed Ağa'nın aylık maaşı olan 250 kuruş aşiretin vergisine dâhil edilmiştir. Bu şekilde Bozdoğan Aşireti bir kaza şekline konulmuş olmaktadır. Aşiretin müdür, boy beyi ve kâhyanları maaşları haricinde ahaliden bir kuruş fazla almayacak bu şekilde ahalinin memnuniyeti de sağlanmış olacaktı. Kaza haline sokulan aşiretin meseleleri mecliste görüşülecekti (BOA, İ.MVL, 474/21455).

SONUÇ

Bu çalışmada 1774 senesinden başlayarak 1865 senesine kadar Maraş ve çevresinde varlığı tespit edilebilen aşiretler ve cemaatler incelenmiştir. Bu aşiret ve cemaatlerin bazılarında 16. yüzyıla ait kaynaklarda da tesadüf edilmesi bunların uzun bir süre bölge coğrafyasında var olduklarını ortaya koymaktadır. Özellikle tımar ve zeamet reayası cemaatlerin birçoğu için bu hususu söylemek mümkündür. Bir kısım aşiret ve cemaatlerin eşkıyalıkları nedenleri ile başka eyaletlere sürgün edilerek iskân edilmeye çalışılmaları ya da voyvoda, beylerbeyi, mültezim gibi görevlilerin baskılarından dolayı yurtlarını terk etmeleri gibi durumlar haricinde kalan aşiret ve cemaatlerin çoğunun yaylak ve kışlak sahaları aynı kalmıştır ki bu durum Osmanlı Devleti'nde aşiret ve cemaatlerin yaşam alanlarının sürekliliğine işaret etmektedir.

Arşiv belgeleri incelendiğinde bazı aşiretlerin isimlerinin farklı şekillerde yazıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durum aşiretin hangi isimle nitelenmesi gerektiği sorunu ortaya çıkarmaktadır. Mesela Afşar Aşireti'nin genellikle "Afşar" (افشار) olarak yazılmakla beraber bazı belgelerde "Avşar" (اوشار\اوشر) olarak, Sinamillü Aşireti'nin Sinemenlü (سنمنلو), Sinamillü, (سنا مللو) Sinamenli (سنا منلى), Sinamenlü (سنا منلو), Siniminli (سنمنلى), Atmalı Aşireti'nin de Atmalu (اطمالو), Atmanlu (اطمانلو), Atma (اتما), Atmaki (اطماكى) gibi farklı şekillerde yazıldığı görülmektedir. Aşiretlerin isimlerinin farklı şekillerde yazılmasında yaşadıkları coğrafya da etkili olmuştur. Mesela Maraş ve çevresinde "Atmalı" ve "Atmalu" olarak nitelen bu aşiret, Doğu Anadolu'da karşımıza "Atma" ya da "Atmaki" olarak çıkmaktadır. Aşiretlerin 16. yüzyıla ait Mufassal Tahrir defterleri ve ya Mufassal Yörükân defterleri gibi kaynaklar kullanılarak isimlerini tespit etmek mümkün olsa bile bu kaynaklarda "Safillü" veya "Mafillü" Cemaati'nin ismi gibi farklı yazım şekillerine rastlanması ve yüzyıllar içerisinde meydana gelen değişimler doğru isimlendirmeyi zorlaştırmaktadır.

Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerden bazılarının hane sayıları, nüfus yapıları ve erkek nüfusu nüfus defterlerinden tespit edilebilirken bazı aşiretlerin ise sadece hane sayılarını tespit etmek mümkün olmaktadır. Nüfus defterlerinde aşiretlerin iskân edilmesini müteakip yerleştikleri köylerin adları, çocuk, genç, yaşlı, redif ve nizamiye askeri ile birlikte yaşı bilinmeyenlerin sayıları ayrı ayrı belirtilmiştir. Buradan hareketle aşiretlerde hane başına düşen erkek sayısı tespit edilebilmektedir. Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerde hane başına düşen erkek sayısının 4 civarında olduğu görülmektedir.

Maraş ve çevresinde Reyhanlı, Afşar, Bozdoğan gibi aşiretlerin nüfuslarının diğerlerinden daha kalabalık olduğunu söylemek mümkündür. Tespit edilen nüfus miktarlarının aşiretlerin yaşadıkları belirli yerlere münhasır olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Mesela Sinamillü Aşireti'nin 19. yüzyılın ortalarındaki 684 hanelik nüfusu Pazarcık dolaylarında bulunan aşiret mensuplarını kapsamaktadır. Ancak aşiretin Maraş'ta yaşayan diğer mensuplarının da var olduğu ve özellikle Elbistan dolaylarında yaşadıkları düşünülürse aşiretin nüfusu bu rakamdan daha fazla olmalıdır. Aynı durum Atmalı ve Cerid Aşiretleri için de geçerlidir. Şüphesiz bu yargıyı Osmanlı Devleti'nde bulunan diğer yerlerde yaşayan ve birçok yere dağılmış durumda bulunan aşiretler için de genellemek mümkündür. Bu nedenle aşiretlerin nüfusu verilirken yaşadıkları yerlerin belirtilmesi hususu önem arz etmektedir. Aynı duruma cemaatlerin vergi nüfusunda da rastlanmaktadır. Bir köy ya da mezrayı ziraat eden cemaatin vergi nüfusu o cemaatin nüfusunun tamamını göstermemektedir. Vergi nüfuslarının 16. yüzyıl Mufassal Tahrir defterlerinde kayıtlı miktarları ile 1774 senesinden sonraki miktarları arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır. Bu durum bu cemaatlerin defterlerde "raiyyet ve raiyyet oğulları" olarak kaydedilmiş olmaları ile ilgili olup aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin statik yapısına işaret etmektedir. Maraş ve çevresinde bulunan aşiretlerin nüfusu ile ilgili tespit edilen bir diğer husus aşiretlerin genelde genç nüfusa

sahip olmalarıdır. 19. yüzyılın ortalarında Maraş'ta bulunan aşiretlerin nüfuslarının %80'inden fazlasını 1 ila 40/41 yaş aralığını kapsayan ve nüfus defterlerinde "sabi ve tüvana" olarak adlandırılan kişiler oluşturmuştur.

Aşiretlerin eşkıyalık yapmalarında birçok faktör rol oynamıştır. Bunlar arasında gasp ve yağmayı geçim kaynağı haline getirmiş olmaları, düşmanlık ya da intikam duygusu, yaylak ya da kışlak mahallerinden kaynaklı anlaşmazlıklar gibi birçok sebep sıralamak mümkündür. Aşiretlerin eşkıyalıkları yerleşik halka, birbirlerine, tüccarlara, devlet görevlilerine, muhacirlere ve gayrimüslimlere yönelik olarak çok yönlü olmuştur. Konargöçer aşiretlerin yerleşik halk ile aralarındaki en önemli sorun yerleşik halkın ekinlerine zarar vermeleri idi. Yerleşik halkın sakin olduğu köyleri basmaları hayvanlarını, mal ve sair eşyalarını gasp etmeleri sıklıkla yaşanan durumlardı. Yerleşik halk ile aralarında ticarete dayalı olumlu ilişkiler mevcut ise de bu ilişkilerin çok fazla olmadığını söylemek mümkündür. Konargöçer aşiretlerin birbirleri ile ilişkileri de kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz ancak daha çok ikinci durumda belirtildiği üzere olmuştur.

Tüccarlara yönelik eşkıyalık hareketlerinde gasp unsuru ön plana çıkmıştır. Maraş ve çevresi önemli ticaret yollarının güzergâhı idi. Adana'dan Antakya'ya uzanan ve Payas'tan geçen yol 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk yarısında hem Küçük Alioğulları gibi derebeyi hanedanlar hem de aşiretler nedeni ile emniyetli değildi. Bu cadde aynı zamanda Müslüman hacıların da güzergâhı olduğundan önem arz etmekteydi. Ancak devletin aldığı tüm tedbirlere rağmen hem bu caddeyi kullanan kervanlar hem de Müslüman hacılar soyulmaktan kendilerini kurtaramamışlardır.

Aşiretlerin gayrimüslimlere yönelik eşkıyalık hareketlerinde iki aşiretin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri Tacirli Aşireti diğeri Afşar Aşireti'dir. Tacirli Aşireti'nin Maraş'a bağlı Zeytun nahiyesinde yaşayan Ermeniler ile Afşarlar Aşireti'nin de özellikle Kayseri'de İncesu'da yaşayan Rumlarla aralarında husumet bulunmaktaydı. Tacirli Aşireti'nin Ermenilerle ilişkileri incelendiğinde Ermeni sorunun ortaya çıkmasında aşiretlerin etkisinin de olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti, dış müdahalelere karşı bunların şikâyetlerini dikkate alarak gerekli tedbirleri alma yoluna gitmişse de bunda tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Birçok kez isyan edip asker ve vergi vermekten kaçınan aşiretleri kontrol etmede zorlanan Osmanlı Devleti'nin Ermeni meselesinde aşiretlerin ya da diğer unsurların bu tür hareketlerinden dolayı kusurlu olarak görülmesi doğru bir yaklaşım değildir. Bu tür iddiaların asılsız olduğunu belgelerden tespit etmek mümkündür. Yine Zeytun Ermenilerinin 19. yüzyılın ortalarında devlete vergilerini ödemedikleri, itaat etmeyi kabul etmeyip sürekli isyan halinde buldukları, bağımsızlık peşinde koştukları, Osmanlı Devleti'ni artık kendi devletleri olarak görmedikleri tespit edilen durumlar arasında bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'ne 1855 yılı ile 1866 yılları arasında 1.000.000 civarında muhacir iltica etmiştir. Bunlardan bir kısmı Maraş ve Kayseri civarında bir kısmı ise Ceyhan Nehri kenarına yerleştirilmişleridir. Maraş ve Kayseri'ye yerleştirilenler ağırlıklı olarak Çerkes, Ceyhan Nehri civarına yerleştirilenler ise Nogay muhacirleri idi. Afşar Aşireti kendi yaylalarına yerleştirilen muhacirler ile çok kanlı mücadelelere girişmiştir. Aynı durum Nogaylar için de geçerlidir. Afşarlar Çukurova'daki kışlaklarına indiklerinde Nogaylarla da mücadeleye girişmişlerdi ki bu mücadelelerin temelinde gasp ve husumet gibi sebepler bulunmaktadır. Afşarlar dışında diğer aşiretlerin de saldırıları Nogayları oldukça zor durumda bırakmıştır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus da Aziz Paşa'nın Maraş Mutasarrıflığı zamanında Çerkeslerin Maraş'a yerleşmelerine hem mezkûr mutasarrıfın hem de Maraş Meclisi'nin olumlu bakmadığıdır.

Aşiretlerin eşkıyalıklarına yönelik iktisadi, hukuki, idari ve askeri alanda birçok tedbir alınmıştır. Bunlar arasında nezre bağlama, taahhüt senedi alma, kefalet usulü, rehin alma, Adana ve Maraş eyaletlerinin birleştirilmesi, kaza ve nahiyelerin bağlı oldukları yerlerin

değiştirilmesi, başıbozuk askeri temini, kır serdarı tayini, nefir-i âmm tedariki, aşiretlerin silahkeşlik ve süvarilikten ihraç edilmeleri gibi tedbirler uygulanmışsa da bunların başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Alınan tüm tedbirlere rağmen aşiretlerin eşkıyalıklarının önlenememiştir. Osmanlı Devleti aldığı bu tedbirlerin sonuç vermemesi üzerine aşiret eşkıyalarını cezalandırma yoluna gitmiştir. Küreğe koyma, sürgüne gönderme, kalebentlik, hapis, değnek vurma ve idam gibi cezaları uygulamaya koymuştur.

Maraş ve çevresinde Küçük Alioğulları, Zülkadirzadeler, Bayezıdzadeler, Karabekirzadeler, Fettahoğulları, Kozanoğulları gibi bölge hanedanları bulunmaktadır. Bu hanedanların askeri kuvvetlerinin kaynağı aşiretler idi. Ayrıca hanedanlar ile aşiretler arasında karşılıklı çıkarlara dayalı ilişkiler bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti bir aşiret mensubunu ya da hanedan beyini cezalandırmak istediğinde bu işe çoğu zaman bölgede bulunan Adana, Maraş ya da Halep valilerini memur etmiş ayrıca diğer aşiret ya da hanedan beylerine ferman gönderilerek görevlendirilen valiye yardım etmeleri istenmiştir. Ancak bu uygulama çoğu zaman başarıya ulaşmamıştır.

Osmanlı Devleti tarafından hanedan olarak nitelenen aileler dışında Yapalakoğulları ve Hacı İsmailoğulları gibi aileler de bulunmaktadır. Bunlar devlet nazarında eşkıya zümreleri olarak nitelenmelerine rağmen aşiretler arasında saygı duyulan ailelerdi. Aşiretlerin bu ailelerle birlikte hareket etmelerinde her iki tarafın gasp ve yağmaya dayanan yaşam düzenleri etkili olmuştur. Burada yukarıda bahsi geçen bu iki ailenin daha çok eşkıyalıkları ile Maraş tarihinde yer edindiklerini de vurgulamak gerekir ki yine pek aydınlatılmamış bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konargöçer aşiretlerin temel ekonomik uğraşları hayvancılıktır. Bu ekonomik uğraş aşiretlerin sosyal hayatını da etkilemiş ve konargöçer halde yaşamalarının önemli sebeplerinden birisi olmuştur. 19. yüzyılın ortalarında aşiretlerin hayvan sayısı ile ilgili Langlois'nın verdiği bilgiler dışında elimizde pek fazla bilgi ve belge bulunmamaktadır. Langlois'nın hayvan sayılarını verdiği aşiretler ve hanedanlar daha çok Maraş çevresinde Çukurova'da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti İstanbul'un iaşesi ve Ordu-yı Hümayun için aşiretlerden koyun ve deve gibi hayvanları tedarik etmiştir. Özellikle seferlerde ordunun yüklerini taşımak için yük devlerinin talep edildiğine dair birçok belge bulunmaktadır. Hayvan talep edilen aşiretler arasında Reyhanlı Aşireti ve devciliği ile meşhur olan Akçakoyunlu Aşireti gibi aşiretler bulunmaktadır.

Maraş ve çevresinde hayvancılıkla uğraşan konargöçer aşiretler yanında çok sayıda cemaatin ziraatla uğraştığı görülmektedir. Ziraatla uğraşan cemaatler tımar, Malikâne-Divani ve Malikâne sistemleri içerisinde bulunan yerleri ziraat etmişlerdir. Bu cemaatler arasında Sislü, Hasanlu, İbrahim Hacılı, Çomranlu, Turlar, Hasanlu, Şeyhlü, Bahri, Aydoğmuşlu, Halil Şeyhlü, Köşker, Kürekçi, İnal, Develilü, Aışarlu, Demürcülü, Döngelü, Kara Ekinciler, Garib Neccarlu, Yuvalı, Şarkıyan, Kara Göncelü, Akçakoyunlu gibi cemaatler bulunmaktadır. Bu cemaatlerin çoğu yerleşik hayata geçmiş bulunuyordu.

Aşiret ve cemaatlerin ödedikleri birçok vergi bulunmaktadır. 16. yüzyıl Mufassal Tahrir defterlerinde bu vergi kalemleri yazılmışken 1774 senesinden sonrasına ait kaynaklarda bu şekilde ayrıntılı bilgiler mevcut değildir. Aşiret ve cemaatlerin ödedikleri vergiler arasında çift ve dönüm resimleri, öşür vergisi, geçit resmi, arûsâne resmi, bennâk resmi, mücerred resmi, ağnam resmi, deştbâni resmi, resm-i kevvâre, avarız vergisi gibi vergiler bulunmaktadır. Maraş'ta bulunan aşiretler vergilerinin büyük kısmını aynı olarak ödemekteydiler.

Mali ve hukuki statülerine göre konargöçer aşiret ve cemaatler tımar, zeamet, has ve vakıf reayası olarak sınıflandırılmışlardır. Maraş'ta bulunan cemaatlerden Bertizlü, Musa Fakihlü, Köpekli, Cerid Bayır, Hamidlü, Zakirlü, Ali Fakihlü, Süleymanlu, Gazilü ve Tahtalu, Avcı Alilü ve Şıbtacı, Haydarlu, Kesten, Bunsuz ve Eymirlü, Güzel Beğlü, Dadurhanlu, Karlu, Koç Hasanlu, Orçanlı, Saru Hasanlu, Neccarlu, Garib Neccarlu, Buğurcuklu, Yusuf

Hacılu, Bahaddinlü, Bahri, Dikeç, Kara Göncelü, Davud Hacılu Ömer Beğ ve Sadaka Demircülü Cemaatleri tımar reayası, Seydiler, Ali Hacılu, Bekişlü, Çağırğanlu, Kara Derenlü, Kara İsalu, Safillü, Karamanlu, Kırgıl, Anamaslu, Tomlanlu, Şarkıyan, Avşar, İncilü, Avunduklu, Döngelölü, Kılılı, Oruç Gazilü, Zeyneblü, Bozlu, Bulanıklu, Biçerlü Cemaatleri ile Kara Yuvalu ve Avcı Taifeleri Cemaatleri zeamet reayası, İfraz-ı Zülkadriye mukataası cemaatleri ile Rişvan Aşireti has reayası, Cerid, Akçakoyunlu, Sarubaş, Cerid, Boynuyoğunlu, Bektutlu, Süleymanlu, Çiçeklü, Deve Abdal, Akçakoyunlu Cemaatleri ile bir süreliğine Reyhanlı Aşireti vakıf reayası olarak mali ve hukuki statüleri tespit edilen cemaatler ve aşiretler arasında bulunmaktadır.

Maraş ve çevresinde mukataalı cemaatler de bulunmaktadır. Bu mukataaların çoğu mukataaya mensup olan cemaatin ismini taşımaktadır. Mukataalı cemaat ve aşiretler arasında Dedeşlü ve Selmanlu, Duraklu, Garib Neccarlu, Kılıçlı, Kılıllu, Silsüpür Ceridi Cemaatleri ile Rişvan ve Dalyanlı Aşiretleri yer almaktadır. Bu mukataalar dışında birçok cemaatin mensup olduğu ve 18. yüzyılın sonlarına doğru reayası birçok eyalete dağılmış halde bulunan İfraz-ı Zülkadriye mukataasını da belirtmek gerekir.

Maraş avcılık açısından Osmanlı Devleti'nde önemli bir yere sahiptir. Andırın, Göynük, Yenice kale ve özellikle Kars-ı Maraş dağları seyfi, balaban, ispir, atmaca, şahin gibi kuşların av sahaları idi. Bunlar avcı (sayyad) taifesine mensup olan cemaatlerden görevli kimseler tarafından avlanarak İstanbul'a gönderilmekteydi. Avcı taifesine mensup olan bu cemaatler dîdebân, kayacı, yuvacı, tülekçi, götürücü gibi görevleri icra etmişlerdir. Bu görevleri karşılığı bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır. Ayrıca bu avcılar için düzenlenen kanunlar bulunmaktadır ki bu kanunlarda avlanılan kuş türünden, muaf olunan vergilere, kuş gönderilmemesi halinde verilen cezalara kadar birçok bilgi tespit edilip değerlendirilmiştir.

Aşiretlerin iskân edilmeye çalışılmaları Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinden beri uygulamaya koyduğu ancak bir türlü tam anlamıyla başarılı olamadığı bir konudur. Şüphesiz bunda uzun yıllar konargöçer hayatı yaşayan kışlak ve yaylakları arasında gidip gelen aşiretlerin durumunun dikkate alınmaması etkili olmuştur. Mesela 18. yüzyılın ikinci yarısında Pazarcık Ovası'nda yaşayıp Elbistan dağlarında yaylaya çıkan Kılıçlı Aşireti gibi birçok aşiretin Rakka, Hama, Hums gibi sıcak iklime sahip bölgelere iskân edilmeye çalışılmaları sorgulanması gereken bir husustur. Celikanlı Aşireti 1852 senesinden daha birkaç yıl önce iskân edildikleri Ankara eyaletinden firar ederek Maraş'a gelmişler buna sebep olarak da iskân mahallerinin havasına ve suyuna alışmamalarını göstermişlerdi. Aşiretlerin fırsatını buldukları anda iskân mahallerinden firar etmelerinde bunun gibi durumlar etkili olmuştur. 19. yüzyılın ortalarında yapılan iskân faaliyetleri ise daha sistemli olarak gerçekleştirilmiştir. Ancak bu genellemeyi Osmanlı Devleti sınırları içerisinde iskânına teşebbüs edilen tüm aşiretler için yapmak mümkün değildir. Bu durum daha çok kışlak ve yaylaklarında iskân olmayı kabul eden ya da iskân edilmek istenen aşiretler için geçerlidir. Bu şekilde iskân edilecek aşiretlerin iskân yerleri tek tek tespit edilerek sınırları çizilmekte ve iskân mahallerinde ziraat ile uğraşmaları halinde ne kadar hububat ekebilecekleri belirlenmektedir. Maraş ve Adana'da bulunan aşiretlerin iskânlarından önce hazırlanan layihalar bu durumu ispat etmektedir. Burada Bozdoğan Aşireti'nin iskân olmayı kabul ettiklerinde istedikleri kademeli iskân modelini de hatırlamak gerekir. Aşiret birden iskân olmak yerine hem ziraata hem de yerleşik hayata alışmak için dört yıllık süre istemiş ve bu süre zarfında aşiret mensuplarından her yıl bir kısmının aşiretin hayvanlarını yaylaya çıkarmalarına izin verilmesi halinde hayvanlarının telef olmayacağını belirtmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin iskân faaliyetlerinde uzun süre başarısız olmasında aşiretlerin bu gibi taleplerini dikkate almamış olmasının da etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Aşiretlerin iskân edilmelerinde boş ve verimli olan toprakların işlenmesini sağlamak, ıssız yerlerin güvenliğini sağlamak, yerleşik halka ve yolculara yönelik eşkıyalık hareketlerini önlemek, vergi tahsilinde ve askere almada yaşanan sıkıntıların önüne geçmek ve 19. yüzyıla

ait birçok belgede vurgulanan aşiretleri medeniyet dairesine sokma düşüncesini gerçekleştirmek gibi birçok sebep etkili olmuştur.

Maraş'ta bulunan aşiretlerin iskânı hususu daha önceleri pek üzerinde durulan bir konu olmamıştır. Hâlbuki bu konuyu aydınlatacak yeterli bilgi ve belge bulunmaktadır. 19. yüzyılda Maraş'ta bulunan aşiretler birçok kez iskân edilmeye çalışılmıştır. Yani sadece 1865 ve 1866 senelerine Fırka-i Islahiye tarafından yapılan iskân söz konusu değildir. 1846 yılında Maraş Valisi Mehmed Paşa zamanında ve 1852-1853 senelerinde Maraş'ın Adana'ya bağlı olduğu zamanda Adana Valisi Ziya Paşa tarafından da yapılan iskân faaliyetleri bulunmaktadır. Ancak Fırka-i Islahiye iskânı dâhil bu iskân faaliyetlerinin tam anlamıyla başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. 1888 senesinde aşiretlerin iskân edildikleri köylerin harabe haline gelmesi ve tekrar iskân edilmeleri için eski köylerin imar edilip yeni köylerin kurulması bu durumu açıkça göstermektedir.

Boy beyi, kethüda, aşiret ihtiyarları, Türkmen Ağası da denilen voyvodalar, Tanzimat Dönemi'nde aşiret müdürleri ve oymak ya da cemaat muhtarları aşiretlerin idaresinde görev alan kişiler olarak tespit edilebilmektedir. Tanzimat Dönemi'nde aşiretlerin idaresinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Aşiretler kaza ve nahiye şeklinde örgütlenip başlarına aşiret müdürleri atanmış bu suretle düzenli bir idareye sahip olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Aslında aşiret müdürleri daha önceleri boy beylerinin icra ettikleri görevleri yerine getirmişlerdir. Aşiret müdürlerinin aldıkları maaşlar incelendiğinde aşiretin büyüklüğüne göre maaş aldıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV BELGELERİ**BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)****Ahkâm Defterleri**

Maraş Ahkâm Defterleri (Maraş)

Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Ali Emirî Tasnifi (AE)

a) III. Ahmed (AE.III.AHMED)

10369.

b) I. Mahmud (AE.I.MAHMUD)

813, 6843.

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)

536/40188, 787/58979.

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Kalemî (A.DVN)

19/43, 74/100.

Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM)

Nr. 633, 925, 1558, 4344, 6188, 8621, 9858, 10353, 42138.

Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Cebelû Bedeliyesi Defterleri (D.BŞM.CBL)

Nr. 17425, 17810, 17797, 17817, 17822, 17869.

Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe İrâd-ı Cedîd Hazinesi Defterleri (D.BŞM.İCH)

Nr. 19200, 19357, 19449-A, 19449-G.

Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Malikâne Halifeliği (D.BŞM.MLK)

Nr. 14221.

Bâb-ı Seraskerî Defterleri (SRA)

Nr. 69

Cevdet Tasnifi

a) Cevdet Askeriye (C.AS)

42436, 6125, 38786, 42436.

b) Cevdet Adliye (C.ADL)

1515, 2602, 4811.

c) Cevdet Dâhiliye (C.DH)

59, 501, 871,735, 885, 1361, 1732, 2110, 2416, 2444, 2409, 2483, 2866, 3762, 4033, 4121, 4214, 4492,4544, 4742, 4841, 5064, 5346, 5451, 5570, 5734,6446, 6735, 6911, 7745, 7974, 8180, 8813,9274, 9739, 9785, 10187, 11101, 11563, 12050, 12290,12292, 12460, 12523, 14402, 14996, 15628, 16503, 16840, 16846, 16909.

d) Cevdet Darbhane (C.DRB)

563.

e) Cevdet Maliye (C.ML)

1185, 1916, 4841, 13266, 15521, 16523, 16846, 19453, 20350, 20859, 21640, 23831, 25054, 27361, 27691, 28481,31230, 31577.

f) Cevdet Nafia (C.NF)

3.

g) Cevdet Saray (C.SR)

6019.

h) Cevdet Zabtiye (C.ZB)

268, 2866, 2848, 2416, 2848, 2866, 4158, 4301, 4544.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH.MKT)

1410/17, 1709/73, 2799/4.

Dahiliye Nezareti Tesrî-i Muamelât (DH.TMİK-M)

38/63, 107/36.

Defterhane-i Âmire Kalemî Belgeleri (A.DFE)

Nr. 385, 786/21.

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî Belgeleri (HR.MKT)

124/71.

Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri (HR.SYS)

81/9, 81/10.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HH)

81/3367, 81/3367-A, 81/3376-B, 81/3376-E, 179/8004, 212/11553, 266/15456, 268/15632, 282/16798, 291/17402-İ, 291/17402-R, 377/20486-B, 443/22235, 444/2252, 444/22249-A, 445/22269, 445/22270, 445/22271, 447/22313, 450/22349, 450/22353-E, 452/22379-G, 455/22461, 457/22543, 462/22635-J, 470/23044, 471/23056, 494/24246, 494/24246-A, 497/24408, 497/24408-A, 500/24481-C, 500/24517, 501/24605, 503/24745, 509/25023, 516/25229-A, 516/25229-B,525/25164, 536/26261, 536/26349, 640/31504, 642/31527-J, 645/31594, 732/34756-D, 732/34756-İ, 740/35049, 962/41208, 1326/51704, 1326/51704, 1353/52880-C, 1353/52880-I, 1437/59079, 1542/52, 1543/4, 1587/30.

İbnü'l-Emin Tasnifi

a) İbnü'l-Emin Dahiliye (İE.DH)
1475, 2468, 2759.

b) İbnü'l-Emin Maliye (İE.ML)
5524, 7972, 10521, 12169.

İrade-i Dâhiliye (İ.DH)

217/12742, 219/12927, 240/14530, 255/9473, 265/16557, 266/10135,
308/19638, 308/19650, 333/21819, 507/34516, 540/37540, 545/37922,
1334/1313-Z-21, 551/38360.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)

64/1211, 71/1349, 84/1696, 119/2959, 122/3110, 215/7126, 219/1297, 241/8623
245/8885, 255/9473, 266/10135, 328/14044, 408/17748, 413/18009, 474/21455,
538/24169, 538/24189, 559/25130, 582/26112, 615/78.

İrade Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD)

90/535, 90/5355.

Kâmil Kepeci (KK)

Nr. 617, 2363.

Maliye Ceride Defterleri (ML.CRD)

Nr. 1375.

Maliye Masarifat Defterleri (ML.MSF)

Nr. 9289, 16523.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

Nr. 701, 3525, 3602, 4049, 7126,8458, 9258, 9590, 9592, 9671, 10240,
10241,10254, 10259, 10262, 10268, 10270,10279, 21557, 22013.

Meclis-i Vâlâ Riyaseti Belgeleri (MVL)

3/60, 5/21, 13/1, 20/57, 26/14, 30/42, 65/64, 85/12, 92/4, 106/34, 138/66,
183/64, 197/65, 229/11, 253/56, 288/76, 289/49, 304/59, 316/23, 316/37,
318/34, 318/91, 319/61, 322/33, 369/104, 445/128, 573/56, 576/57, 579/15,
584/39, 584/49, 592/44, 592/72, 594/24, 600/21, 600/34, 605/3, 607/67,
609/19, 611/30, 615/78, 618/3, 618/32, 626/8, 628/39, 629/21, 631/24, 650/375,
652/8, 633/69, 633/72, 639/38, 640/17, 647/69, 649/18, 650/75, 650/115,
664/64, 668/5, 675/13, 683/17, 688/31, 692/43, 699/19, 702/81, 712/104,
741/26, 762/32.

Mesâil-i Mühimme İradeleri (İ.MSM)

69/2002, 69/2009, 69/2013.

Meşihat Şer'iyye Sicilleri (MŞH.ŞSC)

Nr. 4722, 4925, 4936.

Mühimme Defterleri (MD)

175, 176, 179, 181, 183, 184, 190, 192, 211, 213, 239, 249, 258, 265, 266.

Mühimme-i Mektûme Defterleri (MM)

Nr. 5, 6, 8.

Nüfus Defterleri (NFS)

Nr. 3707, 3718.

Sadaret Mektubî Kalemî Evrakı (A.MKT)

44/42, 64/89, 67/17, 91/69, 92/53, 92/64, 97/76, 104/34, 149/57, 162/38.

Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri (A.MKT.MHM)

1/99, 2/17, 7/93, 26/95, 178/22, 271/9, 271/15, 278/22, 324/4, 334/77, 336/3, 348/64, 348/74.

Sadaret Mektubî Kalemî Deâvi Kalemî (A.MKT.DV)

99/37, 124/91, 140/36, 190/2, 275/5.

Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL)

2/78, 3/75, 4/50, 20/83, 59/1, 59/3, 70/51, 102/99, 108/51, 119/28, 120/45, 127/96, 138/13, 138/66, 138/70, 499/97.

Sadaret Mektubî Kalemî Nezâret ve Devâir Kalemî (A.MKT.NZD)

69/50, 158/7, 167/77, 185/13, 211/86, 387/93, 401/83, 410/41.

Sadaret Mektubî Kalemî Umûm Vilâyet Belgeleri (A.MKT.UM)

1/49, 39/35, 116/36, 217/33, 245/89, 246/82, 261/26, 283/38, 339/90, 387/3, 406/76, 409/61, 414/87, 417/55, 432/27, 432/80, 435/67, 439/70, 444/86, 499/97, 502/60, 513/29, 514/66, 515/53, 518/66, 518/100, 519/54, 521/61, 528/85, 535/39, 558/61, 561/26.

Tahvil (Nişan) Kalemî Defterleri (A.NŞT)

Nr. 1422.

Tımar Ruznamçe (Tımar ve Zeamet) Defterleri (DFE.RZ)

Nr. 1472, 1528, 1531, 1568, 1646, 1648, 1672, 1743, 1773, 1802, 1844, 1926, 1948, 2028, 2031.

Şikâyet Defterleri (ŞKD)

Nr. 200.

Şikâyet Kalemî Belgeleri (ŞKT)

Nr. 1012

Şûrâ-yı Devlet Belgeleri (ŞD)

2126/11, 2215/12, 40/2072.

Tapu Tahrir Defterleri (TD)

Nr. 419.

Yabancı Arşiv Bulgaristan (YB.04)

10/20.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE)

35/17, 37/39.

2. YAYINLANMIŞ BELGELER

AHMED REFİK, 1989. Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200), 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 236s.

_____, 1989. Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 60s.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (BOA), 1999. 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdriyye Defteri (937/1530), Cilt: I, Ankara, 142s+285s.

_____, 1995. 6 Numaralı Mühimme Defteri (1564-1565), Özet-Transkripsiyon ve Index, Cilt: II, Ankara, 517s.

_____, 1999. 7 Numaralı Mühimme Defteri (1567-1569), Özet-Transkripsiyon ve Index, Cilt: II, Ankara, 402s.

_____, 1999. 7 Numaralı Mühimme Defteri (1567-1569), Özet-Transkripsiyon ve Index, Cilt: III, Ankara, 429s.

_____, 1996. 12 Numaralı Mühimme Defteri (1570-1572), Özet-Transkripsiyon ve Index, Cilt: II, Ankara, 453s.

_____, 2012, Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, Cilt: II, İstanbul, 448s.

KURT, Y. 2001. Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri I, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, TTK, XXI (25), Ankara, ss. 85-179.

_____, 2011. Çukurova Tarihinin Kaynakları V, 1563 Tarihli Kars-ı Maraş Sancağı Mufassal Tahrir Defteri, TTK Yayını, Ankara, 929s.

MENEMENCİOĞLU AHMED BEY, 1997. Menemencioğulları Tarihi, Yay. Haz. Y. Kurt, Akçağ Yayını, İstanbul, 209s.

TERZİ M. A. ve ERGÜN A., 2013. Kınık'tan Kıyı'ya Osmanlı Belgelerinde Osmaniye, Osmaniye Belediyesi Kültür Yayını, 624s.

YİNANÇ, R. ve ELİBÜYÜK, M., 1983. Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560), Gazi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara, 614s.

_____, 1988. Maraş Tahrir Defteri (1563), Cilt: I-II, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 914s.

3. BAŞVURU ESERLERİ

ABADAN, Y., 1999. "Tanzimat Fermanının Tahlili", Tanzimat, Cilt: I, MEB Yayını, Ankara, ss. 31-58.

AHMED RIZÂ TRABZONÎ, 2000. Manzûme-i Sivastopol, Yay. Haz. Veysel Usta, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 291s.

AHMED VASIF EFENDİ, 1978. Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr, Yay. Mücteba İlgürel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 446s.

AK, M., 2015. Teke Yörükleri (1800-1900), TTK Yayını, Ankara, 494s.

- AKDAĞ, M., 1963. “Osmanlı Tarihinde Âyânlık Düzeni Devri (1730-1839)”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 8 (14), ss. 51-61.
- AKGÜNDÜZ, A., 1990. Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri I: Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fâtih Devri Kanunnâmeleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 714s.
- _____, 1994. Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri VII/I: Kanuni Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 896s.
- _____, 1996. Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri IX: I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnâmeleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 736s.
- ARİFÎ PAŞA, 1330. “Zülkadir (Dulğadir) Oğulları Hükümeti”, TOEM; 30, ss. 358-377.
- ARSLAN, İ., 2014. 17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi), Kahramanmaraş, 447s.
- ARSUNAR, F., 1962. Gaziantep Folkloru, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 318s.
- ATALAR, M., 1993. “Hac Yolu Güzergâhı ve Masrafı (Kara Yolu, 1253/1837)”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi; 4, ss. 43-90.
- ATALAY, B., 2008. Maraş Tarihi ve Coğrafyası, Yay. Haz. İ. Gökhan ve M. Karataş, Kahramanmaraş, 249s.
- BARKAN, Ö. L., 1954. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, İFM, XIII (1-4), ss. 56-78.
- _____, 1979. “Avarız” İslam Ansiklopedisi, Cilt: 2, 5. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 13-19.
- BARKER, W.B., 1853. Lares and Penates or Cilicia and Its Governors, Ed.: W. F Ainsworth, London, 394s.
- BAŞ, Y. ve TEKİN, R., 2007. Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi), Konya, 334s.
- BAYRAKTAR, H., 2008. “Kırım Savaşı Sonrası Adana Eyaleti’ne Yapılan Nogay Göç ve İskanları (1859-1861)”, Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi; 45, ss. 45-72.
- BLAU, O., 1862. Nachrichten über kürdische Stämme, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft; 16, Wiesbaden: Harrassowitz.
- BOSTAN, İ., 1992. Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire, TTK Yayını, Ankara, 312s.
- BULDUK, Ü., 2000. “Bozdoğan Yörükleri ve Yaylak-Kışlak Sahaları” Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, ss. 71-82.
- BURCHARDT, J. L., 1822. Travels in Syria and the Holy Land, John Murray, London, 667s.
- CEVDET PAŞA, 1991. Tezâkir, Yay. Haz. C. Baysun, 3. Baskı, TTK Yayını, Ankara, 273s.
- _____, 1980. Ma’rûzât, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 270s.
- _____, 1309. Tarih-i Cevdet, Cilt: X, 2. Baskı, Matbaa-i Osmaniyye, Dersaadet, 278s.
- _____, 1309. Tarih-i Cevdet, Cilt: III, 2. Baskı, Matbaa-i Osmaniyye, Dersaadet, 388s.
- ÇADIRCI, M., 2013. Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, 3. Baskı, Ankara, 410s.
- _____, 1989. “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, Belleten, 53 (206), ss. 237-257.

- _____, 2008. Tanzimat Sürecinde Türkiye-Askerlik, Der. T. Ercoşkun, İmge Kitabevi, Ankara, 143s.
- ÇAĞATAY, N., 1947. “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 5 (5), ss. 483-511.
- ÇAKIR, B., 2003. Osmanlı Mukataa Sistemi, (XVI-XVIII. Yüzyıl), Kitabevi Yayını, İstanbul, 256s.
- ÇELİK, A. B., 2008. Fırka-i Islâhiye, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 164s.
- DARENDELİ İZZET HASAN EFENDİ, 2009. Ziyânâme, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a Karşı Mısır Seferi (1798-1802), Yay. Haz. M. İlkin Erkutun, Kitabevi, İstanbul, 323s.
- DAVIS, M. A., 1879. Life in Asiatic Turkey A Journal of Travel in Cilicia (Pedia and Trachea, Isauria and Parts of Lycaonia and Cappadocia, London, 536s.
- DEMİR, A., 2012. XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu'da Bozdoğan Yörükleri, Berikan Yayınevi, Ankara, 352s.
- _____, 2000. “Bozdoğan Teşekküllerinin Tarihi Gelişimi, Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri”, Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, ss. 103-112.
- _____, 2007. “16. Yüzyılda Bozdoğan Teşekküllerinin Nüfus ve İktisadi Yapısı (İçel ve Çevresi)”, Anadolu'da Yörükler Tarihî ve Sosyolojik İncelemeler, Ed.: H. Beşirli ve İ. Erdal, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss.77-90.
- DEMİRCİ, S. ve ARSLAN, H., 2012. Osmanlı Türkiyesinde Eşkiya, Devlet ve Siyaset, Yalınkitap, İstanbul, 208s.
- DEVELİOĞLU, F., 1999. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 16. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1195s.
- DÖĞÜŞ, S., 2005. “Maras'ta Türkmen Aşiretleri”, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004, Cilt: 1, 539s.
- DUMONT, P., 1981. “1865 Tarihinde Güneydoğu Anadolu'nun Islahı İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını”, İstanbul Tarih Enstitüsü Dergisi; 10-11, ss. 369-394.
- DUYGU, S., 1953. Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları, Sayar Basımevi, İstanbul, 48s.
- EBERHARD, W., 1953. “Nomads and Farmers in Southeastern Turkey, Problems of Settlement”, Oriens, 6 (1), ss. 32-49.
- EFE, A., 2011. Antakya ve Çevresi Türkmenleri: Küçük Alioğulları ve Reyhanlı Aşireti (XIX. Yüzyıl), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 300s.
- ENER, K., 1986. Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış, 7. Baskı, Kayı Yayıncılık, İstanbul, 341s.
- EREN, A. C., 1966. Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler, Nurgök Matbaası, İstanbul, 119s.
- ERÖZ, M., 1975. Doğu Anadolu'nun Türklüğü, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 175s.
- GAZİ AHMED MUHTAR PAŞA, 1996. Anılar Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Evveli, Yay. Haz. N. Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 164s.
- GENÇ, M., 2010. Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, 7. Baskı, Ötüken Yayını, İstanbul, 392s.
- _____, 2013. “Yed-i Vâhid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: XLIII, İstanbul, ss. 378-383.

- _____, 2003. “Malikâne-Divanî Sistemi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: XXVII, İstanbul, ss. 518-519.
- _____, 2006. “Mukataa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: XXXI, İstanbul, ss. 129-132.
- GOULD, A.G., 1973. Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia, 1840-1885, Basılmamış Doktora Tezi, University of California, Los Angeles, 288s.
- _____, 1976. “Lords or Bandits? The Derebeys Of Cilicia”, International Journal of Middle East Studies, Cambridge University Pres, 7 (4), ss. 485-506.
- GÖKCEN, A., 1989. Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, 174s.
- GÖKÇEN, İ., 1946. Saruhan’da Yürük ve Türkmenler, Marifet Yayınları, İstanbul, s. 103.
- GÖKHAN, İ., ve BAL, E. K., 2013. Osmanlı Dönemi Maraş’ın İdari Tarihinde Dulkadirli ve Bayezidli İdareciler (1700-1850), Kahramanmaraş, 316s.
- GÖKHAN, İ., 2008. “Dulkadir Beyliğinin Osmanlı Devletine Katılmasından Sonra Maraş Bölgesinde Çıkan İsyenlar”, Maraş Tarihi’nden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları II, Ed.: Y. Alparslan, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, ss. 213-232.
- GÜNDÜZ, T., 2010. Anadolu’da Türkmen Aşiretleri “Bozulus Türkmenleri 1540-1640”, Yeditepe Yayını, İstanbul, 206s.
- _____, 2006. “Dulkadirli Türkmenleri”, I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri, ss. 451-455.
- GÜNGÖR, K., 1941. Cenubî Anadolu Yörüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji ve Etnoloji Neşriyatı, Ankara, 131s.
- HALAÇOĞLU, Y., 2006. XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, 4. Baskı, TTK Yayını, Ankara, 179s.
- _____, 1973. “Fırka-i Islâhiye ve Yapmış Olduğu İskân, Tarih Dergisi (27. sayıdan ayrı basım)”, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 20s.
- _____, 2007. XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, 6. Baskı, TTK Yayını, Ankara, 254s.
- _____, 1991. “Aşiret”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: IV, İstanbul, ss. 9.
- HASLUCK, F.W., 1921. “Heterodox Tribes of Asia Minor”, The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol. 51 (Jul.- Dec.), ss. 310-342.
- IRBY, C.L. and MANGLES, J., 1823. Travels in Egypt and Nubia, Syria and Asia Minor during the Years 1817 and 1818, T.White and Co., London, 558s.
- IŞIK, A., 1991. “Avcı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: IV, İstanbul, ss. 113-115.
- İLGÜREL, M., 1995. “Eşkîya (Osmanlılarda Eşkîyalık Hareketleri)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: XI, İstanbul, ss. 466-469.
- İLTER, E., 1988. Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytun İsyenları (1780-1880), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 168s.
- İNALCIK, H., 2009. Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler, 3. Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 466s.
- İŞBİLİR, Ö., 2003. “Mekkâre”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: XXVIII, İstanbul, ss. 554-555.

- KALLEK, C., 2002. “Kile”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: XXV, İstanbul, 568-571.
- KANBOLAT, Y., 1989. Reyhanlı İlçesinde Türkmen Aşiretlerinin Durumu ve Kuzey Kafkas Göçmenleri, Bayır Yayınları, Ankara, 102s.
- KARAKAYA-STUMP, A., 2015. Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık: Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarihyazımını Yeniden Düşünmek, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 248s.
- KARAMAN, H., 1991. Mukayeseli İslam Hukuku, Cilt: I, Nesil Yayını, İstanbul, 480s.
- KARAMURSAL, Z., 1989. Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler, 2. Baskı, TTK Yayını, Ankara, 215s.
- KASABA, R., 2012. Bir Konargöçer İmparatorluk; Osmanlı’da Göçebeler, Göçmenler, Sığınmacılar, Çev. A. Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 197s.
- KILIÇ, O., 1997. 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı: Eyalet ve Sancak Tevcihatı, Elazığ, 244s.
- KİNNEİR, J.M., 1818. Journey Through Asia Minor , Armenia and Koordistan in the Years 1813 and 1814, John Murray, London, 603s.
- KÖKSAL, Y., 2006. “Coercion and Mediation: Centralization and Sedentarization of Tribes in the Ottoman Empire,” Middle Eastern Studies, 42 (3), ss. 469-491.
- KÖPRÜLÜ, F., 1979. “Avşar” İslam Ansiklopedisi, Cilt: II, 5. Baskı, MEB Yayını, İstanbul, ss. 28-38.
- MERT, Ö., 1993. XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 111s.
- _____, 1993. “Çapanoğulları”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: VIII, İstanbul, ss. 221-224.
- MOLTKE, H. V., 1995. Moltke’nin Türkiye Mektupları, Çev. Hayrullah Örs, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 358s.
- MORDTMANN J. H. ve YİNANÇ M. H., 1988. “Dulkadırlılar”, İslam Ansiklopedisi, Cilt: III, MEB Basımevi, ss. 654-662.
- MUMCU, A., 2007. Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl, 3. Baskı, Phoenix Yayını, Ankara, 280s.
- MURPHEY, R., 1981. “Reflections on Ottoman Tribal Policy as Recorded in The Eighteenth Century Law Court Records of Haleppo”, 9. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Cilt: II, Ankara, ss. 945-953.
- MURSALOĞLU, Ş., 1984. Büyük Reyhanlı Türkmen Aşireti Tarihi, 187s.
- NEALE, F.A., 1851. Eight Years in Syria, Paletsine and Asia Minor from 1842 to 1850, Vol. II, Colburn and Co., London.
- NİEBUHR, C., 1778. Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern (Band 2), Kopenhagen, Hamburg, 479s.
- ODABAŞI, Z., 2013. “Karatay Sultan Zâviyesi’nin Malî Tarihinden Bir Kesit (1813-1889)”, Tarih Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi; 9, ss. 357-382.
- ONAR, M., 1998. “Kozanoğulları (Kozandağlılar)”, III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu), 30 Kasım-2 Aralık, ss.541-552.
- ONUĞ, T., 1998. Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. Yüzyıl), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 297s.
- ORHONLU, C., 1963. Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696), İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 120s.
- _____, 1967. Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent Teşkilatı, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 175s.

- ÖZ, M., 2010. “Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri” SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, ss. 226-233.
- ÖZBAŞ, Ö., 1939. İlbeyli Türkmenleri Arasında, Gaziantep Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi Yayını, Gaziantep, 88s.
- _____, 1958. Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar, Gaziantep Kültür Derneği Yayını, Gaziantep, 112s.
- ÖZCAN, A., 1994. “Doğancı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: IX, İstanbul, ss. 487-489.
- ÖZDEMİR, A. Z., 2007. Avşarlar ve Dadaloğlu, Ürün Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 476s.
- ÖZKAYA, Y., 1985. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 459s.
- ÖZSOY A.S. ve Türkyılmaz Y., 2006. “Front rounded vowels in the Sinemili dialect of Kurmanji-a case of language contact?” İn (ed.) L. Johanson and C. Bulut. Turcic-Iranian Contact Areas Historical and Linguistic Aspects, ss. 300-309.
- ÖZTÜRK, M., 2004. 16. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ. 212s.
- _____, 1990. “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, Belleten, LIV (211), ss. 963-993.
- ÖZTÜRK, N., 1997. “Bayazitoğulları Vakıfları”, Vakıflar Dergisi; 26, ss. 45-60.
- ÖZVAR, E., 2003. Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması, Kitabevi, İstanbul, 297s.
- _____, 2013. “Voyvoda”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: XLIII, İstanbul, ss. 129-131.
- PAKALIN, M. Z., 1983. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt: I-III, MEB Yayını, İstanbul, 870+784+670s.
- PUL, A., 2010. “Tomarza’ya Gelen Çeçen Muhâcirlerinin İskânı Hakkında Bazı Gözlemler”, ODTÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1 (2), ss. 150-167.
- SAKAOĞLU, N., 1998. Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul, 384s.
- SANSAR, M. F., 2003. Tanzimat Döneminde Bir İskan Modeli Fırka-i Islahiye ve Güney Anadolu’nun İskanı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 183s.
- _____, 2013. “19. Yüzyılda Çukurova Türkmen Aşiretleri I: Cerid ve Tecirliler”, Studies of the Ottoman Domain, 3 (5).
- SARI, A., 2015. XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 582s.
- SAYDAM, A., 2010. Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), TTK, 2. Baskı, Ankara, 235s.
- _____, 2009. “Tanzimat Yönetimi ve Afşarlar”, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, XXIX, Temmuz, ss. 799-822.
- _____, 1993. “Orta Anadolu’daki Aşiretlerin İskânı (1839-1853)”, Prof. Dr. Bayram Kodaman Armağanı, Samsun, ss. 227-256.
- _____, 2006. “Nâmık Paşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: XXXII, İstanbul, ss. 379-380.
- SERTOĞLU, M., 1986. Osmanlı Tarih Lügatı, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 378s.

- SEVİNÇ, N., 1983. Gaziantep’de Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Ankara, 180s.
- SLADE, A., 1943. Türkiye ve Kırım Harbi, Çev. Ali Rıza Seyfi, Askeri Matbaa, İstanbul, 263s.
- SOLAK, İ., 2002. “XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi; 12, ss. 109-154.
- SÖYLEMEZ, F., 2002. “Rişvan Aşireti’nin Cemaat, Şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi; 12, ss. 39-52.
- _____, 2007a. Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi Rişvan Aşireti Örneği, Kitabevi Yayını, İstanbul, 323s.
- _____, 2007b. “XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkivalık Hareketleri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi; 22, ss. 69-85.
- _____, 2008. “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Maraş’ta Türkmen Aşiretleri”, Edt, M. Özkarcı v.d, Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine, KSÜ Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kahramanmaraş, ss. 163-191.
- _____, 2011. “Malatya Mutasarrıfı Rişvanzâde Ömer Paşa’nın Muhallefatı”, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM); 27, ss. 165-194.
- _____, 2013. “Rişvanzâde Ömer Paşa’nın Besni’deki Vakfı”, Vakıflar Dergisi; 40, ss. 87-98.
- _____, 2013. “Osmanlılarda Konargöçer-Yerleşik Münasebetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Türk Dünyası Araştırmaları, 103 (204), ss. 201-213.
- STARKY, J. C. M., 2013. Examining Editions of The Natural History of Aleppo: Revitalizing Eighteenth-Century Texts, University of Edinburgh, 270s.
- SU, K., 1938. Balıkesir ve Civarında Yürük ve Türkmenler, Balıkesir Halkevi Yayını, İstanbul, 188s.
- SÜMER, F., 1949a. “Osmanlı Devrinde Anadolu’da Oğuz Boyları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 7 (2), ss. 321-365.
- _____, 1949b. “Üçoklu Oğuz Boylarına Ait (Bayad-Karkın) Vesikalar I Bayad”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 7 (2), ss. 366-385.
- _____, 1950. “XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak’ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Ekim 1949-Temmuz 1950, No. 1-4, ss. 509-522.
- _____, 1963. “Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 1 (1), ss. 1-98.
- _____, 1972. Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 532s.
- _____, 1988. “Ceridler”, Türk Dünyası Tarih Dergisi; 24, ss. 3-9.
- _____, 2010. “Avşarlar’a Dâir”, 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı (Doğumunun 120. Yılı Münasebetiyle Tıpkı Basım), TTK Yayını, Ankara, ss. 453-478.
- SYKES, M., 1904. Darü’l-İslam A Record of a Journey Through Ten Of The Asiatic Provinces of Turkey, Bickers and Son, London, 294s.
- _____, 1908. “The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire”, The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol. 38 (Jul.-Dec.), ss. 451-486.

- ŞAHİN, İ., 2006. Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler, Eren Yayınevi, İstanbul, 310s.
- _____, 1994. “Dulkadir Eyaleti”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: IX, İstanbul, ss. 552-553.
- ŞAKİROĞLU, M. H., 1991. “Çukurova Tarihinden Sayfalar I, Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 15 (26), ss. 103-139.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, 2015. Kamus-ı Türkî, Yay. Haz. Paşa Yavuzarslan, 2. Baskı, TDK Yayını, Ankara, 1625s.
- TANOĞLU, A., 1954. “İskan Coğrafyası: Esas Fikirler, Problemler ve Metod”, Türkiyat Mecmuası, 11 (7), ss. 1-32.
- TANSEL, S., 1969. Yavuz Sultan Selim, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 266s.
- TATAR, Ö., 2005. XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova’da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskanı (1691-1750), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 404s.
- TDK (Türk Dil Kurumu), 2009. Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I-VI, 3. Baskı, TDK Yayını, Ankara, 4844s.
- TERZİ, M. A., 2010. Gâvurdağı’nın Bulanık Tarihindeki Sır Perdesi, Doğu Kütüphanesi Yayını, İstanbul, 224s.
- _____, 2013. “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 19. Yüzyıl Maraş İdaresinde Bir Aile: Bayezidoğulları”, Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu, 4-6 Ekim 2012, ss. 255-270.
- TEXIER, C., 2002. Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Çev. Ali Suat, Cilt: 3, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 559s.
- TIZLAK, F., 1997. Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850), TTK Yayını, Ankara, 216s.
- TOKSÖZ, M., 2010. Nomads, Migrants and Cotton in the Eastern Mediterranean, The Making of the Adana-Mersin Region, 1850-1908, Brill, Leiden-Boston, 224s.
- TÜRKAY, C., 2005. Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, 2. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul, 832s.
- ULUÇAY, M. Ç., 1955. 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, Berksoy Basımevi, İstanbul, 311s.
- USTA, O., 2011. Türkmen Voyvodası, Tribesmen and the Ottoman State (1590-1690), Bilkent Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 124s.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., 1974. “Çapanoğulları”, Belleten, 38 (150), ss. 215-261.
- _____, 1979. “Âyan”, İslam Ansiklopedisi, Cilt: 2, 5. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 41-43.
- ÜNAL, M. A., 2007. Osmanlı Müesseseleri Tarihi, 7. Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta, 240s.
- YALGIN (YALMAN), A. R., 1977. Cenup’ta Türkmen Oymakları, I, Yay. Haz., S. Emir, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 293s.
- _____, 2000. Cenup’ta Türkmen Oymakları, II, Yay. Haz., S. Emir, 3. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 555s.
- YILDIRIM, M. Z., 2012. “Mühimme Defterlerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş”, Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu, 4-6 Ekim, Cilt: 3, ss. 183-201.
- YİNANÇ, M. H., 1978. “Aşiret”, İslam Ansiklopedisi, Cilt: I, 5. Baskı, MEB Basımevi, İstanbul, ss. 709-710.
- YİNANÇ, R., 1989. Dulkadir Beyliği, TTK Yayını, Ankara, 184s.
- YÜCEL Y. ve PULAHA S., 1995. I. Selim Kanûnnâmeleri (1512-1520), TTK Yayını, Ankara, 220s.

4. İNTERNET KAYNAKLARI

- ILLUSTRATED LONDON NEWS, 1854. "Kara Fatima at Constantinople" 22 April, London, s. 363, <http://gdc.gale.com/products/illustrated-london-news-historical-archive-online-1842-2003> (22 Şubat 2015).
- KİPERT, H. 1855. General Karte des Türkischen Reiches in Europa und Asien nebst Ungarn, Südrussland, den kaukasischen Ländern und West-Persien <http://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiPERT/G7430-1855/> (28 Ocak 2016).
- _____, 1867. Carte générale de l'Empire Ottoman en Europe et en Asie, Berlin http://www.lib.uchicago.edu/lib/public/full_screen.html?http://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiPERT/G7430-1867-K547-sheet1/ (3 Mayıs 2015).
- _____, 1884. Nouvelle carte generale des provinces asiatiques de L'empire Ottoman: sans L'Arabie, <https://www.loc.gov/resource/g7420.ct003775/Erişim> (28 Ocak 2016).
- UZ, M. A., ve KAYA S. M., 2014. Konya'da Köklü Bir Aile Memiş Paşa ve Ailesi, Merhaba Gazetesi, 14 (28), Konya. <http://www.merhabahaber.com/d/file/cilt-14,-sayi-28,-5-kasim-2014.pdf> (3 Mayıs 2015).
- YALÇIN, A. ve YILMAZ, H., 2004. Şeyh Hasan Ocağı ve Sineminli Oymağı Üzerine Yeni Bilgiler Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi; 30. <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/viewFile/692/682> (5 Şubat 2016).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı: Mahmut ULUBAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi: Karataş/Adana-01/10/1983

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği
Yüksek Lisans Öğrenimi: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı
Doktora Öğrenimi: KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İş Deneyimi

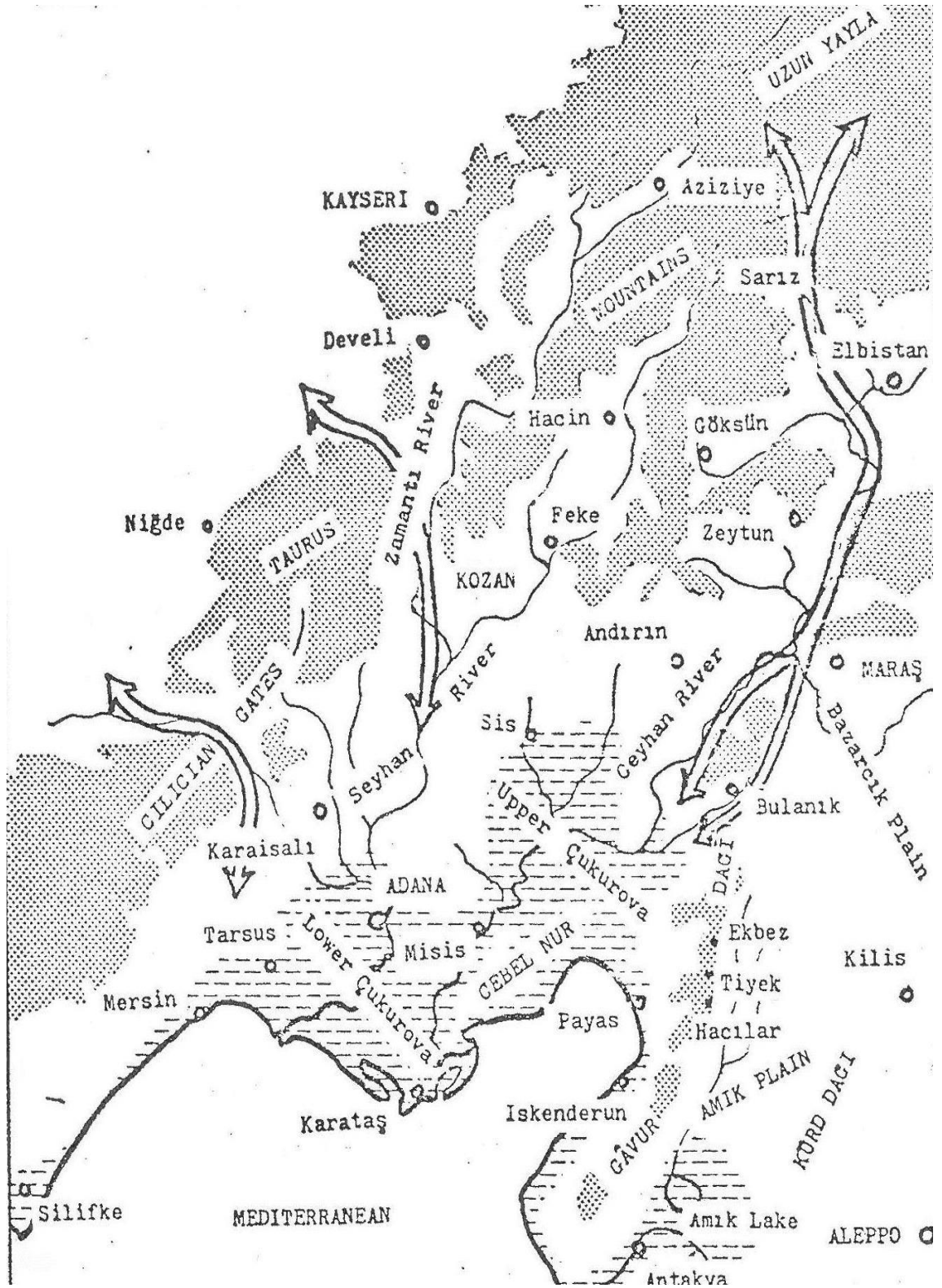
Stajlar: Milli Eğitim Bakanlığı
Çalıştığı Kurumlar: Milli Eğitim Bakanlığı/Tarih Öğretmeni/Müdür Yardımcısı

İletişim

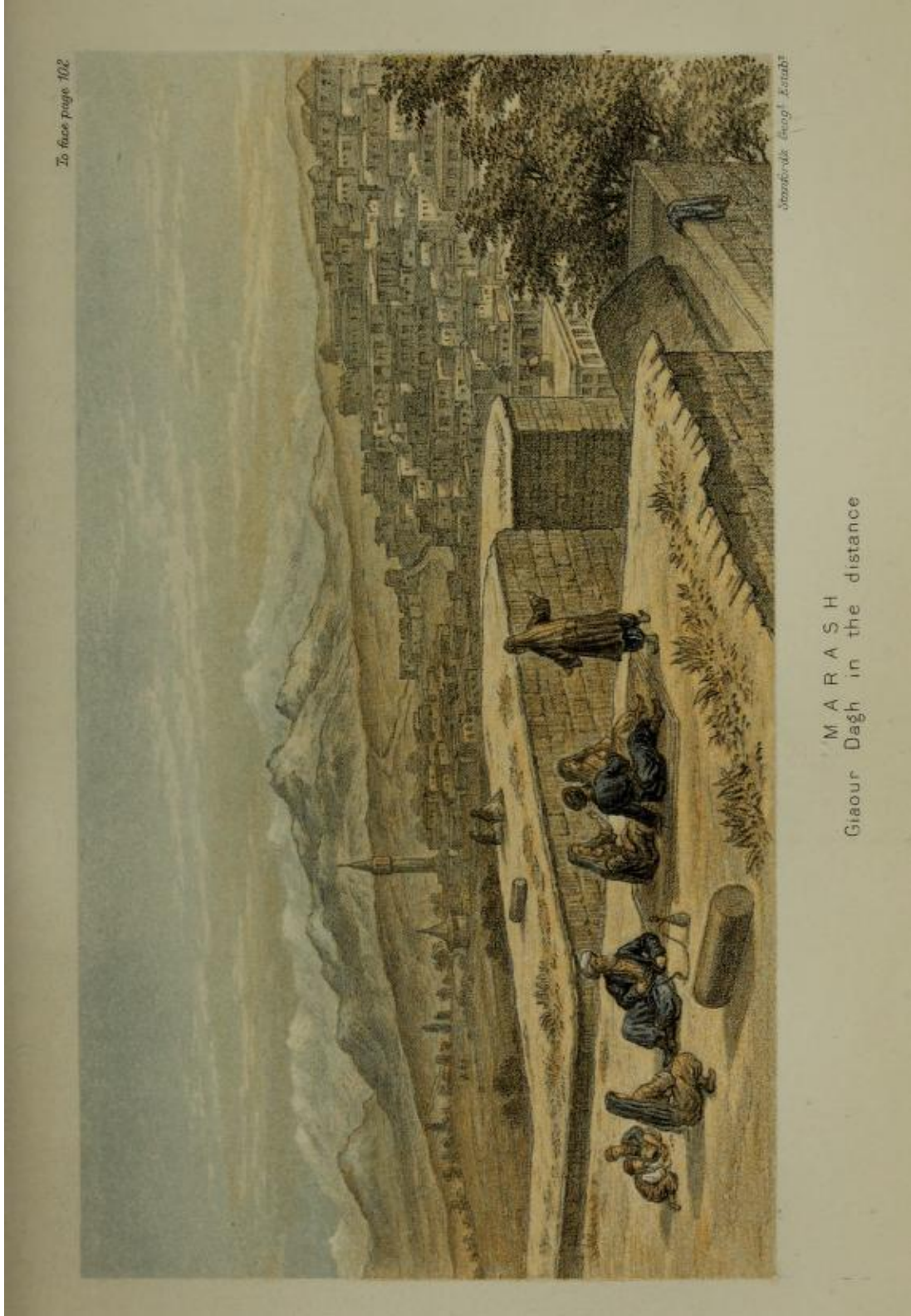
E-Posta Adresi: mahmutulubas@gmail.com
Tel: 05054579440

EKLER

EK-1: 1840 Yılında Maraş ve Çevresi
(Gould, 1973: 31).

EK-2: 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş ve Gâvur Dağı
(Davis, 1879: 103).

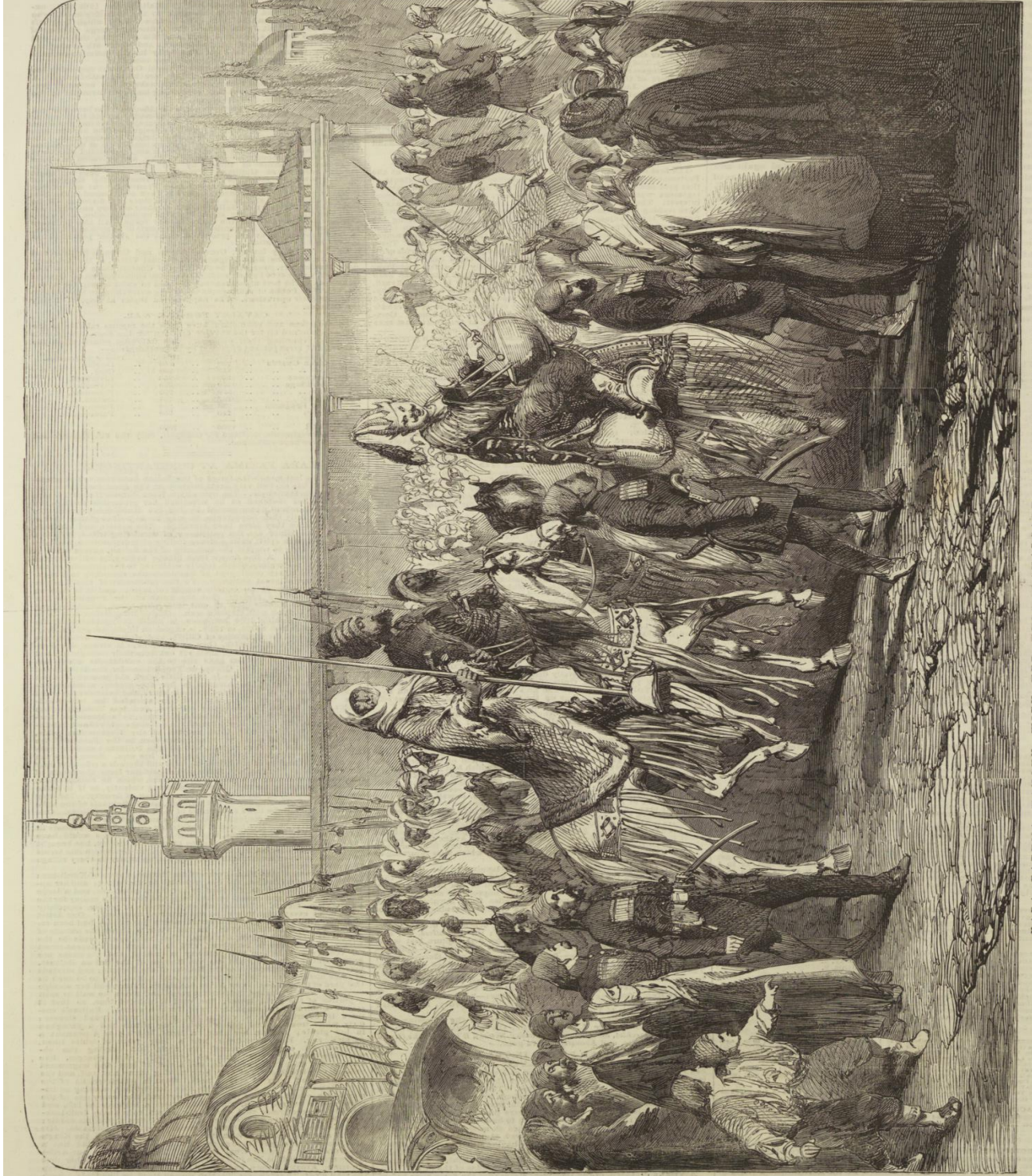
EK-3: Cerid Aşireti'nden Asiye Hanım'ın (Kara Fatma) Kırım Savaşı'na Katılmasını Konu Alan Gazete Haberi (Illustrated London News, 22 Nisan 1854).

KARA FATIMA AT CONSTANTINOPLE.

WITHIN the last month the forces of the Sultan have received an accession which has excited very great interest at the great focus of enthusiasm at Constantinople. The new ally is Kara Fatima Hanoun, whom our Artist has sketched as he witnessed her procession through the streets of Stamboul, accompanied by her 300 Kurdish horsemen. To understand fully their importance, it may be as well to glance at the country whence they have been recruited. The eastern and southern parts of Asia Minor are the patrimony of wandering tribes, who to a fierce Musulman spirit unite a strong feeling of independence, and who are always ready to contest the authority of the Sultan, except when it is in real danger. A line drawn from Sinope to Smyrna will mark the boundary of the regions which, totally subjected to the authority of the Pachas, furnish their contingent of Bashi-bozouks according to a regular militia law of great antiquity. To the south-east of this line the peninsula contributes no certain supply of men; and it is only on occasions like the present that the name of the Prophet or the love of plunder induces them to quit their plains and mountains, and venture into contact with civilised man. One of these tribes, said to be capable of furnishing 4000 horsemen, is under the guidance of the above woman, whose name, or rank, is expressed by the word "Fatima." Their home is in the mountains of Cilicia, and whether or not they are of kin to the ancient pirates, they certainly bear a strong moral resemblance. Three hundred of them set out from their stronghold; and their appearance at Scutari gave rise to the excitement which our Artist has depicted. The Queen, or Prophetess—for she is endowed with supernatural attributes—is a little dark old woman of about sixty, with nothing of the Amazon in her appearance, although she wears what seems to be intended for male attire, and bestrides her steed like the warriors of her train. She is attended by two hand-maids, like herself in masculine costume, and was brought across the Bosphorus, with a select band of followers, to a species of barrack in Stamboul. The Bashi-bozouks are beings of refined intelligence in comparison with these nomads of the Karamanian wilds, whose condition and numbers are unknown even to the Pachas of the province. Their arms are various, and seem to indicate a mode of warfare in which each man keeps the spoils he has won. Some carry the pistols and yataghan of the Albanian; here and there is a rifle that may have come from Birmingham, and a carved scimitar from the forges of Syria. One will carry a wooden club or mace, which he swings round his head, chattering his teeth, and gesticulating violently, as if to make up for the poverty of his armament by a display of ferocity. The long matchlock of the Afghan is not wanting, and individuals of the tribe are said to retain the bows and arrows of their remote forefathers. One account declares that conjugal affection has impelled the heroine to her perilous enterprise. Her husband is expiating sundry misdemeanours in a Candian prison, and Fatima, fearful that her entreaties would have little effect on the Sultan without some proof of her loyalty, has brought 300 of her best warriors to fight the Muscovite, on the reasonable terms of eighty piasters a month, with tooth and stirrup money in every village they may traverse.

We understand that Fatima comes from Marach, a town of Kurdistan: on her arrival in Scutari, she was presented to the Sultan; and her appearance in the streets, followed by her Kurd cavalcade, and a large number of mules and camels bearing bags said to contain money for the pay of the troops, attracted immense crowds of people, especially women, at every point where she was expected to appear. Our Artist met her escort near the Seraskeriat, where her cavalry had been reviewed by the Minister of War. In the View is shown the outside of the Seraskeriat, with the pagoda gate. This wide space leads to the widest thoroughfare in Stamboul, and is a sort of Regent-street for the Turkish ladies: the pathway is covered, and the shops are gaily painted. On the right lies the Mosque of the Sultan Bajazet, better known by Europeans as the Mosque of the Pigeons; and myriads of these birds, which the Mahomedans hold sacred, are to be seen in the yard of the Mosque. Our Artist has shown Fatima and her cortège emerging from the grand Seraskeriat gates, and above the wall is seen a portion of the great tower; the wall is painted blue, so that it sets off admirably the amphitheatre of Turkish women. Fatima's costume is described as a very dirty pelisse, with broad sleeves; dirty white trousers, and yellow boots; long pistols and a yataghan in her girdle; and in her hand, a lance, bearing as a pennant a darkish rag. Her head-dress was a long piece of white linen, wrapped all over and round the neck, but leaving the entire face visible. She wore no jewellery. Her charger, like those of her attendant cavalcade, was a sort of lean and ungroomed animal, of little blood, but with long flowing mane and tail, and the bony head and inverted curved neck, which is characteristic of the Kurdistan steeds. By Fatima's side rode her brother, wearing an immense fez over his rolled turban, and covered, like every one of the suite, with a ragged cloak. Preceding them, a little on the left, and behind two gend'armes that opened the march, rode a very droll-looking fellow, playing on a little drum, stuck on the fore part of his saddle; with the accompaniment obligato of nasal singing and grimaces. His conical cap was identical with that we see on the head of the King's fools, upon our stage; it was made of fur, with something like a small fox's tail hanging from the top. This personage, our Artist afterwards learned, is the fool of Fatima, and serves, also, for her first musician. Around, before, and behind the cortège were persons to keep the road clear. Everywhere, Turkish women stood by hundreds. Such is Fatima and her cortège, who have recently laid their services at the feet of the Sultan.

**EK-3/1: Asiye Hanım ve Aşiret Süvarilerini Gösteren Gravür
(Illustrated London News, 22 Nisan 1854).**

KARA FATHMA HANOUN, WITH HER KURD CAVALCADE, AT CONSTANTINOPLE. (SEE PRECEDING PAGE.)

**EK-3/2: Asiye Hanım ile İlgili Arşiv Belgeleri
(BOA, İ.DH, 308/19638).**

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Bu câriyeleri nice ve nice şevketlü efendimizin muhârebelerinde bulunarak artık ihtiyar olub kendü vahdetimde iken Rusya üzerine muhârebe müretteb olduğu mesmû'-ı âcizânem oldukda derûnum cûşa gelüb 'âmme-i nâsa bir şân ve herkese bir heves gelsün için câriyeleri dahi bir mikdar asâkir terâküm ve zîr-i kumandasında bulunarak hasbeten-lillah ve rızâ-yı resûlullah için malûm-ı vâlâları buyrulduğu üzere cihâda 'azîmet ve Baba Dağında muhârebeye mübaşeret olunarak hengâm-ı muhârebede kendü teb'alarımından iki nefer şehid ve câriyelerinin iki dişim şikest olub 'alâ halde hıdmet-i şâhâneyi icra ve bundan böyle ömrüm oldukça azâd kabul itmez bendegândan bulunmuş olduğum nezd-i vâlâlarınızın ma'lûmu ise de bu hususda yedd-i 'âcizânemde olan varımı bu tarîkde masârif idüb şimdiki halde emr-i devletleri üzere vilâyetim canibine 'azîmet üzere isemde vilayetimde idare idecek bir şeyim kalmayub ve orada hanedân-ı kadimden bulunmuş olduğumdan artık sefilliğe dûçâr olacağım ma'lûm-ı sadaret-penâhileri buyruldukda bu câriyelerine Adana mâl sandığından kifâye mikdarı bir mikdar ma'aş tahsisıyla vilâyetimde mutasarrıf olduğum dört bâb hânenin evlâdiyyet üzere salyânesi ahz olunmamasına bir kıt'a emir-nâme ve ğazi olduğum halde câriyelerine lâhik olduğu rey-i devletlerine muvaffık ise bir nişân iftiharıyla mesrûr buyrulmak niyazım? babında hâk-i pâ-yı vâlâlarına arz-ı hâle mübaderet kılındı irâde efendim hazretlerininindir

Bende-i

Adana sancağında Üzeyir kazasında

Cerid 'aşiretinde Âsiye Hanım Cariyeleri

**EK-3/2.1: Asiye Hanım ile İlgili Arşiv Belgeleri
(BOA, İ.DH, 308/19638).**

‘Atûfetlu efendim hazretleri

Adanada Cerid ‘aşiretinden olup mukaddemce ma’lûm’ul-mikdar asâkir istishabıyla canib-i ordu-yı hümâyûna bi’l-azîme bu kerre ‘avdet itmiş olan Âsiye nâm hatunun virmiş olduğu arz-ı hâli manzûr-ı ‘âlî-i mülûkâne buyrulmak için arz ve takdim kılındı mealinden müstebân olduğu vechle mûma-ileyhâ memleketi canibine ‘azimet ideceğinden muhassis olan virgüsünden mu’âfiyyeti ve münasib mikdar ma’âş tahsisiyle kendüsüne bir kıt’a nişân-ı ‘âli i’tâ buyrulması niyaz ve istid’âsında bulunmuş olup ancak Tanzîmât-ı Hayriyyeden beru virgü mu’âfiyyetinin vuku’ı olmadığı cihetle bu istid’âsının is’âfi uyamıyacağından andan sarf-ı nazarla fakat kendüsünün tâife-i nisâdan bulunduğu halde böyle mahall-ı muhârebeye ‘azîmeti fevk-al-‘âde bir şey olduğundan başka bulunduğu muharebelerde şecâ’at ve hüsn-i hıdmeti dahi meşhûd olduğu rivâyât-ı vakı’a iktizâ’sından bulunduğuna mebni mezbure şayan-ı ‘atûfet-i seniyye görünmesiyle kendüsüne mahalli emvalinden şehriye yüz ğuruş ma’âş tahsisi ve mucib-i iftihârı olmak üzere bir kıt’a altun madalya dahi ‘inâyet ve ihsan buyrulması münasib gibi görünmüş ise de ol bâbda her ne vechle emr ve fermân hazret-i mülûkâne müteallik ve şeref-sudûr buyrulur ise ana göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i senâ-verî terkîm kılındı efendim 5 M sene 71

M

Ma’rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Enmele-i zîb-i ta’zîm olan işbu tezkire-i samiyye-i âsafâneleriyle zikr olunan arz-ı hâl manzûr-ı ‘âlî-i hazret-i padişâhî buyrulmuş ve istîzân-ı sâmi-i sadaret-penâhîleri vechle mezbûreye mahalli emvâlinden şehriye ol mikdar maaş tahsîsi ve mucib-i iftihârı olmak üzere bir kıt’a altun nişân dahi virilmesi şeref-pîrây-ı sünûh ve sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı tâc-dârî iktiza-yı ‘âlisinden olarak mezkûr arz-ı hâl yine savb-ı vâlâ-yı âsafîlerine i’âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ve fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir

7 M sene 71

**EK-3/2.2: Asiye Hanım ile İlgili Arşiv Belgeleri
(BOA, İ.DH, 308/19650).**

Atûfetlu efendim hazretleri

Adanada Cerid ‘aşiretinden Âsiye nâm Kara Fatmaya ordû-yı hümâyûnda vâki’ olan hüsni-hidmetine mükâfâten i’tâsı emr ve fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhi muktezâ-yı münîfinden olan altun madalya bugün saat onbir buçukda darb-hâne-i âmireden gelmiş olmağla leffen arz ve takdîm kılındığı beyanıyla tezkîre-i senâ-verî terkîm kılındı efendim fî 10 M sene 71 M.

Ma’rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta’zîm olan işbu tezkîre-i sâmiye-i âsafâneleriyle zikr olunan nişân manzûr-ı me’âlî-mevfûr-ı hazret-i şâhâne buyrulmuş ve mezkûr nişânın mûmâ-ileyhâya i’tâsı müteallik ve şeref-sudûr buyrulan emr ve irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî muktezâ-yı münîfinden olarak yine savb-ı sâmi-i âsafîlerine i’âde kılınmış olduğu muhat-ı ‘ilm-i ‘âlî-i vekâlet-penâhîleri buyruldukda ol bâbda emr ve fermân hazret-i veliyü’l-emrindir

عظمتو اوقم حضرتي

اوقم حضرتي زند او لوب تقدیر معلوم الفذرعلمه شخصی به جانب ارتوی همایون بالقریب بکره عودت ایمنه اولاد اسمه نام خانوتک و برسه اولاد
عزیزان منظور عالی جناب ماوکا بولوب ایچوید عود و تقدیر قوی نالند سبانه اولدین و جلد سومی ایامکنی جانبد عیینه ایچ کلمه مفصص اولاده و برکی سنده
معنی و سب مقدار معنی تفصیل کدوسه برقطه نالند عالی اعین بولوبی بیان اولند عاقده بولوسه اولوب ایچمه نظیبات ضمیمه و برود بولوسا قنک و قوی اولدین
چینه بولوسا عاقدن اسما او بره جفته اند حرف نظرله فقط کدوسنک طائفه نالند بولوبی حاله بولوبی عملی حایره بر عیمنی فوالعاده برکی اولدیند بر شقه
بولوبی حایره لرم شجاعت و صده ضمیمه و می مشهور اولدین روایات واقعه اقصا سینه بولوبی معنی مربوطه تا باده عاقدن سینه کورنجه کدوسه علی اموالند سینه
بورخوسه معنی تفصیلی و بموجب افکاری اولده او رو برقطه انودن لاله رضی عنایت و احادیث بولوبی سب ای کورنجه ایچ اولدیده هر بولوبی لروزیان
حضرت ماوکا شعله و بره بولوبی ایا کوره حرکت اولدین بیانند کنش ناوری تقدیر اوقم ساجه ایچ

م

معدومچه جا کورنجه لری برده
انملد سب تعظیم اولاده سینه نالند سینه
حضرت بادشاهی به لیس و سینه سانی حایره ایچ و جلد بولوبی ایچ می نالند
شیه اولدند معاصره بولوبی تفصیلی و بموجب افکار اولدند نوره برقطه نالند سانه رضی بولوبی
شرفیای سنج و صده بر بولوبی اولدند سینه جناب نا حایره ایچ ایچ معنی عاقدن سینه اولدیده هر بولوبی
عضوان بده صعب و لوبی صعبینه اعاده قنکسور اولدند ایچ بولوبی معدومچه حضرت ایچ لروزیان

I.DH 308/19638

2

I.DH.00308

(BOA, I.DH, 308/19638)

عظمتی
 انور حضرت
 در ۱۰ جبر عشرتونه اسم نام فاره ظلم بر ارضی هم برین واقع اولاد همه خدمت مکاره اعصی امر و ظاهر همه نفس ستمی تقصیر
 مسکنه اولاد التوبه بدایه بگویم ساعت او به یکتا فریاد اعصی و کلمه ان فعه لقا همه و تقیم قدیمی باینه تکرار تا دری تقیم قوتی تقیم

۲
 (م)

مردی جاگزین بود
 بسه دست تقیم اولاد استیزه سبب اضطرار و کربانه نامه نمود ستمی
 حضرت شاهان یاری و تذکره آنک میخارای اعصی ستمی در تقصیر و بیباده از
 درنده سبب خرابی با ستمی مضای بخنده درنده به صیبتی اضطرار عاده قوتی از
 نظام عالی و طایفه جبری بداند و بدایه سرزبان حضرت در تکرار
 کمال

I.DH 308/19650

I.DH.00308

(BOA, I.DH, 308/19650)

**EK-4: Maraş (Zülkadriye) Eyaleti Avcılık (Sayyad) Kanunları
(BOA, TD, nr. 998, s. 420-421; D.BŞM, nr. 925, s. 18-19).**

Zikr olan sayyâdlar ve tülekçiler ve dîdebânlar ve kayacılar ki sabıka kayd olunmuşlardır. Mademki üzerlerine kayd olan âşiyânelere ve sayd itdikleri doğanlara ve tûlemeğe virilen kuşlara kemal-ı emânet ve istikametle hıdmet idüb vakti ve mevsimiyle ol âşiyânelerün kuşların üslûb-ı kadîme üzere alub götürüb hâssa-yı hümâyûn canibinden gözliyen kimesnelere teslim ideler. Mecmû'ı 'avârız-ı Divâniyye ve tekâlif-i 'örfiyyeden ve bazı resm-i çift belki mahsûl-ı çiftiden evvelden olıgeldiği üzere mu'âf ve müsellemler olub haricden bi-vechin mine'l-vücûh dahl ve taarruz itmeyüb rüsûm taleb itmeyeler ve 'arûsâneleri ve resm-i ganemleri ve sayir rüsûmları padişah hullidet hilâfetuhu canibinden kîdvetü'l-ekârim ve'l-efâhim mîr-i şikâr olan ağa tarafından evvel yerde doğancıbaşı olana vireler ve şol kimesnelere ki sayyâd kayd olunmuşlardır *livâ-yı Maraş'a müte'allik cibâlde*¹ eğer şahin ve eğer seyfidir ve balaban² ve zağanos ve eğer ispiri bâzdır ve bi'l-cümle şikâr olur doğanlardan dutulub kanûn-ı kadîme üzere tutulduktan sonra kemal-i hıfz u hırâset idüb emânet ve istikametle doğancıbaşına teslim ideler. Şöyle ki bir kimesne ile muvazâ'a idüb tutulan doğanlardan birini ketm idecek olursa ki zâhir ola bin akça cerîmesi alınub veyahud muhkem te'dib olunub doğancılık hıdmetinden red olunub reâyâ kayd olunalar. Amma gerekdir ki tesliminde doğancıbaşından bir mühürlü tezkire alub ne mikdar cenâh teslim itmişdir. İsm ü resmi ve tarihi ve kangı yuvadan olduğun 'ayn ile kayd itdirüb alub hıfz eyleye ki esna-yı muhâsebede görülmesi âsân ola ve haricden bir kimesne mutlaka eğer sipâhî ve eğer ra'iiyyetdir yuvadan veyahud sayyâd elinden ve bi'l-cümle hâssa-yı hümâyûn için zabt olunan yerlerden bir kuş olsa ki doğancıbaşının âgâhı olmaya ki zecren-'aleyh *hâssa-yı hümâyûna beş yüz 'Osmanî akça alın*³

Zikr olan sayyâdlar mademki mezkûr kömelerde 'adet-i kadîme üzere balaban sayd idüb ve besleyüb hâssa-yı hümâyûn canibinden evvel baharda doğancıbaşı olan kimesneye istikamet ile götürüb teslim ideler 'avârız-ı divânîyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olub kimesne bunlardan hilâf-ı kanûn nesne taleb itmeye ve şöyle ki mezkûr sayyâdlardan biri hıdmetinde emanet itmeyüb veyahud sayd itdiği kuşun biri ya ikisin saklayub göstermiye ki zâhir ola gizlediği kuşun bahâsı deyu bir cenâha beş yüz akçe alınur ve muhkem hakkından gelünüb sayir raiyyet gibi raiyyet kayd olalar ve ol gizlediği yılın rüsûmları dahi tımâr olunub hâssa-yı hümâyûn canibinden zabt ve hıfz oluna şöyle biline

¹ BOA, D.BŞM, 925: 19'da " Maraş'a müte'allik cibalde ve saharîde" şeklindedir.

² Akgündüz (1994: VII, 161)'de "sığıdır ve bülbülân" şeklinde geçmektedir ki bu kuşların sayyadların sıklıkla avladıkları seyfi ve balaban olduğuna dair bir şüphe yoktur.

³ D.BŞM.d, 925: 19'da son kısım "kuşun bahâsıçün hâssa-yı hümâyûn için beş yüz 'Osmanî akçe alınub hizâne-i âmireye teslim ideler" şeklindedir.

**EK-4/1: Zamantı Balaban Avcıları (Sayyâdları) Kanunu
(BOA, TD, nr. 998, s. 570-571)**

Sayyâdan-ı Balaban der-nahiye-i Zamantu el-mezbur an havâss-ı hümâyûn

Zikr olan sayyâdlar mademki mezkûr kömelerde ‘adet-i kadîme üzere balaban sayd idüb ve besleyüb hâssa-yı hümâyûn canibinden evvel baharda doğancıbaşı olan kimesneye kemâl-ı emânet ve hüsn-i istikamet birle getürüb teslim ideler ‘avârız-ı divânyeye ve tekâlif-i örfiyeden mu’âf ve müsellemler olub kimesne bunlardan hilâf-ı kanûn nesne talep itmeye amma getürüb teslim itdiklerinde ne mikdar getürüb teslim iderler ve kimin elinden teslim olunur ve ne tarihte vâki’ olur ise ismi ve resmi birle ve tarihi ve ‘adediyle doğancıbaşından bir tezkire alalar ve hıfz ideler ve ol dahi defterinde getürüb teslim idenin ismin ve balabanın adedin ve ne tarihinde teslim olunduğın kayd eyleye ta ki hîn-i muhâsebesinde âsân ola amma şöyle ki mezkûr sayyâdlardan birisi hizmetinde emânet itmeyüb veyahud sayd itdüğü kuşun birini ve ikisini saklayub göstermiye ki sonradan zâhir ola gizlediği kuşun bahâsı deyu bir cenâha beş yüz akçe alınub ve muhkem hakkından gelünüb sair reâyâ gibi raiyyet kayd olunub ol gizlediği yılın dahi rüsûmu bile alınub hâssa-yı hümâyûn için zabt oluna ve zikr olan kömmelerin her birisinin beşer nefer hizmetkârları vardır. Birisi ol kömmeyi hıfz ider ve biri azuğın tedârik ider ve biri sıçan getürür ve biri üveyik bulur ve biri devlengeç bulur daim bunlar bu hizmetde mukîmlerdir mademki eda-yı hizmet ideler vech-i meşruh üzere mu’âf ve müsellemler olurlar

وکراولان صیاد بر و نو کجید و دیدح باندر و قیا جیلر که سابقا قیدا و نمشدر در
 ماوام که از لرینه قیدا و لانا شاندر، و صیاد بکتری طوغاندر، و توکمه ویرلن کوشلر
 کمال امانت و استقامتله خدمت ایدوب و قتی و موسمیله اولاشانه لرو که قوشلرین
 اسلوب قریبه اوزره، الوب کورپ خاصنه همایون جانبدن کوزلین مکنه بر سلیم
 ایدوب لر مجموع عوارض و یوانیه و کالیفه عرفیه و بی بعضی رسم جفت بکجه حصول خدمتین
 اولدن اولیکلک ازره، معاف و سلم اوب خارجدن بوجه من الوصل دخل و تعارض ایتوب
 رسوم طلب ایتیلر و عوساندی و رسم غمندی و سایر رسومیلری پادشاه، خلد خلافت
 جانبدن قذوق الاکارم و الاقاغم میر شکار اولان اغا طرفدن اولیرد، طوغا بی باشی
 اولان ویر، لر و شول مکنه لر که صیاد قیدا و نمشدر در لوا، در عتبه متعلق جبالد، اگر
 ش پیتن و اگر سیفی در و بلیان و زرخنوس و اگر اسپری باز در و با بکجه شکار لور
 طوغاندر و قی و ولوب کانون قریبه ازره، طوتلد و قدن صکره، کمال حفظ و حراست
 ایدوب امانت و استقامتله طوغا بی باشنه سلیم ایدوب لر شوبله که بر مکنه ایله مواضعه
 ایدوب طوتلان طوغاندر و بر نتم ایدجک اولر که ظاهر اولاییک ایله جرمه سن النوب و یخود
 حکم نایب اولنوب و غا بخلق خدمتدن ر و اولنوب رعایا قیدا اوله لراما کور کدر که تسلیمند
 طوغا بی باشنه بر مهر لوتذکره، الوب مقدار جناح سلیم اتمشدر اسم و رسم و یاری و قتی
 یوادن اولرغن عین ایدوب ایدوب الوب حفظ ایله که ائنا، حاسبه و کورلی آسان اولا
 و خارجدن بر مکنه مطلقا اگر سپاهی و اگر رعیت در یوادن و یا خود صیاد الندن و با بکجه صحت
 همایون اچون ضابط اولنان بر لر و قی بر قوش الیه که طوغا بی باشنه کای اولیمه که زجر اعله
 خاصنه همایونه بشو یوز عمدا ایتیلنه

ادنه لوب كوزوب حاصه يه اها اوه جانين
 كوزين و كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 و كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 معاف و صا اذ لوب خاد حرة بوعه لوب لوب
 كنه حرة و معاف لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 و عوسه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 باشه حله خاله لوب لوب لوب لوب لوب
 نيا كاي و دو و عظم لوب لوب لوب لوب لوب
 اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 صا قيد اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 و صا اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 و اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 طو لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 و عظم و لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 با كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 صا قيد لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 صا اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 حاصه و صا اذ لوب لوب لوب لوب لوب
 لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 و صا اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب
 اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

صيا اذ لوب لوب لوب لوب لوب
 صا اذ لوب لوب لوب لوب لوب
 قشاد لوب

ادنه	لوب	كوزوب	حاصه	يه	اه	اوه	جانين
كوزين	و	كنه	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
و	كنه	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
معاف	و	صا	اذ	لوب	خاد	حرة	بوعه
لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
كنه	حرة	و	معاف	لوب	لوب	لوب	لوب
و	عوسه	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
باشه	حله	خاله	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
نيا	كاي	و	دو	و	عظم	لوب	لوب
اذ	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
صا	قيد	اذ	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
و	صا	اذ	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
و	اذ	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
طو	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
و	عظم	و	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
كنه	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
كنه	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
با	كنه	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
اذ	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
صا	قيد	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
كنه	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
كنه	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
صا	اذ	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
كنه	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
حاصه	و	صا	اذ	لوب	لوب	لوب	لوب
لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
و	صا	اذ	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب
اذ	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب	لوب

ادنه لوب كوزوب حاصه يه اها اوه جانين

كوزين و كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب

و كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

معاف و صا اذ لوب خاد حرة بوعه لوب لوب

كنه حرة و معاف لوب لوب لوب لوب لوب لوب

و عوسه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

باشه حله خاله لوب لوب لوب لوب لوب

نيا كاي و دو و عظم لوب لوب لوب لوب لوب

اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

صا قيد اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب

و صا اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

و اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

طو لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

و عظم و لوب لوب لوب لوب لوب لوب

كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

با كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

صا قيد لوب لوب لوب لوب لوب لوب

كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

صا اذ لوب لوب لوب لوب لوب لوب

كنه لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

حاصه و صا اذ لوب لوب لوب لوب لوب

لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب لوب

D.BŞM.d.00925

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

A B

مذکور و هفت صیاره نام از یک مذکور که همه عالم قدیمه لوزن بلباه منبت
و بکلیه فاقه و سماوات مانده اول همه طغایحی باشی و هفت گشته به کمال
امانت و حسن استقامت برله کنور و ب تسلیم اینه که عوارض و بولسه
و نکالیه عرفیه و عاف و سلم اوله گشته بوناگه تعلق قانونه
طلب ایمت از کنور و تسلیم از بیست حالاته تقدار مینا و کنور و تسلیم از بیست

و یکم الذمه تسلیم اولی و کنور و نه تاریخ و از قول اولور بر اسمی و رسم برله
و تاریخ و عدلیه طغایحی ناشده بر تذکره لالرو و فقط اینه که
اولد لغی و فترت کنور و تسلیم اینه که اسمی و بلبانک عهده
و نه تاریخ تسلیم اولد و لغت فیدانیه ناکه هنر محاسن
لسا اوله از تسلیم مذکور متساگ کوهه برین قدس از امانت از تمییز
و باضوه میداند و کی فوشک برین و اکثر متغییر کویستریه که صافه
ظاهر اوله کنور و کی فوشک بهاسی و یومر قنانه بیستی بوز از لیب
و حکم مقننه کلینویس سایر نمایانگی رعیت فیدانیه اول کنور و کی
بلک و لغی رسومی بیلد لیب و فاقه و سماوات از کجی ضبط اوله و فکر
لهفنه که لکه هر برینا بر نفرتد بتکارری و اوله در کرسی اول
که و حفظ لیب و بری از و غنیه تدارک لیب و بری صی به کنور
و بری اولیک بولور و بری و لیک بلور و لیم بونال بوفد است
ایتم لور ما لیک لولای فدمت اینه که و به مشروع روزن عاف
و تسلیم اولور

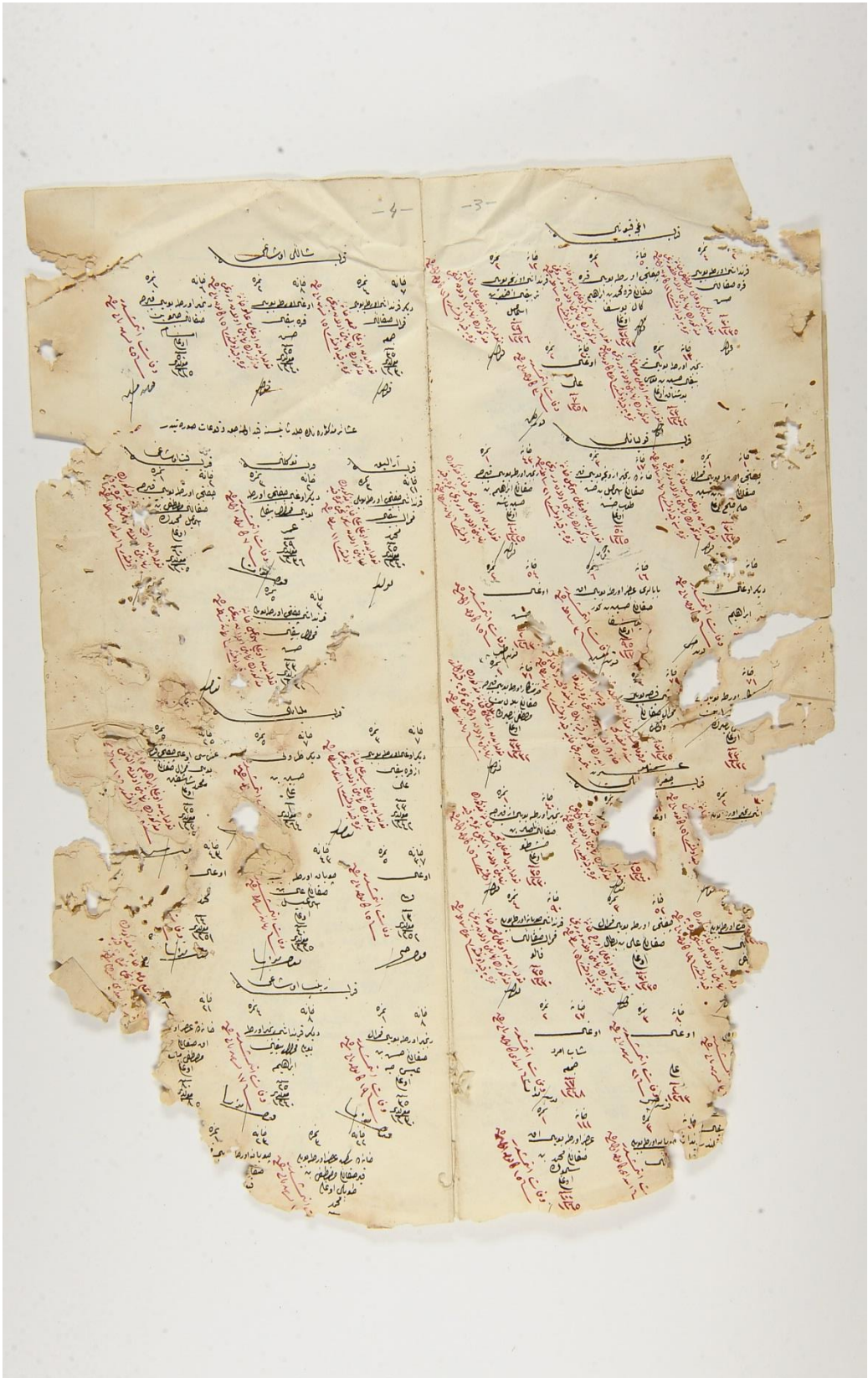
EK-5: Sinamillü Aşireti'ne Mensup Aşiret Üyelerinin Fiziksel Özellikleri ve Meslekleri (BOA, MAD, nr. 21557, s. 3-7).

Adı	Yaşı	Yaşadığı Köy	Mesleği	Fiziksel Özelliği Boy	Sakal/Bıyık	Doğan Oğluna Verdiği İsim
Nasır b. Hıštooğlu	35	Çağraşanlı	Rençber	Orta	Az Kırca	Mehmed
Ali b. Battaloğlu	30	"	Çiftçi	Orta	Kumral	Oruc
Kalo	35	"	Çoban	Orta	Kumral	Mehmed
Ali	2v.					
Cuma	17v.	"			Şâbb-1 emred	
Mehmed b. Semük?oğlu	100 v.	"	Aciz	Orta	Ak	
Cuma	35	Şallı Uşağı		Orta	Kumral	Cuma
Hasan	25	"			Kara	Alo
Cımo b. İmamoğlu	50 v.	"	Rençber	Orta	Kırca	
Mehmed	25	Aralık	Çiftçi	Orta	Kumral	Ali
Ömer	29 v	Tevekkelli	Çiftçi	Orta	Kumral	
Mustafa b. İsmail Mehmedin oğlu	60	Fit Uşağı	Çiftçi	Orta	Kırca	
Hasan	33	"	Çiftçi	Orta	Kumral	İsmail
Ali	23	Milyanlı		Orta	Az kara	Seyyid Ali
Hüseyin b. Ali	1 v.	"				
Mehmed (Şaşkınoğlu)	35	"	Çiftçi	Kısa	Kumral	İbrahim
Veli	13 v.	"				
Ali b. İsmailoğlu	40 v.	"	Çoban	Orta		
Mehmed	14 v.	"				
Hasan b. İsacaoğlu	35 v.	Zeyneb Uşağı	Rençber	Orta	Kumral	
İbrahim	25 v.	"	Rençber	Orta	Kumral	
Mustafa	80v?	"	Aciz	Orta	Ak	

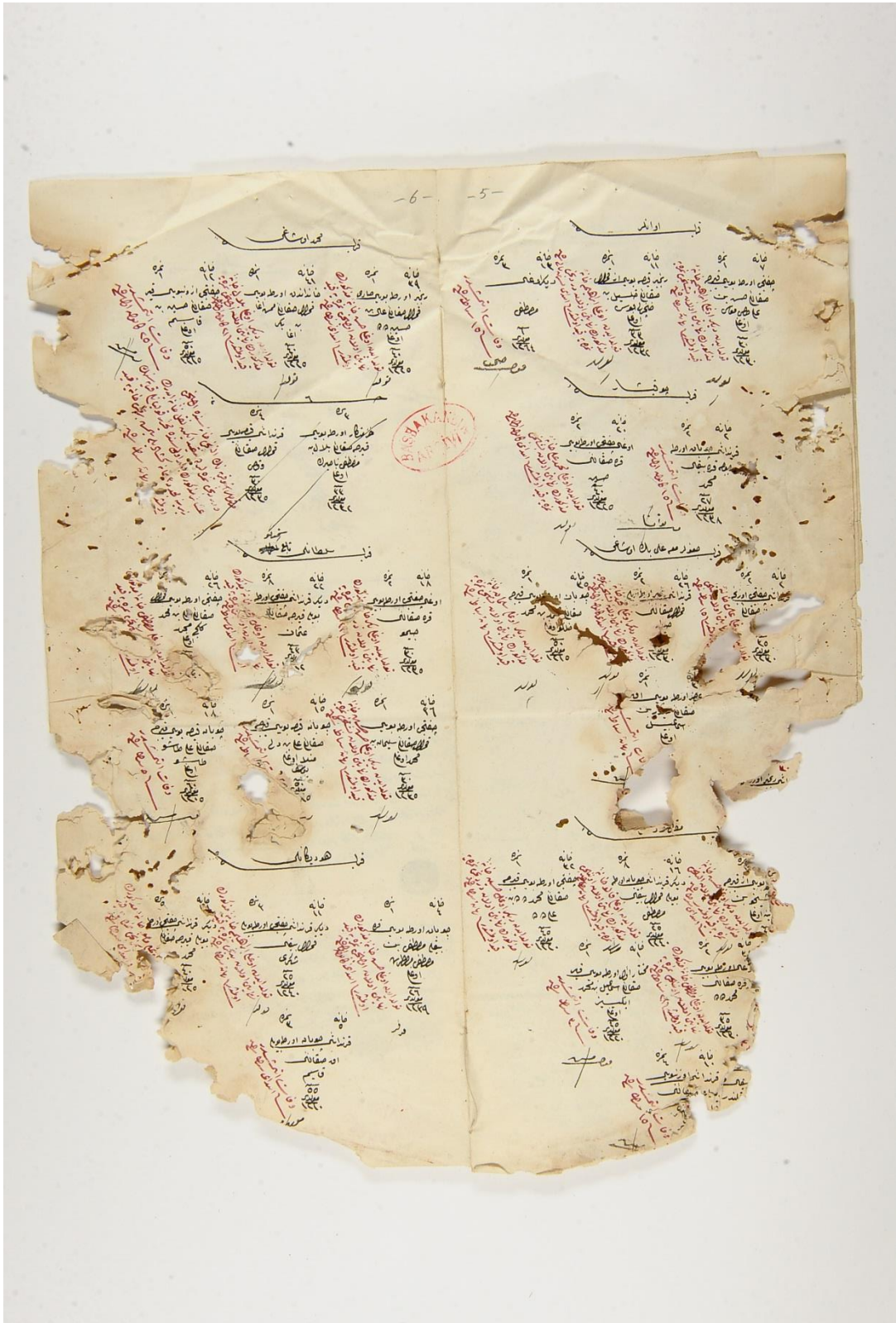
Mustafa b. Topaloğlu Mehmed	v.	"	Aciz	Orta	Kır	
Hasan b. Ali Hacı Musaoğlu	30	Avanlar	Çiftçi	Orta	Kırca	İbrahim
Halil b. Hançerli Musaoğlu	33	"	Rençber	Kısa	Az kumral	İbrahim
Mustafa	1 v.	"				
Mehmed	27 v.	Çokşar	Çoban	Orta	Kara	
Hüseyin	40	"	Çiftçi	Orta	Kara	Mehmed Ali
	35	Coğulma'Ali Beğ Uşağı	Çiftçi	Uzunca		Ali
Haydar	35	"	Rençber	Orta	Kumral	Mehmed
Mehmed b. MehmedHallo oğlu	50	"	Çoban		Kırca	Süleyman
b. İsmail oğlu	v.	"	Aciz	Orta	Ak	
Şeyho (Şiho?)		Maksudlar			Az Kırca	Hasan
Mustafa	25	"	Çoban	Orta	Kumral	Kalo
Mehmed Dede b. Ali Dede	45	"	Çiftçi	Orta	Kırca	Hüseyin
Mehmed Dede	35	"		Orta	Kara	Mustafa
İsmail b. Mehmed İbeksizoglu	45 v.	"	Muhtar-1 evvel	Orta	Kır	
Ali b. Hüseyin Dedeoğlu	40	Mehmed Uşağı	Rençber	Orta	Sarı kumral	Hasan
Memiş Ağa b. Bekir Ağa	40	"	Hanedândan	Orta	Kumral	Bilal
Hüseyin b. Kasım oğlu	50 v.	"	Çiftçi	Uzun	Kır	
Bilal b. Mustafa Nasır'in oğlu ⁴	33 n.	"	Hizmetkâr	Orta	Kırca	
Vakkas	30 n.	"		Kısa	Kumral	
Cımo	30	Sultanlı	Çiftçi	Orta	Kara	Bekir

⁴ Kardeşi Vakkas ile birlikte Kulyanlı köyüne taşınmışlardır.

Osman	43	"	Çiftçi	Orta	Kırca	Mehmed?
Ali? B. Mehmed Kekec Mehmed oğlu	35	"	Çiftçi	Orta	Kumral	Mustafa
Süleyman b. Mehmedoğlu	30	"	Çiftçi	Orta	Kumral	Hasan Hüseyin
Ali b. Deli Monlaoğlu Yusuf	50 v.	"	Çoban	Kısa	Kırca	
Ali Taşo b. Taşooğlu	60 v.	"	Çoban	Kısa	Kırca	
Mustafa b. Mustafaoğlu	26	Hevdikanlı	Çoban	Orta	Kara	Hasan
Şükrü	25	"	Çiftçi	Orta	Kumral	İbrahim
Mehmed	40	"	Çiftçi	Orta	Kırca	Mamo
Kasım	55 v.	"	Çoban	Orta	Ak	
Veyso	30	Cimikanlı	Çiftçi	Orta	Kumral	Hasan Hüseyin
Hüseyin b. Tolo'nun oğlu	60 v.	"	Aciz	Orta	Ak	
Hasan	10v.					
Ali b. Hasanoğlu	90 v.	"	Aciz	Orta	Ak	
Mehmed b. Mehmed Alioğlu	80 v.	"	Aciz	Orta	Ak	

(BOA, MAD, nr. 21557, s. 3-4)

**EK-6: Konargöçer Yörüklerin Yaşam Tarzını Yansıtan Bir Resim
(Davis, 1879).**

EK-7: Afşar Süvarisi
(Langlois, 1861: 61).

**EK-8: Tacirli Aşireti'nin Maraş Halkından Gasp Ettiği Malların Defteri
(BOA, İ.DH, 352/23183).**

Adana eyaletine merbut Tacirlü Aşiretinin Maraş sancağı dâhilinde kâin kaza ve nevâhî kurâları ahalilerinden nehb u garât eylemiş oldukları hayvanat emvâl ve eşya-yı saire saye-i hazret-i padişahîdememûr marifetleriyle aşiret-i mezkûreden ahz ve istihsal olunub Maraşda hükümet konağında meclis marifetiyle ashablarına teslim olunan hayvanat ve eşya-yı sairenin defteridir

Teslim Olunan Eşya Mal ve Hayvanın Sahibi	Tahsil Edilen Oymağın Adı	Eşya, Mal ve Hayvanın Adı	Aded	Baha (Kuruş)
Maraşlı Ahmed Efendi	Alcı	Çifte	1	600
		---- saat	1	600
		-----		175
			cem'an yekûn	1.375
Ayıntablı Mustafa Efendi	Arablar	Beren boz aba	1	75
		Sırma feslik	1	155
			cem'an yekûn	230
Nizam Hacı İbrahim	Alcı	Setre	1	250
		Buntol	1	100
		Yağmurluk	1	60
		Fes ma' büskül	1	40
		İngiliz şalı	1	30
		Şelaki zira'ı	8	96
		Yazma yemeni	1	8
		Bez tob	2	40
		Basma zira'ı	3	9
		Kırmızı mendil	5	25
		Tafta fistan	40	20
		Tönbaki kıyye	1	10
			cem'an yekûn	688
Kıllı ahalisi	Bucaklı	Tüfenk	1	250
		Kazğan-ı kebir	1	300
			cem'an yekûn	550
İskender Beğzâde Nu'man Beğ	Alcı	Kısrak	1	1.600
Derecanı ahalisi	Cirnazlı	Tüfenk	1	400
Çiftçioğlu Hacı	Alcı	Kırman?	1	160
		Entari	1	120
		Şal	1	150
			cem'an yekûn	430
Orçan karyesi ahalileri	Bucaklı	Karasığır	21	5.250
		Bargir	2	1.000
		Merkebe	5	1.000
		İnek	16	3.200

		Tay	6	1.800
		Katır ma' ---	8	8.800
		Tabanca	11	550
Ahmed Efendi	Alcı	Tüfenk	10	3.000
		Entari	6	200
		Beren aba	6	180
		Heğbe	2	30
		Bukağı	3	40
		Kendir tob	5	450
		-----	3	15
		Cem'an yekûn		25.515
Etraf şehir karyesi ahalileri	Bucaklı	Gümüş bilazikli tüfenk	1	300
		Gümüş zenne bilaziği	1	250
	Kara Halil	Sığır	15	3.000
		Merkeb	2	400
	Oymağ-1 mezkûr	Tüfenk	2	300
		Altun küpe	1	400
		Gümüş bilazik	1	300
		Alaca entari	1	30
		Gümüş muska	1	20
		Patla	1	12
		Tahra	1	8
		Çuval	11	120
	Alcı	Silahlık	1	30
		Bargir	1	500
		Öküz	1	250
		İnek	1	150
Hacı Bekir	Cırnazlı	Esb	1	1.200
Üzeyir Sancağı Zabıtarından Durmuş	Kurtlar	Esb	1	1.500
Dere Gâvurları	Vezir	Tüfenk	1	200
		Cem'an yekûn		8.970⁵
Hızır'ın oğlu Receb	Çolakoğlu			300
Duacıoğlu	Gedikli	Merkeb	1	250
		Boz aba	1	60
		Entari	1	50
		Cem'an yekûn		360
Nadirlü Ahalilerinden	Kurtlar	Tüfenk	1	250

⁵ Belgede toplam 8960 kuruş olarak geçmektedir.

Hüseyin Koca

Vezir'in oğlu Kara Mustafa	Küçüklü	Parça	21	512
Nadirlü Aşireti Ahalileri	Küçüklü	Tüfenk	12	2.500
		Altun küpe	1	500
		Gümüş zikir	1	10
		Alaca entari	12	250
		Gümüş sini	1	20
		Palta ve tahra	2	20
		Çuval çift	11	100
		Öküz	3	450
		İnek	2	400
		Tosun	1	100
		Tüfenk	1	150
		Tabanca	1	400
		Saban temurı	1	16
		Cem'an yekûn		4.916
Ashabı yedlerine	Küçüklü Cırnazlı Kara Halilli	Sığır	32	6.500
		Merkeb	14	2.000
		İnek	15	2.250
		Tüfenk	13	2.750
		Tencere	12	600
		Altun küpe	1	500
		Gümüş ----	1	20
		Palta	1	12
		Çuval çift	12	250
		Tabanca	15	750
		Kumaş entari	6	600
		Aba	6	300
		Büyük boz aba	16	1.300
		Heğbe	3	35
		Bukağı	13	150
Ayıntabluların		Deve	4	6.000
		Def'a sığır	16	2.000
		Merkeb	6	1.000
		Katır	18	15.000
		Yasdık yün	8	800
		----- yün	8	800
		Kendir tob	12	120
		Öküz	2	500
		Keçi	11	220
		cem'an yekûn		46.457⁶
Hopurlı ahalileri	Çalık Bekir Palalı Hasan Ağzı Büyük vesair			

⁶ Belgede 45.757 kuruş olarak geçmektedir.

oymaklar

Kurban'ın oğlu Halil	Öküz	5	500
Topal Mısdık	Öküz	1	300
Tul Toraman	Öküz	1	250
	İnek	3	450
	Dana	1	50
	Buzağı	3	90
	Cem'an yekûn		840⁷
Kotolu Ömer	Tüfenk	2	80
	Öküz	1	300
	İnek ma' buzağı	1	350
	Düğe	1	150
	Öküz	1	250
	Cem'an yekun		1.130
Abdal	İnek	4	350
	Öküz	1	150
	Merkeb	1	50
	Cem'an yekun		550
Kara Turna'nın oğlu Abdurrahman	Öküz	2	800
	İnek	3	600
	Dana	1	50
	Tas ve don	2	30
	Çuval	5	50
	Cem'an yekûn		1.530
Hamza'nın oğlu Hasan	Öküz	3	550
	İnek	4	800
	Tüfenk ve tabanca	2	100
	Cem'an yekûn		1.450
Kemo Mehmed	Öküz	2	500
	İnek	4	400
	Dana	3	300
	Düğe	1	100
	Perde ma' şalvar	1	120
	Kilim	11	300
	Seccade	1	30
	-----	1	5
	Çuval	3	20
	Cem'an yekûn		1.775
Kaya'nın oğlu Hasan	Öküz	1	200
	İnek	1	100
	Düğe	1	100
	Merkeb	1	100
	Cem'an yekûn		500

⁷ Belgede 780 kuruş olarak geçmektedir.

Halil'in oğlu Musa		Tüfenk	1	130
Kızıloğlu Ömer		Öküz	2	600
		İnek	1	250
		İbrik ve satır ve leğen parça	4	100
		Çuval	3	20
		Perde	1	50
		Çuval ma' şalvar	1	10
		Seccade	1	25
		Cem'an yekun		1.055
		Cem'an yekûn	9700	
Atmalı Aşireti	İloğlu Oymağı ⁸	Kısrak	5	3.000
Kıllıoğlu ahalileri	Tacirli Aşireti			
Kıllı Kara Ömer		Kazğan	2	100
		Tüfenk	1	50
		Cem'an yekûn		150
Ömer'in oğlu İbiş		Buzağı	3	90
		Düğe	1	100
		İnek	3	600
		Öküz	1	300
		Tabanca	1	30
		Cem'an yekûn		1.120
Ali'nin oğlu İsmail		Tüfenk	1	150
		İnek ve buzağı	2	300
		Öküz	2	500
		Merkeb sıpa	1	200
		Cem'an yekûn		1.150
Ali'nin oğlu Hasan		Düğe	3	450
		Dana	1	100
		Merkeb	1	200
		Tüfenk	2	250
		Tabanca	1	50
		Cem'an yekûn		1.050
Kıllıoğlu		Öküz	6	1450
		Dana	1	50
		Cem'an yekûn		1.500
Ahmed'in oğlu Mehmed		Tüfenk	1	150
Ömer'in karındaşı İbiş		Öküz	3	1.050
Ali'nin oğlu Veli		İnek	1	150
		Öküz	1	200
		Cem'an yekûn		350

⁸ Tacirli Aşireti'nden Rüstem Ağa aracılığıyla İloğlu Oymağı'ndan tahsil edilmiştir.

Bağlıca Bekir		Tüfenk	1	100
		Merkeç ma' sîpa	2	400
		Cem'an yekûn		500
	Kılıçlı	Deve	2	2.000
		Cem'an yekûn	10.020	
Kürtül Karyesi Ahalisi	İloğlu	Bargir	10	500
		Tüfenk	4	500
		Palan pucak	2	200
		Beren aba	2	80
		İnek	12	1800
		Merkeç	19	2500
		Cem'an yekûn		10.080
Andırın ve Değirman Deresi karyesi	Kumarlı	Sığır	12	1800
		Merkeç	2	300
		Beyaz meçidiye	3	66
		Kazan	1	50
		Satır	1	20
		Leğen	1	20
		Sahan	1	10
		Tas	1	5
		Balta	1	10
		Nakden	100	100
		Cem'an yekûn		2.381⁹
Kabakesme Karyesi		Bargir	1	500
		Sığır	6	800
		Gümüş kuşak	1	250
		Bereme keçe	1	15
		İplik	1	12
		Fes	1	12
		Yağlık	1	4
		Heğbe	1	10
		Çizme	2	20
		şalvar	1	20
		Çuval	1	10
		Aba	2	50
		Merkeç	3	300
		Dana derisi	1	15
Cem'an yekûn		2018		
		Cem'an yekûn	129.041	
Zabtiye Afşaroğlu İbrahim	Cebel-i Zeytun nahiyesi reâyâları	Kazan	1	50
		Tabanca çift	1	150

⁹ Metinde 2380 olarak geçmektedir.

	tüfenk	1	150
	----	1	40
	Palaska	1	20
	Beren aba	1	40
	heğbe	1	12
	Cem'an yekûn		462
Zabtiye Hamza	tüfenk	1	200
	Entari	1	50
	Şal	1	25
	Tabanca	1	30
	Şalvar	1	15
	Merkeb	1	150
	Tahra	1	15
	Cem'an yekûn		485
Afşaroğlu Yusuf	Büyük boz aba	1	80
	Beren boz aba	1	50
	Cem'an yekûn		130
Andırınlı Ali ve İbrahimioğlu Ahmed	Heğbe	1	15
	Buçak	1	25
	Tabanca	1	50
	cem'an yekûn		90¹⁰
Deli Alili Mahallesi İmamı Monla Mustafa	Bargir	1	600
Kısakürekzâde Ahmed Ağa	Ester	1	1000
Hacı Mustafa Ağa	Ester	2	3000
Hacı Ömer Efendi	Ester	1	1000
Def'a Hacı Mustafa Ağa ile bazı zabtiye	Tüfenk	1	300
	Tüfenk	2	300
	Tabanca çift	1	400
	Tabanca çift	3	450
	Cem'an yekûn		1450
	Cem'an yekûn	137.248	

¹⁰ Metinde 80 kuruş olarak belirtilmiştir

**EK-9: Akçakoyunlu Aşireti'nin Gasp Edilen Malları
(BOA, ŞKT,nr. 1012, s. 2-3).**

Çalınan Mal, Eşya Hayvan Adı	Aded	Kuruş	Çalınan Mal, Eşya Hayvan Adı	Aded	Kuruş
Nakit		38000	Sim kahve takımı	2	
Deve	33		Revğan-ı sade batman	30	
Esb	20		Keçe	15	
Ganem ve keçi	2458		Kazan-ı kebir	3	
İnek	27		Sagır kazan	5	
Merkeb	3		Def'a kazan	3	
Sim kılıç	2		Kebir taş	2	
Sade kılıç	3		Sagır taş	2	
Sim bıçak	2		Sahan	17	
Sade bıçak	2		Lengeri	5	
Sim hançer	4		İbrik	2	
Sim raht dane	5		Leğen	1	
Sim döşeme dane	12		Tas	5	
Sim hışt?	1		Hurma batman	40	
Tüfenk	7		Kayıslı batman	20	
Sim tabanca çift	4		Kara üzüm batman	50	
Sim saat	4		Dakik batman	200	
Kehribar imame	4		Şair batman	30	
İncu ----		5000	Bulğur kile	30	
Siyah kıl çadır	2		Asel batman	20	
Deve çuvalı	50		Bekmez batman	30	
Müsafir? yatağı kat	12		Sabun batman	20	
Kahve kıyye	100				
Birinç batman	30				

Karındaşım Murtazâ namkullarının hânesi tarafının garat olunan eşyaları

Altun			Altun Yüzük	8
İslâmbol		110		
Mısır	83		Altun Küpe çift	2
Yaldız	62		Sim kuşak	4
Macar	11		Ağızlık Sim	2
Fındıkıyye	33?		Sim çift	4
Rub'iyye	22		Sim en'am-1 şerif kabı	
			En'amıyla	2
İki kerimesinin			Sade en'am-1 şerif	7
İslâmbol	40		Mushaf-1 şerif	7
Mısır	27		Başka kitab	3
Yaldız	8		Kehribar imame	2
Macar	2		Kapud dane	3
Fındıkıyye	11		Çuka binişi	2
Rub'iyye	28		Çuka şalvar	2
Düğme altun	8		Kakum kürk çiçekli	
Altun cebe	2		yüzüyle	1
Altun ----	2		Atlas yüzlü kakım kürk	2
			Kadife cübba	1
Atlas cübba	2			
Çiçekli zenne entari	2			
Atlas entari	1			
Kutni entari	5			

Kutni tob	2
Alaca entari	1
Alaca tob	5
Atlas zira'ı	8
İki kerimesinin cihazları	
Dolusuyla bohça	4
Hanesinin dolusuyla	
Bohça	3

**On nefer ademlerin üzerlerinden
ğarat olunan eşyaları**

Kıymeti
Guruş
3200

Kilim	11
Zilli	4
Perde	4
Halı	3
Halı Seccade	4
Kilim Seccade	2
Çuval dane	8
Boz kilim	4
Yorğan	7
Fıraş	11

Hacı İsa nâm kullarının hânesi tarafınm ğarat olunan eşyalarını beyan eder.

Altun	
İslambol	51
Mısır	38
Yaldız	25
Macar	7
Fındıkiyye	30
Altun cebe miskal	11
Altun kol bağı çift	1
Dökme Altun miskal	25
Altun ağızlık dane	2

Kerimesinin eşyası beyan

İslambol Altunı	4	Çiçekli Entari	3
Mısır	17	Hıtayi entari	1
Sim kuşak çift	6	Kutni entari	1
Sim kol bağı çift	5	Kutni tob	1
Sim dökme dane	45	Hılalli tob	12
Sim ağızlık	2	Hılalli saya	3
Sim akçeli -----	1	Alaca tob	14
Altun yüzük	5	Eşyasıyla dolusuyla bohça	4
Altun burun küpesi	5	Dokuz nefer ademlerin üzerlerinden ğarat olunan eşya bahası	
Mercan tesbih	1	Guruş	
Yüz suri tesbih	1	1960	
Sammur kürk	2	Kilim	11
Zerdava kürk	5	Zilli	5
Eski maden tas	5	Perde	2
Sırma Fes	5	Çuval	10
Çiçekli Tob	5		
Harar	2		

Kebir halı	3
Halı seccade	2
Kilim seccade	3
Boz kilim	6
Yorğan	8
Kebir firaş	14
Yasdık	9
Sağir firaş	4
Karcın?	3

Karındaşım Hacı Mustafa Kullarının ğarat olunan eşyasının defteridir

İslambol	60	Beş nefer ademlerin üzerlerinden ğarat olunan eşya bahası	1.000
Mısır	30		
Yaldız	20		
Fındık	2		
Rub'iyye	28	Kilim	5
Altun gerdan	1	Zilli	2
Altun küpe	1	Perde	1
Sim ağızlık	1	Halı dane	1
Sim kuşak çift	1	Halı seccade	2
Sim kol bağı çift	1	Çuval dane	4
Dökme aded	30	Boz kilim	3
Yabrak dane	60	Karcın	1
Sacak? çift	4	Yorğan	3
Kutnı entari	3	Sağir Firaş	7
Alaca entari	5	Yasdık	5
Çiçekli entari	1	Kebir firaş	2
Tilli saya	1		
Atlaz cübba	1		
Çiçekli yüzlü kakım kürk	1		
Eşyasıyla ve dolusuyla bohça	2		

Karındaşım Osman kullarının ğarat eyledikleri ve hânesi tarafının eşyaları beyan olunur

Altun		Beş nefer oğlunun ve kerimesinin üzerlerinden ğarat eyledikleri eşya bahası	2500
Yaldız	50		
Fındık	72		
İslambol	48		
Mısır	95		
Altun cebe miskal	55	Kilim	7
Altun bilezik çift	1	Zilli	3
Sim kuşak çift	1	perde	4
Çiçekli entari	1	boz kilim	3
Atlaz entari	1	çuval	8
Kutnı tob	7	çuval hararı	2
Kutnı entari	3	karcın	1
Alaca entari	4	Çiçekli ve kutnı yüzlü yorğan	5
Alaca tob	4	Sağir firaş	12
Çiçekli yüzlü kakım kürk	1	Yasdık	9
Tulım kürk	1		
Eşyasıyla ve dolayısıyla bohça	3		

Valdemizin ğarat olunan eşyasını (eşyası) beyan olunur

Yaldız	21	
Macar	13	
Altun kol bağı çift	1	
Sim kuşak	1	
Mercan tesbih	1	
Sade sim dirhem	700	
Eşyasıyla bohçasıyl----		2.500

Amucazâde Sarvan? kullarının ğarat olunan eşyasının defteridir

An-nakden	65000	Kazan	8
Hânesi tarafının		Sahan	18
İslâmbol	52	Lengeri	11
Mısır	11	Büyük kazan	2
Yaldız	33	Def'a batman	150
Fındık	21	Bulğu kile	15
Macar	40	Şa'ir	20
Def'a bir 'iyalinin		Revğan-ı sade batman	10
İslâmbol	9	Asel batman	8
Mısır	13	Kahve kıyye	30
Yaldız	28	Deve aded	7
Fındık	31	Esb	3
Rub'iyye	20	Üzüm batman	21
Altun dökme dane	4	Pirinç batman	10
Sim kol bağı çift	2	Hurma batman	5
Sim kuşak çift	2		
Ağzılık	2	On beş nefer âdemlerin üzerlerinden	
Sac bağı	2	ğarat olunan eşya baha	3900
Kürk	2		
Canfes libade	2	Devecimizin ğarat olunan eşya baha	2800
Kutnı entari	3		
Şitari entari	2	Veli Sarvanın karındaşı hanesi tarafından ğarat	
Alaca entari	1	olunan eşya baha	7300
Ak bez tob	11		
Melez tob	5		
Şalvar cuha	2		
Tüfenk	2		
Cuha Biniş	2		
Tabanca dane	3		
Bıçak	2		
İki kerimesinin cihaz			
bohçasıyla kıymeti	2600		
Sim kahve dakımı	1		
Kilim	8		
Zilli	2		
Perde	3		
Boz kilim	6		
Çuval	8		
Boz çuval çift	10		
Yorğan	8		
Sagır firaş	8		
Yasdık	8		
Kece	18		
Kebir taşt?	2		

EK-10: Başıbozuklar
(Moltke, 1995: 305).

**EK-11: 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Sis (Kozan)
(Davis, 1879).**

EK-12: Deve Mübaya'ası Hüceti
(BOA, MŞH.ŞSC, 4925: 14).

Deve iştirâsının mübây'a hücetidir

Fi'l-asl Ağcakoyunlu Aşiretinden olub hâlâ Medine-i Ayıntab'da Şhreküsti mahallesinde mutavattın ve zikr-i âtî develerden onbeşer deve bâ'y'ileri Sarbanoğlu Ali bin Hüseyin ve Kara 'Ali bin Mustafa otuz dört buçuk deve bâ'y'i Topal Mehmed bin İvâz ve onar deve bâ'y'ileri Kel Devecioğlu Mehmed bin Mehmed ve Mirzâ ibin 'Ali ve yine 'aşiret-i mezbûreden olub Tarla-yı 'Atik mahallesinde sâkin altışar deve bâ'y'ileri Debbağ Mehmed ve Abdullah ibni el-Hac İbrahim nâm karındaşlar ve sekiz deve bâ'y'i Musa bin Ahmed nâm kimesneler meclis-i minnet-i hatır-ı lâzımu't-tevkirde medine-i mezbûre fukarâsı taraflarından vekil-i müseccil-i şer'ileri olan râfi'ü'l-hüve'l-kitab Monla Mehmed 'Ali ibin el-Hac Mehmed mahzarında her biri ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm idüb işbu sene-i mübarekede Moskov üzerine tertib olunan sefer-i hümâyûnda zahayir ve mühimmat nakliçün eyalet-i Maraş'tan dört yüz mehâr mekkârî develeri fermân buyrulub 'Ayıntab sancağına yüz dört buçuk deve isabet itmekle hâlâ ber-vech-i muharrer yeddimizde olan mikdar ve mezkûr yüz dört buçuk develerimizi birer çift çuval ve havut ve urğan ve sair alat ve levazımları mükemmel olmak üzere taraf-ı vilayete cümlemiz bey' ve kıymetlerini cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le taraf-ı vilâyetden tamamen ahz ve kabz eyledik didiklerinde gibbetü't-tasdikü'ş-şer'i mâvaka bi't-taleb ketb olundı hurrire fi'l-yevmü'l-sabi' ve'l-'ışrin şehr-i Ramazân sene esna ve semain ve mae ve elf

Şâhidun-ı sâbikun

او نیز بشر دو با بعلری ساریان او غلی علی بن حسین و فقه علی بن مفضل و او نیز درت کتیق دو با بعی
 طویال محمد بن عوض و او نیز دو با بعلری کل دو حلی او غلی محمد بن محمد و میرزای علا وینه غنیمت ابوال
 اولوب ترلای عینی فکسده ساکن النیسر دو با بعلری رباع محمد و عبدالله ابی الحاج ابراهیم نام قره نیکو
 و سکر دو با بعی موسی بن احمد نام کسده لر کجلی شیخ خطیر لازم النوبیه هر مدینه خربون فقر احمد فزونی
 و کبیل کجلی بعلری اوله رافع هذا الکتاب منلا محمد علی ابی الحاج محمد محض نه اهربری انوار نام و تقریر کلام
 ایدوب کسده مبارکه هر مسقوا در زینه ترتیب اولفانم لفظ بهما بونده ذخایر و الهامات نقلی و غیره
 ابالت م عشره در تبوز مهار مکاری دو لری فغانه بیور بلهف غینت سب سجا غنه بوز درت کتیق
 دو اصابت اینکله جابرو وجه محررید بجز اوله مقدار مذکور بوز درت کتیق دو لر بجزی بر بخت
 حیوال رخاوط و اورغانه و سازالات و لوازمی مکمل اولق او زره طرف ولایت جمیع
 و قیمت لری جمیع معنی و معرفت هم علیه طرف ولایت نه تماماً اخذ و قبض ایلدی دید کلرنده
 عبد القصد بن النری ما وقع بالطلب کتب اولندی حوره الیوم السابع والعشرین من شهر رمضان
 سنه اثنی وثمانین و مائه و الف
 شاهد و نه سابقون

EK-14: Reyhanlı Aşireti'nden Ordu-yı Hümayun İçin Satın Alınan Ağnam ve Şütrânın Defteri (BOA, C.AS, 38786).

Reyhanlı Aşiretinin ordû-yı hümayûn için mübaya'sı tertib olunan ağnâm ve şütrân istirhamlarına binaen on bin re's ağnâm aynı bedele kat' birle tahsiline me'mur Hâss-ı ahur hazinesi baş kâtibi Mehmed 'Arif Efendiye teslim olunan ağnâmın mikdarı keyfiyetini

Asl	1
Ağnam	
Ruus	
10.000	
1.000 'Aşiret-i merkûmenin yaylaklarından	
firârlarına mebni zimmetlerinde kalan	
9.000	

Minhâ
Mûma-ileyh ma'rifetiyle der-'aliyeye gelüb kassabbaşı ağaya teslim olunan
ve esna-yı râhda mürde ve telef ve bakayâ kalan

	Bâlâda muharrer 1.000 re's ile işbu 114 re's ağnamı paşa-yı mâma- ileyh edasına müteahhid olmağla mûma- ileyhden tahsili iktizâ eylediğini mübâşir haber virir
Kassabbaşı ağaya teslim olunan ağnâm vekeçi ve kuzu Ruus 7.399	Maraş Beğlerbeğisi Kalender Paşa'nın vekili Veli ma'rifetiyle ağnam-ı mezkûr Elbistan'da ta'dad olundukda noksan zuhur idüb paşa-yı mûma-ileyhin balada muharrer bin re's ağnam ile vakt-ı şitada tahsiline müteahhid olduğımı Ağnâm Ruus 114 beheri kıymet Guruş 1.140 10
Bu dahi Delikanlı Aşiretinden ma'rifetiyle tahsil olunmak için emr-i şerif isdârı iktizâ eylediğini müş'ar mübâşiri haber virir	Bu dahi Kalender Paşa ma'rifetiyle aşiret-i merkûmeden tahsil olunmak iktizâ eylediği mübâşir haber virir
Gürün toprağından Tenosa gider iken Karamanlı nâm mahalde leylen Delikanlı ekrâdı nâm Aşiretin ğaret eyledikleri Ağnâm Ruus 140 Guruş 1.400	Reyhanlı 'aşiretinin Elbistan toprağında iğtisab eyledikleri ağnâmdan gayr-ı ez tahsil kusur aşiret-i merkûme zimmetlerinde kalan Ağnâm Ruus 240 Guruş 2400 10.000 24.000 bâlâda fûru-nihâde olunan ağnâm bedeli ruus 1000

Ağnâm-ı mezkûr
Konur ve
Süleymanlı ve
Mucur ve
Kırşehir
kazâlarından
tahsili iktizâ ider
ve Cabbarzâde'ye
hitâben emr-i
şerif iktiza
eylediğini
mübâşiri
haberidir

Kırşehir kazâsında helâk olub ahali-i kazâ-yı
mezbûrun eda eylediklerinden başka kusurunun
edasına müte'ahhid oldukları

Mürde ağnâm
Ruus
512
312 eda eyledikleri
200
Guruş
2.000

Âyâm
ma'rifetiyi
e ahâlden
tahsil
olunmak
iktizâ
eylediğini
mübâşiri
haberidir

Na'llu Han'da telef olub ahâlinin bedelini edaya
ta'ahhüd eyledikleri

Ağnâm
Ruus
40
Guruş
400

Bu dahi
âyânı
ma'rifetiyi
e zikir
olunan
kazâlardan
tahsili
iktizâ
eylediğini
mübâşiri
haber virir

Torbali Göyniğinden ta'yin olunan çobanların
firârlarına mebni kazâ-yı mezkûr ile Dodurğa
Belinde telef ve zayi' olub kazâteyn-i
mezkûreteynden tahsili iktizâ iden

Ağnâm
Ruus
64
Guruş
640

Ağnâm-ı
merkûme
Beğbazarı
voyvodası
ma'rifetiyi
Beğbazarı kazâsı
ahâlisinden tahsili
iktizâ eylediği
mübâşiri haber
virir

Ağnâm-ı merkûme Beğbazarına dâhil olduğu esnada
Adalı Muharrem nâm şakî ile ahâlinin vaki' olan
muhârebesinin telef olan

Ağnâm
Ruus
262
Guruş
2.620

Bu dahi
âyânı
ma'rifetiyi
e Mudurnu
kazâsından
tahsili
iktizâ ider

Mudurnu toprağında mürde olan

Ağnâm
Ruus
40
Guruş
400

Bâkî-i
mezkûrun
tahsili
mümkün
olmamağla
afvı
me'nût-ı
re'y-i
alileri
idüğü

Gekbüze hududunda olan sular ıslatmış olmak
takribiyle ağnâmın sudan mahrum olduklarından
helâk olub gayr-i ez bâkî kalan

Mürde ağnam
Ruus
138

100 tahsil ve eda oluna

Guruş

380

Bu dahi

Kartal ve Haydar Paşa sahralarında telef olan

Ağnâm

Ruus

151

Guruş

1510

Cem'an yekûn

Ağnam

Ruus

9688

Kasabbaşı ağaya teslim
olunan

Ruus

2399

kazâlar zimmetlerinde mürde
ve telefâtдан iktizâ iden

ruus

2289

Bedel

Guruş

22890

Fi'l-asl _____ 1

der-zimmet-i mübâşir-i mûma-ileyh

Ağnâm

Ruus

312

46 telefât-ı mahsûb şude beheri 10 guruş

266

Guruş

2660

135 baha-yı ester ruus

2525

525 ücret-i çobanan

2000

2000

Teslim _____ i be-hazîne-i âmire ber-muceb-i işaret-i sergi?

0000

**EK-15: Kılıçlı Aşireti'nin İskân Edileceği Yerler
(BOA, İ.MVL, 84/1696).**

Oba Adı	Hâne Sayısı	İskân Olacakları Yer	Toprağın Özelliği	Ekilebilecek Buğday ve Arpanın Miktarı (Maraş Kilesi)	İskân Oluncak Yerin Sınırları
Kuyumcu	50	Kara Höyük ile Çoban Depesi arası	Tımâr	400	Güneyde Çatal Öyük, kuzeyde Eşek Hamza batıda Gâvur Gölü, doğuda Höyük
Avanikoğlu	15	Geçid Öyüğü mz.	Tımâr	100	Güneyde Aksu, kuzeyde Muslı ?, batıda Kara Höyük, doğuda Gök Pınar
Aşağı Dedeler	15	Sıçanlı Höyük mz.	Tımâr	100	Güneyde Eşek Hamza, Kuzeyde Aksu, batıda Avkın, doğuda Tahtalı Bendi
Keleksiklü Obasından müfrez Memikoğlu'nun Obası	15	İt Yaylağı mz.	Tımâr	100	Güneyde Aksu, kuzeyde Sağsağan Burnu, batısında Arablar Obası, doğusunda Kürdülü
Keleksiklü Obası'ndan Gökşanoğlu Obası	15	Denk Burnu mz.	Tımâr	100	Güneyde Tut dağı, kuzeyde Aksu, doğuda Kır Atlu, batıda Kara Öyük,
Keleksiklü Obası'ndan Ken'anoğlu'nun Obası	15	Denk Burnu mz.	Tımâr	100	Güneyde Tut Dağı, kuzeyde Aksu, batıda Kara Höyük, doğuda Ayıntab caddesi,
Çelebili	25	Fanfas Öyüğü	Tımâr	200	Güneyde Kara Höyük, kuzeyde Aksu, Doğuda Geçid Höyüğü, Batıda Tahtalı Höyük
Sinanoğlu	15	Abaza Kışlası	Vakıf	100	Güneyde Kara Hayıt, kuzeyde Nevruz Gediği, doğuda Muslı ?, batıda Kürdülü
Rumoğlu	15	Sivrice Öyük mz.	Tımâr	100	Güneyde Geçid Öyüğü, kuzeyde Kayapa, batıda Boz Höyük, doğuda Ayıntab caddesi
Öksüzlü	15	Şuri Öyük mz.	Tımâr	100	Güneyde Cerid Dağı, kuzeyde Meshire? Öyüğü, batıda Gözbaba doğuda Kaba Ağaç

Hasoğlu	25	Kır köprüsü mz.	Nısfı Tımâr Nısfı Vakıf	200	Güneyde Kara Baba, kuzeyde Kır Atlu, batıda Tut Dağı, doğuda Osman Dede
Bedir Dede ve Hallo Dede Obaları	15	Eyne Beğ yğ mz.	Tımâr	100	Güneyde Kara ay, kuzeyde Kafle, batıda Gök Pınar Köprüsü, doğuda Tumoğlan?
Kubadlu Obası Cin Yusuf Uğağı Obası	40	ivid Hanı ve Talhum Hyk ve Osman Dede mz.	Nısfı tımâr Nısfı Vakıf	400	Güneyde Seyl Basan, kuzeyde Kara ay, doğuda Ağca Koyunlu, batıda Osman Dede
Doğanludan Zülfooğlu'nun Kötürümlü Bölüğü	25	Hisarcık	Rub'ı vakıf 3 Rub'ı Tımâr	200	Güneyde Sivrice, kuzeyde am Dağı, batıda Topuklu, doğuda Aksu
Doğanlu Kr Yusuf'un oğlu Alhas'ın Obası	25	Grni mz.	Sls tımâr Slsani Has	200	Güneyde çekdim, kuzeyde Dehliz, batıda Aksu, doğuda Tağlu Pınar
Boy beyi Mustafa Ağa'nın Obası	15	Yağma yğ mz.	Tımâr	100	Güneyde Delikli Kaya, batıda Deve Deresi, kuzeyde İt (Yaylası), doğuda Ayıntab caddesi

